

д-р Йордан К. Колев

МАЙКА БЪЛГАРИЯ
И НЕЙНИТЕ ЧЕДА
ПО СВЕТА

*(Справочник за българските общности, училища,
църковни общини, културно-информационни центрове и
други организационни структури по света)*

София

2013

„Твърде много обикнах българския род и отечество и много труд употребих да събирам от различни книги и истории, докато събрах и обединих историята на българския род в тая книжица за ваша полза и похвала. Написах я за вас, които обичате своя род и българското отечество и обичате да знаете за своя род и език”.

Преподобни Паисий Хилендарски, будител български.

МАЙКА БЪЛГАРИЯ И НЕЙНИТЕ ЧЕДА ПО СВЕТА

© Автор: д-р Йордан К. Колев

ISBN 978-954-92896-2-6

Предпечат и печат: "Образование и наука" ЕАД

ПРИЗНАТЕЛНОСТ

Тази книга е преработено, обновено и разширено издание на „Българите извън България 1878-1945 г.“, която излезе през 2006 г. отпечатана от Центъра за изследвания на българите ТАНГРА ТанНакРа ИК. Интересът към разселването на българите по света и към тяхното успешно или неуспешно установяване и оцеляване е заложен от предадената ми родовата памет на моите деди и родители. Майчиният ми род през 1829 г. се разделя и част от него отива в Бесарабия, където се създава ново селище, но се запазва старото име – Твърдица. В бащиният ми род има няколко предания, но е документирано, че през 1878 г. бежанци от днешната „Източна Тракия“, добрали се до с. Караново, Новозагорско, слагат ново начало. Този интерес ме води сред създателите на Културно–просветното дружество за връзки с бесарабските и таврийски българи „Родолубец“ и до членуване и съпричастност в множеството родолюбиви организации и фондации.

Късмет и съдба е работата ми в Държавната агенция за българите в чужбина. Това ми дава възможност за контакти с българите в чужбина, със създадените от тях различни организации, с периодичните им издания и публикации. Имам разбирането и подкрепата на ръководството на агенцията. Разполагам със щедро и добронамерено отношение от страна на Росен Иванов, Йордан Янев, Димитър Владимиров, Кони Димитрова. Получавам подкрепата и интереса на моите колеги Елена Николова, Димитър Карарусинов, Ангел Маринков, Галина Ганчева, Иванка Славчева и всички останали, които ми оказват съдействие в събирането на материали и в осмислянето на отделни въпроси.

От изключително значение за мен е общуването с известни специалисти като акад. Георги Марков, проф. Георги Бакалов, проф. Тодор Балкански, ст.н.с. Благовест Нягулов, проф. Георги Балтаков, проф. Николай Червенков от Молдова, проф. Михаил Станчев от Украйна и много други колеги от страната и чужбина. Специална благодарност на акад. Георги Марков и ст.н.с. Благовест Нягулов, които изчетоха ръкописа и със своите бележки и препоръки помогнаха за доработването на книгата. Не на последно място са грижите, разбирането, вниманието и търпението на моята съпруга. На всички тях и на многото, чиито имена не посочвам, изказвам моята голяма признателност.

Институции и много организации в България и в чужбина имат принос за написването на книгата посветена на всички българи извън България. Но Държавната агенция за българите в чужбина е нейният поръчител и издател.

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР	7
ГЛАВА ПЪРВА. БЪЛГАРСКАТА НАЦИОНАЛНА ОБЩНОСТ НА БАЛКАНИТЕ	21
Увод	21
1. СЪДБАТА НА БЪЛГАРИТЕ ОТ ТАТКОВИНАТА ОСТАНАЛИ ПОД ЧУЖДА ВЛАСТ	32
1. 1. Македония	33
1. 1. 1. Южна, Приморска (Егейска) Македония	37
1. 1. 2. Вардарска Македония	47
1. 1. 2. 1. Република Македония	63
1. 2. Западните български земи	68
1. 2. 1. Западни покрайнини	79
1. 3. Тракия	85
1. 3. 1. Западна (Беломорска) Тракия	91
1. 4. Добруджа	102
2. ПОЛОЖЕНИЕТО НА БЪЛГАРИТЕ В СЪСЕДНИТЕ ДЪРЖАВИ	121
2. 1. В Република Турция	121
2. 2. В Република Гърция	130
2. 3. В Република Сърбия	135
2. 4. В Република Хърватия	147
2. 5. В Република Словения	149
2. 6. В Босна и Херцеговина	150
2. 7. В Република Черна Гора	151
2. 8. В Република Косово	152
2. 9. В Република Румъния	160
2. 10. В Република Албания	179
2. 11. В Република Кипър	188
ГЛАВА ВТОРА. БЪЛГАРСКАТА ДИАСПОРА ПО СВЕТА	191
Предговор	191
1. БЪЛГАРИТЕ ОТ ДУНАВСКА БЪЛГАРИЯ В РУСКАТА ИМПЕРИЯ, СЪВЕТСКИЯ СЪЮЗ И ОБЩНОСТТА НА НЕЗАВИСИМИТЕ ДЪРЖАВИ (ОНД)	202
1. 1. Заселване на българите до края на XIX век	202
1. 2. Дунавските българи в Русия и в Съветския съюз през периода 1878-1945 г.	209
1. 3. Разпадането на СССР и диаспората на Дунавските българи	214
1. 4. Българите в Руската федерация	216
1. 5. В Република Украйна	221
1. 6. В Република Молдова	228
1. 7. В Република Казахстан	236
1. 8. В Република Узбекистан	240
1. 9. В Република Таджикистан	241
1. 10. В Република Туркменистан	242
1. 11. В Република Киргизия	242
1. 12. В Република Азербайджан	243
1. 13. В Република Грузия	244
1. 14. В Република Армения	245
1. 15. В балтийските държави Литва, Латвия и Естония	245
2. БЪЛГАРИТЕ В СРЕДНА И ЗАПАДНА ЕВРОПА	246
2. 1. В Република Унгария	248
2. 2. В чешките земи и Чехословакия	256
2. 2. 1. В Република Чехия	258
2. 2. 2. В Република Словакия	262
2. 3. В полските земи и Полша	266

2. 4. В Република Австрия	269
2. 5. Във Федерална република Германия	279
2. 6. В Република Италия	288
2. 7. В Република Франция	294
2. 8. В Конфедерация Швейцария	301
2. 9. В Кралство Белгия	302
2. 10. В Кралство Нидерландия (Холандия)	304
2. 11. В Кралство Испания	307
2. 12. В Република Португалия	311
2. 13. В Обединено Кралство Великобритания и Северна Ирландия	313
2. 14. В Република Ирландия (ЕЙРЕ)	316
2. 15. В Кралство Швеция	317
2. 16. В Кралство Дания	319
2. 17. В Кралство Норвегия	320
2. 18. В Република Финландия	321
3. БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНА И ЮЖНА АМЕРИКА	321
3. 1. В Съединените Американски Щати	322
3. 2. Във федерация Канада	340
3. 3. Във федерална Република Аржентина	346
3. 4. В Източна република Уругвай	357
3. 5. Във федерална Република Бразилия	359
3. 6. В Боливарска република Венецуела	364
3. 7. В Република Колумбия	366
3. 8. В Република Чили	367
3. 9. В Мексико (Съединени Мексикански щати)	367
3. 10. В Република Куба	369
3. 11. В Република Хондурас	370
4. БЪЛГАРИТЕ В АВСТРАЛИЯ И ОКЕАНИЯ	371
4. 1. В Австралийския съюз	371
4. 2. В Нова Зеландия	378
5. БЪЛГАРИТЕ В АФРИКА	380
5. 1. В Република Египет	380
5. 2. В Република Либия	381
5. 3. В Република Тунис	382
5. 4. В Република Алжир	383
5. 5. В Кралство Мароко	384
5. 6. Във федерална Република Южна Африка	385
6. БЪЛГАРИТЕ В АЗИЯ	388
6. 1. В Република Сирия	388
6. 2. В Република Израел	390
6. 3. В Република Ливан	393
6. 4. В Емират Кувейт	394
6. 5. В Обединени арабски емирства (ОАЕ)	395
6. 6. В Кралство Йордания	397
6. 7. В Китай (Китайска Народна Република)	399
6. 8. В Япония (Империя Япония)	399
7. БЪЛГАРИТЕ В АНТАРКТИДА	400
8. БЪЛГАРСКАТА ДИАСПОРА ПРЕЗ ХХІ ВЕК	400
ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА	404

ПРЕДГОВОР

От XVIII век насам и особено през втората половина на XIX в. дунавските българи са определяни, а и мнозинството от тях се самоопределят като балканска славянска нация. В книжнината от XII-XVIII в. (летописи, жития, исторически съчинения), в руската, полската, чешката, хърватската, дубровнишко-далматинската, сръбската и българската традиция е застъпена представата за произхода на славяните от балканските и придунавските земи. Там са посочени като славянски редица племена (народи) от древността: траки, илири, панони, гети, даки, трибали, сармати, скити, роксолани. Застъпена е тезата за сериозно славянско присъствие в Мала Азия – Мизия, Витиния, Ликия, Галатия, Кария, Кападокия, Пафлагония, Фригия, тоест в областите - древни държави, които според най-древни източници са били населени с траки. Вижданията за балканския произход на славяните се поддържат през XVIII и XIX в.

Тезата за прародина на славяните на север от Карпатите между реките Висла и Припят се налага едва в продължение на последните сто и петдесет години. Началото е поставено в 30-те години на XIX в., когато се появява трудът на Павел Шафарик за славянските древности. В днешно време тази теза се радва на безусловно възприемане и доверие в обществените среди. Забравя се обстоятелството за различното състояние на нещата в тази област до началото на XX в. Схващането за **произхода на славяните от балканските земи и за етническата им връзка с траките и българите** се споделя от Г. С. Раковски, П. Берон, Ст. Захариев, историкът Ганчо Ценов. През 1946 г. академик Николай Державин пише, че българите „*принадлежат към най-древните доиндоевропейски народи*”. В наше време изследователи като Георги Сотиров, Асен Чилингиров и други потвърждават това. В изследването на Чавдар Бонев „Праславянските племена”, направено с интердисциплинарен подход и анализ на голям доказателствен материал от факти и артефакти, приемливо се обяснява балканския, трако-илирийски произход на славянските народи като език и култура. Обяснява се както изчезването на големия тракийски народ, така и внезапната поява на многобройните склавинии, анти и прочее. Според Ч. Бонев, след нашествието на римляните на Балканите, големи маси тракийско население се разселват в Средна и Източна Европа. Те стават ядра на формиране на нови етноси. По-късно след разпадането на империята на Атила и отслабването на Римската империя, тези етноси се завръщат на Балканите и в ромейските извори са наречени „склавини”. Посочва се големия тракийски принос в произхода на днешните славяноезични народи, че ПРАСЛАВЯНСКИЯТ ПЕРИОД почти напълно съпада като време, територии, език и култура с досегашното разбиране за ТРАКИЙСКИЯ ПЕРИОД в древната история на Балканите, средния и долния Дунав и голяма част от Мала Азия днес Анадола. В изследването на Петър Георгиев, „Траки, готи, славяни” са направени същите изводи. Той пише: „*Древните хронисти са по-*

знавали народите, сред които са живели и които са им били съседни. Това са индийците, тракийците, илирийците, скитите и тези от Западна Европа. Тях е описал Херодот, като по неговите думи от тези народи вторият по големина е бил тракийският. И сега е така. На същите земи и сега вторите по големина са тези народи, говорещи на езици от т. нар. славянска езикова група. И както е отбелязано в собствените им хроники, отначало те живееха там, „където сега е земята българска и унгарска”.

Ранносредновековният термин „словене” тръгва от България. Неговият смисъл днес не е ясен. Съществуват множество хипотези за неговото обяснение. „Словене” не е етноним, равностоен на по-късно възникналия „славяни”, както сега безрезервно се приема, а културно-религиозен термин. Той най-вероятно означава „хора, които могат да записват, четат и слушат божие слово, просветени хора, славящи християнския Бог”, без оглед на техния етнически произход. Понятието „словене” първоначално се употребява в Панония. Остатък от това понятие са днешните етноними „словени” за народа на Словения и „словаци” за народа на Словакия (словаците обаче наричат своя език словенски!). В България понятието започва да се употребява след идването на учениците на светите равноапостоли Кирил и Методий и е въведено след приемането на официалното християнство. Тази теза намира подкрепа от изключително важното, но необяснено досега твърдение в Киевския летопис от 1112 г. „Повест временных лет”. Обяснявайки произхода на словените, летописецът Нестор пише: „...защото словените са по Дунава, там където днес (1112 г. б. м. Й.К) е земята Угорска и Българска и от тези словени се разотидоха по земята и създадоха своите имена”. В известната Солунска легенда (XI-XII в.), в която се описва мисионерското дело на Св.св. Кирил и Методий през 855 г. в българската земя, се казва: „... Чух отправен към мене глас, казвайки ми: Кириле, Кириле иди в (обиширната) земя и сред словенските народи, наречени българи, защото Господ те е определил да ги покръстиш и да им дадеш закон... Българите ме взеха с голяма радост и ме заведоха в град Равен на Брегалница. Аз им създадох 32 букви. Аз ги учих малко, а те сами много постигнаха”. Авторът на краткото житие на св. Климент Охридски, архиепископ Димитър Хоматиан посочва: „Този велик наш отец и светилник на България бил по род от европейските мизи, които народът обикновено знае и като българи. Те били изселени в старо време от военната сила на Александър [Македонски] от разположения край Бруса Олимп (днес в Турция, планината Улудаг)...”

През късното Средновековие XVI-XVII в. се появява и придобива масов характер друг, звуково, фонетично подобен термин „славяни”, който има характер на етноним. Идеята, че „словене” е древно, всеобщо, собствено и едва ли не „тайно” самоназвание на протославяните (при отсъствие на собствено и обединително самоназвание у древните траки, гърци, келти, иранци и германци) не се подкрепя с никакви аргументи. Днес много автори, без доказателства разглеждат двата термина като идентични, при което се твърди, че „словени” е първичната форма на „славяни”. Това внася неяснота и създава условия за

манипулиране на ранната история на много народи, включително и най-вече на българския.

В археологическата наука се приема, че *„началото на неолитната култура е в Близкия Изток и Мала Азия, разраствайки се, достига до Балканите и постепенно обхваща цяла Европа”*. Сред археолозите вече е прието, че Тракия е родината на първите европейци, а Балканският полуостров и Причерноморието на индоевропейците. Най-голямо обилие и разнообразие на неолитни артефакти има на Балканите и специално в днешните български земи. Никъде в Близкия Изток и в Мала Азия не са намерени златни съкровища на възраст 7,5 – 8 хиляди години. В дълбоката древност, преди потопа в Черноморието, за палеобалканското население и по-късно за траките, Балканите и Анатолия са били една обща „родина”. От цивилизационна гледна точка Мала Азия е била по-скоро едно цяло с Балканите, а не с Близкия Изток. Тук в долината на Марица, в Родопите, Странджа-Сакар и край Черно море се развива цивилизация на ранния и средния неолит.

Според проф. Петър Детеv, неговият син Йордан Детеv, както и според едни от най-видните английски археолози като сър Колин Ренфрю, американски като проф. Дъглас Бейли и други, в Тракия още през 5-то хилядолетие пр. Хр. започва получаването и обработката на метали. В територията на Англия това се случва едва 1600 години пр. Хр. „Култура Варна” с повече от хилядолетие предхожда египетската и блискоизточната цивилизации. Друг световно известен археолог, японецът принц Микаса пише за културата „Варна”: *”Социалните, икономическите и технологическите данни потвърждават откриването на нова цивилизация, като правят варненската най-старата цивилизация позната на човечеството. Може би дори по-важно от това е, че тя, за разлика от всяка друга цивилизация, зародила се на Стария континент, показва ясна и директна връзка с местната култура от неолита”*. Само в Тракия ранният и средният неолит, естествено и без прекъсване преминават в късния неолит.

С развитието на неолита солта се превръща в стратегическа суровина и природната даденост със солените извори до Провадия, превръща района в цивилизационен фактор и търговски център. Търговията с промишленото производство на сол е причина за формирането на обществена група от занаятчии, градски жители, богати хора. Това е най-древния солодобивен център в Европа, при който е съграден първият град на стария континент.

Конят е опитомен 5500 г. пр. Хр. в района на Черно и Каспийско море. От тук тръгва първата миграция на конните народи, а не от Централна Азия. През този период в неолитната култура в Близкия изток има застой. Намерената в селищната могила на с. Караново, Новозагорско, Сакрална плочка (или печат), както и плочката от могилата до с. Градешница, Врачанско, предхождат подобни плочки открити в Египет, поне с едно хилядолетие. Според книгата *„Загадките на Дунавската цивилизация”* на германския езиковед и културолог Харалд Харман, **Балканите са люлка на цивилизацията**. Културите Караново, Винча, Варна доказват съществуването на високо развита цивилизация, хилядолетия преди месопотамската и нилската цивилизации. „Староевропей-

ците”, както Харман нарича това население, са живеели в големи селища, а липсата на архелогически пласт от пепел в периода 6500-3000 години пр. Хр. говори за мирно съжителство. „При тях не е имало йерархия, а разделение на труда. За това съдим по гробовете. Когато дадена общност е разделена на елит и по-нисше съсловие, архелозите намират различни по богатство налози в отделните гробове. При староевропейците не се наблюдава подобно нещо”, пише Харман.

Налага се извод, че протописмото възниква първо в Тракия и от тук е пренесено и разпространено в Близкия изток и Египет. Тракия тръгва напред с металообработването, откриването на писмото, на колелото, а в районите на **Провадия, Пловдив, Пазарджик са най-старите градове в Европа**. От археологическите находки е видно, че траките са наследници и продължители на палеобалканската култура. В древни източници се посочва, че траките са опитни рудари и металици, и много изкусни майстори на сакрални предмети, оръжия, оръдия на труда. Златото, среброто, другите метали и техните сплави са собствено производство.

Тази цивилизация в Тракия преживява изключително тежки природни катаклизми. Много силно земетресение, което предизвиква потоп в Черноморския басейн преди около 7600 години. Територия, по-обширна от днешна България е потопена. Земетресението и потопът са последвани от рязка промяна на климата. Настъпва продължителен период на засушаване, почти едно хилядолетие. Блестящата, уседнала, земеделска цивилизация е принудена да напусне укрепените си селища и започва да се занимава основно с пасищно животновъдство. Населението от Карпатите до Бяло море, на полуномадски начала, лятно време отглеждат стадата си в планините, а зимно време в равнините и край морето. Една част от палеобалканското население остава тук, а голяма част мигрира, в Междуречието (Месопотамия), в Средна и Източна Европа, в поречието на р. Волга, чак до Памир и Таримската котловина в Централна Азия. Те носят земеделска и строителна традиция обществена организация, и ускоряват развитието на човешката култура. След потопа и климатичните промени в общественото развитие на местните хора настъпва изоставане, връщане назад, подивяване, оварваряване.

Но не настъпва ли нещо подобно в близкото ни минало? След величавата епоха на Възраждането, родила титани като Св. Паисий Хилендарски, Георги Раковски, Петър Берон, Васил Левски и много други. Техните наследници, включително и ние, днешните българи не успяваме да построим и устроим България.

Българската строителна традиция, запомнена и просъществувала през хилядолетията, която през XIX в. все още помнят Родопските, Дебърските, Трънските, Дряновските, Тревненските и прочее майстори, митологизираният майстор Манол, мимар Синан, уста Генчо, Кольо Фичето и други, е забравена в началото на XX в.

Българската „Традиционна“ медицина, трябва веднага да се каже, че днес битова една езикова неразбория. Като „традиционна“ се посочва 200-годиш-

ната модерна медицина, а като „нетрадиционна”, хилядолетната традиционна медицина. Не е оценен и наследен с необходимото уважение и внимание, апостолът на хилядолетната медицина, лечителят Петър Димков.

Според лингвистиката индоевропейските и урало-алтайските праезици се обособяват в VI-то и V-то хилядолетие пр. Хр. Според археологията праиндоевропейците са първите земеделци и създатели на могилната (курганната) култура. Понятието „индоевропейци” е създадено, когато общоприета представа е, че индоевропейците имат източен, азиатски произход, че самата Индия е тяхна люлка. През втората половина на XX в. прародината започва да се търси в Близкия Изток и Европа. В края на миналия век се приема, че прародината е в Анатолия (Мала Азия), Балкано-Карпатския регион, днешна Украйна и Южна Русия, което в крайна сметка означава преди всичко - **Причерноморието**.

В науката се приема, че разселването на индоевропейците на Изток започва в IV-III хилядолетие пр. Хр. Те се предвижват със своите огромни стада. Занимават се със земеделие и с много занаяти. Използват волски вряг и водят одомашненият от тях кон като ездитно животно. Най-рано отделилите се от индоевропейското езиково семейство са хетите и предците на тохарите. Те мигрират от Балканите и Анатолия. Една част остават в Анатолия, а другите продължават на Изток през Месопотамия и иранското плато. Следващата вълна е в III-II хилядолетие пр. Хр., а третата-XIV-XIII в. пр. Хр. Протоухарите навлизат в днешната китайска провинция Синдзян, известна още като Източен Туркестан и достигат северозападните предели на Китай, провинциите Гансу и Сечуан. Миграция на индоевропейци се извършва и от Северното Причерноморие през Волго-Уралието, Средна Азия, Алтай до Синдзян и северен Китай. Между историци, археолози и лингвисти няма постигната общоприета теза за етногенезата и миграциите на тохарите и в по-широк смисъл на индоевропейците. За тохарите в Средна Азия споменават гръко-римски автори като Херодот, Страбон, Помпей Трог, Юстин, Птолемей. Приема се за доказано, че „юечжите-роучжите”, описани от Сима Цян (ок. 145-90 г. пр. Хр.) китайския Херодот, отговарят на арсите-тохарите. Езикът на тохарите е индоевропейски и стои близко до келтските, балто-славянските, хетския, фригийския езици. Българският езиковед акад. Владимир Георгиев сравнява и показва древно родство на тохарските езици с балто-славянските. Но засега, въпросите за тохарите остават неразработени от българската историческа наука.

След сблъсък с монголоидните народи, с китайската държава и с настъпилите климатични промени в Централна Азия, голямо застудяване между 650-280 г. пр. Хр., индоевропейците започват обратна миграция от Изток на Запад. Първата вълна е в VIII и VII в. пр. Хр., втората в VI-V в. и третата вълна, която е наречена „Велико преселение на народите”, през III-II в. пр. Хр. до IV-VI в. сл. Хр.

Според международно генно изследване на Y-хромозоми се твърди, че голяма част от днешното население на България са потомци на най-древния народ в Европа. Всеки пети българин е с ген на 7800 години. Това мъжко на-

селение живее тук на Балканите още от времето на палеобалканската и на причерноморската индоевропейска древност. Населението не изчезва, а изчезват или се променят имената и прозвищата му, които в много случаи са външни, а не самоназвания на дадено племе или народ. Може да се каже, че названията „траки”, „готи”, „славяни”, „българи” и други, са различни имена, с които се визира близкородствено население, обитаващо Балканите и долния Дунав от най-дълбока древност.

Според изследвания на Швейцарския институт по генетика „Игенеа”, 49% от гените на днешните българи идват от траките. През 2010 и 2011 г. в Института по микробиология на Българската академия на науките (БАН) е извършено мащабно генетично проучване–„Характеризиране на антропо-генетичната идентичност на българския народ”. Анализирани са X (хикс) и Y (игрек) хромозомите, както при тест за бащинство и възможността за грешка е много ниска. Според резултатите от това проучване, Българската популация е от индоевропейски произход. Българите са близки до италианците в Северна и Средна Италия, до румънци, сърби, хървати, поляци. Според ръководителят на Катедрата по медицинска генетика към Медицинския университет проф. Драга Тончева, „българската популация е най-близко до групата на славянските народи”. Академик Ангел Гълъбов, директор на Института по микробиология при БАН подчертава, че *„Българският генофонд е хомогенен за цялата страна, тоест в Северозападна България и в Родопите генетичната структура на българите е еднаква и с висока честота на т. нар. „западноевразийски елементи”... Установихме категорична отдалеченост на древните българи от тюркските народи”*, обяснява той.

В продължение на 6 години в Института по съдебна медицина в Скопие, Република Македония се изследва ДНК-профила на балканските народи. Събрани и изследвани са данни от Македония, България, Сърбия, Хърватия, Босна и Херцеговина, Косово. Направени са анализи чрез Y хромозома и чрез локуса на ДНК-профила. Проучването доказва, че „македонците” са най-близко до българите. **Доказва се това, което е добре известно на всички, които познават историята на Балканите и безпристратно я изследват.**

Доцент д-р Явор Шопов от Институт по древни цивилизации, София прави обзор на генетичните изследвания по данни от 23 статии на 17 независими екипа. Изчислени са генетичните разстояния на българите с 80 народа и народности по бащина линия и с 35 по майчина линия. Предложено и мотивирано е въвеждане на етногенетически маркери, които са по-млади хаплотипове, характеризиращи връзките между народите. Според тези изчисления, българите са едни от най-преките наследници в Европа на първите създатели и разпространители на земеделието, което е в основата на цивилизацията. Доказано е, според Шопов, че съвременните българи са идентични с прабългарите. Те са идноевропейци, най-близки с народите от Западна Европа и са наследници на траките. Българите са много близки със сърбите и босненците, а далечни с руснаци и поляци. Оказва се изключителна генетическа близост с тосканци

и сардинци в Италия и с англичаните. По бащина линия има голяма близост с румънците и унгарците. Във вестник „Репортер“ от 15.01.2013 г. Националният здравен консултант по генетика проф. Иво Кременски публикува статия „Заложено ни е да бъдем гениални“. Според него, *„спечелените конкурси по математика и информатика. Златните медали по физика и химия. Призови места в конкурсите на НАСА. Феноменалните българчета ги печелят всяка година и затова има обяснение: българският ген... За да се развие генетичният потенциал, който носим обаче, той трябва да попадне в определена среда – тогава и само тогава се ражда истински гений“*, подчертава проф. Кременски.

Резултатите от генетичните проучвания, потвърждават заключенията на известния български антрополог проф. Методи Попов, направени през 30-те години на XX век: *„Антропологичните типове, които влизат в състава на съвременния български народ, принадлежат към познатите европейски раси. Между тези антропологични типове първо място по разпространение, съгласно подробните данни от нашите изследвания заема понтийският, или черноморският тип“* пише той.

В интервю от август 2006 г. известният историк, изкуствовед и културолог Асен Чилингиров посочва, че: *„Необикновеното развитие през последните години на информатиката в рамките на международния библиотечен обмен и на интернет прави практически безпроблемно ползването на всякакви архивни и информационни материали, която възможност обуславя новата проверка на историческите извори, в резултат на която много възприети от науката неоснователни хипотези могат и трябва да бъдат коригирани“*, а в друго интервю през юни 2007 г. той подчертава: *„Първо, трябва да знаем, че нашето население е коренно за района около Черно море, през Балкана и чак до северната част на Мала Азия. То е имало свой език и своя писменост още преди Христа, на тях стъпва българският език. Гърците са наричали тази народност Велика Скития. Това население е в основата на Българската държава. То получава християнството още в I век от н. е. от първовърховния апостол Павел и апостол Андрей Първозвани, превежда Библията на своя език. Всъщност, Кирил и Методий превеждат и транскрибират книгите, написани на предишната азбука – глаголица. И за Рим, и за Константинопол това е писменост на еретици, затова трябва да бъде легализирана. Борис не покръства българския народ, а именно легализира съществуващото християнство на българите. Синът му Симеон определя това християнство като единично, независимо, вътрешно неподвластно на чужди шапки“*.

В книгата си „Готи и гети–изследвания. С., 2005“ Асен Чилингиров пише: *„За шестте десетилетия, през които се занимавам с историята и културата на народите от нашата планета, аз не съм срещал друг народ, срещу чиято идентичност да са извършени и да продължават да се вършат толкова покушения, колкото срещу моя, българския народ. От много хилядолетия той е бил заставян да се бори срещу всевъзможни нашественици за своята земя, за своето съществуване, за своя език, за плодовете на своя труд и изкуство, за своята вяра. И колкото пъти е бил гонен от родината си през петте хилядолетия,*

в които сме осведомени за неговото присъствие в европейския континент, той винаги се е завръщал в тази своя изконна родина – империи са възниквали и са изчезвали върху земята му, но той е останал на земята си със своя език и своите обичаи, предавани от поколение на поколение до ден днешен.

За произхода на българския народ и неговия език са съчинени и продължават да бъдат съчинявани най-различни теории, които го изкарват пришелец от едва ли не всички възможни крайща на стария свят: от най-далечния изток до най-далечния север – от пустинята Гоби, зоната на вечния сняг в Памир и полярния кръг на северната евроазиатска граница, до блатата на Задкарпатието. Всяка теория, че българите били монголки, угрофини, турци, задкарпатски славяни и какви ли не още, намира мигновена поддръжка сред чуждите и нашите историци. Но не и твърдението, че са първоначалното население на нашите земи, запазило не само своя физически и генетически тип, но също своя език и своите обичаи, въпреки многобройните вражески нашествия, на които е било изложено в течение на хилядолетия”.

Езиковата архелогия е изключително важен инструмент за изследване на миналото до най-древни времена. Езикът е изключително устойчива система и той се явява едно от най-добрите доказателства, тъй като за разлика от историческите извори говоримия език почти не се поддава на преиначаване, а още по-малко на фалшификация. От цитираните в различни извори и публикации тракийски думи се вижда сходството с българския, включително съвременния език, с който си служим. Според известния български езиковед акад. Владимир Георгиев я-товата граница в диалектите на днешния български език е остатък още от времето на траките.

В официалната историография на Западна Европа, на Русия и у нас продължава да битува тезата, че траките са били безписмен народ, че техният език е изчезнал, както и самите траки. „Не. Траките не са изчезнали. Те са там, където са били и поне преди три хиляди години, говорейки на своя славянски праезик”, пише професорът по сравнителна лингвистика в Канада, Георги Сотиров. В книгата си „Езикът на Константин Велики” (От ELEMENTA NOVA PRO HISTORIA MACEDONO-BULGARICA, G. Sotiroff, Regina, Lynn Publishing Co., Saskatchewan, Canada, 1986) проф. Сотиров посочва: „Съществуват обилни косвени доказателства, че Константин Велики е бил трак; съществуват и достатъчно преки данни за това, а именно: I. Дядото на Константин – Евтропий (Eutropius), е бил трак от Дардания; II. Самият Константин е роден и отраснал в Ниш (Naissus), тракийски (дардански) град; III. Той завършил образованието си в Никомедия – тракийски град, в двора на Галерий (Galerius) – император тракиец, роден в Сердика (днешна София). Галерий бил толкова не-римлянин, че за него се е смятало, че дори не си помислял за името на империята да каже прилагателното „римска”, заменяйки го с „дакска” – Дакция (Dacia), по това време една от няколкото големи тракийски провинции; IV. Юлиан Отстъпник, племенник на Константин, няколко пъти се изказва, че семейството му е тракийско, от Мизия (Mysia); V. Самият Константин

премества столицата на империята далеч от Рим – в Бизантион (Bizantium), в сърцето на Тракия; VI. За него се казва, че е основал „в страната на скитите“ четири града, а именно Перстлаба (Persthlaba), Плискуба (Pliscuba), Констанция (Constantia) и Дристра (Dristra)... Огромни усилия са положени от някои съвременни учени, за да замъглят народността на тракийските народи. Това ни принуждава да погледнем по-отблизо на този въпрос, започвайки евентуално с неоните. Тези хора са били познати на **Херодот**, който сравнително обстойно говори за техните обичаи. Петстотин години по-късно **Страбон (Strabo)** отбелязва, че неоните живеели от двете страни на реката Вардар (Axius). Много неони обаче живеели по на север. **Дион Касий (Dio Cassius)**, човек с всички предпоставки да знае това добре, тъй като известно време е бил управител на тази провинция, е писал, че неоните „живеят близо да Далмация по продължение на самия бряг на реката Истър (Ister), от Норикум (Noricum) до Мизия (Moesia)...“. Това е било двеста години след времето на **Страбон**. След още 350 години **Йоан Лидийски** обяснява, че истинското име на провинцията е било Панония, „която гърците били назовали **Пеония (Paenonia)**, нагласяйки името с цел благозвучие и да избегнат една варварска словесна форма“. **Йоан Цеца (Ioannes Tzetzes)**, пишейки почти 600 години след лидиеца, не е отбелязал, че тези хора са изчезнали. За него те все така са били там, както и преди, и той казва кратко и ясно: „**Пеоните са българи**“.

По-нататък в книгата, проф. Сотиров подчертава: „**Тракийският език е бил писмен непрекъснато от второто хилядолетие пр. Хр.** Еврипид сочи тракийски плочици (дъсчици, таблици?), писани на езика на Орфей. Фактът, че тази писменост е спомената в една драма, а не в исторически трактат, не трябва да ни заблуждава. **Еврипид** несъмнено влага в поезия и в диалогична форма нещо, което е било общоизвестно през неговата епоха. **Херодот**, който не е бил драматург, сочи съществуването на тракийски оракулски плочици (дъсчици, таблици?). **Овидий (Ovid)** е записал факта, че е съчинявал поема на езика на траките гети. **Фотий (Photius)** разказва, че един писател от VII в. сл. Хр. Използвал тракийски книги. А **Константин Велики** е писал своите „Беседи“ на родния си език, т.е. на тракийски. Старите тракийски книги са били „успешно“ напълно изличени от религиозни фанатици и други жестоки хора, които много пъти са се опитвали да унищожат и самите тракийски народи. Но тракийският език оцелял през вековете, както и самата тракийска писменост. Всички съмнения, касаещи тези въпроси, се разсейват за всеки, който се постарее да се спре за момент върху свидетелството на **Теофилакт Симоката (Theophilactus Simocata)**. Писал през VII в. сл. Хр., **Симоката** два пъти заявява, че славянските народи от неговата епоха са същите онези, които в по-ранни времена са били наричани гети. Те са били народите, на чието богатство се е възхищавал **Херодот**, чиято медицинска наука ценял **Платон (Plato)** и чиято войска веднъж победила Филип II, а по-късно и силите на **Лизимах (Lysimachus)**. Следователно, родният език на **Константин Велики** е бил славянски диалект“.

Най-древната история на прабългарите, етническият им произход, значението на етнонима „българи”, се оказват необикновено сложни. Според официалната българска историческа наука от края на XIX и през целия XX в. „няма запазен български мит“ за произхода, етногенезата, изключително оскъдни са и собствените източници. А така също и че „Именникът на българските владетели е само един списък, в който няма отразено нито едно събитие“. Ползват се главно чужди източници, какво са писали другите за прабългарите, като и те са доста оскъдни.

От XVI до XVIII в. много западни историци, включително двама пряко свързани с изследване на българската история – Петър-Богдан Бакшев и Блазиус Клайнер, подчертават, че българите са дошли на Балканите от Изток, от земите наричани в най-дълбока древност Скития, а в късната античност Сарматия. Блазиус Клайнер много точно е доловил различията в изворите, с които всеки историк трябва да се съобразява, когато пише за прабългарите. *„Струва ми се, че навлизам в осеян с тръни и изпълнен с бодли лес, когато ми дойде на ума да изложя накратко достойните за споменаване дела на Царство България. Този извънредно войствен народ е бил повече склонен да извършва много достойни и славни дела, отколкото да ги описва. На второ място чуждите писатели, особено латинските, бидейки отдалечени, са имали твърде ограничени представи за достойните деяния на българите, а пък гърците наистина са имали отлични сведения, но завистта им не допускала да кажат нещо похвално за този народ, а напротив – своите набези, при които понякога са спечелвали победи над тях, много преувеличават и въздигат”*, пише Клайнер.

Основно се изучават материалната култура и погребалните обичаи на прабългарите, антропологичния тип от костния материал и езиковите остатъци. Според арменски и римски източници, прабългарите се появяват в Кавказ III-II в. пр. Хр. Данните от археологията, материалната култура и погребалния обичай насочват преди всичко към сарматска общност. Погребенията в яма с подбой (ниша в източната или западната странична стена на гроба, където се полага тялото на покойника) са характерни за тохарите. При прабългарите се среща това погребение, но по-масовото е в обикновена грунтова яма, с ориентация северозапад, мъртвият да „гледа към изгрева“. Такива погребения са характерни за племената, народите известни като усуни и сармати.

При прабългарите се прилага изкуствена деформация на черепа (ИДЧ) характерна за тохарите, аланите и непозната за авестийците и тюрките. В някои некрополи на „дунавските” прабългари ИДЧ достига до 80%. Според антропологията, прабългарите са високи на ръст европеиди, типични представители на памиро-ферганската раса. Или расово идентични с кушаните, тохарите, ефталитите и късните сармати, а не с авестийците-бактрийци, с атиловите хуни и древните тюрки.

Твърде дискутиран и експлоатиран, в различни насоки, е въпросът за езиковите остатъци. Ясно са набелязани два езикови пласта – индоевропейски, по-точно източноирански (с аналогии в памирските езици, пушу и др.) и древен алтай-

ски (с аналогии в монголски, тунгусо-манджурски, чувашки). От редица учени се приема, че в езиково отношение прабългарската общност е била двукомпонентна, източноиранска, сармато-аланска и алтайскоезична. Или както пише Валери Стоянов, въпросът не е доколко в езиково отношение прабългарите са били чисти „иранци“ или „алтайци“, а в каква степен са били представени тези два езикови компонента при тях. Езикът е само един от елементите на етноса и търсейки предците, не трябва да се ръководим само от езиковия фактор.

При изучаването на прабългарите се появяват 17 хипотези относно техния произход, бит и култура. Вече бе посочено, че при зараждането на българската историография се е смятало, че древните българи са славяни, угро-фини или местно население. В края на XIX в. се издига хипотезата за техния хунски произход. Тъй като по това време някои учени отъждествяват хуните с тюрките се излага тезата за тюркски произход на българите. След като тезата за „тюркско-алтайския произход на българите“ се утвърждава в западноевропейската и руската наука, тя е възприета и наложена в българската историческа наука. Според нея прабългарите са пришълци от Средна Азия с тюркски етнически произход. Тази теза е разпространена и залегнала в учебниците по история на Балканите и в много други държави.

Тюркологията има повече от 130 годишна традиция, но до момента тя не е решила безспорно, какъв е етническият произход на прабългарите, какъв е езикът им и къде се е намирала тяхната прародина. Тюркологията е „...*безпомощна, защото тя е само една малка част от ориенталистиката. Окончателната дума по тези въпроси принадлежи на другите области на ориенталистиката и преди всичко – на китаистиката, монголистиката и иранистиката... Проблемът за етногенезата на прабългарите ще бъде окончателно решен в бъдещето, когато на едно място се съберат всички запазени за тях данни (езикови, исторически, археологически, етнографски и ономастични), които ще бъдат разгледани на широка сравнителна основа със съответните данни за всички народи от степите на Евразия в миналото и сега. И едва тогава етническата принадлежност на прабългарите ще се определи по това, което преобладава*“, пише монголистката Цветана Тафраджийска. Според нея, безспорно за науката е, че произходът на самите тюрки е смесен. Понятието тюрки е изключително езиково, лингвистическо и включва в себе си разнообразни по произход и по антропологичен тип народи.

В края на XX и началото на XXI в. се издига и печели последователи иранската теория за произхода на прабългарите. Тя не отрича наличието на езикова тюркизация, както и възможността при тяхното формиране като етнос да са участвали и тюркоезични групи. Но не се приема „тюрко-алтайския произход“, защото дори да се допусне, че езикът на прабългарите е бил тюркски, това не решава проблема за техния произход. Според китайски, арменски, сирийски и други извори, като прародина на древните българи се посочва района на планините Памир, Каракорум, Хиндукуш и Таримската котловина в Централна Азия. Там от древността до VI в. сл. Хр. живее предимно индоевропейско население

и едва през този век, при смесването на монголи и индоевропейци, главно източни иранци, започва формирането на тюркски език и култура, а тюркските народи се формират до средата на XX в. Според историка-тюрколог Валери Стоянов: *”Напоследък в науката си пробива път мнението, че самото название „тюрк” има ирански произход... Династическия род на тюрките Ашина е също с ирански произход... Тюрките имат смесен сакско-алтайски или усуну-алтайски произход... Ирано-алтайските взаимоотношения са оставили дълбоки следи в старата тюркская култура, включително в използваното от тюрките „руническо” писмо. В използваните от тюрките титли се предполага ирански или тохарски произход. Редица съвременни тюрколози са склонни да приемат, че огузите в етническо отношение са нямали нищо общо с тюрките, а спадали към сарматските (аланските) племена”.*

От развитието на антропологията е ясно, че трудно би могло да се посочи, НЕИЗМЕНИМ във времето и пространството етнос, народ. Но от публикуваните до момента извори може да се направи извод, че между прабългарите идващи от изток и населението по долния Дунав и на Балканите е имало езикова, културна и етническа близост. Доброволното сливане в един народ и една държава, която е в състояние да се противопостави на Източната римска империя е най-сериозното доказателство за това.

В много от древните летописи се посочва, че „мизите са българи”, „пеонците са българи” и други тракийски племена (народи) са българи, а възприеманият от европейците за „баща на историята” Херодот, пише, че според египтяните, най-древният народ на земята са фригите (бригите), сиреч траките. Още в началото на миналия век има публикации, в които се обосновава тезата за родство на древните българи с автохтонното население на Балканския полуостров и Причерноморието, сиреч те са изконни индоевропейци, които през V-VII в. се връщат при своите, в прародината на предците си. В Британския музей се съхраняват ръкописи на Св. Йероним Стридонски (331 – 420 г.), които съдържат европейска част от карта, изработена въз основа на картите на „бащата на църковната история” Св. Евсевий Кесарийски (Памфили, 270 -338 г.), на която е обозначена *Mesia hes & Vlgaria* (Мизия тук е и България). В карта на света от VI в., съставена 100 години преди времето на кан Аспарух, от Анонимен равенски космограф е отбелязан етнонима “bulgare”, придружен от текст *„Inter vero Traciam vel Macedoniam et Mysiam inferiorem Bulgari habitant...”* – *„В Тракия и Македония и Долна Мизия само българи живеят...”*. Според един от хронистите на Първия кръстоносен поход (1096-1099/1101 г.) Фулко, произхода на жителите на България е свързан с древните обитатели на Тракия, българите се наричали *„траки – според предишните паметници”*. По всяка вероятност езика на мнозинството от аспаруховите и куберовите българи е бил много близък до този на склавините и антите. Поради това единодействието и обединението им в българска държава и български народ не е представлявало никакъв проблем.

Според много от историческите извори от древността и Средновековието, както и според последни археологически открития, днешните българи сме

потомци на един от най-древните народи на земята. Предците ни са притежавали познания по астрономия, строителство, земеделие, имали своя писменост. Те са държавотворен народ, който навсякъде по своя път създава държави със свое устройство и добре подредени административни и военни структури, със съответна титулатура. В обществото на българите и в древността не е съществувало робовладелство. Сред всеобщото робовладелство в древния свят, тази практика в българските държави е привличала други племена и народи. Българските държави са едни от най-ранните, в които стопанството се опира на свободни стопани–земеделци, занаятчии, търговци. България е най-старата европейска държава, просъществувала повече от 18 века под едно и също име. Първият военен съюз между българите и Византия е сключен при император Зенон (474–475 г. и 476–491 г.) през 480 г. и е свързан със събития на Балканите. Официалните отношения, скрепени с Договор между владеля на Стара Велика България, кан Кубрат и на Византия император Ираклий (610–641 г.) са от 634 г. От изворите се разбира, че Кубрат не създава нова държава, а възстановява властта на дедите си. През 2011 г. се навършиха 1850 години от създаването на европейска България и 1330 години на Дунавска България. Именникът на ранните български владетели отчита по изключително точния слънчев циклов български календар, самостоятелните владетелски периоди като затваря един период от точно 600 години (165–765 г.). Появата и развитието на българските държави в Европа е едно от най-значителните събития в историята на целия континент.

Както всички днешни етноси в Европа, древните българи също имат смесен произход, в който доминират т. нар. арийски общности. Според свидетелства в древни източници от арменски, ирански, индийски, еврейски и арабски произход, българите принадлежат към най-древните народи. Свидетелство за древността на българите е разклоненото родство и неговата терминология. През IV–V в., според византийски и латински източници прабългарите достигат до Западна Европа и трайно се заселват в Панония и на Балканския полуостров. В известната Манасиева хроника се посочва именно **Долната Охридска земя** като територия на първо трайно заселване на прабългарите, както и тяхното военнополитическо стабилизиране през VI в. Според немски (Йоахим Вернер), френски (Пол Льомерл) и сръбски (Владислав Попович и Йован Ковачевич) археолози, златните съкровища, открити във Врап и Ерсека (в днешната територия на Албания) са от Куберова България, която обхващала територии на днешна Македония, Епир и Албания, без големите ромейски крепости Солун и Драч. При преместването на центъра на българската държава от Северното причерноморие на Балканския полуостров и утвърждаването на Дунавска България през 681 г., кан Аспарух (княз Есперерих) се опира на българските поселения от V–VI век и на древното родство с местното население.

В учебниците ни, българската история все още се разглежда, преди всичко от времето на Дунавската българска държава, след като тя установява, по договор с Източната римска империя (влязла в модерната европейска историческа

наука с името Византия) от 681 г., южната си граница по билото на Балкана от Черно море до Железни врата на р. Дунав. Все още не се отделя необходимото внимание на Куберовата България, създадена малко по-рано в югозападната част на Балканския полуостров, в днешните географски области Македония, Епир, Албания, Косово. Мимоходом се споменава за Евразийската, Северокавказка и Приазовска българска държава, известна като Стара Велика (голяма) България, която според публикуваните източници, обхваща обширни територии от Северен Кавказ, между Каспийско и Черно море, около Азовско море, водосборните басейни на реките Кубан и Дон до левият бряг на р. Днепър по средното и долното му течение, полуостров Крим. Сравнително малко се казва за Евразийската Волжка България, разположена първоначално по поречията на Волга и Кама. Малко знаем за границите на Волжка България, за постиженията ѝ, за потомците ѝ, а трябва да се стремим да научим повече. Българска волжка държава в Евразия съществува непрекъснато от VII до XIII, а като култура до XVI в., променяйки границите си (обхващала е територии от Северен Кавказ по цялото течение на Волга и на север до Северния ледовит океан, в Западен Сибир до горното течение на Енисей, на юг до Аралско море и езерото Балхаш, на запад до реките Дон и Днепър). Променя се съставът на населението и езика (официален и говорими езици), но българското име и държавна традиция съществуват непрекъснато. През последните години са направени много публикации, в които се разглежда и коментира древната история на българите, но все още малко от публикуваното е влязло в учебниците и е станало достояние на всички българи.

На Изток българското име е широко разпространено. Има редица етноси, които се самоназовават българи и твърдят, че са потомци на Евразийската българска държава. Това е един важен въпрос пред нашата наука и тя трябва много сериозно да започне да го изследва. През XXI в. българите по целия свят, независимо какъв език говорят и каква религия изповядват, трябва да помнят древната история на предците си, българите да се знаят и да си сътрудничат. Глобалното общество, към което се е насочило човечеството, може да премахне държавно-политическите граници и да останат само региони и култури. Но формиралите се националните общности ще оцелеят, преди всичко като култура, макар и без строго охраняваните граници на националната държава.

В книгата ще бъде разгледано накратко формирането на българския народ, на българската нация в Европейската Дунавска българска държава и по-подробно, разселването на диаспората ѝ по света, тъй като са налице достатъчно общоприети наши и чужди научни публикации. За да бъде разгледан по-добре проблемът за българската национална общност и нейната диаспора, той е разделен в две глави.

Г Л А В А П Ъ Р В А

БЪЛГАРСКАТА НАЦИОНАЛНА ОБЩНОСТ НА БАЛКАНИТЕ

Увод

Средновековната Дунавска българска държава включва в своите граници обширни територии от р. Днепър на изток, до средното течение на р. Дунав на запад, от планините Бескиди и Татри на север, до Бяло (Егейско) море на юг. В нейната територия влизат редица историко-географски области като Бесарабия, Трансилвания (Седмоградско), Банат, Панония, Срем, Поморавието, Малка Скития (Добруджа), Мизия, Тракия и Македония – земите на тракийската или праславянската древност. В тези граници през IX-X век се формира средновековният дунавски български народ. В Дунавска България възниква и граматически се изгражда най-ранният славянски литературен език – старобългарският. Тук възникват двете старобългарски азбуки – глаголицата и кирилицата, наред с гръцката и латинската, тук се развива третата писменост в средновековна Европа–българската.

Между славянските народи, българите притежават най-старите културни паметници, написани на старобългарски език. С буквотвоците (фонемите) на кирилицата може да бъде възпроизведена фонетиката на почти всички езици. Кирилицата е много по-съвършена писменна система от най-разпространената в момента по света латиница. Преди всичко политически и формиралите се културологични обстоятелства пречат за масовото използване на по-съвършената азбука.

През Златният век на българската култура, при управлението на един от най-високообразованите владетели в Европа, цар Симеон Велики (893-927 г.), постиженията на старобългарския език и книжнина будят удивление. Унгарският учен Геза Фехер пише: *”Българите бяха онзи народ, който допринесе най-много за организиране и оформяне на цивилизацията на цяла Източна Европа и въвеждането ѝ в модерния свят...”*. Руският учен, академик Дмитрий Лихачов пише: *”Плътта на българската държава създаде Аспарух, нейния дух – Кирил и Методий. И чуждите завоеватели не можаха да победят тази ДЪРЖАВА НА ДУХА, защото в защита на българския народ в плътен строй стояха езикът, писмеността, литературата”*. А относно границите на тази държава, той пише: *„Българската държава на Духа се простира от Балтийско море до Тихия океан и от Северния Ледовит океан до Индийския”*. Друг руски учен, проф. Н. Л. Туницкий пише: *”По времето, когато западноевропейските народи не можаха и да мислят за народни езици в богослужението, когато сред западните славяни остатъците от народна църква и славянска писменост постепенно замираха, а сърбите и хърватите едва подемаха първите стъпки на просвещението, когато Русия беше още съвсем езическа, в България за няколко десетилетия се създаде самостоятелна славянска църква с народен*

език и духовенство, а славянската просвета достигна небивали успехи...”.

Според французойката Кармен Енш, историк и публицист: *”Разпространението на старобългарската писменост и литература е много **важен принос на българите**. Векове преди англичанина Уйклиф да преведе Библията на английски език и пет века преди Лутер, който я превежда на немски,... българите развиват голяма културна дейност на свой роден език, който служи на всички славяни...Монасите Кирил и Методий са национални герои защото със своите писания те са установили закона за правото на народите да съществуват и прогресират в независимост и свобода...”*.

Професор Александър Балабанов пише: *”**Българският език е нещо необикновено по силата на изразителността си, по дълбочината на словестното си съкровище, по разнообразието на формите си, по енергията на речта си, по нюансираността на разните слова и изрази. Той е гръмък и твърд, когато трябва, той е мек, гъвкав, неизказано нежен и мек, не му липсват имена на никакви понятия и всяко понятие е жива свежест с български слова. И изворите на българския език са неизчерпаеми още, те са в недрата на родната ни реч и дори на всеки друг славянски език. И нашият език спрямо другите славянски езици има тая власт – да взема от всички, ако иска и каквото иска, и да бъде то винаги свое...”***.

Според проф. Георги Сотиров: *„Видно е, че „роенето” на думите в българския език е в доста по-напреднъл стадий, а и фактът, че много от тях се откриват само в диалектите, често дори само като остатъци, докато в същото време те са в обичайна употреба в други езици, следва да е свидетелство за древността на нашия език. И когато по силата на естествения обмен на думи и словни форми между езиците у нас навлизат чуждици, много често не съзнаваме, че всъщност обратно си „купуваме” думи, изминали дълъг път през времето и пространството, през езици като гръцкия и латинския, през италианския и френския, през английския, немския и пр.”*

Възможностите на българския език разкрива писателят Петър Увалиев: *„Простете ми! Пръв аз съзнавам и признавам, че съм донякъде натрапник в този дом на духа, закрилял и окрилял безброй мислители, ревнителни за културния възход на България – странна страна, в която ръст и възраст, крепка духовност и крехка държавност не си съвпадат и така озадачават стъписаните чужденци, че те просто не проумяват с какъв аршин да мерят нашата мяра...А ето, че ние, нехайни наследници на този победоносен поход от минало към бъдеще, почти не си даваме сметка за него, и дори не се вълнуваме, че тук, сега, сме окръжени от величави хартиени тухли, с които се гради вечността, която е българска, защото ваши и мои са буквите, в които тя е въплътена... Още навремето нашите предци са прозрели, че който назовава, па било и вещественото, той призовава същественото, което прави човека човек. **ЕЗИКЪТ, КОЙТО ГОВОРИМ, Е ГЛАС НА ТАЗИ НАША СЪЩЕСТВЕНОСТ...** Самият език е субект на особено познание, което се отнася към знанието, както по-доброто надвишава доброто...Мислил е езикът ни, и още мисли, макар че, който драговолно му се отдава, често се озадачава...Езикът го помни...За*

най-далновидният съвременен рентгенолог на езика, би било радост велика да се наслади на познавателната ценност на познание и по-знание, завет и завит, лек и лек... Но къде се таи това нещо, без което всичко би било нищо? Не в съсухрените речници, и още по-малко – в заимствани чуждици – етикети, лепнати на празни буркани. То е в самите нас”.

Останалият без следовници изследовател, философ Любен Казанджиев публикува през 1943 г. книгата си „Българският народен езиков гений”. В нея той подчертава: *”Никому, нито на българин, нито на чужденец, били те езиковеди или поети, писатели или философи, критици или преводачи, не се е изяснила действителната стойност на езика ни. Затова е много рано да се иска това, ала сигурно е, че ще дойде време когато във всички енциклопедии в света, доколкото те ще бъдат отражение на обективната научна истина и на пълно обемното научно знание, ще може да се прочете, че българският език е езикът на най-съвършената словестност и с най-пластичната граматика между всички живи езици изобщо, вследствие на което той е най-доброто от всички словестни сечива, с които си служат народите за осъществяване на висш човешки и културен живот”*.

През 60-те години на ХХ в. в САЩ е проведено изследване за способността на езиците за запазване на информацията, която носи всеки от тях. Проучени са около 200 езика, като са направени преводи от специалисти на един и същ основен текст. След всеки превод е извършван обратен превод на изследвания език за сравнение. При най-издръжливите езици информацията започва да се загубва към петнадесетия превод, докато българският език запазва информация при почти 70 превода.

Древнобългарският календар е признат за най-съвършен. Според последни изследвания, той е по-древен от китайския и началото му е през 5505 г. пр. Хр. От точен календар се нуждае уседнал народ на земеделци и строители. Редуването на неговите цикли се приема за най-точно от всички създадени до сега календари и за това е наречен вечен. Както пише Асен Чилингиров *„... по българските земи е имало обособена и характерна строителна традиция още преди 5 хиляди години, която продължава до 19 век. Дори през петте века османско владичество тя не изчезва. Османците я поемат. Прилагам много доказателства, че османската архитектура изхожда от българската, а не от византийската, както е разпространеното мнение. В Османската империя нашата традиция се поддържа, за да дойдат през 18 век други българи, които да я вземат от турците и да я развият по-нататък. Като най-ярък пример за дълговечна българска приемственост привеждам църквата на Рилския манастир”*.

Ярки паметници на хилядолетната българска строителна традиция са престолните градове. Първата столица на Дунавска България от 681 до 893 г. Плиска(ва) е една от най-представителните столици в Европа по това време. С внушителна крепостна система на вътрешния и външния град. Множество обществени сгради и храмове. Голямата базилика е най-големия български средновековен християнски храм, съперник на „Св. София” в Цариград. Плиска е

разгърната на 23 кв. км. и е по-обширна от тогавашните Париж и Лондон. Величествени са и останките на Велики Преслав. При управлението на цар Симеон (893-927 г.), един от най-просветените европейски владетели, тази българска столица с монументално строителство, каменна пластика, рисувана керамика, с книжовната си школа е втори по величие град в Югоизточна Европа след Цариград. Впечатляващи забележителности има и в другите престолни градове на средновековна България – Охрид (997-1018), Търновград (1186-1393 г.).

Сегашната столица София е един от най-старите градове на континента. От всички европейски столици, София има най-големи културни напластявания, отвеждащи до най-старата европейска цивилизация, шест хилядолетия пр. Хр. От 260 г. сл. Хр. до средата на VI в. Сердика е един от най-значимите градски центрове на Балканите. Сардика-Сердика-Средец-Триадица-София е градски и културен център подобен на Троя, Атина, Рим и Константинопол. Тя е била любимия град на император Константин Велики, който казвал „Serdica mea Roma est–Сердика е моят Рим”. София е мястото, където израства и е възпитан император Юстиниан I Велики (527-565 г.). Последният решава да прибави към петте древни патриаршии (Александрийската, Ерусалимската, Римската, Атохийската и Константинополската), шеста патриаршия – Първа Юстиниана. Пентархията на великите автокефални църкви се утвърждава с Третото правило прието на първия Константинополски събор през 381 г.

Град София (Божествената Премъдрост) носи името на базиликата от VI век „Св. София”, изградена върху основи на раннохристиянски храмове от самото начало на IV век. В света има две действащи църкви, с нива отпреди IV век, едната от които е „Сан Клементе” в Рим, а другата софийската „Св. София”, като последната е не само по-стара, но и много по-представителна.

Две от най-ярките събития в историята на Християнската църква и на Римската империя, в решителния за техните взаимоотношения IV век – обявяването на **Едикта на толерантността** (30 април 311 г.) и свиканият Втори вселенски, останал в историята като „западен” и „поместен” събор (343/344 г.) – стават в Сердика. Сердикийския събор, според признанието на средновековните, а и на много модерни автори е един от най-важните канонотворчески събори. В началните векове на християнската Римска империя Сердика е една от нейните столици. Сердикийският едикт от 311 г. е потвърден на 13 юни 313 г. в Никомидия от императорите Константин и Лициний, според тяхната договореност в гр. Милано. Това се е наложило поради подновяването на гоненията на християните след смъртта на император Галерий. Издаденият на 13 юни 313 г. в Никомидия едикт повтаря документа от 311 г. и това е описано точно от Евсевий Кесарийски, Йероним Блажени и други автори от IV-VI век, но по-късно в Константинопол и Рим историята е преиначена. Едиктът издаден в Никомидия става „Милански”, Сердика е забравена, а Константин Велики е обявен за първи християнски император. Едиктът на Толерантността не се свързва с Галерий, нито с имената на останалите тетрарси, нито с града където е подписан. Със Сердикийския едикт на търпимостта, издаден на 30 април 311 г. от император Гай Галерий Валерий Максимиан (305-311 г.), Сердика-Средец-София се ут-

върждава като град символ на толерантността.

София е столичен и патриаршески център на България от 970/972 до 989 г., а като пръв български архиепископ византологът Шарл Дюканж посочва Протоген Сердикийски (Софийски), който е домакин на Втория вселенски събор 343-344 г.

Въпреки разрушенията през V-VII в. Сердика успява да се съвземе. Така се запазва жива връзката с античната художествена и строителна традиция, както и цялата раннохристиянска култура. Като остава на страната на иконопочитателите София запазва добре иконографската традиция. Включен в границите на българската държава градът има много сериозен принос, България да се развива като различна от иконоборческа Византия в културно и религиозно отношение.

Най-добре изследвани до момента са епиграфските, писмените паметници. Все още не е систематизирана и цялостно изследвана научната информация от археологическите, антропологическите, пиктографските и лингвистични доказателства за етногенезиса на българите.

Веднъж създаден и сплотен като етническа общност, народът може да съществува и да се развива вече и без наличието на някои, дори на всички етнообразуващи фактори. Той придобива способност за самостоятелна изява, без да са налице определящите неговото създаване, предпоставки и условия. Може да се промени отчасти или изцяло езика, като се запази народното име. Първото изпитание за формирания се български народ е падането на Дунавска България под властта на Византия от 1018 до 1185 г. Много по-тежко изпитание е петвековното владичество, според народния език и значителна част от документите – “робство”, наложено от Османската империя. Османското завоевание е чуждо на българите по религия, език и култура. То прекъсва естествения ход в развитието на българското общество и нанася големи поражения на българския народ. Унищожена е физически или духовно българската аристокрация, голяма част от образования елит също е унищожен или разпръснат и народът е лишен от водачи.

Формирането на нация е процес, предопределен от историческата съдба на всеки народ, от мястото му в световната култура и цивилизация, от неговата историческа география, от неговата раса, племенна принадлежност, език, култура. Върху този процес въздействат условията на духовен живот, културно-историческата и религиозната традиция. Важно значение има количеството на народа и историческото му битие върху една обща или върху различни територии. Земите, които населява средновековния дунавски български народ са добре очертани и от чужди източници. В грамотите (указите) на византийския император Василий II (976-1025 г.), победил българската войска и обединил държавната територия на България с Византия, са запазени църковно-административните области. Българската църква има 31 епископии в границите, каквито са били при българските царе Петър (927-969 г.) и Самуил (997-1014 г.).

През XVII в. Римокатолическата църква също очертава тези граници, като официално и изрично определя четири български архиепископии (Охридска, Скопска, Софийска и Марцианополска) и две епархии (Призренска и Никополска). Териториите им се простират от Адриатическото крайбрежие до делтата на Дунав.

Многобройни и интересни източници за България и българите са документите останали от кръстоносните походи. Първият, Вторият и Третият кръстоносен поход преминават по суша през българските земи. Рицари и поклонници се предвижват главно по Диагоналния, Военния път (Via Militaris) и Игнатиевия път (Via Egnacia).

Българската модерна дунавска нация завършва своето формиране на Балканите през XVIII и XIX век, върху етническата територия на българския дунавски народ с неговия език, бит и фолклорни традиции. За разлика от 90% от цивилизованото население на Земята, българите все още съхраняваме фолклорната музика и хиляди инструменталисти и певци всекидневно я възпроизвеждат. Според историята на световната музикална култура Тамбурата е инструмент с история от 4000-5000 г. пр. Хр. По света наред с името „тамбура“ преобладават наименования свързани с българското народностно име: булгария, булгарина, булгарика, бугаре, бугария, бугарина и др. С тези имена инструментът е познат в Сърбия, Хърватия, Босна и Херцеговина, Черна Гора, Словения, Словакия, Македония, Албания, Гърция, Италия, Испания, Турция, Афганистан, Таджикистан, Египет, Алжир. Според изследване на Красимир Желязков: *„Българската фолклорна музика, българската азбука и българският циклов календар съдържат познание за устройството на Вселената и законите на нейното съществуване. Неравномерният пулс на природните процеси се е отразил в техните неравноделни тактове. Всеки знак от глаголицата има свой звук и цифров еквивалент. Сакралната геометрия стояща в основата на създаването ѝ, се е запазила във фигуралните украси на българските шевици, черги и килими. Инструментът „булгария“ представлява своеобразен връх на разпространение на българската многовековна култура по света.“*

В началото на XVIII в. българите са най-многобройния народ в европейската територия на Османската империя. Те са абсолютно мнозинство в Мизия, между Дунава и Балкана, в Тракия и в Македония. В Тракия поселенията им се спускат до Цариград и бреговете на Мраморно и Бяло море. На изток граница са бреговете на Черно море, от дунавската делта до Босфора. На запад до поречието на р. Морава от изворите на Българска (Южна) Морава в Косово до вливането на Велика (Голяма) Морава в Дунава. Българите са абсолютно мнозинство и в историко-географската област Македония до Адриатическото крайбрежие на днешна южна Албания. Възраждането на българският народ и превръщането му в модерна нация през XVIII-XIX в. е едно от най-значимите и прогресивни събития в европейската история през този период.

Признаването на Българската Екзархия през 1870-1872 г. и границите на нейния диоцез, очертават етническата територия на българите на Балканския полуостров, в края на XIX в. Но Цариградската патриаршия оспорва правото на Българската екзархия да изпрати свои владици в Южна Тракия и по-голямата част от Македония. Римокатолическата църква изрично включва в диоцеза на Източнообредната българска католическа църква цяла Тракия и цяла Македония. При формирането на средновековния народ в Дунавска България от IX до XV в., основен фактор, наред с държавата, е християнската религия и

специално Българската християнска църква (от 867 г. Българска православна църква – БПЦ). От началото на своето съществуване БПЦ действа като обединител, като един от етнообразуващите фактори. Много важна е ролята на БПЦ при формирането на нацията през Възраждането. Като християнска, Църквата опазва мнозинството от българите от ислямизиране и турцизиране, а като народностна, тя ги разграничава от останалите православни народи.

Границите на българската етническа територия са очертани и с решенията на Международната Цариградска конференция през 1876 г. от представителите на Великобритания, Русия, Австро-Унгария, Германия, Франция и Италия. Според Европейския проект, приет на тази конференция, от българската етническа територии се създават две автономни провинции. Източната българска провинция обхваща днешна Северна България от р. Искър до Черно море с цяла Добруджа и половината на Тракия, включително градовете Одрин и Бунархисар. Център е старата столица Велико Търново. Западната българска провинция с център София, обхваща Северозападна България с Нишки и Пиротски окръг, както и по-голямата част от географската област Македония с градовете Скопие, Велес, Битоля, Охрид, Костур. Характерно е, че представителите на 6-те европейски сили, единодушно определят етническата граница на българите с гърци, албанци, сърби, турци и румънци. Признато е мнозинството на българите, с принципа на националностите, в Македония, Тракия и Мизия. Територията очертана на Цариградската конференция през 1876 г., е по-голяма по обхват, от посочената по-късно в предварителния Санстефански договор през 1878 г.

За демографския потенциал на Дунавските българи, по-точни данни има към средата на XIX в., когато вече са извършени преброявания на населението в европейската територия на Османската империя и са направени проучвания от чужденци върху демографията на тези български земи. Приема се, че в средата на XIX в. българите на Балканите наброяват повече от 5-6 милиона. През 70-те години на този век се говори за седем милионен български народ в Мизия, Тракия и Македония. И в трите историко-географски области българите са абсолютно мнозинство от населението. Само в границите на днешната българска държава, в края на XIX в. българите са 4 милиона.

При подготовката за войната 1877-1878 г. Руското военно командване решава да сформира българска военна единица. В „Основания за организацията на Българската войска” от октомври 1876 г. се казва: *„Българското опълчение се иска...главно за запазване на местното население...За да могат подобни дружини...да принесат най-голяма полза, необходимо е при самото им формиране...те да се нагодят за известни райони на страната.”* Формирани са 6 дружини по 1000 души. Първа и втора дружина съставят Западнобългарска бригада. Руското командване разглежда Западните земи и Македония като българска земя. И макар че Македония териториално е най-отдалечена от местата където се сформира Българското опълчение, (в градовете Кишинев – Русия, Плоещ, Бъзю – Румъния), от Македония идват повече от 1000 опълченци. Има запазни точни данни за месторождението на повече от 500 опълченци от Македония: 73 са от Битоля и околни села; 49 са от Охрид и околни села; 37 от Призрен и

околни села; 28 от Велес и околни села; 24 от Тетово и околни села; 16 от Куманово и околни села; 13 души от Дебър и околни села; 13 от Кичево и околни села; 12 от Прилеп и околни села; 12 от Солун и околни села и т. н.

Руско-турската война 1877-1878 г., с **най-активното и решаващо участие** на българите като съюзници на русите, завършва с победа над Османската империя. Българското опълчение започва участието си в бойните действия в състав 7200 души. Проявява масов героизъм и има много важен принос в сраженията при Стара Загора, на Шипка и при Шейново. Въпреки тежките загуби в убити и ранени, поради постоянния приток от доброволци, опълчението в края на войната достига 12 400 души.

Наред с дружините на опълчението действат още много български доброволчески отряди. Тези военни формирования защитават българските селища от банди башибозук и мародери. Важен фактор за успешните сражения на руските войски са и тъй наречените „народни горски чети”, водени от прославени български воеводи като Панайот Хитов, Филип Тотю, дядо Ильо и много други. Те изпълняват разузнавателни функции и превеждат руските войски по всички възможни проходи, пътища и пътеки, с което им осигуряват стратегическо и тактическо надмощие над противника.

Тежък проблем на руската армия е трудното, лошото снабдяване. В разгара на войната близо 60% от нуждите за нейното изхранване, отопление в студената зима, лекарска и санитарна помощ и други, са покривани със средства на българските общини, от доставките, които прави българското население. Редом с опълчението и другите военни формирования, тази материална подкрепа също е важен и решаващ фактор за победата на руската армия.

Според предварителния Санстефански мирен договор, подписан на 3 март 1878 г., границите на възстановената българска държава обхващат 172 хил. кв. км. Това са 80% от езиковата и културна територията на възрожденската българска нация, която обхваща повече от 200 хил. кв. км.: Мизия–85 000, Тракия–65 000, Македония–65 000 кв. км. Според Санстефанския договор, безспорни български земи влизат в границите на съседните държави. Нишката област (без Пиротска и Вранска околия) се предава на Сърбия, а Северна Добруджа на Румъния. Санстефанският договор донася независимост и териториални придобивки на Румъния, Сърбия, Гърция и Черна гора, но той не влиза в сила за българите.

През лятото на 1878 г. се провежда Берлинският конгрес. На него българската етническа територия е разпокъсана на пет части: Княжество България с територия 63 752 кв. км. и население 2 млн.; Източна Румелия с територия 32 974 кв. км. и население 816 хил. души; Северна Добруджа е оставена на Румъния, като предадената ѝ територия е увеличена; цялата Нишка област с Пиротска и Вранска околия е дадена на Сърбия; Южна Тракия и цяла Македония остават под властта на султана. Решенията на Берлинския конгрес са национална катастрофа за българите на Балканския полуостров и нещастие за всички балкански народи.

Според френския историк А. Мале: *“В Берлин не се взеха предвид нито правдата, нито волята на народите, нито изискванията на здравия разум*

и на общите интереси. *Заключителният акт [на конгреса] е един паметник на егоизма, дело на завистта, на личната ненавист, безчестно и мерзко, той вместо да осигури мира, подготви многобройни поводи за конфликти и войни в бъдеще. Българския въпрос, източнорумелийския въпрос, македонския въпрос, босненско-херцеговинския въпрос, балкански Елзас и Лотарингии – это равносметката на европейската дипломация на Берлинския конгрес*». Още по-категоричен е друг френски историк, Н. А. Мало, който пише: *”Поставяйки отново Македония под господството на султана, Европа, подбуждана от Англия и Австрия, извърши престъпление срещу човечността”*.

Поради отказът на Берлинския конгрес от 1878 г. да се съобрази със съзнанието и политическата воля на балканските народи, да вземе под внимание съществуващите национални култури и психологическият елемент за правото на народите на самоопределение, решенията му създават такъв безпорядък на Балканите, че Европа, дори светът все още не са в състояние да го оправят въз основа на правото и справедливостта. Сто тридесет и пет години след този форум, Югоизточна Европа е потърпевша от грешките сторени тогава и умножени с „мирните”, неравноправни договори през XX в.

От националните програми издигнати на Балканите единствено българската има не само необходимите исторически и етнически основания, без претенции към територии, в които българите са малцинство от населението, но се позовава преди всичко на даденостите през XIX в. От „История славянобългарска” на отец Паисий ясно се вижда, че модерният български национализъм се е зародил като защита на българите. Повод за написването на историята е пренебрежителното отношение на монасите гърци и сърби към българите. Българското националноосвободително движение не е под знака на етническата омраза, а на европейските демократични идеи възприети от Каравелов, Левски и Ботев. Границите на Санстефанска България са признати в диоцеза очертан от Римокатолическата църква през XVII и XIX в., признати са от Османската империя чрез фермана за Екзархията и от Международната Цариградска конференция 1876 г. Поради това признание българите са били абсолютно уверени, че справедливата им кауза ще успее, че правдата ще възтържествува. Но разбираме и виждаме, че до този момент тържествуват шовинизмът в политиката на съседните държави и империализмът на Великите сили.

През XIX в., идеолози сред нашите съседи гърци и сърби, издигат шовинистични национални програми, насочени към асимилация на другите нации и етнически групи, и преди всичко на многобройните българи. Според **«Мегали идеята»** на Йоанис Колетис и други гръцки идеолози, Византийската империя трябва да се възстанови като гръцка национална държава. Клеоменис Икономос пише: *”Обърнете погледите си към територията на гръцката империя, за да видите какво притежава Гърция, вижте цялото гръцко племе, вижте 1 милион храбреци, които очакват само знак за борба! Цялото Средиземноморие, Мала Азия, Тесалия, Епир, Македония, Йонийските острови, Сърбия, Тракия, България, Дакия, Сирия, всички тези славни провинции, всички тези велики гръцки народи...”*. Според чл.2 на гръцката конституция от 1862 г. *„всички жители на Гърция, които вярват в Исуса Христа са елини”*. Наличието на Българ-

ската екзархия, учредена през 1870 г. напълно се пренебрегва. Нейното паство се третира като „българогласни елини-схизматици”. Гърция отхвърля клаузите на Санстефанския договор. Не е доволна и от решенията на Берлинския конгрес, макар че според тях получава Тесалия и окръг Арта от Южен Епир. През 1923 г. гръцката национална доктрина е осъвременена под формулировката „запазване териториалните придобивки и целостта на Гърция”, сиреч на заетите български земи в Егейска Македония, Западна Тракия. Многобройните жертви паднали в Балканските и двете световни войни, катастрофата, която преживява гръцкото население по бреговете на Мала Азия, не отрезвява великогръцкият шовинизъм и не променя отношението към Българи и българите.

През 1835 г. Баварската академия на науките издава изследването на Якоб Фалмерайер „Относно произхода на съвременните гърци”, в което на базата на голям изворов материал, научно обосновано се доказва, че през ранното Средновековие, територията на възстановената през 1829 г. гръцка държава, масово е заселена от негръцко население. Изводите на Фалмерайер изцяло се потвърждават от друг немски учен, Макс Фасмер. Той по пътя на лингвистични проучвания в книгата си „Славяните в Гърция” доказва, че жителите на страната (в началото на 19 в. до началото на 20 в.) не са потомци на древните елини, а са се формирали като етнос през Средновековието от народи мигрирали на територията на Гърция. Гръцките научни среди всячески принижават историческата стойност на изследванията на Фалмерайер и Фасмер. Гърция и гръцки организации по цял свят провеждат активна пропаганда срещу техните научни постижения.

Първата сръбска национална доктрина е съставена през 1844 г. от Илия Гарашанин и е известна като „**Начертанието**“. Един от основните й принципи гласи: *„Сърбия ще бъде средището, около което следва да се изгради новата държава, която ще се яви не като свободно, доброволно обединение на народи и страни, а като последователно присъединяване към Сърбия, като вливане в нея, при приемане на нейната династия като сръбско кралство, а не южнославянско*”. Гарашанин признава, „че българите са най-големия клон на славянския род в Турция” и основен раздел в „Начертанието” е непрекъснатото засилване на сръбското влияние сред българите за присъединяване на техните земи към Сърбия. Тези програми по отношение заграбване на българската етническа територия, в значителна степен се осъществяват. Сръбската интелигенция се поставя в услуга на шовинизма, като създава митове за изключителния, „небесен” сръбски народ, който трябва да владее земите от Виена до Цариград.

След Кримската война 1853-1856 г. васалните на Османската империя княжества Влашко и Молдова се обединяват и създават Румъния. Издига се доктрина за обединена и независима „румънска” държава. Заявява се, че „румънците” в Молдова, Влахия и Трансилвания са „братя по кръв и по език и право”. Но претенции за земи по десния бряг на долния Дунав почти не се споменават. През 1878 г. Обединените княжества получават независимост. В границите на Румъния е предадена Северна Добруджа.

Първоначално румънската държава отказва да вземе тази българска територия, но след като й е наложено да го стори, от приятелски настроен съсед се

превръща в съперник и враг на България. Започва едно безкрайно съчинителство на румънски автори за „румънския характер” на цяла Добруджа, откакто свят светува. През 1918 г. е изработена доктрината „**Романия mare**” (**Велика Румъния**) – „Пространството на румънската сигурност”, с която се претендира за „Румъния между Тиса и Днестър”, за цяла Добруджа и Лудогорието.

През ХХ в. към шовинистичната политика на съседните православни държави се присъединява и Турция. От една страна тя продължава политиката на Османската империя за влияние сред мюсюлманите, а от друга е издигната пантюркистката идея. През 1878 г. султан Абдул Хамид слага началото на панислямистки режим, продължил до 1908 г. Във връзка с тази политическа линия е формулирано отношение към всички мюсюлмани, което гласи: *”Различните етнически и езикови общности като бошнаци, помаци и др. се приемат за равноправни членове на ислямската нация”*. Формирането на модерната турска нация започва едва след Първата световна война. През 1925 г. Кемал Ататюрк излага като Турска национална докрина „Мир в страната, мир в света”. Турция за последните 130 години откъсва повече от милион и половина от населението на България (повече от 6 милиона от гражданите на днешна Турция са потомци на това население).

Труден е процесът на националното развитие в Албания. На верска основа част от албанците се турчечат и гърчечат. На 10 юни 1878 г. представители от албанската етническа територия се събират в гр. Призрен и създават първата си национална докрина – Обединена Албания. Искането е областите с албанско население да се съберат в една административно-териториална единица на Османската империя. През 1880 г. албанците искат автономия с васалитет към империята. През 1910 г. е разработена докрина „**Велика Илирия**”. Новата албанска докрина е за независима Албания. Независимостта е провъзгласена на 28 ноември 1912 г., а границите на държавата са очертани през 1913 г.

Циганите, никъде по света не се признават за „национално малцинство“, тъй като понятието „цигани” е по-скоро соционим, отколкото етноним, освен това те нямат държавен или етнотериториален център, нямат един език или общи културни черти. В днешна България има идеолози, които ги възпитават като „ромска нация”, разбира се на антибългарска основа.

Българският национализъм, българската народопсихология, българското национално достойнство и самочувствие, се нуждаят от задълбочен анализ и приемане на национална програма, която през ХХI в. да доведе до по-голямо единение на нацията и до самочувствие съответстващо на българската история и на българския интелект.

Българите, оставени от Берлински конгрес, под властта на Османската империя повеждат борба за освобождение и вдигат: през 1878 г. Кресненско-разложкото, 1902 г. Горноджумайското и 1903 г. Илинденско-Преображенското въстания, които са жестоко потушени. Тъй като никоя от малките Балкански държави не е в състояние сама да воюва, с голямата Османска империя, е създаден съюз между България, Сърбия, Гърция и Черна гора. При дипломатическата подготовка на Балканския съюз българското правителство начело с монарха

Фердинанд, прави груби грешки. В двустранния договор със Сърбия се приема принципа на дележ на Македония, в договора с Гърция няма предварително определена граница, а с Черна гора дори не е подписан договор, направена е само устна уговорка. Главно на героизма на българската войска и подкрепата, която българите в Македония и Тракия оказват на съюзниците, първата Балканска война 1912-1913 г. завършва с победа над Османската империя. Тя отстъпва на победителите 120 хил. кв. км. от европейската си територия—до линията от гр. Мидия на Черно море до гр. Енос на Бяло море.

При подялбата на освободените земи сръбските и гръцките войски задържат цялата заета от тях територия и подлагат на масов терор българското население. Така се стига до Втората балканска война, известна като „Междусъюзническата война” 1913 г., в която срещу България се намесват Румъния и Турция. България е победена и според решенията на Букурещкия договор от 28 юли 1913 г. голяма част от българите остават под чужда власт. Съдбата на попадналите под ново робство българи и започналата през 1914 г. Първа световна война, правят България участник в нея.

Българската войска, която се бие за свято дело-освобождение на своите братя, показва чудеса от храброст и би могло да се каже, че няма загубена битка. Но във войната, България се оказва на губещата страна и българите са сполетени от поредна национална катастрофа. Българската нация, която в края на XIX в. наброява около 7 милиона, до края на XX в. не успява дори да се удвои, а по раждаемост не отстъпва на своите съседи. Всички те увеличават населението си от 4 до 7 пъти. Неуспешното обединение на българите, терорът и асимилационната политика, наложени над тях в съседните държави е причина за голяма емиграция от Македония, Тракия, Добруджа и Западните земи, за формиране на българска диаспора в Северна и Южна Америка, Австралия и по-малки общности по целия свят.

1. СЪДБАТА НА БЪЛГАРИТЕ ОТ ТАТКОВИНАТА ОСТАНАЛА ПОД ЧУЖДА ВЛАСТ

Българите създават третата трайна оригинална култура в Европа, която редом с елинската и латинската е в основите на европейската християнска цивилизация. Българският народ, съхранил се през петвековното чуждо владичество, оре и сее земите, наследени от предците си. Той има всички основания да определя тези земи като „изконно свои”. В края на XIX и през XX век, върху тези българи се стоварва политиката на балканските национални държави. Политиката на държавата-нация, за разлика от старите империи, не търси само данъкоплатци, а целта ѝ е промяна на националната идентичност на малцинствата, да ги лиши от историческа памет. Да направи от българите гърци, сърби, румънци или ако не може да ги асимилира, да ги денационализира, да престанат да се самоопределят като българи. През XX век в съседните държави асимилацията на малцинствата става последователна държавна политика. Използват се всички

средства, от терор и насилия, до геноцид на непокорните българи.

Всички българи останали под чужда власт имат тежка съдба-подложени са на естествена и насилствена асимилация, денационализация, икономическо ограбване, терор, насилия и геноцид. Значителна част от тези българи напускат родните си места, загубвайки дом и имот. Една част идват като бежанци в свободната част на отечеството, в майка България, други се пръскат по света и стават диаспора на балканските българи.

1.1. Македония

Многострадална е съдбата на българите в историко-географската област Македония, която се очертава през XVIII-XIX в. и носи името на държавата Македония, съществувала в древността от 640 до 148 г. пр. Хр. Цяло хилядолетие територията на днешна Македония се нарича от местните жители и от другите страни България, и едва през втората половина на XIX в. под влияние на Запада и на гръцка пропаганда се възражда за употреба, древното име „Македония”.

В съхранената по света документация не може да се намери нито едно свидетелство, което да доказва, че на базата на българското население в Македония през XVIII-XIX в. се е появило друго, небългарско съзнание, друга небългарска култура, че се е говорил друг, небългарски език, че е доминирала друга, небългарска традиция. До средата на XIX в. абсолютното мнозинство от населението на Македония нарича себе си българи, а страната си „Долна България”, „Долната земя”, „Долна Мизия” за разлика от централната и североизточната част на полуострова, която е „Горна България”, „Горната земя”.

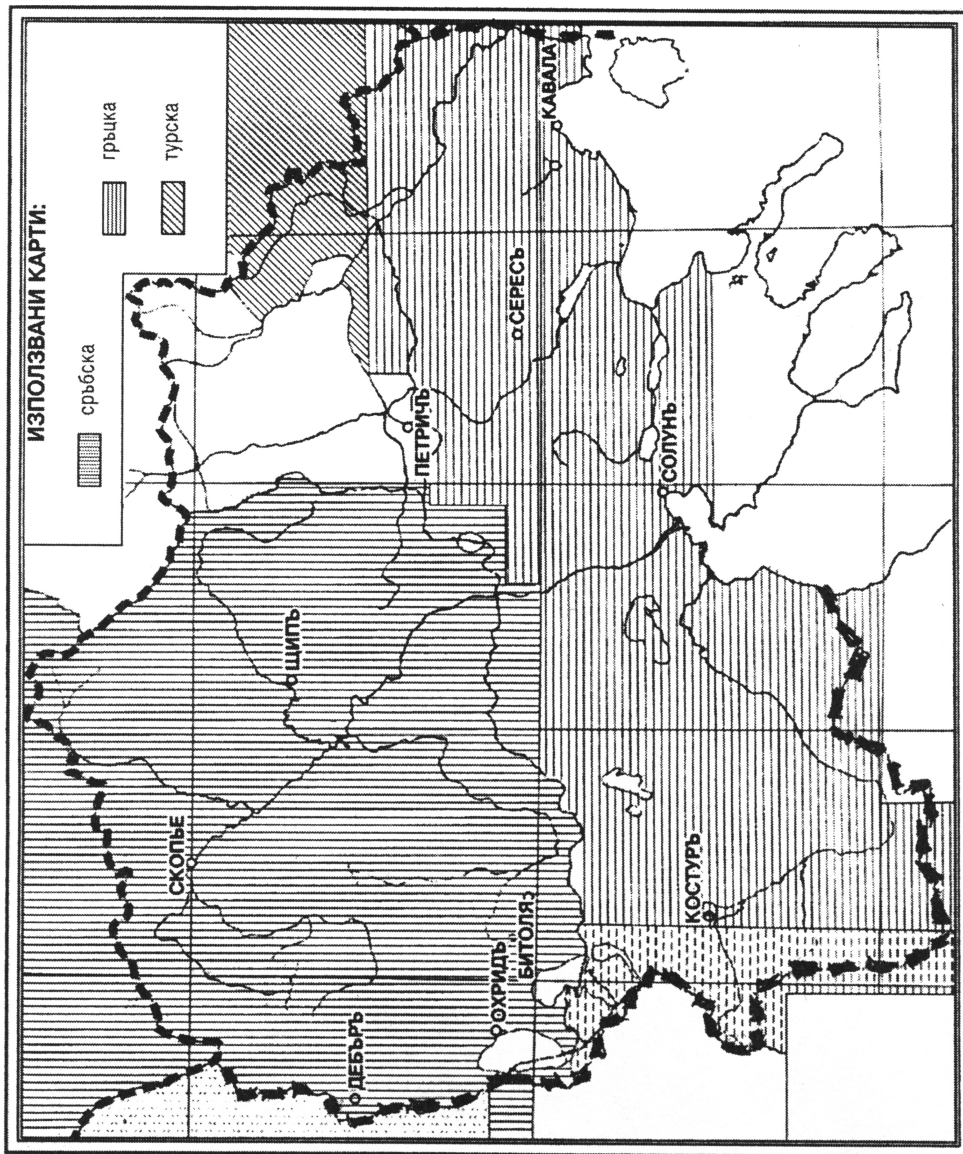
Преди да се обособи като държава, територията на древна Македония е била част от древна Тракия. Омир никъде не споменава името Македония, когато говори за тракийски принцове, градове, коне, оръжия – повечето от които се отнасят за района на днешната Беломорска (Егейска) Македония. Древният географ Страбон, който е писал почти хиляда години след Омир, говори „за част от Тракия, която сега се казва Македония”.

Изписването на народностните (племените) имена, названията на селища, реки, планини и прочее, от пришълците данайци-гърци, както и прочитането им по-късно от различни изследователи, са създали, а и до днес създават недоразумения, които се използват за откровенни фалшификации на миналото. Видният деец на нашето Възраждане и историк Георги Раковски пише: „Това племе или голям род, познато в елинската стара повестност под общото и обширно народно име пеласги, не е друго освен българи, изкривено от гръцките описатели поради недостатката на езика им. Че гръцките описатели много странни речи писани с „б” са писали с „п” върху това можеме наведе много примери. Отечеството Александра Македонскаго, кое се е съхранило и до днес в правото си наименование Бела или Белица, ти са го писали в старост Пелла, а днес Мпелитса. Тъй и множество други”.

Изследователят д-р Йордан Табов отбелязва, че гърците наричат завареното население „пелгари” (прочетено по-късно като пеласги), с ударение в първа-

та сричка, което е равнозначно на „българи” – понеже пришълците не могат да изговорят звуците (фонемите) „Б” и „Ъ” и нямат буквознаци (графемите) за тях. В своя труд за старите цивилизации „Светът на легендарна Гърция” френският изследовател Виктор Дюруй посочва, че в античността, траки, пеласги и илири са били считани за три клона на една и съща общност.

Кръстоносните походи: Първият (1096-1099/1101 г.), Вторият (1147-1149 г.) и Третият (1189-1191 г.) променили тогавашния свят в Европа и Близкия изток, като създали и нови отношения между Изтока и Запада. Представите на западните хора за източните християни и народи, за земите им, се допълнили и обогатили. Допринаесли за формирането на представите на източните хора

(християни, мюсюлмани и евреи) за западните хора и тяхната култура. От кръстоносците, рицари и поклонници, са останали много хроники с впечатления от земите през които са минали и от хората, които ги населяват. В тези хроники се съдържат и много сведения за българските земи и българите, тъй като участниците, които пътуват по суша минават през Балканския полуостров.

Един от използваните стари римски пътища е Via Egnatia (Игнатиевият път), който започва от град Драч (Дуръс) в днешна Албания и през тази държава, през днешните Македония, Гърция и Турция достига до Цариград (Константинопол). Построен е да свързва провинциите Илирия, Македония и Тракия, Адриатическо море с крайбрежието на Егейско и Мраморно море. Според описанията на участниците в Първия поход, които преминали по Виа Егнация, те навлизат в българските земи още със слизането си на Адриатическото крайбрежие – „*преминали морето и достигнали до земите на България*”, „*слезли на българския бряг*”.

Според хрониката на Гийом от Тир, преди да бъде покорен от императора Василий II, българският народ владеел провинциите на двата Епира, Крайбрежна и Средиземна Дакия (Мизия), Аркадия, Тесалия, Македония и трите Тракии. Според Фулхер от Шартр и Алберт Аквенски началото на българските земи започва от крайбрежните градове Дирахиум (Драч) и Авлона. Интересно е сведението, че населението на Епир се нарича „българи”.

По това време България е под византийска власт, но за кръстоносците понятието има не само географски и етнически, но и исторически параметри. Гийом от Тир описва границите и историята на българската държава, а Алберт Аквенски постоянно споменава „българското царство” и „земята и царството на българите”, „Валона, Дурацо и други градове на българското царство”.

Редица средновековни автори, когато разглеждат област „Македония”, всъщност имат предвид събития, за които от други източници знаем, че са се случили в днешната „Източна Тракия”. Византийският император Василий II Македонец (976-1025) (прозвището му е дадено, защото е родом от днешна Източна Тракия, тогава наричана Македония) през 1018 г. след като побеждава българската войска, присъединява „*българската държава към ромейската под един ярем*”.

Най-голямата област на завладяната българска територия Кутмичевица, става византийска „тема (област) България”. Императорът постановява епархиите на Българската православна църква, обхващащи всички български земи в границите, каквито са били по време на царете Петър (927-969 г.) и Самуил (997-1014 г.), да не се присъединяват към Константинополската патриаршия, а да бъде учредена автокефална (самостоятелна) Българска архиепископия. Запазен е социално-правния статут на БПЦ като епископите ѝ сами избират „архиепископа на цяла България”.

Заключителните думи на един от указите на Василий II за устройване на българските земи, са: „*И всички стратегии на България и останалите стратегии и Архонти, да почитат високо и да слушат думите и наставленията на Архиепископа. Да не се месят в делата нито на български манастир, нито на*

църква, нито на каквато и да е църковна работа”. Това е фактор, който допринася за запазването на етническата единосьщност и народностно съзнание на българите не само в днешната област Македония.

Османското завоевание утвърждава патриаршията в Цариград като висша йерархическа институция на православните поданици на султана. Въпреки това архиепископите в старата българска столица в Македония, Охрид, с векове успяват да съхранят известна автономия по отношения на цариградския патриаршески център. В своите титли, в документи, те не пропускат да подчертаят, че са духовни пастири на българския народ. По този начин те признават публично и категорично българския характер на Охридската архиепископия, както и българската единосьщност на мнозинството от населението на Македония.

В различни епохи титлите на Охридските архиепископи биват променяни, но във всички неизменно се намира изразът „на цяла България”, или „на всички българи”, „на всички български земи”, или „на всички български провинции”. Даже след закриването на Охридската архиепископия през 1767 г. митрополитите, които я наследяват продължават да се подписват с придружителни изрази. Костурският се подписва „първи епископ на цяла България”. Битолският митрополит се нарича „екзарх на цяла Долна България”, „на Долната страна”. Охридската архиепископия-патриаршия възниква и се развива цяло хилядолетие като българска, едва през втората половина на XX век, по политически съображения, е обявена за небългарска, при това в цялата ѝ история.

В географско отношение, тази нова историко-географска област Македония има шест сравнително обособени области: Югозападна Македония, Приморска Македония, област на р. Места, област средна Струма и р. Струмешница, Вардарска област и Северозападна Македония (*виж картата на стр. 34*). Но най-използвана е терминологията от политическото ѝ разделение на три част – южната ѝ част като „Егейска”, централната и северозападната ѝ части като “Вардарска” и североизточната ѝ част като “Пиринска”. Тези наименования се налагат след разпокъсването на тази нова Македония, извършено чрез Букурещкия договор за мир, подписан на 28 юли 1913 г. Наименованията „Егейска”, „Вардарска” и „Пиринска” са възприети в Балканските страни, с изключение на Гърция, също и в специализираната литература по света. В Гърция, специално за Егейска Македония се употребява наименованието “гръцка Македония”, за да се внушава на гърците и на всички, които не познават добре историята на древната държава Македония и на историко-географската област Македония, формирала се през XVIII-XIX в., че това винаги е било част от гръцката етническа територия.

Гръцкото население е малцинство в областта Македония до Първата световна война. Едва след прогонването на турското, избиването, прогонването и асимилацията на значителна част от българското население, след заселването на огромна маса бежанци християни от Мала Азия, гърците стават мнозинство от населението на Егейска Македония.

В тази географска област Македония през XIX и първите десетилетия на

XX в., българите са абсолютно мнозинство от населението. Според българският изследовател В. Кънчов, по това време, от общо 2,2 млн. жители на областта, българи са 1,2 млн., турци 500 хиляди, гърци 228 хиляди, албанци 129 хиляди, власи 81 хиляди, сърби 700. Според сръбския изследовател Сп. Гопчевич, който към Македония включва и т.нар. Стара Сърбия, от общо 2,9 млн. жители на областта, сърби са 2,1 млн., турци 230 хиляди, българи 58 хиляди. Според гръцкия изследовател Т. Делиянис, който изключва Косовския вилает от Македония, от общо 1,7 млн. жители на така очертаната област, гърци са 653 хиляди, турци 634 хиляди, българи 330 хиляди, власи 25 хиляди. Според известните с научната си добросъвестност автори на Карнегиева анкета: *”Единствено българските статистически данни вземат предвид националното самосъзнание на хората. Сръбските изчисления, общо взето, се основават върху резултатите от изучаване на диалектите, както и от сходството в обичаите. Следователно те са до голяма степен теоретични и абстрактни. Гръцките изчисления са още по-изкуствени, тъй като тяхната етническа основа се определя от влиянието, упражнявано от гръцката цивилизация върху градското население, и от спомените и следите на класическата древност”*. Но от 65 000 кв. км. територия на Македония, със свободната част на отечеството се обединяват само 9%, едва 6400 кв. км.

След 9 септември 1944 г. отечественофронтовското и комунистическите правителства на България, официално се отказват да отстояват историческата истина за българите в Македония. Отказват се от една трета от българската етническа територия и през втората половина на 40-те и първата половина на 50-те години, самите те подлагат на денационализация българите в Пиринска Македония. Това е поредна национална катастрофа, до която се стига поради нихилизъм и класово-партиен догматизъм по националния въпрос в Българската комунистическа партия (БКП).

1. 1. 1. Южна, Приморска (Егейска) Македония

Районът на Егейска Македония (Е. Македония) включва южната и югоизточна части на областта Македония. Северната граница на Егейска Македония започва от Голямото Преспанско езеро и върви на изток, минава през планината Баба, през южната част на Битолското поле, по планините Нидже и Кожух, пресича долината на р. Вардар, тръгва на север, преминава през Дойранското езеро и отново на изток, по планините Беласица и Али ботуш (Славянка), достига долината на р. Места северно от планината Боздаг. По тази линия минава държавната граница на Гърция с Република Македония и с България. Източната граница на Егейска Македония минава по долината на р. Места. Западната граница тръгва от южния бряг на Охридското езеро и върви на юг през Корчанското поле, по планината Пинд достига до западните склонове на планината Хасия. Южната граница започва от южните склонове на планината Пинд и върви на изток, североизток по южния вододел на р. Бистрица (Алиакмон), достига

Солунския залив и по брега на Бяло (Егейско) море до устието на р. Места.

През периода 1878-1913 г. Е. Македония влиза в държавната територия на Османската империя. Административно-териториалната структура на империята включва преди всичко *вилает* (област), *санджак* (окръг), *каза* (околия), *нахия* (община). Е. Македония е обхваната главно от Солунския вилает, но част от нея е в Битолския вилает. Окръзите са Солунски, Драмски, части от Серски, Битолски и Корчански. Най-устойчиви административни единици са казите (околиите) и това позволява чрез тях сравнително точно да се покажат тогавашните граници на етносите и демографското им състояние. В географските предели на Е. Македония има 27 кази: Анаселишка, Берска, Воденска, Гребенска, Гумендженска, Демирхисарска, Дойранска, Драмска, Енидже-Вардарска, Зиляховска, Зъхненска, Кавалска, Кайлярска, Кожанска, Костурска, Кукушка, Лагадинска, Леринска, Неврокопска, Негушка, Нигритска, Правишка, Саръшабанска, Светогорска, Солунска, Съботска, Сярска. Има документи и статистически данни, от които се вижда, че през периода 1878-1920 г. най-многобройно е български говорещото население, следвано до 1913 г. от турското, гръцкото, еврейското, влашкото (армънското), албанското и т.н. В северозападната част на областта-Костурско, Леринско и Воденско, българите християни са 68%, мюсюлманите (турци и българи) – 13%, власите – 7,8%, гърците – 6,7%, циганите – 1%. В

Разпределение на териториите на Македония
съгласно Букурещкия мирен договор (28.VII.-10.VIII.1913 г.)

Леринско няма гърци, а в Костурско са 7000 души, които живеят главно в гр. Костур. Българите християни са абсолютно мнозинство и в Енидже-Вардарско, Съботско, Демирхисарско и Кукушко, заедно с българите мюсюлмани в Дойранско. Те са мнозинство в Сярко и Зъхненско. В селата на Солунската каза, без града Солун, българите християни също са мнозинство. Мюсюлманите (главно турци, значителен брой българи, малка група гърци мюсюлмани (валахити) и едно голямо село власи (мюсюлмани), са абсолютно мнозинство в Саръшабанска, Кайлярска, Кожанска и Лагадинска, а мнозинство в Драмска и Кавалска каза. Гърците са абсолютно мнозинство само в казите Анаселишка, Касандра, Гребенска и в Света гора. Но посочените четири кази с гръцко мнозинство от населението, както и южната половина на Кайлярска, части от Берска, Енидже-Вардарска, Солунска, гр. Солун с околността му и Света гора, не влизат в границите на Санстефанска България.

Град Солун през 1896 г. има 98 хиляди жители, от тях 35 хиляди (35,33%) са евреи; 26 хиляди (26,53%) турци; 16 хиляди (16,32%) гърци; 11 хиляди (11,22%) арменци, цигани и др.; 10 хиляди (10,20%) българи. Значителна част от посочените като гръцко население са българи, власи и албанци християни под юрисдикцията на Цариградската патриаршия, сиреч „патриаршисти”. Следователно критиката, на която е подложен Санстефанският договор в гръцката литература, е неоснователна, а обвиненията към България за прояви на великобългарски шовинизъм напълно безпочвени.

Периодът 1878-1913 г. за българите в Е. Македония се характеризира с културен възход и упоритата борба с мирни средства и с оръжие. В тази борба те срещат не само насилието на Османската империя, но и непрекъснато засилващата се агресия на великогръцкия шовинизъм.

Бързо се развива българското учебно дело. През 1882/1883 учебна година в Солунския санджак работят 82, а в Серския 103 български учители. След 10 години (1893/1894) в Солунския вилает има 211 български училища с 312 учители и 12 494 ученици. В 1899/1900 учебна година училищата са 319, учителите 487, учениците 14 856. През 1900 г. в свободната част на отечеството България на 100 жители има по 10,4 ученици. Българите екзархисти в Македония на 100 жители имат по 5 ученици, а гръцката и сръбската държава със задължително начално образование имат по 4 ученици на 100 жители.

По време на Илинденско-Преображенското въстание 1903 г. на българското учебно дело е нанесен тежък удар, особено в Костурско и Леринско. Към 1905/1906 г. българското учебно дело се съвзема и до 1913 г. отново е във възход. Според френско проучване през 1912 г. при българите в Македония на 1000 жители има 58 ученици, в държавната територия на Гърция – 37, на Сърбия – 42 ученици.

Организатор, ръководител и защитник на българското учебно дело е Българската Екзархия, която до 1890 г. е с неуредено административно положение и Османската империя, с настояването на Патриаршията, търси претекст да я премахне от Цариград. Запазването ѝ, до голяма степен се дължи на ди-

пломатическия гений, ерудиция, авторитет, безкрайно търпение и постоянство на българския екзарх Йосиф. До 1894 г. екзархийски архиепiscop има само в Неврокопска епархия, част от която е в Е. Македония. Екзархията поддържа 27 църковно-училищни общини в останалите епархии на областта. В 1908 г. Екзархията обявява към съществуващите в Македония-Велешка, Скопска, Охридска, Битолска, Струмишка, Дебърска и Неврокопска, още 8 свои епархии в Е. Македония: Солунска, Воденска, Леринска, Костурска, Кукушка, Мелнишка, Серска и Драмска, които се управляват от архиепiscopски заместници. През 1913 г. Българската екзархия има в областта 371 енорийски храма, 93 параклиса и 12 манастира с 300 свещенослужители.

Редом с еволюционното, просветно дело, ръководено от Екзархията в Е. Македония се развива и революционно дело на българите. През 1893 г. в Солун е сложено началото на организирано българско националноосвободително движение. Създава се Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО). Тя си поставя за цел да се бори против Османската империя за извоюване на правата, обещани с чл. 23 на Берлинския договор, и за политическо освобождение. Успоредно с ВМОРО се развива и македоно-одринско движение в Княжество (от 1908 г. Царство) България. В него участват както бежанци от Тракия и Македония, така и местни българи. Двете организации – Вътрешната и Върховният комитет в София – първоначално си сътрудничат, но през 1900 г. между тях възникват противоречия, които в 1901-1902 г. се задълбочават. В Илинденско-Преображенското въстание обаче активно участват четите и на двете организации.

Колкото повече българската култура се изявява и революционното дело се разширява и укрепва, толкова повече въоръжените сили на империята, шовинизмът на гърците и сърбите се ожесточават. През 1901 г. гръцката държава започва да изпраща чети от терористи за въоръжен натиск и изстребление на българите. Четите нападат селата на българите, ограбват и изгарят къщите, избиват мъже, жени и деца, само защото са българи-екзархисти и не желаят да приемат идеите на гръцката пропаганда, че „българите в Македония са бивши гърци и отново трябва да станат такива”.

Българските чети се виждат принудени да се сражават срещу обединените сили на османските войски и башибозук и срещу гръцките и сръбски чети. Но те никога не нападат мирното население в гръцките села. *„Никога български чети – пише французинът Леон Ламуш – не са принудили нито един грък по раса или влах да каже, че е българин”.*

През 1904 г. Гърция финансира андартите (четници гърци) с 500 хиляди драхми, а 1905 г. с 1 млн. драхми. Под претекст за отмъщение на българите, на андартите се нарежда ”поголовно клане на цели села”. На 25 март 1905 г. вечерта няколко чети андарти обкръжават голямото българско село Загоричане. Единствената вина на селяните е, че са верни на своята Екзархия и не искат да се подчинят на владиката грък Германос Каравангелис. На зазоряване андартите започват да избиват хората, да ограбват и палят къщите. Избити са 60 души:

5 деца, 24 души от 20 до 50 години, 11 – от 50 до 60, 15 – от 60 до 80 и 5 души над 80 години. Загиват цели семейства – баща, майка и три дъщери на 14, 10 е на 5 години. Изгорени са 38 къщи. Селото е спасено от поголовно клане и опожаряване от случайно преминаваща, османска, редовна военна част, в състав от 40 войници. На османците не им е било известно, че това е гръцко терористично нападение над мирно българско село и се намесват. След кратка престрелка андартите се разбягват.

Обикновено нападенията на гръцките чети са съгласувани с близките османски гарнизони и те не се намесват. Но когато българска чета отблъсне андартите и ги преследва, османските полицейски и армейски части идват в подкрепа на гърците, извършват масови насилия и арести сред българите, а оставят андартите необезпокоявани да отидат в най-близкото гръцко или патриаршистко село.

След разгрома на Илинденско-Преображенското въстание, България започва да се готви за война, като средство за обединение на етническите си предели. През 1910 г. започват разговори между България, Сърбия, Гърция и Черна Гора за създаване на Балкански съюз. Избухването на Италианско-турската война през 1911 г. ускорява подписването на съюзен договор между четирите държави, насърчавани от Русия.

България претендира за територия, в която населението с българско самосъзнание или произход е абсолютно мнозинство. В София продължават да се уповават на справедливата си кауза, на принципа на националността, на славянската идея, на разбиране от страна на Великите сили и на съседите. Странна е тази политическа наивност след решенията на Берлинския конгрес 1878 г. и на действията на въоръжената гръцка и сръбска пропаганда в Македония. Подценява се шовинизмът на Сърбия и Гърция и в сключените двустранни договори са допуснати съдбоносни грешки, жертва на които става цялата нация, но най-вече българите в Македония, Тракия, Добруджа. В договора с Гърция изобщо не е прокарана разграничителна линия, а с Черна Гора е постигнато само устно споразумение. Не е осигурен с договор неутралитетът на Румъния. Под натиска на своите съюзници, България се отказва да организира въстание в Македония и Южна Тракия, което да избухне със започване на военните действия срещу Османската империя.

България мобилизира огромна за нейните човешки ресурси, войска от 606 000 души, която е по-голяма по численост от войските на Сърбия, Гърция и Черна гора взети заедно. Българската войска е хвърлена в Тракия, срещу главните османски сили, а в Македония, където са главните български интереси, действа само 7-ма Рилска дивизия, и то подчинена на сръбското командване.

С героизма и себеотрицанието на българския войник, с масовата подкрепа на българското население Османската империя е победена. Европейските владения на империята, западно от линията „Мидия-Енос“ отпадат от нейната територия. Великите сили се произнасят за границите на Албания и островите в Бяло (Егейско) море.

При възникналите спорове между съюзниците арбитър трябва да бъде руският император, но до арбитраж не се стига. Сърбия и Гърция още през февруари 1913 г. се договарят да задържат окупираните територии, а на 19 май, два дни след Лондонския мир, сключват договор срещу своя съюзник България. В този договор определят сръбско-българската и гръцко-българската граница „върху принципа на ефективната окупация и равновесието между трите държави“. Гърция си пожелава 26 391 кв. км. (39,7%) от територията на Македония, т.е. почти цяла Южна Македония. Още със започването на военните действия през октомври 1912 г. гръцката войска се стреми не към разгром на войските на Османската империя, а към окупация на повече територия. Не се атакува обкръжената Янина, а гърците се стремят към Солун. Градът е обкръжен от български и гръцки войски. В нарушение на съюзническите си задължения, гръцкото командване започва самостоятелни преговори с турците и договаря изтеглянето на гарнизона с въоръжението му, за да пусне гърците да влязат първи в Солун. Гарнизонът се изтегля и отива на тракийския фронт срещу българската войска. Гръцката войска подлага на масов терор и грабежи мирното негръцко население, мюсюлмани и християни, с цел да ги прогони от окупираните територии. През април 1913 г. Егейска Македония е залята от антибългарски изстъпления. Всеки българин, който не приема безропотно разпоредбите на гърците, е обявен за „комитатджия“, арестуван, хвърлен в затвора или убит.

В отговор на запалената от Сърбия и Гърция през април и май Междусъюзническа война, на 16 юни 1913 г. българските войски, без никаква дипломатическа подготовка, започват наказателна операция, определена по-късно като „**престъпното безумие**“. С това се дава формалното основание България да бъде обявена за нарушител на договорите, за агресор.

Гръцката армия и андартите започват повсеместен терор над българското население, за да бъде ограбено, разорено, да се промени българската му идентичност, да бъде прогонено от Е. Македония. Още през нощта на 16 юни гръцкият гарнизон в Солун, в състав повече от две дивизии, започва кървава разправа с българите в града. Казармата на българския гарнизон, в състав една дружина и къщите на мирно спящите българи са подложени на картечен и оръдеен огън. На 17 юни българите поголовно са арестувани и избивани. Оцелелите са натоварени на кораби и отведени на малкия безводен остров Трикери, където при ужасни условия живеят половин години, освободени са по клаузите на Букурещия договор в края на 1913 г. Няма точни данни за броя на загиналите българи в Солун, за изхвърляните в морето по пътя към острова. По гръцки данни в лагера на о. Трикери са били 7 хиляди българи, като повече от хиляда намират там смъртта си.

Чешкият журналист Владимир Сис посещава о. Трикери през 1914 г. „*Пред моите очи – пише Сис – стоеше зловецото лобно място, в безмълвната тишина, която цареше сега, сякаш беше застинало горко страдание и скръб. Колко са били тези нещастници? Гърците ги показват 7000. От тях и половината даже не са били войници. Повечето са били македонски българи: селски първенци, събудени селяни, бивши комитаджий, учители, свещеници (включи-*

телно архимандрит Евлогий, управляващ Солунската българска екзархийска епархия, пребит и хвърлен в морето), търговци и еснафи. Имало е даже и една жена...Храбрите евзони на крал Константин! Те показаха своята храброст върху беззащитните и обезоръжени селяни. Не стига това – те пленявали и жени! И Европа, тъй много чувствителна и придирчива, Европа, която постоянно обвиняваше в жестокост само българите – може би тя не знае това!..”.

Няколко десетки са селищата, включително град Кукуш, които имат съдбата на Батак от 1876 г., но тези събития не получават подобен обществен отзвук в Западна Европа и Русия. Според българите от Е. Македония, преживели терора при потушаването на Илинденско-Преображенското въстание, насилията извършени от гърците християни са десетократно по-големи от тези на османската редовна войска и башибозука.

Гръцката армия провежда геноцид над българското население в граничните райони. Английски и френски журналисти, американски мисионери съобщават за зверствата на гърците в Кукуш, Гевгелийско, Демирхисарско, Серско, Драмско. Лондонският вестник „Дейли мейл” от 2 юли 1913 г. започва публикации за зверствата на гръцките войски и посочва: „Злодеянията на гръцката армия в пределите на България ще останат като най-големия позор в наше време”. Вестник „Дейли телеграф” от 3 юли 1913 г., в уводна статия пише: „Цял народ само защото е български, се подхвърля на изстребление. Злодеянията в Кукуш трябва да стреснат и погнусят цяла Европа. Историята не познава по-позорна война от сегашната на Балканите”. В Карнегиевата анкета подробно са отразени ужасите, които преживяват военнопленниците българи и мирното население. Страшни са издевателствата, на които гръцките войници подлагат мъже, жени, деца и старци.

Но западноевропейската общественост получава представа за събитията на Балканите от публикации на сърби, гърци и румънци или на местни автори, добре платени от тези държави. Великите сили, заети с подготовката на Първата световна война, пренебрегват тези факти. След войната победителите от Антантата ги забравят и мълчанието продължава до наши дни. Във втората Балканска война и български войници извършват изстъпления и мародерство спрямо гърци и сърби, тези прояви, силно преувеличени, са разпространени по света от добре организираната пропаганда на Гърция и Сърбия.

При сблъсък на православните държави през 1913 г., през Първата и Втората световна война, свещениците благославят с еднакъв ритуал войниците християни да се бият и избиват. Владичите и свещениците на Патриаршията, а също на Еладската православна църква, внушават на гръцките войници, четници и на цялото гръцко население, че могат да грабят и убиват „българите схизматици” без никакви угризения. Няма и сянка от християнските добродетели на прошката и любовта към ближния. Исус Христос проповядва свобода, братство, висота и духовно благородство. Християнската религиозна култура изисква да се уважават другите, да се влиза в диалог с тях, без да се използва никаква принуда. Насилията над мирното българско население, извършени

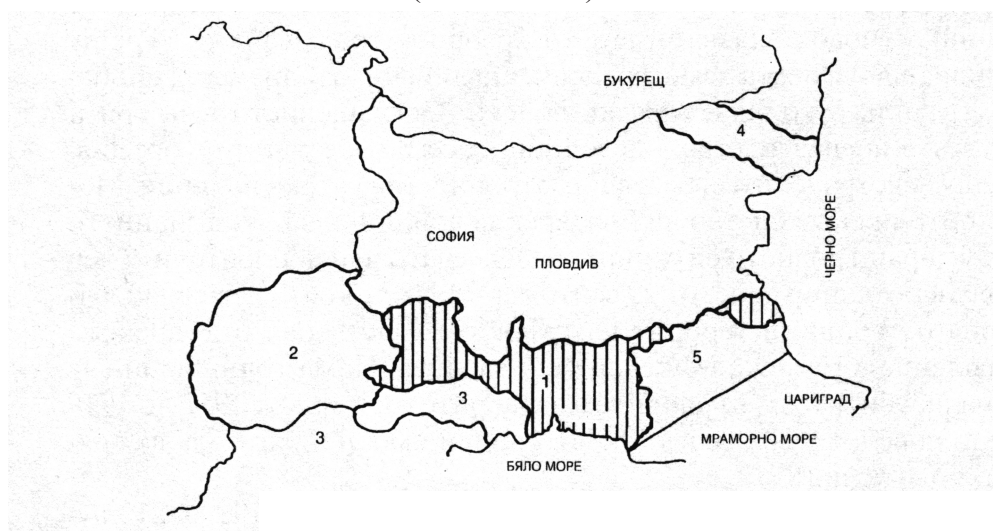
с активното участие на Цариградската патриаршия и Еладската църква, не са проява на етнофилетизъм, а на откровен шовинизъм, религиозен и културен тероризъм. Към българите не се проявява никаква търпимост, не им се разрешава никакъв избор, забранено им е да се молят на Бога на български.

Гърците, като външно поведение, са едни от най-ревностните християни, спазват ритуалите, знаят молитвите, но терорът и насилията, които извършват над мирно, беззащитно население, свидетелстват, че това е показно християнство, което не е вътрешно възприето като морал и съвест.

В границите на гръцката държава, според решенията на Букурещкия договор от 28 юли 1913 г., остават 34 153 кв. км., 52,5% от територията на Македония, нейната южна част известна още като Егейска. Гръцките власти слагат ръка върху българските православни храмове, затварят училищата, убиват някои от свещениците и учителите, а останалите прогонват. Подлагат на повсеместен терор и насилия българското население. Някои от българите бягат в свободната част на отечеството или както казват „в майка България”, други емигрират в Америка, Австралия и други страни по света.

Гръцките държавници, въпреки своята “Мегали идея”, първоначално търсят трайно споразумение с България за дележ на Егейска Македония. Те са готови да отстъпят част от заетите територии в източната ѝ част, което предопределя и положението на Западна Тракия. Но след Букурещкият договор 1913 г. гръцките власти започват етническо прочистване на завладяната територия като

Резултати от балканските войни (1912-1913 г.)

1. Придобита територия от България
2. Територия, присъединена към Сърбия
3. Територия, присъединена към Гърция
4. Територия, присъединена към Румъния
5. Територия, присъединена към Турция

подлагат на геноцид не само българското население, но и неговото културно-историческо наследство. След Балканските войни Гърция увеличава държавната си територия от 63 211 на 120 010 кв.км. (с 56 830 кв.км., от които 33 871 кв.км. са в Е. Македония); Сърбия от 48 303 на 87 980 кв.км. (с 39 677 кв.км. от тях 25 774 кв.км. са в Македония); Румъния от 138 358 на 146 049 кв.км. (със 7696 кв.км. в Добруджа); България от 96 345 на 111 836 кв.км. (с 15 491 кв.км., от тях 6798 кв.км. в Македония и 7693 кв.км. в Беломорска (Западна) Тракия).

Започналата през 1914 г. Първа световна война дава възможност на Гърция да продължи политиката си на ограбване и прогонване на турското, изстребление, прогонване и насилствена асимилация на българското население в Егейска Македония. Няма точни данни за броя на убитите и хвърлените по затворите българи от 1913 до 1919 г. но повече от 20 хиляди изоставят къщи и имоти и бягат, за да спасят живота си.

След Първата световна война, на Парижката мирна конференция, Гърция предлага подписване на конвенция за размяна на малцинствата с България. На 27 ноември 1919 г. България е принудена да подпише, наред с Ньойския диктат и Българо-гръцка конвенция за доброволна размяна на малцинствата. Тази конвенция е крайно неизгодна за България, тъй като обособени райони с гръцкото малцинство у нас няма. Чрез конвенцията, Гърция от една страна си осигурява възможност да застави българите в нейните държавни граници, да напуснат родните си огнища, а от друга да не спазва подписаният и от нея Договор за закрила на малцинствата, сключен на 10 август 1920 г. в Севър (Франция) и ратифициран през юни 1924 г. от Великобритания, Франция, Италия, САЩ и др. Договорът сключен между Гърция и Съглашението е под название „Договор за покровителство на негръцките народности в Гърция.” В член 4 на валидния и понастоящем договор се казва: „Гърция признава и обявява за лица от гръцко гражданство с пълни права и без всякакви формалности лицата от български произход, живеещи на датата на влизане в сила на настоящия договор в териториалните предели на Гърция, съгласно сключени след 1 януари 1913 г. договори.”

Сред валидните международно правни документи са подписаните на 23 септември 1924 г. два паралелни протокола с аналогичен текст, относно покровителството на малцинствата в България и Гърция. Подписите са положени в Женева, в Обществото на народите (ОН) от министър Политис за Гърция, министър Калфов за България и главният секретар на ОН. Според протоколите трябва да се създаде смесена българо-гръцка комисия със статут на съвещателен орган към съответните правителства. Предвижда се комисията да извършва анкети в местата, където малцинствата имат проблеми в областта на просветата и религията. Тъй като този протокол може да бъде пречка за гръцката асимилационна политика в Е. Македония и Западна Тракия, на 8 февруари 1925 г. гръцкият парламент го отхвърля. Гръцките ръководни среди излагат тезата, че населението в тези области е гръцко, а само говори на български. Наложени са понятията „българогласни” и „славяногласни елини”.

През 1926 г. е сформирана гръцка терористична организация „Гръцко-

македонски юмрук”. Тя изпраща заплашителни писма до селищата на българите, в които забранява „да се говори български език във всички обществени места”. Със специален закон се заменят имената на селищата, топонимите, хидронимите, личните имена на българите и най-строго се забранява употребата на старите имена. Чужди кореспонденти отбелязват, че на преследване са подложени не само живите, но и мъртвите българи, на които „заличават българските надписи на кръстовете, вадят костите от гробовете и ги изхвърлят”.

В периода от 1923 г. до 1928 г. Гърция заселва в държавната си територия 1 069 975 бежанци, от тях в Е. Македония са настанени 538 595 души. Бежанците не са само от гръцки етнически произход, както твърди официалната статистика на Гърция: 210 хиляди са турски говорещи караманлии, мнозинството от които по това време нямат гръцко самосъзнание; 100 хиляди са арменци; 75 хиляди са от кавказките народи – лази, черкези и др.; 10 хиляди са кюрди. Сред бежанците има и малоазийски българи, а бежанците гърци са 160 хиляди души.

Поради терора и насилията, българите в южна Македония, организирани от Вътрешната македонска революционна организация (ВМОРО) се съпротивляват на гръцките власти. През периода между Първата и Втората световни войни, те дават 8 хиляди жертви в тази неравна борба.

Започналата ревизия на Версайската система в края на 30-те години силно тревожи гръцките власти. През 1940 г. стотици „неблагонадеждни”, според гръцките власти, български семейства са насилствено прогонени в България. При започналата през октомври 1941 г. Италианско-гръцка война хиляди българи са мобилизирани и изпратени на фронта. Не само българите, но и власите и албанците в Е. Македония посрещат италианците като освободители.

Събитията през пролетта на 1941 г., когато немските войски нахлуват в държавната територия на Гърция, също показват, че насилствената асимилация не е успяла и българите в Е. Македония очакват освобождение от гръцкия гнет. Група от български специалисти със съгласието на германската администрация извършват преброяване на българското население в централната и западната част на Е. Македония. От събраните данни става ясно, че през периода 1941-1942 г. в Е. Македония живеят 1 218 965 души от тях 821 859 или 67,42% са бежанци и местни гърци; 262 954 или 21,57% са българи; 61 330 или 5,03% евреи и т. н. Но в западната част на областта живеят 326 847 души от които 182 656 или 55,8% са българи; 125 315 или 38,33% гърци; 14 421 или 4,40% власи и т. н. В Леринска околия българите са 76% от населението; в Костурска – 75,2%; във Воденска – 54,8%; в Гумендженска – 42,2%; в Кайлярска – 32,3% и т. н. Тези данни се признават за достоверни от Гръцката комунистическа партия и Националния освободителен фронт (ЕАМ), които използват терминология наложена от Коминтерна за българското население в Македония – „македонци”, „славомакедонци”. Неточните термини се използват и в западноевропейската книжнина. През 1944 г. британският посланик при гръцкото емигрантско правителство в Кайро (Египет), Реджинал Липерт пише, че „славофоните” в района на Костур, Лерин и Енидже Вардар възлизат на 120 000 души. Във Форен офис се стига до становище, че след като „гръцките усилия за

асимиляция” въпреки насилията са „неудачни”, то Гърция ще трябва да смени политиката си и „признае това население като малцинство с известни права”, но след войната, в разделената със желязна завеса Европа, това становище е забравено.

Своеобразен капан и поредна трагедия за българите в Е. Македония е Гражданската война в Гърция 1946-1949 г. Българите са привлечени от лозунгите на Гръцката комунистическа партия за „равноправие на славомакедонците” и за „правото на народите на самоопределение”. Българското население в районите на Костур, Лерин, Воден дава 20 000 жертви, а след поражението на левите сили около 50 000 българи са принудени да емигрират. Въпреки всичко изложено до тук, областта не е обезбългарена. Там остават около 160 000 българи, които така и не получават обещаните още на Парижката конференция 1919-1920 г. граждански, малцинствени права.

През 1982, 1985 и 1989 г. гръцкият парламент приема нормативни актове за премахване последиците на гражданската война 1946-1949 г. и възстановяване на всички граждански иполитически права на участниците в нея, но не за всички граждани, а само за тези, които са „гърци по род”. Вследствие на това нормативно положение, в нарушение на ратифицирани от гръцката държава международни договори, намиращите се в България бежанци, техните семейства и потомци от български произход от Е. Македония и Западна Тракия, са лишени от неотменните, според международните стандарти граждански, политически, социални и икономически права. В Доклад на Държавния департамент на САЩ относно нарушаване на човешките права по света от 1989 г., за Гърция се констатира: *”Бежанците вследствие на гражданската война, които са от славянски произход са заличени от общатата амнистия и репатриране, решено през 1982 г. ...”*

По тези въпроси у нас, „в името на добрите българо-гръцки отношения”?! , все още е публикувано съвсем малко, а в учебниците по история е почти бяло петно.

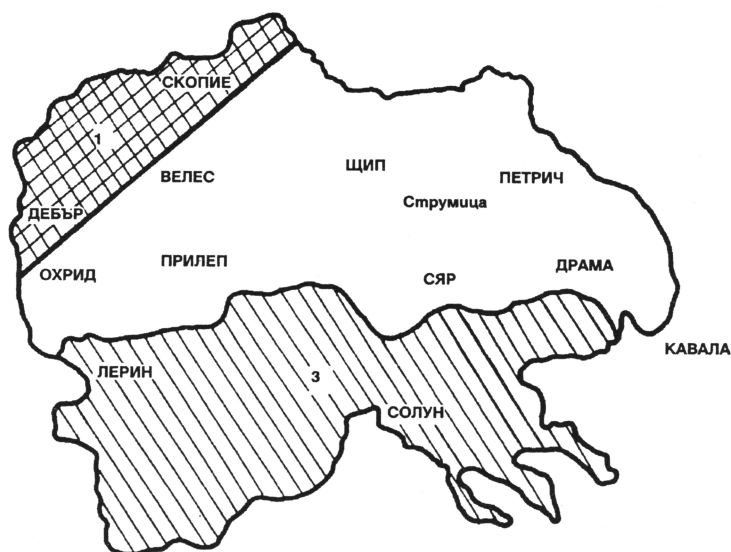
1. 1. 2. Вардарска Македония

Вардарска Македония обхваща централната и северозападната част на очертаната през XVIII-XIX в. географската област Македония. Южната граница на района започва от Охридското езеро и върви на изток, през планината Галичица излиза на Голямото Преспанско езеро, минава през езерото, през планината Баба, през южната част на Битолското поле, върви по планините Нидже и Кожух, през долината на р. Вардар, през Дойранското езеро и по планината Беласица до връх Тумба. Източната граница започва от връх Тумба и върви на север, пресича долината на р. Струмешница и продължава на север по планините Огражден, Малешевска, Влахина, Осоговска, до връх Голем. Северната граница започва от връх Голем и върви на запад по северния вододел на р. Пчиня, по планината Скопска Черна гора и през долината на р. Лепенец, достига северните склонове на Шар планина. Западната граница започва от връх Люботен и върви на югозапад по Шар планина и на юг по планините Кораб, Дешат, преми-

нава западно от гр. Дебър и по планината Ябланица слиза до Охридското езеро. През периода 1878-1912 г. Вардарска Македония е разделена административно между три вилаета (области) – Скопски, Битолски и Солунски, три санџака (окръга) и 20 кази (околии): Битолска, Велешка, Гевгелийска, Дебърска, Кичевска, Кочанска, Кратовска, Кривопаланска, Кумановска, Малешевска, Охридска, Прешовска, Прилепска, Радовишка, Реканска, Скопска, Струмишка, Тетовска, Тиквешка, Щипска. Според изследването на В. Кънчов, през 1900 г. във В. Македония живеят 1 015 750 души. От тях 647 011 (63,70%–582 307 християни и 64 704 мюсюлмани) са българи, 173 056 (17,30%) турци, 115 267 (11,35%) албанци, 38 782 (3,80%) власи, 18 908 (1,86%) цигани, 9423 (0,93%) евреи и др. По това време в границите на Княжество България, българите нямат такова абсолютно мнозинство от населението.

Сърбите във В. Македония са няколкостотин души, търговци, лекари, аптекари, учители, свещеници. Платени емисари, изпратени от сръбската държава да създават колония и прокарат сръбско влияние в Северна Македония. Интересен факт е, че след като по желание на огромното мнозинство от православните християни, Скопската епархия преминава към Българската екзархия, една част от българите патриаршисти от гъркомани се превръщат в сърбомани, но това са по 20-30 къщи в Гостивар, Тетово, Скопие и Куманово. Това са „сър-

Разпределяне територията на Македония на безспорна и “спорна” зона съгласно договора между България и Сърбия и претенцията на Гърция в договора между България и Гърция

1. Спорна територия между България и Сърбия–9430 кв. км–14,2%
 2. Безспорна българска зона–30 622 кв. км–46,1%
 3. Гръцка зона–26 391 кв. км–39,7%
- Обща територия на Македония–66 443 кв. км–100%

бите” във В. Македония. Но тези факти нямат никакво значение за претенциите на великосръбският шовинизъм.

Вече бе казано, че в съхраняваната по света документация не може да се намери нито едно свидетелство, което да доказва, че на базата на българското население в Македония през XVIII-XIX в. се е появило друго, небългарско съзнание, друга небългарска култура, че се е говорил друг, небългарски език, че е доминирала друга, небългарска традиция.

В духа на своята шовинистична доктрина, по време на Руско-турската война 1877-1878 г. сръбското правителство представя на руското командване карта на земите, за които претендира. Това са Западните български земи, за които ще стане дума по нататък и Македония до Бяло (Егейско) море. По време на Берлинския конгрес 1878 г. сръбското правителство изпраща мемоар, в който излага претенции за цяла Македония. От тези шовинистични претенции се възмущава босненеца Стефан Веркович, който много добре опознава цяла Македония като пратеник на сръбските власти. През 1878 г. той пише, че *„нечутите безобразия на сърбите се простират до това, че те никак не се притесняват да лъжат пред целия свят, като казват: сърбин из Ниш, сърбин из Пирот, сърбин из Лесковъц, сърбин из Враня, Куманово, Воден, Скопие, Велес, Дебър, Кюстендил, Самоков, Видин и т.н. Ако посочените (градове) принадлежат по език на сърбите, тогава може да се каже, че на света няма българи и следователно трябва да им се даде (на сърбите) целият Балкански полуостров...”*.

През 1890 г. в Русия е подготвена етнографска карта на славянските народи, на която Македония е оцветена с цвета на българската нация. Сръбското правителство прави остър протест и заплашва, че ще се ориентира към Австро-Унгария, сиреч славянофили са само ако имат интерес. Славянското благотворително общество в Санкт Петербург, което издава картата, поканва българи за разискване на въпроса. Безпочвените твърдения на сръбското правителство за сръбско население в Македония са отхвърлена, но в името на славянското единство, българите се съгласяват в картата да се направят промени и Македония е оцветена различно от България. Така българите в Македония са обявени за „особени славяни”.

На всички непредубедени, образовани хора е ясно, че „славяни” изобщо и славянски език изобщо, няма. Определението „славяни” не може да има частен характер. Но за етнополитическите концепции на сърбите и етноложките, и диалектоложките, и фолклорните проучвания са обект на политическа „преработка”. Изследователския процес на виждания за националната идентичност при сърбите се подчинява на определена етнополитическа доктрина. Политическата интерпретация на националната идентичност се проявява в най-чист вид във Вардарска Македония. Но това не бива да се тълкува само като теоретичен спор между българската етноложка школа и сръбски, гръцки и други опоненти, а като проблем за битието на хуманитаристиката и нравствените отговорности на науката. Великосръбският шовинизъм отстоява претенции без исторически, етнически или каквито и да било основания, а българите правят компромиси с

изконните си национални интереси. Понятието „славяни” се използва до днес винаги когато се изопачава или откровено се фалшифицира българската история в Македония, а и не само там.

След поражението в Сръбско-българската война 1885 г. сръбските шовинисти не се отказват от претенциите си, но търсят и обиколни пътища. Видният сръбски политик и държавник Стоян Новакович предлага „македонистичната теория”: *„...Тъй като българската идея, както е известно на всички, е пуснала дълбоки корени в Македония, аз смятам, че е почти невъзможно да се разколебае тя напълно, като противопоставяме само сръбската идея. Тази идея, опасявам се, не би била в състояние като чисто и голо противопоставяне да потисне българската идея и затова сръбската идея би имала полза от някакъв съюзник, който би бил рязко против българизма и който би имал в себе си елементите, които биха могли да привлекат към себе си народа и народните чувства, като ги отцепят от българизма. Този съюзник аз виждам в „македонизма” – пише Новакович. Сръбският език все повече да навлиза в „македонския”. Да се използва сръбският вариант на кирилицата. Да се хули делото на Българската екзархия като денационализаторско дело в Македония. Да се внушава непрекъснато, че „македонците” нямат нищо общо с българите”.*

В началото на ХХ в. Руската империя, в своята пропаганда също започва да използва понятието „македонци”. Тази политика по-късно е наследена и от Съветския съюз, който чрез Комунистическия интернационал разпространява и вътпява македонистичната теория, особено сред членовете на Българската комунистическа партия. Империалистическата политика на СССР, чрез Коминтерна се опитва да унищожи българската нация като я раздели на „добруджанска”, „тракийска” и „македонска”. До създаването на „тракийска” и „добуджанска” нация не се стига, но „македонска” е създадена.

През периода 1878-1912 г. учебното дело на българите във В. Македония се развива с бързи темпове. През учебната 1893/1894 г. българите имат 19 църковно-училищни общини с 326 училища, 490 учители и 17 361 ученици, а през учебната 1899/1900 г., училищата са 463, учителите 734, учениците 24 722. Учителството е главен носител на националната култура по това време. Църковните общини на Екзархията във В. Македония през 1902 г. имат 675 енорийски храмове, 38 параклиса, 41 манастира. Българското население във В. Македония, с високата си писмена култура и с масовата си народна култура, твърдо отстоява българската си идентичност и е неделима част от българската дунавска и вардарска нация.

Сръбските правителства категорично се противопоставят на идеята за автономия на Македония, а по-късно за нейното самостоятелно развитие, защото добре разбират, че така ще се съхрани българизма. След Илинденско-Преображенското въстание сръбската държава организира въоръжена пропаганда. Сръбски терористични чети навлизат в Македония с цел да се противопоставят на българското влияние. Сръбските чети се поставят изцяло в услуга на османските власти и извършват насилия и убийства на български учители, свещеници,

революционни дейци. Всички българи, които отказват да сътрудничат на великосръбската пропаганда, се представят от нея пред властите като „комити”, врагове на Османската империя. Сръбските чети си сътрудничат с гръцките в терористичната дейност за задушаване и заличаване самосъзнанието на българите в Македония. Но в Гърция не се възприемат сръбските твърдения за „сръбско население” в Македония. Няма официални гръцки документи, в които да се приемат сръбските теории, че в Македония живеят сърби или „македонци”.

Всичко това е добре известно в България и до началото на ХХ в. предложенията на Сърбия за съвместна дейност в Македония са отклонявани. След 1910 г. България приема идеята за Балкански съюз, който да воюва срещу Турция. В двустранния договор със Сърбия българската дипломатия допуска постановката, че ако не може да бъде създадена автономна Македония, тя ще бъде разделена на „безспорна” и „спорна” зона. Безспорната ще се обедини с България, а за съдбата на „спорната зона” арбитър ще бъде руския император. В Първата балканска война, сръбските войски водят само няколко сражения при Куманово и Битоля, останалата част от В. Македония е освободена от българското население начело с четите на ВМОРО. Сърбите приемат подкрепата на българското население и неговото самоуправление, докато се закрепят и срещнат гръцките войски. Макар че претендират за цяла Македония, сърбите се съгласяват да я делят с гръците, за да не се осъществи обединение на българите и разширяване на България.

След като се закрепва, сръбският окупационен режим обезоръжава четите на ВМОРО и подлага на терор и насилия българското население, заставяйки го да се определя като „сръбско”. Сръбските окупационни власти премахват всички легално съществуващи български институции – общини, училища, читалища, еснафски сдружения и пр., които съществуват при османското владичество.

Във В. Македония по това време учебното дело на българите е на по-високо равнище отколкото в Сърбия. Това се признава от сръбския учен професор Яковлевич, посетил В. Македония през 1912 г. Той пише във в. „Сръбска заплата”, че „...учебното дело на българите в Македония е превъзходно. Училищните сгради са големи и красиви, учителите – начетени и трудолюбиви, учениците – коректни и точни, училищните пособия и ръководства са по-добре съставени от тези на белградските училища”. Но това не пречи на сръбските завоеватели да закрият 641 български училища с 37 хиляди ученици. Да прогонят, убият или заставят да подпишат декларация, че са сърби, 1013 български учители. Да конфискуват и обявят за сръбски 761 български православни храмове, да изгонят петима български владци, да прогонят, убият или принудят да се обявят за сърби 833 български свещеници.

Забранява се употребата на български език по улиците, в частните заведения, търговията. На българските фамилни имена се поставя окончание „ич”. Новородените българчета се кръщават по списък изработен от сръбските власти. В Македония, макар завоевателите да я обявяват за „Стара Сърбия”, не са въведени конституционните порядки на Кралство Сърбия. Изработен е специален

„Правилник” с най-строги военно-полицейски разпоредби, който поставя българското население извън закона. Всеки представител на властта има неограничени и неконтролирани права над живота, честта и имота на местното население.

Дори сръбските вестници са объркани от тази политика в уж „освобождената Стара Сърбия”. *„Според тези наредби, пише белградският в. ”Правда”, населението в анексираните земи има много по-малко права сега, отколкото под турско управление”*. В Карнегиевата анкета се посочва: *”На всяка група от 4-5 села бе назначен по един чиновник, който със 6-7 души негови подчинени с окаяно минало, правеха обиски по къщите и под предлог, че търсят оръжие, крадяха всичко, което заслужава да бъде взето. Те биеха, грабеха, изнасилваха млади момичета и жени, налагаха произволна военна контрибуция”*. Дори вестникът на сръбското офицерство „Пиомонт”, изразител на великосръбския шовинизъм, посочва: *”Няма кътче в Нова Сърбия, което да не е ограбено от тези облечени в униформа хайдуци”*. На терор и насилия са подложени също турското и албанско население.

В границите на Сърбия, според Букурещкият договор от 28 юли 1913 г. остават 24 000 кв. км. от територията на Македония. Поради този произвол на сръбските власти, през 1913 г. българите вдигат Тиквешкото и Охридско-Дебърското въстания, които са потушени от сърбите с големи жестокости, като на терор и убийства е подложено мирното население. Към свободната част на отечеството се отправят върволици от бежанци, други емигрират в Америка, Австралия и в други части на света. Останалите по родните си места българи се съпротивляват под различни форми.

Във връзка с тези събития, тогавашният министър-председател на Великобритания Лойд Джордж в свое изявление казва: *”Всички опити на гърци и сърби с огън и меч да направят своето разграничение в Македония ще останат напразни и ще свидетелстват само за безумието и умопомрачаването на балканските държавници. Стена от щикове разделя на части области, които са едно етнографско, географско и икономическо цяло. А българското население там е подложено на открито изстребление, тъй като в лицето на всеки българин в Македония сърбите и гърците виждат революция в миниатюра... Сърбите в Македония са до ден днешен на бойна нога, страхувайки се всекидневно от бунтове и въстания. Една армия от 100 хиляди души стои в готовност да пази статуквото... В турско време положението в Македония беше стократно по-сигурно, а тогава се смяташе от всички, че е неминуема една промяна на нещата. При това положение териториалното статукво от Букурещкия договор не може да се утвърди и договорът трябва да се ревизира”*.

Английският държавник забравя „заслугите” на Великите сили и специално на Великобритания на Берлинския конгрес 1878 г. за положението на Балканите. В навечерието на Първата световна война Великите сили са добре осведомени, но не желаят да се намесят решително за прекратяване геноцида над българите в Македония, защото търсят съюзници. Вместо да се окаже натиск на Сърбия и Гърция, се отправят ноти до България да не се намесва във вътрешни-

те работи на съседите си.

През 1914 г. със започването на Първата световна война във В. Македония е обявена обща мобилизация на мъжете от 20 до 40 годишна възраст. Мобилизираните веднага се изпращат на фронта, макар че повечето от тях нямат военна подготовка. Започват масови бягства в България, като мъжете от западната част на Македония минават през Албания, Гърция или Австро-Унгария и Румъния. В България те веднага постъпват като доброволци в българската армия. От 45 хиляди мобилизирани, около 30 хиляди дезертират, повече от 1000 са избити от сръбските войски, а семействата на всички са тероризирани, жените и сестрите им изнасилвани.

България предлага на Сърбия да се направи ревизия на Букурещкия договор, натиск в тази насока оказват и държавите от Съглашението, но Сърбия категорично отхвърля предложението. Въпреки че във войната с Австро-Унгария има трудности, Сърбия прехвърля нови войски в Македония. Тази неотстъпчива позиция на Сърбия е една от причините за влизането на България в Първата световна война на страната на Тройния съюз.

Когато през есента на 1915 г. българската армия навлиза в Македония, българското население масово се вдига срещу сръбската власт. Много села и градове са освободени, преди да дойдат българските войски. При отстъплението си сръбските войски и жандармерията извършват масови грабежи и злодеяния. Ведат със себе си българско население като жив щит срещу преследващите ги български войски. На 24 ноември е освободен Охрид и цяла Вардарска Македония.

За трите години – от октомври 1912 до май 1915 г. повече от 10 хиляди българи са били избити, а 150 хиляди прогонени от родните им огнища. Стоотици хиляди са подложени на репресии, стотици села и десетки хиляди къщи са ограбени и опожарени. Почти не е останало българско семейство без убити, интернирани или прокудени членове. От 1905 до 1912 г. около 100 хиляди души от Македония емигрират в Северна Америка. За войните много от тях се връщат и постъпват в българската армия и с нея стигат до родните си места. През периода 1915-1918 г. въпреки военното време във Вардарска Македония, стопанския и културния живот се възраждат. Много от мигриралите в България се завръщат. Но в края на 1918 г. сръбските войски се връщат и терорът над непокорните българи става още по-жесток.

На Парижката мирна конференция Лойд Джордж и другите държавници от Съглашението забравят какво са говорили през 1913-1915 г. и вместо да ревизират Букурещкия, те налагат на България още по-несправедливия Ньойски договор. И българите от В. Македония са оставени в ръцете на своите палачи.

Кралството на сърби, хървати и словенци (КСХС) няма основание да предложи подписване на конвенция за размяна на малцинствата. В България сръбско малцинство няма, а за Македония се твърди, че населението е сръбско. Гърция разменя с България българи, а не сърби или „славяни”, но това обстоятелство не разколебава безпочвените твърдения в Белград.

Ньойският договор продължава и завършва делото на Берлинския и Буку-

решкия, т. е. за пореден път се отнемат български земи. С предаването им на нашите съседи възникват компактни маси от български малцинства в съответните съседни държави. Както цялата Версайска система, и специално този договор е в основата на българския малцинствен въпрос. Според американския автор Едмънт Мур, вместо да реши малцинствения въпрос, Версайската система го създава: „*като новосъздадени малцинства днес в Европа живеят 7 милиона немци, около 3 милиона унгарци и над 1 милион българи*” – пише той.

Създаденото в Париж Общество на народите (ОН) формално се грижи за правата на малцинствата, но в държавните граници на Гърция и КСХС политиката на терор и насилствена асимилация на българите продължава. Подписаните протоколи от Калфов и Политис, в които се признава наличието на българско мацинство в Е. Македония. Предизвикват остро недоволство в Белград, тъй като подкопават сръбските позиции във В. Македония и има опасност местното население да се идентифицира като българско. На гръцкото правителство спешно е направено предложение за двустранен договор, който да признава сръбска националност на „славянското население” на Е. Македония. Охвърлянето на предложението от Гърция предизвиква криза, която довежда до прекратяване на Договора за приятелство между двете страни от 1913 г., но относно България и българите те остават съюзници.

Историческата отговорност за трагедията в Македония през ХХ в. носят балканските държави, но много големи „заслуги” имат и Великите сили, които през 1876 г. защитават българите, но в 1903, 1913, 1919, 1947 г., та до наши дни, поради имперски интереси и според съюзнически задължения, си затварят очите.

Вардарска Македония съставлява едва 10% от територията на новосъздадено КСХС (от 1929 г. Югославия), но в нея е съсредоточена 70% от жандармерията, за да държи в покорство българите. Активно действат сръбските репресивни органи на „неотговорна” (неофициална) власт. Организации като „Църна рука” (след 1917 г. наричана и „Бела рука”), „Народна отбрана”, „Сдружение против българските бандити”, ограбват, прогонват, убиват без съд и присъда хиляди българи. Насилията над мирното население, в значителна степен, са свързани с тези организации. След като не успяват да намерят подкрепа сред местното население, властите довеждат от Сърбия 100 хиляди колонисти, които са настанени в районите с най-плодородна земя, заграбена от прогоненото българско население. Българите могат да получат земя само ако се обявят за сърби.

Наред с терора и насилията, за сърбизирането на българите, сръбските власти възлагат надежди на основните и средни училища, университетите, духовните семинарии. Българското население е задължено да изпраща децата си в сръбските училища, в които обучението се води по специална политическа и възпитателна програма. Изучават се предимно сръбски език, история и география на Сърбия, фолклор и пр. През 1921 г. в Скопие са открити филологически, исторически и философски факултети като клонове на Белградския университет. Според сръбският проект от тези учебни заведения младото поколение на В. Македония трябва да излезе със сръбско национално съзнание. Но тази политика среща достоен отпор от създадената през април 1921 г. в Загреб, Македонска

младежка тайна революционна организация (ММТРО).

Уставът на организацията е одобрен и подписан от Тодор Александров. ММТРО работи „за спасяването на душите на децата на Македония от отровата на сръбския и гръцкия шовинизъм” и да не позволи на „сръбските и гръцките училища да задушат народната съвест на подрастващите български поколения”. Групите на ММТРО са по 5 души, в тях могат да членуват студенти и ученици от горните класове на средните училища. Организацията създава свои петорки и сред студентите от Македония учещи в чужбина – в Рим, Виена, Берлин, Лайпциг, Париж. До 1925 г. във В. Македония са създадени 40 петорки от студенти, учещи в Скопие, Загреб, Любляна и Белград. През 1926 г. в Скопие е създадена Тайна културно-просветна организация на македонските българки. ММТРО на практика става заместител на закритите български училища, печата и културните организации в Македония. Разбирайки провала на политиката за сръбизиране чрез учебните заведения, на 1 октомври 1928 г. сръбското правителство издава декрет, с който закрива всички гимназии и прогимназии във В. Македония. Оставена е само една гимназия в Скопие и Педагогическо училище в Битоля, предназначени за децата на сръбските колонисти и администрацията. Правото на децата на българите да получат основно и средно образование се отнема. Те са осъдени да останат полуграмотни, за да няма възпроизводство на българска интелигенция.

Огромни усилия и средства хвърлят сръбските правителства за пропагандиране на своята политика в Македония пред европейското и световното обществено мнение. Цялата сръбска интелигенция учени, дипломати, журналисти, политици, студенти са впрегнати да фалшифицират историята на Македония и етническият характер на населението ѝ. Тече непрекъснат информационен поток от обвинения срещу ВМРО и България, че те са отговорни за насилията в Македония.

Възстановената през 1919 г. ВМРО започва през 1920 г. активна дейност във В. Македония с легални средства. Искат се малцинствени права, свобода на словото и сдруженията, откриването на български училища и църковни храмове. Тъй като Франция и Великобритания, както и ОН не показват желание и възможности да наложат на Сърбия изпълнение на договорите, ВМРО решава да продължи въоръжената националноосвободителна борба срещу сръбските окупатори за автономия на Македония под международни гаранции.

От 1924 до 1928 г. във В. Македония действат 75 чети на ВМРО с обща численост 1686 души, 19 групи по седем, 16 по пет и 32 по трима, 57 куриери. Проведени са 122 сражения, в които падат убити 163 четници и 130 са ранени. От сръбска страна убитите са 814 и над 1200 ранени. Групите от тройки, петорки и седморки извършват 94 атентата и влизат в 27 сражения. Поради масовите погроми над мирното население, които сръбските войска, жандармерия и „неотговорни фактори” извършват, ВМРО решава да намали четите.

От 1928 до 1933 г. действат 18 чети с 396 четници, 37 групи по седем, 35 по пет и 81 по трима, 45 куриери, общо 1118 въоръжени лица. Водени са 37 сражения от четите, а групите извършват 203 атентата. От 1919 до 1933 г.

на Македонския научен институт (МНИ), който е на издръжка от ВМРО. Още през 1924 г. са публикувани „Сръбските и гръцките зверства над българите в Македония след 1912 г.” от проф. Иван Георгов, „Македонският въпрос – вчера и днес” от Георги Баждаров. През периода от 1924 до 1934 г. членове на МНИ участват в 19 научни конференции и симпозиуми в различни градове на Европа, в които защитават българската национална кауза и справедливия характер на борбата на ВМРО. Членовете на МНИ изнасят повече от 130 лекции и беседи пред чуждестранни учени, журналисти, политици, дипломати и студенти.

Огромна научноизследователска и публицистична дейност се осъществява от МНИ чрез издаването на сп. „Македонски преглед”. Пред българското и световното общество се изнася историческата правда за македонските българи, а се застъпва и за правата на тракийските, добруджанските и западнопокраинските българи, подкрепя борбата им за освобождение и национално самосъхранение. МНИ и Софийския университет помагат за създаването през 1932 г. на Добруджанския и Западнопокраинския институт, а през 1934 г. на Тракийския научен институт. След 1934 г., когато националноосвободителните организации са забранени, тези научни институти остават като представители и защитници на българите под чужда власт.

От 5 до 8 януари 1925 г. в Лайпциг се провежда учредителен конгрес на Македонския студентски съюз в чужбина. Участват седем студентски дружества на българи от Македония, следващи в Грац, Виена, Берлин, Лайпциг, Париж, Прага и Букурещ. Същата година МСС създава пресцентрове към дружествата в Берлин, Лайпциг, Рим, Будапеща, Варшава, Цариград, Букурещ и седалище във Виена. Главната цел е запознаване на европейската и световна общественост с положението в Македония, с нейната българска история, етнология, борби, събития, личности. От 1935 до 1940 г. македонските студентски дружества в Берлин, Виена, Париж, Лайпциг, Прага, Будапеща и Варшава продължават родолюбивата си дейност. През 1922 г. активна пропагандна дейност в защита на българите в Македония от потисничеството на гръцката и сръбска власт започва да развива Македонската патриотична организация (МПО) в САЩ и Канада. В началото на 1930 г. МПО разширява дейността си сред българите в Австралия. Активната дейност на МПО продължава в годините на Втората световна война и след нея.

Изправени пред този културен фронт, през 1927 г. сръбските власти предлагат на ВМРО сделка. Те ще приемат минималната програма, отварянето на училища и богослужебни храмове, ако ВМРО се съгласи те да се наричат „македонски” и използвания от тях език да се нарича „македонски”. Сръбското правителство е готово да преговаря с ВМРО по този въпрос. Ръководството на ВМРО разбира, че след като са претърпели провал със сръбизацията, властите чрез „македонизма” се стремят да откъснат населението в Македония от българското му самосъзнание и отказва искания „компромис”.

След Ньойския договор България е в пълна политическа изолация на полуострова. През 1934 г. съседните държави – Югославия, Гърция, Турция и Румъ-

ния подписват договор - „Балкански пакт”, според който, ако „някоя държава на Балканите” поиска промяна на границите, наложени след Първата световната война, то договорилите се четири държави ще ѝ обявят война. Повече от ясно е, че този договор е насочен единствено срещу България, за да не предявява претенции към откъснатите ѝ територии. Правителството в София работи само с мирни средства и през 1940 г. успява да реши успешно Добруджанския въпрос.

През зимата на 1940-1941 г. Германия владее почти цяла Западна и Средна Европа. На територията на Румъния е струпана 500 хилядна германска армия и върху България се упражнява огромен натиск да стане член на съюза на Германия, Италия и Япония. Тази групировка, която прави ревизия на Версайската система от договори, единствена обещава на България, че незабавно ще ѝ предостави администрирането на териториите на Балканите населени с българи, а след края на войната, на мирната конференция ще се прокарат справедливи граници. Всъщност „изборът” на България е принудителен и неизбежен.

На 6 април 1941 г. германската армия нахлува в Югославия и за няколко дни държавната територия е окупирана, а голяма част от югославската армия пленена. Германия предлага на България да навлезе със своя войска във В. Македония и да я „окупира”. Българското правителство приема предложението, но не да окупира, а да се погрижи за запазване „реда и спокойствието” в областта. На 20 април V-та българска армия навлиза във В. Македония, посрещната от изстрадалото българско население с радост. Българската войска и администрация се настаняват в 23 807 кв.км. територия с 1 061 338 жители. Но присъединяването на областта към територията на България не е уредено с подписване на необходимите документи между Германия, Италия и България, а не получава и никаква санкция на одобрение от Великобритания, САЩ и СССР.

За периода 1941-1944 г. и националното обединение на българите са изписани най-много фалшификации от заинтересованите историографии. Представянето на действията на България след 19 април 1941 г. като „военна окупация” е невярно. От българска страна няма насилствено завладяване на територии с население което е чждо по език, култура и бит. България не участва с военна сила във войната срещу Гърция и Югославия, не е изсрелян нито един български куршум. Но българската политика, целенасочено се отъждествява с военните действия и окупацията извършени от Германия. Българското управление се представя като „монархофашистко”.

Според обективната историческа наука понятието „монархофашизъм” е неточно. Целите и ценностите на България при управлението на Македония и Беломорието са запазване на „реда и спокойствието”, а не налагане на „фашизъм” подобно на италианската и германска политическа практика. Заинтересованите историографии напълно премълчават радостното посрещане на българската войска и администрация от местното население. От страна на режима в Скопие изключително много се преувеличават „репресиите” на българската власт срещу „борците за свобода”. До 1943 г. във Вардарска Македония няма партизанско движение. Изпратени са сръбски партизани, които заедно с местни комунисти влизат в сражения с български военни подразделения и полиция. Тези действия

на югокомунистическата съпротива се представят като „националноосвободително движение” срещу „бугарските фашистки окупатори”. Преследването на комунистическото съпротивително движение, в администрираните територии, по-нищо не се различава от това в София, Пловдив, Варна и другите райони на свободна България. Грижливо се премълчава огромната съзидателна, стопанска и културна дейност, извършена от българското управление.

Истината е, че българското правителство категорично отказва да участва в италиано-гръцката война. Нито един български войник не участва във войната на Германия срещу Югославия. Едва след приключването на военните действия на Балканите, България приема да изпълнява военновременна администрация в Македония и Беломорието. Съображението е, че ако София не поеме администрацията няма кой да се погрижи за българското население. В италианската окупационна зона българите са оставени без защита срещу терористични действия на гръцки и албански паравоенни формирования. Специално в районите на Струга, Охрид, Дебър, Тетово върлуват албански банди, които ограбват и прогонват местните българи. Италианските власти не крият намеренията си да разширят своята окупационна зона до Вардар, даже до Струма и поглъщайки Македония да уголемят Албания. Те окупираят половината от територията на т.н. Спорна зона, според Българо-сръбския съюзен договор от 1912 г. При отсъствие на българската военновременна администрация населението е заплашено от повсеместен терор, а областите от обезбългаряване.

При германо-югославската война, в долината на Вардар се водят редица сражения и има големи разрушения на мостове, пътища, железопътни линии и обществени сгради. Стопанският и културен живот са блокирани. България се нагърбва с отстраняване на разрушенията и нормализиране на живота на хората. При подготовката си за война югославското правителство извършва реквизиции и изземва хранителните продукти в Македония. Първите искания на кметовете към българската власт са за незабавни доставки на храна защото носелението е изправено пред масов глад.

Хиляди македонски българи са мобилизирани в югославската армия и след нейния разграм попадат в плен. Каква би била съдбата на тези военнопленници, ако българската власт не се бе погрижила за тяхното своевременно освобождаване. Още в хода на войната в Македония възникват „Български акционни комитети”. След разпадането на държавната власт и бягството на сръбската администрация, акционните комитети се превръщат във временна власт. Но те не разполагат с въоръжена сила, нямат финансови средства и достатъчно подготвени кадри за администрация. Нуждаят се от реалната опора на българската власт.

България не бива да носи отговорност за завършилата война, защото българската армия не се е сражавала нито срещу Гърция, нито срещу Югославия. Поемането от българската държава на отговорността за контрола на обществения ред и гарантирането на живота и имота на мирното население не може да се определя като престъпление. Правителството в София е било наясно, че то не налага нови граници. То е съзнавало, че проблемите ще се решават от след-

военна мирна конференция по волята на великите сили. За приноса, който дава за съхраняването на живота и имота на милиони хора в годините на Втората световна война, България е очаквала справедливо решение на националните си проблеми. **Може напълно основателно да се каже, че българското управление не е било окупационна, а мироопазваща сила.**

През 1941 г. както българите в Егейска, така и тези от Вардарска Македония посрещат италианските, германските и българските войски като освободители. Специално българската войска носи национално освобождение и обединение. На 25 април момите от гр. Щип постилат даровното си платно по улиците за да посрещнат българския цар Борис III. По градове и села са извадени скриваните в продължение на 28 години портрети на екзарх Йосиф, табели с надписите на българските училища. Има запазени стотици документи, снимки и кинохроника за посрещането на българската войска в Македония през 1941 г. – известно като „българският Великден”.

Българската администрация, войска и полиция първоначално се ръководи от българи, командироваани от старите предели, но веднага започва да се попълва от местното българско и друго лоялно население. През втората половина на 1941 г. почти всички кметски постове, включително в Скопие, Битоля, Прилеп, Охрид и пр., се заемат от местни хора. Мнозинството от населението официално възстановява своята българска национална идентичност. Българските власти веднага се заемат със съзидателна дейност: възстановени са разрушенията от бомбардировките на немската авиация в Куманово, Скопие, Велес и Щип; започва ремонт на старите и прокарване на нови пътища, водопроводи, училища, храмове. През периода от 20 април 1941 до 9 септември 1944 г. България инвестира в Скопска и Битолска област 37 милиарда и 300 милиона лева. Като данъци и такси от населението са събрани два милиарда, а са инвестирани 19 пъти повече. Тази съзидателна дейност се скрива и изопачава в писанията на югославските и скопските историци и след разпадането на Югославия, и създаването на Република Македония.

В годините на Втората световна война на Балканите, както и в други райони на воюваща Европа, наред с националноосвободителното движение, в териториите на окупираните от немски и италиански войски Югославия и Гърция, се води и идеологическа, класово-партийна борба от Комунистическите партии, ръководени от Комунистическия интернационал в Москва. Такава борба срещу българските власти, като съюзници на Германия, води и БКП. Българските комунисти са интернационалисти и тяхна първа грижа е борбата срещу хитлерофашизма. За тях “национализъм” е мръсна дума, реакционна буржоазна теория, която спъва класовата солидарност на пролетариата и пречи на световния революционен процес. Югославските и особено сръбските комунисти са верни на великосръбския шовинизъм и едва след това, са интернационалисти на думи. Те, както и гръцките комунисти, мислят първо как да запазят териториалната цялост на буржоазната държава, която за разлика от българските комунисти, смятат за своя държава, т.е. всички заграбени земи с българско население да останат в нейните граници.

През 1943 г., без участието на представители от Македония, Титовия партизански щаб решава, че тази територия остава в границите на Югославия, но като република на „македонската нация“. Възкресена е старата идея от края на XIX в. на Стоян Новакович, според която, ако българите в Македония не могат да бъдат посърбени, да им се внуши, че са нещо различно и от останалите българи. Регионалното име „македонци“ да се обяви за етноним. През есента на 1944 г. започва създаването на нова нация като се денационализират българите, тоест **етнотомия**. Във Вардарска Македония няма нито един куршум изстрелян срещу българската администрация. Освободителите ѝ от германска окупация са българските войски. Но след като остава част от държавната територия на Югославия, титовистите с местни помагачи започват насилия и терор над всички, които не приемат македонизма. Тези хора са обявени за фашисти и са избивани без съд и присъда или хвърляни в затвори и концлагери. Избити са над 30 хиляди души, 144 хиляди са репресирани, 180 хиляди прогонени.

Трябва да се каже, че и властите в София заставят българите в Пиринска Македония да се отказват от българското си самосъзнание и да се обявяват за „македонци“. И у нас несъгласните са подложени на терор и насилия. Документите и архивните материали, събрани в Македонския научен институт за защита на българите в Македония, са предадени на сърбокомунистите в Скопие и до ден днешен се използват за антибългарска пропаганда. Това е проява на пагубен нихилизъм, който няма подобен в световната история.

Макар че няма обособено и присъщо, общо за цяла Македония, отделно българско наречие, за основа се взема Прилепския говор, като най-отдалечен от приетата книжовната норма на българския език и започва създаване на нов език, **глототомия**.

Голяма, съдбоносна грешка, която способства появата и укрепването на македонизма, е формирането на литературната норма на българския език през XIX и XX в. без да бъдат включени в него и особености на западнобългарските диалекти. Чрез сърбизиране на българския и с езиково насилие се сглобява нов „македонски език“. Изоставена е кирилицата, в нейния български оригинал и се ползва само сръбския ѝ вариант, приспособен за сръбския език от Вук Караджич и допълнен от Блаже Конески.

Стотиците периодични издания на освободителното движение на българите в Македония, цялата книжнина издавана на място, в България, в Америка, Австралия и други страни до 1941 г. са списвани само на книжовен български език. Десетки особености на македонските български говори–речникови, звукови и граматични са общобългарски особености, свойствени на отделни говори в Мизия, Тракия и Македония, но не са влезли в приетата в България книжовна норма на българския език.

За много учени и политици по света е загадка, защо ако съществува отделна македонска нация, е било нужно от нейния български език да се създава нов? В съвременния свят има много нации с общ език, английски, испански, немски и пр. Точното обяснение на загадката е, че чрез „новия“ език се цели денационализацията на българите във Вардарска Македония. Трябва да се признае, че за 50 го-

дини с „македонизма” от една страна и демонизирането на България и българите от друга, сръбската политика опряна на помагачи в Скопие, има успехи.

Титова Югославия води непрекъсната пропагандна война срещу България и българите. В тази война „македонизма” се използва като основно оръжие. На първо място е дейността в Социалистическа република Македония, за да бъде разколебано и променено българското самосъзнание на мнозинството от населението. Македонското национално съзнание се насажда с всички средства на тоталитарната държава – от детската градина до университета, репресивните органи, икономиката, културата. Проявата на несъгласие се наказва със жестоки насилия и смърт. Съгласилите се, получават награди–сигурна кариера, отиване на работа в чужбина. Така с политиката на „камшика и курабийката”, македонизма се възприема сред голяма част от населението. Много от българите в Македония, виждат в македонизма средство за спасяване от сръбската асимилация, тъй като отстояването на българска идентичност е забранено със закон и опасно за живота.

На второ място македонизма се използва срещу България и българите, особено след 1968 г., когато в двустранните отношения остро се поставя въпросът за малцинствата и емиграцията. Безогледно се фалшифицира българската история, според югославската историография – *„татарското племе на българите е поробител на южните славяни и изконен враг на македонския народ”*. В югославските медии се води постоянна кампания в „защита на националните права” на несъществуващото „македонско малцинство” от „асимилаторската политика” на България. Българските правителства са обвинявани във „великобългарски националистически амбиции” и „териториални претенции спрямо СФРЮ”. Особено активна е югославската пропаганда през 1981 г. по повод тържественото отбелязване на 1300-годишнината на българската държава. Различните симпозиуми и по-значими културни събития в България и по-света се обявяват от Югославия като прояви с „антиюгославска насоченост”.

И на трето място сред многохилядната емиграция на българите от Македония. Македонизма се пропагандира от Югославия без да се жалят пари, със всички позволени и непозволени средства сред българите от Македония в САЩ, Канада, Австралия и по целия свят.

След скъсването със Съветския съюз, Югославия получава подкрепа от Запада. Нейната пропаганда намира широк прием и тезата за „македонската нация и език” се разпространява масирано. Съпротива срещу македонизма в западния свят може да оказва само Гърция, защото по това време желязната завеса не позволява на България да окаже активно противодействие. Но и в Източния блок, поради имперски сметки на СССР, от политически и културни съображения на славянски и други държави, България не оказва необходимото противодействие на македонизма. Силната позиция на Югославия и слабото противодействие на България до 90-те години на миналия век, довеждат до укрепването на македонизма в Социалистическа република Македония и разпространението му сред емиграцията от Македония в Америка, Австралия и в целия свят.

1. 1. 2. 1. Република Македония

След разпадането на титова Югославия през 1990-1991 г., Република Македония става независима държава. България подкрепя най-категорично създаването на независима Македония, като отхвърля идеите на Гърция и Сърбия за нов дележ на областта. Българското правителство заявява, че ще се противопостави с всички сили на евентуална окупация на Македония от сръбската армия. На 15 януари 1992 г. България първа в света призна независимостта на Република Македония. След като Гърция наложи икономическо ембарго на независимата държава, българските транспортни коридори са единствен прозорец на Р. Македония към света.

За разлика от останалите балкански държави, Република Македония получи своята независимост по мирен път. Извън опеката на Югославия имаше условия да бъде спряна антибългарската пропаганда и възможност да работи за формирането на македонска идентичност като гражданска нация. Вместо да се възползват от създалата се възможност, мнозинството от политиците и от академичната общност, хвърлят сили за формиране на историческа, етническа нация, нация-държава, разбира се с антибългарска пропаганда.

Както вече бе посочено, през втората половина на XX век, в Социалистическа република Македония израстват няколко поколения възпитавани в македонски училища, изучавали „македонски език“ и литература, „македонска история“, „македонска география“, „македонска културна традиция“, където България и българите са представени като чужди и враждебни сили. Официалната доктрина на Р. Македония, не признава българския етнически произход на днешните македонци. Българска народност официално се признава само за преселниците българи от държавната територия на Сърбия (Царибродско и Босилеградско) и от България.

Това което не успява да постигне сръбското училище през периода между двете световни войни, за разколебаване самосъзнанието на българите във Вардарска Македония, в значителна степен е постигнато от училището на Социалистическа република Македония. Независимата Р Македония продължава тази училищна политика и възпитава в децата враждебно отношение към българите и България.

Промените в македонската конституция през 2001 г. прокламират, че „републиката гарантира защитата, напредъка и обогатяването на историческото и художественото богатство на Македония и на всички общности в Македония“. Специални по-широки права се предвиждат за етнически общности, които са повече от 20% от населението на съответната община.

Според преброяването на населението през 2002 г. Р. Македония има 2 040 929 жители: македонци 64,18%, албанци 25,17%, турци 3,85%, роми 2,66%, сърби 1,78%, бошняци 0,84%, власи 0,48%. Българите не са посочени в този ред, макар че според данните от преброяването те са 20 993 души, което означава 1,04%. В тази цифра вероятно влизат част от преселилите си през 50-те години на XX в. българи от Царибродско и Босилеградско, както и македонски граждани получили българско гражданство на базата на български етнически произход и са се декларирали като българи. До началото на 2013 г.

кандидатите за българско гражданство са повече от 90 хиляди, а получилите – повече от 75 хиляди души.

В Р. Македония има и група ислямизирани българи, които са известни най-вече като „торбеши”, но имат и други прозвища като „читаци”, „аповци”. Групата наброява 120-150 хиляди души. Според официалната историческа наука в Р. Македония тези хора са „македонци мюсюлмани”. Самите хора се самоопределят предимно като „нашенци” и говорят си наричат „нашенски”. Тези наши сънародници до средата на миналия век се разграничават преди всичко по религиозната си принадлежност. През периода 1941-1944 г. те са припознати от българската власт като българи (турците, албанците, власите не са припознати, нито пък заставяни), в селищата им се откриват български училища, мъжете служат в българската войска. След Втората световна война те са подложени на манипулациите и „националистическото инженерство” на македонизма и югославянизма.

До средата на миналия век, единната в религиозно отношение група, която почти не се смесва с турците и албанците, днес се разпада. Едни са повярвали на официалната пропаганда в Р. Македония и се самоопределят като македонци мюсюлмани, други като отделна торбешка култура, а трети като турци или албанци.

„Нашенците” са разпръснати по цялата територия на Р. Македония. Компактни поселения има в пет района: 1. Дебърско-Рекански, който е по границата с Албания и преминава на албанска територия в българския район Голо Бърдо; 2. Стружки Дримкол, който също е до Албания и е свързан с Голо Бърдо; 3. Горновардарски, Скопска Торбешия; 4. Малешевско-Пианечки и 5. Тиквешия. По-малки групи има около Кичево, Битоля, Прилеп, Велес, Щип, Струмица. Между двете световни войни тези хора са обявявани за сърби и имената им са изписвани с „ич”, след 1945 г. за „мюсюлманска нация”, за турци и прочее.

Република Македония се обявява, особено от сегашното правителство на Никола Груевски, за държава на православни християни. Това отчуждава „нашенците” от етническите им братя християни и ги тласка към единение с мюсюлманите турци и албанци.

През периода 1955-1965 г. в Югославия мюсюлманите са обявени за турци и е организирано голямо изселническо движение към Турция. Днес много от „нашенците” в Македония имат роднини в Турция и чрез тях, турската държава прокарва своето влияние. През периода на войната в Македония (в 2001 г.) и след него има засилен процес на албанизация в Стружки Дримкол, също в Дебърско-Реканския район, където тече и процес на турцизация. В училищата се учи албански или турски език. Старото поколение не говори тези езици, но покрай децата и то се учи.

Християните се изселват в градовете и много от селата, които в началото на 20 век са отбелязани от Васил Кънчов като български и през 60-те години от Ниязи Лиманоски като смесени (християни и мюсюлмани македонци), след преброяването на населението през 2002 г. се обявяват за албански или турски.

Специално в Скопската Торбешия, „нашенците” в селата Долно Колича-

ни, Пагаруша, Цветово, Умово, Държилово и Елово са преселници от Долно-Реканската торбешка група през XVII-XIX в. като заемат български християнски села. Според Васил Кънчов в с. Цветово живеят 450 българи мюсюлмани, но според преброяването на населението през 2002 г. в Цветово живеят 807 турци. През 1960-1961 г. половината от торбешите в тези села се изселват в Турция (в Бурса, Измир и др.) Там, в Турция преселниците на 70-80 години все още говорят нашенски, 40-50 годишните разбират, но не говорят, а младите вече не разбират и настояват роднините им в Македония да учат турски език. Братята им по род, християните, са странили от тях заради вярата, а „нашинци“ са странили от албанци и турци, защото не са им братя по род. Затворени в себе си, те са запазили старобългарския език. Но през последните години, когато излизат от затвореността си, отиват не при единородците, а при единомерците, защото те ги търсят и канят, а братята им по род, продължават да странят от тях.

За българско влияние сред „нашинците“ не може да се говори. Само отделни по-образовани нашенци казват, че сме един народ, но те са различни от българите християни и не желаят да се самоопределят като българи. Тези хора проявяват интерес главно към получаването на българско гражданство, по-точно на български паспорти, за да пътуват свободно извън Р. Македония.

В България не се обръща достатъчно внимание на „духовните течения“ в интелектуалните кръгове на македонските българи. Прословутата брошура на Кръсте Мисирков, „За македонските работи“, при излизането ѝ в края на 1903 г. е посрещната от българските учени и управляващи кръгове със смях и пренебрежение. Но по-късно тя изиграва много важна роля за формирането на антибългарската политика в Македония. Макар че Мисирков формулира своя македонизъм поради външни фактори, които правят обединението на българите невъзможно: „Друзи (други) не разделя и създадоа од нас и бугарите различен живот (живот), разни потребности, нерамен положай. Друзи не ни дават да се соединиме“ – пише той. През последните две десетилетия най-върлите противници на съединението са вътре в Р. Македония.

В основата на всички противоречия, които съществуват днес между България и Р. Македония, стои фалшифицирането на общата ни история. Погрешните, съзнателно приначени факти за историята, които се изучават в образователната система на Р. Македония и се разпространяват от медиите, са причина, граждани-те на страната, които се самоопределят за етнически македонци, да мислят, че винаги са имали различна от българите етнонационална и културна идентичност. Новите генерации са възпитани в македонисткото пресъздаване на миналото, с безогледна или по-умела подмяна на българската история, например: – Цар Самуил се обявява за български владетел, за да се позовава на българската корона; Братя Миладинови, Гоце Делчев и Даме Груев се декларират като българи, защото няма македонска държава; АВНОЮ и АСНОМ са признали македонската нация и македонския език, а не са ги създали и прочее. В очите на тези генерации картината на историята е обърната наопаки и България е враг, който краде исто-

рията на Македония и отрича древната македонска идентичност.

За резултатите от образованието в Република Македония, е показателно мисленето на един „македонец“ за формирането на националната идентичност. Той понастоящем живее във Великобритания и през 2010 г. заявява: „*няма значение дали Гоце Делчев е бил българин, дали Александър Велики е бил грък и дали предците ми от 19-ти век са се смятали за сърби или турци – аз не съм нито едно от тези неща. Да бъдеш БЮРМ-анец е безмислено, а да бъдеш българин не може да става и дума. Вероятно просто сме взели гръцки понятия и символи, добавили сме вариант на българския език и сме ги смесили, за да създадем нация и народ, които са отражения на смесеното наследство на региона. Нищо от това не променя факта, че живеещите в днешния ден македонци никога не са били нещо различно от македонци и трябва да имат правото да се наричат такива*”. Коментарът е излишен.

Много силен фактор е югославското минало на свободно пътуване по света и по-висок жизнен стандарт, формирал по-високо самочувствие на гражданите на Р. Македония и подценяване на България и българите. Добре известно е, каква трудност представлява за един човек да се идентифицира с народ и култура, които подценява, които смята за по-бедни и изостанали.

За това отношение на „македонците“ никак не е малък, „приносът“ на България. Като се започне от Първата балканска война и съгласието за дележ на Македония, и се премине през непоследователната политика на българските правителства към ВМРО. Политиката на Българската комунистическа партия по македонския въпрос преди, по време и след Втората световна война, ролята ѝ за приемането на македонизма и разпространението му във Вардарска, Егейска и Пиринска Македония. И се завърши с езиковия спор. България от началото на демократичните промени и след членството си в Европейския съюз не успява да излезе от ролята на наставник, който чака нещата в Р. Македония да се оправят от самосебеси. Не е потърсен начин да се напечатат общи учебници по история, да се провеждат кръгли маси и срещи във всички сфери на научния и културен живот, да се дискутират свободно проблемите които ни сближават, но и които ни разделят. Не е направено достатъчно за по-голям икономически, търговски и културен обмен между двете държави. Изключително показателен е фактът, че от съседните на Р. Македония държави, присъствието на България в публичното пространство, в културния живот на страната е най-малко.

Българската държава и българските учени не бива да оставят нито една „македонска“ позиция, постановка, без рецензия, неценена обективно и въз основа на историческите факти, уточнена от истински научни позиции. Трябва да бъде изработена цялостна стратегия на България спрямо Република Македония и отношението към българите там, и към българското културно-историческо наследство. Цялостна, добре обмислена и всеобхватна политика от страна на България, която добронамерено да търси сътрудничество в икономическия, обществен и културния живот на Македония.

Населението на Р. Македония може да си създава литературен език, да си

формира национално съзнание, това е негово право, което обаче не бива да става като се фалшифицира общата ни хилядолетна история до 1944 г. Това българите и академичната общност по света не бива да приемат, без да се отстоява истината както за миналото така и за настоящето.

През последните години шест съдебно регистрирани сдружения на граждани в Република Македония се изявяват като организации на българи или приятели на България. През 1999 г. е основано **Сдружение на граждани „Босилеградско“** със седалище в Скопие, което е земляческа организация на българи от Западните покрайнини, преселили се в Република Македония. Провежда землячески срещи на членовете си. През 2000 г. е учредено **„Сдружение на граждани Радко“** със седалище в Охрид. Сдружението бе забранено от македонските власти, но успя да ги осъди в Страсбург. Формално вече е свободно, но много от членовете му се страхуват от властите. Същата 2000 г. е регистрирано **Сдружение за толерантност и сътрудничество „Хоризонти“** със седалище в Охрид, което работи главно с млади хора интересувачи се от културен обмен с България. На 14 март 2002 г. е регистрирано **Сдружение на българите в Република Македония**, което обяви амбициозни цели, но се занимава единствено с посредническа дейност на кандидати за българско гражданство. През същата 2002 г. е регистрирано **Гражданско сдружение на македонците със славянобългарски произход за взаимодействие между културите „Интеракция“** със седалище в Охрид. Обединява високообразовани хора и към него е създадена **Книжовна школа „Благой Шклифов“**. През 2008 г. бе създаден **Български културен клуб – Скопие (БККС)**, който е активен в интернет, и се ангажира със защитата на македонски граждани, преследвани от македонските власти заради отстояване на българската си идентичност. През 2009 г. е регистрирано **Гражданско сдружение „Македонско-Българско приятелство“** със седалище в Битоля, което е инициатор на няколко културни прояви.

Българската общност в Р. Македония е все още разпокъсана и без общо-признат лидер. Не съществува културно-просветна организация на българите в Р. Македония с признат общодържавен обхват.

През последните години България се стреми да нормализира своите отношения с Република Македония. По предложения на българската страна са подписани няколко спогодби за сътрудничество в областта на културата, за взаимно признаване на документите за образование и научни степени, които улесняват прилагането на държавната политика по отношение на българите в Македония. Институцията, която е координиращ орган по провеждането на тази политика е Държавната Агенция за българите в чужбина.

Една от основните цели на Агенцията е съхраняването на българското етнокултурно наследство. През 2003 г. агенцията предлага и е домакин-съорганизатор на първата работна среща на тема: „Възстановяване на българските военни паметници и гробища на територията на Македония“. До 1945 г. в границите на Р Македония са съществували 471 български военни гробища. Оставени без поддръжка, тези гробища потъват в разруха. След 2003 г. експерти на ДАБЧ участват

в проучвания на състоянието на българските военни гробища в Струмишка община. Като резултат от провежданата политика на България започва възстановяването на паметниците до с. Цапари, Битолско и до с. Ново село, Струмишко, които придобиват официален статут на български военни гробища.

Особено важно направление в дейността на ДАБЧ е издаването на удостоверения за български произход на етнически българи, кандидати за получаване на българско гражданство. Само през периода от 2002 до 2013 г. в агенцията са подали заявления 72 872 граждани на Р Македония за получаване на удостоверения за български произход. През същия период българско гражданство са получили повече от 46 000 македонски граждани.

Специално внимание се отделя на работата с младото поколение българи в Македония. Агенцията е страна в приетото Постановление №103 на МС от 31 май 1993 г. „За осъществяване на образователната дейност сред българите в чужбина”. За уреждане приема на граждани на Р Македония във висшите училища на България е прието специално ПМС № 228 от 20 май 1997 г. Според чл. 3, ал. 1 на това постановление Министерството на образованието и науката (МОН) всяка година осигурява до 150 места, финансирани от държавата, за прием във ВУЗ граждани на Р Македония. През периода 1993-2013 г. от Р Македония в българските висши училища са кандидатствали 8 060 човека. С държавна стипендия са приети 3375 студенти. С намалена такса (30% от сумата) са приети повече от 4000 студенти, а 300 следват платено обучение. За същия период с държавна стипендия в България са приети 50 докторанти и 30 специализанти от Р Македония.

ДАБЧ участва активно в Комисията по подготовка и провеждане на кандидат-студентската кампания по ПМС №103/1993 и ПМС №228/1997. В края на 2011 г. влиза в сила Програма на МОН „Роден език и култура зад граница”. С тази програма България оказва финансова подкрепа на българските училища и курсове за изучава на български език по целия свят. По тази програма в Република Македония подкрепа получава Сдружението за толерантност и сътрудничество „Хоризонти”, което организира курс по български език в Охрид.

1.2. Западните български земи

В края на XIII в. Сръбската средновековна държава се разширява на север до р. Сава и р. Дунав, и включва в границите си български земи от Белградската област. Земи, които през IX-X в. са неделима част от територията, в която се формира средновековния български народ и до 1280 г. са в границите на България. Посочените територии и населението се определят като български във всички византийски, унгарски и западноевропейски документи.

Много ценна информация за западните български земи се съдържа в хрониките на Първия (1096-1099/1101 г.), Втория (1147-1149 г.) и Третия (1189-1191 г.) кръстоносни походи. Тези походи за „освобождението на Божи гроб и Светите места”, са едни от най-значимите средновековни феномени, които про-

менят тогавашния свят, представите и взаимоотношенията между западноевропейците и източните християни. Пътуващите по суша рицари и поклонници минават главно през Балканския полуостров и българските земи. Мнозинството от тях избира Военният път (Via Militaris, известен и с името Via Diagonalis).

Хронистът на Третия поход Ансберт нарича Виа Милитарис „strata publica Bulgariae”. През Средновековието това е основната пътна връзка между Европа и Азия, между Запада и Изтока. Трасето на този път е очертано и ползвано още от траките, но като римски път е построен по времето на император Нерон (54-68 г. сл. Хр.) Почти всички хронисти на кръстоносните походи дават сведения за границите на топонима „България”. Според Гийом от Тир (Вилхелм Тирски), след като преминали р. Дунав, поклонниците от Първия поход достигнали „до земите на българите, пристигайки до селището, което се нарича Белграва”. Одон от Дьои, хронист на Втория поход, пише: „отгдето започва България се издига крепост, наречена българска Белграва”. В хроника на Третия поход се описва така: „След преминаването на р. Сава нашите още тогава стъпиха в пределите на гръцкото царство, тоест България, и се разположиха на лагер при Белград”. Според Гийом от Тир, в миналото българите владеели „всички области от Дунава до Константинопол и пак от същата река до Адриатическо море”.

Много интересно е сведението, което дава Алберт Аквенски за град Ниш, според него градът се намира посред (in medio) българското царство. Според хронистите на Първия поход жителите на градовете и селищата по Виа Милитарис от Белград чак до Адрианопол са българи. Интересно е, че за хронистите от трите похода понятието България има географски, етнически и исторически измерения. А по времето на първия и втория поход България е под властта на Византийската империя. Хронистите и на трите похода пишат за „българското царство”, „земята и царството на българите”.

През XIV-XV век в тези земи започва постепенно заселването на сърби. В условията на Османската империя в Белградската област, поради принадлежност към православието и близостта на езика, започва естествена асимилация на българите. През 1829 г. в границите на тази област е възстановена сръбската държавност—създадено е зависимо от Османската империя Сръбско княжество. През 1833 г. Сръбското княжество присъединява земи с българско население в долината на р. Тимок от гр. Кладово на Дунава до гр. Алексинац на южна, българска Морава.

Тимошко е историко-географска област в днешна Източна Сърбия, която е разположена по течението на р. Тимок на границата с България и Румъния. Областта, в общи линии, се покрива с територията на днешните сръбски окръзи Борски и Зайчарски. Източната граница на областта е Стара планина, българо-сръбската граница, северната р. Дунав, западната минава по планините Мироч, Велики Гребен, Дели Йован, Кучай, Рътан, Слеме, а южната по Свърлишката планина. В Сърбия областта се нарича Тимошка Крайна, като се приема, че Неготинска Крайна е само част от Тимошка Крайна. В България, Крайна се нарича само областта между планината Дели Йован и Дунава – сиреч Неготинско.

През ранното средновековие Тимошко е част от Източната римска империя, но там живеят българи и славяни. Част от Дунавската българска държава става при кан Тервел. През 10-11 в. главен център на южната част става град Свърлиг. При образуването на Видинското българско царство, Тимошко е в границите му и споделя неговата съдба.

През Средновековието областта никога не е владяна от сръбската държава. Османската инвазия предизвиква изселване на част от българското население в Банат, Седмоградско (Трансилвания) и Влашко. През периода 1365-1369 г. областта е под унгарска власт. Тимошко е един от центровете на българското въстание 1408-1413 г. начело с Константин II (син на цар Иван Срацимир) и Фружин (син на цар Иван Шишман). При потушаването на въстанието отново има голямо преселение на българско население в Банат, Влашко и Седмоградско и редица селища запустяват. Още по-голямо запустяване на района става по време на австро-османските войни от края на 17 и началото на 18 в.

Разтревожена от загубата на данъкоплатци и производители, османската империя привлича заселници от Влашко и Трансилвания, главно в северната част на областта, като им дава редица привилегии на гранично население. Сред влашки говорящото население на областта има предание, че дошлите от Влашко и Трансилвания през 17-18 в. са преди всичко изселниците българи от тези земи през 15 век, които при 200-годишното съжителство във Влашко, вече говорят този език. Това дава основание на тези хора да казват, че са „власи от български произход”.

Приблизително по това време, в обезлюдените райони на южната част на областта, се заселва българско население от Тетевенско (гр. Зайчар, с. Голям извор (днес Велики извор), Гърлян и други), както и от Косово и Македония. През периода 1718-1739 г. района на Черни Тимок (Църна река) е под властта на Хабсбургската империя. Но според Белградския договор 1739 г. османската власт се завръща и нова вълна от преселници отива северно от Дунава, в Срем, Бараня и Банат (днешна Войводина).

През 1805-1812 г. по време на Първото въстание в Белградския пашалък и Руско-османската война 1806-1812 г. населението на областта активно участва и помага на сръбските въстаници и на руските войски. При преговорите между водача на сърбите Кара Георги и османците, той е склонен земите му да стигат до р. Велика Морава, а Тимошко, Кюприйско и Пожаревацко да се върнат на империята. Сърбите тогава наричат тази територия „Горна Бугария”. Тъй като в района на Църна река за известен период османците са прогонени, водачът на българите Хайдут Велко, заедно с други воеводи Миленко Стайков, Петър Дворянец, поп Радослав и други, замислят отделяне от Кара Георги и на българските земи източно от р. Велика Морава. При нападението на османците над Неготин, умишлено Велко е оставен без подкрепа от сърбите, сам с българската си дружина. Османците превземат града, а Велко загива в сражението. Така целия видински санджак отново е под османска власт. Днес в сръбската историография българския произход на Хайдут Велко грижливо се премълчава, макар че има сръбски народни песни за „Велко, бугарски витязин”.

През 1830 г. след поредната руско-османска война, на територията на Белградския пашалък се създава Княжество Сърбия. Подстрекавано от сръбски емисари населението на Тимошко се вдига на въстание. В 1833 г. с посредничеството на Русия, областта е отстъпена от Османската империя на сръбското княжество. Русия желае Сърбия да получи тази област по стратегически причини. По това време Тимошко е единствения район през който руските войски във Влашко могат пряко да достигнат до Сърбия. По първоначалният проект границата е трябвало да върви по р. Тимок, но чрез подкупи на комисията, сръбското княжество успява да получи и гр. Гургусовъц (днес Княжевац) и прилежащия район. След 1833 г. започва културна и икономическа интеграция на района със Сърбия и се слага начало на асимилацията на българското население.

През 1873 г. унгарският пътешественик Йозеф Сабо преминава през Тимошко и отбелязва, че „славянското население е българско, а не сръбско”. Публикацията на Сабо предизвиква протест на сръбския посланик в Австро-Унгария. В навечерието на Руско-турската война 1877-1878 г. княз Черкасски съставя карта на българския етнос на Балканите и отбелязва, че източно от р. Велика Морава живеят българи, а не сърби. Но след войната Тимошко остава сръбско.

От Тимошко е родом един от големите сръбски политици Никола Пашич. Той е от с. Велики извор, българин по произход, но със сръбско самосъзнание. От Зайчар е родом известния сръбски политик-социалист Светозар Маркович. Дватамата политици са сред основателите и водачите на най-популярната сръбска партия до образуването на Югославия – Народната радикална партия. Родом от Зайчар е и известния български политик и председател на Поморавския народно-просветен комитет академик Сава Дацов.

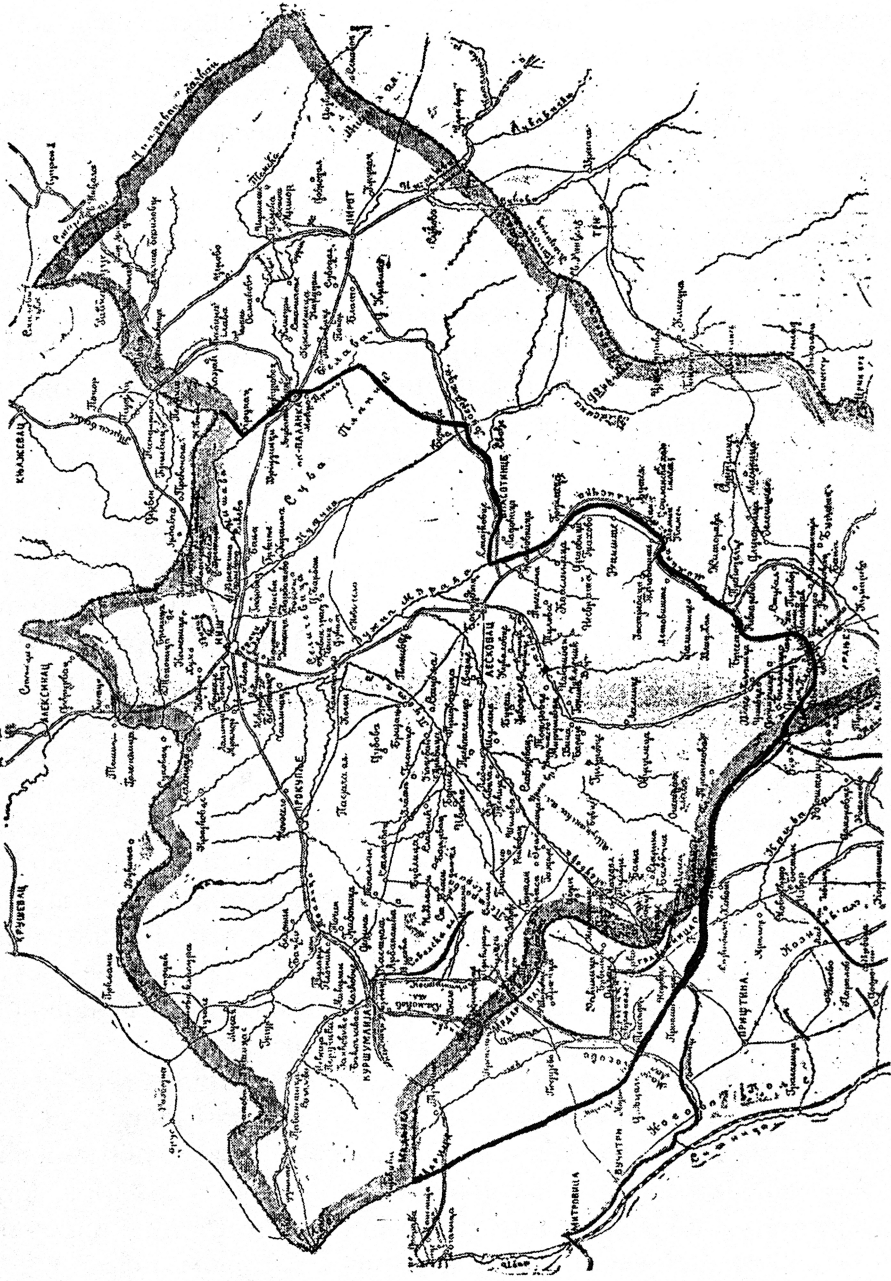
През 1883 г. Никола Пашич вдига въстание в Тимошко, известно като „Зайчарска буна”, насочено срещу режима на крал Милан (в 1882 г. Милан приема символично в Жича титлата крал, подобно на първия коронован там сръбски крал Стефан Първовенчани). Половината тогавашна сръбска армия жестоко потушава въстанието. Част от въстаниците, сред които и самия Пашич, се спасяват като бягат в България.

По време на Първата световна война, Тимошко, както и цялото Поморавие от Пожаревац до Призрен в Косово, са включени по силата на Тайна българо-германска спогодба към Царство България. Българските власти намират едно етнически аморфно население, смесено с власи и със все още жив спомен за българския си произход.

През 1919 г. съгласно Ньойския договор, територията на Сърбия се разширява с включването на българските Западни покрайнини. Тимошко се разширява като в него влизат девет български села, осем от Кулска околия: Халово, Градсково, Велики Ясеновац, Мали Ясеновац, Шипиково (в Зайчарска община), Църномасница, Брачевац, Злокуче (в Неготинска община), (територия 171,9 кв.км.) и едно от Видинска околия: Ковилово (в Неготинска община) (територия 16,7 кв.км). Според преброяването на населението през 2002 г. в Тимошко (Борски и Зайчарски окръг) живеят 284 112 души от тях: сърби–243 148

НОМОРОВИЯ

(Из „Борна војшката Српске војске у рату са Турцима 1877—8 год.“, узак записки „Put Београ са Грчком за ослобођење и независност 1877—78 година“, издане на „Обратно одложено прво издање“, Београд 1879).

Нишки санџак, населен с буглари—1878 г.

(85,59%); власи – 23 604 (8,31%); цигани – 2723 (0,96%); българи, македонци, горани, югославяни – 2269 (0,8%). Населението на Тимошко говори торлашки диалект на българския език и по-рядко на сръбския литературен език.

В домашни условия власите в Тимошко си говорят на влашки. В процес на изчезване е източнобългарския тетевенски говор в Зайчар, с. Велики извор, Гърлян и др. Принос за това има и политиката на незаинтересованост от страна на България след 1944 г., която продължава и след 1990 г.

Тимошко е регион с развита рудодобивна промишленост с центрове в Бор и Майданпек. Добива се мед и злато. При Железни врата на Дунава са изградени хидроенергийните възли Джердап 1 и Джердап 2.

За произхода на власите в Тимошко има редица теории. Според една от тях това са романизираны траки, съответно даки. Според друга това са влашки селяни, които поради жестоката експлоатация на местните земевладелци (чокоите) се преселват в Османската империя, която им предоставя някои привилегии като гранично население. Трета теория е, че това е българско население, което при нахлуването на османците се преселва във Влашко, откъдето след два века се завръща в поречието на Тимок и в някои селища по десния бряг на Дунава, като по-голямата част от него вече е влашки говореща.

Тимошко никога не е влизало в границите на средновековната сръбска държава. Тези българи са подложени на естествена асимилация, но добре знаят своя български род и не говорят книжовен сръбски език, сред тях и досега има хора с родова памет за българския си произход.

Сръбското княжество се включва в самия край на Руско-турската война 1877-1878 г., за да заграби български земи. Сръбските войски прекосяват границата с Османската империя на 1 декември 1877 г. Те водят сражение само при град Ниш, а останалата част на Нишкия санджак (окръг) – Пиротско, Вранско, Трънско, както и части от Софийския санджак – Драгоманско, Сливнишко, Брезнишко и от Видински санджак – Кулско, окупират без сражения, при отстъплението на османските войски. Всъщност Трънско, Царибродско, Босилеградско и Вранско са освободени от въстаналото българско население начело със Симо Соколов. За това победоносно българско въстание в нашата историография и в учебната литература нищо не се споменава.

Българското население в посочените райони с обещания, измами и насилия е заставено да подписва предварително изработени адреси до сръбския крал и руския император, с искания да се присъедини към Сърбия. Българите, особено в градовете, най-вече в Пирот, водени от Нишавския митрополит Евстатий Пелагонийски, не се поддават на сръбските интриги. Те се обръщат с писма към руския император, към видни слависти, към Берлинския конгрес, в които се отхвърлят сръбските претенции към българските земи в Нишко и Пиротско, съответно Нишка и Нишавска (Пиротска) българска епархия.

Просветените българи от Поморавието и Понишавието посочват, че в публикуваните исторически, етнографски трудове и карти на французина Адолф Бланки (1841 г.), на чеха Павел Шафарик (1842 г.), на французина Ами Буе

(1847 г.), на сърбина Димитрие Давидович (1848 г.), на австриеца Арнолд Хан (1861 г.), на французина Луи Леже (1861 г.), на англичанките Макензи и Ърби (1867 г.), на сърбина Миркович (1867 г.), на французина Елизе Реклюс (1876 г.), на германеца Хайнрих Киперт (1876 г.), на Посланишката конференция в Цариград 1876 г., на австриеца Карл Сакс (1877 г.) и др. земите по долината на р. Тимок, на р. Нишава, на р. Българска (Южна) Морава, включително гр. Ниш, са посочени като безспорно български.

Според предварителния Санстефански договор Сърбия получава градовете Ниш, Прокопие (на сръбски Прокупле), Куршумлия и Лесковъц с прилежащите им райони. Градовете Бяла Паланка, Пирот и Враня са оставени в границите на Княжество България. Но на Берлинския конгрес 1878 г. Сърбия получава целия Нишки санджак с население 299 640 души, от които 250 хиляди българи и 15 хиляди власи. Така сръбската държава се възражда върху българска етническа територия и се разширява, включвайки земи с българско население. „Начертанието” на Илия Гарашанин започва да се осъществява, а това укрепва великосръбския шовинизъм и се извяват претенции за превъзходство на сърбите и асимилиране на българите.

В Сърбия историята се разглежда в нейния епично-фолклорен вариант, а на постигнатото от историческата наука, ако не е в интерес на сръбската национална доктрина, не се обръща внимание. Сръбските учени изучават задълбочено фолклора, като се смесва етнография с етнология, национални езици с наречия, нации с племена и всичко се политизира. Те приемат факта, че река Морава разделя сръбската държавна територия на „Източна” и Западна Сърбия.

В края на XIX и първите десетилетия на XX в., изследвайки „Източна Сърбия”, сръбските учени отбелязват, че тя е много различна от Западна Сърбия. По различен начин са изградени селищата, в западната те са разпръснати, а в източната събрани, сгруппирани, истински села. Преселите се в Западна Сърбия „шопи” и „горлаци” попадат сред села от разпръснат тип, но те продължават да изграждат своите села от сгруппиран тип. Според известния сръбски учен, географ, Йован Цвийч *„поне в голяма степен стремлението към сгруппирания тип селища се дължи на „етническо предразположение”*, макар че точното определение е „етническо различие”. Той нарича сгруппираните селища „скопски тип”, за да не каже „български”. Според Й. Цвийч: *”И по вътрешното уреждане, и по външната украса на моравската къща има такива особености, които са само източни”*, но не казва, че не са сръбски. Различна е носията в „Източна Сърбия”, дрехите на белодрешковците и на чернодрешковците приличат на западнобългарските, а не на западносръбските носии.

Различен е езикът на населението. В „моравското наречие”, както е наречен българския език, отсъстват падежни форми, а има предлози; отсъства неопределено наклонение; употребява се член в края на думите; употребява се двойно местоимение; отсъстват дълги гласни; има употреба на звук „ъ”. Известният сръбски учен Александър Белич пише: *”Това, което различава шопите от сърбите ги сближава с македонците и българите. Това и по отношение на езика,*

и по отношение на етнологическите черти”. На друго място Белич пише, че „Особеностите на моравските наречия ги свързват и в най-отдалечените части; такива особености няма в сръбския език или ако ги има, не в такъв размер. От друга страна, те са свойствени на другите славянски наречия наоколо: български, македонски, а също на езиците гръцки, албански и румънски”. От тези разсъждения излиза, че не съществува отделен български език.

Според Й. Цвийч, населението от източната и западната част на Сърбия е от два антропологически и етнически типа. В една своя реч той казва, че с „новозавладените земи на изток Сърбия е влязла в зоната на моравско-вардарското племе”. Всички тези очевидни факти са доказателство, че Поморавието е станало източна част на сръбската държавна територия, но „новозавладените земи” в етнокултурно отношение не са „Източна Сърбия”, а Западна България. Но безспорните факти не разколебават сръбските политици и учени в стремежите им за трайно завладяване на територията и асимилация на българите. Измислят се теории, с които се оправдава имперската завоевателна политика на сръбската държава.

Според сръбският учен и политик Стоян Новакович разделителната линия между българи и сърби по река Морава, която ясно се вижда от всички, не е резултат от етногенезиса на българи и сърби през периода VII-XIX в., а е останала от времето на Римската империя. Той пише: „В старо време в северозападния край на полуострова се намираще Илирик – голяма римска провинция, която обхващаше Далмация, Босна, Херцеговина и Раса, зад планините със сегашна Западна Сърбия, на запад от Копаноник и Рудник. Когато се раздели Римската империя на западна и източна, Илирия остана на западната империя, източната империя допираще до границите на Илирия... Тази граница остана и за последвалите времена. Областта между Раса (Нови Пазар) и Митровица (Звечан) беше погранична зона на старата източна империя „гръчка земя” от старите сръбски документи и „Румелия” от турско време. Никога Босна не е съставлявала част от Румелия. „Румели и Босна” е озаглавено съчинението на турския географ Хаджи Калфа от XVI в. „Бутун Босна и Уруменлия” се пее в сръбските народни песни.

Румелия почваше от Нови Пазар и Митровица. По-късно областта Рашка беше присъединена към босненския пашалък по едничкото основание, че тя едно време образувала една провинция с Илирия! Твърде характерно е, че вълната на полуварварските народи не разтури римските рамки, които се запазиха и до наши дни.

Когато туранците българи се установиха между Дунава и Балкана и сгрупираха в една държава славянските племена, тяхната кристализационна сила се простря до пределите на Източната римска империя – в Румелия. Не само двете страни на балкана, но и долините на Тимок, Струма, Морава и Вардар и на притоците им, също и славяните от Албания и Епир леко се увлякоха и влязоха в държавата, образувана от туранците българи. Но увлечението от българите се спря на илирийската граница. Симеон и Самуил минаваха Илирия, пограничната им област, по разни направления, без да помислят даже да се спрат там. Илирия никога не беше присъединена към България и българската граница откъм Илирия

винаги оставаше една и съща. Не говоря за временните нападения”.

От теорията на С. Новакович излиза, че българите се съобразяват с възникналите етнически граници още през средновековието, а Сърбия погазва националните граници съществуващи през XIX-XX в. Има и друга любопитна сръбска теория, не толкова наукообразна, която се поднася на неграмотното селско население. *„Сърбите са юнаци и се бият с турците, а българите са мирни орачи и копачи. Сърбите в Източна и Южна Сърбия, за да се предпазят от насилия, се представят пред турските власти като българи!?”* В сръбската научна и художествена литература заграбването на Западните български земи се представя като „освобождение”. Но истината е, че върху българското население се налага много по-жестока власт от тази на Османската империя.

След 1879 г. в Княжество България съпротивата срещу решенията на Берлинския конгрес е насочена преди всичко за Македония и Тракия, а Западните земи са забравени. Братоубийствената война, започната от Сърбия, срещу Княжество България през 1885 г., е поредният факт от шовинистичната политика на управляващите среди в Белград. Но и след 1885 г. в България продължава да не се проявява постоянен интерес към съдбата на българското население в Поморавието и към асимилационната политика на Сърбия спрямо него. Едва след 1913 г. в България започва да се отделя специално внимание на сръбската политика, но на преден план са българите в Македония.

През лятото на 1915 г. Централните сили и Антантата се стремят да привлекат България като съюзник. Главно поради неотстъпчивостта на Сърбия, за ревизия на Букурещкия договор от 1913 г., авантюризмът на цар Фердинанд успява да вкара България в Тройния съюз, с претенцията да воюва за освобождението на българите в Македония и Западните земи от сръбски гнет. Кралство Сърбия прави всичко възможно да накара България да се присъедини към Тройния съюз. Въпреки изключително трудното положение, в което се намира Сърбия, на 27 септември 1915 г. сръбски войски нахлуват в българска територия, в Белоградчишко. Това е достатъчен повод за България да обяви война на Сърбия веднага, но това става на 14 октомври 1915 г. Безспорно справедливата, националноосвободителна кауза на България, не се разграничава от завоевателната политика на Германия, Австро-Унгария и Турция и носи последствията от тази връзка.

При настъплението на българската войска в Поморавието, тя среща съпротивата на сръбската гранична стража и гарнизоните в Неготин, Пирот, Ниш. Но населението е лоялно към българската администрация, установена след отстъплението на сръбските войски. Оказва се, че българският произход на това население не е забравен. Сръбската армия е разгромена от българските и австро-унгарските войски. Голяма част от сръбските войници са пленени. Характерно е, че българската армия освобождава пленниците сърби да се приберат по домовете си.

Установената българска администрация в Поморавието не извършва щателно обезоръжаване на населението. Сръбски офицери сформират чети и тъй като българските войници в района са сравнително малобройни, сръбското военно командване започва подготовка на антибългарско въстание. През септември 1916 г.

със самолет на Съглашението в Топлицки окръг е докаран четническият войвода Коста Пекаянец със задача да оглави четите и да вдигне въстание. Топлицкият окръг е избран защото след 1878 г. от този район са прогонени 30 хиляди албанци и 2-3 хиляди турци, а в техните къщи са заселени колонисти от Сърбия. Съглашението подготвя пролетна офанзива на Южния фронт за да помогне на присъединилата се към него Румъния и извади България от войната. Въстанието в Поморавието трябва да прекъсне железопътната линия Ниш-Скопие и снабдяването на българската войска и на армейската група „Белов” в Македония.

Тъй като българската администрация започва да събира млади мъже за ремонт на пътищата, прибирането на реколтата и други дейности, е пуснат слух, че това е мобилизация и мъжете ще бъдат изпратени на фронта. Разпространява се и друг слух, че *„идели и били вече много близо обединените сръбски, английски, френски и руски войски”*. Войводите Коста Пекаянец, Коста Войнович и други събират 1200 четници. През месец февруари 1917 г. без да е дадено нареждане от Съглашенското командване започват активни действия срещу българската администрация. На 27 февруари е превзето градчето Куршумлия, а на 2 март окръжния център гр. Прокупле.

Според сръбската историопис започва „Топлицкото въстание”, а според българската – „Моравското въстание”. По създаден от Съглашението „въздушен мост” се прехвърлят сръбски офицери, оръжие и боеприпаси за четниците. Понятието въстание не е съвсем коректно защото е планирано и организирано от сръбското военно разузнаване, командвано от сръбски офицери и ръководено от главната квартира на сръбската армия. Води се главно партизанска война като отношението към българските войници, опълченци и чиновници е безмилостно. Спрени са влакове и са убити охраняващите ги, железничарите и ранените войници, които превозват.

На 5 март 1915 г. българските военни части получават заповед *„за усмиряване на този възстанал край, за унищожаване на разбойническите чети и за обезоръжаване на местното население”*. Тъй като бунта е вдигнат по-време на война, а въстаниците не вземат пленници, е наредено–*„Разбойници в плен да не се вземат. Къщите им да се изгарят, както и селата, даващи им подслон”*. Тъй като българските власти не разполагат с достатъчно военни сили, съпротивата се разраства. Четническите действия се проявяват освен в районите на Куршумлия и Прокупле, във Вранска, Лебанска, Лесковска, Пърчиловска, Алексинацка и Нишка околии. Броят на участниците в четническите действия достига около 6000 души.

Подсилени български и австро-унгарски части започват настъпление срещу въстаниците в Топлицки окръг, в три колони. На 17 март части на 25-ти Драгомански полк с срещат с австроунгарските войници в Куршумлия. До края на март въстанието в окръга е потушено, редица четнически командири са убити или заловени. Коста Пекаянец успява да се измъкне. Около 3500 четници преминават в Косово, в австро-унгарската окупационна зона. В сръбската и югославска историопис се говори за 20-25 хиляди убити от „българските окупатори”, за 55 изгорени села. Данните са силно преувеличени, а в България все още няма

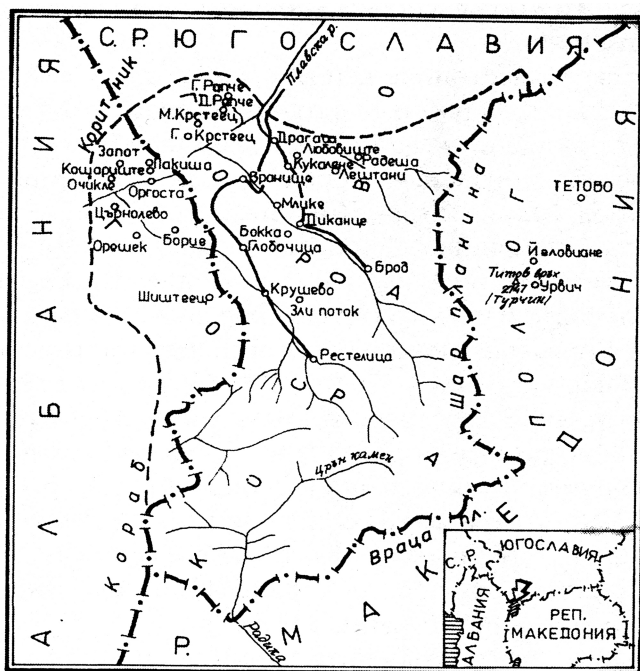
публикувано научно изследване на Моравското (Топлицкото) въстание.

И след потушаването на въстанието четническото движение в Поморавието продължава. През май 1917 г. Коста Пекаянец успява да се промъкне с чета до Босилеградска околия. Запалва селата Горна Лисина, Ръжана и самия Босилеград. Убити са 32 мирни жители, а две деца са живи изгорени. Четата веднага се оттегля в Косово.

През периода 1915-1918 г. въпреки военновременната обстановка в Поморавието са възстановени българските училища. Пиротски бежанци се завръщат и се включват в културния живот на Понишавието. Сформират „Поморавски народно-културен комитет“ и просвещават, разколебаното с антибългарска пропаганда население от български произход. Започва процес на събуждане на българското самосъзнание. След 1919 г. обаче сърбизацията продължава още по-активно и в годините на Втората световна война, сред значителната част от населението на Поморавието, вече се изявява сръбско самосъзнание.

Но шумадийските сърби безпогрешно разпознават хората от Поморавието и ги наричат „бугарашки“. Те са посърбени българи, които говорят сръбския език без падежи, членуват думите и пр. Според езиковеди – специалисти по славянските езици, сръбските говори от Косово по долината на Морава и по долината на Тимок (т.е. Западните български земи) имат български особености. Те се числят към т.нар. Балкански езиков съюз, към който не принадлежат

Област Гора

--- Държавна граница

— Държавна граница на Гора

сръбския, хърватския и словенския език. Към българския език принадлежат и говорите на населението на ентогеографските райони Гора и Жупа, в южната част на историко-географската област Косово, мюсюлмани, известни от XVIII-XIX в. като торбеши.

Географското местоположение на района Гора е между планините Шар, Враца, Кораб и Коритник. Районът е разделен от държавнополитическата граница на бивша Югославия, днес на Република Косово, с Албания. В територията на Косово остава Призренска Гора с 19 села. Според френски, руски, немски, български и други учени, които в края на XIX и началото на XX в. посещават Гора, населението говори „чист български език” от средномакедонско наречие. Вестник „Српске новине” в брой 17 от 24 януари 1877 г. отбелязва, че в Османската империя е „Образуван нов вилает от западната част на България, който е наименован Косово”.

Районът на Жупа е в североизточното подножие на Шар планина, обхваща долината на р. Призренска Бистрица в средното и горното ѝ течение, а също и предпланината Подгор над гр. Призрен. В началото на XX в. там има 18 села, повечето мюсюлмански, в които се говори български език.

1. 2. 1. Западни покрайнини

Трагична е съдбата на българите от тъй наречените Западни покрайнини (ЗП). Всъщност Западните покрайнини на българската етническа територия през XIX в. са при Купалник (Копаноник) планина, в Косово поле и Гора, но тъй като тези земи след 1878 г. са забравени, за “Покрайнини” се обявяват Царибродска и Босилеградска околии, които през 1919 г. са западни покрайнини на българската държавна територия. Според решенията на Ньойския договор, на новосъздаденото Кралство на сърби, хървати и словенци (КСХС) се разрешава да заграби още български земи.

Създаването на тази нова империя става без референдум сред народите, националните малцинства и етнически групи, оставени в границите на КСХС. От териториите, които КСХС окупира през 1920 г., единствено на населението в района на гр. Клагенфурт е направено допитване и уважено желанието му да остане в границите на Австрия. Когато се запознават с претенциите на Сърбия за „стратегическа граница” с България, дори френските представители, най-изявените покровители и създатели на КСХС, са смутени и се колебаят да я начертаят.

Политико-географското название „Западни покрайнини” е ново. То възниква след Ньойския договор, според който главно от средна западна България се отнемат територии – град Струмица и съседните села, много села от районите на градовете Кюстендил, Трън, Кула, Видин и град Цариброд със съседните села. Територията е 2693 кв.км. с два града Струмица и Цариброд, две пазарни средища – Босилеград и Трънска Клисурса и 170 села.

Тъй като Струмишка околия е част от Македония, тя юридически е част от

територията заета от КСХС, но не влиза в границите на политико-географската област ЗП. По-нататък Струмишка околия няма да бъде обект на внимание, а само Босилеградско – 661 кв.км. с 42 села; 20 села от Трънско – 276 кв.км.; Царибродско – 420 кв.км. с 50 села и махали; Кулско – 172 кв.км. с 8 села; Видинско – 17 кв.км. с едно село, общо 1546 кв.км. територия.

На Парижката конференция единствено представителите на САЩ се стремят да защитят политическите и етническите интереси на България. Те предлагат да се направи разграничение между политическата вина на България от етническите права на българите, като се запази границата от 1913 г. Заграбването, специално на ЗП, не се одобрява и от представителите на Италия. Но с подкрепата на Франция и съгласието на Англия, Сърбия получава право на анексия, като прокара „стратегическа граница с България“.

Под „стратегическа граница“ сръбските власти разбират гранична линия, която преминава така, че винаги господстващите височини остават в държавната територия на КСХС. За да се пази, три пъти по-голямата и въоръжена до зъби държава, от малката и обезоръжена България. Линията изобщо не е съобразена със съществуващите селища, обработваеми земи, пътища, реки. Важното е сръбската войска винаги да може да извърши нахлуване в останалата българска територия към столицата София.

Когато узнават за тези претенции западнопокраинските българи, част от които са потомци на емигриралите след 1878 г. от Нишко и Пиротско, изпращат обширен „Адрес-плебицит“ до председателя на мирната конференция в Париж, френският премиер Жорж Клемансо. Адресът-плебицит е подкрепен с „12 500 подписа от Трънско, 22 500 подписа от Босилеградско и 4250 подписа на глави на семейства в Царибродско“. Този своеобразен референдум на българското население от ЗП не разколебава „миротворците“ в Париж, още по-малко шовинистите в Белград. Последните изобщо не се интересуват от възможностите за нормализиране отношенията с България, те мислят за бъдещото хегемонистично положение на своята държава.

На 6 ноември 1920 г. сръбските войски, без да дочакат международната комисия по определяне на границата да завърши своята работа, нарушавайки и Ньойския договор, окупира 1546 кв.км. със 64 509 души население, от които българи 54 750, власи 8637, цигани 594 и само 127 сърби. Граничната линия на „стратегическата граница“ е прокарана по неподобен начин, без да се съобразява със стопанския, географския, етническият и административният начин на териториално разграничаване. Една от най-грозните прояви на сръбския шовинизъм е буквалното разсичане на 25 села. Границата минава през обществени сгради (църковни храмове, училища), частни дворове, къщи. От двете страни на границата възникват много „двувластни имоти“. Собственикът живее в България, а нивите му са в КСХС или обратно. От тази несправедливост страдат българите от двете страни на границата. Строго охраняваната граница с явни и скрити патрули, телени мрежи и вълчи ями, огради, изсечени гори и наблюдателници, е доказателство за завладени земи и хора. Отделни сръбски политици

се изказват, че вземането на ЗП не носи особена полза на КСХС, но със сигурност изкопава пропаст в отношенията между Сърбия и България.

На исканията на българското население в ЗП за политически права, сръбските власти отговарят с терор и масови репресии, десетки са убити, а хиляди малтретирани. След като се уверяват, че не могат да използват никакви мирни средства за защита на своите човешки и граждански права, жителите на ЗП, бежанците и останалите по родните си места решават да вземат оръжието. Започва създаването на Вътрешната западнокрайска революционна организация „Въртоп“ (ВЗРО). *„Ние ще се борим с всички средства срещу новото робство“*, заявяват западнопокрайсните. *„Не молим за милост, защото сме убедени вече, че тя е умряла в сърцата на силните, а със стиснати зъби и осенени от черните знамена се кълнем пред лицето на демокрацията от стария и новия свят, че сме решени да загинем, вървейки твърдо към нашата Голгота“*, заявяват босилеградчани. През декември 1928 г. е учредителния конгрес на ВЗРО. Според устава целта на организацията е освобождение на ЗП и присъединяване към България. Средствата са „писмена пропаганда“ и „с оръжие“. Член може да бъде всеки гражданин „без разлика на националност и религия“, който желае да служи на нейните цели.

Властите на КСХС (от 1929 г. Югославия) полагат големи усилия и хвърлят средства да изолират България от участие в институции с международен характер. След като не успяват да спрат приемането на България в Обществото на народите, те пречат на участието на български представители в конгресите на европейските малцинства. В Белград не искат да бъдат оспорвани техните твърдения, че „в Сърбия няма български малцинства“. На V конгрес на европейските малцинства в Женева през 1929 г. е поставен въпроса за „населението на българските Западни покрайнини“, които са „анексирани от Югославия съгласно договора в Ньой“ и това е сериозен пробив в пропагандата на Югославия.

Българските представители се надяват, че спечеленото за кое да е малцинство в Европа, автоматично ще се ползва от българските малцинства в Югославия, Гърция и Румъния. От съседните държави само Румъния признава наличието на българско малцинство в държавните си граници. Гърция твърди, че е извършена размяна на населението с България и вече няма българско малцинство. Югославската политика за асимилация и денационализация на българите в Македония и ЗП продължава с убийства и масови репресии. Българското правителство и организацията на бежанците настояват една комисия от ОН да извърши анкета на място, но Югославия категорично отказва да допусне комисия на своята територия.

Атентатите и въоръжените акции на ВЗРО имат за цел да обърнат внимание на международните организации и да заставят югославското правителство да спре политиката на денационализация. Властите не искат да признаят съществуването на ВЗРО и приписват атентатите на ВМРО. В световния печат се появяват коментари, според които причината за въоръжената съпротива на българите е политиката на Югославия към тях. Точни коментари на събитията се правят във вестниците на САЩ. Според статия във в. „Охайо трибюн“: *„Няма нужда повече*

да се доказва, че една спогодба между София и Белград е невъзможна, без да се задоволят исканията на българо-македонското малцинство. Но Белград не иска да признае съществуването на това българо-македонско малцинство...Насилието предизвиква насилие, особено на Балканите, където всички сегашни независими държави са получили свободата си с оръжие". В статия на в."Крисчън Сайнс Монитор" се обяснява защо българите в Югославия водят въоръжена борба: "Те не могат да свикват събрания, не могат да протестират в пресата, нямат дори локални самоуправления; знаят, че всяка обществена проява се контролира; усещат как те всеки ден се наблюдават от шпиони и агенти на полицията; те виждат как се пречи на свещените им национални чувства...те протестират чрез единствения възможен начин – бомбите".

Наказателната мярка срещу победените и специално срещу българите и България, наложена от победителите в Първата световна война, в крайна сметка се оказва наказателна мярка срещу трайния мир в Европа и в света. През 1939 г. избухва Втората световна война.

През април 1941 г. Германия напада Югославия и за 10 дни я разгромява и окупира, като 340 хиляди югославски войници са пленени. Българите, които в югославската казарма са подлагани на най-груб асимилационен натиск, едва като военнопленници се осмеляват да изявят своята национална идентичност. Особено показателно е случилото се в немски военнопленнически лагер край гр. Тимишоара, Румъния. Сред затворените в него югославски военнопленници има 1145 българи от Вардарска Македония, Западните български земи и Войводина (сръбски Банат).

Българите от лагера се свързват със своите сънародници от румънски Банат. В края на април 1941 г. Антон Лебанов, главен редактор на в."Банатски български гласник", получава бележка, в която българите молят да им се помогне за освобождаване. При направените постъпки немският офицер, комендант на лагера, се съгласява да освободи българите, но поставя условие приемането им да стане в тридневен срок. Водачите на банатските българи в Румъния организират събиране на помощи. Българите от селището Винга веднага дават 1 тон хляб, сланина, сапун, пари. През следващите дни от българските селища Стар Бешенов, Дента, Бреця и отново Винга събират и дават помощи.

Проявява се общонационална солидарност между българите от Югославия (от Вардарска Македония 1000 души, югославската част на Банат 78, Тимошко 66 и Западните покрайнини 60 души) с българите в румънската част от Банат. Българите от ЗП и югославски Банат са под сръбска власт от 22 години, във В. Македония – от 25 години, но българите в Тимошко са сръбски поданици повече от 100 години. Връзката на българите южно от Дунава с банатските българи е прекъсната повече от 200 години, но българското самосъзнание се оказва запазено.

Надеждите на сръбския шовинизъм, че с терор и груб асимилационен натиск бързо ще направи сърби от българите, не се оправдават. Има, разбира се, много асимилирани българи, но тези, които запазват националната си идентичност, разобличават фалшификациите на сръбския шовинизъм, впрегнал учени,

свещеници, учители, мнозинството от сръбската интелигенция да заблуждава сръбския народ и световната общественост, относно историята и етнографията на Вардарска Македония, Западните български земи и Банат. Специално в ЗП сръбската власт въпреки масираната пропаганда, терора и насилията не успява да асимилира българите.

През 1941 г. българите от ЗП са освободени от сръбски гнет, възстановен е българския културен живот. Българското население не възприема българската власт като окупация, а като освобождение. Българска администрация управлява Пиротска, Бабушнишка, Сурдулишка и Вранска околия до август 1944 г. През този период въпреки войната в Западните земи са изградени нови пътища, училища, благоустроени са много селища. За три години, в условията на война, българската власт изгражда в района на ЗП повече, отколкото сръбската за 20 години.

През тези години в ЗП има въоръжена съпротива, организирана от комунистите на идейно-политическа основа. След 1945 г. ЗП отново са върнати в границите на Югославия, без право на населението на самоопределение и желание за държавна принадлежност. И ужасите на Втората световна война не смекчават алчността и егоизма на победителите. Наказателната мярка срещу българите и България отново е приложена и сръбския шовинизъм, замаскиран с комунистическа идеология и югославянство, тържествува.

Според решенията на Парижкия мирен договор от 1947 г., Версайската система създадена след Първата световна война и предопределила Втората световна война, в значителна степен е запазена. Разпадането на Версайското наследство настъпи едва края на XX в. с разпадането на Югославия, разделянето на Чехословакия, обединението на Германия и други. Разпаднаха се държави създадени с насилствено окупиран земи и народи, и се обединиха насилствено разделени държави и народи.

Съдбата на Западните покрайнини следва да бъде решена в духа на тези демократични промени. Според Ньойския договор територията на ЗП е предадена на Кралството на сърби, хървати и словенци, а според договора от 1947 г. на Федеративна народна република Югославия. Югославия престана да съществува като държавно правен субект. Съгласно международното право, подписаните от всяка държава, която престава да бъде държавно правен субект, международните договори губят правна сила. В нарушение на международното право Сърбия присъедини ЗП, а тя не е правоприменик на тази територия. Няма решение на бившите югославски републики за правоприменство на ЗП.

Решенията на Виенската конвенция от 1969 г., според които не се разрешава ревизия на границите между държавите, нямат обратна сила, назад във времето. България, в интерес на българското население на ЗП и бъдещето на демократична, обединена Европа, трябва да постави въпроса за автономен политически статут и самостоятелна местна власт, която да доведе до европейските норми за правата на човека и правата на малцинствата. Защото неотстъпчивата асимилационна политика на сръбските власти продължава. Образованието и възпитанието на българските деца е така организирано, че майчиният език

фактически е изхвърлен от употреба. В детските градини изобщо го няма, а в основното и средно образование се изучава по 2-3 часа седмично. С предмета История, се представя сръбска версия за взаимоотношенията на двата народа и на държавите, с фалшифицирани и преиначени факти за българите и България.

Сръбската държавна, културна и църковна политика трудно и мъчително се освобождават от великосръбския шовинизъм. Напоследък в Сърбия излизат публикации с разсъждения, че последната война в Югославия е „престъпление”, че „завземането на хърватска и босненска територия е грубо нарушаване на етническия принцип”. Но все още няма публикации, в които завземането на българските земи в Тимошко, Поморавието, Понишавието и Македония, да бъде определено като нарушаване на етническия принцип. Нещо повече, продължават обвиненията към България в реваншизъм, когато у нас се пише за Западните покрайнини. Сръбската пропаганда слага ударението единствено върху територията, за даzakлеймява България, че се стреми към териториално разширяване. Не се коментират исканията за нормализиране живота на населението в този район, за съхраняване на националната му идентичност.

Друга тема в сръбските медии е, че границата с България не бива да се ревизира или променя, защото „*това няма да донесе нищо добро за българите и сръбите от двете страни на границата*”. Всички, които познават новата балканска история, знаят добре, че наложената от Сърбия граница, не би създавала проблеми ако преминаваше между сърби и българи. Тази граница разсича българската етническа територия и разделя българите. Не се разсъждава по въпроса – *какво добро донесе на двата народа тази граница, та е толкова скъпа и неприкосновена за сръбските политици, държавници и учени?* В сръбските учебници по история и в медиите, за долината на Българска Морава се пише като Южна Сърбия, а за Тимошко и Понишавието като Източна Сърбия.

През последните години любим девиз на сръбските държавници и политици е: „**По-добре да оставим миналото и да търсим пътя за сътрудничество**”, в кратък вариант „**Да загърбим миналото!**”. Но в сръбските учебници по история и в медиите се твърди, че Сърбия води само отбранителни войни, че „**българите във Втората световна война са сътрудничили на фашистите**”, че „**сръбска войска не е газила по България докато обратните примери са безброй**”. *Грижливо се премълчава, че за последен път българската войска* „е газила по Сърбия” *за да изгони хитлеристите от нея*. В сръбските медии се твърди, че „**в западна България живеят голям брой сърби, но те са почти асимилирани**”, че „**ако става въпрос за изместване на граници, то границата на Сърбия трябва да бъде преместена до София и по-нататък**” и пр. и пр.

На темата „загърбване на миналото” от българска страна трябва да се водят много сериозни и принципни разговори със сръбските държавници, политици и общественици. Също за голямото несъответствие между демократичното законодателство на Сърбия и политическата практика на нейните централни и особено на местните власти.

Българското национално малцинство в Сърбия очаква от България ясна,

принципна и последователна политика, в отстояване на истината за миналото и в защита на неговите човешки и граждански права и интереси днес. Българските учени–историци, езиковеди, етнологзи, демографи и пр. трябва да разкрият пред Европа и света истината за съдбата на българите, граждани на бивша Югославия и днешна Сърбия. По този въпрос трябва да се положат доста усилия за просвещаването и на нашата общественост. Трябва да се намери подход за партньорство със сръбските учени и общественици. На първо време Българо-сръбските и Сръбско-българските дружества трябва да прокарат път през фалшификациите на великосръбския шовинизъм и спомена за българските и сръбски страдания. Това е от изключително значение за двата съседни, славянски, православни народи, за Балканите и за общоевропейското сътрудничество.

1. 3. Тракия

През XX в. най-трагична е съдбата на българското население в Южна (Одринска) Тракия, която според решенията в Берлин 1878 г. остава в границите на Османската империя, а по-късно в държавните граници на Турция и Гърция.

Древната историко-географската област Тракия няма общопризнати граници в историческата наука. През XIX-XX в. историко-географската област Тракия обхваща територията ограничена на север от Стара планина, на изток от Черно море, на юг от Мраморно и Бяло (Егейско) море с протоците Босфора и Дарданелите, на запад от поречието на р. Места, планините Рила и Витоша.

Понятието Северна Тракия, сравнително рядко се употребява в публикации, свързани с историята и политиката. От 1878 до 1885 г. за Северна Тракия се използва политическото понятие Източна Румелия, а след Съединението на областта с Княжество България, за нея започва да се употребява названието Южна България. През този период вместо географското понятие Южна Тракия, се използва административно-териториалното – “Одринска Тракия”, тъй като след 1878 г. Одринския вилает (област) обхваща почти цяла Южна Тракия, без Цариград и околността му.

След 1913 г. за земите между долното течение на р. Марица, Черно, Бяло и Мраморно море, които остават в държавните граници на Турция, започва да се употребява названието “**Източна Тракия**”, а за земите между реките Марица и Места, Бяло море и южните склонове на Родопска планина – “**Западна или Беломорска Тракия**”. Тези названия, според географската наука са неточни, защото политическото название „Източна Тракия” всъщност се отнася за географската югоизточна част на Тракия. Същото е положението на политическото название „Западна Тракия”, защото това е югозападната част на Тракия. „Беломорска Тракия”, географски е по-точно, макар че западния бряг на „Източна Тракия” също се мие от Бяло (Егейско) море.

Изключително важно геополитическо значение в края на XIX и началото на XX в. има южната граница на Тракия с морските протоци и мегаполиса Цариград. Сблъскват се интересите на Великите сили, на Османската империя

(по-късно Турция), България и Гърция. Османската империя се стреми да запази териториалното си присъствие в Европа, Гърция претендира за византийското наследство, за диоцеза на Цариградската патриаршия. Но България има етногеографски основания, с българското население, което от 1878 до 1913 г., без градовете Цариград и Одрин, е абсолютно мнозинство в Тракия, включително в южната ѝ част. Вестник „Ла Тюрки“, списван на френски език, който е официален в Османската империя, в бр. 16 от 16 март 1868 г. посочва, че град Одрин е в България.

Във връзка с Цариградската посланическа конференция 1876 г. великогръцки шовинисти публикуват поредица от брошури на няколко езика, в които се оспорва мнозинството на българите в Тракия. Български изследвания за областта, особено за Южна (Одринска) Тракия, като това на В. Кънчов за Македония, до 1913 г. няма. Но има множество изследвания на французи, англичани, германци, италианци, руси и др., от които добре се разбира, че в края на XIX в. българите са абсолютно мнозинство от населението.

Видният френски географ Елизе Реклюс през 1876 г. пише: *”На запад от р. Марица само покрай морския бряг има рибари гърци”*. Според него Одринският санджак (окръг) има 357 хиляди жители – 162 хиляди българи, 114 хиляди мюсюлмани и 81 хиляди гърци.

Англичанинът Е. Г. Рейванстейн по-същото време изследва Одринския вилает, който тогава обхваща почти цяла Тракия (санджаците – Одрински, Пловдивски, Сливенски, Родостенски и Галиполски). Според Рейванстейн вилаетът има население от 1 274 000 души. Българите са абсолютно мнозинство в Одрински, Пловдивски и Сливенски санджак, гърците са „преобладаваща народност“ в Родостенски и Галиполски санджак, а мюсюлманите са общо 470 хиляди души.

Карл Сакс, дългогодишен австроунгарски консул в Одрин, публикува през 1877 г. „Etnographische Karte der Europeischen Turquie“, в която посочва, че *„Българите съставляват почти две трети от общото население на Одринския вилает”*. През 1876 и 1878 г. в Цариград се издава на френски език вестник „Courrier d'Orient“. В него, по държавни документи, със съгласието на османските власти е публикувана етнодемографска статистика на Одрински вилает. Авторът Жан Петри в предговора заявява: *”Даденото от нас с подробности преброяване е направено с всички възможни грижи и ние бихме желали, щото да бъде натоварена една международна комисия, която да го провери. Това е едно искане, каквото гърците много се пазят да изкажат, по отношение на статистиките, публикувани от тях чрез разни автори, на които те дават сведенията”*. Според Ж. Петри в Одринския санджак, заедно с града Одрин, мъжкото население е 181 528 българи, 63 637 гърци и 61 091 мюсюлмани (освен турци са включени албанци, черкези, татари, цигани и др.), т.е. българите са 60,5%, гърците 18,7%, мюсюлмани 14,4% от мъжкото население. В Родостенския санджак подробни сведения има за българите и гърците в две кази (околии): Визенска – 10 487 българи и 5884 гърци и Ференска–12 585 българи и

2179 гърци.

Известният германски картограф Хайнрих Киперт при второто издание на своята етнографска карта на Македония и Тракия през 1878 г. подчертава: *”Българите, според изследванията на безпристрастни немски и други западни писатели, не остава вече никакво съмнение, че селското и част от градското население на Македония и Тракия—до портите на турската столица, са мнозинство, защото тия поселенци говорят български език. Те, българите, са се разпрострели много повече в Тракия, отколкото съм ги представил в първата си карта”*.

Има още редица публикации, но и от изложеното до тук ясно се разбира, че в края на XIX и началото на XX в. националното мнозинство на българите в тракийските земи на Османската империя, включително Южна Тракия „до стените на Цариград”, е общоприета теза в историографията. Този факт до 1878 г. не се оспорва от Великите сили и от съседните държави.

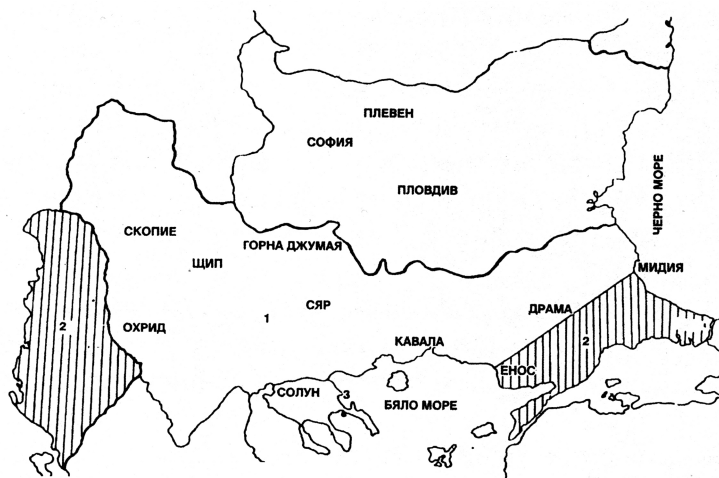
В хода на Руско-турската война 1877-1878 г. в Одринска Тракия се слага началото на силен миграционен процес. Започва изселване на българи християни към свободните части на отечеството и заселване на мюсюлмани, които бягат от Мизия и Северна Тракия. През периода 1878-1879 г. в Източна Румелия има 50 хиляди българи християни, бежанци от Одринска Тракия и Цариградско. В Княжество България се прехвърлят 10-15 хиляди тракийски българи християни.

Бежанският поток от мюсюлманите през 1878-1879 г. подминава Одрин и съседните околии, устремен към Цариград и Анадола. Османските власти създават бежански комисии, които да задържат и устройват бежанците в Тракия. Бежанците мюсюлмани са настанявани в изоставени от българите християни къщи или се създават нови мюсюлмански селища като се взема орна земя, мера и гора от християнските. Специално в Източна Тракия броят на мюсюлманите, главно от механичен прираст, се увеличава и през 1900 г. те се изравняват с българите християни. Без град Одрин мюсюлманите вече са 125 115 души; българите християни са 124 024 души, но има и 17 000 българи мюсюлмани, които не са разграничавани от турците; гърците са 67 871, а останалите етноси 7890 души.

Естествения прираст на българите е значително по-висок от този на турците. Освен това българите християни са в културен подем. През учебната 1893/1894 година в Одринския вилает и Цариград има 102 български училища със 140 учители и 5203 ученици. Учебното дело на българите става водещо по използването на модерна методика не само спрямо турските, но и изпреварва и гръцките училища. В стопанския и в културния живот българите възприемат и прилагат модерни за времето идеи. През учебната 1899/1900 г. българските училища в О. Тракия и Цариград са вече 161 с 244 учители и 11 952 ученици.

Османската империя при управлението на султан Абдул Хамид II Кърватия (1876-1906 г.) с терор и насилия се стреми да спре напредъка на поданиците си християни и особено на българите в Македония и Тракия. Цариградската патри-

Територията на Балканския полуостров след Лондонския мирен договор (17-30.V.1913 г.)

1. Отстъпена територия от Турция на балкански съюзници
2. Запазени територии на Балканския полуостров от Турция

аршия е особено ревнива към епархиите в О. Тракия и всячески пречи на Българската екзархия да усвоява и укрепва диоцеза си. Великогръцките шовинисти сътрудничат на турските власти и не се спират пред никакви интриги и клевети срещу българите, защото в тяхно лице виждат съперник на своята „мегали идея“. Българските учители и свещеници са преследвани от властите и от Патриаршията. През 1905 г. сградата на българската мъжка гимназия „Д-р Петър Берон“, в центъра на Одрин изгаря. Учебните занятия продължават в пансиона, но през 1909 г. тази сграда също изгаря. В 1910 г. е положен основен камък и до 1912 г. е построена величествена пететажна постройка, най-хубавата учебна сграда на Екзархията и една от най-хубавите в европейската част на Турция.

Насилията на властите, интригите и пречките на фанариотите водят до съпротивата на българите и до създаване на ВМОРО. През 1903 г. избухва Илинденско-Преображенското въстание на българите в Македония и Одринска Тракия. Одринско е VII революционен окръг. Само в Битолски и Одрински революционни окръзи въстанието на българите срещу Османската империя е масово. Срещу въстаналите българи в Лозенградска, Бунархисарска, Визенска, Малкотърновска и Василиковска околия османската власт хвърля 40 хилядна армия. След няколко дневни сражения въстаниците отстъпват и войската подлага на повсеместно ограбване и изстребление българското население, без разлика на пол и възраст.

От 92 въстанали български села 40 са изцяло опожарени, 8 наполовина, а в 18 са опожарени отделни махали. В територията на България преминават 20 хиляди бежанци, две трети от които са жени и деца. За да предотврати завръщането на бежанците, османската власт разпродава на търг останалото нераз-

грабено имущество, а в здравите къщи настанява мюсюлмански семейства. На 11 септември 1904 г. Дворцовата канцелария изпраща указание на Великото везирство „понеже не е в интерес на Османската империя да се увеличава българското население в Одринско, да не се разрешава на забягналите българи да се завърнат”.

През 1902 г. в девет български села в Одринско живеят 1185 семейства, през 1907 г. в тези същите села българските семейства са останали 464. Според австрийският консул в Одрин, Рихард фон Макс, през 1906 г. в Одринския вилает живеят 463 167 християни, от които 292 832 българи (233 536 екзархисти, 56 608 патриаршисти, 2688 католици) и 170 335 гърци. В Източна Тракия живеят 291 308 християни, от които 188 400 българи и 102 908 гърци, а в Западна Тракия – 171 997 християни, от които 104 642 българи и 67 355 гърци. Според данни на Българската екзархия към 1911 г. в Одринския вилает живеят 339 437 българи християни и 130 000 българи мюсюлмани или общо 469 437 души.

След неуспеха на Илинденско-Преображенското въстание за решаване на националния въпрос, България тръгва по пътя на войната. Приема предложението на Сърбия за създаване на Балкански съюз, към който се присъединяват Гърция и Черна Гора. Но се допускат груби грешки при подписване на двустранните договори и воденето на военните действия.

Балканската война започва на 5 октомври 1912 г. Българската войска настъпва в О. Тракия срещу главните военни сили на империята и с необикновен героизъм и себеотрицание разбива противника. Овладеен е почти целият одрински вилает, а на 13 март 1913 г., след няколко месечна обсада, обявената за непревземаема одринска крепост, е превзета със шурм. На 17 май 1913 г. в Лондон, Османската империя подписва мирен договор, според който отстъпва европейските си територии на запад от линията Енос – Мидия, без Албания.

През 1912 г. в Одринския вилает и Цариградско (без града Цариград) живеят 298 726 българи, от тях християни са 203 224 (екзархисти 176 554, патриаршисти 24 970 и униати 1700), а мюсюлмани 95 502 души. Войната е тежко изпитание за населението на Южна Тракия. Отново потоци бежанци напускат дом и имот, за да се спасяват от войната. Отстъпващата турска армия подлага на ограбване и насилия християнското население.

Поради бързото настъпление на българската войска много мюсюлмани не успяват да напуснат селищата си. При овладяването на Одрин, в него има 93 хиляди души цивилно население, 57-хиляден гарнизон и 25 хиляди бежанци мюсюлмани. Командването на българската войска се обръща с призив към населението, в който се заявява, че всички мирни жители, без разлика на народност, вяра и имуществено положение, ще имат конституционните права на поданиците на Царство България. Чуждите кореспонденти посочват, че българската войска и администрация полагат грижи за всички – българи, гърци, турци, евреи и пр., няма масови грабежи и унижения над мирното мюсюлманско население. Българското население не се отдава на мъст и не извършва насилия и грабежи над мюсюлманското и гръцкото население. Хиляди бежанци, разоре-

ни от войната, останали без жилище и храна, ранени и болни, са настанявани от българската администрация в свободни жилища, получават храна и медицинска помощ. Значителна част от българското население, селищата на което остават на юг от линията Енос-Мидия, преминават в освободената територия. До края на месец май 1913 г. броят само на тези бежанци достига 30 хиляди души.

На 16 юни 1913 г. избухва Втората балканска война, известна като Междусъюзническата война, която завършва с Букурещкия мирен договор, подписан 28 юли 1913 г. Българската национална катастрофа е най-трагична за тракийските българи. Те са оставени беззащитни, тъй като България хвърля войската си срещу сърбите, гърците и черногорците. На 30 юни 1913 г., без обявяване на война, турската армия преминава линията Енос-Мидия и окупира земите до старата граница с България. Извършва се целенасочено масово ограбване, избиване и прогонване на българското население. По признания на турски войници, те са получили заповед да ограбват и палят селата и да избиват всички мъже.

Геноцидът над българското население в Одринска Тракия през 1913 г. е документиран в изследването на професор Любомир Милетич „Разорението на тракийските българи 1913 година”. Авторът заявява: *„Може да се каже, че тракийският български погром няма себе си равен в новата ни мъченическа история”*. На ограбване и изстребление са подложени и българските селища в Малгарска и Хайреболска каза, избити и прогонени са 16 хиляди българи, макар че са отомански поданици. Спасяват се само тези, които успяват да избягат в Цариград.

След като преминават линията на Енос-Мидия, войските, предхождани от кюрдски и арабски отряди, подлагат на изстребление и садистични издевателства мирното българско население, без разлика на пол и възраст – мъже, жени, деца и старци. Ужасните факти са отразени и в протоколите на Карнегиевата анкета. Около 30% от българското население в Одринска Тракия е избито или измира мъченически от издевателствата, болести и глад, по време на бягството и бежанските неволи през 1913-1914 г. До края на 1913 г. в Източна Тракия, без Цариградско, са обезлюдени 108 български села с 10 935 къщи и 51 127 души население, цялото имущество е ограбено, а мирните жители избити или прогонени.

Насилията се прехвърлят и в Западна Тракия, където редовната войска и башибозука ограбват и опожаряват 22 български села и избиват няколко хиляди българи, главно жени, деца и старци. Наред с турската войска и башибозука в ограбването и насилията над българите се включват и групи от гръцкото население. Тези българи, „новомъченици” са оставени без жития, а Турция не понася дори морална присъда.

На 16 септември 1913 г. е подписан Цариградският договор, според който е загубена Източна Тракия и част от Западна. От Източна Тракия към България се присъединяват само части от Малкотърновска и Василиковска кази.

На Българската екзархия е нанесен тежък удар и тя загубва своя център в Цариград. Екзарх Йосиф е заставен да напусне Цариград, като оставя наместничество, което обгрижва българите православни християни само в границите на Турция. Характерно е, че наместниците са главно български архиереи, прогонне-

ни от своите епархии в Македония. До 1924 г. наместничеството е управлявано от Велешкия митрополит Мелетий. След него до 1936 г. наместник е Охридският митрополит Борис, а след 1936 г. – Главиницкия епископ Климент. Той е наместник до смъртта си през 1942 г.

В условията на Втората световна война погребението му е уредено от епископ Андрей Велички, управляващ Американската българска православна епархия. Епископ Андрей остава в Цариград до февруари 1945 г., когато е вдигната схизмата, а Българската екзархия в Цариград–сведена до църковна община под върховенството на Константинополската (Вселенската) патриаршия. За православните българи в Одрин и епархията от 1910 до 1913 г., а за града и околията до 1932 г. се грижи архимандрит (по-късно Тиверополски епископ) Никодим. Той не напуска града по време на войната 1912-1913 г. Не го напуска и след идването на турските войски през 1913 г. Защитен е от мюсюлманите, които свидетелстват, че през 1912-1913 г. той се е грижил за всички страдащи, без разлика на вероизповеданието им. През 1920 г. не успяват да го прогонят от Одрин и гръцките окупационни власти. Когато умира през 1932 г., за владиката скърбят българи, турци и евреи.

В Лозенград през периода 1925-1932 г. служи Скопския митрополит Неофит. Но след кончината на епископ Никодим, митрополит Неофит отива в Одрин и служи там до 1937 г. След 1937 г. за нуждите на всички православни българи в Турция остава да се грижи епископ Климент с двама енорийски свещеници в Цариград. Турските власти не разрешават по-нататъшна дейност на българските свещеници в Одрин, Лозенград и други селища на Източна Тракия, където са останали православни българи. Турската държава започва постепенно да слага ръка върху многобройните имоти на Българската екзархия–училища, храмове, земя и пр.

1. 2. 1. Западна (Беломорска) Тракия

Според Букурещкия и Цариградския договор от 1913 г. България получава географската област Югозападна Тракия, която включва по-голямата част от планината Родопи и Беломорска Тракия с брега на Бяло (Егейско) море, между устията на реките Места и Марица: казите Ахъчелебийска, Гюмюрджинска, Даръдеренска, Дедеагачка, Дъовленска, Егридеренска, Кърджалийска, Мустафапашанска, Ортакъойска, Скеченска и Софлийска. Турция взема по десния бряг на Марица и долното течение на р. Арда, половината от на Одринска, части от Мустафапашанска, Ортакъойска и цялата Димотишка каза. Между долното течение на реките Марица и Места, брега на Бяло море и южните склонове на Родопите се обособява област, която получава политическото название **Западна Тракия**. В тази област намират спасение повече от 70 хиляди българи, избягали и прогонени от родните си места в Егейска Македония, Източна Тракия, Мала Азия.

Според сключеното на 15 ноември 1913 г., в Одрин, Съглашение между

България и Турция, обезбългаряването на Източна Тракия се узаконява. Възприет е принципа за размяна на българските села в Лозенградски и Одрински окръг, срещу мюсюлманските в територията, останала в границите на България. Формално се гарантира завръщането на българите в Родостенски и Галиполски санджак и в градовете, като за Лозенград и Бунархисар се предвижда, след три месеца, да започне завръщането по 15 семейства дневно. Уговорено е, строго да се зачитат правата на собственост, които специална комисия ще оценява, след настаняване на населението. Това съглашение не е внасяно в Народното събрание за ратифициране, но турската страна се позовава на него, макар че не го изпълнява. Избухването на Първата световна война, прекъсва преговорите и дава възможност на Турция да продължи прогонването на българите, останали в Цариград и в Мала Азия.

Преди започването на Първата световна война, България не успява да защити името си, че тя е жертва, а не виновник за Междусъюзническата война 1913 г. и да разкрие неправдите, в Букурещкия и Цариградския договор. Чудовищните престъпления, извършени от гръцките и сръбските власти, срещу мирното българско население в Македония, геноцидът над българите в Източна Тракия, точно документирани от Карнегиевата анкета, не стават известни на широки обществени кръгове по света. При започването на световната война, България получава предложения от двата воюващи блока. През 1914 г., “Съюзените сдружени сили” (Тройното съглашение) обещаваат промяна на «несправедливо наложените български държавни граници», ако страната спазва строг неутралитет. През 1915 г., те предлагат на България да се намеси във войната, като техен съюзник и си вземе Източна Тракия, до линията Енос-Мидия, а след победния край на войната, обещаваат «безспорната зона в Македония», дори «Македония в границите от 1912 г.» За да бъде привлечена България в Съглашението, гръцкото правителство обсъжда варианти да отстъпи на България–източната част на Егейска Македония – Саръ-Шабанско, Драмско и Кавалско.

Но българската държава пренебрегва геополитическото значение на Южна Тракия, а се стреми, преди всичко да освободи територии, в които българите са мнозинство от населението. Цар Фердинанд и правителството начело с Васил Радославов без да изчакат развоя на войната, както правят Румъния и Гърция, присъединяват България към Централните сили – Германия, Австро-Унгария и Турция. Геноцидът над българите в Източна Тракия е забравен, срещу минимални териториални отстъпки, които Турция прави в Западна Тракия-2588 кв. км.: Димотишка и частите от Одринска, Мустафापашанска и Ортакъойска кази, със железопътната гара на Одрин, Караагач.

България разделя Западна Тракия на шест околии: Ксантийска, Гюмюрджинска, Дедеагачка, Софлийска, Димотишка и Караагачка. За църковната уредба, Маронийската (Гюмюрджинска) епархия става Екзархийска и от 1913 до 1915 г. е управлявана от Охридския митрополит Борис. В Първата световна война, българската войска се сражава за освобождението на българите в Маке-

дония и Добруджа.

През годините на войната, от гръцката и сръбската пропагандни централи, непрекъснато се издават книги и брошури, публикации в периодичния печат на държавите от Съглашението, съдържащи дезинформация и откровени клевети за България и българите. Чудовищните престъпления, които гръцката и сръбска власт извършват срещу мирното българско население, се преписват на българската войска и администрация. И след войната публикациите продължават, за да се внуши недоверие, дори ненавист срещу българите.

На Парижката мирна конференция победителите забравят «справедливите основания на България за ревизия на Букурещкия и Цариградския договор от 1913 г.». Вместо 14-те точки на американския президент Уилсън, в Ньойския договор с България има контрибуции, репарации и нови анексии. Гърция, която през 1915 г. е склонна да отстъпи част от Егейска Македония, върна на своя шовинизъм, през 1919 г. иска цяла Тракия.

Според чл.48 на Ньойския договор: *“България се отказва в полза на Главните съюзени и сдружени сили от всички свои права и титри върху територията на Тракия...”*. Така Западна Тракия с територия 8712 кв.км се превръща в “Междусъюзническа Тракия”, управлявана от френския генерал Шарпи. Режимът на това управление започва от октомври 1919 и продължава до май 1920 г.

Още при оттеглянето на българските войски от Западна Тракия започва и изселване на българско население. В изключително тежко положение се оказват българите бежанци от Македония, Източна Тракия и Мала Азия, които за втори или трети път трябва да изоставят дом и имот и материално разорени, да спасяват живота си. През септември 1919 г. в Ксантийска околия живеят към 18 хиляди българи, значителна част от които са бежанци от Егейска Македония–Кукуш, Серско, Драмско и Кавалско. Когато научават, че гръцки войски ще окупират околията, тези българи, преживели ужасните насилия на гърците през 1913 г., изпадат в паника. Продават на безценица всичко, което са събрали за 5-6 годишния период и бягат във вътрешността на България. До средата на октомври, само от Ксантийско се изселват около 15 хиляди, а от цялата област над 20 хиляди българи. Но по-голямата част от българите в Дедеагачко, Гюмюрджинско, Димотишко, Софлийско и Караагачко остават по родните си места.

Гръцката държава, претендирайки за земите на Тракия, публикува фалшифицирани статистически данни. Тя организира през есента на 1919 г. заселване на гръцко население от Черноморието и други райони, като се правят изявления, че това са местни хора, избягали през 1913 г. До средата на януари 1920 г. се заселват между 20 и 30 хиляди гърци. Турската държава също претендира за турското население напуснало Западна Тракия, да се завърне в областта. България, въпреки тежкото положение, в което се намира прави опити да запази българското национално присъствие. Спира се процеса на масово изселване, доставени са семена за посев, храни и строителни материали на българското население. Създават се потребителни кооперации и местна българска банка. За спиране на асимилаторската политика на гръцката администрация в Ксан-

тийска околия, от ген. Шарпи е издействано разрешение за установяване на български екзархийски архимандрит в гр. Ксанти.

Отношението към българското мнозинство се вижда от състава на създадения Върховен административен съвет (ВАСТ), макар само с консултативни функции. Съвета е организиран за привличане на местното население в системата за управление. Генерал-губернаторът Шарпи назначава във ВАСТ 6 гърци, 5 турци, 2 българи, 1 евреин и 1 арменец. За граждански администратори, също са назначени предимно гърци и турци. Съюзническата администрация създава специални комисии по бежанския въпрос, които се стремят да върнат имотите на турци и гърци, избягали от Западна Тракия през 1913 г. Издадена е наредба за българите, дошли след 1913 г., да напуснат областта и чиновници, търговци и пр. я напушат. Но бежанците от Източна Тракия, Македония и Мала Азия, около 55 хиляди души, не могат да се върнат по родните си места. На тях се разрешава да останат, ако не заемат имоти на хора, които са се завърнали. Положението на тези нещастни българи временно се стабилизира с решението: турците могат да се завърнат в Западна Тракия при условие, че българите и гърците бежанци от Източна Тракия, получат право да се установят по родните си места там. Към Гърция обаче не е предявено подобно изискване, примерно българите да се завърнат в Егейска Македония.

На 30 март 1920 г. администрацията на ген. Шарпи извършва преброяване на населението на областта. При една враждебно настроена към българите власт; при комисии оглавявани от французи, с помощници гърци и турци; при 40 хиляди българи, напуснали областта до преброяването; при организирано от Гърция, заселване на бежанци гърци в областта; при броене на българите мюсюлмани за турци; **при всичко това, от 212 622 души население на Междусъюзническа Тракия, преброено от комисиите, 80 863 са българи (69 154 християни и 11 739 мюсюлмани); 73 220 турци; 51 706 гърци; 3000 евреи; 1969 арменци; 1834 цигани и др.** Тези цифри са неоспоримо доказателство за фалшивите статистики публикувани от гърците след 1878 до 1919 г.; за пренебрежението на Великите сили към националния състав на населението; за истинността на публикуваните от българите статистически данни и справедливостта на българската кауза. Дори в това трудно време, когато са гонени и пренебрегвани, българите продължават да бъдат мнозинство от населението на Западна Тракия. Данните доказват, че победителите при вземане на решения, ако не е в техен интерес, изобщо не се съобразяват със състава на населението и желанието му за държавна принадлежност. Провежда се антибългарска политика, специално в този период се елиминират и претенциите на турците, а се подкрепя великогръцкият шовинизъм.

Българското и турското население заявяват, че желаят в областта да се установи международно управление и тя да съществува като автономна държава. България и Турция подкрепят това искане. Но с протекцията на Великобритания, според решенията в Сан Ремо и Севър, Гърция получава право да окупира не само Западна, но и Източна Тракия, без Цариград и околността му.

По време на окупацията от гръцките войски, през август 1920 г. са заседанията в Севър и един от основните проблеми, е правото и защитата на малцин-

ствата. Гръцката власт, до декември 1920 г., се представя като пълномощник на Съюзниците, а не като завоевател. Българите главно са заплашвани и заставяни да подписват декларации, че са бивши гърци. Но през декември 1920 и януари 1921 г. това отношение е изоставено и българите са подложени на терор и насилия. Българските първенци, учители и пр. са преследвани, изтезавани, хвърлени в затвора или заточавани по островите.

През август и септември 1922 г. гръцките войски в Анадола, които са вършили насилия над мирното турско население, са разбити и гръцкото и друго християнско население е подложено на погром и прогонване. Гърция насочва част от гърците и други бежанци от Мала Азия–караманлии, лази, българи патриаршисти и др., към Западна Тракия, идват и гърци, българи патриаршисти и пр. бежанци от Източна Тракия. Те са настанявани в български и турски селища. През 1922, 1923 и 1924 г. заточаването на българите става масова практика на гръцките власти, като на заточение са изпращани цели селища–жени, деца, старци. Повече от 25 хиляди българи са вдигнати от домовете им, натоварени на кораби и откарани по островите или в Тесалия, Епир, Пелопонес, където са държани като каторжници. Половината от тези мъченици измират по време на пътуването и по островите. Оцелелите, когато се завръщат, вече нямат дом и имот.

За много българи се повтарят ужасите от 1913 г. избиване на мъжете, изнасилване на жените, безпричинни издевателства, не само от страна на войниците и администрацията, но и от гръцкото население, което се възпитавало в дух на превъзходство и омраза към българите. Жестокостите над беззащитното българското население и грубата асимилация, извършвана от гръцката военна, гражданска и църковна администрация, е поради неговото национално самосъзнание. По силата на договорите с Турция, известна търпимост се проявява към мюсюлманите, на които са признати права на верско малцинство. Така Турция получава възможност да провежда своя политика сред българите мюсюлмани. Българите християни трябва да се погърчат или да напуснат Западна Тракия.

От 22 ноември 1922 до 31 януари 1923 г. се провежда Лозанската конференция, на която се уточнява границата между Гърция и Турция. България подкрепя предложението на САЩ, направено на Парижката конференция 1919 г. и настоява от Западна и Източна Тракия да се създаде автономна държава, но Англия и Франция довеждат антибългарската си политика до край. Източна Тракия е върната на Турция, а Западна остава за Гърция, без да се изпълни ангажимента към България за икономически излаз на Бяло море.

През 1925 г. България започва преговори с Турция за решаване на бежанските проблеми. Турското правителство се възползва от изолацията на България и на 18 октомври 1925 г. е подписан Ангорския (Анкарския) договор за “искрено приятелство” между двете страни. Всъщност с този договор, всички българи изгонени от Турция след 16 юни 1913 г., губят своите имоти и правото си да се завърнат по родните си места. Право на собственост се признава само на бежанците до Балканската война 1912 г. Но и тази клауза на договора остава неизпълнена. Повече от 70 хиляди българи, прогонени от Източна Тракия, гу-

бят имотите си в полза на турската държава и 30 хиляди мюсюлмани, изселени от присъединените към България земи.

Имотите на българите възлизат на 34 062 сгради; 1 961 440 дка ниви, ливади и лозя; 216 043 дка гори и пасища; 131 231 глави едър добитък и 649 431 глави дребен рогат добитък. Стойността на българските имоти е няколкократно по-голяма от тази на имотите, които са оставили в България, изселилите се в Турция мюсюлмани. Така Турция осъществява своята политика, чрез прогонване и избиване на българското население, и чрез заселване на мюсюлманско население от загубените си европейски владения, да вземе Източна Тракия, без да изплати компенсации за заграбените български имоти и да понесе някаква санкция за геноцида над мирното българско население.

В Западна Тракия, след 1920 г., българите и турците стават съюзници, в съпротивата си срещу терора и насилията на гръцката власт, но от тази борба политически дивиденти използва само Турция. Българските правителства на БЗНС и на сговористите се опитват да получат икономическия излаз на Бяло море, но Англия подкрепя неотстъпчивостта на Гърция.

На 9 февруари 1934 г. между Турция, Гърция, Югославия и Румъния е подписано Балканско споразумение, за гарантиране статуквото на балканските граници от нападение на балканска държава, т.е. срещу България. След това споразумение Турция, официално прекратява своята материална подкрепа за съпротивителното движение в Западна Тракия.

След Първата световна война, основен принцип във външната политика на България става «необвързаността». Българската държава не се отказва да работи за възвръщане на заграбените от съседните държави територии. Но поставена в изолация от своите съседи и необвързана с никоя от Великите сили, България си поставя за цел, с мирни средства да разреши националните си и териториални въпроси: българската дипломатия получава задача да работи първо за възвръщане на Южна Добруджа, а след това на Западна Тракия, без да се отказва от останалите етнически територии, откъснати с решенията на Берлинския, Букурещкия и Ньойския договори.

През втората половина на 30-те години, започва да се разпада Версайската система и в България се засилва надеждата за мирна ревизия на Ньойския диктат. При започването на война срещу Гърция, Италия предлага на България да се включи и си вземе Западна Тракия. Българската държава отказва, защото отхвърля възможността, да възвърне територии с военна сила. По същото време, съюзницата на Гърция срещу българите, Югославия решава да използва Италогръцката война и завладее Егейска Македония със Солун.

Политиката за мирна ревизия довежда до Крайовския договор 1940 г., с който Румъния връща Южна Добруджа на България.

През 1940 г. Германия иска от България, да пропусне през своята територия, германски войски за да воюват срещу Гърция. На румънска територия има 500 хилядна германска армия, която не може да бъде спряна от българската войска, а България не може да разчита на външна помощ. Прогерманският неутралитет на българската държава не е достатъчен, и Германия оказва натиск за

присъединяване на България към Тристранния пакт.

След като не може да остане неутрална, България повежда политика, да не взема пряко участие във военните действия. Не се сключва военна конвенция, между България и Германия, за участие на български войски във войната срещу Югославия и Гърция. Разчита се по договорен път да става възвръщането на българските земи, всъщност на германската военна мощ.

На 6 април 1941 г. немските войски преминават държавната граница на Гърция, укрепената линия «Метаксас» е обходена, на 9 април те са в Солун и гръцките войски в Македония и Тракия, на изток от р. Вардар капитулират. Германците разоръжават гръцките войници, но не ги отвеждат във военнопленнически лагер, а ги освобождават. Спрямо Гърция и гърците, Германия изхожда от своите интереси и планове на Балканите, и се стреми да води политика, за тяхното приобщаване. Съставено е марионетно правителство, оставена гръцка администрация и полиция. В Егейска Македония, на запад от р. Струма, гръцките насилия над българите, продължават и през периода на германската окупация.

На 13 април 1941 г. е издадена Директива №27 на Хитлер. Според нея, част от Западна Тракия при гръцко-турската граница, отделена с линия, която започва под Свиленград, върви на юг и излиза на 5 км. източно от Дедеагач, на брега на Бяло море, остава под немска окупация. В тази територия гръцката администрация също е оставена. Останалата част от Западна Тракия да се поеме от българите, в определен от германците момент.

Няма подписан от двете правителства документ, в който да се посочва точно, какви територии Германия ще отстъпи на България. На 15 април, в Щаба на българската войска, е донесена германска карта, на която има разграничителна линия за земите, които се възвръщат към България, в Западните земи—Моравско и във Вардарска Македония. Но нищо не е отбелязано за Егейска Македония и Западна Тракия, няма и никакъв текст или спогодба.

Беломорската област май 1941 г.—септември 1944 г.

На 19 април българската войска навлиза в Западна Тракия и поема управлението на следната територия: разграничителната линия на запад започва от връх Тумба на Беласица, върви в югоизточна посока, минава по южния бряг на Будковското езеро и по течението на р. Струма стига до устието ѝ; след това по брега на морето, включително с островите Тасос и Самотраки, до демаркационната линия, на 5 км. източно от Дедеагач; от там взема посока на североизток, пресича р. Арда и излиза на р. Марица под Свиленград. Фактически, освен Беломорска Тракия, в така ограничената област влиза и част от Егейска Македония, между реките Струма и Места. При тези граници, областта в Беломорието, заедно с островите Тасос и Самотраки, е 12 990 кв.км. със 649 419 души население. Оформя се като самостоятелна административна област, с името «Беломорска област».

В Беломорската област се изграждат и развиват граждански служби и учреждения, както в останалите области на България. Областта е разделена на 11 околии: Дедеагачка, Гюмюрджинска, Ксантийска, Саръшабанска, Кавалска, Драмска, Серска, Демирхисарска, Зиляховска, Правишка, остров Тасоска. В областта има 840 населени места, обособени в 116 общини. По това време в останалата част на Егейска Македония живеят 220 000 българи: между реките Струма и Вардар те са 40 000, а на запад от Вардар живеят 180 000 българи, 130 000 гърци (всъщност значителна част са бежанци от Мала Азия, в процес на гърцизация) и 21 хиляди други националности и етнически групи, като в Костурско и Леринско българите са абсолютно мнозинство от населението.

През месец май, българските власти получават инструкция, че от тях най-строго се изисква, в отношенията им с местното население, *“да се проявява голяма тактичност и да се пресичат в зародиш каквито и да са случаи на ожесточение и мъст и всякакви груби посегателства”*. Не се прилага политика на терор, насилия и унижения над мирното население. Българските власти, в условията на войната, се заемат с една голяма съзидателна дейност в стопанския и духовния живот на населението.

Извършва се възстановяване службата на Българската православна църква. Територията на Беломорската област се разделя на две епархийски ведомства. Маронийска епархия, която обхваща района на градовете Ксанти, Гюмюрджина, Дедеагач, Фере, Софлу, Димотика, с временно управляващ Пловдивския митрополит Кирил. Струмишко-Драмска епархия, в районите на градовете Байракли Джумая, Демирхисар, Драма, Кавала, Сяр, Радовиш, Пехчево, Струмица с временно управляващ Неврокопския митрополит Борис. Църквата не само сплотява българите, но се грижи за всички християни в областта. Българската църковна власт, не се стреми, подобно на Цариградската патриаршия и Еладската църква, да денационализира гръцкото население. В селата с гръцко население и останали свещеници гърци, се разрешава свещенодействието на гръцки, извършването на всички треби и ползване на получените приходи. За развитие и укрепване на църковното дело, за строителство на нови и ремонт на съществуващите храмове и манастири в Беломорската област, през периода

1941-1944 г., са изразходвани 56 милиона лева.

Преди навлизането на българската войска и администрация, германците събират и извозват всичко, останало след евакуацията извършена от гръцките власти: храни, тютюн, стоки, стопански инвентар, военна плячка, се смятат за собственост на германския райх. Населението е оставено без хранителни запаси и на българската държава се налага да организира изхранването на хората.

Зимата на 1941/1942 г. е тежка в цяла Европа. В България също има недостиг на храни, особено за градските жители и се увеличава заболяемостта и смъртността на населението. Българските власти полагат грижи за цялото население, включително в Македония и Беломорието, без да го разграничават по национален признак. През март 1942 г., в 4 от 11-те области на България, смъртността е по-голяма от раждаемостта. Най-голяма е смъртността във Врачанска област, с 41 мъртвците са повече от новородените, в Шуменска—с 24, в Беломорска област—със 17 и в Русенска област—с 2 души.

В италианската и германската окупационни зони от държавната територия на Гърция, през тази зима от глад измират 260 000 души, а 35% от населението се разболява от туберкулоза. Поради грижите на българските власти, гърците в Беломорската област не преживяват трагедията на сънародниците си, в италианската и германската зона. Но гръцката историопис, представя едностранчиво и тенденциозно фактите, включително за положението на гърците в Западна Тракия, през зимата на 1941/1942 г.

Отношението на България към Западна Тракия, е като към част от българската територия, “окупация” на завоювана земя, като теория и като практика няма. Българската войска навлиза в областта да нормализира обществения живот, да пази обществения ред, да поддържа стопанския и културен живот, да отбранява Беломорието от навлизането на турски или други войски. Тя е посрещната с възторг от българите християни, със задоволство от мюсюлманите, българи и турци, сдържано и без враждебни прояви от гръцкото население. За административен център на областта е избран гр. Ксанти.

Българската власт заварва в областта слабо развита пътна мрежа, а при отеглянето си гърците взривяват всички мостове. При сраженията с германците има разрушения на сгради, на железопътната линия Одрин—Дедеагач—Солун. Всички села и повечето градове нямат регулационни планове, канализационна и водопроводна мрежа. Българската държава веднага се заема със възстановителни и строителни работи. Само за водопроводни и канализационни мрежи са изразходвани 31 млн. лева. През периода 1941-1944 г. за изграждането на нова пътна мрежа и подобряване на съществуващата, българското правителство изразходва 1 661 630 610 лева.

По-нагоре бе разгледан въпросът за политиката на гръцката държава след 1919 г., да прогони, изстреби и асимилира българското население в Западна Тракия. Българската държава не следва този пример, но започва да изселва гърци колонисти (всъщност бежанци) и заселва българи, произхождащи от тази, но и от други области.

Според преброяването на населението на областта, извършено през юли 1941 г., общият му брой е 649 419 души. По националности (без Саръшабанска околия), съставът на населението е следният: българи християни – 43 751, българи мюсюлмани – 6138, турци – 72 985, гърци – 461 831 и други 12 019 души. От 101 766 българи през октомври 1919 г., в Западна Тракия през лятото на 1941 г. като българи се записват 11 278 души.

За разлика от гръцките власти, които след 1920 г., с терор и насилия извършват груба асимилация на останалите в областта българи, при преброяването от българската власт 1941 г., записването на народността е доброволно. Гръцката национална група не е единна, а съставена от преселници, от Източна Тракия, Мала Азия, Черноморието, Кавказ и пр., патриаршисти-гъркомани, това са хора с различно възпитание, култура, нрави и обичаи. Но българските власти не разграничават тези групи и така спомагат за тяхното сплотяване в гръцка нация.

Уточнен е броят на децата подлежащи на задължително обучение и те са разделени на групи: българчета християни и мюсюлмани; деца от смесени бракове; с турско съзнание; на руски емигранти; гърци; евреи; арменци и др. Първо се създават народни училища за българите, децата от смесените бракове, на гъркоманите, арменчета, циганчета. През учебната 1941/1942 г. са открити 140 първоначални и 25 прогимназиални училища с 355 учители и 10 104 ученици. В Ксанти и Гюмюрджина работят две пълни гимназии. Открити са 13 турски и 4 арменски частни училища.

Въоръжената съпротива срещу българската власт е слаба, в сравнение с италианската и германската зона. Прецедент е Драмското въстание в края на септември 1941 г. Организацията на Гръцката комунистическа партия, изпълнявайки решенията на Коминтерна, за активизиране на антифашистката съпротива, извършва физическа разправа с българи и български чиновници. На 28 септември части от българската войска започват наказателна операция, която предизвиква масова съпротива на гръцкото население в Драма и няколко села. На 6 октомври съпротивата е прекратена и според българските власти, загиналите са 1600 души. От гръцка страна, още през 1944 г. се правят публикации за съпротивата срещу българската власт. В центъра е поставено Драмското въстание, като се посочват от 45 000 до 65 000 убити от българската войска. Тези цифри са сериозно коригирани в изданието на ГКП, “История на националната съпротива на Гърция 1940/1941 г.”. Според него, броят на загиналите въстаници е 3000 души.

През 1943 г., в италианската и германската зона има освободени територии, а в Беломорската област действат малки въоръжени групи, които са под командването на два центъра и помежду им има сериозни противоречия. Те извършват акции срещу отделни българи и срещу гърци, сътрудничейки с българските власти. През лятото на 1944 г. въоръжената съпротива в цялата област има 1000-1200 бойци, а българската войска е 69 803 души. Първата “освободена” гръцка област, е “неутрална Димотика”. Германската дружина я напуска на

29 август 1944 г., а българските войски не преминават демаркационната линия и гръцката “съпротива” заема областта.

На 31 май 1943 г. е извършено преброяване на населението в Беломорската област. Общият брой на населението е 638 080 души. От тях българи са 129 090 (християни 101 538 и мюсюлмани 27 552), турци—69 145, гърци—415 444, арменци—5853, цигани—5797 и други 12 754. От май 1941 г. числото на българите се е увеличило със 79 201 (християни 57 787 и мюсюлмани 21 414), а гръцкото население е намаляло с 46 387 души, преселили се в германската и италианската зона.

България разглежда Беломорската област като част от територията си и изразходва сумата от 47 102 237 169 лева за нейното благоустрояване и развитие. За три години, българската държава, в условията на война, прави много повече, отколкото гръцката е направила за 20 (от 1920 до 1940 г.) години в мирно време. Гръцкото марионетно правителство многократно протестира пред германците, срещу мащабното строителство и благоустройство, извършвано от българската администрация. Дори организира протестни шествия от гръцкото население. Но когато германските окупационни власти събират евреите от Беломорието, за да ги отведат в концентрационни лагери, местните гръцки власти активно им сътрудничат, а марионетното правителство не протестира.

В гръцката историопис, едностранчиво и тенденциозно се описват съпротивата, гладът и страданията на населението в «Българската окупационна зона», а се премълчава, огромната за условията на войната, съзидателна дейност. Българските власти се заклеяват и за съдбата на евреите от Беломорието.

Съюзниците от антихитлеристката коалиция не се съобразяват с историята и съзидателната дейност на българите. Още през 1943 г. те решават да поискат от България, да изтегли войските си от Гърция и Югославия. Нито Англия, нито САЩ, нито СССР се съобразяват с миналото. Макар че им е добре известна политиката на терор и насилие, на груба асимилация, която прилагат Гърция и Югославия срещу българското население. Великите сили изобщо не се колебаят, заради своите имперски интереси, отново да накажат България и българите, чиято вина е, че по примера на европейските нации, желаят да се обединят и запазят своята идентичност.

Англо-американската авиация подлага на жестоки бомбардировки София и други градове, но Беломорието не е бомбардирано. Българите от Западна Тракия, през есента на 1944 г. отново трябва да изоставят всичко, редица семейства за трети или четвърти път са бежанци, без дом и имот. Изпратени са петиции от българското тракийско население, до победителите, но те вече са начертали границите на своето влияние. Въпреки участието на българската войска, в заключителната фаза на войната, на страната на антихитлеристката коалиция, на поредната Парижка „мирна конференция”, българските национални и политически интереси, отново не са уважени.

През 1947 г. при подписването от България на Парижкия мирен договор, страна по който е и Гърция, този въпрос се поставя отново. България отказва да плати 45 млн. долара репарации на Гърция, тъй като последната дължи 1 ми-

лиард и 50 милиона лева на изселени българи. През 1964 г. България и Гърция уреждат финансовите си взаимоотношения за сметка на изселените българи от Западна Тракия и Егейска Македония, които днес притежават облигации без стойност. В Южна Тракия са загубени 22 376 кв. км. територия с 580 хил. население. До 1912 г. българската Екзархия има в тези земи 190 църкви, 11 манастира, 136 параклиса и 228 свещеници. Под нейно управление са 211 училища, включително 2 мъжки и 1 девическа гимназия, с 333 учители.

През ХХI век на Тракия трябва да бъде отделено специално внимание от нашата историческа наука. В българо-турските и българо-гръцките отношения този въпрос не бива да се заобикаля. Когато нашите южни съседи високомерно ни поучават по въпросите на демокрацията, следва да им се напомня съдбата на тракийските българи, като резултат от тяхната държавна политика. Българо-гръцката граница вече не е непроходима и ние трябва да сме готови да открием потомците на останалите там българи.

1.4. Добруджа

Историко-географската област Добруджа заема най-североизточната част от Балканския полуостров. Областта има естествени граници: на изток Черно море, на север и запад р. Дунав, на юг р. Батова и само на югозапад границата с Лудогорието върви по суша. Територията на Добруджа, в така очертаните граници, обхваща 23 319 кв.км. Географските понятия “северна” и “южна” Добруджа, стават политически и се разграничават след втората Балканска война 1913 г., когато Румъния заграбва южната част на Добруджа. Тогава започва употребата на политическите понятия, “Северна” и “Южна Добруджа”. До 1913 г., когато се разглеждат събития и проблеми в северната част на областта, в чужбина и в България се употребява понятието “Добруджа”. За прецизно изложение, ще бъде използвано понятието “Северна Добруджа”, но когато се цитират документи от първия период, след “Добруджа”, няма да се правят пояснения, че става дума само за северната част на областта.

В сравнение с Македония, Тракия и Западните български земи, през ХІХ в. до 1878 г., към Добруджа няма такъв интерес от историци, етнографи, дипломатически представители. Няма публикувани данни за броя на населението и за етнодемографската му характеристика. Нито от великите сили, нито от съседните държави се оспорва историческата, политическата и езиково-националната принадлежност на Добруджа към България. През ХVІІІ-ХІХ в. река Дунав се очертава като естествена граница между българската и формиращата се румънска нация. Между българите и румънците има разбирателство и не се очертават териториални спорове.

В годините на османското робство стотици хиляди българи от Мизия, Тракия и Македония минават на север от Дунава, търсейки сигурност и по-спокоен живот. Те са приемани благосклонно като отлични земеделци, занаятчии, книжовници. До 1878 г. Румъния няма претенции към територии по десния бряг на р. Дунав.

Добруджанският въпрос, като част от българския национален въпрос, възниква след 1878 г. в резултат на политиката на Руската империя. През 1856 г., според Парижкия мирен договор, Южна Бесарабия е отнета от Русия и предадена на Княжество Молдова. След обединението на Влашко и Молдова през 1861 г., Южна Бесарабия става част от държавната територия на Кралство Румъния. Руската империя иска да възстанови положението си на Дунавска държава и да контролира устието на реката. През юли 1876 г. в гр. Райхщад, Австро-Унгарската и Руската империя сключват тайно споразумение, при победоносна война на Русия срещу Турция, за заемане и подялба на територия. В това споразумение, между другото, се предвижда връщане на Южна Бесарабия, като Русия се задължава да даде на Румъния територия придобита от Турция, вероятно в Добруджа.

Руските власти съобщават официално на румънските, в края на 1877 г., че са твърдо решени да си върнат Южна Бесарабия и да обезщетят Румъния с територия от десния бряг на Дунав. Румънското правителство не иска да загуби Южна Бесарабия, категорично против размяната на територия е и румънската общественост. В началото на 1878 г. сената и парламента на Румъния отхвърля размяната. В румънските вестници се публикуват статии, че това е българска земя, която Румъния не бива да взема, че Добруджа ще бъде “отворена рана”, една „ябълка на раздора” между двете съседни държави.

Най-разтревожени са българите в Северна Добруджа, които първи посрещат руски войски на 22 юни 1877 г. и първият освободен български град е Мачин. Българите от Тулчанският санджак помагат с всичко необходимо на руското управление в Северна Добруджа. Отначало те не искат да повярват, че ще бъдат откъснати от току що освободеното отечество, но след като разбират жестоката истина, не организират масови протести срещу “благодетелката Русия”.

Според чл. 19 на Санстефанския прелиминарен договор, вместо парично обезщетение от 1 410 000 000 рубли, срещу по-голямата част от тази сума, Турция прави териториални отстъпки на Русия в Северна Добруджа: Тулчанския *санджак* (окръг) с *казите* (околии) Килия, Сулина, Махмудие, Исакча, Тулча, Мачин, Бабадаг, Хърсово, Кюстенджа и Меджидие, както и островите в делтата на Дунав и Змийския остров. Русия си запазва правото да размени тази територия за Южна Бесарабия.

На 6 март 1878 г. правителството на Румъния изпраща мемоар до великите сили, в който настоява да не се извършва размяна. Но Западноевропейските държави дават съвет, Румъния да приеме размяната като поиска още територия. По време на Берлинския конгрес юли 1878 г., представители на Румъния се опитват да запазят Южна Бесарабия и да получат делтата на Дунав. Но в крайна сметка се съгласяват на размяната, като територията в Северна Добруджа, с която се обезщетява Румъния се увеличава.

Границата започва от брега на Черно море, южно от град Мангалия, излиза северно от град Силистра на р. Дунав и обхваща 12 623 кв.км. В румънските вестници продължават да излизат статии, да не се приема Северна Добруджа,

защото тя исторически, географски и етнически не е румънска. Според точната преценка на в. "Steaua Romaniei" от 5 юли, така ще се създаде "в бъдеще една открита рана, един мотив за разногласие между Румъния и България, което ще бъде постоянно и непрекъснато експлоатирано от тях, които имат интерес да ни виждат в разногласие, в кавги и да ни увличат във войни". За да прокарат размяната, правителствените среди на Румъния пускат слух, че ако не бъдат приети решенията на Берлинския конгрес, страната ще бъде окупирана и разпокъсана. Така на 11 октомври, в сената на Румъния, за размяната гласуват 48, а против 8 души. На следващият ден, в парламента резултатът е 83 "за" и 27 "против". За да не се стигне до прояви на съпротива от страна на българското население, лично граф Игнатиев изпраща писмо в Тулча, че румънското управление ще бъде временно и по-късно областта ще се присъедини към България.

През есента на 1878 г. в Северна Добруджа живеят 100 000 души. Мнозинството от населението са българите, около 50 000, а останалите по-малки групи са турци, татари, румънци, руси, немци и др., като румънците са по-малко от 15 000 души. Според френският търговски консул в град Галац-дъо Лел, през 1880 г. населението на Северна Добруджа е 117 000 души. Той пише, че румънците преди анексията са били 12-13 000, а "българите представляват основният елемент: наброяват 40 000". Според Австро-Унгарският търговски консул в Тулча, румънците в Северна Добруджа "не са повече от 12 000 души". Мнозинството на българите е признавано и от автори румънци. Според бюлетин на Министерството на земеделието, през 1889 г. българите наброяват 38 992, а румънците 17 000 души.

Въпреки политиката на заселване на колонисти от Румъния и Седмоградско (Трансилвания), до края на XIX в. българите са най-многобройния етнически елемент в Северна Добруджа. Според английския посланик в Букурещ, Хенри Дръмънд Уолф през 1891-1892 г., в новата румънска провинция "мнозинството от населението е българско". В бр. 171 от 28 юли 1896 г. на в. "Constanta" са публикувани статистически данни, според които българите в Тулчански окръг са 39 492, а в Кюстенджански-10 876, общо 50 368 души. Това се потвърждава от румънския депутат Т. Йонеску, който заявява в румънския парламент, че само в окръг Тулча българите са около 50 000 души. През 1903 г., френският търговски консул в Кюстенджа посочва, че българите в този окръг са 12 000 души.

Малобройните български публикации се отличават със своята обективност. Българският учен проф. Анастас Иширков посещава Северна Добруджа през 1897 г., след 18 годишно румънско управление. В своя статия, той пише, че българите "не са по-малко от 35 000, но не и повече от 45 000. Да мислим, че има повече от 50 000 българи в Добруджа, както твърдим често, значи грубо да лъжем". Друг български учен, проф. Л. Милетич, през 1902 г. приема, че българите в тази област са до 50 000 души.

След като Румъния приема размяната и нейните войски и администрация се настаняват в областта, настъпва обрат в публикациите за историята, политическото и етнодемографско състояние на Добруджа. За румънската държава, през

периода 1878-1913 г. Добруджанският въпрос е поставен наред с трансилванския и бесарабския. Решаването му е в духа на агресивен национализъм, който скоро прераства в шовинизъм. Първо политици, администратори, публицисти, но скоро и академичните среди, започват да измислят исторически основания за анексиране на Добруджа; да преиначават и грубо да фалшифицират историческите, политическите, културните и етнодемографските факти. Щедро е платено за публикации в чужбина, които да подкрепят румънските “доказателства”.

До Първата световна война във външната политика на България на първо място е Македонският въпрос. Добруджа е оставена без необходимото внимание и българските историци, етнографи, езиковеди не извършват и не публикуват изследвания за тази област. През 1882 г. Антон Франгя прави задълбочено изследване на стопанските, демографските, културните и пр. проблеми на Северна Добруджа, но то остава непубликувано.

Началото на манипулациите, на “игра на статистика” с данните за населението, поставя руският губернатор в Тулча през 1878-1879 г., Иван Белоцерковец. Той намалява броя на българското население в Тулча, Бабадаг и други селища от 2 до 2,5 пъти, а увеличава броя на румънците. Това вероятно е направено с цел да изглежда оправдано предаването на областта на Румъния. Румънските историци започват да внушават, че придобиването на Северна Добруджа не е в резултат на размяна, а по историческо право. Посочват няколко години през периода 1386-1413 г., когато влашкият владетел Мирчо Стари, прави набеги и дружините му остават за по-дълги периоди в Добруджа. Известни румънски историци съчиняват тезата, която се използва до наши дни, че Второто българско дунавско царство, е влахо-българска държава, а Асеновци, по-специално цар Калоян, имат влашки произход.

Още през първите години, румънските власти извършват преброяване на населението, но не публикуват резултатите. Много по-късно, румънските автори се позовават на “Statistica din Romania. Bucuresti, 1879, p.3”, според която, трите основни етнически групи в Добруджа са: румънци, наброяващи 31 177, турци и татари—32 033 и българи—28 715, при население общо от 106 943 души. Позовават се и на данните на И. Белоцерковец.

В играта на статистика, броят на населението се представя от 123 320 до 222 562 жители. Повечето от авторите румънци не публикуват данни за отделните националности, а броят на българите се представя от 40% до 2 пъти по-малко от действителните цифри. През 1900 г. за броя на румънците се посочва цифрата 119 562, а за българите 38 838 души. През 1904 г. френската академия на науките, публикува книгата “La terre et la race Romaines” от румънския автор А.С. Стурдза, който се позовава на Дирекцията на статистиката в Румъния. В книгата се посочват данни, че в цяла Румъния, през 1903 г., живеят всичко 7964 българи, в Молдова—1001, в Мунтения—4618, в Олтения—1240 и в цяла Добруджа—1105 души. Местната румънска администрация в Северна Добруджа, дава на властите в Букурещ, сравнително точни данни. Според рапорт на *префекта* (окръжен управител) на окръг Тулча, Лука Йонеску, през 1904 г. в Бабадагска

околия живеят 20 670 българи, а само в града Тулча – 4688.

Изопачените и откровено фалшифицирани данни на властите в Букурещ, от този период, се цитират до днес в Румъния и от редица чуждестранни изследователи, като достоверни. “Обективността” на отделни румънски автори, в наши дни, при цитирането на румънската статистика, е достигнала до коментар под линия, че *“Докато румънските статистически данни твърдят доминация на румънския етнически елемент в Добруджа, българските статистики показват преимущество на българското население. Изучаването на тези избилни, но противоречащи си данни относно Добруджа ще разкрие органическата връзка между развитието на статистиката като дисциплина и процеса на национално и държавно изграждане в региона”*.

Почти до края на XIX в. няма изследвания за управлението, установено от Румъния в Северна Добруджа и за денационализаторската политика, която се провежда към българското и другото нерумънско население. Румънски автори се стремят да доказват, че Добруджа е управлявана по примера на Западноевропейските държави, за цивилизаторската мисия на Румъния към изостаналите в културно отношение националности, в тази област.

Чрез специални законови мерки и с помощта на администрацията, главно на *префектите* (окръжни управители) и *примарите* (кметове), започва заселване на колонисти румънци от Влашко, Молдова и от Седмоградско (Трансилвания), последното тогава е Австро-Унгарска провинция. От Руската империя са привлечени за колонисти 8000 немци. При своите доклади, префектите обикновено завишават два или три пъти броя на румънците. Примарите записват отделни българи или цели семейства като румънци.

Спрямо българите гагаузи се провежда политика за отделянето им от останалите българи. Това е практика още от Южна Бесарабия, която след 1878 г. румънските чиновници пренасят в Северна Добруджа. Те причисляват българите гагаузи към румънците, защото част от тях са патриаршисти или пък към мюсюлманите заради туркофонията. Продължават и опитите, българите гагаузи да бъдат обособени като отделен етнос. Цифрите за броя на българите гагаузи също непрекъснато се променят. Румънската държава се стреми с всички средства, да скрие българския характер на ново придобитата област и да внуши на румънското население, и в чужбина, че в Северна Добруджа, мнозинството от населението са румънците.

За да закрепят властта си, Румъния разполага в Северна Добруджа, сравнително многоброен военен контингент, многобройна полиция. От Влашко и Молдова, особено от Южна Бесарабия, в новата област са назначени повече от 2000 чиновници, четири пъти повече, отколкото са били, в края на османското владичество. Всички българи, заварени като чиновници, са уволнени и заменени с румънци. Надписите на български език, с кирилица, на търговските и занаятчийски фирми, на културни заведения, са свалени и заменени с румънски. Новата администрация, с помощта на полицията и войската, започва да ограбва българското и останалото нерумънско население. Вземат стоки от магазините без да ги заплащат, вземат пари “в заем”, които не връщат. Не извършват никак-

ви услуги ако не получат рушвет. Всеки българин, който се опита да оспорва “правото” на румънската администрация, е арестуван и малтретиран.

Областта е управлявана, като завоювана и окупирана територия, до март 1880 г., когато е приет “Закон за организацията на Добруджа”. Този закон е наричан още “Органически устав” и “Конституция на Добруджа”. По този закон областта е управлявана до 1913 г. Той урежда административното деление на Северна Добруджа. Начело на окръзите Тулчански и Кюстенджански, стоят префекти, а на околийте (Сулинска, Тулчанска, Мачинска, Бабадагска, Хърсовска, Кюстенджанска, Меджидийска, Мангалийска и Новосилистренска) администратори. Общините се управляват от примар, уредник и *нотар* (писар). Има изборни органи—окръжни, околийски и общински “съвети”. По документи населението има право да участва в изборите за съвети, като избиратели и избираеми, гарантирана е свободата на убежденията и вероизповеданието, право на печат и ползване езика на всяка националност, в храмовете и училищата.

Законът дава изключително големи права на администрацията. Префектите, околийската администрация и примарите се назначават от Министерството на вътрешните работи и са отговорни пред него. Префектът назначава част от съветниците, утвърждава решенията на съвета и може да налага своето мнение. Общинският персонал от примар, уредник, нотар и учител по румънски език, са на издръжка от населението. За качествата на тази администрация, има признания и от румънски политици. Василие Когълничану пише: “*Добруджа стана колония, в която се заточаваха престъпници чиновници, на които се даваше свободна ръка да обират тамошното население*”. Според българина Антон Франгя, който е участник в събитията, “повече от 3000 от тези паразити се нахвърлиха в Добруджа като скакалци в житни ниви”. Примарите и нотариите, живеят и печелят за сметка на населението. Заставят селяните да работят безплатно на държавни и общински обекти, а неофициално и на имотите на администрацията. Още по-алчни са бирниците, които завишават данъците, издават фалшиви документи и отново събират данък. В съдебните институции, наред с магистратите, работят посредници, преводачи, просбописци и всички заедно ограбват българския селянин, занаятчия или търговец.

В нарушение на румънската конституция, населението на Северна Добруджа е лишено от равни конституционни права, с останалите граждани на страната. Добруджанци не могат да изпращат свои представители в парламента и сената. В Закона има уговорка, че тези ограничения “ще се премахнат в някое време”. Това неопределено време, продължава тридесет години. Съдебните институции са сериозно ограничени. Мировите съдилища имат минимални правомощия, нямат съдебни заседатели, решаваща е думата на председателя. Апелативният съд е преместен от Тулча в Кюстенджа, а след 1886 г. в Галац. Въпреки ограничените си права, населението е обложено с всички данъци. За срок от 10 години, жителите на областта са освободени от редовна военна служба, но се създава местна войска и гранична стража. Още през 1882 г., в нарушение на Закона, се набират войници за редовна военна служба.

През 1902 г. български публицист пише за румънската държавна политика: *”Като се почне от краля и министъра и се свърши с последния писарушка, всички те са проникнати дълбоко от идеята, че българският елемент в Добруджа трябва да се претопи по какъвто и да било начин, с каквито и да било простени и непростени средства”*. Легалният начин за осъществяването на тази политика е чрез привличането на българския елит в администрацията и неговото румънизирание, също противопоставяне другите етноси на българите. Но се използва и насилие, като българите са тормозени, по най-различни поводи, за да напуснат областта или да се порумънчат.

В закона се постановява уреждане на поземлената собственост, чрез проверка на документите за собственост. В Османската империя българите са основното земеделско население на Северна Добруджа. При Временното руско управление е извършен аграрен преврат и българите от владетели стават собственици на земята. Подобно на България, мнозинството стават средни собственици, но Румъния, за разлика от останалите Балкански държави, се обявява за пряк наследник на Османската държава и нейната собственост.

От началото на 1880 г. започва проверка на документите на собствениците. Целта е да се установи количеството на използваната земя, за да бъде обложена с данъци и да се определи цената, която притежателят ѝ трябва да заплати, за да стане пълен собственик. Учредени са три вида комисии—централна, областна и околийски. Комисиите работят без връзка помежду си и създават възможност за масови злоупотреби. Земите на всички собственици, които поради различни причини не могат да представят документи, са отнети. Земите на емигриралите са конфискувани, без да се признават права на техните сродници. Не се признават документите на вдовици, тъй като са на името на починалите им съпрузи. Не се признават документите издадени от Временното руско управление и пр.

Според приетият на 3 април 1882 г. Закон за уреждане на недвижима собственост, Румъния става собственик на всички имоти, принадлежали на османската държава—гори, рудници, езера, блата и пр. Изземват се имотите на църквите, училищата и други институции. Всички собственици на т.нар. “мирийска земя”, трябва в срок от 15 години да ги откупят от държавата, за да станат действителни собственици. Всички сделки за покупко-продажба, от април 1877 г. до приемането на закона, са анулирани. Така румънската държава със закон извършва масово ограбване на населението в Северна Добруджа и най-вече на българите.

Освободените количества земя се предоставят на румънци колонисти. От икономическа гледна точка Законът не е оправдан, защото в областта има излишък от обработваема земя. Но неговата цел е политическа—да се обезземлят и прогонят българите и другото нерумънско население и така да се румънизират областта. Един от управителите и участник в работата на областната камисия, М. Влъдеску-Олт посочва, че българите в 98 села притежавали 836 344 хектара обработваема и необработваема земя, което е 1/3 от цялата площ. Но им е призната само 78 608 хектара. Поради липса на вярна и точна документация, не е възможно да се определи, колко обработваема земя са притежавали българите

и колко им е останала, след проверката, извършена от комисиите. Само в Бабадагска околия, на българските селяни е отнета 300 000 хектара земя.

Поради започналата емиграция на българи, турци и др., поради протестите на Турция и други държави, през 1884 г. са направени промени в Закона. Срокът за заплащане се удължава от 15 на 20 години; вместо дължимата сума притежателите могат да отстъпят на държавата 1/3 и стават пълни собственици на останалата земя. Така продължава ограбването на притежателите на земя и друга недвижима собственост. Но Румъния не може да оползотвори изтегия поземлен фонд и земята запустява, постъпленията от данъци рязко намаляват. Тогава започва разпродажба на по-голямата част от тези земи, на много ниски цени. Румънската администрация, включително министри от Букурещ, се обогатяват като закупуват големи участъци и си създават свои, едри земеделски стопанства. От ситуацията се възползват и част от българите, като успяват да закупят своите третини, отстъпени на държавата и друга собствена земя. Румънската администрация се отдава на спекула, като закупува земи на безценица, а след това ги продава на реална цена.

Тежко бреме на българското население е въведената данъчна система. Първите години даже е използвана система за откупуване на данъците, която облагодетелства разни спекуланти. Тя е отменена, но за данъчните служители е въведено възнаграждение, 10% от сумата на събраните данъци. Не само българите, но и румънското население пропищява от данъчните служби. За периода от 1900 до 1911 г., данъците в отделните селища, нарастват от 20 до 76%. Стотици български семейства емигрират в свободната част на отечеството и в други страни. Само през 1888 г., от цяла Румъния, в Княжество България, се преселват 11 143 души. Няма сведения колко са отишли в Източна Румелия, но като се знае, че значителна част от българите в Добруджа, произхождат от Ямболско, Сливенско и други райони на Тракия, едва ли са били малко. По непълни данни за 25-30 години от Северна Добруджа емигрират повече от 10 000 българи. От румънската историопис това явление, доколкото изобщо се споменава за изселването, се обяснява с желанието на българите да се завърнат в родината си, т.е. напускат румънската земя. Но въпреки старанията на румънските власти, те не успяват да обезбългарят областта.

Според румънската конституция и според чл. 44 от Берлинския договор, на всички поданици се запазва правото на вероизповедание. Според Закона за уреждане на Добруджа, се гарантира свободата на вероизповедание, но на практика тези разпоредби не се спазват от румънската администрация. Тулчанската община е била една от водещите в Църковно-националната борба на българите и в уреждането на Екзархията, след получаването на фермана 1870 г. Без спорове цяла Добруджа влиза в диоцеза на Българската екзархия. Само 12 села на българи гагаузи, са оставени на Патриаршията.

До 1878 г., в Северна Добруджа, българите православни християни си изграждат 60 храма. Поддържат се здрави църковни традиции. През 1878 г. наред с българите, русите и други православни християни признават върховенството на Екзархията и на Доростолско-Червенския митрополит Григорий. Но митрополит

Григорий и Варненския митрополит Симеон, от чиято епархия е взета Мангалийска околия, не правят почти нищо, в подкрепа на българите в Северна Добруджа, за запазване на църковния им живот. Наложена на Българската православна църква схизма, не е използвана за запазване на православните българи под юрисдикцията на Екзархията, макар да са в границите на православна държава.

Според Закона за недвижимите имоти, румънските власти започват проверка на документите на българските храмове. Във ферманите за даване право на строеж, властите изискват да бъде изрично записано “българска”, а не обичайното “християнска”. Така са иззети много храмове в българските села. След това властите обявяват, че Северна Добруджа влиза в територията на Долнодунавската епископия, със седалище в Галац. Гърците, макар и малко на брой, си издействат своя църква, със архиепископ в Тулча. Русите имат подкрепата на руските дипломатически представители, само българите са оставени без подкрепата на БПЦ и на Княжество България.

Българските правителства подкрепят Екзархията, за дейността ѝ в Македония и Тракия, но оставят без подкрепа, българите в Западните земи и в Северна Добруджа. Поради наличието на Румънската и Сръбската православни църкви, е съблюдавана постановката “една държава, една църква”. Изоставени, добруджанските българи, се опитват със собствени сили да запазят църковния си живот. Но румънските власти не допускат съпротива. През периода 1879-1885 г., честа практика на властите е прогонването на българските свещеници. Те са арестувани като смутители на реда и конвоирани до границата, без да могат да си вземат багаж или да се сбогуват с близките си. На тези, които остават се създават трудни условия за работа. Налагат им се глоби за службата на български език, не им се изплащат заплати, има и случаи на малтретиране. В две български селища са разрушени храмовете. На свещениците, които са на пенсионна възраст, не се разрешава да работят. Създават се пречки за назначаване на нови свещеници идващи от България.

По време на управлението на Стефан Стамболов се проявяват грижи за църковния живот на българите в Северна Добруджа. За строежът на нов български храм в Кюстенджа са дадени повече от 15 000 лева. От 1887 до 1889 г. за храмовете и училищата на българите в тази област, Княжеството дава годишно 40-50 000 лева. През 1895 г., в Северна Добруджа, българите имат 28 храма, в които се служи на български и румънски.

Но след 1894 г., в Румъния е приет нов Закон за религиозните институции, според него, храмовете и свещениците минават на издръжка от държавния бюджет. Така ролята на Църковните настоятелства от българското население, е елиминирана. В 21 български храмове се настаняват румънски свещеници. Остават 8 български храма, по 4 в Тулчански и Кюстенджански окръг, които властите подлагат на постоянен натиск. През 1903 г. Светият Синод на Румънската църква, издава окръжно, за духовници да се назначават, само завършилите Духовна академия в Румъния. До 1913 г. като църковни центрове на българите в областта, остават само двата градски храма, в Тулча и Кюстенджа, всички

останали храмове са обявени за румънски. През 1929 г., на Първия конгрес на европейските националности, политиката на Румъния към българската църковна традиция и свещенство, е подложена на критика и осъдена.

Още през Възраждането, добруджанските българи, наред с църковното, постигат напредък и в учебното дело. През 1878 г., в Северна Добруджа има 55 български училища, 35 в Тулчански и останалите в Кюстенджански окръг. По грамотни хора на глава от населението, добруджанските българи са значително по-напред от поданиците на Румъния. В официално румънско издание се твърди, че румънското просветно дело, има преобладаващо влияние в областта до 1878 г., а след това изпълнява цивилизаторска мисия, сред по изостаналите народности. Но в годишника на Тулчанската румънска гимназия за 1901 г. е записано: *“В Добруджа съществували много български училища още преди 1879 г. и можем да кажем даже, че в това отношение, те стояха начело на другите националности. Така, както казват хората, които са живели тука, в ония времена, във всички български села съществували основни училища”*.

Установяването на румънското господство е тежък удар за българското учебно дело. Специално в Северна Добруджа, румънските власти провеждат активна просветна политика. До 1889 г. те откриват 124 държавни училища, а през 1908 г. броят им достига 268. Докато във Влашко и Молдова селяните тънат в невежество, в Северна Добруджа се изграждат нови училища, изпращат се добре подготвени учители, отпускат се необходимите средства. Това се прави, за неутрализиране на българските училища и за възпитаване на румънските колонисти, в националистичен дух. Румънската историография изтъква тази просветна политика като твърди, че са подкрепяни всички училища в областта. С известно покровителство се ползват, училищата на мюсюлманите, с цел да противостоят на нерумънците християни и за политическо споразумение с Турция, която през 1905 г. признава армъните (куцовласите) в Македония, за “миллет” и разрешава образователна политика на Румъния в Македония, сред това население. Но училищата на българите, са подложени на системна дискриминация. Макар че са на собствена издръжка, те непрекъснато са тормозени, за да бъдат закрити.

По време на военното положение до 1880 г., масово са заграбвани училищни имоти и инвентар, на редица български училища са изгорени архивите. Особено тежък удар на българското учебно дело, е нанесен със заграбването на земята и други училищни имоти, с които то се издържа. Изявените учители са подложени на терор и насилия, често са прогонвани през границата, без никакви обяснения. Така е предизвикан страх и несигурност у българските учители и част от тях емигрират. След 1879 г., в областта остават 30 български училища, които с голямата подкрепа на населението, се запазват до 1885 г. През 1881-1882 г., със средства на Българското женско дружество “Надежда”, в Тулча е построено ново Девическо училище. След този успех, родолюбивите българи в Тулча, до 1885 г. построяват и ново мъжко училище. През този период са построени и няколко училища в български села. Но под различен претекст, новите

сгради са взети от румънските власти и въпреки протестите на населението, са ползвани за румънски училища.

През 1886 г., румънските власти тръгват към румънизация на българските училища. На 3 юли 1886 г., с окръжно № 200, на българските училища е съобщено, че Министерството на просветата е взело решение, всички предмети да се преподават на румънски, а българския език, да се изучава само няколко часа седмично. Учителския персонал ще се одобрява пряко от министерството. С това решение, почти всички селски български училища, са закрити, остават само тези в Тулча, Бабадаг и Кюстенджа. Румънската просветна и асимилационна политика, поставя българите в безизходица. За да подкрепи останалите училища на българите в Северна Добруджа, Стамболовото правителство създава Обществено дружество “Просвещение”, което с пари от бюджета, дава финансова помощ на останалите български училища и православни храмове. Откритото на 1 септември 1890 г. Педагогическо училище в Силистра, има за задача да подготвя учители и за Северна Добруджа.

Трети, още по-труден период за българските училища, започва от края на 1895 г. Назначаването на учители от България, се поставя под строг контрол на Министерството на просветата, в Букурещ. След като документите им се утвърдят, учителите се назначават не за 1, а за 5 години. Забранява се ползването на 9 български учебника, по различни хуманитарни предмети и рязко се увеличават часовете по румънски език. На 28 юни 1896 г. е приет нов Закон за частните училища. Според него, всички ученици в частни училища, в края на учебната година, полагат изпити в румънските училища, пред комисия, само от учители румънци. За явяване на изпит, ученик от началния курс плаща такса от 15 леи, а от класните училища—20 леи. Бедните семейства не се освобождават от такса. На отклонилите се от изискванията на закона, се налагат тежки глоби.

Тулчанските български училища, устояват и на този натиск. Тогава властите, издават специална заповед за тях: 1. Отстраняване на досегашното настоятелство; 2. Уволнение на директора на училището; 3. Увеличаване броя на часовете по румънски език, наравно с броят им в румънските държавни училища; 4. Забрана на всички досегашни учебници и замяната им с нови, одобрени от Министерството; 5. Отстраняване на 300 деца от училището, не положили изпит, в края на миналата година, пред румънска комисия; 6. Представяне в Министерството на правилник за преподаването; 7. Изпити в края на годината, в румънските училища при такси 15 леи за началния и 20 леи за прогимназиалния курсове; 8. Най-строго съблюдаване Закона за частните училища. При неспазване макар и на една от тези точки, училищата ще бъдат незабавно закрити.

Тулчанци запазват училищата си, и през 1899 г. в тях (забавачница, начален и прогимназиален курс) се учат 600 деца. Но през 1902 г., румънските власти нареждат, цялото обучение да се води на румънски, а българския език, да се изучава до 6 часа седмично. През учебната 1902/1903 г., българските училища в Тулча и Бабадаг, не прилагат абсолютно всички изисквания на румънската програма. Властите намират търсения повод, да закрият тези извори на българско

самосъзнание, и да заставят децата на българите, да учат в румънските училища.

През 1904-1905 г. тулчанските българи учредяват “Тулчанска българска музикална задруга”, в която членуват 57 души. Съвместно със Женското дружество “Надежда”, те изучават български език и история, помагат на бедни български деца. Запазват сградите на училищата с надеждата, пак да бъдат открити. През 1910 г. румънските власти закриват българските училища в Браила, Галац и Кюстенджа. В началото на 1911 г. се стига до споразумение между българския пълномощен министър в Букурещ и министъра на просвещението, да се възстановят българските училища, без Тулчанските и Бабадагското. До Балканските войни 1912-1913 г., в Северна Добруджа остава само българското училище в Кюстенджа.

Наред с храмовете и училищата, важна роля в духовния живот на българите в Северна Добруджа, имат читалищата. До 1878 г., в областта има 7 български читалища. При идването на румънската администрация, български читалища има в Тулча, Мачин и Кюстенджа. Читалището в Мачин веднага е разграбено и дейността му забранена. Останалите прекъсват дейността си. Но от пролетта на 1882 г., Тулчанското читалище „Съгласие“ е възстановено като Клуб (Казино), в съответствие с румънските закони. Клубът развива активна културно-просветна дейност с вечеринки, театрални представления. Сериозна просветителска дейност развива и библиотеката, която разполага с богат книжен фонд. От България се получават много вестници и списания. В Бабадаг също се опитват да възродят читалището, но властите не разрешават. Няколко пъти, българите в Тулча и Кюстенджа, започват да издават вестник на български език, но след няколко броя, властите спират издаването.

След закриването на училищата в Тулча, читалището става център на културния живот, на българите. През 1888 г., в Кюстенджа е възстановена дейността на читалището, под името „Извор“ и то организира вечеринки и театрални представления. До 1913 г., българите в Северна Добруджа, тържествено честват 11 май, Денят на просветителите Св.Св. Кирил и Методий.

Националноосвободителната борба на българите в Северна Добруджа се води с мирни средства и успява да устои, на дискриминационната, асимилаторска политика, на румънските власти. Част от българите са прогонени или заставени да емигрират, но по-голямата част, остават по родните си места и въпреки натиска на властите с икономически и политически средства, съхраняват националната си идентичност. Те имат самочувствието на законни стопани на тази земя и естествения стремеж, към обединение с отечеството.

България се примирява със загубата на Северна Добруджа, не поставя и въпроса за няколко стотин хиляди българи, във Влашко и Молдова. Добруджанският въпрос за България възниква, когато утвърдилата се в Северна Добруджа, румънска държава, след 1895 г., започва да претендира, за цялата територия на Добруджа. През периода 1878-1913 г., в румънските публикации, не се използва уточняващото название «Северна Добруджа», а само «Добруджа». След заграбването на Южна Добруджа, в румънските публикации, започва из-

ползването, главно на названието «Кодрилатера» (Четириъгълник), а не Южна Добруджа. Териториалният обхват на «Квадрилатера», покрива земите, в четириъгълника между градовете Русе, Шумен, Варна и Силистра.

С избухването на Балканската война 1912-1913 г., Румъния заявява, че трябва да получи компенсации за своя неутралитет и поради териториалното разширяване на държавите от Балканския съюз, воюващи с Турция. Формиращите се империалистически блокове на Антантата и Централните сили, се стремят да привлекат Румъния и се обявяват, в подкрепа на нейните искания за компенсации. След приключването на Балканската война 1912-1913 г., Румъния категорично поставя въпроса, за получаване на територия от България. Минималната претенция, е за граница по линията Силистра-Каварна, а максималната, по линията Тутракан-Балчик. На 16 април 1913 г., с протокол подписан в Санкт Петербург, България отстъпва на Румъния гр. Силистра с близката му околност, без изрични клаузи за неутралитет на Румъния. Но това не задоволява румънските шовинистични претенции. Великите сили съветват България да отстъпи исканите територии, за «да купи румънското приятелство».

Опасността от румънска агресия се подценява в България. Разчита се на споразумението с Русия от 1902 г., макар че Руската империя, също съветва България, да направи териториални отстъпки. При започването на Междусъюзническата война, на 16 юни 1913 г., Румъния обявява обща мобилизация и на 28 юни, румънската армия нахлува в българска територия. Българското правителство решава „да не се оказва никакво съпротивление на румънските войски при навлизането им в България“. Румъния декларира, че „настъплението на румънската армия в България, не преследва завоевателна политика или унищожаване на българската армия“, а е с цел, да получи „сигурна стратегическа граница с България“.

На 30 юни, турските войски преминават линията Мидия-Енос и България се оказва във война с всичките си съседи. На 5 юли българското правителство, взема решение, на Румъния да се отстъпи територията, до линията Тутракан-Балчик и моли, да се спре настъплението на румънската армия. Настъплението продължава до 22 юли, когато е подписан протокол между България и Румъния, за отстъпване на територията.

Един от „аргументите“ на Румъния да заграби Южна Добруджа, е че в Македония живеят „400 000 армъни, които ще попаднат под владичеството на България, Гърция и Сърбия“. Този „аргумент“ е оспорен, не само от българска страна, но и от повечето чуждестранни специалисти. Посочва се, че броят на армъните не е повече от 50-60 хиляди, но огромното мнозинство от тях остава в териториите окупирани от Гърция и Сърбия, а компенсации се искат, само от България. В европейският печат излизат редица публикации, в които се осъжда румънската политика, спрямо България. Много точно е казано, в английския вестник „Дейли Нюз“, „че действията на Румъния, са на крадец, който взема дрехите на човек, скочил в река, да спаси давещо се дете“.

Според Букурещкият мирен договор от 28 август 1913 г., новата българо-румънска граница започва от брега на Дунав, на 14 км. западно от Тутракан и

завършва на брега на Черно море, на 12 км. югозападно от Балчик. От България е откъсната 7525 кв.км. територия: Тутраканска, Силистренска, Тервелска, Добричка и Балчишка околии. Загубени са 5 града и 389 села. Според преброяването на населението от 31 декември 1910 г., в заграбената област живеят 282 007 души, от които 139 267 или 49,3% българи, 106 568 или 37,8% турци, 12 192 или 4,3% цигани, 11 718 или 4,2% татари, 6348 или 2,3% румънци, 1784 или 0,6% арменци, 720 или 0,3% евреи, 628 или 0,2% гърци и 2752 или 1% други. Румънската администрация, извършва преброяване в областта, в началото на 1914 г. и според него, българите са 136 439 или 44,3%, а румънците 8523 или 2,8%, от цялото население. Но данните изобщо не разколебават румънската държава, в намерението ѝ да започне румънизация на Южна Добруджа.

С непредизвиканата си агресия, Румъния отнема 8,3% от обработваемата земя на България, а в Южна Добруджа 68,3% от използваемите земи, са ниви. Областта е водеща, по използването на модерна агротехника и земеделски машини, и дава 15%, от общото производство на зърнени храни в страната, за което се нарича „житница на България“. Българската държава не извършва евакуация на населението, на зърнени запаси, животни, стоки. Румънската армия и администрация, слага ръка на всичко. Тъй като не срещат никаква съпротива, румънските войски не упражняват терор и насилия, освен криминални деяния. Ако се направи сравнение с терора, насилията и геноцида, на които е подложено българското население в Македония и Тракия, то мародерствата на румънските войници, могат да минат за проява на цивилизованост. Но румънската администрация и румънските колонисти, не се различават от сръбските и гръцките, в ограбването и насилията, над българското население в Южна Добруджа.

Румънските власти заварват 276 български училища с 584 учители и 21 770 ученици, 80 православни храма, много читалища. Всички училища, читалища, православни храмове са затворени, а инвентарът и книгите им конфискувани.

Безогледно, безпощадно и напълно се унищожават, всички свидетелства за българската култура. В училищата и читалищата са заграбени и унищожени книгите, документацията, учебните помагала, картини, портрети. Няма запазени архиви на българските училища в Добруджа, отпреди 1913 г.–дневници, протоколни книги, свидетелства и пр., са унищожени. Книгите на всички обществени библиотеки–читалищни, училищни, дружествени, общински, са конфискувани и които не са унищожени, са скрити, заключени и не могат да бъдат ползвани от българите.

Като се опират на опита си, натрупан в Северна Добруджа, румънските власти започват румънизация, в южната ѝ част. Още в началото на 1914 г., много български учители, чрез заплахи и насилие, са прогонени. На 1 април 1914 г., влиза в сила Закон за организация на Нова Добруджа. Законът лишава всички, които не приемат румънско поданство, от селски недвижими имоти; изисква присъствието на румънски чиновник или полицаи, на всяко събрание, което той „може да разтури, щом сметне, че то застрашава обществения ред“; за създаването на каквото и да е сдружение, се изисква „подаване на декларация, в която

да бъде изяснена целта на сдружението, начинът на уреждането му, имената на членовете му и средствата за осъществяване на целите му“; унищожават се училищните настоятелства на българските училища и се постановява, че частни училища, могат да се откриват, само с разрешението и под контрола на министерството на просвещението.

Въпреки че са изминали 35 години от Османското владичество и в Южна Добруджа, са утвърдени нови обществено-икономически и собственически отношения, Румъния обявява земята, за държавна собственост. Така голяма част от земите, които са частна собственост на българи и друго нерумънско население, заедно с държавните и общинските, са взети от румънската власт. Целта е собствениците да заплатят земята или да отстъпят една трета от нея, за да бъде създаден фонд обработваема земя, която да се предоставя на румънски колонисти.

Процесът на румънизация се забавя от избухването на Първата световна война. През 1914 и първата половина на 1915 г., българските държавници следят хода на военните действия и изчакват предложения, от Тройния съюз и Антантата. Въпреки боеспособността на българската войска и геостратегическото положение на страната, България трудно намира съюзници. Всеки от блоковете, който се обвърже с България, трудно може да привлече Сърбия, Гърция, Румъния и Турция.

Не се оспорват историческите и етническите основания на България, за териториите, взети от съседните държави, с Букурещкия и Цариградския договори от 1913 г., но те трудно могат да бъдат задоволени. Тройният съюз, който вече воюва със Сърбия, обещава Вардарска Македония и Западните български земи. Отначало Антантата иска от България, само неутралитет. През лятото на 1915 г., Антантата дава големи обещания, за териториални придобивки, но след края на войната. Сърбия и Гърция заявяват, че независимо от обещанията на Антантата, те нищо няма да отстъпят. Единствено Турция прави териториална отстъпка, по долното течение на Марица. Това е един от факторите, използван от цар Фердинанд за определянето на България към Централните сили. През август 1915 г., България сключва договор с Тройния съюз, който става Четворен. В точка 2 от спогодбата се казва, че ако Румъния влезе във войната, на страната на Антантата, „България да анексира, отстъпените с Букурещкия договор, територии на Румъния“.

На 17 август 1916 г., Румъния подписва политическо съглашение и военна конвенция с Антантата. Обещани са й Трансилвания, по-голямата част от Буковина и Банат. В очакване на българско настъпление, за освобождаване на Южна Добруджа, в Румъния се извършва масова антибългарска пропаганда. До края на август 1916 г., румънските власти подлагат на терор и насилия, мирното българското население в Добруджа. Арестувани и хвърлени в затвора, са всички по-видни българи. Мобилизирани са и младежите, които не подлежат на военна служба и са поставени в затворнически условия.

Към края на август и след 1 септември 1916 г., когато България обявява

война на Румъния, повече от 25 хиляди българи, включително жени, деца и старци (населението на цели български села в Силистренско, Тутраканско и Добричко), са заставени да минат Дунав. Първо тези мирни хора са ограбени, а след това подложени на всевъзможни издевателства, не само от жандармите, но и от румънските граждани, подстрекавани от властите. Румънският шовинизъм и в практиката си започва да прилича на гръцкия и сръбския. Броят на избити българи е много по-малък, но издевателствата над мирното население започват да приличат на тези срещу българите в Македония.

Когато българската войска минава Дунав, българите заложници са откарани в Молдова, където до края на войната, са третирани като роби. Повече от половината измират от глад, болести или са избити от охраната на концлагерите. (Румънските жестокости над отвлеченото добруджанско население в Молдова. С., 1918) Най-съществената разлика на румънския режим в Добруджа, при сравнение с гръцкия и сръбския режим в Македония, е че Румъния не отрича българската идентичност и допуска легална малцинствена дейност на българите.

Радостта на българите в Добруджа, които посрещат с възторг българските войници 1916 г., продължава до зимата на 1918 г. На 29 септември 1918 г., в Солун българското правителство, подписва примирие с Антантата. В България има надежди, че мирът в Европа, ще бъде възстановен, според 14-те точки на президента на САЩ, У. Уилсън и ще се уважава принципа на национално самоопределение, както многократно декларират, правителствата на държавите от Антантата. Според примирието, България запазва своята администрация в Южна Добруджа и войски на добруджанската граница. След излизането на Германия от войната, българското командване е уведомено, да евакуира войските си от Южна Добруджа. Оставката на българския премиер Ал. Малинов, не довежда до промяна на решението на победителите. В областта остава българската администрация. Но в края на 1918 г., с френско съгласие, Румъния вкарва жандармерия, която до пролетта на 1919 г. прогонва българската администрация. Така още преди решенията на мирната конференция, румънската власт се завръща в Южна Добруджа и започва брутална разправа, с българското население, което пак е неподготвено, както през 1913 г. Извършват се повсеместни арести, отвлечения и много убийства. Масово е ограбвано българското население. Бирниците започват да събират данъците за 1916, 1917 и 1918 г. Закрити са българските училища, затворени са българските православни храмове, имотите и инвентара им се изземват.

На мирната конференция в Париж, единствено представителите на САЩ, настояват България да запази границите си от 1913 г. Научно-историческите и етнически документи, изтъквани от американската делегация, са пренебрегнати. Американските експерти са смутени, от „**учудващото пренебрежение, спрямо приведените свидетелства за националната принадлежност на спорните области**“, което проявяват представителите на Франция и Англия.

На 20 май 1919 г., българското правителство предлага на Великите сили, да се проведе плебисцит в спорните области, под контрола на Обществото на

народите. Предложението на България не е прието и в крайна сметка, Южна Добруджа е предоставена на Румъния, според „правото на завоеванието“ в 1913 г. След заемането на областта, румънските власти засилват терора и насилията над българите, за да ги прогонят в България. Отново влиза в сила Законът от 1914 година, според който се забранява на чужди поданици, да притежават полски имоти. Според румънски документи, в Южна Добруджа е отказано румънско гражданство на 8156 души, от които 5213 българи–глави на семейства.

Създадената през 1913 г. организация Съюз “Добруджа” с нелегално поделение – Вътрешна организация, след 1919 г. не е в състояние да се справи с разбойничеството и настъпателната денационализаторска политика на румънските власти. През 1923 г. е създадена Вътрешна добруджанска революционна организация (ВДРО). Тя си поставя за крайна цел политическо освобождение на Добруджа, като на първо време се справи с бандитизма и изгради комитети във всички населени места. Започва се със защита на културните права на българското население и предизвикване интереса на международните фактори, към неговото положение под румънска власт. ВДРО е създадено от сговористи и комунисти, а се стреми да използва организационните методи и средства на ВМРО. Сформираните от ВДРО четири чети, през периода 1923-1924 г. успяват да очистят от разбойнически банди крайграничните райони на Тутраканска, Силистренска, Тервелска и Добричка околии. Но националната идея не успява да закрепят съюза между комунисти и сговористи. Пречка за единението на организациите на добруджанските българи през 20-те и 30-те години е влиянието на Съветския съюз и на Комунистическия интернационал.

През 1924 и 1925 г., бруталната дискриминация на българите, се осъществява с пълна сила в аграрната, културно-просветната и колонизационната политика на Румъния. През 1925 г., започва масово заселване на армъни от Егейска Македония. Те са настанявани в къщите на българите. Колонистите са въоръжени, подстрекавани и подкрепяни от властта, да ограбват българското население и да извършват безнаказано насилия над българите. В 1926 г., в Силистренско, българите са подложени на масов терор. През месец май, са арестувани 80 души и 25 от тях са убити. Един от водачите на *Национал-царанистката* (селска) партия в Румъния, д-р Николае Лупу се изказва в Камарата: “*Префектът на департамент Силистра е истински бандит. Аз декларирам това пред парламента*“. В началото на юни, в крайграничните села са арестувани 200 души и 47 от тях са убити, без съд и присъда. Румънските власти оспорват цифрите за броя на убитите. След като за този случай е известно Обществото на народите, са арестувани не убийците, а роднините на убитите българи.

През 1927-1928 г., заселването на армъни продължава, като само в Силистренски окръг, са настанени 2157 семейства. Една част от колонистите се насочва към градовете и се настанява в къщите на неполучилите румънско поданство. Настаняването им е съпроводено с обири и различни насилия, над българското и друго нерумънско население.

След 1918 г., румънците се възпитават, в дух на шовинизъм и омраза, към

нерумънското население на Велика Румъния и на първо място, към унгарците и българите. Поставено в такива условия, българското население започва да оказва по-голяма съпротива. Създават се съпротивителни организации–Съюз “Добруджа” с мирни средства и ВДРО, с оръжие. Единствени легални български организации, които румънската власт допуска, да бъдат създадени през 1927 г., са Българските културни общества (БКО). При драконовски мерки на контрол, БКО осъществяват културни прояви, сред българите в Южна Добруджа.

През първите 4-5 години има значителна българска емиграция от Южна Добруджа. След това потокът намалява, но не спира. До 1940 г., напускат родните си места в Южна Добруджа, повече от 36 000 българи. През 1930 г., от 355 600 души население на областта, 143 209 или 37,9% са българи, а 77 728 или 20,5%, са румънци. През 1940 г., непосредствено преди връщането на Южна Добруджа, българите са 156 600 или 46,7%, а румънците–94 000 или 28% от населението.

През целият период, българското правителство се опитва да защитава българите в Южна Добруджа, като се позовава на разпоредбите, за правата на малцинствата. В многобройни петиции, подадени до ОН, от българските бежански и други организации, са събрани безспорни доказателства, приложени са карти, схеми, снимки и цифрови данни. Българските организации и България винаги настояват за извършване на анкета от международна комисия, но румънската страна, безапелационно отхвърля всички предложения и не допуска комисии, с претекст за намеса във вътрешните ѝ работи. Румънската власт прави декларации, че „полага усилия, за да царува съгласие между различните националности в Добруджа“.

През 30-те години, започват продължителни преговори между България и Румъния, по тъй наречените „висящи въпроси“. Преговорите не довеждат до промяна, в денационализаторската политика на Румъния към поданиците ѝ българи. Едва през август 1938 г., румънската държава приема, Статута за малцинствата и създава Главен комисариат за малцинствата. Но веднага са направени изявления, че малцинствата трябва да бъдат лоялни и да не се надяват на отделяне от румънската държава. През 1939 г. Румъния се съгласява да разговаря с България, по проблемите на малцинствата и евентуална размяна на население, но не и за териториални промени.

България следва своята политика на неутралитет и мирна ревизия на Ньойския договор. Великите сили–СССР, Англия, Франция, Италия и Германия, се изказват в подкрепа на българското искане за Южна Добруджа. Когато Югославия и Турция, също потвърждават справедливостта на българските искания, Румъния се оказва изолирана и започва преговори с България.

На 19 август 1940 г. в град Крайова, между България и Румъния, започват трудни преговори, в които румънската държава, изнудва българската, за различни компромиси. На 7 септември 1940 г. е подписан Крайовския договор, за мирно връщане на Южна Добруджа към България. Договорът съдържа редица спогодби и приложения. Границата се възстановява, както е била до

1913 г.–започва от Дунавския бряг до Силистра и стига брега на Черно море на 8 км южно от Мангалия. Определя се срок за евакуация на румънската администрация. Със спогодба, задължително се разменя населението: българите от Северна Добруджа, за румънските колонисти в Южна Добруджа. България се задължава да изплати 1 милиард леи, за „румънската собственост в Южна Добруджа“. България прави компромиси за да спаси населението от румънски гнет и си върне българска територия.

През август и септември 1940 г., румънските власти масово ограбват обществено и частно имущество в Южна Добруджа. Евакуирани са зърнените запаси, повечето от едрия и дребен добитък, земеделски машини и инвентар. Оттеглящата се администрация и колонистите ограбват и подлагат на насилия българското население. Колонистите отнасят всичко, което може да се отнесе, а това което не могат да отнесат, го повреждат и го правят негодно за употреба. Те заграбват и отнасят реколтата на българите или я унищожават. Повечето къщи и стопански постройки са така ограбени, с изкъртени врати и прозорци, че стават необитаеми. Обществените сгради, включително болниците, са ограбени и порутени. Съборени са оградите, а плодните дървета изсечени.

На ограбване са подложени и 66 000 българи, които трябва да се изселят от Северна Добруджа. Те оставят своите къщи и имоти непокътнати, за да бъдат предоставени на колонистите, които грабят българите в Южна Добруджа през периода 1920-1940 година, ограбват ги и преди да я напуснат. На българите в Северна Добруджа, румънските власти налагат, да продават на безценица движимото си имущество, което по договора, те имат право да изнесат. Заставят ги да плащат данъци за минало и бъдеще време. На границата ограбването на българите продължава, заставяни са да заплащат огромни такси и накрая идват в ограбените къщи и имоти, в Южна Добруджа.

На 21 септември 1940 г., измъченото българско население в Южна Добруджа, посреща с възторг навлизането на българската войска и приобщаването към своето отечество, България.

В Румъния, след като решават да задържат българската земя, е написана огромно количество литература, с която се „доказва“, че още от древността цяла Добруджа е румънска. Макар че румънската нация е от XIX в., а за власи в днешната територия на Румъния, за пръв път се споменава през XIII век.

През периода на комунистическото управление в България по въпроса за историята на Добруджа след 1878 г. и съдбата на българското население се появяват отделни публикации през 70-те и 80-те години на XX в., но това не е свързано с българския национален въпрос. В Румъния също излизат публикации в историческите издания, в които се подлага на критика Крайовската спогодба. След демократичните промени в Румъния се създават и редица партии с националистически и шовинистически програми: „Румънско огнище“ (Ватра романяска), „Велика Румъния“ (Романия маре), Партия на националното единство на румънците, Национална румънска партия, Национален съюз на Румъния, които претендират за границите на Румъния от 1930 г. Откриват „Добруджански фронт“ за „изгубва-

нето на Южна Добруджа, окупирана от България”. На 27 януари 1992 г. е подписан Договор за приятелства, сътрудничество и добросъседство между България и Румъния. Румънският президент прави специална декларация, че Румъния няма териториални претенции към България и особено за Южна Добруджа. Но националистическите партии не се отказват от претенциите, които продължават да издигат в своите печатни издания – „Румънул”, „Ромъния маре”, „Нациунеа”, „Ну”.

През ХХI в. българската историческа наука трябва да разпространява и отстоява историческата истина за Добруджа. В Европа без граници трябва да се просветли съзнанието на мнозинството от румънците за българският им произход и това да послужи за добросъседство и сътрудничество. До дакийско-римските романтични съчинения и претенции да се поставят публикациите за фактическото кръвно родство, според генетическите изследвания и културното българо-румънско родство, според историческите документи

2. ПОЛОЖЕНИЕТО НА БЪЛГАРИТЕ В СЪСЕДНИТЕ ДЪРЖАВИ

2. 1. В Република Турция

В древността Балканите и Анатолия, Мала Азия (днес Анадола) са обща цивилизация на близкородствени народи. Тези народи често се преселват от Балканите в Анатолия и обратно и се преливат помежду си. Генетически народите са близкородствени и днес, но в средновековието и особено в новата история са натрупани много държавно-политически и културни различия. В старата история на Анатолия има данни за многобройно тракийско население в Мизия (Малоазийска), Витиния, Пафлагония, Фригия, Кападокия, Галатия, Ликия, Кария. Българите също се посочват като древно местно население.

Известният турски историк проф. д-р Зеки Веледи Тоган пише: *„Когато скитите идват към Източна Европа, те прогонват кимерийците – които живеят в Северен Кавказ – към южната част на Кавказ и към Мала Азия. Гръцкият автор Прокопий показва тези кимерийци като прадеди на по-сетнешните българи. Подобно на това и иранско-хазарското предание говори за кимерийците като прадеди на българите...”*

Авторът на краткото житие на св. Климент Охридски, архиепископ Димитър Хоматиан посочва: *„Този велик наш отец и светилник на България бил по род от европейските мизи, които народът обикновено знае и като българи. Те били изселени в старо време от военната сила на Александър [Македонски] от разположения край Бруса, Олимп (днес планината Улудаг в Турция)...”* Българското име се посочва в редица арменски извори, като „История на Армения” на Мовсес Хоренаци, „География” на Анания Ширакаци и много други.

В края на II в. (186/187 г.) сл. Хр. голяма група българи водени от Вунд/Вананд преминават през Кавказ и се установяват в географска област Кол/Кох, а после се разселват в административните арменски области Горен Басеян и Тайк. Формиран е български район „Вананд” с център градът крепост Карст. Издига се феодален род Ванандаци, от който произхождат князе, военачални-

ци, а след приемането на християнството духовни водачи и епископи на Армения. От V до втората половина на VIII в. Армения има 23 католикоси (патриарси), петима са от Карска област. При управлението на арменския цар Абас I (928-953 г.) и първият период от управлението на цар Ашот II (953-961 г.), Карс е столица на Армения. През 961 г. се обособява Карско, Ванандско царство, което просъществува до 1065 г.

Още от края на II в. българи се разселват от Вананд през долината на р. Чорох по планинския хребет Лазистан, който започва да се нарича Балхар/Пархар. Булгар даг, там е имало и селище Балхар, където днес е разположено турското градче Бархал. В този район, южно от град Трапезунд (Трабзон) през VI в. са заселени и българи от Балканите. През 540 г. командващият ромейската войска в провинция Илирик, Мундо води сражения с българи и успява да вземе голяма група пленници. Пленените са изпратени в Цариград и император Юстиниан I (527-565) ги заселил „в Армения и Лазигия, където имало отломки от древни български племена, дошли от Азия и се присъединили към тях”. От този извор се разбира, че южно от гр. Трапезунд в Лазистанския хребет и долината на р. Чорох, през втората половина на VI в. все още има ванандови българи със съхранена родова памет, при които са заселени българи от западните Балкани.

От VII до IX в. се създава Арабския халифат, който завоюва огромни територии в Близкия изток и Средна Азия, включително Велика Армения и Кавказ. Арабската експанзия и налагането на ислямската религия, предизвикват голямо движение и преселение на племена и народи. Арабите заемат много от териториите на Византия, но не успяват да завладеят централната и западната част на Анатолия. През XI в. възниква империята на тюрките Селджуки, която успява да изтласка Византия от по-голямата част на Анатолия.

Заселването на българи в Анатолия продължава през ранното и късното средновековие като идват групи през Кавказ и от Балканите. В летописа на Абу Мансур ал Хазини „Забележителни дни на Селджушката държава” са посочени три български държавни образувания заварени от селджуките в източната и централната част на полуострова – Булгар, Сувар и Анкара. В османските регистри Анкара се посочва като едно от местата, където летуват и зимуват български джемаати-юруци. През първата четвърт на XVI в. български юрушки джемаати (общности, групи) са регистрирани в Адана, Мараш, Тарсус, Балкесир, Бурса и Анкара, има и селище Булгарлу в района на града Нигде.

Византийската империя се стреми да укрепя границите си в Анатолия като преселва големи групи население от Балканите. През 688 г. при управлението на император Юстиниан II (685-695 г. и 705-764 г.) 30 хиляди души от районите около Солун са преселени в Киликия. При владетелят на Дунавска България Телец (761-764 г.) 208 хиляди души от Тракия са преселени във Витиния. Много българи са преселени от Балканите главно в Киликия при управлението на император Василий II (976-1025 г.). Киликия е историческа област на югозападното крайбрежие на Мала Азия около залива Александрета (днес Искендерун).

Заселването на българите се свързва със защитата на прохода „Киликийска

Армения, бягащи от нахлуването на селджуките идват в Киликия. Столица на Кралство Киликия първоначално е Тартус, а след това столицата е преместена в Сис. Това е християнска държава, съюзник на кръстоносците, която се стреми да отстоява християнската религия в региона. Българите в този регион, през определени периоди са били съюзници или противници на Арменска Киликия. За взаимоотношенията на Булгар с Арменското кралство Киликия тепърва трябва да бъдат направени изследвания.

На Българската планина и около нея е живяло компактно българско население. Българите в съюз с караманците устояват на натиска на османците от 1227 до 1517 г. Професорът по история и по турски език Неджип Асъм през 1921 г. публикува данни за анадолските българи, как заедно с караманците се сражават срещу селджуките, а после срещу османците. Според него, православните християни, които тогава се намират в района от Бейшехир до Коня и говорят турски език „са остатъци, продължение на онези българи”.

От XI до началото на XVI в. българите имат свои държавни образувания със собствена армия в Източен, Централен и Южен Анадол. Територията на държавата Булгар е обхващала земи между градовете Ерегли, Нигде, Юргюб, Адана и Тарсус, Ердемли, Мут и Караман, в областта на самия град Тарсус, също околността на Бейшехир до Коня. По пътя от Коня към Гьоксу в околността на град Бозкър има развалини на град Булгар.

От началото на XIII до началото на XVI в. действията на държавата Булгар, в и около Българската планина, е преплетена с действията на държавата на караманците. Караманците идват в Мала Азия от областта Ширван (днес в Азербайджан) и в началото на XIII век усядат в южната част на полуострова. Те създават своя държава, която е най-сериозният съперник на османците в Мала Азия. Поради държавата на караманците, експанзията на Османския бейлик се насочва към Балканите и едва през 1517 г. султан Селим I (1512-1520 г.) успява да победи Караман и да присъедини територията му към османската империя.

Отначало караманците се сражават с българите, но след това влизат в съюзнически и васални отношения с тях. За етническия произход на караманците има различни версии. Според една те са тюркизирани гърци, тъй като са православни християни и ползват гръцката азбука. Според друга са тюркски племена, който под натиска на монголите се заселват в Мала Азия. Тюркският им диалект е близък с този на юруците и имат обща с други тюркски народи култура. Според трети те са тюркизирани българи. През 1923 г. около 100 хиляди караманци християни са прогонени от Турция и заселени в Гърция. Още през 60-те и 70-те години на XX век в публикациите в Турция, историята на анадолските българи започва да се премълчава или преиначава. Последните години в Турция се правят научни конференции, на които се застъпва теза, че караманците са турци християни.

През Средновековието българите са активни участници в повечето събития в Мала Азия и част от Близкия изток. Специално тези в Булгар имат свои владетели Яхши хан I, Айдын бей, Яхши хан II. В края на XV и началото на

XVI век в планината Еренколоф (днес Ерегли), около Бейшехир и между Бейшехир и Коня има българско държавно образование, управлявано от кралица Катерина. То е завладяно от султан Селим I през 1516 г. От публикуваните до момента източници може да бъде направен извод, че българите в Мала Азия са били главно християни, но има и мюсюлмани, говори ли са на български и на тюркски език.

Когато у нас се говори за малоазийски българи, разбирането е главно за поселения на българи християни от Балканите в северозападна Мала Азия, създадени през периода XVI-XIX в. Значителна част от тяхното население се завръща в България от 1878 до 1914 г. Тези, които остават масово са избивани, ограбвани и прогонени през 1923 г. Те са заселени в Гърция. През XVII в. между градовете Измит (Никомидия) и Изник (Никея) в Брусенски вилает е основано българско село Къз дервент (Момин проход), което става известно от писмата на пътешественици европейци в началото на XIX в. Поради духовната власт на Цариградската гръцка патриаршия и смесени бракове с гърци и караманци, в края на XIX в. селото загубва чисто българския си облик, а през 1923 г. е преселено в Гърция. В този район е имало още две български села – Памук дере и Йеникьой, за съдбата на които няма публикации.

Значителна българска християнска общност е имало в Измир (Смирна). Още през 1862 г. и през следващите години българите в Измир тържествено честват празника на светите братя Кирил и Методий. Първото българско училище в българските села в северозападна Мала Азия е открито през 1873 г. в с. Мандър. В брой 10 от 11 май 1871 г. на вестник „Македония” е публикувана дописка от с. Гьобел, Брусенски вилает, че по инициатива на учителя в селото е отбелязан празника на просветителите св. св. Кирил и Методий. Празника разтревожил патриаршеския владика в Кизик и той изпратил писмо, което местния свещеник грък прочел на българите. Според писмото, който празнува този празник е турчин, а учителят е протестантин и лош човек.

През XIX и началото на XX век в северозападна Мала Азия има повече от 20 български християнски села: Коджа бунар, Мандър, Гьобел, Аладжа баир, Тьойбелен, Ташкеси, Йеникьой, Съют, Хаджи Паункьой, Киллик, Чалтик, Кубаш, Юрен, Читак са във вилаета Балькесир. В района на Чанаккале са селата Урумче, Чатал тепе, Чифлик, Стенгелкьой, Маната, Симавла, Байрамич. Значими български християнски поселения има в градовете Измир, Гьонен, Балькесир, Бъндърма, Бурса, Кемер, Ескишехир, Ердек. Българите християни от посочените селища започват да се завръщат в свободната част на България още след 1878 г. До 1914 г. съществуват компактни български християнски села, но през 1923 г. тяхното население е тероризирано и изселено в Гърция.

Характерно е, че на мястото на изселените българи християни в селата и градовете се настаняват предимно българи мохамедани (помаци, торбеши, горани) от българските земи на Балканите. Огромната тема за българите мохамедани в Мала Азия и в Турция, както в миналото така и в наши дни, все още не е подробно изследвана.

През 1870 г., когато българите сами преодоляват съпротивата на Цариградската патриаршия, на Османската империя и останалите велики сили, те постигат най-голямата си победа през Възраждането – създаването на Българската Екзархия. Тогава Цариград е най-големия български град, в него живеят над 50 хиляди българи. След Руско-турската война 1877-1878 г. започва да намалява българското присъствие в Цариград, но до Балканските войни 1912-1913 г., то все още е внушително.

След 1878 г., част от малоазийските българи, започват да се преселват в свободната част на отечеството, а след 1913 г., турските власти насилствено изселват значителна част от тези българи, като имотите им са взети без никакво обезщетение. Тези, които остават, през 1923-1924 г., почти масово са изселени в Гърция.

Нашата историческа наука и държавната ни политика отделят внимание на българското християнско население, а в Турция се изселва огромна маса българи мохамедани, една част са с турско самосъзнание, но друга част знаят родовият си корен и говорят само български език. Българите мохамедани са от цялата етническа територия, Мизия с Добруджа, Тракия и Македония. Има голяма изселническа вълна, по време на войната 1877-1878 г. и непосредствено след нея. Но изселнически вълни има през 1913, след Първата и Втората световни войни. Българското общество, държавата и религиозните институции не изработват програма за приобщаване на българите мюсюлмани към род и родина.

След 1913 г. Турция привлича мюсюлманите от загубената европейска територия, обещавайки им земя и сигурен поминък. Интересно е, че Турция се стреми първо да привлича български говорещите мюсюлмани. Турската държава, за разлика от българската, изработва добре премислена и трайна имиграционна политика. Според изследвания на Боян Гюзелев и Сашо Станев, броят на изселилите се, български говорещи мюсюлмани, от етническата територия, е от 200 до 500 хиляди души. Техните потомци в Турция, вероятно са повече от 2 милиона, а с потомците на българските турци повече от 5-6 милиона.

Първите изселници мюсюлмани от Мизия, Ловчанските и други български говорещи, са заселвани главно в Източна Тракия, а тези от Северна Тракия, Родопите главно в Анадола. Първите се заселват заедно, цели села, като запазват своя език, фолклор и много традиционни обичаи. След 1913 г. властите в Турция започват да разделят изселниците на групи от 5-10 семейства и да ги настаняват в турски говореща среда. Колко е броят на тези наши сънародници днес и колко от тях знаят своя произход, може само да се предполага. Защото цифрите от официалните преброявания на населението в Турция, не дават представа за етническата структура. Но до 60-те години на XX в. има, макар непълни, данни за езикови малцинства и 20-30 хиляди души посочват българския език като първи или «втори» говорим език.

Българската държава не се стреми да установи постоянен контакт с изселниците мохамедани в Турция. Но те поддържат връзки и контакти със свои роднини и земляци в България. Тези наши сънародници, съзнателно или несъзнателно, оказват влияние върху българите мохамедани в България и съдействат

за формиране на чувство за псевдоетническа турска идентичност.

На 18 октомври 1925 г. в Анкара е подписан Договор за приятелство между Турция и България. Според този, крайно несправедлив за разорените и прогонени българи договор, право на собственост е признато само на изселените се до 5 октомври 1912 г. Турската страна не изпълнява договора да изплати обезщетение на тези собственици или да им позволи да стопанисват имотите си, а за избитите, ограбените и прогонените през 1913 г. българи, дори не е обещано обезщетение. Вече 86 години българската страна не е поставила достойно този национален проблем пред турската страна. Приемат се всевъзможни претенции на Турция и значителна част се удовлетворяват, без да се поставя категорично въпроса за правата и интересите на българите бежанци от Източна Тракия и Мала Азия.

От многобройните имоти на Българската Екзархия в Цариград, Одрин, Лозенград и пр., днес са останали само храмовете «Св. Георги» и „Св.св. Константин и Елена” в Одрин, храма «Св. Стефан», новата сграда на Екзархията, един метох и едно гробище с храма „Св. Димитър” в Цариград. Духовната семинария със 70 дка. двор, училището, старата сграда на Екзархията, Болницата в Цариград и много други, са отнети от турските власти.

Настоятелството на Фондация на Православната църква на „Българската Екзархия” в Турция поставя въпроса за възстановяване на собствеността върху 53 имота. От подадените през 2012 г. 11 молби за имоти в Истанбул, Генералната дирекция по вакъфите приема решение за възстановяване правото на собственост върху 7 и отхвърля 4, сред които е Българската болница „Евлогий Георгиев”. Има съгласие на местните власти в Лозенград (днес Къркларели) за ремонтно-възстановителни работи на българския православен храм „Св. Никола”.

Търси се решение на въпроси за взаимни имуществени претенции. България поставя въпроса за обезщетение на бежанците от Източна Тракия и Мала Азия. Френският текст на Анкарския договор от 1925 г. позволява да се прави тълкуване на понятия като „емигранти”, „мохаджири” и „бежанци”. Необходима е политическа воля от турска страна за решаване на тези въпроси. Не бива да се прави връзка между обезщетенията, които се дължат за заграбените имоти и имущество на българите бежанци и претенциите на Турция, свързани с исканията на изселените се от България български граждани, именно като български граждани, по силата на изселнически спогодби или индивидуално, по собствено желание.

Основание за обезщетение на българите е бежанският им статут, придобит вследствие насилственото им прогонване от родните им места през периода 1913-1925 г. Докато към българските граждани преселили се в Турция доброволно, по собствено желание в периоди не попадащи в обсега на Договора от 1925 г. българската държава не може да има имуществени или финансови задължения. Претенциите на Турция да се грижи за ислямските храмове, джамиите в България са неоснователни, защото в исляма няма поместни религиозни институции, подобни на Българската православна църква.

България изпълнява своя ангажимент по Споразумение между правител-

ствата на двете страни за изплащане на български пенсии (придобити по българското законодателство) в Турция, което е в сила от 1 март 1999 г. До момента общата сума, която е изплатена възлиза на повече от 200 млн. лв. Все още не е решен въпроса с признаване на стажа, придобит в България, за българските граждани, изселници в Турция.

Турската държава се стреми да се интегрира в Европейските структури и България трябва да постави своите въпроси пред парламента в Страсбург. Това е наложително и поради безкрайните спекулации и изнудване на България от турска страна с т. нар. Възродителен процес.

Време е у нас да бъде изработена и следвана разумна и трайна политика към българите мохамедани, както тук у нас, така и в Турция и навсякъде по света, където има техни общности. Да се приобщават всички българи, независимо от езика който говорят и вярата която изповядват, и всички на които България е родина. Специално внимание трябва да се отделя и на нашите турцизирани сънародници, защото Изтока цени преди всичко кръвно родствената връзка. България е тяхната родина и те са част от българската културна общност.

Според данни от преброяването на населението в Турция, **през 1960 г.** има 52 678 българи мюсюлмани, 4700 българи християни; **през 1993 г.** – българскиговорящи са 275 000, от които 270 000 мюсюлмани и 5000 християни, българският език е майчин на 4088 християни и на 23 138 мюсюлмани, а за 34 234 мюсюлмани е втори език; **към 2007 г.** по неофициални данни българите мюсюлмани са между 270 000 и 600 000 (в тези цифри не влиза броят на торбешите, горани и други българи мюсюлмани, изселници от бивша Югославия), българите християни са 5000, но се посочват и 10-15 хиляди гагаузи, които са българи християни говорещи на турски език.

Според Министерството на външните работи на Р Македония, в Турция живеят 300 хиляди македонци (сиреч българи от Македония), а по самооценка на общността броят им е 850 000 души.

Турската държава не признава национални малцинства, а само религиозни общности. Остава трайно разделение между българите християни и българите мюсюлмани. Турция признава двойно гражданство и мнозинството от нашите сънародници са възстановили българското си гражданство, но визовият режим създава известни трудности за по-активно общуване. Сред сънародниците ни съществува добро отношение към България, има интерес към следване в нашите висши училища. Но липсва информационен поток от българска страна, разпространение на научна, учебна и художествена литература на български език. През последните години интересът към българския език се засилва, но на изучаването му се пречи от турските власти, затруднява се от липсата на специализирана учебна литература и система от езикови курсове. С тези наши сънародници, които държат да говорят, макар и като втори език, български, ние трябва да поддържаме връзки както в Турция, така и по света. През 21 век стопанските и културните връзки са улеснени. Българската културна общност в Турция трябва да се разширява и укрепва в интерес на двете страни.

Днес българи християни живеят главно в Истанбул, отделни семейства в Одрин и други места, към 2011 г. около 2000 души. Християните изявяват българската си идентичност и поддържат контакт главно с БПЦ. Те имат **Българска православна църковна община**, която стопанисва в Истанбул: **сградата и двора на Българската Екзархия**, съществувала в Цариград от 1870 до 1945 г.; **Метоха**, български имот, който в момента се ремонтира; **храма „Св. Първомъченик архидякон Стефан“ (Желязната църква)**, която се нуждае от основен ремонт; **храма „Св. Димитър“ (гробнищната църква)** с гробището към нея; в сградата на Екзархията е изграден **параклис „Св. Иван Рилски Чудотворец“**; и в Одрин: **действащите храмове „Св. Георги Победоносец“** и **„Св. Св. Константин и Елена“**. В Одрин е създадено **Българско читалище „Просвета“**, което тепърва се утвърждава и **Българско неделно училище**. Българската християнска общност до момента, не разполага със своя медия. През последните години броят на българите християни започна да се увеличава от български граждани, които отиват да работят и живеят в Турция.

Сънародниците ни мохамедани и българските турци изселници, живеят главно в Истанбул, Бурса, Анкара, Одрин, Текирдаг и др. градове, и в много села. Те нямат обособени организации на етнически принцип и фактически влизат в групата „български турци“. Българските, по-точно Балканските турци имат около 60 изселнически организации: „Дружество на българските турци – Анкара“, „Делиорманско културно дружество“, „Дружество на турците от Западна Тракия“, „Дружество за солидарност на родопските и дунавските турци“, „Дружество на турците от Тракия и Балканите“, „Дружество за култура и солидарност на румелийските турци“, „Дружество за култура и солидарност на изселниците от Щип“ и много други, като една от най-големите организации е **„Дружество на изселниците от Балканите – Бал-Гъоч“**, създадена през 1985 г. През 2003 г. е регистрирана нова организация **„Бултюрк“ (Дружество за култура и в служба на българските турци)**. Централата е в Истанбул, председател е проф. д-р Хаяти Дурмаз. Новата организация обявява, че няма да балканизира проблема, а ще се съсредоточи върху въпросите засягащи преди всичко българските турци. Тези организации разполагат със свои вестници, списания, поддържат емисии по радиото и телевизията. Например Дружество „Бултюрк“ издават вестник „Бултюрк“, който се разпространява и в България.

Държавната агенция за българите в чужбина поддържа постоянен контакт с Настоятелството на Българската православна църковна община в Истанбул, което се грижи и за храмовете в Одрин. Агенцията участва в инициативите за отбелязване годишнини на българската Екзархия и в кампаниите за ремонтно-възстановителни работи по българските православни храмове и други паметници в Истанбул и Одрин. Предоставяни са значителни количества от книги и други материали. Все още няма установени постоянни контакти с организациите на сънародниците мохамедани.

2.2. Република Гърция

Както вече бе посочено 42 865 кв. км. от територията на историко-географските области Македония и Западна (Беломорска) Тракия, където в края на XIX и началото на XX в. българите са мнозинство от населението, а гърците на трето място по брой, през 1913 и 1920 г. е включена в държавните граници на Гърция. Гръцката държава прилага всички форми и средства за обезбългаряване на заетата територия—от геноцид до Конвенция за „доброволна“ размяна на малцинствата. Въз основа на Конвенцията, Гърция се обявява за еднонационална държава. Според нейната Конституция е признато само мюсюлманско религиозно малцинство. То обхваща турци, българи мюсюлмани, цигани мюсюлмани и пр.

Вече 100 години нашите сънародници, граждани на Гърция нямат право да се учат и молят на своя език, да пеят песните си и да играят танците си. Всеки от тях, който е нарушавал забраните е преследван и наказван. Но въпреки терорът и насилията, „доброволното“ и насилствено изселване и разселване, днес в т. нар. „Северна Гърция“ живеят 150 хиляди православни християни, българи по произход, а в цяла Гърция броят им надвишава 200 хиляди. Това се потвърждава и от неправителствени правозащитни организации като „Хюман Райтс уоч“. През 1995 г. тя публикува доклад от 85 страници с приложени оригинални документи (официални закони и разпоредби, съдебни присъди и пр.). В доклада се заявява, че в Егейска Македония *„съществува етническо малцинство, което има собствен език и култура; гръцкото правителство отрича националния идентитет на това малцинство в нарушение на международните човешки права, признати и подписани от гръцкото правителство, да ползва местния славянски език, със забрана да се разреши съществуването на Център за македонска култура и със забраната да се изпълняват македонски песни и танци на местните събори и увеселения; „...местното население е преследвано от правителствените органи и силите на сигурността и е подложено на икономически и социален натиск. Това е довело до създаването на климат на страх, поради което местното население не смее да изявява своята национална идентичност“.*

Докладът в общи линии е изготвен обективно, впечатлението се разваля от възприетите неточни понятия като „славяни“, „славянски език“, „славо-македонци“, „македонска култура“ и пр. Не само славистите, но и останалите езиковеди специалисти по индо-европейските езици добре знаят, че още през 9-10 век има обособени етноси, народности – българи, хървати, сърби, чехи, поляци, руси и пр. Понятието „**славяни**“ като етноним възниква през XVII век в граматиката на Милетий Смотрийски 1619 г., а за етимологията и значението на думата все още няма прието единно становище. За славяни и славянски език, в днешно време, се говори и пише, най-вече когато трябва да бъде фалшифицирана, изкривена или премълчана истината за някоя славоезична държава и най-вече за многовековната история на българите и България.

„Македонският език“, като нещо различно от българския и „македонската

нация“ като различна от българската, са измислени в лабораторията на Комунистическия интернационал в Москва, а официално учредени през август 1944 г. във Вардарска Македония от местните сърбокомунисти. Ако употребата на названието „македонци“ за гражданите на Република Македония има формално основание, то изобщо не е оправдано за българите в Егейска или Пиринска Македония, както и за емиграцията от Македония до 1944 г., а за много хора и след 1944 г. Част от тези граждани на Гърция днес са с гръцко национално съзнание, но почти всички имат спомен за своя български произход.

След Втората световна война, наред с асимилаторската политика на гръцките власти към нашите сънародници е насочена и денационализаторската политика на Скопие, откъдето им се внушава, че не са българи, а „македонци“. В Егейска Македония развива дейност промакедонистка организация „Виножито“, която издава списание „Нова Зора“.

Тъжна е съдбата на българите мюсюлмани останали в границите на Гърция. Отчуждени от своите братя християни, оставени без внимание от българската държава, голяма част от тях емигрират заедно с турците в Турция. Няма точни данни за броя на българите мюсюлмани, но през 1908-1909 г., само в Егейска Македония те са били 35 хиляди души. През 1913 г. от там се изселват 100 хиляди мюсюлмани. По Лозанския договор, сключен между Турция и Гърция на 24 юли 1923 г. 325 хиляди мюсюлмани се изселват в Турция. Сред тях са били и десетки хиляди българи мюсюлмани. Само една малка част от тези хора идва в България. При стеклите се исторически обстоятелства, се запазват селищата на българите мюсюлмани в Западна Тракия. Днес тези наши сънародници са част от „мюсюлманското малцинство“ в Гърция, което е обгрижвано от Турция.

След Втората световна война децата на тези мюсюлмани посещават турски училища и са изложени на турцизиране. Потомците на тези българи в Гърция, известни с регионалното название „помаци“, в окръзите Ксанти и Родопи наброяват към 40 хиляди, а в цяла Гърция са 50-100 хиляди души. Сред гръцката общественост, влиятелни среди отдавна настояват, че причисляването на «помациите» към едно малцинство с турците, противоречи на интересите на гръцката държава. Напоследък от гръцкият печат стана ясно, че тези среди осъществяват дейност за обособяване на «помашки език» и «помашко национално малцинство». Регистрирана е „Партия на помациите в Западна Тракия“. Официално становище на гръцкото правителство няма, но участието на министри, депутати, митрополити, учени и генерали, е точен показател за целенасочена политика и за отношението на изпълнителната власт.

С обявяването на т. нар. «помашки език» и «помашка нация» на своя територия, Гърция се стреми да намери решение на няколко въпроса: да се представи в по-добра светлина пред международните организации, че започва да спазва договореностите за правата на човека и етническите групи; да намали влиянието на Турция сред своите граждани мюсюлмани и не на последно място, а стратегическият замисъл е да подготви своя възможност за влияние сред мюсюлманите в България.

Българската държава следва да прояви специално внимание към българите мюсюлмани в Гърция. Мъдро и настоятелно да бъдат защитавани техните интереси за да се съхранят като българска етническа група. Да се установяват, разширяват и утвърждават контактите с тези наши сънародници. Различните комисии и други институции към ООН и при европейските структури трябва да бъдат редовно сезирани за политиката на властите спрямо етническите групи в Гърция. Проблемът да се интернационализира и се постави в руслото на последните постижения на европейското законодателство. Гръцките граждани с български произход са заети в селското стопанство, занаятите, търговията и във всички сфери на обществения живот.

Гръцката държава не признава етническия произход на местното българско население, в тѝй наречената Северна Гърция, тоест Егейска (Беломорска) Македония и Западна (Беломорска) Тракия. Местните българи нямат статут на национално малцинство. Това обстоятелство лишава българската общност от възможността да изучава родния си език и да упражнява етнокултурните си права. Но сред егейските българи има хора, които не искат да забравят своята идентичност.

През 2000 г. след решение на Европейския съд по правата на човека Гърция се вижда принудена да приеме съществуването на партията „**Български човешки права в Македония**”. Тази организация е основана в гр. Воден (Едеса) от 300 българи начело с инж. Никола Стоянов. Поради отказът да носи административно наложеното му гръцко име Николаидис Стоянидис, той е уволнен от работа. През октомври 2009 г. е арестуван и чрез скалъпен процес осъден. В началото на 2010 г. е унищожен интернет сайтът на партията.

Друг опит е създаването на българската „**Мъгленска Православна Архиепископия**”. Тя е основана от 200 православни българи в гр. Лерин (Флорина) с предстоятел архиепископ Антим Мъгленски. Архиепископията обгрижва с по един свещеник своите енории в Костурско, Леринско, Воденско, Солунско, Охридско и Кавала. Направено е искане за отделяне от Еладската църква и водене службите на български език. Да се открие българско православно училище в Лерин, където децата да се учат на майчиния си език. Гръцките власти категорично отказват да регистрират Архиепископията и унищожават нейния интернет сайт. Поради липсата на храмове, службите на български се извършват тайно, в частните домове на свещениците и на енорияшите.

Според различни публикации, включително на специалисти в Гърция, жителите на Егейска Македония, които са от български произход са повече от 700 хиляди, а в цяла Гърция 1 200 000 души. Според публикация на Министерството на външните работи на Р Македония, македонците в Гърция са 700 хиляди, а според самопроценка на общността 1 200 000 души.

Политиката за асимилационен натиск чрез промяна на етническия баланс, в районите където живее население с български корен, продължава и в наши дни със Закона за устройване на гърците репатрианти от 2000 г. По този закон в Егейска Македония и Западна Тракия са заселени хора с гръцки етнически

произход от страните на бившия Съветски съюз—т.нар. понтийски гърци.

Временно и постоянно пребиваващите в Гърция български граждани са повече от 200 хиляди. Те са разпръснати в цялата континентална и островна част на страната, но около 100 хиляди са в т. нар. Северна Гърция. Броят на временно пребиваващите се увеличава през лятото и намалява през зимата. Тези български граждани се занимават с физически труд, в обслужващата сфера, гледат стари и болни хора, малки деца и др.

Официално регистрирани сдружения и организации с културно-просветен характер имат само българските граждани, мигранти от България. След като двете държава са членове на Европейския съюз, техните граждани преминаващи от едната в другата държава са мигранти. Част от тези хора, гръцки граждани от смесени бракове и тези, които имат регулиран статут на пребиваване, в значителна степен са интегрирани в гръцкото общество.

През 90-те години в Гърция бяха учредени редица дружества от български станали гръцки граждани при смесени бракове и бивши политически емигранти български граждани, които след дадената им амнистия се завърнаха в родината си. Първото Българо-гръцко дружество в Солун се разпада поради невъзможността да си осигури помещение за офис. Но през 1995 г. в Солун е създадено ново **Българо-гръцко дружество “Св.Св. Кирил и Методий”**. Обявено е създаване на **Гръцко-българско дружество в гр. Лариса**. Активна дейност развива през 90-те години **Българо-гръцкото дружество „Отец Паисий“** в Атина. То е в постоянен контакт с българското посолство и работи за популяризиране на българската култура. Дружеството не среща пречки от гръцките власти, а има и добри контакти на държавно и частно ниво в България. Ръководството и членовете на дружеството имат амбицията да посредничат за засилване на културните и стопанските връзки между България и Гърция.

От българите работещи в Гърция през 1999 г. в Атина е създадено **Българо-гръцко дружество за приятелство**. Към дружеството функционират два клуба **„Казанлъшка роза“** и **„Шуменска крепост“**. Организиран са курсове по български език и е сформирана **Емигрантска информационна агенция „Компас“**, за обслужване, информиране и обучение на български граждани, които са се установили на територията на Гърция. Има и формация за народни песни **„Българка“** – основен състав от 6 души. Това дружество издава вестник **„Български глас“**, който отразява живота и проблемите на тези българи и се разпространява в Гърция и в Кипър.

През 2000 г. е създадено **Дружество “Българска общност – Атина”**, дейността на което е насочена към запазване на българската култура, традиции и изкуство. То се стреми да създаде свои филиали във всички части на Гърция, където има забележимо българско присъствие. През 2002 г. това дружество организира **Българско неделно училище** в гръцката столица, което носи името **„Св. св. Кирил и Методий“**. Но през последните години, дейността на това дружество рязко намалява. През учебната 2007/2008 година издръжката на Българското неделно училище поема **Дружество „Хан Аспарух“**, а през 2008/2009 г. е създаде-

но ново **Културно-просветно дружество „Будители”**, което да се грижи само за училището.

През 2009 г. в Атина отваря врати **Българско неделно училище „Паисий Хилендарски”** към **Гръцко-българско сдружение за култура–Атина** (дружеството получава съдебна регистрация на 31 март 2010 г.) Целите на дружеството са:

- Да подкрепя и защитава с всички законни средства правата на българските граждани, които живеят, работят и учат в Република Гърция, с цел удовлетворяване по най-добрия начин на техните материални, морални, културни и обществени интереси и главно на тези, свързани с престоя и работата им в Гърция;

- Да им предоставя познания и информация за тяхната родина, за да не се отчуждят от нейната култура, език, обичаи и традиция, както и да им помага в контактите им със сънародниците им по цял свят;

- Да им предоставя познания и информация за Р. Гърция с цел по-добрата и безпроблемна адаптация към гръцкото общество;

- Да предоставя на гръцкото общество познания и информация за България, с цел по-доброто взаимно опознаване между двата народа и по-нататъшно развитие на връзките и приятелство и сътрудничество между двете страни, както и за развитието на приятелски отношения с други общности на чужди граждани, които живеят и работят в Р. Гърция;

- Да допринесе за сплотяването на отношенията между членовете на Сдружението и създаването на дух на алтруизъм и солидарност.

На остров Крит има две български организации: **Общокритско дружество на българите – Варна**, създадено и регистрирано през 2007 г. в гр. Ираклион и **Българска общност – Ханя**, регистрирано през 2006 г. в гр. Ханя. През 2009 г. е регистрирано **Дружество на българите в Пелопонес „Хан Аспарух”**, към което е създаден културен клуб с библиотека. Седалището на дружеството е в гр. Патра.

В Света гора на полуостров Атон има един български манастир „**Св. Великомъченик Георги Зограф**”. В него служат 23 българи монаси, които са гръцки граждани, според разпоредбите за статута на Светогорската монашеска република. Самият манастир е ставропигиален (независим) по отношение на гръцката Еладска православна църква и се числи към диоцеза на Константинополската (Цариградската, Вселенската) патриаршия в Истанбул. Монасите са в общение с БПЦ и манастира се определя като български. През 2008 г. в Солун с помощта на манастира, отвори врати **Българско неделно училище**.

През 2008 г. в Атина е създадена **Българска православна църковна община с храм „Св. Иван Рилски Чудотворец”**. Общината оказва подкрепа на двете Български неделни училища и на българските организации.

Наред с „Български глас” в Атина излизат на български и гръцки език още четири вестника–„**Атински вест**”, „**Български новини**”, „**Контакти**” и „**България днес**”, които предлагат актуална информация за живота на общ-

ността, възможностите за престой и намиране на работа в Гърция. Те се разпространяват в Гърция, Кипър, Италия.

Гръцката държава признава като български културни паметници само Зографския манастир в Света гора, храма „Св. Стефан” в гр. Костур и бюст-паметника на Васил Левски, издигнат в двора на българското консулство в Солун.

Държавната агенция за българите в чужбина работи активно с българската общност в Гърция. Дейността на агенцията е един от съществените фактори за създаването на организациите и училищата през последните години. ДАБЧ е в постоянен контакт с всички организационни структури. Направени са много дарения с българска художествена и учебна литература на неделните училища и на организациите. Оказва се съдействие за гостуване на ансамбли и отделни изпълнители в Атина и Солун. Децата участват в организирани от агенцията конкурси за рисунка и литературно есе.

През 21 век нашата страна трябва да намери форми и средства за поддържане на постоянен контакт с нашите сънародници в Гърция и да оказва съдействие за запазване на етническия им облик. Те могат да бъдат полезни за преодоляване на исторически сложилите се проблеми и за едно ползотворно, взаимноизгодно сътрудничество между двете съседни нации и държави. През Възраждането българите билингвисти и полиглоти помагат на българския народ да се запознае с различни културни образци, днес те също могат и трябва да допринесат за активен културен и стопански обмен.

2. 3. В Република Сърбия

В територията, която обхваща Сръбското княжество през 1829 г. има поселения на древните българи още от V-VI в. Цялата територия на Княжеството е влизала в границите на Първото и Второто българско дунавско царство. Античният Сингиндунум, през VIII-IX в. е построен отново от българите и наречен Белград (третият от белите градове на Първото българско дунавско царство). Той е български град до XIV в., когато е завладян от Унгария, а от XV в. е в границите на Османската империя, сръбски става през XIX в.

През периода на Османското владичество, в района на Белград и горното течение на р. Морава, постепенно се населват сърби. Завареното българско население е подложено на естествена асимилация, но до края на XIX в. част от него има българско самосъзнание или спомен за българския си произход. През периода 1915-1918 г., когато долината на Морава е администрирана от български власти, спомена за българския произход се събужда сред значителна част от посърбеното население.

Наред с българите в Западните български земи и Косово, български общности живеят в Сърбия, Хърватия, Словения, Босна и Херцеговина. От 1878 до 1919 г. в Сърбия, а след 1919 до 1941 г., в общата държавна територия на Сърбо-Хърватско-Словенското кралство (от 1929 г. Югославия), има вътрешна миграция. Българите от Западните земи и от Македония мигрират, първоначал-

но като гурбетчии, а след това започват и трайно да се установяват в тези земи. В големите градове Ниш, Белград, Сараево, Нови Сад, Баня лука, Загреб, Осиек, Сплит, Любляна, Марибор и др., до 1945 г. се установяват хиляди българи и български семейства. За броят на тези българи не могат да се посочат и приблизителни числа, тъй като властите не им позволяват създаване на организации и изяви, като българско национално малцинство. В сръбската, югославската статистика до Втората световна война, не се признава националната принадлежност на българите в Македония, оспорва се и на българите от Западните земи и Западните покрайнини. Според официалните данни от преброяването на населението в Югославия през 1931 г., българи като национално малцинство не са посочени. Те са включени в мнозинството на „сърбо-хърватите“ и „югославяните“. Но според български и чужди изследователи, българите в Югославия, през 30-те години са повече от 700 хиляди.

Империята „Югославия“ може да оправдае това название и да постигне по-голяма стабилност, ако признава идентичността и на българското си население, както на сърби, хървати и словенци, не „триименен“, а четирименен славянски народ, тъй като по това време българите в югославската територия са повече от словенците. Но великосръбския шовинизъм отрича съществуването на българите, решен да ги посърби.

Самите българи, в условията на шовинистична антибългарска пропаганда, внушаваща омраза към България и всичко българско, предпочитат да не изявяват българската си идентичност. Броят на тези «сърби» от български произход в Югославия, извън изконните Западни български земи и Вардарска Македония, е повече от 300 хиляди души.

В Сърбия има колонии на българи градинари, главно от Мизия, от Търновско и Горнооряховско, които водят началото си от първите десетилетия на XIX в. По протежението на Дунава и неговите притоци, българите са известни като майстори-градинари. До средата на XIX в. около Белград, Смедерево, Пожаревац, Гроцка, Крагуевац, Шабац, Ужице, Кюприя и др., българите създават градини, произвеждат зеленчуци, учат местното население да се храни с тях и на агрокултура. След Балканските и Първата световна война, тези българи намират градините си запустяли, инвентарът разграбен, а шовинистичната истерия затруднява живота им и мнозинството от тях се прехвърлят в Унгария, Австрия, Чехословакия, Полша.

Новата империя има в територията си част от поречието на Дунав, долините на Сава, Драва, долното течение на Тиса, Тимиш и други реки, които до 1918 г. са в територията на Австро-Унгария и около тях има много български градини. До 1923 г. КСХС не издава визи на българите градинари да се върнат по работените от тях градини. Населението в Хърватия, Словения и Войводина помага на останалите по градините си българи и настоява да се върнат всички, защото остро се чувства липсата на произвежданите от тях евтини зеленчуци.

След Първата световна война, към Сърбо-Хърватско-Словенското кралство са включени областта Срем и земи северно от Дунав–Бараня, Бачка и 1/3

от Банат. Кралството обединява земите в една област наречена „Войводина“.

Около градовете Нови Сад, Суботица, Панчево, Ковин и др. във Войводина има зеленчукови градини на българи. Но в частта от историко-географската област Банат, поданици на КСХС стават банатски българи католици, самоназоваващи се павликяни, „палкене“. В Австро-Унгария банатските българи са привилегирани колонисти. Те са заможни селски стопани, производители главно на зърнени храни, но има и търговци, и интелигенция. В югославската част от Банат, българите католици живеят компактно, в селата Модош, Конак, Стари лец, Банатски двор, Бело блато, Гюргево, Иваново и разпръснато в градовете Кикинда, Зренянин, Вършац, Ковин, Панчево. През 1918 г. тези наши сънародници наброяват към 6000 души.

Банатските българи са не само заможни стопани, но и сплотена етнорелигиозна група българи. Те имат своя интелигенция, училища, учители и свещеници, от своята среда. В края на XIX в. банатските българи превръщат своя говор, във втора книжовна норма на българския език и издават своя книжнина, като използват латинската азбука. Сръбските власти лишават банатските българи от малцинствени права, затварят техните училищата и задължава децата им, да посещават сръбските училища. Но конюнктурата позволява на сънародниците ни да запазят имотите си. Принадлежността им към Римокатолическата църква, запазва богослужението на банатския български говор и в значителна степен, запълва липсата на училища. През 1937 г., когато отношенията между Югославия и България що-годе се нормализират, банатските българи във Войводина, са признати за малцинство и те възстановяват контактите си с банатчаните в Румъния и в България.

В годините на Втората световна война, от 1941 до 1944 г. Югославия се разпада, Бараня и Бачка са върнати на Унгария, а сръбската част от Банат, поради съперничеството на Унгария и Румъния, е управлявана от Германия. Училищата на банатските българи са възстановени, контактите с България разширени. По примерът на немците и унгарците в областта, българите носят значки с трицвета на България. Според българският консул в Белград, през 1942 г. банатските българи в селата Иваново, Гюргево, Бело блато, Банатски двор, Стари лец, Конак и Модош, са 4500 души и сред тях има движение за изселване в България. Но през есента на 1944 г. германските войски отстъпват и се връща югославска администрация. Започва социалистическия период в живота на банатските българи, граждани на Югославия и тяхна емиграция се отправя за Австралия, САЩ, Швеция, Германия.

Според Конституцията на Югославия, всички малцинства имат гарантирани права, но към българите се прилага целенасочена асимилационна политика и след разпадането на Югославия в 1991 г. натискът е засилен. При новосъздадената държавна общност Сърбия и Черна Гора е приета конституция, според която на малцинствата са гарантирани всички права според международните споразумения и Рамковата конвенция за защита на националните малцинства. Тази конституция е в сила и след разделянето на Сърбия и Черна Гора през 2008 г.

В учебниците по история за средните училища до 1991 г. за Западните покрайнини (ЗП) пише, че «са придобити по Ньойския договор». Макар и неточно, това твърдение е близко до истината. След това в учебниците бе написано, че това са «освободени сръбски земи»? В учебниците от 2003 г. пише, че след Първата световна война Сърбия не е взела територии от България. За югославската и сръбската статистика тимошките, моравските и банатските българи не съществуват.

Според официалните данни българи има само в Царибродска /днес Димитровградска/ и Босилеградска общини, а в Пирот, Ниш, Белград, Нови Сад, Панчево и др. живеят стотици хиляди «югославяни» и сърби от български произход. Всъщност половината от днешните сърби са от български произход, а тези които добре помнят българския си род, не са по-малко от 300 хиляди души. Има публикации, в които се посочва, че броят на българите е 600 хиляди, а на сърбите с български произход 2 500 000 души. По официални данни от последните преброявания на населението в Сърбия, през 2002 г. българите са 20 497, «македонците» – 25 847, горани 4581, «югославяните» – 80 721, а не-посочили национална принадлежност – 12 хиляди; през 2011 г. българите са 18 543, „македонците” – 22 755, гораните – 7667, „югославяните” – 23 303 .

За «македонците» знаем, че са българи от Вардарска Македония. Интересна «етническа» общност са тъй наречените «югославяни». Знаем, че в Югославия беше учредена «македонска» и измислена «мюсюлманска» нации, продължава да се работи по учредяването на «шопска» и «торлашка» нации, може би и по други. За «югославяните» се обяснява, че са потомци на смесени бракове, но истината е, че повечето са чисти българи, които така се спасяват от различните форми на асимилационен натиск. Но и целта на сръбската политика, да денационализира българите, ако не успее да ги сръббизира, все пак се постига.

При сравняването на данните от преброяванията през 2002 и 2011 г. се вижда, че югославяните рязко намаляват, но и българите продължават да намаляват. В Цариброд /днес Димитровград/ през 1961 г. като «югославяни» се регистрират 11 души, а в 1991 г. «югославяните» са вече 3500. През 1991 г. в цяла Сърбия «югославяните» са 3,2%, а в Цариброд – 22,4% от населението. В Царибродската община през 1971 г. българите са 90,1%, през 1991 г. – 52%, а 2002 г. – 49% от населението. Ясно е, че «югославяните» са форма за денационализация преди всичко на българите.

Според Министерството на външните работи на Р Македония, македонците в Сърбия са 85 хиляди, а по самопроценка на общността 300 хиляди души.

Българите в ЗП са добре интегрирани в обществото и имат най-висок процент образовани хора в Сърбия. Този планински район е дал най-много учители в бивша Югославия, включително учители по сръбски език. Има села в Царибродско и Босилеградско, които са родно място на десетки лекари, инженери, агрономи, преподаватели в университети, известни художници, писатели, журналисти, артисти, спортисти. Градове с 30-40 хиляди жители не могат да се сравняват с тези извори на образовани хора. Ако в Босилеград и Цариброд се

завърнат професорите от Белград, Ниш, Нови Сад, София, Скопие, Загреб, Любляна и други, там веднага могат да бъдат отворени университети, академии. Това изключително ученолюбие е една от причините за обезлюдяване на района, защото образованите специалисти си намират работа в големите градове и остават там, като мнозинството не декларира българската си идентичност.

Банатските българи са добре интегрирани в обществото на Войводина, което има традиции на толерантност в междуетническите отношения. Те, макар да са сравнително малобройна група, успяват да се съхранят и в момента преживяват възраждане.

Специално в Автономната област **Войводина**, сред банатските българи започна движение за организиране и вече има три дружества: **Българско културно дружество „Грандафер“** (Роза) в село Бело Блато, община Зренянин. Създадено и регистрирано през 1996 г. Има 10 активисти и всички българи в селото са негови съмишленици. Наета е частна къща, която се използва за Българско неделно училище. Финансира се от членовете и от Завода за култура в Нови Сад. Извършва разностранна дейност за запазване традициите на банатските българи, за активизиране духовните контакт между банатските българи в Румъния, Сърбия и България, с цялата българска общност в Сърбия и с майката родина България. Дружеството е инициатор за провеждането на първата „Българиада“ във Войводина и това начинание през 2012 г. е организирано за десети път. Най-значима проява на дружеството, с участието на ДАБЧ, е създаването на частно, неделно училище за изучаване на български език; **Културно-просветно дружество на банатските българи павликяни „Иваново 1868“** в село Иваново, община Панчево. Създадено и регистрирано през 2001 г. Има 20 активисти част от българите в селото са негови съмишленици. Финансира се от членовете и от Завода за култура в Нови Сад. Извършва активна дейност за запазване традициите на банатските българи, за активизиране контактите между банатските българи в Сърбия, Румъния и България, с българската общност в Сърбия и с майката родина България. Най-значими прояви на дружеството, организирани с участието на ДАБЧ са: срещата на банатските българи от Сърбия, Румъния и България „Иваново 2000“ и „Иваново 2010“; откриването на курс по български език и български фолклор в местното основно училище. **Дружество на банатските българи „Иваново – Банат“** в с. Иваново, община Панчево. Създадено и регистрирано през 2011 г. има 10 активисти и част от българите в селото са негови съмишленици. Към тези организации може да се причисли и **Дружеството за български език, литература и култура** в гр. Нови Сад. Организацията е създадена главно от западнопокраински българи и регистрирана през 2001 г. Има 30 активисти и повече от 100 съмишленици, сред които и банатски българи. В устава на организацията се посочва, че тя се създава „от граждани, които се интересуват от българския език и литература и от тяхното по-нататъшно развитие“. Няма собствена сграда. Ползва помещения в Центъра за култура и просвета на Войводина в Нови Сад. Има 9 секции: Езикова; Секция за литература; За традиции; Клуб на художници; Комисия за изследователска

дейност; Издателска комисия с редакция на Годишник на дружеството; Секция за спорт и възстановяване; Фолклорна и музикална секция; Секция за българо-сръбско и приятелство с малцинствата във Войводина. Финансира се от Културно-просветния център на Войводина, от дарения и други приходи. Дружеството е в сътрудничество с организациите на банатските българи „Трандафер“, „Иваново 1868“ и „Иваново – Банат“, в контакт с останалите български организации в Сърбия. По-значими прояви с участието на ДАБЧ са „Българиадите“ във Войводина, вече са проведени десет и отбелязване дейността на Г. С. Раковски и Л. Каравелов в Нови Сад. През 2009 г. в Нови Сад бе именована улица „Л. Каравелов“ и поставена паметна плоча с барелеф на Л. Каравелов.

В **Сърбия** още при режима на Милошевич е проявена активност от българското малцинство. През 1990 г. е регистрирана политическа партия, **Демократичен съюз на българите в Югославия (ДСБЮ)**, която си поставя за цел да организира и сплотява българите, граждани на Югославия. Организатори са Иван Григоров, д-р Марко Шукарев и други. Но под натиска на властите и възникнали противоречия в ръководството на ДСБЮ, целта не е постигната. През 2006 г. ДСБЮ се разпадна на три партии: **1.** Като продължител на ДСБЮ, се обяви партията **Демократичен съюз на българите (ДСБ)** с председател Драголюб Иванчов от Босилеград. Членове ѝ са предимно в Босилеградската община, но има последователи и в Димитровградската общината;

2. Демократическа партия на българите (ДПБ) се регистрира като нова партия през 2007 г. Председател е д-р Ангел Йосифов от Димитровград (Цариброд), а членове ѝ са предимно в Димитровградска община, има последователи и извън общината;

3. Партия на българите в Сърбия (ПБС) се регистрира през 2007 г. като нова партия. Председател е Драголюб Нотев от Димитровград, членове са главно от Димитровградска община, но има последователи в Пирот и други селища. Това политическо разцепление, засега обрича българите в Сърбия на разделение и противоречия, на слабост.

През 1996 г. в Димитровград (Цариброд) са основани и регистрирани **Хуманитарна организация „Солидарност“** и **Хелзинкски комитет за защита правата и свободите на българите в Югославия**. Председател е Зденка Тодорова. Имат 10 активисти. Не разполагат със собствена сграда. Финансират се от международни проекти и дарения. Дейността е чрез печатни издания, публикации и изяви по медиите, протестни събрания, изложби на документи и материали за живота на българската общност, за съдбата на българските културно-исторически паметници в държавната територия на Сърбия, събиране на помощи за социално слаби семейства от общността. Значими прояви с участието на ДАБЧ са събиране на помощи и пресконференции за правата и свободите на българите в Сърбия.

Основни проблеми са, че тези организации се проявяват главно в България, а имат сравнително слабото влияние и малко на брой прояви в Сърбия. Както властите, така и общността не възприемат тези организации като пред-

ставяващи цялото българско национално малцинство.

От втората половина на 90-те години на миналия век в Сърбия са създадени много културно-просветни организации. **Културно-информационен център на българското национално малцинство „Цариброд“** (КИЦ „Цариброд“) със седалище в Димитровград. По предложение и с подкрепа от България, КИЦ „Цариброд“ е създаден през 1998 г. с клонове в Димитровград и Босилеград. В Димитровград е открит на 13 февруари 1998 г., а в Босилеград на 08 октомври 1998 г. Платените сътрудници са трима в Димитровград и трима в Босилеград. Не разполага със собствени сгради. Финансирането е от България, от участие в проекти и от извършване на някои услуги. Дейността е многостранна: Организира активен културен обмен с България – канят се ансамбли, театрални трупи, индивидуални изпълнители, писатели, общественици; и двата клона разполагат с добре оборудвани офиси с видеостени за прожектиране на филми, сравнително богат книжен фонд; чрез ДАБЧ получава книги и периодика от България. Оказва съдействие на младежи, които желаят да продължат образованието си в България. Удостоверява българския произход на кандидати за получаване на българско гражданство от Царибродска и Босилеградска общини и на техни потомци в Сърбия. През последните години, с участието на ДАБЧ, са отбелязвани бележити дати и събития от българската история, организирани са литературни вечери, концерти. През 2006 г. клонът в Босилеград се обособи като самостоятелна организация. **Културно-информационен център на българското национално малцинство „Босилеград“** (КИЦ „Босилеград“). Най-значима проява, организирана всяка година от КИЦ в Босилеград е Детския международен Великденски фестивал с конкурс „Борене на яйца“. Проблеми съществуват в отношенията на тези КИЦ-ове с държавните и общински власти и с останалите български организации. Това е сериозна пречка КИЦ „Цариброд“ и КИЦ „Босилеград“ да събират и обединяват мнозинството от българите в Димитровградска и Босилеградска община.

През 2004 г. в с. Звонци, Бабушнишка община е създаден **Звонски културен център „Дерекул“**. Има 20 активни членове и много съмишленици в седемте села на кметството: Звонци, Нашушковица, Ясен дел, Вучин дел, Ракита, Пресека, Берин извор. Центъра ползва помещения в сградата на Пчеларската задруга. Финансира се от своите членове, получава дарения и помощи от България. Работи активно за запазване на българската идентичност, за поддържане на постоянна културна връзка с България, за запазване на българските исторически паметници в района на кметството, за обзавеждане на Клуб с библиотека, аудио и видеотехника. Към центъра е и Църковното настоятелство, което поради липса на свещеник сърбин, е българско по състав.

Най-значима проява, осъществена от центъра, с участието на ДАБЧ, е основният ремонт на местния православен храм „Св. Пророк Илия“ и поставянето на масивен железен кръст на историческия паметник „Асеново кале“.

През 2010 г. в гр. Пирот е създаден и съдебно регистриран **Културно-информационен център „Балканика“**. Има 10 активни членове и доста съ-

мишленици в града. Целта е постепенно възраждане на българското съзнание на гражданите на Пирот. Оказва съдействие на кандидати за получаване на българско гражданство. Основните проблеми са в утвърждаването на центъра спрямо общинските органи на властта и сред гражданите не забравили българския си произход.

През 2003 г. в Босилеград е създадена **Матица на българите в Сърбия**. Организатори са Пене Димитров, Иван Григоров и други. Организацията, има филиал в Димитровград. Има 20 активисти и около 100 съмишленици. В устава на организацията се посочва, че ще бъдат създадени местни организации в територията на цяла Сърбия, но до момента това не е осъществено. Няма собствен сграден фонд. Финансира се от членовете и от дарения. Заявена е разностранна дейност – културна, социална, правозащитна. Оказва съдействие на младежи за продължаване на образованието в България и на кандидати за получаване на българско гражданство. По-значими прояви с участието на ДАБЧ са отбелязване на 3 март, 24 май, 1 и 8 ноември. Конференция за поета и общественика Емануил Попдимитров. Основните проблеми са в утвърждаване на организацията и в отношенията ѝ с останалите структури на българската общност.

През 2000 г. в ДАБЧ идват отделни сръбски граждани от Тимошко, които искат да получат удостоверение за български произход и да кандидатстват за получаване на българско гражданство. Обяснено им е, че трябва да намерят документи, с които да докажат българския си произход. Предложена им е идеята да си създадат българска организация, която да ги представлява пред сръбските и българските власти. През 2004 г. в с. Велики Ясеновац, община Зайчар е учредено и регистрирано **Българско културно дружество в североизточна Сърбия „Зорница“**. Първата група, която идва в ДАБЧ от Тимошко, е от с. Велика Ясикова, Зайчарска община, което се намира в територията взета от Княжество Сърбия през 1833 г. Пристигналите твърдят, че предците им са от 9-те села взети с Ньойския договор. Представят ксерокопия на различни документи от периода до 1920 г. и 1941-1944 г., Кръщелни свидетелства, военни книжки и други, от които е видно, че предците им са записани като българи. Макар че не са учили български език, те говорят сравнително добре, а някои могат и да пишат на български. На много от тези сръбски граждани са издадени удостоверения за български произход и те кандидатстват за получаване на българско гражданство.

В агенцията продължават да идват сръбски граждани от Тимошко, не само от 9-те села но и от районите на Зайчарска, Неготинска и Борска община, които, с някои прекъсвания, са в държавната територия на Сърбия вече 280 години. Специално на влашки говорящите Румъния предлага разностранна подкрепа и на първо място румънско гражданство. Румънският паспорт, който им се предлага без българските изисквания, може напълно да замени българския като средство за пътуване и намиране на работа в Европейския съюз. Фактът, че те търсят и предпочитат българското гражданство е много сериозно основание за български произход.

През 2011 г. **Българско културно дружество в североизточна Сърбия „Зорница”** преустановява своята дейност. На 21 ноември 2012 г. в с. Градсково е учредено **Сдружение „Деница”**, което продължава дейността на „Зорница”. Основен проблем е липсата на опит в тези организации и на други български структури в североизточна Сърбия, сред Тимошките българи.

В третият по големина град в Сърбия, Ниш живее многохилядна общност с български произход, но при преброяването на населението през 2011 г. българска идентичност са декларирали само 987 души. През последните години са създадени няколко земеделски и смесени организации. През 2000 г. е създадено **Земеделско дружество на божичани в Ниш „Слатина”**. Според различни източници, изселниците от някога най-голямото село в Босилеградска община, Божица, които сега живеят в Ниш са от 3 до 5 хиляди души. Дружеството няма собствен офис. Дейността му се изчерпва с уреждане на земеделски срещи на божичани. През 2004 г. в Ниш е учредено и регистрирано **Сдружение за сръбско-българско приятелство „Рила”**. Има 5 активисти и доста съмишленици, разполага със собствен офис. Финансира се от членовете и от културни проекти. Сдружението си поставя за цел да работи за активизиране и разширяване на културния, научния и стопанския обмен между България и Сърбия, за запазване етнокултурните традиции на българската общност в Ниш, да организира Неделно училище за изучаване на български език.

На 28 февруари 2009 г. е основано **Гражданско сдружение „Цариброд” в Ниш**. Основателите са българи, произхождащи от Цариброд и общината, които живеят в Ниш. Ръководи се от деветчленен съвет с Председател, двама заместник-председатели (подпредседатели) и секретар. Поставя си за задача да работи за единението на царибродчани и на всички българи в Ниш. Все още няма значими прояви.

Сдружение „Балкан” Ниш е създадено на 04.12.2008 г. и регистрирано на 03.11.2010 г. в гр. Ниш. Председател е Славица Андонова. Има 10 активисти и доста членове в града, където разполага с офис предоставен от общината на Ниш. Сдружението има последователи и членове в Пирот, Лесковъц, Враня и Босилеград, където има обявени адреси на офиси в къщите на негови членове.

През 2003 г. сръбската държавна власт предлага създаването на **Национален съвет на българската общност в Сърбия (НС)**. Според Закона за националните съвети на националните малцинства, НС е носител на малцинствената автономия в областта на образованието, куртурата, информирането и служебната употреба на майчиния език. Това е българска национална институцията, която представлява малцинството пред държавните органи със съветателен глас. През 2003 г. събрание на 118 електори избира 21-членен съвет. Мнозинство с 12 кандидати от листата „Възраждане” и малцинство с 9 кандидати от листата „Босилеград – Димитровград”. На първото заседание не се стига до съгласие, малцинството напуска и бойкотира по-натъгъшната дейност на НС. Всъщност 13 членове избират ръководство, което управлява, не особено плодотворната дейност на НС, седем години, до лятото на 2010 г.

Изборите за нов НС през юни 2010 г. са преки, но доминирани от сръбските политически партии. Избирателните листи „За европейска Сърбия – Зоран Петров”, „За Босилеград в европейска Сърбия – Глигор Григоров”, „Българско национално малцинство в Сърбия – Драголюб Нотев” и „Либерална общност на българите – Деян Цолев” имат 12 кандидати, а листите „За нашия Босилеград – Владимир Захариев”, „Коалиция на българите в Сърбия – Небойша Иванов” и „Да се съгласим – Синиша Ранджелов” – 11 кандидати. Очертава се още по-тънко мнозинство, което избира с 12 гласа за председател на НС Зоран Петров, който е депутат в сръбския парламент от сръбска партия.

Така основният проблем, НС да спечели доверието на общността и да получи поддръжка от всички български организации, за да обединява българите в Сърбия, независимо къде живеят и какви партийно-политически предпочитания имат, остава под въпрос.

Български език се изучава в гимназиите и основните училища в Босилеград и в Димитровград (Цариброд), в основните училища на селата Звонци, Клисурса, Божица, Иваново и в няколко начални училища. Сръбските държавни и общински власти правят изявления, че българския език като майчин може да се преподава 5 часа седмично, но на практика се изучава 2-3 часа седмично.

В училищата на големите градове Белград, Ниш, Нови Сад и др., където днес живее мнозинството от българите, не се преподава български език, няма дори частни курсове за неговото изучаване.

Гимназия „Св. Св. Кирил и Методий” в Димитровград (Цариброд) е сръбско държавно училище, в което се изучава български език и литература по 2 часа седмично. От учебната 2009/2010 г. има паралелка с 10 ученици, които учат по програма на български език. През учебната 2010/2011 година, вече 54 ученици в две паралелки от общообразователния курс, и в две специализирани паралелки по „Туризм и хотелиерство”, учат по програма на български език, а 2012/2013 година вече 106 ученици в 8 паралелки учат на български език. От 2003 г. директор на гимназията е Снежана Симеонова, която за своята неуморна учебно-педагогическа и родолюбива дейност е удостоена с почетна грамота на Държавната агенция за българите в чужбина, а за 2012 г. е номинирана от агенцията за „Българка на годината”. **Основно училище „Христо Ботев”** в Димитровград е сръбско държавно училище, в което се изучава български език и литература по 2 часа седмично. **Гимназия общ тип** в Босилеград е сръбско държавно училище, в което се изучава български език и литература по 2 часа седмично.

Основно училище „Георги Димитров” в Босилеград е сръбско държавно училище, в което се изучава български език и литература по 3 часа седмично. В първи клас български език се изучава 4 часа седмично. От 2005 г. 11 първокласници, в отделна паралелка, започнаха да изучават цялата програма на български и 3 часа седмично сръбски език. Вече има по една паралелка от 1, 2, 3, 4, 5 и 6 клас, които учат по програма на български език. **Основно училище „Братство”** в с. Звонци, община Бабушница е сръбско държавно училище, в

което се изучава български език и литература по 2 часа седмично. **Основно училище „Свети Сава”** в с. Божица, община Сурдулица е сръбско държавно училище, в което се изучава български език и литература по 3 часа седмично. **Основно училище в с. Клисурса**, община Сурдулица е сръбско държавно училище, в което се изучава български език и литература по 3 часа седмично. **Основно училище „Моша Пияде”** в с. Иваново, община Панчево, Войводина е сръбско държавно училище, в което се изучават български език и литература по 4 часа седмично и български фолклор по 2 часа седмично. **Българско неделно училище** в с. Бело Блато, община Зренянин, Войводина е частно българско училище за изучаване на български език и българска култура. Обучават се две групи по 10 деца, по 2 часа седмично. В университетите в Белград и Ниш има лектори по български език и литература.

Към просветно-образователните структури трябва да се добавят и двете градски библиотеки. **Народна библиотека „Детко Петров”** в гр. Димитровград (Цариброд) е структура в общинския Център за култура. Тя разполага с повече от 15 000 тома българска литература. Извършва библиотечна, музейна и издателска дейност. Към библиотеката работят: Историческа и етнографска музейни сбирки и Поетична работилница. **Народна библиотека „Христо Ботев”** в Босилеград е структура в общинския Център за култура. Тя разполага с повече от 6000 тома българска литература. Извършва библиотечна и издателска дейност.

Сръбската държавна власт създава през 1959 г. в гр. Ниш издателство, сега издателска къща „Братство”, където на български език се печатат вестник и две списания. По радио Ниш има емисия на български език. **Вестник „Братство”** е седмичник, който излиза от 1959 г. Финансира се от държавния бюджет на Сърбия. Списва се на кирилица, на литературната норма на българския език. Тираж 2000. Разпространява се в Ниш, Пирот, Димитровград, Враня, Босилеград, Сурдулица, Бабушница, Бяла Паланка, Изпраща се и в България. Рубрики – политика, стопанство, култура, просвета, спорт. **Списание „Другарче”** излиза от 1965 г. по 1 брой месечно през учебната година. Финансира се от държавния бюджет на Сърбия. Списва се на кирилица, на литературната норма на българския език. Тираж 1600. Разпространява се в Ниш, Пирот, Димитровград, Босилеград, Враня, Сурдулица, Бабушница. Изпраща се и в България. Рубрики – творчество за деца и детско творчество. **Списание „Мост”** излиза от 1965 г., месечно. Финансира се от държавния бюджет на Сърбия. Списва се на кирилица, на литературната норма на българския език. Тираж 700. Разпространява се в Ниш, Пирот, Димитровград, Враня, Босилеград, Сурдулица, Бабушница и в България. Рубрики – литература, наука, изкуство. През 2010 г. сръбската държава рязко намалява финансирането на издателска къща „Братство” и изданията „Братство”, „Другарче” и „Мост” не излизат редовно.

Емисия на литературната норма на българския език по регионалното радио Ниш. Всяка сутрин от 6,30 и след обяд от 17,00 ч. новини. Излъчва FM 99,5 и 101,9; средни вълни 711 КН или 422 метра. Покрива югоизточна Сърбия. Финансира се от държавния бюджет на Сърбия. **Емисия на литературната**

норма на българския език по ТВ „АРТ“ в Ниш. Десет минути сръбска новинарска емисия.

Все още нередовно предаване. **Радио „Цариброд“ на Центъра за култура, на община Димитровград**, излъчва на 98 MHz, понеделник-петък от 7,30 до 12,00 и от 15,30 до 19,00 часа; събота от 8,00 до 12,00 на сръбски и български език. Покрива територията от гр. Бяла Паланка до София. Финансира се от общинския бюджет. **Телевизия „Цариброд“ на Центъра за култура на община Димитровград**. Предаване на български – понеделник 1 час „Седмичен обзор (повторение в Събота) и периодични репортажи от събития в Сърбия и България. Обхват – кабелно в Димитровград, ефирно – Димитровградска община. Финансира се от общинския бюджет. **Радиотелевизионен център на Центъра за култура на община Босилеград**. Радиото излъчва на 103,6 MHz. Понеделник-петък от 8,00 до 20,00 ч. и Неделя от 10,00 до 13,00 ч. на сръбски и български език. Покрива Босилеград. Телевизионно предаване все още няма. Финансира се от общинския бюджет.

Българските организации също осъществяват идателска дейност. **Списание „Цариброд“**. Издание на Културно-информационния център „Цариброд“, гр. Димитровград. Не излиза периодично. Финансира се от КИЦ „Цариброд“. **Списание „Истина“**. Издание на Хелзинкския комитет за защита правата и свободите на българите в Югославия. Не излиза редовно. Рубрики – политико-правното и социалното положение на българското малцинство в Сърбия. Финансира се от Хелзинкския комитет.

Списание „Бюлетин“. Издание на КИЦ „Босилеград“, гр. Босилеград. Излиза редовно от 1999 г. по 6 книжки годишно. Списва се на кирилица, на литературната норма на българския език. Главен редактор и най-активен автор Иван Николов, поет и публицист. Рубрики – политика, култура, изкуство, граждански права на българите в Сърбия. Финансира се от КИЦ „Босилеград“, и от дарители.

Списание **„Палкенски букет“ („Palcensci Puket“)**. Bilten za palcenete ud Vanata. Издание на дружествата на банатските българи павликяни във Войводина (сръбски Банат), в селата Бело Блато, община Зренянин и Иваново, община Панчево. Списва се с латиница на местния български палкенски език. Излиза нередовно от 1999 г. по 2-3 книжки годишно.

Както бе посочено в изложението, Държавната агенция за българите в чужбина оказва постоянна подкрепа на всички организации на българската общност, на училищата, в които се изучава български език, на печатните и електронни медии. Българчетата от Сърбия са едни от най-активните участници в конкурсите на ДАБЧ за рисунка, литературно есе и народна песен. През периода 2002-2012 г. в ДАБЧ са издадени 7309 удостоверения за български произход на сънародници от Сърбия. Агенцията оказва съдействие за кандидатстване на младежи във висшите училища на България. От учебната 1990/1991 до 2010/2011 година от Сърбия са кандидатствали 1021 и са приети 732 българи.

Организациите на българите в Сърбия получават подкрепа от Софийска

голяма община; от организацията на общините в България; от редица общини – Кюстендил, Перник, Враца, Козлодуй, Мездра, Раднево, Пловдив и мн. др.; от обществени организации като „Памет българска”, Съюз „Западни покрайнини”, „Център за национална стратегия” и други.

2. 4. В Република Хърватия

В територията на Хърватия има поселения на древните българи от V-VI в. Значителна част от тези земи, влизат в територията на Първото и Второто българско дунавско царство. В хърватската историческа наука има интересна хипотеза за родството между българи и хървати, а също за на етнонима „хървати“, че произхожда от кан Кубрат, (Курбат), Хуврат, „хурвати-хървати-хрвати“. В тези земи има преселения на българи през Средновековието и през периода на османското владичество. След Чипровското въстание 1688 г., в Славония са заселени българи-католици, рода Пеячеви получава владение в района на гр. Осиек, а Георги Пеячевич, баронска титла. През XIX-XX век, в средните училища и в Университета в Загреб, учат много българи.

През втората половина на XIX и началото на XX век, в Австро-Унгарската империя, по поречията на Дунав, Сава и Драва се установяват българи градинари. Условие за голямата градинарска колония на българите в Хърватия, са традиционно добрите отношения между българи и хървати. След 1918 г., въпреки пропагандата на Белград, доброжелателното отношение на хърватите към българите не се променя. Българи градинари има в Осиек, Винковци, Славонски брод, Загреб, Задар, Сплит и други градове. През 20-те и 30-те години градинарските български колонии укрепват и се развиват. От 1941 до 1944 г., когато е възстановена хърватската независима държава, идват много българи да работят и да учат в Хърватия. Само в Загреб, през тези години, българите са 5-6 хиляди души. След 1944 г. значителната част от тези хора се завръща в България. Остават градинарските фамилии в големите градове, смесени бракове.

След 1918 г. в общата територия на Кралството на сърби, хървати и словенци (от 1929 г. Югославия) започва вътрешна миграция. Българи от Западните земи и от Вардарска Македония мигрират, първоначално като гурбетчии, а след това започват трайно да се установяват в Хърватия. В този процес, през годините на Втората дветовна война настъпват промени, но след 1945 г., той започва отново и е непрекъснат до 1990 г. През 1990 г. 7-8% от населението на Хърватия се самоопределя като „югославяни“. Българите нямат право да се организират, а на българите от Македония се налага „македонска“ идентичност.

Веднага след отделянето на Хърватия от Югославия, започва културно-просветна работа сред нашите сънародници–културни дружества, клубове, църковни общини и пр. Приятелското отношение на хърватите към българите е добра предпоставка за ползотворно, взаимноизгодно сътрудничество. След 1991 г. в независимата хърватска държава, югославяните изчезват, но сериозен проблем за българската общност е „македонизма“, за поддръжката на който, от Скопие не се жалят средства.

При преброяването на населението в Хърватия през 2001 г. като българи се декларират 331, а като „македонци” 4300 души. Според оценка на представители на общността, гражданите на Хърватия с български етнически произход са от 8 до 10 хиляди. Има публикации, според които броят на българите в Хърватия е 80 хиляди. Според Министерството на външните работи на Р Македония, македонците в Хърватия са 11 хиляди, а по самопреценка на общността 15 хиляди души.

От 2002 г. българите в Република Хърватия имат статут на национално малцинство. Върху тях няма наложени никакви ограничения за изява на идентичността, създаване на организации за съхраняване и развитие на българската културна традиция. От 2003 г. малцинството получава субсидия от държавния бюджет. Българите, които са декларирали своята идентичност живеят главно в големите градове. Най-многобройна е колонията в столицата Загреб. Следват големите градове Осийек, Сплит, Задар, Риека, Дубровник и по-малките Джаково, Винковци. Има сведения за българи селско население, но не е осъществен контакт с тях.

В Хърватия е гробът на известния мисионер и учен от XIX в., банатския българин Еузебиус Ферменджин. Той е погребан на 25 юни 1897 г. във францисканския манастир край гр. Нашице. До гр. Вуковар е Паметникът-костница на загиналите български войници по време на Втората световна война на Сремския фронт 1945 г. През последните години, по инициатива на Българската национална общност и посолството на България, са поставени паметни плочи – на архиепископ Йосип Юрай Щросмайер, в криптата на катедралния римокатолически храм в гр. Джаково; на историка Франьо Рачки – на сградата на Института по история на Хърватската академия на науките; на политика и общественика Стиепан Радич. Плочите са изработени от българина-скулптор Константин Костов, който е хърватски гражданин и живее в гр. Задар.

Българите са общо взето с висок образователен ценз. Сред активистите и тези които изявяват българското си самосъзнание, специалистите с више образование са мнозинство – музиканти, лекари, юристи, художници, инженери. Българите католици са се интегрирали до обезличаване и сега като българи се определят преди всичко православните християни. Православните българи също са се интегрирали много добре в хърватското общество, но без да загубят идентичността си. По социален статус българите не се различават от хърватското мнозинство.

Още през 1991 г. е създадено **Хърватско-българско дружество**, което съществува и сега като структура на Националната общност на българите. В дружеството членуват видни хърватски интелектуалци и българите активисти за възраждане на общността. На 22 юли 1998 г. е учредена **Българска национална общност** с председател Рашко Иванов. През 2000 г. е призната Българска православна църква в Хърватия и е осветена **Българска православна църковна община „Свети Седмочисленици”** (БПЦО). През 2000 г. в гр. Риека е създадено **Дружество на приятелите на България**.

Хърватско-българското дружество продължава своята културна и научна дейност. По негова инициатива се провеждат научни конференции, издават се книги от хърватски и български автори, отбелязват се годишнини от значими събития и видни личности в историята и културата на българи и хървати. Националната общност на българите е насочила дейността си главно към събуждане на българската национална идентичност сред хърватските граждани с български етнически произход. Сериозни трудности има с българите от Македония, тъй като те от 1945 г. са с „македонски” организационни структури, които получават финансова подкрепа от Република Македония. По-голямата част от българите от Западните български земи, които до 1991 г. се определят като „югославяни”, сега предпочитат да се определят като хървати.

Български училища или курсове за изучаване на български език все още няма. В Загребския университет има лекторат по български език и литература.

БПЦО засега работи главно със своите енорияши в Загреб. Тя се грижи за възраждането на празнично-обредната система на българската православна традиция. След 2004 г. водена от своя свещеник, изпратен от България, общината организира активен църковен живот на енорията.

Дружеството на приятелите на България в Риека, с председател Любинка Карпович, също развива активна дейност. То организира срещи и конференции в Риека и е съорганизатор на много интересна документална изложба в България, Хърватия и други страни.

Сложено е добро начало на български медии. Списание „Родна реч. **Rodna rijec**” под ръководството на Рашко Иванов, започва да излиза в Загреб през 2003 г. като тримесечно издание за култура, история и обща информация. Тиражът е 500 броя. Разпространява се в Загреб, Осийек, Задар, Сплит, Риека, Дубровник и в България. Списва се на български и хърватски език. Финансира се от хърватската държава.

Необходимо е изграждането на български културен център в Загреб и съответно на хърватски в София, на български езиков курс и по-нататък на училище в Загреб. Трябва да се изработи специална програма за събуждане националното съзнание на българите граждани на Хърватия, които са дошли от Македония и Западните български земи.

Държавната агенция за българите в чужбина поддържа постоянен контакт и оказва широка подкрепа на Българската национална общност, на Българската православна църковна община и на всички българи в Хърватия, които желаят да запазят своята идентичност и българската културна традиция.

2. 5. В Република Словения

В края на XIX и началото на XX в. българи градинари, създавайки зеленчукови градини по реките Сава и Драва, достигат до Любляна и Марибор, но не се формират големи и трайни колонии. След 1918 г. там остават отделни семейства. През периода на Кралството на сърби, хървати и словенци (от 1929 г. Югославия) в Словения идват да работят и трайно се установяват българи от Македония

и от Западните покрайнини. До 1990 г. тези българи не могат свободно да извяват своята национална идентичност. Те са „македонци”, „югославяни” или национално неопределени. След 1992 г. забрана няма, но българите от Западните покрайнини предпочитат да се определят като словенци, а сред „македонците” Скопие извършва много активна пропагандна дейност, за да се запази „македонската идентичност”.

От България има традиционно присъствие на певци и инструменталисти в оперните театри на Любляна и Марибор. През последните години има млади българи, които учат и се опитват да започнат работа в Словения. При преброяването на населението през 2002 г. с българско гражданство са посочени 168 души. Българите, само със словенско гражданство, са много повече, но не са включени в данните, като друга етнична общност. По самооценка на общността, гражданите на Словения с български произход, които са дошли от Западните земи, Македония, Косово, Войводина са около 5000 души. Според Министерството на външните работи на Р Македония, македонците в Словения са 7 000 , а по самопреценка на общността 12 000 души.

В Словения двойното гражданство е допустимо само за определени категории лица. Българите много трудно се установяват извън оперния, оперетния и класическия музикален бранш, защото в Словения има много строги изисквания, за временно пребиваващи и работещи чужди граждани. Българите са концентрирани главно в Любляна и Марибор, наши сънародници живеят в Копар, Нова Горица, Кръшко, Блед, Ново место, Камник. Те се събират на 3 март, 24 май, Коледа.

На 16 май 2009 г. в гр. Ново место е учредено **Дружество на словенско-българското приятелство**. Съгласно приетият Устав, то ще бъде „самостоятелна, доброволческа, неполитическа и нестопанска асоциация на физически лица, чиято цел е насърчаване на обвързването между Република Словения и Република България в обществената, културно-творческата, научната, спортната и икономическата сфера”. Дружеството ще подпомага сътрудничеството между словенски и български граждани, организации, стопански дружества и други институции. За председател е избран д-р Алеш Кухар, преподавател в Люблянския университет, за заместник-председател Елеонора Ракова-Илар (българска гражданка, живееща в Словения). Избрани са също 9-членен Управителен комитет, Надзорен комитет и Дисциплинарна комисия. Седалището на дружеството се намира в гр. Камник.

2. 6. В Република Босна и Херцеговина

Държава е формално единна, съставена от две автономни области – **Федерация Босна и Херцеговина**, в която влизат районите с преобладаващо население от бошняци и хървати и представлява 51% от територията и **Република Сръбска** – на доминираните от сърби райони, 49% от територията. Единната държава, няма силови министерства–на отбраната, вътрешните работи и право-

съдието, а те са администрация на автономните области.

Проблем с малцинства не стои, тъй като страната е многонационална и след 1995 г. е разделена на етнорелигиозен принцип. Националният състав през 1992 г. е бил: мюсюлмани (бошняци) – 1 906 000 (43.7%); сърби (източноправославни) – 1 365 000 (31.3%); хървати (католици) – 752 000 (17.3%); югославяни – 240 000 (5.5%); други – 93 700 (2.2%). В гражданската война са загинали повече от 100 хиляди души, половината от населението е променило местожителството си, а има и голяма емиграционна вълна. Според ЦРУ през 2000 г. в БиХ живеят 48% бошняци, 37,1% сърби и 14,3% хървати. След 1995 г. не са извършвани преброявания, но мюсюлманите са най-многобройна група, следвана от православните сърби и католиците хървати. Най-общо се приема, че бошняците 90% са мюсюлмани, хърватите 88% католици, а сърбите 99% православни християни.

Официален език до 1995 г. е сърбохърватски, а сега са *босански, сръбски и хърватски езици*. Държавата е парламентарна република. За национален празник няма единно становище, Ден на независимостта е 5 април 1992 г. Първата държава, признала независимостта на БиХ е България.

В края на XIX и началото на XX век по долините на реките Сава, Дрина, Босна, Върбас идват българи градинари, но след 1918 г. поради политиката на Сърбо-Хърватско-Словенското Кралство, значителна част от тях напускат района. Остават отделни семейства около Баня Лука, Сараево, Босански брод.

В групата на „югославяните“, до 1995 г. влизат българи изселници от Македония и Западните земи. След създаването на БиХ през 1995 г. не е имало преброяване на населението и не може да бъде посочена дори приблизителна цифра. Концентрацията на българи от Западните покрайнини, има в Баня Лука, Сараево, Мостар, Вишеград. Според Министерството на външните работи на Р Македония, македонците в БиХ са 2 500, а по самопреценка на общността 6 000 души.

В трите части на държавата, отношението към българите е различно. Има разлика и в отношението към християни и мюсюлмани. Част от изселниците от Македония и Западните земи се завръщат по родните си места. Има отделни семейства изселници от Западните покрайнини, които днес живеят в Баня Лука, Сараево, Вишеград и други.

Още през 1994 г. в Баня Лука е учредено **Сръбско-българско дружество**. Правени са опити за учредяване на Българско дружество в Сараево, но до момента не е създадена такава организация.

Сред българите изселници от Македония, Скопие провежда активна политика на „македонизъм“, а сред гораните се води политика на приобщаването им към мюсюлманите бошняци.

2. 7. В Република Черна Гора

В местността Шудиково, на брега на р. Лим, върху големи каменни квадрати от червен варовик са открити древнобългарски графити от по-старото писмо, ползвано от предците ни. Един от най-добрите специалисти, историкът Веселин Бешевлиев отбелязва: *”Заслужава да се изтъкне, че два от трите знака*

върху блока от Бяла се срещат и върху блока от Шудиково. Общи знаци има и между блока от Шудиково и розетата (от Плиска). Тези общи знаци обединяват паметниците и показват техният единен произход. Може би знакът **YI** върху двата блока, които са стояли в гранични области, са служили също за магическа отбрана или защита”. Специалистите, историци и езиковеди добре знаят, че ипсилон със две хасти е запазен и най-често изобразяван знак на древните българи.

В Черна Гора днес няма забележима българска общност, а само отделни семейства. Преди разпадането на Югославия, има смесени бракове на българи от Западните покрайнини и Македония с черногорци или отделни семейства, които са намерили добра работа и са се установили в Черна Гора. Не разполагаме дори с приблизителни данни, колко са на брой, българите по произход в страната. Според Министерството на външните работи на Р Македония, в Черна Гора живеят 1 500, а по самопреценка на общността 3 000 македонци.

През 2007 г. е учредено **Дружество за Черногорско-Българско приятелство**.

2. 8. В Република Косово

В признатите днес граници на Република Косово, според академичните издания на историята на България, заселване на древни българи и на славяни от българската група има от VI-VII в. Областта е влизала в границите на Първото и Второто българско царство, и само за кратък период в сръбската средновековна държава. След известната Косовска битка през 1389 г., османската войска, побеждава християнската войска съставена от сърби, албанци, бошнаци и българи. Косово става провинция на Османската империя, до Балканската война 1912 г. През този период, сред населението в областта започва процес на етнически и религиозни промени. Значителна част от християните – албанци, българи и сърби са ислямизирани. През 1915 г., по време на Първата световна война, българската войска с **Косовската операция** (от 10 ноември до 4 декември 1915 г.) разбива сръбската армия. Пленени, ранени и убити са 36 000 сръбски войници, 199 оръдия, 150 автомобила, много коне и различно военно имущество. Докато за битката от 1389 г. сърбите са съчинили обширна митология, то за операцията на българската войска през 1915 г., грижливо се премълчава в сръбската историография, дори историците почти нищо не знаят за нея.

През 1915 г. нашата администрация заварва в Косово значителни групи български говорещо население, като християните, в редица случаи са възприели сръбско етническо съзнание, а мюсюлманите местни регионални названия. Българската администрация поддържа контакт с българите, които се самоназовават „горани” и „жупци”, до есента на 1918 г.

През 1944 г., с поредната **Косовска операция** (от 21 октомври до 21 ноември 1944 г.) българската войска отново се появява в Косово, за да изгони войниците на хитлерова Германия, но след сраженията веднага напуска освободената област, без да установи контакти с местното население. Тези събития също грижливо се премълчават в югославската и сръбската историография.

В южната част на Косово до днес има два района: **Гора** и **Средска (Бистришка) Жупа**, в които населението говори на език, който в Македония се нарича „македонски”, а в България, диалект от западните български говори. Днес мъжете употребяват повече сръбски думи, но жените, особено по възрастните си говорят, както те казват, на „нашински”, тоест на български.

Това население е ислямизирано, като процесът започва още през XV в. и завършва през първата половина на XIX в. Мюсюлманското му вероизповедание е причина, при очертаване на държавно-политическите граници в края на XIX и през XX век, това население да остане извън територията на България, а по-късно извън Република Македония.

В края на XIX в., Васил Кънчов съобщава за 40 горански села зад Шар планина, в които се говори български език. В годините на Първата световна война, първоначално Гора и Жупа влизат в българската окупационна зона, но през 1916 г. е прокарана линия, с която почти цялата Гора и част от Жупа остават в окупационната зона на Австро-Унгария. По това време редица български учени-историци, географи, езиковеди: Йордан Иванов, Михаил Арnaudов, Стефан Младенов, Анастас Иширков, Любомир Милетич, Димитър Гаджанов, посещават този район. Всички те пишат за „задшарската българска покрайнина”, в която населението на повече от 40 села говори на чист български език. За българския език на гораните, пишат и редица чужди учени, които познават добре населението в Западните Балкани, като французина Пукевил, германеца Густав Вайганд, руснака А. М. Селищев и други.

Сръбските учени също признават „български елементи” в езика на гораните, но обясняват явлението с гурбетчийството на мъжете в България. Това обяснение не е издържано защото жените и децата, до втората половина на XX в. не са напуцали района, а жените пазят езика и традициите.

Още след Първата световна война, в контактите на гораните и жупците с България възникват трудности, а след Втората световна война контактите са прекъснати и у нас тези хора са забравени. Според официалната сръбска теза гораните и жупците са „югославяни”, „ислямизирани сърби”, а според официални източници на Република Македония, гораните са „ислямизирани македонци”.

След създаването на държавата Босна и Херцеговина, в Косово, както и на други места в бивша Югославия, мюсюлманите говорещи славянски език са провъзгласени за „бошняци”. Самите жители на Гора и Жупа, до гражданската война в Косово, не приемат названията „югославяни”, „сърби” или „македонци”, а се съхраняват с регионалните „горани” и „жупци”. Те най-често казват, че са „нашинци” и говорят „нашински йезик”, и че най-добре се разбират с българите. Безспорно български черти има и техния фолклор.

В Кралство Сърбия и в Югославия до 1970 г. нашенците в Гора и Жупа са били без определен статут. След Първата световна война имената им са по-сърбени на „ич”, а след Втората световна война са албанизирани на „и”. През 1971 г. всички мюсюлмани в Югославия са обявени за „мюсюлманска нация”. След разпадането на Югославия, новосъздадената държава Босна и Херцеговина, обявява, че всички мюсюлмани в бившите югославски републики, могат да

се записват като „бошняци” и да възприемат босанския език.

Според новата конституция на Косово, утвърдена на 7 април 2008 г. официалните езици са албански и сръбски. На общинско равнище, като официален език може да се ползва турски, босански и ромски. Косово етнически е разделено на 10 общини, шест сръбски, три албански и една турска. Планът на комисаря Ахтисаари, за децентрализация на Косово не предвижда нашенците в Гора и Жупа да имат свои общини, с местно самоуправление. Така „нашинския език” на гораните и жупците, не получава статут, дори на общинско равнище. Според „нашинци”, ако те нямат свой закон, община, полиция, ще трябва да напуснат Косово или да станат албанци.

В Косовска Гора през 1991 г., по официални югославски данни от преброяване на населението, са живели 16 800 души (в цяло Косово повече от 20 хиляди, а в цяла Югославия повече от 30 хиляди). През 2003 г., според данни от ЮНМИК, в Косовска Гора живеят 11 954, а напоследък се говори за 4-5000 души. Според Министерството на външните работи на Р Македония в Косовска Гора живеят 12 000, а по самопреценка на общността 45 000 македонци.

Територията на Косовска Гора е 385,6 кв.км. високопланинска котловина. Надморската височина е между 960 (с. Орчуша) и 1450-1650 (с. Рестелица) метра над морското равнище. Заобиколена е от високи планини: Шар планина (2748 м.), Враца планина (2092 м.), Кораб планина (2753 м.), Коритник планина (2393 м.). Селата на гораните в Косово, които говорят „нашенски ѝезик” са 19: Драгаш, общински център, но вече не само на Гора, но и на Ополе, населено с албанци; Горно и Долно Рапче; Горни и Долни Кърстец, Орчуша, Любовище, Кукаляне, Вранище, Крушево, Зли поток, Радеша, Лештане, Млике, Диканце, Бока, Глобочица, Брод, Рестелица. В границите на Република Македония има две чисто горански села–Йеловяне и Урвич.

След Балканските войни 1912-1913 г., Първата и Втората световни войни сред гораните има поредица от изселнически вълни главно към Турция, но доста хора се заселват в Македония, Сърбия и др. Поради високата раждаемост, след едно две десетилетия демографския потенциал се възстановява, но през последните години гурбетчийството прераства в масова емиграция и Гора се обезлюдява.

В Средска (Бистришка) Жупа през 1991 г. по официални югославски данни живеят 11 471 жители (в цяло Косово 15 хиляди, а в цяла Югославия повече от 20 хиляди), като християните са 586 души. Според данни на ЮНМИК от 2003 г., в Жупа живеят 12 241 жители, като християните са останали едва 212 души. Територията на Средска Жупа е около 100 кв. км. (няма точна цифра защото административно-териториално тя е част от Призренската община) високопланинска долина по горното течение на река Бистрица, заобиколена от Шар планина (връх Бистра 2651 м.), Жар планина (връх Ошляк 2212 м.) и планинския рид Превала (1515 м.). Влиза се единствено през ждрелото на р. Призренска Бистрица. Селата в долината са 13 на брой: от тях само с православно християнско, определящо се за сръбско население, са две–Живиняне (в

момента е без постоянни жители) и Средска със 66 жители. Смесени са Горно село, Драичичи, Локвица, Мушниково и Планиане, но християните в тях са само 146 души от общо 2984 жители. Чисто мюсюлмански са Горно и Долно Любине, Манастирица, Небрегошче, Речане и Струже, като последното е единственото албанско село в долината с 293 жители. Извън затворената долина, в Призренската община, местността Подгор, има още четири мюсюлмански жупски села – Грънчаре, Любижда, Скоробище и Ново село. Населението в жупските села се увеличава поради високата раждаемост, но през последните години тече и процес на постоянна емиграция.

До XIX в. основен поминък на **гораните** е бил овцевъдството като летните пасища са по Шар планина, а зимните в долината на река Вардар. През XIX в. постепенно овцевъдството минава на втори план, а основно занятие става сладкарството. До Втората световна война гораните вече са най-добрите сладкари на Балканския полуостров. Всъщност известните до 9 септември 1944 г. в България бозаджии и халваджии „арнаути”, 95% са били горани. Понеже казват, че са от „Арнаутлука”, тоест Албания, в България ги наричат арнаути или албанци. Тъй като са мюсюлмани, българската държава не изработва и не провежда политика за приобщаване на тези българи.

След Втората световна война горанските бюрекчийски, халваджийски и бозаджийски дюкяни в София, Пловдив, Бургас, Видин и повечето от българските градове запустяват. В София до 1945 г. са работили повече от 100 души само от с. Урвич, но днес половината от гурбетчиите от това село са в Италия, а другата половина в Турция. И до днес има стари хора в Гора, които знаят къде са били дюкяните на техни бащи и деди в България.

Албанците в Косово, като българско по произход посочват населението на гр. Раховец, а гораните и жупците, според тях, всъщност не знаят какви са. Преди последната смяна на паспортите в Косово, сред жителите на гр. Раховец и някои околни села е било силно разпространено фамилното име Булгари.

До гражданската война в Косово децата на гораните, момчета и момичета, масово завършват основно и средно образование. Много от тях продължават образованието си във висши учебни заведения. Сред гораните се е формирал значителен брой от образовани хора, които излизат от традиционния поминък, сладкарството и също увеличават емиграцията.

До войната в Косово, горани работят в администрацията, полицията, има много учители, лекари, инженери. Сега почти всички са загубили работата си. Няколко десетки учители преподават в училищата в Гора, където все още се учи на сръбски. Днес момчетата след завършването на 8-9 клас, нямат никакъв избор, освен да се омъжат. За момчетата продължаването на образованието също е сериозен проблем, защото в Косово трябва да учат на албански, а за да учат извън Косово, е необходим международен паспорт.

Интересът към продължаване на образованието в средни специални и висши училища в България е голям. Но има сериозен проблем с познанията на литературната норма на българския език и с възможностите за пътуване. Ако

бъде открито българско частно висше училище в Призрен, това ще бъде най-сериозната крачка за оцеляването на „нашинците” като етнически групи и за възраждане на българската идентичност в Косово.

Безработицата в Гора е ужасна, а извън нея, в Косово гораните се чувстват несигурни, защото сравнително малко хора знаят добре албански език и основателно се страхуват от негативното отношение на албанците към тях. Дори когато има обявени работни места по квоти за малцинствата, се явяват албанци, които се представят за горани и получават местата. Днес гораните в трудоспособна възраст отиват при свои роднини в Сърбия, Македония, Турция, Хърватия, Словения, Австрия, Италия, Швеция, САЩ или разчитат на финансова помощ от работещите там техни близки.

Стремежът към получаване на българско гражданство е продиктуван преди всичко от необходимостта да се пътува извън Косово. От сто години тези хора са преди всичко гурбетчии и невъзможността да пътуват заплашва оцеляването на семействата им, гурбетчията без паспорт става емигрант. След въвеждането на визи за България, от януари 2007 г. за гораните пътуването стана много трудно. До март 2008 г., след като получат покана от България, те трябва да ходят най-малко два пъти до Скопие или до Ниш, за да вземат виза. След отварянето на българско посолство в Прищина, ходенето им в Сърбия или Македония се спестява, но остава необходимостта от получаване на покана от България. Българският паспорт, наистина е жизнено необходим на „нашинците”. Тези хора не искат от България финансова помощ, а да работят и да инвестират в страната.

Те искат българско гражданство, за да получат от България, държавна защита и морална подкрепа. На тези от тях, които се самоопределят като българи, може и следва да се помогне веднага, а не да чакат 4-5 години за получаване на българско гражданство. С българския паспорт те ще пътуват до различни страни, но много трудоспособни, трудолюбиви и мирни хора, майстори сладкари и майстори строители, ще дойдат в България, ще доведат децата си да учат в България, а нашата страна има нужда от такива хора. Без този паспорт, те са обречени на асимилация, а със него пътят им за връщане към българските корени е много по-сигурен.

По време на гражданската война в Косово, гораните като общност не вземат страна и в техните селища няма военни действия. Но има мобилизирани горани в югославската армия. През 1999 г. има 7 убити и повече от 10 ранени горани. Жупците отказват да служат и не дават жертви. По време на войната и след нея, наред със сърбите от Прищина, Призрен и други градове, албанците прогонват и много горани.

След тази война „нашинци” за пръв път получават възможност да се самоопределят и да търсят идентичност извън регионалното название „горани”. Те преживяват криза на идентичността. В момента не се спори, че са „нашинци” и говорят „нашински йезик”. Когато обаче се постави въпросът, какви са по произход и национална принадлежност, се проявява сериозно разделение: изявяват се горани, бошняци, македонци, българи и други. Все още има силно сръбско

влияние. Защото много хора са свързани със Сърбия, откъдето получават пенсии, заплати, социални помощи, където техни близки работят и изпращат пари.

През последните 6-7 години усилено се пропагандира тезата, че славянски говорещите мюсюлмани в бивша Югославия са „бошняци” от което следва, че и гораните са бошняци. Република Македония, където също живеят и работят много горани, се стреми да прокара тезата, че те са „ислямизирани македонци”.

Според страната в която работят, натам са насочени и симпатиите на нашинците. Бродчани работят главно в Македония и в това селище има най-силно македонско влияние. От Млике, Диканце, Бокка, Вранище, работят главно в Сърбия. Най-малко горани засега работят в България и съответно трудно се формира българско лоби.

Върви активна турска и ислямистка пропаганда, за турски и арабски произход на гораните. КейФОР в Гора се представлява от турски контингент, който е базиран в Драгаш. Турция е издирила потомци на горани, изселени на нейна територия след Балканските, Първата и Втората световни войни и ги е включила този контингент. Тези хора установяват контакт със свои роднини. Турската държава хвърля значителни средства за ремонт на джамии, училища, пътища и др. В с. Брод, освен ремонта на двете джамии е направен и парк с детска площадка. Парка е направен точно където е било „кауурско”, християнско гробище. Според местно предание, там е била погребана през 1856 г. баба Божана, последната християнка.

Десетки младежи са получили стипендии и учат в турски университети. Според местни дейци, значителна част от гражданите на Косово, които се извяват като турци, по произход са горани. Засега отделни по-образовани хора се осмеляват да заявят български произход, защото сред гораните битува предание, че някога са дошли от България, а всички, когато разговарят с българи, чистосърдечно признават, че по-добре се разбират с тях отколкото със сърбите, босанците, хърватите, черногорците.

До края на XVIII в. основен поминък и на **жупците** е бил овцевъдството, но през втората половина на XIX в. на първо място излиза професията на строителите – зидари, мазачи, каменоделци, която те упражняват като гурбетчии извън тяхната долина. До Втората световна война строителите от Жупа са работили в Сърбия, България, Румъния, Гърция, а след 1945 г. те строят из цяла Югославия, Средна и Западна Европа. Днес строителите от Жупа, въпреки че в Косово се строи много и те са търсени, не чувстват сигурност и емигрират главно в Западна Европа. В Швейцария са създали свое Културно-просветно дружество, а в гр. Лозана имат клуб „Шар”; техни общности има в Германия, Италия, Швеция.

Сред жупците също има значителна група високообразовани хора, които до отделянето на Косово, са работили в администрацията, като учители, инженери и други. Мнозинството от тези специалисти, сега са безработни. Днес проблемът за получаване на по-високо образование от младежите, стои и в Жупа, особено за момичетата. Интересът към получаването на образование в България

е голям, но липсва познание по литературния български език, има трудности с пътуването. Нашинците в Жупа също едва през последните години получават възможност да се самоопределят. При тях също има криза на идентичността. След като преди години са били убеждавани, че са „сърби мюсюлмани”, след това че са част от „ислямска нация”, сега им се внушава че са „бошняци”.

За да не се конфронтират с албанците и да си останат по родните места, те са приели още през 2005 г., децата им в училище да учат на босански език. И днес част от жупците, след като обяснят, че са „нашинци” и „мюсюлмани”, добавят и „бошняци”. Но и като „бошняци”, те не се чувстват сигурни за бъдещето си. Според мнозинството от дейците на „нашинците”, албанската власт ги толерира в момента, за да се представя Косово като мултиетническо, но те се страхуват, че когато тази власт се утвърди, политиката ѝ може да се промени.

В момента се извършва икономическа експанзия на албанците. Построен е албански хотел до с. Брод в Гора, луксозни албански заведения и хотел в с. Речане, Жупа. Албанците след като изкупуват къщи и дюкяни на горани в Прищина, Призрен, Драгаш, тръгват да търсят терени и къщи по селата в Гора и Жупа. Засега гораните не продават къщи, дори когато вече не живеят в тях, но в крайна сметка са склонни да продадат земята и имота, отколкото да бъдат заграбени.

През последните години в Гора и Жупа, се засилва интересът към България и се заявява български етнически произход. В **Гора** през последните години има засилена политическа активност. Първата политическа партия на гораните, създадена през 1999 г. е „**Гражданска инициатива Гора**” (ГИГ). Тази партия разпространяват изданието „Горани”, което се печата в гр. Крагуевац, Сърбия. ГИГ отхвърлят тезата, че са бошняци и не са оптимисти за бъдещето на гораните под албанска власт.

Сред инициаторите за създаване на ГИГ е бил и **Садик Идризи Алябак**, който е филолог по образование, преподавател в Университета в Прищина, поет, писател, преводач, депутат в косовския парламент. Обаче след 1999 г. той преминава към **Демократичната партия на бошняците** (ДПБ) и започва да защитава тезата, че гораните са бошняци. Според него да се отстоява горанска идентичност е безперспективно. Горани и жупци трябва да са единни и да се определят като бошняци казва той. Засега дори в родното село на Садик Идризи, Крушево, не всички са му повярвали и повечето казват—*„ние сме горани, езикът ни не е босански, а нашенски, горански”*. Характерно е, че в горанските села на територията на Албания, в Кукъска Гора, изобщо не са чували за босански език и сред тях, все още няма нито един бошняк.

Друга партия, извън албанското мнозинство, в която членуват горани и жупци е **Партията за демократично действие** (ПДД), създадена от Нуман Баллич, преселник в Косово от Санджака. През 2001 г. ДПБ, ГИГ и ПДД образуват коалиция „Ватан”, по-късно преименувана „Вакаат”.

Наред с политическите партии в Косово, са създадени и няколко неправителствени организации. На 27 май 2004 г. получава съдебна регистрация **Кул-**

турно-просветно дружество на българите в Жупа „Български мохамедани“. Централата на дружеството е в село Долно Любине. Влияние има в селата Горно Любине, Речане, Мушниково и др. Горно и Долно Любине имат общо 4600 жители, тоест половината от населението на долината. Целите на дружеството са: „да обедини българите в Косово с цел да поддържат, развиват и представят културата и традициите на българската общност в Косово; да работи за задълбочаване на връзките за интелектуално обединение на българите на Балканите; да поддържа и окуражава литературното творчество; да запознава членовете и техните фамилии с древната българска история и култура“.

На 14 декември 2005 г. е регистрирано *Културно-просветно-образователно дружество „Младежки съюз Гора“*. На 27 март 2006 г. дружеството е пререгистрирано с наименование – *Културно-просветно-образователно дружество Български младежки съюз Гора* и внесени някои промени в Устава за да се подчертае българския етнически произход на членовете. Седалището на съюза е обявено в гр. Призрен, за да работи сред гораните и жупците, но организацията все още не разполага със собствен клуб.

На 17 септември 2008 г. е регистрирано *Дружество на младите горанци, нашинци и българи*. Организацията работи с членове от Гора и Жупа и се опитва да създаде свое седалище в Призрен.

През март и април 2012 г. е учредено и регистрирано *Дружество на българите в Косово*. Организацията има свои офиси в Призрен и в столицата Прищина. Работи с горани, жупци и самоопределящи се като българи от гр. Раховец и околните села.

Държавната агенция за българите в чужбина поддържа контакти с четирите организации.

През последните 5-6 години е засилена пропагандната дейност на Р Македония. От 2000 г. в Скопие е регистрирано *Горанско дружество* с председател Шабан Себатоски, но дори мнозинството от неговите членове не са убедени, че са „ислямизирани македонци“. На 14 януари 2006 г. е организирана Международна конференция в Скопие, с цел да се внушава на гораните и на международната общност, че гораните са „ислямизирани македонци“.

В началото на 2008 г. в Скопие е обявено създаването на *Съюз на македонците с ислямска религия*, с председател Исмаил Бойда, родом от с. Брод, Гора. На 10 май 2008 г. в с. Брод е открит клуб на тази организация. При откриването, присъстват представители на Президента, правителството и министерството на външните работи на Р Македония. Заявява се, че основната цел на организацията е защита на македонската етническа, езикова, верска и културно-историческа идентичност. Организацията се обявява за сътрудничество с албанското мнозинство в Косово. Според публикации в медиите на Р Македония, 13 000 горани са получили македонско гражданство.

В Гора има и организация „*Даз*“ (гора, планина), чрез която се разпространява тезата, че гораните са турци.

През 2004 г., със съдействие на ДАБЧ, горани от с. Долно Рапче правят дарение на Етнографския институт с музей, булчинска одежда, а от с. Брод, комплекти мъжка и женска одежды. Тук, в България, горани и жупци декларират, че са от български етнически произход.

От 2002 до края на 2012 г., в ДАБЧ са получили Удостоверение за български произход 1079 човека от Гора и от Жупа. Българската държава и българската общественост все още не са откликнали достойно и последователно на процеса на самоопределение, който се проявява сред значителна част от „нашинците“.

2. 9. В Република Румъния

В държавната територия на днешна Румъния българите са коренно население, но старите български поселения от V-VI до XIV в. са маджаризирани (поунгарчени), понемчени и порумънчени. След османската инвазия, започва миграция на българи от Мизия, Тракия и Македония, във Влашко и Молдова, в Бесарабия, Седмоградско и Банат. Особено масови преселения има след Австрийско-турските войни през XVII-XVIII и Руско-турските войни през XVIII-XIX век. До 1878 г. броят на българите изселници в днешна Румъния (старото кралство, което включва Олтения, Мунтения и Молдова до река Прут) и Седмоградско достига около 1 милион.

В много градове се откриват български училища, строят се храмове, издават се десетки български вестници. В Букурещ на 11 май 1869 г., денят в православния календар посветен на просветителите Кирил и Методий, букурещкия митрополит Нифон (българин по произход) освещава български православен храм на името на светите равноапостоли и училище. В произнесеното тържествено слово между другото се казва „... да имаме свой храм и училище в престолния град на посетрима нам Румъния, дето можем да се молим и да словославим Бога на матерния си език...и в училището да могат нашите български нежни чада да приемат душевна храна на своя сладък матерен език, за да станат с тоя начин още по-лесно достойни граждани както на обществото, тъй и на света въобще“. През посочения период Букурещ се превръща в първостепенен за българите обществено-културен център, който има общонационално значение за нашето Възраждане.

В Румъния идват стотици хиляди българи като сезонни работници, главно градинари. Първите българи градинари идват още през XVII в., а през XIX в. няма район в Румъния, с благоприятни условия за зеленчукови градини, където да няма българи градинари. Те донасят тази агрокултура и помагат за изхранване на бедните слоеве от населението на Румъния.

Едрите собственици на земя, „мошиери“, „чокои“ в Румъния, привличат българите като добри селскостопански специалисти, трудолюбиви и честни хора. Но в селата по мошиите, не само гурбетчиите, но и трайно заселилите се българи, не развиват своята културна традиция. Общата православна църква

улеснява естествената асимилация. Българите бързо научават румънски език, а след 2-3 поколения, започват да възприемат румънската идентичност. До 1878 г. във Влашко, Старото кралство, от 1859 г. Румъния (Олтения, Мунтения, Молдова) има повече от 20 български училища, много православни храмове, многобройна българска интелигенция, множество български организации.

Но след 1878 г., една част от образованите българи, се връщат в свободната част на отечеството, а друга част, възприела официалния език и култура, отдалечавайки се от родия език и традиция, започва да работи изцяло за румънската култура. Така сънародниците ни в Румъния, остават без достатъчно свой духовен елит. В румъно-българските отношения започва нов период и те постепенно охладняват. Румънската държава започва целенасочено да ограничава правата на българите, не само в новопридобитата Северна Добруджа, а и в територията на „старото кралство“, „Старо Влашко“ – Олтения, Мунтения и Молдова. До края на XIX век, в Румъния остават само три българските училища и три български църкви, в Букурещ, Браила и Галац.

На 11 юни 1892 г. румънските власти издават специална наредба за допускането на работници от други държави в територията на кралството. Тя е известна като „Закон за оторизацията“ и създава тежки проблеми на повече от 20 хиляди българи гурбетчии, главно градинари, строители, земеделски работници. Всички трябва да имат визи от румънските консули, документ при който румънски предприемач или земевладелец ще работят, а техният работодател от своя страна трябва да подаде заявление до министъра на вътрешните работи.

Българите градинари са подлагани на тормоз и стоят от 3-4 до 10 дни по граничните пунктове. Градинарските групи, които имат разработени градини и работят самостоятелно, освен визи, трябва да искат разрешение от министъра на вътрешните работи. През 1900 г. българите гурбетчии в Румъния за заставени, в най-усилното време за работа месец август, от всички краища на страната да идват в Букурещ за подновяване на визите. Много от тези хора са арестувани, изгонени от страната, търпят материални загуби. През 1903 г. започва събиране на допълнителен данък от градинарите.

Тъй като градинарското производство е жизнено необходимо за изхранване на населението, през 1906 г. румънското правителство решава да създаде градини обработвани от румънци. Създават се държавни, общински и кооперативни градини, но поради липса на специалисти, традиция и заинтересованост на румънците, инициативата се оказва много скъпа. Трайно заселилите се българи градинари, без гурбетчии от България, не успяват да произведат достатъчно количество зеленчуци.

След Първата световна война, до началото на 1921 г., Велика Румъния не издава визи за градинарите гурбетчии от България. Но през пролетта на 1921 г. градинарите са официално поканени, защото правителството не може да реши продоволствената криза, а чокоите да получат по-големи печалби от земите си. Чокоите предоставят на градинарите безплатно земя, впрегатни животни, инвентар, срещу половината от печалбата. Тази политика на Румъния е една от

причините, значителна част от градинарите, които от десетилетия работят в тази страна, разработили са градини, заели са пазари, да се заселят трайно и станат румънски поданици. През 1930 г. в Румъния все още работят около 3 хиляди градинари гурбетчии, но в 1939 г. идват само 400 души.

Основната причина за ограниченията, които румънските власти налагат на градинарите гурбетчии, е тяхното влияние на свободни хора, което оказват върху напълно зависимите от чокоите, румънски селяни. Работниците надничари, които идват от България, не са обект на подобни ограничения, защото в социалното си положение не се различават от румънските селяни.

Не само в Румъния, но и в останалите държави, на сдруженията на българите градинари, се гледа с удивление на тяхната организация: всички да работят, да се хранят и живеят заедно и всички да делят печалбата, без ялната социална стратификация на работодатели и работници, собственици и наемници, господари и слуги.

След 1913 г. отношенията между Румъния и България стават враждебни и българите са подложени на различни политически и икономически ограничения. През годините на Първата световна война, в Румъния се води активна антибългарска пропаганда, която внушава на „латинския румънски народ“, омраза към „татарите българи“. Поставени във враждебна среда и тормозени от администрацията, българите започват да крият своя произход и се обявяват за румънци. Дори в окупираната територия на Румъния, през периода 1916-1918 г., останената от Германия и Австро-Унгария, румънска администрация тормози българите. Кметове, администратори, стражари, писари и преводачи румънци, издевателстват над българите. Българският консул в Букурещ настоява за откриването на български комендантства, които да закрилят българите от румънски административен произвол.

През този период, български учени и специалисти посещават Старо Влашко, за да уточнят броя на българите и степента на тяхната асимилация. В окръзите Долж (Крайовски), Романиц (Каракалски), Олт (Слатински), Влашки (Гюргевски), Телеорман (Турну-Магурелски), Илфов (Букурешки), Яломица (Каларашки), в градовете Крайова, Питещ, Александрия, Търговище, Плоещ, Букурещ, Бузъу, Бъкъу, Текуч, Фокшани, Браила, Галац и др. живеят повече от 200 хиляди души, които говорят български език. Но и асимилацията се засилва, въпреки компактните общности, добре говорят своя език старците, средното поколение предпочита да говори на румънски, а много от децата вече почти не разбират български език.

След Първата световна война, Румъния със «Съюзните и Сдружени сили» е победител. Тя отново анексира Южна Добруджа и получава Седмоградско (Трансилвания), Буковина, Бесарабия и 2/3 от Банат. Компактно българско население има в Бесарабия, Добруджа и Банат, а разпръснато в Старо Влашко, Трансилвания и Буковина. На 1 декември 1918 г. в гр. Алба Юлия (вторият Белград на Първото българско дунавско царство) е свикано Национално събрание на румънците от Трансилвания, Банат и Унгария. Събранието приема

резолюция за присъединяването на териториите населени с румънци, унгарци, германци, българи, сърби и др. към Румъния. В резолюцията се заявява, че «ВСЯКО НАРОДНОСТНО МАЛЦИНСТВО В РУМЪНИЯ ЩЕ СЕ ПРОСВЕТАВА, АДМИНИСТРИРА И СЪДИ НА СВОЯ СОБСТВЕН ЕЗИК И ОТ ЛИЦА, ИЗХОДЯЩИ ОТ НЕГОВИТЕ СРЕДИ».

На практика, във Велика Румъния се провежда последователна дискриминационна политика към малцинствата, за тяхното асимилиране. Румънската държава и нация се проявяват като един от активните асимилатори в Европа. С всички средства се провежда асимилационна политика към българското малцинство, а българската държава не намира сили и средства да му окаже необходимата подкрепа и защита. Активността, която България започва да проявява през 30-те години, за разрешаване на «спорните въпроси» с Румъния, вдъхва надежда на българското малцинство и то засилва борбата, в Добруджа за освобождение, а в останалите райони, за запазване на своята национална идентичност.

За броят на българите във Велика Румъния през 1930 г., от румънски и чужди автори, се посочват цифри от 300 до 400 хиляди души. Според българските специалисти броят на румънските граждани от български произход е огромен, а онези които добре знаят българския си произход са от 600 000 до 1 милион. Само в Старо Влашко, трайно заселените българи, православни християни и католици са повече от 180 хиляди души, но сред тях върви процес на асимилация и мнозинството се страхува да декларираят своя български произход.

Дейността на многохилядната и активна българска общност в столицата Букурещ е сериозно затормозена. Българската църква «Св.Св. Кирил и Методий» и българското училище «Христо Ботев», се свързват с легацията на българската държава. В училището учат само децата на българи, временно пребиваващи в Румъния. Едва през учебната 1932/1933 година, основното училище започва прием на деца на българи, румънски поданици. През 1935 г. българите в Букурещ имат свое основно училище, а от 1937 г. и IV-класна прогимназия. Това са частни български училища с румънска държавна програма, без право на публичност. Училищата са под контрол на Инспекторатите за румънските държавни и частни, основни и средни училища.

На 9 май 1926 г. 61 членове-основатели, подновяват дейността на Българското Дружество «Братство», като просветителна и благотворителна организация в Букурещ. Целта на Дружеството е да помага на българската църква и на училището. В десетки села около Букурещ българите са компактна общност или мнозинство от населението: в Попещ-Леорден, Дудещ-Чопля, Брънешц, Херъщ, Жилава, Къцелу, Хотар, Валя Драгулуй, Баняса, Княжна, Раду де Афумац, Фрумоаса, Доменещ и др. Повечето от тези българи са градинари и поддържат столицата със зеленчуци и друга селскостопанска продукция. Но в тези български села няма български училища или отделни класове с преподаване на български език, богослужението се води на румънски език, антибългарската пропаганда е последователна и все по-ожесточена. Въпреки всичко това, българите добре знаят своя етнически произход. Те спокойно приемат практиката в Румъния, южните славяни да се наричат с

общо наименование «сърби». Приемат вниманието на (югославското) сръбското посолство, неговата подкрепа пред румънските власти, но не стават «сръбско» или «югославско малцинство», защото добре знаят, че не са сърби.

На 14 март 1927 г., в Букурещ се събират представители на българите от Добруджа и заедно с Дружество «Братство», учредяват «Висш съвет на българите в Румъния». Членовете на Съвета са 12 на брой, 10 от Добруджа (от Добрич, Силистра, Кюстенджа, Балчик, Каварна) и двама от Букурещ. Съвета си поставя за цел, да се занимава с въпроси от училищен, църковен, икономически и политически характер, които засягат българите в Румъния. Висшият съвет заседава под председателството на посланика на България. Тази българска организация просъществува до 1929 г., но в дискриминационните политически условия на Румъния, не успява да осъществи дори минималната си програма. Няма единодействие с бесарабските и банатските българи.

На 26 април 1905 г. българите в Букурещ даряват на България четири недвижими имота в града, един от които е с храма „Св.св. Кирил и Методий“ и училището „Христо Ботев“ на ул. „Кълърашилор“ 16. След Първата световна война български остава само имота с храма и училището в Букурещ. На 21 февруари 1934 г. българската царска легация и Българската общност „Братство“ подписват „Спогодба за доброволна подялба“ на този имот.

През 30-те години, главно по инициатива на добруджанските българи, се засилва движението за създаване на обща организация на българските общности в Румъния. На 21 и 22 май 1936 г., в българското училище в Букурещ, е свикан Първият конгрес на представителите на българите, населяващи всички покрайнини на Румъния. Делегати от Добруджа, Бесарабия, Банат и Букурещ, разискват въпросите по организиране и единодействие на българското малцинство в Румъния. Конгресът избира Изпълнителен комитет, в който освен представители на всички райони с българско население, участват по право, бивши и действащи депутати и сенатори българи.

Възниква противоречие каква да бъде общата организация на всички българи, «надпартийна» или «партийно-политическа». Една от най-силните изяви на Изпълнителния комитет, е изработването и разпространението на изложение (меморандум), за положението на българското малцинство в Румъния. Документът е връчен на правителството, кралската канцелария, парламента, патриарха на Румънската православна църква, водачите на политически партии, журналисти, учени и общественици. Изложението е преведено на френски и връчено на посланиците и чуждите кореспонденти в Румъния. Противоречието по въпроса за създаване на Българска политическа партия или надпартийна организация, не е преодоляно и при срещата на Изпълнителния комитет, на 4 и 5 май 1937 г. в Букурещ.

Режимът на кралска диктатура от 1938 до 1940 г., разрешава организационния живот на малцинствата и през юни 1940 г., е създадена поредната общобългарска организация, «Българско народно общество в Румъния». Но от септември 1940 г. Румъния става легионерска държава и по-късно военна диктатура. Управлението на генерал Йон Антонеску създава нови проблеми пред

българите в Румъния и слага край на възможността за организиране на малцинствата, с изключение на немското.

Многохилядните български общности, в крайдунавските градове Галац и Браила, имат големи традиции в културно-просветната и църковна дейност през Възраждането, които продължават и след 1878 г. В Галац, православният български храм «Св. Пантелеймон» и училището «Св. Климент Охридски» са от 1861 г. (българите изграждат и храма «Св. Петър и Павел», но той е обсебен от румънската църква).

Дейността на тези духовни центрове, макар ограничавана от властите, продължава активно до войните 1913-1918 г. Дори през 1915 г., румънските духовни власти дават съгласие, свещеник от България, да бъде назначен в храма «Св. Пантелеймон». Подобно е положението и в Браила, където българите имат училище «Св.Св. Кирил и Методий» и православен храм «Св. Възкресение Господне» от Възраждането (българите изграждат и храма «Св. Харалампий», който е обсебен от румънската църква). Българите в Браила запазват храма и училището след 1878 г. През 1897 г. те създават читалище «Светлина», което просъществува до 1918 г., но след войната дейността му е преустановена. До войната се проявява и Благодетелното дружество «Просвещение», което се грижи за българското училище, но през 1913-1916 г. дейността му е сериозно разстроена, а след войната замира.

През 1926 г. в енорията на храма «Св. Пантелеймон» в Галац остават 140 семейства, но 90 от тях, главно българи бежанци от Македония, посещават редовно храма и отстояват българската си идентичност. Частното училище, поради поредицата от ограничения, започва да води занятията тайно. В края на 1932 г. е учредено «Българско общество в Галац», което си поставя за цел да подкрепя храма и училището. Но през 1933 г. българското училище е закрито от властите, под благовидният предлог, че помещенията му не отговарят на санитарно-хигиенните изисквания. През 1938 г., в Галац, 25 деца българчета, разделени на две групи, посещават тайно, в различно време, къщата на учителя и изучават български език, история и география. Подобна е съдбата и на българското училище в Браила.

В градовете Крайова, Каракал, Слатина, Александрия, Плоещ, Търговище и др. и районите им, където през Възраждането, многохилядните български общности имат активен духовен живот, храмове и няколко училища, след 1878 г. вече няма български храмове и училища. Българският език се говори само в къщи и децата започват трудно да го разбират.

През 1940 г. в клаузите на Крайовския договор, наред със задължителната размяна на българите от Северна Добруджа, с румънските колонисти от Южна Добруджа, има алинея за доброволна размяна на население, която не се осъществява. Замисълът на румънските власти е бил да бъдат изселени всички българи. По споразумение с Бразилия, през 1925-1926 г. Румъния успява да изсели повече от 10 000 бесарабски българи в Латинска Америка, главно в Бразилия.

* * *

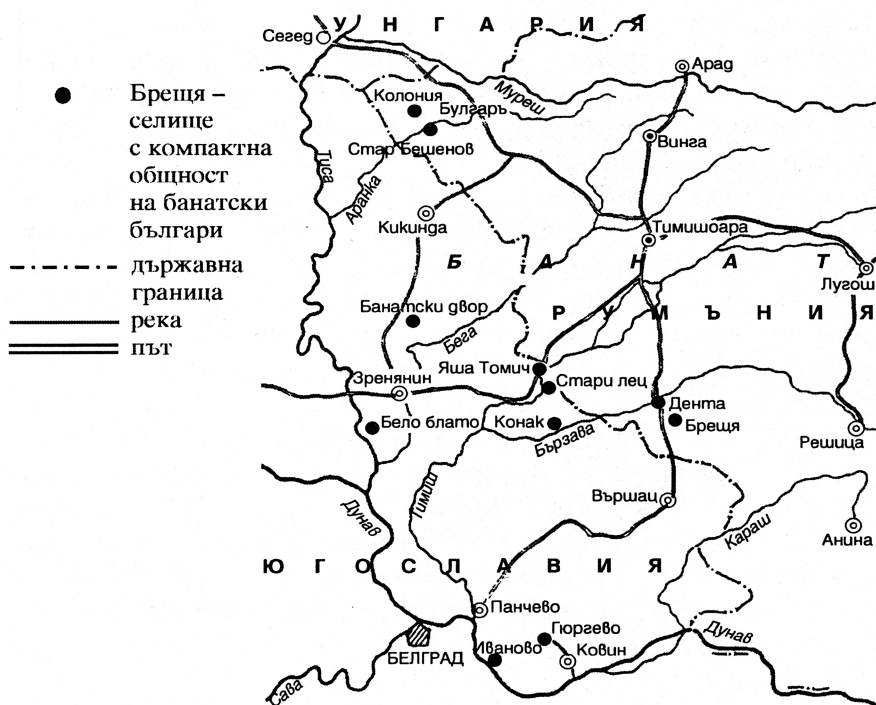
След 1918 г. поданици на Велика Румъния стават и „Банатските българи“. Това е много интересна българска етническа общност с римо-католическо вероизповедание, която се формира през периода 1738-1896 г., в историко-географската област Банат. Естествените географски граници на Банат са, на юг р. Дунав, на запад р. Тиса, на север р. Муреш (Марош), на изток планината Карпати и обхваща 28 хиляди кв.км. площ. Областта е в границите на Хабсбургската империя от 1716 до 1918 г.

Българи католици от Чипровци, след въстанието 1688 г. и от павликянските села между Свищов и Никопол, през първите десетилетия на XVIII в., емигрират в западната част на Влашко (Олтения), която е под австрийско управление. През 1736 г., в поредната Австро-турска война, австрийците губят тази територия и българите-католици се прехвърлят в Седмоградско и Банат. Специално в Банат, първото българско селище Стар Бешенов, се създава 1738 г., а второто селище Винга, през 1741 г. Още при установяването си заселниците имат българско самосъзнание, общо родословие, обща култура, споделена историческа памет и чувство за единство. Те носят силна църковна и просветна традиция, имат кръг от образовани хора и веднага след установяването си изграждат храмове и училища. В богослужението си служат с книжнина на латински и хърватски език, в учебното дело книжнината е предимно „илирска“, сиреч хърватска.

През първото десетилетие на XIX век, българите във Винга построяват модерна за това време сграда. В 1819 г. е поставено началото на първото българско взаимно училище в Банат. Посещението на учебните занятия е задължително за всички деца. През 1842 г. във Винга е открито класно училище, а българите имат образовани хора завършили средни и висши училища. В началото на 50-те години банатската българска интелигенция решава, че в църквите и училищата, трябва да се въведе употреба на български език, да се създаде българска книжнина. Но за да влезе българския език, специално местния български говор, като богослужебен, да се ползва в училище, трябва да се изработи правописна система, граматика и да се напишат учебници. Учителското дружество трябва да избере, каква буквена система да използва—кирилица или латиница, защото в хърватската книжнина се използват и двете. Създадена е писмена система въз основа на латиницата, допълнена с няколко букви. Възприема се фонетичното начало, да се пише както се чува. През 1866-1869 г. Йозу (Йосиф) Рил, създателя на писмената система, с участието и на други учители, написва и издава първите учебници. Така е създадена втора книжовна норма на общобългарския език. От 1877 г. започва издаването на списание „Български дневник или календар“, което излиза до 1894 г. На 1 януари 1881 г. започва да излиза първия вестник „Винганска народна нувала“.

От 1860 до 1896 г. в селищата на банатските българи, Винга, Стар Бешенов, Модош, Конак, Бреция, Дента, Колония булгарь и др. обучението на децата се води на банатски български език. От 1896 до 1918 г. обучението се води на унгарски език, а българския остава за вероучението и факултативно

Карта на селищата на банатските българи в Румъния и Югославия

обучение по четене и писане. Когато през лятото на 1896 г. проф. Любомир Милетич посещава Винга и Стар Бешенов, той посочва, че „*Всички българи във Винга, без изключение, знаят да четат и пишат*“. Всички говорят най-малко по 2-3 чужди езика, а образованите по 5-6 и повече.

Банатските българи се разселват в 12 села и в градовете на областта. За броят на банатските българи, в унгарските статистики се посочват различни цифри: 1880 г.- 18 298, 1900 г.- 19 944, а 1910 г.–13 536 души. Различни автори, от втората половина на XIX в., сочат цифри от 22 до 26 000 души. Най-голям брой на банатските българи посочва, просветителят Йосиф Рил, който в писмо до Г.С. Раковски от 1864 г. пише, че българите в Банат са 30-35 000 души.

Банатските българи католици, като колонисти получават големи участъци плодородна земя. Получават и редица привилегии. С пословично трудолюбие и стопански умения, те се замогват. Освен със земеделие, те се занимават със занаяти, търговия, имат и широк кръг от образовани хора. Поради високият естествен прираст, през 10-20 години, главно от Стар Бешенов, банатските българи се разселват из областта, където едри земевладелци или държавата им предоставят земя.

От средите на банатските българи се издигат личности като Стефан Дуньов (1816-1889)–записан сред националните герои на Унгария и Италия, отец Еузебиус Ферменджин (1845-1897), един от бележитите мисионери и историци

в Европа, през последната четвърт на XIX в. и други.

След 1878 г., сред банатските българи започва движение за завръщане, в освободената част на родината-майка, „старуту гнязду”. Унгария не желае да се лиши от трудолюбиво и лоялно население, и създава пречки на желаещите да се изселят. Въпреки пречките, на няколко вълни, до края на XIX век, около 4800 банатски българи се завръщат в Княжество България. Те се заселват в Северна България, в селата Драгомирово, Бърдарски геран, Асеново, Гостиля и др.

През 1918 г. Австро-Унгарската империя се разпада и Банат е поделен от Румъния и Югославия. Румъния получава 2/3 от областта, в нейните граници остават първите селища Стар Бешенов и Винга, също Колония булгарь, Дента, Бреця. Значителни групи, живеят в градовете Тимишоара, Арад, Сън Николау Маре, Лугош и др. Според официалните данни от преброяването на населението в Румъния, през 1930 г., банатските българи, в румънската част от Банат, са 10 012 души. Тази цифра вероятно е близка до действителната, защото през 1918-1919 г. 5-6 хиляди банатски българи, от румънската и сръбската част на Банат, емигрират в Унгария. Според най-изявеният деец на банатските българи през XX в., Карол Телбизов, през 1940 г. общността наброява 12 000 души. При преброяването на населението в Румъния през 1941 г., са публикувани данни за броя на румънци, немци и унгарци, а останалото нерумънско население, е в графата „други“.

В сравнение с довоенния период, икономическото положение на българите в румънски Банат, се влошава, но мнозинството от тях, запазват високия си материален, социален и културен статус. През 1921 г., в административната документация, унгарския език е заменен с румънски. Но до средата на 30-те години, румънския не успява да се наложи и измести българския като разговорен, дори в администрацията. С договора за малцинствата от 1919 г., Румъния се задължава да разреши на всяко малцинство, да открива и ръководи свои частни училища. Докато в Добруджа, Бесарабия и Старо Влашко, особено спрямо българите, тази договореност не се спазва, то в Банат, румънските власти се съобразяват със завареното положение.

През 1919 г. банатските българи, възстановяват в училищата на своите селища, преподаването на местния български диалект. До 1921/1922 г. училищата са общински, но през 1922 г. са одържавени. В държавните училища, обучението се води по румънски учебници, предимно на румънски език. Много от учителите българи, до 1925 г. загубват учителските си места, защото не владеят добре румънски език. На местния български диалект, остава преподаването по вероучение, което се води от свещеници. Учителите българи, които запазват местата си, въпреки забраната, продължават да общуват с децата на говоримия език. Част от учителите румънци, започват да говорят „палкянски“ за да се разбират по-добре с децата и родителите. Румънските учебни програми и недобре подготвени учители, влошават образователното ниво и снижават общата култура на банатските българи. Намалява количеството на банатската българска интелигенция.

Главният фактор, който запазва банатските българи от румънизация, е

католическото вероизповедание, защото службата в храмовете се води на латински и български. Румъния уважава правата на Римо-католическата църква и през 1927 г. сключва Конкордат с Ватикана. Многобройната католическа общност, косвено помага на българите да запазят водеща роля, в обществените дела на своите селища. Те са лоялни поданици на държавата, но последователни и твърди в отхвърлянето на румънизацията.

През 30-те години, благодарение на вътрешната солидарност на общността, формирания елит, влиянието на унгарското и немското малцинство, взаимодействието с българите от другите райони на Румъния и зад граница, подкрепата на родината-майка България, започва етнокултурно възраждане на банатските българи. Те говорят за „възраждане“, но в случая има стремеж към отъждествяване с българската нация и култура. До 30-те години, банатските българи разполагат със своя книжнина от втората половина на XIX в., а след 1918 г. са преиздадени само няколко религиозни книги. Нуждата от текуща информация се задоволява с унгарските вестници, защото румънските не се четат. Но младите, които не са учили в унгарски училища, не могат да ползват тези източници. Липсва книжнина по стопанските, общинските и битовите проблеми, поучителни и забавни четива.

Издателската дейност на банатските българи, в румънски Банат, се възобновява от Иван Ферменджин, родом от Винга. Той завършва образованието си в Австро-Унгария, но професионално се реализира в Румъния, като заема различни административни служби: назначаван или избиран за заместник общински секретар, касиер, председател на временна общинска комисия, кмет. Работи като счетоводител и кантор на католическата църковна общност във Винга. Развива активна обществена дейност като председател на училищен комитет, основател на Земеделско дружество, певчески хор и пр. Когато начева издателската си дейност, Иван Ферменджин е кмет на Винга, избран с листата на управляващата Национал-царанистка (селска) партия. В началото на 1931 г. той издава „Банатски български календар“, с което подновява традицията от втората половина на XIX в.

В началото на 30-те години започва литературната дейност на Антон Лебанов, който издава поетични произведения на майчин език. В края на 1933 г., във връзка с предстоящите парламентарни избори, Ив. Ферменджин, заедно с Ан. Лебанов, издава два броя от вестник „Нашата неделя“. Но стожерът на новото българско възраждане в Банат, е вестника „Банатски български гласник“, чийто първи брой излиза на 1 март 1935 г. Издаването му продължава до 5 септември 1943 г., като излизат общо 296 броя. Отначало вестникът е „месечен гласник (вестник) за култура, стопанство и народство“, а от 4-ти брой, „орган на българското малцинство в Банат“. Издателят и главен редактор на вестника, Карол Телбизов, родом от Стар Бешенов, през втората половина на 30-те години, става идеолог и ръководител на банатското българско движение.

„Банатски български гласник“ излиза в тираж 1500 броя, от тях 1200 за абонати (1000 в петте села, в румънски Банат) в банатските български села,

в Румъния и Югославия. По пощата се изпращат в Добруджа и Бесарабия, в България и в Америка. Освен от абонамент, вестника получава финансова подкрепа от България. Списват го главно Карол Телбизов, Антон Лебанов, инж. Антон Дерменджин и Антон Чокань, сътрудничат Якоб Ронков, Тома Драган, Петронела Велчов, Лука Узун и др., също от югославски Банат–Георги Дамянов, Матей Банчов. Всички, редактори и сътрудници, работят на доброволни начала, без заплащане. Вестникът има много сериозен принос за възраждането, за организирането и единението, за просветата и информираността на банатските българи. Главен редактор от 1935 до 1940 г. е Карол Телбизов, а от 1940 до 1943 г. Антон Лебанов.

През 30-те години, дейците на банатските българи се свързват и работят, в интерес на всички българи в Румъния, болят за общобългарските проблеми на целокупната нация, в България и в диаспората. На I-ия конгрес на българските общности в Румъния, през май 1936 г., активно участва 6-членна делегация на банатските българи и предлага създаване на „национална организация на политическа основа“.

Карол Телбизов представлява българското малцинство в Румъния, на XII-ия конгрес на националните малцинства на европейските държави, проведен на 16 и 17 септември 1936 г. в Женева. Той не получава мандат на редовен делегат, а участва като наблюдател. Карол Телбизов разпространява мемоара, изработен от Изпълнителния комитет на представителите на българите в Румъния, сред делегатите на конгреса, предоставя го и на генералния секретар на Обществото на народите.

Веднага след създаването на Българското народно общество в Букурещ през юни 1939 г., е създаден Организационен комитет на Българското народно общество в Банат, който отстоява интересите на банатските българи пред румънските власти. Поставя се въпроса, учениците банатски българи да изучават български език. През април 1940 г., представители на банатските българи, връчват на министъра за малцинствата, меморандум с политически, стопански и културни искания. Политическите промени в Румъния, през септември 1940 г. прекъсват условията за обществено-политическа и културно-просветна работа, но банатските българи не се отказват.

След 1878 г., сред тази българска общност, непрекъснато битува въпроса за преселение в България. След 1918 г., този въпрос вълнува много банатски българи и има частична емиграция в Унгария, Америка и преселване в България. Въпросът възниква отново, в навечерието на Втората световна война. През 1937 г. се разпространява слух, че България иска банатските българи. Безимотните и малоимотните желаят преселение, а заможните са против. Във връзка с Крайовския договор, банатските българи се изправят пред „съдбоносен въпрос“. Румъния иска да изсели българите, а българската държава се противопоставя, като налага клаузата за доброволно изселване.

През 1940 г. Карол Телбизов се изселва в България и прави редица постъпки пред българското правителство за преселване на банатските българи. Според

него, в целия Банат живеят 40 000 българи, от които 14 хиляди крашовени, 14 000 в югославски Банат и над 12 000 в румънски Банат. През 1941 г. от Румъния се изселват 125 български семейства, но нито един от влашки говорящите граждани, не напуска България. До 1943 г. 30 семейства банатски българи, 27 от Бешенов и 3 от Винга, общо 89 души, се изселват в България. Сред тях е и Антон Лебанов, след изселването на който спира да излиза вестник „Банатски български гласник“.

* * *

Румъния взема активно участие във Втората световна война, от 1941 до 1944 г. като съюзник на Германия, а от 1944 до 1945 г. като съюзник на антихитлеристката коалиция. Извършва се масова мобилизация на мъжкото население от 18 до 52 години. Първоначално, мобилизираните българи не са изпратени на фронта, но от есента на 1942 г., те вече са на огневата линия. Само от Бешенов и Винга загиват 30 души. Повече от 500 банатски българи дезертират и бягат в Унгария, а след това много от тях идват в България. За броя на православните българи, участници във войната и дадените жертви няма събрани данни.

Освен групата на банатските българи, в централната част на Банат, живее общността на крашовените. Това са българи католици, изселили се от Тимошко, още през XIV в. През годините българското им съзнание избледнява и под влияние на „илирийската богослужевна книжнина“ която използват, те постепенно започват да се самоопределят като хървати. В южната част на румънски Банат, по брега на Дунав, през XIV в. се заселват православни българи от Тимошко. Днес от тях са останали „Свениченските българи“, които приемат названието сърби, макар че езикът на който си говорят в къщи, е повече български, отколкото сръбски.

В Седмоградско (Трансилвания) има коренно българско население, което е маджаризирано. От XIV до XIX в. се заселват православни и българи католици, преминали Дунав. До Втората световна война голямата част от тях са маджаризирани, понемчени или румънизирани. Те имат спомен за българският си произход, но само в отделни семейства се проявява българско самосъзнание.

През 1945 г. Румъния има повече от 200 хиляди поданици, които знаят българския си произход. В Северна Добруджа са над 10 000, които добре знаят българския си род, но приемат румънска национална принадлежност. Около 6000 банатски българи с ясно българско самосъзнание и повече от 180 000 в Старо Влашко и Седмоградско с различна степен на румънизация.

Непосредствено след Втората световна война, българите в Букурещ ентузиазирани започват строителство в имота с църквата и училището на ул. „Къларашилор“ 16. Строи се голяма обществена сграда, с десетки стаи, голяма зала за киносалон, концерти и прочие, два малки киносалона и други. Първоначално е решено старата сграда с училището и храма да бъде разрушена, но е запазена като паметник културата.

През 1947 г. в Румъния е извършена национализация, смяна на парите и строителството на голямата нова сграда спира. Българската организация не е в

състояние да продължи мащабното строителство със собствени средства. През 1948 г. българската държава не оказва подкрепа за новото строителство, не се грижи и за дейността на храма. Многобройната българска общност в Букурещ и в околните села остават без свой православен храм. Едва през лятото на 1954 г. на православните българи в Букурещ е предоставен от Румънската православна църква (РПЦ) за ползване храма „Св. Пророк Илия”, а на 26 октомври 1954 г. румънският патриарх Юстин издава Паметна Грамота, според която храмът е обявен за временна българска църква. Свещеникът в този храм се изпраща от Българската православна църква (БПЦ) и канонически е под върховенството на патриарха на БПЦ. Българите могат да ползват този храм за своите църковни нужди (български свещеник води службата на български език), **докато си построят свой собствен храм.**

Нов православен български храм обаче не е построен, защото на 1 март 1957 г. българската държава, в противоречие със спогодбата от 1934 г. с Вербална нота предоставя терена с новата (недовършена) и старите сгради на румънската държава. Румъния приема дарението също с вербална нота и предава имота на Народния съвет на Букурещ с писмо №42652/ДРИ/1957 от 3 април 1957 г. в което се посочва, че *„румънската държава пог задължение да довърши започнатата сграда, в която да предостави на Българското посолство за безплатно и безсрочно ползване един малък кинозалон и две обикновени стаи от същата, а така също и старото здание в случай, че ще бъде съборено поради градоустройствени причини, същото ще бъде реставрирано в задната част на двора”*.

Изпълнителният комитет на Народния съвет на Букурещ с Решение №859 от 13 април 1957 г. приема имота и задълженията поети от държавата. Румънската държава не изпълнява поетото задължение, поради това българската държава с Вербална нота от 2 ноември 1987 г. решава да прекрати „договора”. Румънското правителство не зачита тази нота, а през 1988 г. събаря недостроената, а също и старата сграда, която трябва да бъде съхранена като музей.

През 1990 г. Дружество на българите в Букурещ изпраща писмо за връщане на имота. Години наред се води съдебно дело и с Констатираща бележка от 26 октомври 1998 г. и приложена скица на имота, Министерския съвет на Румъния установява от предоставените му документи, че *„юридически наследник е Дружеството на българите в Румъния „Братство” и теренът следва да бъде реституиран в съответствие с актуалния план”*. Като настоящ собственик на имота е посочен Генералния съвет на Община Букурещ, който обаче отказва да го върне. Един от доводите на букурещката община е, че няма общопризната организация, представляваща българското национално малцинство, на която да бъде върнат имота. В момента върху част от терена е направена бензиностанция.

Така след 1990 г., когато би могло да се осъществи строителство на български православен храм, то се спъва от проблема за собствеността върху терена. До пролетта на 2009 г. РПЦ не предявява искания да ѝ бъде върнат храма „Св. Пророк Илия”. През лятото на 2004 г. тържествено е отбелязана 50-годишнината от ползването на този храм като богослужебен център на православните бъл-

гари в Букурещ и цяла Румъния. Храмът е ремонтиран и подготвен за юбилея от Българската православна църковна община с председател отец Петър Тотев, със средства предоставени от христоролюбиви и родолюбиви българи в Румъния и България. По време на тържествата са произнесени много речи за румънско-българската дружба и приятелството между двете сестри–БПЦ и РПЦ, начело с техните предстоятели патриарх Максим и патриарх Юстин.

След 1990 г., с демократичните промени в Румъния, храмът „Св. Илия” със служението на отец Тотев, е един от центровете на ново българско възраждане в Букурещ и околните села. На 30 април 2009 г. по време на Великденската литургия идват представители на букурещката архиепископия и заявяват на отец Тотев, че по тяхно решение, той трябва да предостави храма на РПЦ. Свещеник румънец поема управлението храма, а отец Тотев ако желае може да остане като негов помощник и да води служба на български език. Постъпленията от требите в храма ще се делят от двамата свещеници. Отец Тотев отказва да се подчини на това решение и не напуска храма. Той се позовава на решението на РПЦ, че храмът е даден за временно ползване на българите, **докато си построят нов храм** и тъй като те не са успели да построят, то би трябвало ползването на „Св. Пророк Илия” да продължи.

Започват спорове, които приключват на 7 юли 2009 г., когато представителна делегация на Св. Синод на БПЦ приема искането на букурещката архиепископия да ѝ бъде върнат храма „Св. Пророк Илия”. Православните българи в Букурещ остават без свой храм. По предложение на РПЦ отец Тотев може да служи в руският православен храм и там да се черкуват православните българи, които са посещавали „Св. Илия”.

През 1956 г. е закрито българското педагогическо училище в Букурещ, а през 1962 г. затваря врати и основното училище. Многобройното българско население в Букурещ и селата около него, както и в цяло Влашко постепенно, поколение след поколение, загубва своя език и култура и много от тези българи, днес се самоопределят като румънци.

На 22 срещу 23 декември 1989 г. в Румъния е свален тоталитарният режим и установена власт на Фронта за национално спасение, който приема Декрет-закон на 29 декември 1989 г. Точка 10-та от от разпоредбите на законодателния акт изисква: *„Опазването на правата и свободите на националните малцинства и гарантирането на пълното равенство в правата с румънците”*. В новата Конституция на Румъния, приета на 21 ноември 1991 г. чл. 6 ал. 1 *„Правото на идентитет”* гласи: *„Държавата признава и гарантира на лицата, принадлежащи към националните малцинства, правото на запазване, развитие и изразяване на етническата им, културната, лингвистичната и религиозната идентичност”*. В ал. 2 са посочени границите на тези права: *„Мерките на протекция взети от държавата за запазването, развитието и изразяването на идентитета на лицата, принадлежащи към националните малцинства, трябва да съответстват на принципите на равенство и недискриминация в отношенията спрямо останалите румънски граждани”*.

Според официалните данни от преброяването на населението на Румъния

през 1948 г. българите са 13 408, през 1966 г. – 11 193, през 1990 г. – 9935, през 2002 г. – 8092, като 7000 от тях са банатски българи. Според дейци на българското малцинство, броят на българите които добре знаят своя произход и неофициално го декларират, е около 200 хиляди – католици повече от 20 хиляди и православни повече от 170 хиляди. Интересно е, че веднага след 1989 г. и румънски издания публикуват данни за повече от 100 хиляди българи, но това скоро е забравено. Има публикации, според които българите в Румъния са от 500 хиляди до 1 – 2 милиона. Според публикация на Министерството на външните работи на Р Македония, в Румъния живеят 15 000, а по самопреценка на общността 35 000 македонци.

През 1991 г., с приемането на новата Конституция, българите получават статут на национално малцинство. Те имат езикови и други права, но български език се изучава само в няколко селища на банатските българи и в едно училище в Букурещ. От държавния бюджет на Румъния се отделят средства за организационна и културна дейност на българското малцинство. Сумата е по 35 хиляди евро месечно или 420 хиляди евро годишно. През 2010 г. във връзка с икономическата криза сумата е намалена с 10%.

Съгласно чл.59, ал.2 от румънската Конституция: *„Организациите на гражданите, принадлежащи към националните малцинства, които по време на парламентарните избори не могат да съберат необходимото количество гласове, за да бъдат представени в парламента, имат право на едно депутатско място (в долната камара), в съответствие с избирателния закон. Гражданите, принадлежащи към дадено малцинство, могат да бъдат представени само от една единствена организация”*.

Румънските власти се позовават на своите официални данни от преброяването на населението през 1990 г. Според тях, българите са по-малко от 10 хиляди и могат да получат само едно депутатско място. Пръв депутат е банатски българин, председател на Съюза на банатските българи в Румъния (СББР), г-н Карол-Матей Иванчов, след него православен българин, член на Общност „Братство”, г-н Флоря Симион; през 2001 г. – банатски българин, член на СББР, г-н Петър Мирчов; от края на 2004 г. – банатски българин, член на СББР, г-н Никола Миркович. Организацията, която е излъчила депутата получава цялата субсидия от държавния бюджет, предназначена за малцинството.

Днес в Румъния българите са признати за национално малцинство, но те са разделени на банатски българи-католици и влашки българи-православни. Най-неорганизиран като общност са православните българи в Северна Добруджа.

След 1989 г., сред българите в Румъния започна процес на етническо възраждане. Като малцинствена територия обаче, румънските власти признават само районът със селища на банатските българи и уважават тяхната личноемненна традиция. Богослужението в техните католически храмове се води на български език. Православните българи нямат призната малцинствена територия. Богослужението в храмовете им се води на румънски език. Не се уважава тяхната личноемненна традиция. Вече бе посочено, че православните българи са построили стотици храмове не само в Северна Добруджа, но и в Старо Влашко, на които е сложила ръка Румънската православна църква. В Букурещ и селата

около него православните българи са изградили десетки православни храмове, но те се ползват от Румънска православна църква.

Днес повече от 70 обществени, общински и държавни структури работят с българското национално малцинство. Културно-просветните структури са повече от 40, като значителна част от тях са съдебно регистрирани. След като Съюз на банатските българи в Румъния, Общност „Братство” на българите в Румъния се очертават като центрове, съдебната регистрация на местните организации става излишна. Оформени са два центъра на българското малцинство, в историко-географската област Банат и в столицата Букурещ. **Съюзът на банатските българи в Румъния (СББР), Uniunea Bulgara din Banat – Romania (UBBR)** е основан на 31 декември 1989 г. в гр. Тимишоара. На 5 март 1990 г. организацията е призната със съдебно решение за официален орган на българското малцинство в Румъния.

Съюзът на банатските българи претендира за водещо положение сред българското малцинство в Румъния. Той се позовава на официалните данни от преброяването на населението в Румъния, според които 90% от българите живеят в Банат. Ръководството на СББР декларира, че желае да сътрудничи на федеративни начала с другите организации, но в практическата си дейност и в поредица от разговори, до активно сътрудничество все още не се е стигнало.

Седалището на организацията е в гр. Тимишоара. Според ръководството на СББР, организацията има 18 филиала. Активистите са 100, а членове и съмишленици са 4-5 хиляди души. Има офис на централното ръководство в Тимишоара. Със свои Клубове „Българска къща”, в собствени сгради или апартаменти разполагат повечето от филиалите на съюза – в Букурещ, гр. Арад, гр. Сън Николау Маре, гр. Дета, гр. Липова, с. Дудещи Веки (Стар Бешенов), с. Винга, с. Бреца и др.

СББР се финансира от държавна субсидия, от членски внос и от дарения. Той провежда разнообразна културно-просветна дейност. Значими прояви със и без участието на ДАБЧ са: „Празника на двете недели”, който се чества всяка година на 15 август (Успение на Св. Богородица), главно в Стар Бешенов, но и в Тимишоара или друго селище, съпътстван от „Фестивал на банатската българска традиция – носия, песен и танц”. Тържествено се отбелязват годишнини на католическите храмове, училищата и на бележити банатски българи: Кръгла маса за живота и делото на Евсевий Ферменджин, 250-годишнината на българското училище в Стар Бешенов, 200-годишнина на католическия храм в Стар Бешенов, 100-годишнина на катедралния храм във Винга и други. Фолклорни групи на банатските българи вземат активно участие в местни и международни фестивали.

Активната дейност на СББР се проявява в сферата на образованието, на съхраняване националната традиция и в медиите. Първото училище на банатските българи е създадено преди 275 години в с. Стар Бешенов (днес Дудещи Веки) и е просъществувало до 1945 г. Днес негов продължител е **Теоретичен лицей „Св.св. Кирил и Методий” в с. Дудещи Веки, област Тимиш (Liceul teoretic “Sfintii Kiril Si Metodii”, Dudestii Vechi)**. Това е румънско държавно

училище, в което през 1990 г. се подновява изучаването на български книжовен език. Учениците в лицea са 450, предимно от български произход. Преди 272 години е създадено училището във Винга. **Основното училище в с. Винга, област Арад** е румънско държавно училище, в което след 1991 г. се възстановява изучаването на българския език като отделен предмет. Български език се изучава от 2 до 8 клас по 1 час седмично. Децата с български произход са 40. **Началното училище в с. Бреця, област Тимиш** е румънско държавно училище, в което след 1992 г. е подновено изучаването на български език като отделен предмет. Преподава се по 4 часа седмично и се изучава от 2 до 4 клас. Децата с български произход са 41.

При банатските българи в Румъния грижливо се пази традицията, която създават техните предци. В Стар Бешенов (Дудещи Веки) се поддържа активна и разнообразна самодейност. **Ансамбъла за песни и танци „Палкенка”** е създаден през 2002 г. Той е участвал в многобройни турнета и фолклорни фестивали както в Румъния, така и в България и в други страни по света. Репертоарът му съдържа местните народни песни и танци, народни песни и танци от фолклорните области в България, румънски народни песни и танци. Участниците в ансамбъла са 100 души, разпределени в три възрастови групи от 5 до 30 години и отделно две формации от момичета и девойки.

Ансамбъла за песни и танци “Българче” във Винга е създаден през пролетта на 2002 г. Той е участвал в многобройни турнета и фолклорни фестивали както в страната, така и в чужбина. Репертоарът му съдържа български народни танци, специфични за Винга, народни танци от различни части на България, както и румънски народни танци от северозападен Банат. Ансамбълът има около 80 танцьори, разпределени в три групи, според възрастта, от 5 до 25 години. Ансамбли има в Тимишоара, в с. Бреця и в другите филиали на СББР.

Вече бе посочено, че банатските българи създават своя периодика и издават своя учебна, научна и художествена литература през XIX и първата половина на XX в. Веднага след създаването на СББР се подновява и издателската дейност. **Вестник “Нашия глас”**, започва да излиза на 11 януари 1990 г. в Тимишоара. Списва се на банатски български език, книжовен български език и румънски език. Изданието излиза с тираж 1500 екземпляра, два пъти в месеца. Читатели на вестника са банатското българско малцинство в Румъния, както и от целия свят. Финансира се от СББР и Департамент за междуетнически връзки на Румъния. **Списание “Литературна мисъл”**, започва да излиза от 1992 г. Списва се на банатски български език, книжовен български език, румънски и в отделни случаи на френски, немски, унгарски езици. Изданието на СББР, излиза един път месечно с тираж 1000 екземпляра. Това е списание за култура (в най-обширния смисъл на думата) на българското малцинство в Румъния. Предимно за банатските българи, но и за българите от другите области на Румъния: Трансилвания (Седмоградско), Молдова, Добруджа, Мунтения и Олтения. Читатели на списанието са българи от румънския и ръбския Банат, банатски българи в България и по света. Издател е СББР и Департамент за междуетнически връзки в Румъния. По **Радио Тимишоара (Radio Timișoara – emisiune în limba**

bulgară) се излъчва емисия на банатски български език. Радиоемисиите на банатски български език по Радио Тимишоара започват през март 1990 г. Слушателската аудитория е българското малцинство в Румъния и Сърбия. Излъчва се на 630 kh средни вълни, веднъж седмично в неделя с времетраене 1 час. Покрива Банат. **Емисия на банатски български език по Румънската национална телевизия TVR3 (TVR 3 – emisiune în limba bulgară)**. Телевизионните емисии на банатски български език по Румънската национална телевизия TVR3 започват през 2009 г. веднъж седмично с продължителност 10 минути. Продуцент е СББР, а финансирането е от ТВ Румъния. **Емисия на банатски български език по ТВ АРАД, Арад (TV Arad – emisiune în limba bulgară)**. Телевизионната емисия на банатски български език по ТВ АРАД стартира през 1999 г. два пъти месечно с продължителност 30 минути. Финансира се от СББР и ТВ Румъния.

След прегледа на активната организационна и културно-просветна дейност на СББР, следва да бъдат посочени и тревожни факти, в неговата дейност. През 2006 г. Министерството на образованието на Румъния утвърждава издаването на учебник за 6-ти клас: „История на българското малцинство в Румъния”. В този учебник историята на българското малцинство, в северната ни съседка, е представена само като история на банатските българи. За многобройната общност на българите извън Банат, в миналото и в наши дни, не се казва нищо. Още по-тревожен е факта, че през 2008 г. румънското „Издателство за педагогическа и учебна литература”, издава помагало за учителите по история–„История на националните малцинства в Румъния”, предназначено за всички училища в страната. Като автор на материала за българското малцинство е посочен университетския преподавател Николае Миркович, това е председателят на СББР и депутат на българското малцинство в румънския парламент. И в този учебник нищо не се казва за наличието на българи извън Банат. В учебника обаче има текстове, в които подробно се описва наличието на „македонско малцинство” в Румъния. Като „македонски” са посочени стари български поселения като Бъйлещ, Пояна маре, Урзикуца и други. Досега се знаеше за идентификацията на понятието българи със „сърби”, но ето, че се появява идентификация на българи с „македонци”. Според тези публикации, българи в Румъния има само в Банат, а православните българи извън Банат следва да са „македонци”!?

Българското културно дружество в Букурещ е основано на 7 януари и регистрирано на 8 февруари 1990 г. През април 1990 г. се появява първият брой на в. **”Българска зорница”**, който се списва на литературен български и на румънски език. След това се създават и други сдружения на българите в Южна Румъния. На 24 май 1992 г. тези дружества решават да се обединят в една **Общност „Братство“ на българите в Румъния**, като наследник на едноименното дружество, съществувало в Букурещ от 1892 до 1945 г. Тъй като в нея членуват и банатски българи, тя претендира да ръководи и координира цялата дейност на българите в Румъния. **Общност „Братство”** издава вестник „Българска Зорница”. Към радио **Ромъния-Интернационал** е сформирана българска редакция, която излъчва предавания на средни вълни сутрин в 7,00 и вечер в 18,30 часа. В **Общност „Братство”** влизат 18 организации. Тя обединява сдружения

на българите в градовете Букурещ, Бъйлещ, Калараш, Браила, Галац, Констанца, Търговище, Александрия и др., в селата Брънеш, Валя Драгулуй, Бълен, Въръщ, Княжна, Извоареле и др. в Мунтения, Олтения, Северна Добруджа и Банат. През 1993 г. в „Българска зорница“ получава държавна субсидия от Съвета за етническите малцинства, редакцията среща големи трудности, тъй като разполага само с две пишущи машини. По въпроса за представителство на малцинството възникват противоречия със СББР, който не влиза в Общност „Братство“ и оспорва претенцията ѝ да представлява всички българи в Румъния.

През 1998 г. се проявяват противоречия в Общност „Братство“ и се отделя **Българска културна асоциация в Румъния**. Тази организация настоява, че тя е продължител на Българското културно дружество в Букурещ, и тя следва да представлява българите в Румъния. През 2007 г. тя приема името **Български демократически съюз в Румъния (БДСР), Uniunea democrata Bulgara din Romania (UDBR)**. Според ръководството на БДСР, организацията има структури в 33 селища. Активистите са 30, а членове и съмишленици около 1000. Финансира се от членовете. Културно-просветната дейност на БДСР се изразява в отбелязване на българските национални и църковни празници, годишнини на значими събития и видни личности.

През 1995 г. е учредена и съдебно регистрирана **Българска асоциация „Заедно“** в гр. Търговище. Тази организация поддържа **фолклорен ансамбъл „Босилче“**, който участва в местни и международни фестивали, включително в България. Всяка година тържествено се отбелязва „Тодоровден“ с конни надбягвания и фолклорен фестивал. Организацията е член на Общност „Братство“. Има редица други организации като „Христо Ботев“ в Браила, „Зарезан“ в Александрия, „Единство“ в Констанца, „Надежда“ в Калараш и други, (някои от тях са съдебно регистрирани), които подкрепят „Братство“ или БДСР.

Сериозен проблем са противоречията между Общност „Братство“ и БДСР по въпроса, кой е приемник на старото „Братство“ и на двете организации със СББР, кой представлява българите в Румъния и как да се ползва държавната субсидия за малцинството. Цялата субсидия сега я получава СББР, тъй като, той представлява българското малцинство в румънския парламент.

През 1987 г. към дипломатическата мисия на България в Букурещ е открито **Неделно училище „Йордан Йовков“**. След кратко прекъсване дейността му е подновена през 2001 г. В училището се обучават ученици чиито родители са български граждани, временно или постоянно пребиваващи в Румъния. Изучава се български език и литература от 1 до 12 клас.

През учебната 1998/1999 г. в Букурещ е открита **Теоретическа българска гимназия „Христо Ботев“**. Посочена е като приемник на създаденото през 1868 и просъществувало до 1956 г. българско училище. Но гимназията всъщност, неоснователно се именува „българска“, тъй като е румънско държавно училище с преподаване на български език, само по 4 часа седмично и още по един час седмично, в който се изучават на български език песни, танци, теми от българската история и география.

През последните години се възстановяват и развиват връзките между Бъл-

гария и сънародниците ни в Румъния. От създаването на Държавната агенция за българите в чужбина през 1993 г. грижите за българите в Румъния са един от нейните приоритети. Със съдействие и пряко участие на Агенцията са проведени тържествени чествания, конференции, фолклорни фестивали в двете страни, срещи на представителства на банатските българи от Румъния, Югославия и България за установяване на постоянно сътрудничество между организациите на групата от България с етнорелигиозните общности в Румъния и Югославия. ДАБЧ активно сътрудничи с всички организации, училища и медии на българското малцинство в Румъния и според възможностите си им оказва подкрепа с българска периодика, художествена и учебна литература.

2. 10. В Република Албания

В държавната територия на Албания, българите са коренно население. От V-VII век, в тези земи се заселват древни българи и славяни от българската група. През IX-X век, днешната южна и централна част на Албания, са територии, в които се формира част от средновековния български дунавски и вардарски народ. Вторият по значение, просветно-религиозен, културен център на Първото и Второто българско дунавско царство, с градовете Охрид, Девол, Преспа, Главиница, Белиград (днешния Берат), се намира в тази югозападна част на българската държавна и етнолингвистична територия. В годините на османското владичество, значителна част от българското население е подложена на ислямизация. През Възраждането, българите християни от тези земи, вземат активно участие във формирането на модерната българска нация, а мюсюлманите остават встрани от този процес, но запазват своя български език и съзнанието за българския си произход. Като част от управляващата верска група в Османската империя, имаща право да носи оръжие, българите мюсюлмани са фактор, който забавя настъплението на албанския етнос, през XIX и началото на XX век.

Диоцеза на Българската екзархия, с югозападните си епархии, Костурска, Леринска, Охридска и Дебърска, включва по-голямата част от земите населени с българи и очертава етнолингвистичната граница между българи и албанци в края на XIX в. До 1912 г. Българската Екзархия организира просветно-религиозния живот на българите православни християни.

Като използват слабостта на османската власт в тези земи, положението си на част от властващите мюсюлмани, албанците мюсюлмани през XVIII-XIX в., започват разбойнически набези над българите християни. Подложено на грабежи и насилия, българското християнско население, започва да се изселва и селищата му запустяват или в тях се настаняват албанци. Останалото по родните си места българско население, е подложено на ислямизиране и албанизация. Така етническата граница между албанци и българи започва да се премества на изток.

Според Васил Кънчов, през 1900 г. етническата граница между българи и албанци, започва от планината Грамос и тръгва на север по вододела на реките Бистрица и Деволи, заобикаля преспанската котловина и зад планината Галичица, излиза на южния бряг на Охридското езеро. По това време, на запад от

тази линия, в Корчанското поле и в град Корча, живеят и доста българи, а на юг от Корча са две големи български селища—Дреново и Бобошица, но албански говорещото население вече е мнозинство. От южния бряг на Охридското езеро, при манастира „Св. Наум“, границата преминава през езерото и излиза на западния му бряг, при селището Лин. Тръгва на северозапад по билото на планината Ябланица, но веднага тръгва на запад през планинската местност Голо Бърдо. След село Себища границата тръгва на север, а след село Смолник на североизток към град Дебър. В тази област, на територията на Албания има още 19 български села: Стеблево, Кленье, Гиноец (Гинеец), Требище, Големо Острени, Мало Острени, Ворница, Тучепи, Пасинки, Радоеща, Извири, Ладомерица, Голейща, Койовец, Лешничани, Оржанову и три махали Тръбчанище, Камен и Заборйе. Преди да достигне Дебър, границата тръгва на север през местността Поле и по долината на Черни Дрин, достига северно от селището Деоляни. След селото завива на изток, изкачва се на планината Кораб и тръгва по билото ѝ на север. Покрай хребета Враца и долината на р. Люма, достига планината Коритник.

Тук историко-географската област Гора, която е населена с българи мюсюлмани, днес е разделена от политическата граница на Република Косово с Албания. На територията на Албания е „Кукъска Гора“, която в началото на XX в. обхваща 19 български села. През 1916 г., 10 от тях се посочват като двуезични—Тополяни, Ново село, Коловоз, Ломна, Стържево, Брекине, Бела, Туре, Немча, Джафере, а 9 чисто български—Борье, Орешек, Шиштейец, Църне лево, Оргоста, Кошарища, Запот, Пакища и Очикле. По билото на Коритник планина, границата тръгва на североизток и на изток, пресича долината на Плавска река и по билото на Шар планина достига до връх Бистра. От върхът се спуска на север и завива на запад, заобикаляйки долината на р. Призренска Бистрица, достига до град Призрен, а от там на североизток към долината на Южна (Българска) Морава, където започва границата между сърби и българи. Така очертаната граница се променя през първото десетилетие на XX век, като албанския натиск продължава, възползвайки се от слабостта на Османската империя, от сръбската и гръцка експанзия срещу българите.

Точни данни за броя на населението в тези райони, трудно могат да бъдат посочени, защото албанското население е подвижно, а българите мюсюлмани са причислявани към турците или албанците.

През първото десетилетие на XX в., до Балканските войни, когато четите на ВМОРО започват да защитават българското население, а гръцката и сръбска експанзия се насочва и срещу албанците, започва сътрудничество между албанското и българското националноосвободителни движения. България и ВМОРО проявяват разбиране и подкрепят борбата на албанците. Редица албански лидери и местни байрактари, настояват за българо-албанско сближаване и съвместни действия.

Във хода на Балканската война, на 28 ноември 1912 г. (н.с.) във Валона е обявена независимостта на Албания, но международно признание страната получава на 29 юли 1913 г., в Лондон. На 17 декември 1913 г. във Флоренция, Италия, международна дипломатическа конференция, начертава границите на албанската държава. Но редица участъци от начертаните граници, са заети от

сръбски и гръцки войски. В тези граници, остават смесените села в Корчанско и чисто българските села в Долна (Мала) Преспа, по западния бряг на Голямото Преспанско езеро, в планинската местност Голо Бърдо, в местността Поле, северозападно от град Дебър, по долината на р. Черни Дрин до с. Деоляни и селата от областта Гора между планините Кораб и Коритник.

През 1913 г., след втората Балканска война, почти цялата територия на Албания, с изключение на Валона и близката ѝ околност, са окупирани от гръцки, сръбски и черногорски войски. Наред с българите, на терор и насилия са подложени и албанците. В Охридското българско въстание, септември-октомври 1913 г., масово участие взема и албанското население. Българи и албанци стават съюзници, особено по отношение на Сърбия, която наред с Вардарска Македония, заграбва и цялото Косово.

На 7 октомври 1913 г. е назначен български консул във Валона, а през април 1914 г., между България и Албания са установени официални дипломатически отношения. Българската държава е загрижена за българското население, останало в границите на Албания. През ноември 1913 г. е решено да се изпрати мисия, за възстановяване църковно-училищното дело на това българско население. Албанските власти обещават сътрудничество, но на практика създават пречки. Българската мисия, съставена от свещеноиконом Търпо Поповски и Павел Христов, след като пристига в Албания се разделя. Свещеникът отива в гр. Шкодра, за да организира българска църковно-училищна община, училище и параклис. Местните българи, около 100 души, възприемат идеята, но не проявяват никаква собствена инициатива. В Шкодра е много силно сръбското влияние. Сърбия не жали пари и не се спира пред никакви интриги и насилия, за да попречи на българо-албанското сътрудничество. Борбите за власт в Албания, корупцията в албанското общество, противоречията между клановете, улесняват сръбското и гръцкото влияние.

Мисията на Павел Христов, придружен от войводата на ВМОРО Григор Ошавков, има успехи в Дебърско, където помирява албанските кланове и дори назначава двама учители в селата Дренук и Обоки. Училищните сгради, в българските села в Голо Бърдо и Поле се оказват запазени. От България са повикани учители, стари кадри на Екзархията, родом от тези райони. През пролетта на 1914 г. мисията пристига в Корчанско, където е добре посрещната от българите и от местните албански власти. Започва организирането на Българска църковно-училищна община в Корча. На 11 май в Дреново, тържествено е честван денят на Св.Св. Кирил и Методий. Но на 23 юни 1914 г., нахлуват гръцки войски и окупират не само Корчанско, а почти цяла Южна Албания.

Българската държава не изработва дългосрочна стратегия, не поддържа постоянна връзка с легацията в Албания, не обезпечава мисиите си с достатъчно средства. Преповерява се на обещанията на албанските лидери, без да отчита техните национални и собствени интереси. Сръбската пропаганда, която пръска огромни суми, успява да „купи“ повечето от байрактарите и албанската администрация в Дебърско и да прогони пробългарски настроените офицери и администрация от областите Мат и Дибра.

През юни 1915 г., сръбски и черногорски войски окупират почти цяла Се-

верна Албания. Но в късната есен на 1915 г., българските войски освобождават Вардарска Македония и достигат Дебърско. Фронтът между Централните сили и Антантата преминава през средната част на Албания. Българските селища в районите на Голо Бърдо и Поле попадат под българско военноадминистративно управление. Дебърската епархия на Българската екзархия е възстановена. Поради кончината на Дебърския митрополит Козма, епархията е управлявана от архимандрит Кирил, който е родом от с. Битуше, Дебърско.

През периода 1916-1918 г. в този район е възстановено българското църковното и учебно дело. Българите в Гора и Косово, остават под австрийско военноадминистративно управление и направеното за тях е много малко. Група български учени посещава Гора, разговаря с хората, установява приблизителния им брой, но до създаването на български училища не се стига. Не е направено необходимото, за установяване на постоянен контакт с тези българи мюсюлмани, които след Първата световна война, са поделени между КСХС и Албания.

Българското военноадминистративно управление се приема добре и от албанското население, което масово влиза в българската войска. В състава на българските части, на Солунския фронт се сражават 15 000 албанци. След края на Първата световна война, в Албания започва поредната борба за политическата власт, която продължава до 1921 г. На 9 ноември 1921 г., посланическа конференция в Париж, потвърждава границите на Албания от 1913 г. Но българите в Корчанско и Мала Преспа, стават албански поданици едва през 1924 г., когато Гърция е заставена да освободи тези територии. Характерно е, че българите настояват селата им да бъдат в албанска територия. Мала Преспа е под гръцко управление от 1913 г., но грубият асимилационен натиск не пречупва българите.

Непосредствено след войната, дипломатическите отношения между България и Албания не са уредени. За да бъде оказана подкрепа, на църковно-училищното дело на българите в Албания, от София е изпратен служител, в легацията в Цариград. Той трябва да издири българи от Костурско и Дебърско, които като турски поданици лесно могат да влизат и излизат от Албания, да се предвижват из страната, без да събудят веднага подозрения от гръцка и сръбска страна и да работят за интересите на българското малцинство. Затрудненията, пред които са изправени българските светски власти, могат да бъдат разрешени от Българската православна църква, ако тя окаже подкрепа на Албанската православна църква (АПЦ). В началото на 20-те години АПЦ, както БПЦ през 1872 г., обявява независимостта си от Цариградската патриаршия.

Архимандрит Фан Ноли е не само водач на православните албанци, но и лидер на демократичното направление, в политическите борби в страната. Сътрудничеството на БПЦ с АПЦ е необходимо за подобряване положението на българското малцинство. Българското правителство, Дебърското, Кичевското и Реканското благотворително братства в София, настояват пред Св. Синод на БПЦ, да ръкоположи архимандрит Кирил за титуляр на Дебърската митрополия и управляващ българските църковни дела в Албания. Но синодалните старци в София не вземат присърце благородната мисия, а се скриват зад съблюдаването на канона. Дори не е делегиран български архиерей, който да посети Албания и

на място се запознае с проблемите на АПЦ и положението на българите.

БПЦ има необходимите канонични основание като наследник и продължител на Охридската българска архиепископия. Вместо да използва възникналата възможност и защити българските национални интереси, Св. Синод решава да изчака изпращането на български дипломатически представител в Албания и неговия доклад за положението в страната. Сръбската православна църква, за разлика от БПЦ, не се страхува от Цариградската патриаршия и подкрепя АПЦ. Вместо български епископ, който да се грижи за българите, в Албания се появява сръбски епископ, който да прокара влиянието на великосръбския шовинизъм.

Дипломатическите отношения между България и Албания, официално са възстановени на 22 октомври 1922 г. Но български представител пристига в Тирана, в началото на януари 1925 г., а генералното ни консулство започва да работи в края на този месец. Консулството е издигнато в легация през май 1925 г. Управляващият легацията Иван Икономов, в свой рапорт докладва, че в Албания има приблизително 27 български села с 5-6 хиляди души население, в които няма нито едно училище или действащ български православен храм. Това са непълни данни, преди всичко за българи православни християни, които според рапорта, в Дебърско са останали 200 къщи. Българите мюсюлмани са извън вниманието на Министерството на външните работи и изповеданията (МВРИ) на България. Българският дипломатически представител прави постъпки пред албанските власти, за назначаване на български учители. Той никога не получава отказ, а горещи уверения за съдействие, но на практика нищо не се прави.

Всъщност, дошлият на власт с югославска подкрепа Ахмед Зогу, не подкрепя българските искания, но поддържа добър дипломатически тон. Едва през пролетта на 1926 г., въпросът е поставен официално пред албанското правителство. Отново е обещано, че през учебната 1926/1927 година, въпросът може да получи разрешение. Но учителите трябва да преподават по албанска учебна програма, на албански език и по-няколко часа седмично, български език. МВРИ трябва да намери подготвени хора сред братствата на българите от Македония, които говорят и албански език. До края на 1927 г. МВРИ успява да изпрати само 10 комплекта буквари за първо отделение, също толкова библии, апостоли, требници и евангелия.

Значително по-активна в Албания, е дейността на ВМОРО. Организацията винаги се стреми, едновременно със своето влияние и оперативни възможности, да помага за решаване на църковно-училищните права на българското население. ВМОРО сътрудничи на българското правителство и БПЦ, но не получава необходимото съдействие от тях, особено от БПЦ. През 1927 г. представители на ВМОРО, успяват да се установят като журналисти в Албания, да се срещнат по места с българското население в Корчанско и Дебърско, да възстановят каналите на организацията и окуражат българите за запазване на националната им идентичност. Югославия хвърля много пари, но успява да „купи“ от албанските власти, изгонването на българските „журналисти“. Дейците на ВМОРО, настояват пред българското правителство, да провежда последователна политика, в защита на просветно-религиозните и политически права на българите, без да се доверява на обещанията за „благосклонно отношение“, които непрекъснато се дават от албанските власти.

С убийството на генерал Александър Протогеров на 7 юни 1928 г., влиянието на ВМОРО в Албания, силно намалява. През 1928 г. в Албания е разкрита конспирация срещу президента Ахмед Зогу, който от 1 септември обявява Албания за монархия и става крал Зогу I.

Българи комунисти, включително служител в българската легация, по искане на албанската опозиция срещу Ахмед Зогу и в съгласие с политиката на Коминтерна, подготвят атентат за неговото убийство. На атентаторите се обещава, че новата власт ще остави Балканската комунистическа федерация, да работи свободно в Албания. Атентаторите са разкрити, осъдени на смърт и обесени. Оронен е престижа на българската легация, а възможностите за защита на църковно-училищните и политически права на българите, от българските национални институции, силно ограничени.

През 1928 г., българските села в Корчанско започват по-активни прояви, за да получат малцинствени права. Първо българите от с. Върбник, а след това и селата от Мала Преспа, подават молби за откриване на училища с преподаване на български език. През 1929 г. молба подават и българите от с. Кленье, Голо Бърдо. Активизира се и МВРИ, като разкрива длъжност „Главен инспектор-организатор на църковно-училищното дело на българите в Албания“. Длъжността е поверена на Сребрен Поппетров, родом от Егейска Македония, с. Върбени, Леринско. Дългогодишен екзархийски учител и деец на ВМОРО. Той е изпратен официално в Албания като учен и писател, да събира данни за миналото на българите. Министърът на външните работи на България информира устно албанското правителство за мисията на Ср. Поппетров.

С пристигането си новият инспектор започва обиколка и не оставя кътче на страната необходимо, и българско селище непосетено. Затрупва МВРИ с доклади и предложения. Първоначалната му оценка за броя на българите е 8000, но в края на пребиваването си 1931 г., той посочва числото 40 000 българи, 15 000 християни и 25 000 мюсюлмани. Единствено той посещава северната Гора и настоява да бъдат изпратени учители и там. Но първата работа на новото българско правителство през 1931 г., е закриването на длъжността „Главен инспектор-организатор...на българите в Албания“.

Докато инспектор-организаторът обикаля Албания и преоткрива българите, албанските власти брутално смазват опитите на българите от Мала Преспа и Голо Бърдо, да възстановят просветно-религиозния си живот. Затова че са изтрили гръцките и възстановили българските надписи по иконите в селския храм, водачите на българите в с. Върбник са арестувани, наложени им са тежки глоби. В крайна сметка са изтрети българските надписи и заменени с надписи на албански език. Според декрет-закон от 1930 г. всички религиозни учреждения и организации, трябва да имат албански национален характер. Служителите им трябва да бъдат албанци по поданство, език и произход, да четат и пишат на официалния език, да будят и развият националното чувство на вярващите и да засилват албанското национално единство. През 1933 г. е приет закон, по силата на който, основното образование става само държавно и всички малцинствени и чужди училища в Албания, са закрити.

Българското правителство се увлича по общоевропейската идея на френския политик Аристид Бриан. В духът на тази идея, на 9 януари в София, е подписан Българо-албански протокол за: 1. признаване и реципрочна защита на българското малцинство в Албания и на албанското в България; 2. сключване на двустранен пакт за приятелство, арбитраж и ненападение; 3. подписване на търговска спогодба. Но през 1934 г., когато се сключва Балканската антанта, в разрез с общоевропейската идея, България и Албания са оставени извън общо-балканското споразумение.

Пак през този период, българите от селата в Мала Преспа, са принудени да водят съдебни дела, с феодални, бейове албанци, които с фалшиви документи от османския период, претендират върху цялата им собственост. Отчаяни от корумпираната албанска съдебна система, българите искат да се изселят в България, но от София настояват те да останат в селата си. От случая се възползва сръбската пропаганда, която с всички средства се стреми към обезбългаряване на крайграничните райони, защото наличието на българите в Албания, доказва несъстоятелността на тезата, че в Македония няма българи. Доведените до отчаяние българи, като не получават подкрепа или подслон от България, приемат да се изселят в Югославия. Това дава възможност на сърбите да проведат голяма пропагандна кампания срещу българщината в Македония и Албания.

Все през този период, БПЦ най-после проявява някаква инициатива, в подкрепа на АПЦ. МВРИ също проявява активност и на 7 ноември 1933 г., при българската легация в Тирана, са разкрити длъжности „учител-черковен певец“ и „свещеник и помощник на учителя“. Тези служители на легацията могат да пътуват свободно из Албания и така да се грижат за просветно-религиозните нужди на българите християни в Мала Преспа, Голо Бърдо и Поле. Предстоятелите на АПЦ, разрешава служби на църковно-славянски език в българските села, където има свещеници. Тази активност в политиката на България, обнадеждава българите, че ще получат сериозна подкрепа.

Но с 19-майският преврат 1934 г. в България, рязко се променя и външната политика. В стремеж да се подобрят отношенията с Югославия, се загърбват проблемите на българите в Албания. От 1934 до 1936 г. легацията в Тирана стои без титуляр. През 1935 г., въпросът за правата на малцинствата в Албания се разглежда в Обществото на народите. Албанската държава приема декрет за откриване на малцинствени училища. Но от МВРИ се заявява, че с оглед подобряване българо-югославските отношения, България ще се въздържа от отваряне на български училища. Нещо повече, в преписката на легацията в Тирана, с МВРИ, вместо „българи“ започва да се употребява „българо-македонци“, а българския дипломатически представител се държи като подчинен на югославските представители.

Българите в Албания, потискани от режима на Ахмед Зогу, посрещат с надежда окупацията на страната от италиански войски, през пролетта на 1939 г. От 19 български села е изпратено писмо до царица Йоана, да се застъпи пред италианските власти за употребата на български език в техните училища и църкви. Но

надеждите не се оправдават, защото започва Втората световна война.

Италия също провежда своя имперска политика. През периода 1941-1944 г., с тъй наречената „линия граф Чано-Рибентроп“, тя присъединява част от Запад на Македония (районите на градовете Тетово, Гостивар, Кичево и Струга), към протектората „Велика Албания“.

След 1944 г. отечественофронтовското (доминирано от комунисти) правителство на България, се отказва от българите в Македония и Албания. Нещо повече, то започва да сътрудничи на Титовия режим в Югославия и политиката му за денационализиране на българите в Македония, и превръщането им в „македонска нация“ на антибългарска основа.

След войната правителството начело с Енвер Ходжа предлага на българското правителство да изпрати учители в Албания, но в София вече е решено, че в Македония живеят „македонци“, а от това следва, че и в Албания трябва да живеят „македонци“.

Въпреки всичко българите в Албания се съхраняват и имат добро отношение към България. След началото на демократичните промени българите в Албания веднага търсят контакти с България. От страна на албанските власти изявата на българско самосъзнание не се преследва, но официално признато българско национално малцинство все още няма.

Днес българи живеят из цяла Албания, но има три района, където те са мнозинство от населението, включително селища само с българско население. Най-многобройно българско население живее в района Голо Бърдо. В този район има повече от 30 села, като 15 са български, а останалите със смесено население. Българите са 12-15 хиляди, като мнозинството са мюсюлмани, но нямат нарицателни прозвища като „помаци“, „торбеши“, „потурнаци“ и пр. Те се самоназовават българи, така ги нарича и околното албанско население. Друг район е Мала Преспа. Там има 10 села с над 4 хиляди жители българи, православни християни. В Североизточна Албания, част от географската област Гора, околия Кукъс има 9 села, чиито жители са мюсюлмани и говорят на български.

Значителен брой българи живеят в градовете: в Елбасан към 3-4 хиляди, Тирана–3 хиляди, Драч /Дуръс/–към 2 хиляди, Пешкопия–1000 и т.н. По официални данни днес в Албания българите са 35-45 хиляди, но по техни твърдения те са повече от 100 хиляди души. Според Министерството на външните работи на Р Македония, в Албания живеят 120 000, а по самопреценка на общността 300 000 македонци. Българската общност е добре интегрирана в албанското общество и мюсюлманите и християните са добре приети и уважавани като трудолюбиви и ученолюбиви хора.

Днешните албански власти не преследват хората, които се самоопределят като българи. Но в официалните данни за страната и в учебниците по история пише за „славяни“ и за „македонци“. Наложително е по този въпрос да се постигне споразумение между Албания и България за официално признаване на българско малцинство. При посещения на наши делегации албанските държавници говорят за българи, което е знак, че България може да постави въпроса за официалното признаване на тези българи. Това е наложително защото Скопие

използва признатата при управлението на Енвер Ходжа народност “македонци” за своята противобългарска пропаганда. Българите в Албания не разграничават македонец от българин, те са наясно, че “македонец” е регионално название за част от българите, но в Скопие не се желят средства за вербуване на “македонци” сред тези хора, като им се внушава, че те не са българи. Гърция също има добре платени програми за „елинизация” на тези наши сънародници.

Веднага след 1990 г. в Елбасан е създадена земляческо-професионална организация на българите строители от Голо Бърдо. През 1999 г. в Тирана е регистрирано **Културно-просветно дружество „Иван Вазов”**, което има филиали в Мала Преспа, Голо Бърдо и Кукъска Гора. Дружеството работи главно с младежите, които желаят да следват в България и с кандидатите за получаване на българско гражданство. През 2000 г. е регистрирано **Културно дружество „Просперитет – Голо Бърдо”**. Целите на организацията са да опазва, изучава и развива българските традиции и обичаи в района Голо Бърдо, да развива връзките с България и съдейства на желаещите да учат, на кандидатите за българско гражданство. В гр. Кукъс е създадено **Етнокултурно дружество „Гора”**.

През 2009 г. в Тирана е регистрирана НПО **„Клуб за приятелство и сътрудничество–24 май”**, членове на организацията са българи и албанци завършили висшето си образование в България.

България и българите трябва да направят всичко необходимо, тези наши корави сънародници, съхранили се при толкова исторически превратности, да се запазят и през ХХІ в. Трябва да им се помогне да си създадат читалища и клубове. Да се увеличи броя на учащите се от Албания в нашите средни и висши училища. Да се разширява българо-албанското икономическо сътрудничество. Между албанската и българската държава не е имало войни и няма спорни въпроси. Българите в Албания не са преследвани по етнически или верски признак. Но сред тях се води пропаганда от Македония и Гърция. Тази пропаганда има някои успехи сред българите християни. Напоследък македонистката пропаганда е засилена и сред българите мюсюлмани. Те са канени на работа в Македония, дават им се подаръци, разпространява се скопска литература с фалшифицирана българска история.

Направеното до момента за тези българи е малко. Трябва да бъде разработена специална програма за тяхното духовно приобщаване. Приемът на 20-30 студенти годишно в нашите висши училища е недостатъчен. За сравнение ще посочим, че в Румъния следват по 100 студенти годишно от Албания, макар че власите са по-малко от българите. Длъжници сме на българите в Албания и през ХХІ в. българското национално присъствие трябва да се съхрани в историческата Кутмичевица, в четвъртия от белите градове на Средновековна Дунавска България, Белиград (днес Берат).

Държавната агенция за българите в чужбина работи активно с българите граждани на Албания. Може да се каже, че дейността на ДАБЧ бе един от факторите за създаването на Дружествата „Иван Вазов” и „Просперитет – Голо Бърдо”. От учредяването на дружествата агенцията е в постоянен контакт с тях и оказва съдействие на техни представители за участие в: Кръгли маси, посвете-

ни на българите в Албания и Косово; Фестивали на българския фолклор, който е добре запазен от нашата общност в Албания; Конкурсите за рисунка и литературно есе, организирани от агенцията; побратимяване на селища от Албания и България. От 2002 до края на 2012 г. в ДАБЧ са издадени 3198 удостоверения за български произход на българи от Албания. ДАБЧ оказва съдействие за привличане на кандидати за следване в България. От учебната 1993/1994 до 2012/2013 година в български висши училища са кандидатствали 652 и са се записали 403 българи от Албания. Оказва съдействие на българи от Албания, които учат в България, на нуждаещи се от медицински изследвания, лечение и др. Поставен е проблема за ремонтране на български културно-исторически паметници на територията на Албания. През 2009 г. приключи ремонта на православния храм „Св. Никола” в с. Гиновец, Голо Бърдо.

2. 11. В Република Кипър

В географско отношение остров Кипър е извън Балканския полуостров, даже е в континента Азия, но в историческо и политическо отношение, той е свързан с Балканите. Поради това статията за българската общност в Република Кипър е поставена непосредствено след балканските страни.

В исторически план, за българи в Кипър се говори още през ранното Средновековие тъй като островът е в постоянна връзка с Киликия, с арменците и българите. И през късното Средновековие, по време на османската инвазия на Балканите, много българи са продадени на робските пазари в Кипър. В условията на Османската империя българи търговци и занаятчии достигат до Кипър, но за по-многобройна и обособена българска общност няма публикации.

Днешната българска общност в Република Кипър, започва да се формира след получаването на независимостта, през 1960 г. и понастоящем наброява повече от 50 хиляди души. По-значителни групи има в големите градове Ларнака, Лимасол, Никозия, Пафос, Паралимни, а по-малки по цялата територия на републиката. Българите са главно икономически емигранти и сключили смесени бракове. Работят във всички сфери—от специалисти (лекари, музиканти, треньори) до общи работници в селското стопанство. Към тях има благосклонно отношение както от властите, така и от обществото. Високообразованите българи са добре платени, особено лекарите. Общите работници в селското стопанство са по-ниско платени, но стандарта като цяло е висок и интереса към намиране на работа в Кипър, е постоянен в България.

Според неофициални данни на самата общност българите са повече от 50 000. Според Посолството на Р България в Кипър от 35 до 50 000 души. Броят на официално регистрираните, според всички изисквания на Р Кипър, българи е 14 000 души. Български граждани от турски произход, които живеят в рамките на непризнатата от други държави, освен от Турция, „Северно-Кипърска турска република“, наброяват 2500-3000 души.

След 2007 г. се наблюдава голям наплив на трудова емиграция, заради улесненото движение на хора в рамките на ЕС, само с лична карта и др. иконо-

мически причини.

Първата организация на българите е **Съюз на българите в Кипър** (СБК) учреден на 4 април 1998 г. в Лимасол и регистриран като юридическо лице на 1 юли 1999 г. в Никозия. Организацията се проявява главно в Лимасол, където е учредителния съвет. През април 2006 г. е избран нов Управителен съвет, в който участват 15 души, представители от Ларнака, Никозия, Лимасол, Пафос и Паралимни. През 2006 и 2007 г., поради съществуващи противоречия на личностна основа, между учредителите от Лимасол и българи в Никозия, които настояват център да бъде столицата Никозия, не е избран председател. В крайна сметка през 2007 г. за председател е избрана г-жа Ира Папагеоргиу и центърът остава в Лимасол. На 20 юни 2009 г. 25 българи учредяват **Дружество „Съюз на българите в гр. Лимасол“** „Възраждане“. Подадени са документи за регистрация според местното законодателство. Организацията си поставя за цел да обединява българите, живеещи в Република Кипър. Дружеството подготвя редица инициативи и тържествени чествания на най-големите български празници. Дружеството се отделя от СБК заради несъгласие с ръководството. „Възраждане“ през есента на 2010 г. открива свое училище, „Алеко Константинов“.

През 2004 г. е регистрирано **Кипърско-българско дружество „Филия-Приятелство“** в гр. Ларнака. То организира редица мероприятия и чествания на български празници. В него членуват българи и кипърци. Към юли 2010 г. това дружество има 63 члена. Председател и основател на кипърско-българското дружество е Ева Иванова, която е и издател на вестник „Българският вестник“ в Кипър. От 2010 г. към него преминава училище „Д-р Петър Берон“ в Ларнака. В Северно-Кипърската република е учредено **Дружество на българските турци в „СКТР“**. Дружеството търси неформално съдействие за провеждане на учебни занятия по български език за български граждани от турски произход на територията на „СКТР“. Съдействието се състои в предоставяне на учебници, книги и методическа помощ от страна на българското Посолство и училището в Никозия. Дружеството търси още съдействие от Посолството по консулски въпроси.

На 24 септември 2006 г. в Никозия отворя врати българско **Неделно училище „Св. Св. Кирил и Методий“**, в което могат да учат децата на българите от 6 до 18 годишна възраст. Работят, одобрени от Министерството на образованието, младежта и науката (МОМН) преподаватели, спазват се програмите и официалните учебни планове, което дава право за издаване на дипломи, валидни в Кипър и в България. Училището се води към Посолството на България в Кипър, което подписва удостоверенията за завършен клас. **Българско съботно-неделно училище в Лимасол** е създадено е през месец ноември 2007 г. към Посолството на Р България в Никозия, със съдействието на Съюза на българите в Кипър. Училището е регистрирано в МОМН, България и работи по неговите задължителни програми. В края на учебната година, учениците получават свидетелства за завършен клас по съответния предмет, заверени от Посолството на България в Кипър. Преподават правоспособни квалифицирани учители. **Българско неделно училище в Пафос** е основано през август 2007 г. с под-

крепата на Съюза на българите в Пафос. Открито на 13.10.2007 г. Изучавани дисциплини: български език и литература, история и география на България. Обучението се провежда в самостоятелна сграда, наемът за която се осигурява от месечните такси на децата и с помощта на Съюза на Българите в Кипър. Използват се учебните програми на Министерството на образованието и науката на Р България. Класовете по български език и литература са самостоятелни, а по останалите предмети – смесени. Учителите имат необходимата педагогическа подготовка. Към училището в Пафос **има клон в гр. Полис**, който още няма статут на отделно училище, заради недостатъчния брой учители. **Неделно училище в гр. Паралимни „Народни будители”** е открито на 20.09.2009 год. към Посолството на Р България в Никозия със съдействието на Съюза на българите в Кипър. Изучават се български език и литература, история и география на България. Деца от смесени бракове, които не говорят български, изучават български език в отделна група. Обучават се в помещение, наето и оборудвано с помощта на местната организация на Съюза на българите. **Българско неделно училище „Д-р Петър Берон” в гр. Ларнака** е основано през септември 2008 г. към Съюза на българите в Ларнака. Изучават се български език и литература, история и география на България. Обучението се провежда от правоспособни учители в сграда на местно училище по програми, одобрени от Министерството на образованието, младежта и науката. През 2010 г., училището избира кипърско-българското дружество „Приатели- Филиа” в Ларнака за свое юридическо лице и бенефициент по програмата. В дружеството членуват голяма част от родителите и учителите. Председател и основател на кипъро-българското дружество е Ева Иванова, която е и издател на „Българският вестник” в Кипър. **Българско неделно училище „Алеко Константинов”, Лимасол** се открива за учебната 2010/2011 година от Съюза на българите в Лимасол „Възраждане”.

От юли 2006 г. в Р. Кипър се издава **„Българският вестник”**, седмично издание на български език, с тираж 3000 броя. „Българският вестник” в Кипър организира български събори всяка година. През 2010 г. се проведе Пети български събор в Ларнака, който бе посветен и на 50-годишнината от Независимостта на Кипър.

Държавната агенция за българите в чужбина поддържа активни контакти с организациите, училищата и медиите на българите в Кипър и им оказва подкрепа с българска художествена и учебна литература, дискове с музика и други материали. Децата участват в конкурсите за рисунка, литературно есе и народна песен организирани от агенцията.

Г Л А В А В Т О Р А

БЪЛГАРСКАТА ДИАСПОРА ПО СВЕТА

Предговор

Точният превод на понятието **диаспора** означава разсейване, разпръскване. То се използва като най-обща терминологична рамка на етноса извън неговата национална територия или район на постоянно обитаване. Първоначално терминът е използван за евреите, а след това за гърците - народите създали диаспора още в древността. Днес той се използва за всяка етническа група. В широкия смисъл на думата, диаспора означава - разпространението на всеки етнос по света, извън неговите държавни или етнически граници. В тесен смисъл означава - групи, общности от даден етнос, които поддържат постоянна връзка с отечеството или страната-носител на държавността, макар че се намират извън нея, а също така поддържат връзки и помежду си. Диаспората възниква главно по икономически, религиозни и политически причини, но има и културно-образователна, научна диаспора. Тя може да бъде разграничавана като икономическа, религиозна, политическа и интелектуална. Докато икономическата и религиозната диаспора създава по-големи и компактни поселения, то интелектуалната е разпръсната в културни и научни центрове. За изучаването на диаспората са необходими познания по история, социология, география, право, политология и др. Все още не е създадена необходимата интердисциплинарна, научно-приложна област, с помощта на която да се прогнозира и въздейства върху процесите в диаспората и взаимоотношенията ѝ, от една страна с родината, а от друга с обществото на страната приемник.

Характерни особености на диаспората са - демографски потенциал, професионална и териториална структура, общо или различни вероизповедания, наличие на собствено учебно дело и книжнина на роден език, степен на съхранени етнокултурни традиции и пр. При диаспората винаги се проявяват две противоположни тенденции – на съжителство с другите етноси и стремеж към национално обособяване. Тези тенденции се проявяват различно в еднонационалните и многонационалните държави и са главна причина за споровете и съмненията относно възможността за изграждане на „**обединена Европа**“ и „**свят без граници**“, за премахване на националните държави с тяхната централизирана власт и структури, и заместването им от федерации или конфедерации с етническа или регионална идентичност на населението. У нас въпросите за българската диаспора и активни контакти с нея се поставят през последните години и едва сега се разработват.

Причините за емиграцията от българските земи на Балканите са икономически, политически, религиозни и психологически. Трудовата миграция в огромната Османска империя е постоянно явление, предимно възвратна, гурбетчийство, но и безвъзвратна – емиграция. Големи изселнически вълни на българи

има по време на въстанически движения, на Турско-Австрийските войни през XVI-XVII в. и Руско-Турските войни – XVIII-XIX в.

Статистически и социологически наблюдения за емиграцията от България се водят от началото на XX в. до наши дни. През първото десетилетие (1901-1910 г.) емигрират 21 012 души, като само в 1907 г. те са 17 350. Предпочитани страни са Австро-Унгария, Турция, САЩ и др. През второто десетилетие на миналия век (1911-1920 г.) страната напускат 74 814 души, от които 58,6% са селско население и 18% жени. Предпочитани страни са САЩ, Гърция, Австрия, Русия и др. Третото десетилетие (1921-1930 г.) емигрантите са 91 182 души, от тях 25,7% жени. За четвъртото десетилетие (1931-1940 г.) има добре систематизирани данни. През този период броят на емигриралите е 169 886 души. По етнически произход 57,27% са турци (от които 49,24% са жени), 41,08% са българи, 0,76% евреи. Предпочитани държави са Турция, Унгария, Австрия и Германия и др. За петото десетилетие (1941-1950 г.) няма точни цифри, тъй като за периода 1944-1947 г. липсват статистически данни. Това е период със значителна политическа емиграция. Според наличните данни, страната са напуснали 152 003 души, от тях 35,35% са жени. По етнически признак 60 751 от напусналите са турци и 35 755 евреи (по спогодба с Израел 1948 г. и с Турция 1949 г.). Емигриралите българи са 15 297 души. Шестото десетилетие (1951-1960 г.) са емигрирали общо 102 517 души, от тях 47,38% са жени. Най-голям брой са турците – 98 266 (по изселническа спогодба от 1959 г.), евреи – 2597 души и българи – 622 души. Седмото десетилетие (1961-1970 г.) страната напускат 14 709 души, а осмото (1971-1980 г.) – 39 892 души, като 26 980 души, или 67,63% са турци (по изселническа спогодба от 1979 г.).

От изложените до тук данни може да се направи извод, че най-силно влияние върху емигрантите имат социално-икономическите причини. Следвани по силата на влияние от етнодемографските причини. По междудържавни спогодби с Турция, Израел, Гърция и други европейски държави, според статистическите данни, България са напуснали 850 000 души, от които 674 816 турци и 40 000 евреи. Голяма емиграционна вълна напуска България през деветото десетилетие (1989-1999 г.). През лятото на 1989 г. страната са напуснали 350 000 души, български турци във връзка с т. нар. „Възродителен процес“. За 1990 г. емигрантите са 88 000 души, като 97% от тях са в трудоспособна възраст. През 1991 г. страната напускат 43 300 души, също в трудоспособна възраст.

Причините, мотивите и условията за емиграция, които посочват потенциалните емигранти са: „Да живея и работя в условията на по-висок жизнен стандарт“ – 34,8%, „уреждане на материални проблеми“ – 32,7%, „придобиване на опит“ – 11,8%, „повишаване на образованието“ – 8,3%, „реализация в бизнеса и нежелание да се живее повече в България“ – 3,2%, и най-нисък е процентът „по семейни причини“.

През последните 20 години нито една българска институция не може да посочи точния брой емигрирали български граждани в чужбина. Според експерти (Иван Белев) от Националния статистически институт (НСИ), емигра-

цията от 1985 до 2001 г. е около 700 000 души. След 2001 г. са емигрирали още 110-120 хиляди души. През 2008 г. броят на българските граждани заминали в чужбина с цел продължение на образованието надхвърля 50 хиляди. От 1990 до 2008 г. около 200 хиляди български деца са родени в чужбина. Част от тях не говорят езика на родителите си и не се самоопределят като българи.

От публикуваните данни за преброяването на населението на България през 2011 г. се вижда, че през първото десетилетие на XXI век жителите на страната са намалели с 564 331 души вследствие на: емиграцията, застаряването, високата смъртност и ниската раждаемост. Понастоящем българската нация е най-бързо застаряващата в света. Всичко това налага на диаспората да се отдели специално внимание и към нея да се води добре премислена, последователна политика за приобщаване към род и Родина.

* * *

След 1878 г. Княжество България, чрез Екзархията е в постоянна духовна връзка с българите в Тракия и Македония. Поддържат се активни връзки с българите в Бесарабия и Румъния, а чрез градинарите и студентите, в Средна и Западна Европа. До Балканските войни, държавата и църквата осъществяват контакт с българската емиграция в Северна Америка. Оказва се известна подкрепа на създадените български организации, главно на църковните настоятелства и училищата. Но национална програма за опазване идентичността на българите останали извън държавната територия и на емиграцията разпръснала се по света, не е изработена. След Балканските и Първата световна война, завършили с национални катастрофи за българите, контактите с българите извън България са занемарени. Държавната и обществена немара се скриват с оправдания, че българите извън страната не се интересуват от развитието на България, не търсят контакти с родината.

През 1927 г. се проявява обществен интерес към българите в чужбина. На 20 юни Софийският митрополит Стефан свиква събрание на родолюбиви българи за създаване на “организация за защита на българския род”. В речта си пред събраниято митрополит Стефан разглежда епохата на Възраждането, единството и подема на нацията във войните за обединение и острите противоречия в българското общество след Първата световна война. Тези противоречия, според него, са довели до незаинтересованост към съдбата на българите останали в териториите под чужда власт и към българската емиграция по света. Той предлага създаване на организация – “Задруга на българите”, *“носителка на едно дело, което трябва да обедини всички добри българи, без разлика на политически убеждения и течения, без разлика на месторождение, за да можем с културни и човечни средства, без репресии, но със живо слово и живо дело у нас и вън от нас да заработим за предохраниенето и за напредъка на българския род”*. На 30 юни е свикано второ събрание, на което по предложение на митрополит Стефан, новата организация приема името “Отец Паисий”. На

16 ноември 1927 г. е свикано трето събрание, което е признато за учредително. Приет е уставът на **Всебългарския Съюз “Отец Паисий”**. Първ председател е Софийския митрополит Стефан, заместник-председател проф. Иван Георгов.

От 1 май 1928 г. започва да излиза на български език като двуседмично съюзното издание - списание “Отец Паисий”. Всебългарският Съюз поема върху себе си борбата за ревизия на Ньойския договор за мир. За членове на Съюза се приемат всички българи и български поданици, без разлика на вяра и народност, които споделят неговите идеи. Взето е решение да се поканят българите католици и протестанти, разисква се въпроса за подобряване положението на българите мюсюлмани.

Наред със списание “Отец Паисий” се издава и списание “La Revue Bulgare” на френски език. Обсъждат се въпросите за поддържане на паметниците на загиналите български воители, в страната и в чужбина, и за вдигане паметник на отец Паисий, родоначалник на българското Възраждане.

През 30-те години Съюзът осъществява контакти с българските общности по света и се разбира, че българите в чужбина изпитват жажда за духовна връзка с родината и се стремят да запазят майчиния си език. В Съюза се получават много писма от организации и отделни българи, с които е установен контакт. В почти всички писма се настоява от България да им се изпратят книги, “буквари за децата, книги за младите, библии за старите”, старите да не забравят, а младите българи, родени на чужда земя, да научат майчиния език. Става ясно, че броят на българите разпръснати се по света и не забравили своя корен, е много по-голям от съществуващата в България представа. Осъзнава се необходимостта от извършване на грижливо и системно проучване за броя на българите от диаспората. Отчита се интересна особеност на българската народопсихология, че с преселението българите не търсят приключения и печалба за сметка на други хора. Българите, преди всичко се стремят към спокоен труд, сигурен поминък и честна прехрана, макар и с непосилен труд. Масовите преселения на българите през годините на Османското владичество, в края на XIX и първите десетилетия на XX век, са проява на този стремеж. Те са лоялни граждани, изрядни данъкоплатци, честни работници и работодатели. Тези качества на българите ги правят желани и ценени работници навсякъде по света.

В навечерието на Втората световна война, Всебългарският Съюз “Отец Паисий” установява контакти с всички по-значителни български общности и се стреми да помага с художествена и учебна литература, списания, вестници. Надежда за оцеляване на българите в чужбина дава възраждането, което извършват банатските българи в Румъния през 30-те години на XX в. Но са установени и фактите, че дори многобройни български общности, когато са лишени от гражданска свобода, от морална защита, притеснявани икономически, се виждат принудени да се откажат от своя език, вяра и национално съзнание. Още по-бърза е асимилацията на малобройните общности, когато са прекъснали връзките си с род и родина.

На страниците на списание “Отец Паисий” се публикуват поредица от статии за проблемите на българските общности в различни страни, отбелязват се

културните и обществени прояви на тези общности. Въпросът за съдбата на тези българи е поставен на вниманието на българската държава и на българската общественост. Там където има легални български организации, Всебългарският Съюз, изпраща литература, оказва морална подкрепа. В Унгария се оказва подкрепа на училищата, църковните настоятелства, на Българското дружество. В Северна Америка е създадена епархия на Българската православна църква. Подкрепа се оказва на българските градинарски, културни и студентски дружества в Чехословакия, Полша, Австрия, Швейцария, Германия, Белгия, Франция, Италия. Дейците на Съюза “Отец Паисий” се стремят да убедят българската интелигенция, *“че само когато свободна и независима България стане истинска духовна майка на всички, които са във от нейните предели, в човешки и безчовечни условия за живот, и говорят и се черкуват на нейния език, само тогава ще може да се надяваме, че нашата нова история няма да запише страници на културен позор – на загубени български души”*.

Избухването на Втората световна война силно ограничава дейността на Съюза “Отец Паисий”, а комунистическата власт, установена през 1944 г. обявява организацията за фашистка и подлага на преследване нейните членове.

Управлението установено в България на 9.IX.1944 г. още на 12 октомври създава „Славянски комитет”, който да работи за единството на славянските народи в борбата им срещу фашизма. След края на войната, Славянският комитет е обявен за *„обществено-политически институт за сътрудничество между българския народ и другите славянски народи в борбата за мир, свобода, национална независимост и прогрес”*. Целта е да се пропагандира сред българите по света социалистическа България и провежданата от правителствата ѝ политика. От 1947 г. Комитетът издава списание „Славяни”, което през първите години е с тираж 6000, а в 70-те години достига тираж 19 000 и се разпространява безплатно сред българите в чужбина. Подпомагат се емигрантските организационни структури – дружества, клубове, църковни общини и др. Изпращат се грамофонни плочи с народна музика и изпълнения на известни певци и инструменталисти. На библиотеките се изпращат книги от българските класици Каравелов, Ботев, Вазов, Яворов, Дебелянов, Елин Пелин. Неделните училища и езиковите курсове получават учебници и учебни пособия, за да изучават български език. Финансират вестниците, издавани от ляво ориентираната емиграция, предавания на български език по местните радиостанции в САЩ, Канада, Австралия, Аржентина и др. Известни български артисти и ансамбли като „Филип Кутев”, „Пирин” и други правят концертни турнета за емиграцията. Предоставят се стипендии на децата на „благонадеждните” емигранти, за да следват в България. Издържа се българското училище в Будапеща. Създават се български държавни училища в Чехословакия (Прага и Братислава), Куба, Автономна съветска република Коми, Либия (Триполи и Бенгази). Финансират се българските училища към българските посолства в Москва, Варшава, Берлин, Бон, Виена, Женева, Париж, Лондон, Тунис, Рабат, Хавана.

През 20 в. в българската емиграция настъпва идейно-политическо разделение. Появяват се социалистически и комунистически групи, които критикуват управлението в България. Царство България и дипломатическите му представи-

тели имат проблеми с левите организации на емигрантите, специално членовете и симпатизантите на комунистическите партии. Социалистическа България също разделя българите емигранти на „благонадеждни” - тези които са склонни да одобряват или поне да не подлагат на критика идейно-политическата система, наложена в страната. Другата българска емиграция се определя като „вражеска”. Останалите след Втората световна война в чужбина и избягалите зад граница български граждани са обявени за „изменници”, „родоотстъпници”, „невъзвръщеници”. С недоверие се гледа и на техните близки в България. Те по-казно са третирани така, че всеки решил да предприеме риска на бягството, да мисли и за последствията, които ще се стоварят върху близките му.

Славянският комитет се справя с поставените му от БКП задачи. През втората половина на 70-те години се отбелязва, че комитетът се е превърнал в *„истински координационен и организационен център за провеждане на политиката и решенията на Партията за работа сред българската емиграция”*.

През 1981 година, във връзка с тържественото отбелязване на 1300-годишнината на България, Славянският комитет организира и провежда Първи събор на българите. Следващата 1982 г. на 7 септември е взето решение Славянският комитет да бъде преименуван в **Комитет на българите в чужбина (КБЧ)**. Новото име, според председателят Павел Матев, по-точно очертава *„предмета на дейността и културно-просветната работа сред българските колонии в чужбина за поддържане и укрепване на националното съзнание на сънародниците и връзките им с Родината, подпомагане дейността на организиранието родолюбиви сдружения на българите в чужбина, информиране на колониието за развитието на съвременна България в областта на икономиката, социалната политика, външнополитическата дейност за укрепване на мира и дружбата с всички народи по света.”* Списание „Славяни” се преименува в „Родолюбие” като се запазва тематиката, стила и езика на списване.

През 1983 г. КБЧ провежда Събор по случай 80-годишнината от Илинденско-Преображенското въстание. Привлечени са потомци на участниците в героичното дело на македонските и тракийски българи. През 1984 г. е проведен Младежки събор, последван от Среца – диалог с успели българи бизнесмени, Симпозиум на българи специалисти по медицина и други.

На 24 май 1978 г. членове на Българската културно-просветна организация „Кирил и Методий” във Виена вземат решение за създаване на дарителски фонд за изграждане на Дом за българите в чужбина в София. В него да бъде настанен Славянският комитет и да пребивават гостуващите в България емигранти. Отправено е призив към всички българи в чужбина да подкрепят родолюбивото начинание. Идеята за изграждане на Славянски дом в София е била изказвана и по-рано от българи-емигранти в Австралия, САЩ и Канада, но практическото начало е поставено във Виена. Българите в Австрия събират и привеждат сумата от 200 хиляди долара. На 5 август 1983 г. е направена първа копка, а КБЧ излиза с обръщение към българите по света да последват примера на родолюбивите от Виена.

До 1984 г. от дарения са събрани 800 хиляди долара, а Фонд „13 века Бълга-

рия” превежда по сметката на Дома на КБЧ четири милиона долара. Започналите в България демократични промени забавят строителството и през 1992 г. то е прекратено. Не се осъществява и предложението да бъде преотстъпена подходяща сграда, която да се приспособи за Дом на българите в чужбина „Родна стряха”. Социалистическа България, въпреки положителния отклик на емиграцията, не полага необходимите усилия за осъществяване благородното начинание на българите в чужбина. Държавната агенция за българите в чужбина, създадена през 1992 г. няма нищо общо с проекта и изграждането на Дом „Родна стряха”. Но за нея остава неудобството, че в представата на доста наши сънародници тя е „приемник” на това дело.

След 10 ноември 1989 г. дейността на КБЧ бързо е преустановена. През 1991 г. с оглед намаляване на бюджетните разходи са закрити българските училища в Куба, Либия и Коми. Спряно е държавното финансиране на училищата към посолствата в Москва, Варшава, Берлин, Виена, Женева, Париж, Лондон, Бон, Рабат, Тунис и Хавана. Запазено е финансирането само на българските държавни училища в Будапеща, Прага и Братислава. С проявено разбиране на някои от посланиците са запазени редица от тези училища, като финансирането се поема от родителите и от различни неправителствени организации.

На 1 октомври 1992 г. с постановление на Министерски съвет (ПМС) №180 е създадена нова организация – **Агенция за българите в чужбина**. От 21 февруари 2000 г. с ПМС №19 тя получава статут на Държавна агенция, орган на Министерския съвет, за осъществяване политиката на държавата спрямо българите и техните общности по света. От самото си създаване ДАБЧ се стреми да покаже, че не разделя българите по света. Агенцията си поставя за цел да промени представата на българите за наличието на „благонадеждни”, „невъзвръщеници” и прочее делби и противопоставяния между тях.

Държавната агенция за българите в чужбина е координиращ орган на правителството за осъществяване на държавната политика спрямо сънародниците по света. Дейността ѝ е ориентирана към съхраняване на българското етнокултурно пространство извън територията на страната и единението на всички българи, независимо от техния настоящ адрес. Поддържат се контакти с разнородни български организации – дружества, землячества, клубове, асоциации, с църковни общини, библиотеки, училища, подпомага се тяхното формиране и утвърждаване. Изучава се миналото и днешното състояние на българските общности зад граница и се изготвят програми за работа с тях. Стратегическите цели са:

- съхраняване на българското етнокултурно пространство;
- духовно единение на всички българи в страната и по света;
- изграждане на български лобита в чужбина.

Под ръководството на първия председател на Агенцията, писателят Георги Данаилов са възстановени и установени контакти с емиграцията и макар значителна част от сънародниците да проявяват недоверие, започва активна и плодотворна дейност. През 1996 г. ДАБЧ подготвя среща „Българи – творци в странство”, която се провежда от 21 до 26 май в София. Участие вземат повече

от 70 видни сънародници – музиканти, художници, писатели, архитекти, лекари, учени. Някои от тях не са се завръщали в Родината повече от 50 години.

През 2000 г. Агенцията е съорганизатор на Общобългарския събор „Рожен 2000”. Поканени пристигат повече от 2000 българи от чужбина. Сред най-големите групи са българите от Украйна, Израел, Аржентина, Австралия, Нова Зеландия и много други.

Агенцията е активен посредник за възстановяване, установяване и утвърждаване на контакти и сътрудничество между българските общности, техните организации, църковни общини, училища, хорове, оркестри, ансамбли и отделни личности с майка България. Тя е организатор или съорганизатор на събори, срещи, фестивали, конференции, кръгли маси, спартакиади и юбилейни годишнини на значими исторически събития и личности. Възстановено е отбелязването на Деня на народните будители 1 ноември, Деня на Западните покрайнини 8 ноември, Деня на бесарабските българи 29 октомври и други. Тези дни се отбелязват в България и от българите в чужбина и са съпътствани от научни конференции, кръгли маси, изложби и литературно-музикални програми.

Понастоящем Агенцията поддържа връзки с около 600 организации на българите по целия свят, както и с отделни личности и оказва съдействие за решаване на проблеми от хуманитарен, културен, образователен, информационен и правен характер. Създаден и се поддържа от ДАБЧ Регистър на българските организационни структури по държави и по характер на дейност, с помощта на който се улесняват връзките с тях и между тях.

От началото на своето съществуване ДАБЧ осъществява активна издателска дейност. Издадени са поредица от стихосбирки на български поети от чужбина, сборници съдържащи етноложки и научно-статистически проучвания на българите в различни области с компактно българско население. Периодично издание на ДАБЧ е списание „Ек”, което излиза през периода 1993 – 2010 г. Списанието излиза в шест книжки годишно и се разпространява в българските дипломатически мисии, културни институти, организациите на общностите, лични адреси и прочее. В периода от 1998 – 2010 г. се издава и електронен вестник „България днес”, който през 2000 г. е преименуван „BG по света”. В допълнение на административния сайт на Агенцията от 2011 г. започва да действа електронен портал на ДАБЧ за информация и общуване „Родина” (www.rodina.net), в който се представят културните събития на българските общности по света, както и значимите професионални и творчески успехи на българите в чужбина. През 2012 г. ДАБЧ създава електронен портал за информация и консултация „Родина консулт”, в който се предлага информация и консултации на българите в чужбина по въпроси, свързани с техните права и задължения. Порталът запознава с възможности и особености за инвестиране и работа, получаване на здравна помощ, легализиране на квалификация или дипломи, издадени при обучението в чужди висши училища.

Съвместно с Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски” са изработени справки за живота и делото на Л. Каравелов, Хр.

Ботев, В. Левски, за 150-годишнината на Болградската гимназия, за 130-годишнината от Руско-турската война 1877 - 1878 г., за 100-годишнината от обявяване Независимостта на България, които са издадени на компакт-дискове и предоставени на българските организации, училища, библиотеки по света.

Специално внимание се отделя на работата с подрастващите сънародници в чужбина. Агенцията поддържа актуален Регистър на българските образователни звена, в които се изучава български език, българска история, география и културни традиции. Още през учебната 1990/1991 година от Молдова, Украйна и Румъния в българските висши училища кандидатстват 172 и са приети 146 души; 1991/1992 – кандидатстват 254 и са приети 195; 1992/1993 – кандидатстват 544 и са приети 222, но вече има кандидати от Сърбия, Македония и други страни. По предложение на Агенцията, възприето от Министерството на образованието (МО), Министерският съвет издава Постановление №103/1993 г. „За осъществяване на образователната дейност сред българите в чужбина” и ПМС №228/1997 г. „За приемане на граждани на република Македония за студенти в държавните висши училища на Република България”. С тези постановления се гарантира прием на 950 млади наши сънародници от цял свят. През периода 1990 - 2013 година в България са кандидатствали 16 364 и са приети 8 869 българи от чужбина. Най-много са кандидатите от Македония, кандидатствали 8 642, приети 3 948; следвани от Молдова – кандидати 3 702, приети 2 316; Украйна – кандидати 3 080, приети 2 046; Сърбия – кандидати 1 480, приети 1 139; Албания – кандидати 744, приети 507; Румъния – кандидати 368, приети 233 и т.н. Във висшите училища у нас има редица форми за следдипломна квалификация и специализация, в които са се обучавали повече от 1000 българи от чужбина, главно учители и културно-просветни дейци.

ДАБЧ участва активно в дейността за популяризирането на българските висши училища сред българите в чужбина, в приема на кандидат-студентите, оказва съдействие при тяхното установяване и следване в страната, а на някои и в реализацията им като специалисти. Част от завършилите остават в България, други се връщат в страните от които са дошли и увеличават образования елит на българските общности там, а трети си намират работа в различни държави. Това е най-дълготрайната инвестиция, от която печелят и майка България и българските общности по света.

За българските деца по света, през 1995 г. ДАБЧ, съвместно със списание „Родна реч” по идея на видния български писател Стефан Гечев, поставя началото на Международен детско-юношески литературен конкурс. Всяко поредно издание на конкурса е на различна тематика: „Знай своя род и език”, „Моите български корени”, „Кои български писатели познавате и обичате?”, „Какво отговарям, когато ме питат за България?”, „Какви български празници и обичаи тачите и обичате?”, „Какви са приликите между българите и хората в държавите, в които живеете?”, „Силата на българския дух през вековете”, „Българските народни приказки – извор на мъдрост и доброта в моя свят” и други. Известни български творци оглавяват журито, като самият Стефан Гечев, Любомир Левчев, Георги Данаилов, Виктор Самуилов, Недялко Йорданов, Кина Къдрева, Панчо Панчев.

През 2013 г. в литературния конкурс вземат участие 303 деца от 17 държави, а в 17-те издания на конкурса са взели участие 2 700 деца от 26 държави.

През 2000 г. в ДАБЧ е учреден Международен детско-юношески конкурс по изобразително изкуство с постоянна тема „България в моите мечти“. Тъй като в изобразителното изкуство няма езикова или писмена бариера този конкурс се радва на най-голяма популярност сред децата. Журито се оглавява от известни художници като акад. Румен Скорчев, Любен Зидаров, Румен Статков, Милена Владкова и други. От наградени творби е направена постоянна изложба, която е гостува в редица страни. През 2013 г. в конкурса по изобразително изкуство вземат участие 738 деца и юноши от българските общности в 24 държави (Австрия, Великобритания, Германия, Гърция, Дания, Египет, Италия, Казахстан, Канада, Кипър, Мароко, Молдова, Нидерландия, ОАЕ–Дубай, Русия, САЩ, Сърбия, Република Южна Африка, Украйна, Франция, Чехия и Швейцария), а от 2001 до 2013 г. са участвали 6 322 деца от петте континента.

През 2009 г. е поставено началото на Международен детско-юношески конкурс по пеене „Прехвъркна птичка“. Журито е съставено от известни музиканти и изпълнители като акад. Христо Недялков, народната певица Любка Рондова и други. И този конкурс бързо спечелва популярност и през 2013 г. вземат участие 341 деца и юноши от 15 държави.

Или общо в 3-те детско-юношески конкурса, организирани и провеждани от Агенцията вземат участие около 10 000 българчета от цял свят. Това е постоянна програма на ДАБЧ за издирване, подготовка и насърчаване на способни деца от българските общности извън България.

Държавната агенция за българите в чужбина първа от държавните институции започва да полага системни грижи за българските училища в чужбина. Постоянно се предоставят книги, учебно-помощна литература, компакт-дискове като например: самоучител по български език „Език свещен на моите деди“, самоучител по народни танци „Нашенско хоро“, сборника „Български пословици по света“, в чиято подготовка участват деца и юноши от 15 страни.

Всяка година в края на месец юли в Агенцията гостуват децата, спечелили призови места в 3-те конкурса. Организира се тържество с изложба от наградените рисунки, рецитал от литературните есета и изпълнения на наградените певци, и всички призьори получават награди. Децата са придружавани от учители, които имат не по-малки „заслуги“ за постигнатите успехи.

С цел отбелязване заслугите на българските учителки и общественички, през 2009 година ДАБЧ учредява ежегодно отличие „Българка на годината“. Инициативата е посветена на българските жени в чужбина, които заслужават признание и насърчителна подкрепа в усилията им за запазване на българската духовност по света. Членовете на Комисията по оценка на номинациите са представители на Министерския съвет на Република България, Българското национално радио, Българската национална телевизия, Националната библиотека, Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

През 2005 г. Агенцията организира Кръгла маса на тема: „Българското учи-

лище в чужбина. Състояние, проблеми, перспективи”, основаваща се на изготвения едноименен анализ на дългогодишния експерт и председател на ДАБЧ през периода 2009 - 2010 г. Райна Манджукова. На тази първа кръгла маса не вземат участие представители на министерството на образованието и науката (МОН). На 28 юли 2006 г. е втората кръгла маса на същата тема, която се провежда в МОН. Участват 17 представители на български училища в 15 държави, също представители на други български министерства и ведомства, в чиито компетенции е решаването на проблемите на българските образователни структури в чужбина.

През пролетта на 2007 г. сред учителите в чужбина възниква идеята за създаване на организация, която да обедини училищата. ДАБЧ и МОН отначало не подкрепят идеята и не е насрочена поредната кръгла маса. Българските учители от чужбина образуват Инициативен комитет и на 19 юли в София е организирана кръгла маса. Участват 14 представители на български образователни центрове в чужбина и много гости. Гласувано е създаване на **Асоциация на българските училища в чужбина (АБУЧ)**. През същата 2007 г., от 27 юли МОН издава „Нареждане”, според което първи класове следва да бъдат откривани само при наличието на не по-малко от 16 деца. През септември първокласниците в училищата „Христо Ботев” в Будапеща, „Д-р Петър Берон” в Прага и „Христо Ботев” в Братислава си тръгват разплакани, а българските общности в Унгария, Чехия и Словакия приемат станалото като стъпка към закриване на тези училища. Но има и добра новина – същата есен МОН предоставя учебници на всички регистрирани български училища в чужбина. АБУЧ разпространява новината и помага за набавянето на учебниците.

Паметна година за коренна промяна е 2008-ма. Българското правителство представя за публично обсъждане Стратегия за работа с българите по света. През месец май се провежда Национална кръгла маса „Новата държавна политика към българите по света”. МОН и ДАБЧ насрочват трета кръгла маса, но АБУЧ не е поканена като съорганизатор. В отговор Асоциацията организира своя Конференция на тема: „Българските училища в чужбина и новата държавна политика за българите зад граница”. Тя се провежда на 16 юли в Народното събрание. На конференцията присъстват заместник-министър на МОН и заместник-председател на ДАБЧ. Направени са важни стъпки за сътрудничество между държавните институции и гражданските организации в лицето на АБУЧ. Сериозен принос за координация на дейността на различните институции, за установяването на партньорство и сътрудничество между държавните институции и АБУЧ има ДАБЧ.

На 17 юли 2008 г. в МОН се провежда поредната, трета кръгла маса. Има някои организационни пропуски и неуредици, но новината, че държавата осигурява 5 милиона лева за подпомагане на българските училища в чужбина, ги изглажда. МОН кани АБУЧ да участва в изработването на програмата, с която ще се финансират проектите на училищата в чужбина. Така през 2008/2009 година е създадена финансиращата национална програма към МОН **„Роден език и култура зад граница”**. За първи път тя се прилага през учебната 2009/2010 година като са подкрепени 53 училища с около 3000 ученици. Втората година

училищата, които получават финансови средства са вече 149 на брой. През 2010 г. бюджетът на програмата е намален, но тъй като броят на проектите на училищата се увеличава, за да не бъде отхвърлено никое от кандидатствалите училища МОН намалява средствата по отделни пера, отпускани на бенефициентите.

Статутът на българските неделни училища в чужбина е окончателно определен с ПМС №334/8.12.2011 г. Училищата, които са включени в списъка по това постановление, имат право да издават удостоверения за завършена степен на обучение, които се признават в България. Така се дава мотивация за подобряване качеството на работа и покриване на критериите и най-добре се оптимизира финансирането им. Българските училища в чужбина вече са повече от 200, децата които обучават повече от 10 хиляди. Но има още много да се направи, защото българчетата в чужбина на училищна възраст са около 300 хиляди.

Тъй като ДАБЧ участва в процедурите по придобиване на българско гражданство много важно направление в работата ѝ е дейността от административно-правен характер. Агенцията издава удостоверения за български произход на етническите българи и е член на Съвета по гражданство. Само според електронния регистър за удостоверения за произход на ДАБЧ през периода от 2002 до 2013 г. са подали заявления за получаване на удостоверения за български произход общо 102 086 граждани на Албания, Косово, Македония, Молдова, Сърбия и Украйна.

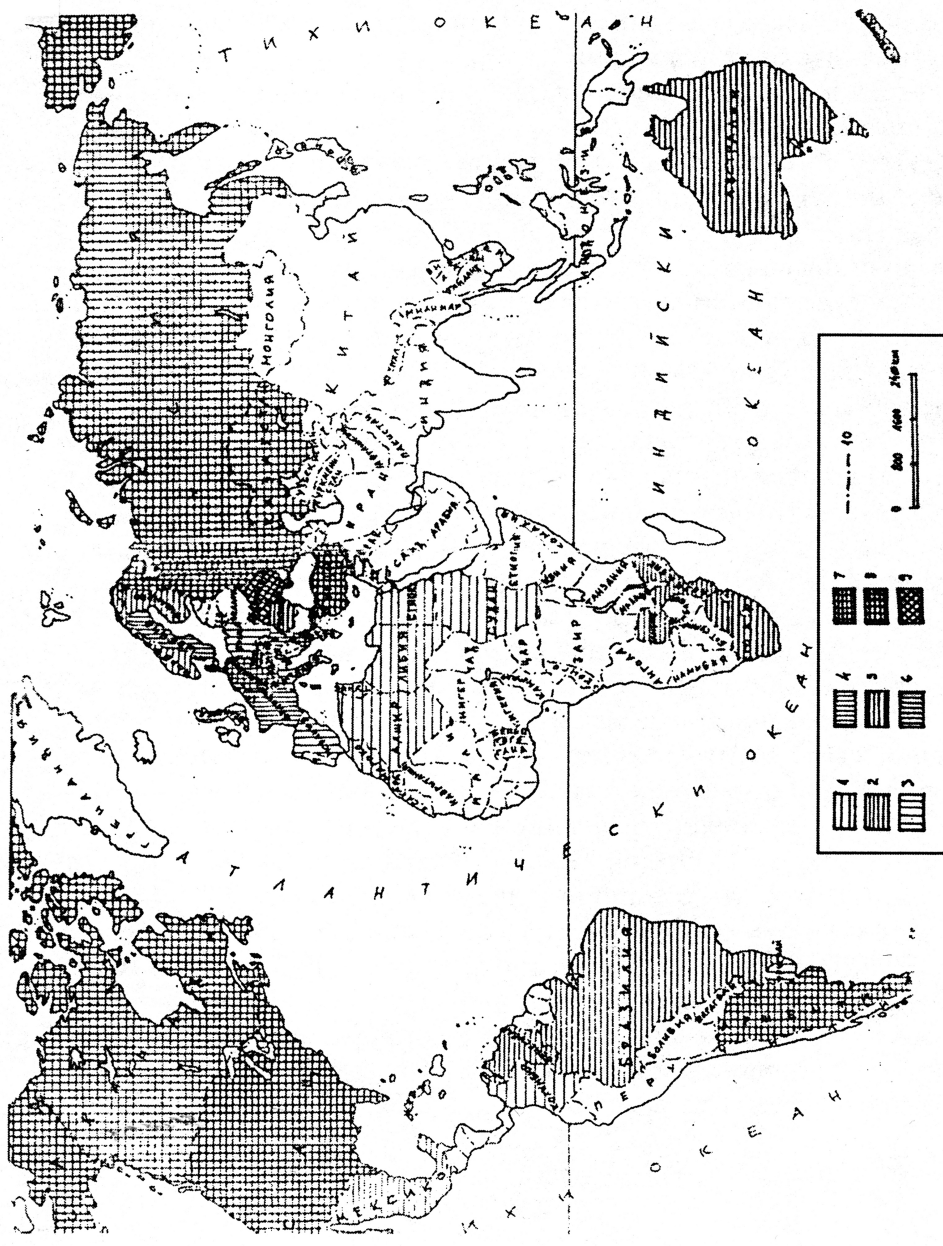
В заключение може да се обобщи, че през 20-годишното си съществуване ДАБЧ заема достойно място в: поддържане и укрепване на националната идентичност на българите по света и връзките им с майка България; подпомагане дейността на техните различни организационни структури; информиране на българските общности за дейността на Родината в техен интерес.

1. БЪЛГАРИТЕ ОТ ДУНАВСКА БЪЛГАРИЯ В РУСКАТА ИМПЕРИЯ, СЪВЕТСКИЯ СЪЮЗ И ОБЩНОСТТА НА НЕЗАВИСИМИТЕ ДЪРЖАВИ (ОНД)

1.1. Заселване на българите до края на XIX век

На териториите обхванати от границите на Руската империя винаги присъстват български поселения. Тук няма да се спираме на проблема за Евразийските българи, между р. Волга и Сибир. Но трябва да се каже, че Северното Причерноморие, Северен Кавказ, Бесарабия и Задкарпатието, които Русия завладява през XVIII-XIX в., влизат в границите на Кубратова и Дунавска България. До падането на Дунавска България под османско робство, българските поселения в тези области не са изчезнали напълно.

При нашествието на османците през XIV в. започва преселение на българи от Македония, Тракия и Мизия към земите северно от Дунав. В княжествата

ДИАСПОРА ПО СВЕТА
ПО ОФИЦИАЛНИ
ДАНИИ

1. до 100 души
2. 101-500 души
3. 501-2000 души
4. 2001-5000 души
5. 5001-10 000 души
6. 10 001-50 000 души
7. 50 001-100 000 души
8. 100 001-250 000 души
9. над 250 000 души
10. държавна граница

С ЦИФРИ СА
ОЗНАЧЕНИ:

1. Молдова
2. Р. Македония
3. Унгария
4. Чехия
5. Словакия
6. Бельгия
7. Холандия
8. Дания
9. Португалия
10. Албания
11. СР Югославия
12. Швейцария
13. Йордания

България 20 век. Алманах, С., 1999, картограф Б. Давидков

Влашко и Молдова, писмото което се използва, официалния и богослужебен език са български. Тези княжества са едно продължение на средновековната българска държавност и култура. Формирането по-късно на румънската държава и нацията, възприемането на латинската азбука и целенасоченото отдалечаване на официалния език от българския, не променят историята на тези земи, през периода VII-XVIII в.

Все още не е добре изследвана миграцията и емиграцията на българите през XIV-XVII в. Сравнително добре са изследвани преселенията на българите през XVII-XIX век в Бесарабия и Северното Причерноморие. Руската и Османската империя договарят размяна на население, по религиозен признак. Руската империя разрешава на кримските татари мюсюлмани, на черкезите мюсюлмани, да се изселят от земите, които е завладяла. На тяхно място заселва християни, като предпочитанията са към православните християни в Османската империя, специално българите. Най-големите преселения, организирани от Руската империя, са в първата половина на XIX в., като най-масовото, обхванало над 200 хиляди души, е през 1829-1830 г. Близо 90 хиляди от тях имат „руски билети“ и 60 хиляди се установяват в Бесарабия.

Историко-географската област Бесарабия обхваща територия от 45 000 кв.км., ограничена от реките Прут, Днестър, Дунав и малък участък от брега на Черно море (от ръкава Килия на Дунавската делта до Днестровския лиман). Южната част на Бесарабия е известна с древнобългарското название Онгъл и татарското Буджак. Бесарабия влиза в границите на българската държава по Долния Дунав от 650 до 1034 г. и с някои прекъсвания – от 1187 до средата на XIV в. От средата на XIV в. областта е в държавните граници на Княжество Молдова, а в XVI в. става част от Османската империя.

През 1813 г. Бесарабия е включена в границите на Руската империя. Според Парижкия договор от 1856 г. значителна част от Южна Бесарабия е предадена на Княжество Молдова (в 1859 г. княжествата Влашко и Молдова се съединяват в една държава с името Румъния), а според Берлинския договор от 1878 г. отново е върната на Русия. През периода 1918-1940 г. тя е в границите на Румъния, а от 1940 г. Бесарабия става част от бившия Съветски съюз и е разделена между републиките Молдова и Украйна, като 3/4 от нея влизат в границите на Молдова, а 1/4 в Украйна.

Руските власти се стремят да привличат българите за заселници, тъй като са добри земеделци и занаятчии. Изселниците българи вземат със себе си покъщнина, инвентар, инструменти и карат много добитък. С помощта на впрегатния добитък, бързо разработват земята и създават процъфтяващо селско стопанство. Особено са ценени лозарите и специалистите отглеждащи копринената буба.

Земята, която руските власти представят на българите за заселване и обработване се разделя на 4 района (окръзи): Прутски, с 14 села; Кагулски, с 10; Измайлски, с 14 и Буджашки, с 19 села. Главното селище Табаки, според желанието на заселниците се преименува на Българград, но името не може да се изговаря от русите и става Болград. Освен в посоченият район, българи като

градско и селско население, живеят и извън него, в останалата територия на Бесарабия. В руските източници обикновено се посочва само броят на селското население в специално обособения район. През 1878 г., в Бесарабия живеят повече от 70 000 българи;

Българските поселения на полуостров Крим са документирани още в древността, съществуват и през Средновековието. От края на XVIII и самото начало на XIX в. започва заселването на дунавски българи, главно от Източна Тракия, района на Малко Търново. Към 1821 г. на полуострова има три селища от тези заселници – Стари Крим (Булгарщина), Кишлав и Балта Чокрак, с 3000 жители. По време на най-голямата преселническа вълна 1829-1830 г., в Крим идват около 1000 българи. Последната вълна от дунавски българи се заселва в Крим през 1861 г. Броят на българите в Крим се увеличава от техния естествен прираст и с преселници от Приазовието. Те се проявяват като много добри земеделци и най-добри скотовъдци, специално овцевъдци. Практикуват лозарство и овощарство, създават зеленчукопроизводство. Макар сравнително по-бавно от Бесарабските и Таврийските, Кримските българи развиват и своята култура. Още през 1811 г. в Кишлав е построена дървена, а 1822 г. каменна църква. В началото на XX век, в 11 от 16-те села с българско население има училища.

Макар че живеят изолирано, отдадени на селскостопански труд, по степен на грамотност българите изпреварват татарите, руснаците и украинците. Но български език започват да изучават едва през 1926 г. В изключително пъстрия етнически състав на населението на полуостров Крим, повече от 80 националности, българите запазват своята идентичност и в тежкия за тях съветски период.

Потомците на изселниците от Дунавска България, в Руската империя през XVII-XIX в., са известни като „Бесарабски”, „Одески”, „Олшански”, „Таврийски (Приазовски)”, „Кримски българи”. По-малки групи и отделни семейства се разпръскват из цялата Руска империя.

Когато се разглежда проблемът за българите в Руската империя (и СССР) и специално за българите в Бесарабия, следва да бъде засегнат и въпросът за българите с прозвището „гагаузи“. От края на XIX и през целия XX в., българите-гагаузи са предмет на спекулации и дейността за откъсването на тези хора от българската културна общност непрекъснато се засилва. Както българите в Македония, така и българите гагаузи в Русия и СССР, стават обект на политически и наукообразни спекулации, с цел да бъдат откъснати, отродени от останалите българи. Няма никакви писмени документи или записани предания, за друга прародина на българите гагаузи, освен Дунавска България, в етническите ѝ граници. Миграцията и емиграцията на гагаузите, както и на останалите българи християни, е причинена от тираничната система на ислямската Османска империя.

Гагаузите нямат народностно самоназвание, различно от българското, преди да започнат целенасочените внушения от различни държави и организации, от края на XIX в. Няма различия в духовната и материална култура на гагаузите и останалите българи. Гагаузките фолклор, песни и танци по мелодия и ритъм са български. Гагаузите нямат самостоятелен тюркски език, а са въз-

приели османотурски диалекти, като са запазили множество нетюркски черти в своите говори. В българската нация няма отделна етнографска група гагаузи. Българите, които говорят турски език, принадлежат към различни етнографски групи в Тракия (Одринско), Македония (Зъхненско) и Мизия (Варненско, Провадийско, Каварненско).

Единственият признак, който отличава гагаузите от останалите българи е езиковата им практика. Но езиковата практика на караманлийците например, не се взема като основание да бъдат обявени за „турци християни“. Макар мнозинството от караманлийците да нямат гръцко самосъзнание, етнографите, които обявяват гагаузите за „турци“, за караманлийците пишат, че са „православни гърци“. Едва от края на XIX в. започва изказването на наукообразни хипотези за „турския произход“ на гагаузите.

В Османската империя за турци се признават изповядващите исляма. В края на 20-те години на XX в., когато се формира съвременната турска нация, за турци започват да се приемат и говорещите турски език. Но чак през 30-те години започва политическата пропаганда на Турция сред турскоезичните българи християни, за да бъде култивирано небългарско съзнание сред тях.

През XIX в. Цариградската патриаршия, използвайки православието, се опитва да внуши на тези българи, гръцко етническо съзнание. След преселването на значителна група българи гагаузи, заедно с останалите ни сънародници в Бесарабия, те не се разграничават помежду си, не ги разграничават и руските власти.

След 1856 г., когато южната част на Бесарабия е дадена на Румъния, румънските власти се стремят да отделят българите гагаузи от останалите бесарабски българи. Политиката на румънския шовинизъм се активизира през периода 1918-1940 г., когато в границите на Румъния влиза цяла Бесарабия.

Най-големи „успехи“, в отродяване на сънародници, има съветската етнографска „наука“. Бесарабия е в границите на СССР от 1940 до 1941 и от 1944 до 1990 г. През този период, марксистката „етнографска наука“, успява да посее съмнение в етническото съзнание на бесарабските българи, като отродява част от българите гагаузи. Поради туркофонията, българите гагаузи са убеждавани, че са тюрки дошли от Алтай и техни братя не са останалите българи, а трябва да си търсят сънародници в Азербайджан.

През 1923 г. Турция, при размяната на население с Гърция, не приема българите християни, говорещи турски език от Зъхненско. Едва през 30-те години започва пропагандна кампания на Турция, за внушаване на българите гагаузи, граждани на Румъния, че те са „турци християни“. Всъщност от „успехите“ на „съветската наука“, през втората половина на XX в., се възползва най-вече пропагандата на Турция.

Българската държава не прави почти нищо за приобщаване на тези свои изселници, дори има български „изследователи“, които обслужват турската пропаганда. Въпреки това, много от гагаузите в Бесарабия и в цяла Русия, не са загубили памет за българския си произход и чувството за общност с останалите българи.

За произхода на името „гагаузи“ и за етническата принадлежност на хора-

та, които едва от втората половина на XIX в. постепенно започват да приемат това прозвище, има дискусия в науката. Има много предположения, които най-общо могат да бъдат сведени до три основни:

1) потомци на Аспаруховите древни българи (много от тях смятат и заявяват, че са „ески булгар, хасъл булгар“, сиреч стари българи, истински българи), които през XVII-XVIII в. усвояват османотурски език, но не изоставят православно християнство и запазват съзнанието за принадлежност към българската културна общност;

2) потомци на кумани, печенеги, узи и други племена и етнически групи, които се настаняват в българската етническа територия през Средновековието и стават неделима част от българската културна общност. Те не се приобщават към татари, турци или други етноси, а винаги остават заедно с българите;

3) потомци на селджуки от Анадола, влезли в българската етническа територия и станали част от българската културна общност. Мнозинството от тях си остава неделима част от тази общност.

„Гагаузин“, „гаганик“, „гаганица“ е етнографско название, прозвище като „шоп“, „капанец“, „хърцой“, а не етноним, защото различната езикова практика не отрича етническото единство. Според нас гагаузите са неделима част от културната общност на българите в Бесарабия и цяла Русия.

Руските власти предоставят на заселниците българи в Бесарабия, статут на колонисти. Всяко семейство получава 60 десетини земя за вечно владение. Освободени са от данъци за няколко години. Освободени са от военна повинност. Задължени са да поправят пътищата и да предоставят продоволствие на войската, когато преминава през техния район. Разрешава им се да закупуват земя извън предоставената им, да влизат в други съсловия, да се занимават, освен със земеделие, с търговия и занаяти.

Получавайки тези привилегии, с българското трудолюбие, стопански умения и предприемчивост, заселниците постигат добро материално благосъстояние. Изграждат си благоустроени селища с богослужбни храмове, училища, кметства и общински хамбари. Към края на XIX в., българите в Русия, по процент на грамотни хора, отстъпват само на евреите и немците. Те грижливо пазят и продължават етнокултурната традиция в обичаите, облеклото, песните и танците. Поддържат непрекъснатата връзка с отечеството и участват активно в общобългарското Възраждане. Още през 1863 г. те започват да честват деня на светите братя Кирил и Методий. Посещават Рилския и други манастири, особено Зографския и Хилендарския в Света гора.

До края на XIX в. българите в Русия си създават интелигенция и се запазват като отделен етнос. Смесените бракове са рядкост, главно при живеещите в градовете. Постигнатото от тях съхраняване на етнокултурните особености се оказва толкова трайно, че жестоките превратности на историята през XX в. не успяват да го разрушат. Същевременно българите живеят в разбирателство и сътрудничество с всички останали етноси и етнически групи в Бесарабия.

Българите разработват образцово запустелите земи в Бесарабия, като въз-

приемат и прилагат модерни агротехнически средства и способности. В това отношение им съперничат единствено немските колонисти. Развиват, наред с производството на зърно, лозарство, градинарство, бубарство. Поставят началото на овощарство. Подобряват породите на едрия и дребния рогат добитък, на конете, свинете и птиците. Развиват и редица занаяти. През 1859 г. в Болград е създадена първата българска гимназия, която става едно от най-важните ни културни средища през Възраждането. В нея се подготвя част от възрожденската българска интелигенция и от строителите на Третото българско дунавско царство.

Съвпадането на интересите на Руската империя, с национално-освободителните възжелания в българските дунавски земи, е историческо обстоятелство, улесняващо родолюбивата дейност на тези българи. Бесарабските българи активно помагат на поробеното си отечество, в Църковно-националната борба, в Просветното дело и в революционното движение. Масово е тяхното участие в Руско-турската война 1877-1878 г. Част от интелигенцията на тези българи, след 1878 г. се завръща в отечеството. Първият ректор и част от преподавателите на Софийския университет, значителна част от магистратите на съдебната система, първите чиновове на старшето офицерство и пр. са от българските заселници в Русия.

До края на XIX в. заселниците българи преживяват и трудности. През 1856 г. Бесарабия е разделена и южната ѝ част, дадена на Молдова (от 1859 г. княжествата Влашко и Молдова се обединяват и се създава Румъния). Районът на бесарабските българи е разделен и те понасят големи стопански загуби. Половината от населението на 24-те български села и на гр. Болград, в частта дадена на Румъния, се преселва в територията на Руската империя и създава селищата на Таврийските (Приазовските) българи, с център гр. Бердянск.

Властите на Молдова се стремят да задържат трудолюбивото българско население. На 4 февруари 1857 г. *каймакамът* (управителят) на Молдова княз Балш се обръща с прокламация към населението на Южна Бесарабия, включително българските колонии с център Болград. Заявява се, че „*привилегиите и правата*“, които колонистите са получили от Руската империя ще останат непокътнати. Следващият управител на Молдова, княз Николай Конаки Богориди (1857-1858), внук на епископ Софроний Врачански, също потвърждава правата на българите, но името му е свързано със Указът (Хрисовул) от 10 юни 1858 г. за създаването на Българско централно училище, известната „**Болградска гимназия „Св.Св.Кирил и Методий**“. Училището се издържа от българите и се управлява от тях, преподаването е на български език. Децата на колонистите не плащат такса и образованието е достъпно и за децата на бедни семейства. Идват и ученици от поробеното отечество, за които има пълен пансион.

Това е първата българска модерна гимназия и има голямо значение в нашето Възраждане. Училището има две степени. Долната степен е тригодишен курс и завършилите го стават начални учители в българските села или писари в общинските управи. Горната степен е пълен 7-годишен курс и завършилите го продължават образованието си във висши учебни заведения. От 1859 до 1878 г.

в гимназията учат около 2300 деца, пълният 7-годишен курс завършват 138 ученици и повечето от тях продължават образованието си в Румъния, Франция, Русия и др. страни.

След създаването на Княжество България и Източна Румелия, мнозинството на формиралата се в Русия (и в Южна Бесарабия 1857-1878 г.) българска интелигенция идва в освободената част на отечеството за да изгражда нова България. Само от Бесарабия са двама министър-председатели, седем министри, седем генерали, 25 полковници, двама ректори и шест професори в Софийския университет, трима оперни певци, които поставят основите на българската опера, двама писатели, много юристи, лекари, учители и пр. По официални данни, в Царство България през 1910 г. живеят 1383 българи родени в Русия, а 1920 г. броят им е 1489 души.

Румънските власти обявяват премахването на привилегиите на колонистите през 1874 г. Земята става собственост на колонистите, които трябва да я заплатят в срок от 15 години, при изгодни условия. През периода на първото румънското управление на Южна Бесарабия, българите запазват свободата на своето национално-културно развитие, своите храмове и училища, сдружения, издателска дейност, вътрешно самоуправление.

1.2. Дунавските българи в Русия и в Съветския съюз през периода 1878-1945 г.

През октомври 1878 г. Руската империя отново включва в държавната си територия, Южна Бесарабия. През 1897 г. е извършено преброяване на населението на Южна Русия. Според официалните данни, в Бесарабия живеят 103 225 българи, в Херсонска губерния—25 687, в Таврическа—41 260, всичко 170 172 души. Но това е населението само на колониите. Не са преброени българите в градовете и в селата със смесено население, които са повече от 20 000 души.

Отмяната на привилегиите на колонистите след 1871 г. води до големи промени в земеползването и земевладението. Българите са обезпокоени от въвеждането на войнската повинност за тях. Селяните настояват семействата без земя да получат парцели от държавата или да се заселят на нови земи. Реформата на министъра Пьотр Столипин довежда до премахване на общинското земеползване. На селяните се дава право да купуват земя, да продават своите участъци и да създават свои стопанства. Предлага им се преселение зад Урал, където държавата ще им предостави земя за да се устроят. Значителни групи бесарабски и Таврийски българи се преселват в Средна Азия, Сибир и Далечния изток. Но реформата не засяга земите на помещиците и на църквата.

По време на революцията 1905-1907 г. българите поставят въпроса за местно самоуправление и за национално развитие. В Одеса излизат вестниците „Българска мисъл“, „Бесарабска поща“ и др. През 1914 г. в Одеса е създадено Дружество „Братство“ със задача да се грижи за културното единение на

българите. Избухването на Първата световна война затормозява стопанския и културния живот. Присъединяването на България към Централните сили води до недоверие на Руската империя към българското население.

През XIX век в южните губернии на Русия започва индустриализация и бързо увеличаване на градското население. Нарастват потребностите от производство на храни, особено на зеленчуци. Българите колонисти са добри градинари, но градинарството им е съпътстващо, допълнително производство и от България, главно от Търновско и Горнооряховско, идват градинари гурбетчии. Те са на групи от 5-6 до 40-50 души, наемат поливна земя и създават градини за интензивно производство на зеленчуци. Градинарите не създават проблеми на империята, не са конкуренти на местните производители и поради това са приемани добре от властите и обществото. В навечерието на Първата световна война само от Търновско и Горнооряховско излизат повече от 16 хиляди градинари, в Русия отиват 4500 от тях, като отделни групи достигат до Средна Азия и Сибир. В Украйна, в района на гр. Екатеринослав, градинари от Лясковец наемат 1000 дка земя и създават зеленчукова градина върху 550 дка. Започналата война и последвалата я революция са пречка за гурбетчийското градинарство и редица семейства се установяват трайно в Русия.

От революцията и гражданската война, с най-малко загуби излиза Бесарабия. Населението от всички етнически групи, с изключение на молдованите, желяе създаването на Бесарабска демократична република, която да се присъедини към Украйна и Русия. Но областта е окупирана от румънски войски и присъединена към Румъния. През периода 1918-1940 г. Бесарабия е под румънско управление. Българите са подложени на асимилационен натиск и до 1928 г. в областта действа военен режим. За да намалят руското влияние, румънските власти запазват училищата на малцинствата до 1924 г. В Болград са организирани учителски курсове, а от България са изпратени учебници и други учебни пособия. Но през 1925 г. всички малцинствени училища са преобразувани в румънски. Българските учители и свещеници са отстранени, българската книжнина изхвърлена.

Подложени на дискриминационна политика, българите усвояват румънски език и започва формирането на интелигенция, която започва да твори на румънски. В края на 20-те и началото на 30-те години, произведения на талантиливи поети, писатели, художници и други интелигенти българи, са високо оценени от румънската критика. Но въпреки постигнатите успехи на румънски език тези българи запазват съзнанието за своя народностен произход, помежду си разговарят на български и подкрепят националните искания на сънародниците си.

Включването на региони с компактно българско население в държавната територия на Велика Румъния, особено на Южна Добруджа, съдейства за национално-културното запазване на българите. Въпреки асимилационният натиск, българите в селата ревниво пазят своите традиции, в домашна среда говорят на български и значителна част от жените не научават румънски език. Народните и религиозни празници, фолклора не се променят, заимствани са незначителни елементи от румънската култура.

Политиката на стопански и културни ограничения, наложена от румънските власти над бесарабските българи предизвиква изселническо движение. Започва емиграция в Бразилия, Уругвай, Аржентина, САЩ. Само за Бразилия заминават 10 хиляди бесарабски българи. По официални румънски данни, през 1930 г. в Бесарабия живеят 163 726 българи, но в това число не са включени българите гагаузи, а те са повече от 100 хиляди.

При българите в Украйна и полуостров Крим, след жестока гражданска война, през 1920 г. е установена съветска власт. Декрета за земята не носи нищо за българските селища защото в техните райони няма помешническа, църковна и манастирска земя. В българските села противоречието е между безимотните, бедните от една страна и средните и заможните селяни, от друга. При провеждането на Нова икономическа политика (НЕП) 1923-1928 г. стопанствата на средните и заможни селяни укрепват. Добре печелят българите градинари, които остават в Съветска Русия.

Освен със земеделие българите се занимават със занаяти и търговия. Но през 1929 г. започва принудително създаване на колхози и разкулачване на всички, които не приемат колективизацията. Хиляди български семейства са изселени в Сибир, а имуществото им конфискувано. Значителна част от тези хора измират при пътуването и при устройването на новите местожителства. През 1932-1933 г. добивите от зърнените храни са много ниски и хиляди хора измират от глад. Но към 1935 г. повече от 90% от българите стопани в Украйна и Крим са включени в колхозите. Градинарите, които са се установили трайно също влизат в колхозите. Значителна част от младежите, дори цели семейства напущат селата и отиват в градовете, по промишлените обекти на започналата индустриализация на СССР.

Веднага след революцията българите в Украйна и Крим поставят въпроса за своето национално-културно развитие, за самоуправление, българска църква, представителство в централните органи, създаване на български училища. Действат редица български национални организации: „Напредък“, „Просвета“, „Зора“, „Съюз на българите в Южна Русия“ и др. През 1924 г. в Украйна е извършена административна реформа, в която се осигуряват права на националните малцинства. Създадени са български секции при централния, губернкските и областни партийни органи. Създадени са два български национални района, в Мелитополски окръг–Романовски с 18 села и Цареводаровски с 10 села. През 1935 г., в Одеския край е създаден трети български национален район–Голямобуялъжки, а 1927 г.–четвърти Олшански район, в Първомайски окръг. Сменени са имената на районите през 1926 г. като Романовски е преименуван в Коларовски, Голямобуялъжки в Благоевски, а 1927 г.–Цареводаровски в Ботевски. Тези четири български национални района просъществуват до края на 30-те години, когато са ликвидирани като административни единици. Редица български селища в Украйна и всички в Крим остават извън националните райони, но в тях са създадени български селски съвети.

През годините 1923-1925 в СССР пристигат от България, групи полити-

чески емигранти, главно комунисти. Те не само са приети от съветското правителство, но то се доверява на идейната им преданост и ги изпраща като политически, стопански и културни дейци в българските селища. Партийните организатори на колхозите и идеологическото преустройство в българските райони, в Украйна и Крим са главно българи политически емигранти от Бесарабия и България.

Точни цифри за броя на българите в Украйна и Крим през този период трудно могат да бъдат посочени. През 1926 г., според официалната статистика, в Украйна живеят 92 078 българи. По същото време в документи на българските съвети и партийни органи се посочва цифрата 200 000. Според приазовския българин историк Михаил Дихан, който живее в емиграция, българите в Украйна, през 1926 г. са 120 000, в Крим–13 000 и в Молдавска АССР (по левият бряг на Днестър) 6000 души. Според бесарабският българин Владимир Дякович (който по-това време живее в България и оглавява **Съюза на бесарабските българи**, създаден 1918 г.), през 1928 г. в цяла Бесарабия, Украйна и Крим живеят 530 000 българи.

Големи промени настъпват в културния живот на българите в Украйна и Крим. Веднага след гражданската война, през 1921 г. в Преслав (едно от централните селища на Приазовските българи) е открит курс за учители по български език. През 1923 г. са откриват български училища, създава се българска секция при комисариата по просветата в Украйна и отдели при районните изпълкоми. През 1925 г. има 74 български училища със 109 учители и 7185 ученици, а в края на 20-те години 90% от българските деца на училищна възраст, в Украйна се учат на роден език. Сред политемигрантите от България има значителен процент образовани хора, включително педагози и те оказват голяма помощ на учебното дело. В 1924 г. в Преслав е открит Педагогически техникум и през учебната 1925/1926 г., в него се учат 152 души. Випускниците на този техникум се изявяват като писатели, учени, администратори. В Одеският педагогически университет има българска секция и през 1937 г. завършват 60, през 1938 г.–53 българи.

По идеологически съображения не може да бъде внесена педагогическа литература от България и се подготвят учебници на място. Учебниците са преводи от руски или се пишат от политемигрантите. Създава се и периодика на български език. През 1924 г. **Централното българско бюро при ЦК на УКП** започва да издава вестник „Сърп и чук“, през 1926 г. излиза под името „**Съветско село**“, а от 1930 г.–„**Колективист**“. От 1929 г., на български език излизат две списания, „**Бъди готов**“ и „**Млад ударник**“. Книжнината на български език се печата в Москва, Киев и Харков. Издадени са 1150 заглавия. През 1931 г. в Харков е създадена българска секция към Украинския съюз на пролетарските писатели. До 1934 г. излизат два литературни алманаха. Изявяват се поети, писатели, художници, стопански дейци. Но в края на 30-те години в СССР започва жесток терор и голяма част от формиралата се българска интелигенция е разстреляна, изпратена по затвори и концлагери.

Съветският комунистически режим създава нови културно-просветни учреждения—различни школи, клубове, библиотеки и пр. През 1934 г. е създаден български професионален драматичен театър в Одеса. Всичко това се прави за налагане на комунистическата идеология, а вековните обичаи, съхранени традиции на българите са обявени за буржоазни и религиозни отживелици, които трябва да се изкореняват. Във всички български селища, в Украйна и Крим православните църковни храмове са затворени или разрушени.

На 28 юни 1940 г. съветски войски навлизат в Бесарабия, а румънската войска и администрация напуска областта. Създадена е Молдовска ССР, но южната част на Бесарабия е разделена, като Акермански и Измаилски район стават част от Украйна, и са обединени в един—Измаилски район. На 1 януари 1941 г., по официални данни, в този район живеят 684 хиляди души. Българите са 184 хиляди или 26,9% от населението. Съветската власт веднага пристъпва към ликвидиране на едрата частна собственост. Заможните и средните селски стопани, всички служители, работили при румънското управление са изпратени в Сибир, където много от тях измират. Процесът на съветизация е прекъснат от нахлуването на германски и румънски войски през лятото на 1941 г. Възстановена е румънската административна структура и системата на частна собственост. На репресии са подложени всички, които са работили при съветското управление. Румънските власти вземат решение да проведат етническо прочистване на Бесарабия. Изработен е план за депортиране на българите и заселване на тяхно място румънци от Южна Добруджа и армъни от Македония. Планът не се осъществява поради настъпилият обрат във войната след битката при Сталинград.

Поради съюзническите отношения на България с Германия, съветските власти проявяват недоверие към българите и служащите са отзовани от войската. Те, заедно с подлежащите на мобилизация са отведени във вътрешността на СССР, където работят в трудови батальони, рудниците и в промишлеността и след 1945 г. Въпреки терорът и насилията на съветските власти, значителна част българското население участва в съпротивата срещу германските и други войски нахлули в СССР 1941 г. За да отидат на фронта много българи се представят за руси или украинци.

През есента на 1941 г. германските войски окупираат Украйна и Крим. В окупираните територии, включително в българските села, срещу немските и румънски войски започват различни форми на съпротива, партизанско движение. Много млади българи са отведени в Германия като евтина работна ръка. Сред приазовските българи започва движение за изселване в България. Българското правителство води преговори с Германия и в края на 1943 г., според документи 1575, а според устни предания около 3500 души идват в България. Но след 9 септември 1944 г. съветските власти изискват всички тези българи и ги депортират в Таджикистан, където до 1956 г. са под полицейски надзор и не могат да напускат населените места, в които са въдворени.

През зимата на 1943 и пролетта на 1944 г. германските и румънски вой-

ски са изтласкани от Украйна. При отстъплението си те ограбват и разрушават българските села. През август 1944 г. германските и румънските войски са изтласкани и от Бесарабия. Установяват се Съветски административни органи, които мобилизират цялото работоспособно българско мъжко население и го изпращат в Донбас, Урал, Сибир. На репресии са подложени всички, които без съпротива са приели окупационния режим на германците.

Най-трагична е съдбата на кримските българи. Те всички са обявени за сътрудници на германците и през юни 1944 г. им е наредено за 2 часа да изоставят домовете си. С каквото са успели да вземат в ръце, те са натоварени в товарни вагони и разселени по Урал, Сибир, Средна Азия, където живеят под строг надзор като каторжници. Много българи измират при пътуването. През 1953 г. в Пермска област има 3625, в Свердловска (Екатеринбургска) – 2847, в Кемеровска – 2365, в Казахска ССР – 1868 и т.н. кримски българи. Компактната група на повече от 13 000 кримски българи е разпиляна и подложена на унищожение и асимилация. Едва през 1956 г. оцелелите кримски българи получават разрешение да напускат посочените райони, но без право да се завърнат в Крим и никаква компенсация за заграбените им имоти и понесени щети.

Бесарабските българи отново са подложени на разкулачване и депортиране в Сибир, Средна Азия. По официални данни, съветските власти депортират от родните им места в Бесарабия, Приазовието и Крим 35 000 българи, но според пострадалото българско население, депортираните са повече от 60 000 души.

Характерно е, че българите отведени в Германия през 1941-1944 г., които се оказват в съветската зона, включително българите концлагеристи, са изпратени в Сибир и Средна Азия. Тези, които попадат в английската, американската и френската зона, се страхуват да се завърнат в СССР или в България. Съдбата на тези българи все още не е специално изследвана. Знае се, че някои остават в Германия, а повечето заминават за САЩ, Канада, Австралия и други страни.

През 1945-1946 г. Бесарабия е обхваната от голяма суша. Слабата реколта е иззета от властите до зрънце и 30 до 50% от населението, включително и това на българските села измира от глад. По официални данни през 1959 г. в целият Съветски Съюз, но главно в Украйна и Молдова, живеят 324 000 българи, 1979 г. – 361 000, 1989 г. – 373 000, заедно с българите гагаузи около 500 000 души. По неофициални данни се посочват по-големи цифри.

1.3.Разпадането на СССР и диаспората на Дунавските българи

През втората половина на 80-те години в СССР започва тъй наречената „перестройка“. Ограниченията на режима се смекчават и се открива възможност за контакти с чужбина. В България се събират книги и се изпращат на българите в СССР. Сред българската общност в СССР, мнозинството вярва, че „съветския народ“ ще излезе от кризата. Бесарабските българи основателно се опасяват, че разпадането на СССР ще доведе до фактическо разделяне на района с български селища от държавната граница между Украйна и Молдова.

Те са обнадеждени от „перестройката“ и решават да създадат обща **Асоциация на българите в СССР**, която в рамките на Съюза да защитава интересите на общността. На 19 май 1991 г. е проведен Първи конгрес на българите в СССР с 301 делегати, който приема Програма и Устав на Асоциацията. Организацията е регистрирана от Министерството на правосъдието на СССР на 8 юли 1991 г. На 23 август 1991 г. Степан Стоянов (Секретар на Асоциацията и заместник-председател на Болградския районен изпълнителен комитет, Украйна) и Иван Забунов (заместник-председател на Асоциацията и председател на Дружество „Възраждане“, Молдова) получават в Москва свидетелството за регистрацията. Но на 22 август 1991 г. Украйна обявява своята независимост и Асоциацията вече не олицетворява първоначалния замисъл. Асоциацията на българите, не е разпусната, но нашите сънародници тепърва трябва да изработят форма за културно сътрудничество на общността в новите условия.

Разпадането на СССР и създаването на **Общността на независимите държави** поставя сънародниците ни в съвършено нови условия. Оказва се, че „съветска нация“ няма, а избликва спотоявания национализъм, който на много места се проявява като шовинизъм и довежда до насилия. Българите се оказват неподготвени да постигнат някаква форма на автономия, в районите където са мнозинство от населението.

За броя на българите в СССР, в края на 80-те години на XX в., се сочат различни цифри—от 500 хиляди до 2 милиона. Най-многобройната група, бесарабските българи—над 400 хиляди души, остава извън Руската федерация и е разделена от границата на Украйна и Молдова.

Сред българите гагаузи—180 хиляди души, се намират хора, които обявяват наличието на „гагаузка нация“ и „Гагаузка република“ в границите на Молдова. Турция хвърля средства в подкрепа на „Гагаузката република“, а молдовските власти признават „гагаузко национално малцинство“.

България прави много малко, макар че е родина на тези хора. Голяма част от гагаузите гледат с надежда към нея и техни организации се обръщат към българската държава за съдействие. Останалите българи създават културни дружества, започват да възстановяват изучаването на български език, издават вестници, търсят и получават подкрепата на България. Поради проявите на шовинизъм и насилия в разпадалият се Съветски съюз, се поставя въпроса за преселение на българите обратно в България.

Преходът се оказва труден, както в СССР така и в България и нашата нация преживява нови тежки изпитания. В България първо откликва обществеността. Събират се книги, създава се **Дружество за подкрепа на бесарабските и таврийските българи „Родолюбец“** и други родолюбиви организации. Всички онези българи, които са контактували с нашите сънародници започват да разясняват техните проблеми сред нашата общественост. През 1993 г. е създадена **Агенция за българите в чужбина при Министерския съвет**, в която проблемите на нашите сънародници в Украйна, Молдова, Руската федерация, Казахстан и пр. се разглеждат според тяхната значимост.

1.4. Българите в Руската федерация

През 70-годишният период на съществуването на СССР, доброволното или принудително разселване на нашите сънародници из обширната територия на страната продължава. При налагането на колективизацията, средни и зможни стопани, българи са изселени в Сибир. В годините на Втората световна война мнозинството от мобилизираните българи са изпратени в тила да работят като миньори и друг тежък физически труд. Непосредствено след войната много българи от Украйна, Молдова и всички българи от Крим са въдворени в Сибир и Далечния изток. Доброволното разселване е по линията на участие в строителството на големи обекти и промишлени центрове в СССР през 50-те и 60-те години на миналия век. Много от тези хора се устройват, сключват смесени бракове и остават на новото местожителство.

През периода на 50-те и 60-те години, а и по-късно много граждани на България също участват в изграждането на промишлени центрове в СССР. В Автономната република Коми се създават няколко селища с дървосекачи от България. Част от тези хора си намират подходяща работа, сключват бракове и остават за постоянно в Русия. Много българи през този период учат във висши учебни заведения на СССР и част от тях също се установяват за постоянно в страната.

По официални данни на Руската федерация нашите сънародници са малко повече от 30 хиляди. В това число са включени и български граждани с постоянно пребиваване в държавната територия. При последното преброяване на населението на бившия СССР, през 1989 г. броят на българите във федерацията е 32 785 души. Според данните от преброяването на населението на Руската федерация от 2002 г. българите са 31 965 души. По самооценка на общността и по неофициални данни броят на етническите, славяноезични, православни българи над 50 000. В тази цифра не са включени гагаузите, които по официални данни са 12 210 души, а в Руската федерация те се самоопределят като българи. Има публикации, според които българите в Руската федерация са 120 000. Според официална публикация на Р. Македония в Руската федерация живеят 1000 македонци.

В горепосочените цифри не са посочени „волжките българи” и други групи в Руската федерация, които смятат, че са потомци на древните българи и заявяват историческо родство с нас, Дунавските българи. Значителна част от населението на Татарстан, Чувашия и Башкортстан се самоопределят като потомци на волжките българи. В Татарстан има разделение, като мнозинството все още се придържа към „татаризма” и отстоява позицията, че са наследници на Златната орда, на Чингис хан, че са единствената татарска държава в света. Според организацията „Български национален конгрес” в гр. Казан, всички тъй наречени „казански татари” са всъщност волжки българи и техният брой в Руската федерация е 5 200 000. При чувашите няма разделение, те всички се самоопределят като потомци на волжките българи и в Руската федерация са 1 637 200 души. В северен Кавказ етносите на Карачайците – 192 182 души и на Балкарците

– 108 426 души се самоопределят като потомци на древните българи. Ако се върнем отново в средното Поволжие и Урал, следва да отбележим Башкирите- бурдзани – 100 000 души, Кряшените – 24 668 и Бесермяните – 3122 души. Според официалните данни от преброяването през 2002 г. горепосочените групи наброяват общо 7 310 000 души, а по неофициални данни много повече.

В Руската федерация българите нямат статут на национално малцинство. Според новото законодателство на федерацията, двойно гражданство не се предвижда. Чуждите граждани могат да си създават обществени обединения и според федералния закон са равноправни с руските. Относно политическите обществени обединения има някои ограничения. Например чуждите граждани или техни организации не могат да членуват в политически обединения.

На територията на федерацията българската общност е създавала различни структури – културно-просветни, земеделски и студентски организации, училища, църковна структура. Поради огромните разстояния в страната, тези структури трудно поддържат връзка помежду си. Битува идея за създаване на Асоциация на всички български организации, но до момента не е реализирана. След 2004 г. се появява електронна медия в интернет, вестник „Български вестни“, който се разпространява чрез сайта на българското посолство в Москва., но последните години не излиза. Важен фактор, който подпомага дейността на българските структури и контактите помежду им, са държавните институции на България: Българския културен институт в Москва, както и генералните консулства в Санкт Петербург, Екатеринобург, Новосибирск и Ростов на Дон. Фактор е и Държавната агенция за българите в чужбина, която поддържа контакти с всички структури.

Културно-просветно дружество на българите от Москва и Московска област “Паисий Хилендарски” е организация на етнически българи, руски граждани. Основано е на 10.10.1990 г. в Москва. Общият брой на членовете е около 50 души. Основните цели на дружеството са: Изучаване на съвременен български език, култура и история на България; съхраняване и реставрация на паметници, свързани с историята на българския народ; съдействие по реабилитиране на репресирани българи.

В Санкт-Петербург през 1993 г. е регистриран **Културен фонд България**, който прекрати дейността си поради проблеми в ръководството. Така основен център на българите в града и региона е Генералното консулство на Р България.

Обществена регионална организация на българите “ДОБРО” е неправителствена организация с идеална цел, основана на 8.01.2003 г. Дейността ѝ е: защита на социалните, културните, обществените права и интереси на българите, постоянно живеещи в Москва и региона, техните роднини, приятели и други заинтересувани лица. Членовете са предимно български граждани.

В Ярославълска област има регионална обществена организация–**Бългारо-руско дружество “Шипка”**, което си поставя високи цели: да създаде в града и областта най-благоприятни условия за развитие на бългारо-руски контакти в областта на науката, културата и деловото сътрудничество; да съдейст-

ва за развитие на двустранните търговски връзки; да оказва юридическа помощ на български граждани.

В Тюменска област с център гр. Сургут има **Българско землячество**, а в самият град Сургут – Градска обществена организация **Сургутско българско землячество „Св. Климент Охридски“**. Това е организацията, която обединява българите в града и областта. Дейността ѝ включва, честване на български празници и поддържане на контакти с България.

В Архангелска област, гр. Новодвинск е създадена **Новодвинска градска обществена организация „Българско землячество“**, която си поставя за цел да обединява гражданите българи за участие в обществения живот и за солидарност между тях.

В Белгородска област, гр. Стари Оскол е създадено **Българско землячество „Шипка“**. Това е организация както на българите работещи в Русия със семействата си, така и на приятели на България.

В Ставрополският край българи живеят в градовете Ставропол, Пятигорски, Кавказки минерални води, също и в някои села около р. Кубан. Има организация **Българска община** в гр. Ставропол, и **Българска община** в гр. Пятигорск, които обединяват българите от градовете и региона. Членовете им се стремят към съхраняване на българската национална идентичност и активизиране на контактите си с България.

В Самарска област живеят доста наши сънародници както от България (около 2500-2800), така и бесарабски българи от Молдова и Украйна (около 1000-1300). Те са съсредоточени в градовете Самара, Толиати, Новокуйбишевск и Сизран. Създадена е организация **Българска община „Балкан“**, централата на която е в гр. Новокуйбишевск. Целта ѝ е съхраняването на българския език, култура и традиции, взаимната подкрепа на българите, живеещи в областта.

В Краснодарския край е създадена регионална организация през 2005 г. Тя е наименована **Българска община „Шипка“** и в нея членуват главно българи, които работят в гр. Краснодар.

Български студенти учат във висши учебни заведения в Москва, Санкт Петербург и други градове. Засега е създадено **Землячество на българските студенти в гр. Москва**, което се стреми да се превърне в организация на българските студенти в Русия.

Българската православна църква има своя структура, която я представлява пред Патриаршията на Руската православна църква. Това е **Подворие – храм „Успение на Пресвета Богородица“** в Москва с настоятел архимандрит Игнатий, което обгрижва и българите православни християни в Русия.

Български национален конгрес е обществено-политическо движение в Р Татарстан, гр. Казан, което е основано и регистрирано на 09.06.1990 г. Активните членове на БНК са около 2000 души. Движението се бори за възстановяване на историческата истина за Волжка България и нейния народ, и за отхвърляне тезата на татаризма. Целта е да бъде възродена демократичната българска държава на река Волга, създадена през 1918-1920 г. Ръководител на движението от неговото основаване до наши дни е Гусман Халилов.

Във връзка с преброяването на населението на Руската федерация, **Българската община** в гр. Казан излиза с призив, в който се казва:

„Драги българи,

Федералната служба за държавна статистика РОССТАТ със заповед №74 от 27 януари 2010 г. включва нашето национално самоопределение „българи“ в преписките по преброяването на населението на Русия през 2010 г....Призоваваме ви да се възползвате от своите конституционни права. Укажете националната си принадлежност правилно „българин“ или „българка“ (код 1595), а като роден език „български“, без да се подразделяте на етнически, регионални и други подгрупи. Нека да се възползваме от възможността да станем единна българска нация, официално да утвърдим своето изконно име „българи“ и да получим възможност свободно да развиваме своята единна българска култура и традиции на всички групи българи“.

Друга организация, дейността на която е посветена на волжките българи е Уляновска обществена организация „**Изучаване наследството на волжкокамските българи**“, гр. Уляновск. Основна цел на организацията е изучаването на историческите корени на прабългарите; търсенето на доказателства за общ произход на дунавските българи и народите, населяващи региона на Стара Велика България.

При посолството на Р България в Москва от 1974 г. е създадено **Българско неделно училище**. Изучават се български език и литература, география и история на България, според учебния план и учебните програми на МНО у нас. В училището се учат деца от 1 до 12 клас. Преподаването се извършва от правоспособни учители, а удостоверенията, които се получават в края на учебната година са валидни в България.

При Промисления център на Република България в Москва от месец февруари 2009 г. се откри **Българско неделно училище**, в което се изучават български език и литература. За сега в него се обучават само деца от началния курс, но намеренията са по-нататък да се открие прогимназиален и гимназиален курс на обучение.

Наред с горепосочените български, в Русия има руски организации, дейността на които е насочена към развитието на руско-българските взаимоотношения. В историческия град Твер има **Дом за руско-българска дружба**. Почетен председател на този дом е акад. Алексей Кудинов, ректор на Тверския държавен университет.

Най-голямата неправителствена организация за връзки с България в Руската федерация е общоруското **Дружество за приятелство с България**. Бившият посланик на СССР в България, Виктор Шарапов е негов председател. Дружеството има филиали във всички областни центрове на федерацията. В работата на местните отделения на това дружество вземат участие и български граждани.

Структурите на българската общност срещат различни проблеми при своята дейност. Отдалечеността и откъснатостта на нашите сънародници не е в резултат на разстоянията, а на липса на достатъчна информация и книжнина

на български език. Нямаат свои медии, а също така и добра материална база, клубове с различни помещения. Въведения визов режим допълнително затруднява както контактуването на гражданите така и на двете държави. Проблем е и непризнаването на двойно гражданство от руска страна.

Държавната агенция за българите в чужбина осъществява контакти както с организационните структури на общността така и с отделни граждани. Известният литератор, културолог и философ проф. Георги Гачев, който е от български произход, няколко пъти бе гост на ДАБЧ и бе удостоен с най-високото отличие на агенцията – паметния медал «Иван Вазов».

Агенцията е предоставя много дарения от българска литература – учебна, научна, художествена, най-вече когато представители на организациите и училищата гостуват в България, а също когато представители на ДАБЧ посещават Русия. В конкурсите за детска рисунка и литературно есе, организирани от агенцията активно участват и българчета от Русия. Държавната агенция е упълномощена въз основа на експертна оценка да издава удостоверения за български произход. Това удостоверение е част от документите, с които нашите сънародници в чужбина кандидатстват за получаване на българско гражданство.

Проблемите на българската общност се познават в ДАБЧ и се прави всичко необходимо за решаването им. Проведени са няколко междуведомствени работни срещи: “Визов режим и българските общности в Руската федерация, Молдова и Украйна”; “Съхраняване на българското етнокултурно пространство”; “Българите в Руската федерация – идентичност, контакти, проблеми”. Разработен е проект на Дългосрочна програма за активизиране на работата със сънародниците ни в Русия, предвидени са конкретни инициативи. Агенцията участва в националните комитети за провеждане на всички значими чествания и инициативи, свързани с българо-руските връзки и сътрудничество: 125-годишнината от Освобождението на България и възстановяване на българската държавност; 300-годишнината на град Санкт-Петербург; 120 години от установяване на дипломатически връзки; 60 години от края на Втората световна война и др. Поддържат се контакти с **Федерацията за приятелство с народите на Русия и ОНД** и други неправителствени организации в нашата страна, чиято дейност е ориентирана към нашите сънародници в Руската федерация.

В рамките на Програмата за Годишната на България в Руската федерация през 2009, ДАБЧ провежда, съвместно с посолството на нашата страна в Москва, **Среща с българската общност**, в която участват много наши сънародници от различни градове на федерацията. Предоставени са дарения за всички дружества и организации, потвърдили участието си – карти на България, дискове с българска музика и български филми, книги и др. С медали на ДАБЧ са отличени двама заслужили българи – председателят на Културно-просветно дружество „Паисий Хилендарски” в Москва и Московска област Владимир Петров и директорката на Българското училище при българското посолство Маргарита Маринова.

1.5. Българите в Република Украйна

Според официално публикуваните данни от преброяването на населението на СССР през 1959 г., българите в Украйна са 220 000 души. При преброяването през 1979 г. броят на българите в Украйна е 238 000. Това е най-голямото число българи в Украйна, според статистическите данни от преброяванията на населението през 1897, 1926, 1937, 1939, 1959 и 1970 г. От заявилите своята националност 238 хиляди българи, 164 000 посочват като роден език български, 67 000 руски и 67 000 украински език. Според данните от последното преброяване на населението на СССР през 1989 г. броят на българите в Украйна е 233 800 души. От тях 162 000 хиляди посочват българския език като роден, повече от 64 000 – руски и 63 000 – украински език. Според други публикации броят на българите в Украйна е 600-800 хиляди.

Украйна става независима държава на 22 август 1991 г. Сред българското население в Украйна започва движение за възстановяване връзките с България, за обръщане към националните традиции. Младите българи при срещи със сънародници от България се срамуват от лошия си български език и говорят на руски. Но веднага започва създаване на български организации, поставя се въпроса за изучаване на български език.

През декември 2001 г. независима Украйна провежда преброяване на своето население. Според официално публикуваните данни, общият брой на населението е 47 319 000 души. Броят на украинските граждани декларирали се като българи е 204 600 души. От тях 131 000 посочват български език като роден, 62 000 – руски, повече от 10 000 украински език. Но само 24 000 от българите заявяват, че добре владеят родния си език, 121 000 посочват, че добре владеят руски, а 76 000 – владеят украински език. В градовете живеят 85 000, а в селата 120 000 българи. В Украйна има 50 български села, а в 91 села със смесено население, българите са мнозинство.

Най-много наши сънародници населяват Одеска област – 150 700 души. В Арцизки, Болградски и Тарутински райони българите са мнозинство от населението, а на втора позиция са в Татарбунарски, Саратовски и Ивановски райони. От 26 района на Одеска област, само в 4 българите за незначително малцинство. Значителни групи българи живеят градовете на областта–Одеса, Измаил, Белгород-Дестровский, Иличевск и Котовск. В Запорожка област българите са 27 800 души, това са таврийските (приазовските) българи. Забележими групи има в Николаевска, Донецка, Кировоградска, Днепропетровска и Луганска област, Автономна република Крим и в столицата Киев.

По неофициални данни и според българи изследователи, броят на българите в Украйна, включително смесените бракове и гагаузите (които по официални данни са 32 000) е повече от 500 000 души.

В приетата Конституция на Украйна се гарантира равнопоставеност на всички граждани, независимо от националния произход и верската принадлежност. През 1992 г. е приет Закон за националните малцинства, според който,

чрез своите обществени организации малцинствата могат да участват в държавното и местно самоуправление, както и да съхраняват културно-историческите си традиции.

Нашите сънародници в Украйна имат статут на национално малцинство. Но те се затрудняват да удостоверят документално българския си произход, защото от 1991 г. в новите документи за самоличност няма графа „националност”. При кандидатстване в нашите висши учебни заведения, за придобиване на българско гражданство или при други случаи възниква проблем за ползване предимството на българския произход. Друг проблем в новите документи е промяната на имената (поукрайнчване) на нашите сънародници—от Михаил на Михаило, Петър на Петро, Александра на Олеся и прочее. Това става без да се иска тяхното съгласие и е стремеж към асимилация на българите, доколкото именната система е един от белезите на идентичност. Това става, макар че конституционно и законово правата на малцинствата са защитени, а Украйна е ратифицирала и Рамковата конвенция за защита правата на малцинствата.

Според спогодбите между България и Украйна, за взаимни пътувания на гражданите, не се предвижда облекчен режим и това затруднява общуването на гражданите на двете страни. Пречка е за активизиране на контактите между български и украински фирми, за инвестиции в районите с компактно българско население.

Българската държава полага усилия за поддържане националната идентичност на българите в Украйна. Прието е Постановление на Министерски съвет № 103 от 1993 г. за провеждане на образователна дейност сред българите в чужбина. По него всяка година, в България се приемат студенти и специализанти в различни дисциплини. Бройката, отпускана за етническите българи в Украйна е втора по големина. За 20-годишния период от действието на ПМС 103 повече от 3000 сънародници от Украйна са се възползвали от възможността. Важен фактор са наши преподаватели и методисти, изпращани в Украйна на издръжка от българската държава. В общи линии са обхванати основните центрове на българското етнокултурно присъствие – Одеса, Измаил, Болград, Приморск, Бердянск. Българските преподаватели и методисти оказват активно съдействие на дружествата по места: участват в списването и редактирането на техни издания, в предаванията на местните радио-телевизионни центрове; в подготовката и провеждането на чествания, рецитали, концерти.

Още в годините на „перестройката”, непосредствено преди разпадането на СССР започва създаването на културно-просветни дружества и други организации на българите в Украйна. В края на 80-те години в Одеса, Киев, Болград, Измаил са основани организации, които поставят въпроса за изучаване на български език и за следване на български младежи във висшите училища на България. Активна дейност в това направление развива Болградското дружество „Св.св. Кирил и Методий”. Ръководителите на тези организации разбират, че за решаване общите проблемите на цялото малцинство е необходимо създаване на централно ръководство, което да обединява дейността на отделните струк-

тури. Шест структури през септември 1993 г. основават в Одеса, всеукраинска гражданска организация–**Асоциацията на българските национално-културни дружества и организации в Украйна**.

Одеса е град свързан с българска история и култура, център на областта с най-многобройно българско население в Украйна, в който по официални данни от 2001 г. живеят 20 000 българи. Периода на 90-те години е труден за всички украински граждани. Въпреки трудностите през 1999 г. българските организации са 26, а 2001 г. – вече 42 на брой. Асоциацията е пререгистрирана през 2004 г. като „**Асоциация на българите в Украйна**” и оглавена от Антон Иванович Киссе, като нейн председател (президент). По това време той е депутат в парламента на Украйна (Върховната Рада).

През първото десетилетие на 21 век в стремежа на българите в Украйна към организирана дейност настъпва бурно развитие. Различните организационни структури в края на 2010 г. са повече от 120 и постоянно се увеличават. Във всички български села и във всички градове с по-значими групи българи има различни структури. Център на тази организационна дейност е Одеса. Първостепенен фактор за активна дейност е създаването през 1999 г. в Одеса на **Всеукраинския център за българска култура (ВЦБК)**, който има филиали в Киев и в Болград. Центърът разполага с добра материална база, която дава възможност да се осъществява разнообразна културно-просветна и образователна дейност. В Одеса като колективни членове на Асоциацията развиват дейност **Българското дружество „Христо Ботев”, Областно българско дружество „Чийшия”, Български женски клуб**. От 2000 г. Асоциацията издава вестник „**Украйна: българско обозрение**”, който се списва на български, руски и украински и има най-голям тираж от изданията на националните малцинства. От 2004 г. се издават и две списания „**Българите в Украйна, Русия и другите държави в ОНД**” и „**Българите в диаспората на целия свят**”. Те излизат с непостоянна периодичност в тираж 5000 броя. Списват се на руски език и публикуват по въпроси на историята на българите, на бележити личности от тази история, на диаспорите в ОНД. Някои от публикациите предизвикват несъгласие от страна на специалисти в Украйна, Молдова и България. Асоциацията поддържа свой Информационен Портал в интернет.

Сред многобройните български организации и ръководството на Асоциацията възникват различия относно методите и средствата за решаването на проблемите на българите в Украйна от сферата на културата, образованието и други. През 2007 г. в Одеса е регистрирана **Всеукраинска обществена организация „Конгрес на българите в Украйна”** с председател Юрий Граматик, икономист, заместник-изпълнителен директор на „Имексбанк”. Организационен секретар е Дора Костова – главен редактор на в. „**Роден край**”. Това е вестник, който от 1990 г. излиза на български език в тираж 6000 броя. Публикува по широк кръг от проблеми, свързани с изучаването на български език, история и география на България, на българските селища в Бесарабия, Таврия и Крим, опазване на българския фолклор и прочее. През 2008 г. Конгреса на българите

създава **Български културно-просветен център „Аз Буки Веди”**, с който организира учебни занятия от 1 до 12 клас по български език и литература, история на и география на България в Одеса, Измаил (в две училища) и Иличовск. БКПЦ „Аз Буки Веди” оказва материална и методическа подкрепа на български организации и училища в редица селища на Украйна. През 2009 г. създава **Български младежки клуб „Актив”**, който се стреми да обединява младите българи в Одеса и областта за запазване на българските традиции, установява и поддържа контакти с младежи от България. Към Българския младежки клуб „Актив” е създаден **Танцов състав „Лудо-Младо”**, който изучава и популяризира българския фолклор. С активното участие на младежите от „Актив”, Конгреса създава и поддържа **Информационен портал на българите в Украйна**.

До момента няма прояви на грубо противопоставяне между двете централи, но разделението в българската общност в Украйна вече е факт. Остава надеждата за благородна надпревара между Асоциацията и Конгреса, а не за пагубни противоречия, на каквито сме свидетели сред редица българските общности по света.

Историческият, традиционния център на бесарабските българи Болград, по официални данни със 79% българско население в района и 90% в града, не е загубил значението си и в наше време. Там още в годините на перестройката е създадено **Дружеството на бесарабските българи „Св.св. Кирил и Методий”**, което веднага поставя въпросите за изучаване на български език и за изпращане на младежи да следват в България. Тук е славната **Болградска българска гимназия „Г. С. Раковски”**, подготвила част от българската интелигенция през Възраждането и половината от строителите на модерна България след 1878 г. Българите искат държавното руско и украинско училище, отново да стане Българска гимназия. Водят се преговори с украинските власти и е подписано споразумение, програмата в училището да бъде 50% на български, но повече от 10 години то остава неизпълнено. Гимназията продължава да бъде „украински учебно-възпитателен комплекс”, в който български език и литература се изучават 2-3 часа седмично. През 1999 г. към гимназията е учредено **Българско дружество „Събуждане”**. В Болград, през 2008 г. тържествено са чествани 150 годишнината от основаването на **Болградската гимназия „Георги Стойков Раковски”** и 170-годишнината от освещаването на храма „**Свето Преображение Господне**”. В града има **Областен център за българска култура**, който поддържа **Българско неделно училище**. Дейност развива и **Българско дружество „Хан Аспарух”**.

Друг традиционен център на бесарабските българи е гр. Измаил, в който по официални данни те са 10%, а по неофициални данни – 26% от населението. Създадена е **Българска община „Св. София**, към която има **Българско неделно училище** и **Детска художествена школа**. Възпитаниците на художествената школа всяка година са сред спечелилите първи награди в конкурса за детска рисунка, организиран от Агенцията за българите в чужбина. Създадено е **Българско дружество „Св.св. Кирил и Методий”**. С поддръжката от БКПЦ „Аз Буки Веди”, в две държавни училища на града се изучава български език.

В гр. Арциз още в 1994 г. е създадено **Българско културно-просветно дружество „Христо Ботев”**, което от 1996 г. издава, веднъж месечно, вестник **„Родолубие”**. В почти всички районни центрове на Одеска област има български организации и се изучава български език в държавните или в Неделни български училища: (Белгород-Днестровскии, Сарата, Рени, Килия, Иличевск, Татарбунар, Тарутино, Иваново и др.) В българските села Кулевча, Нови Троян, Ореховка, Городне, Новосьоловка и много други има организации, училища, фолклорни ансамбли. В с. Червеноармейское (Кубей) има две организации–**Български културен център „Акад. Ал. Теодоров-Балан” с Българско неделно училище „Изворче”** и **Българо-гагаузко дружество „Кубей”**. Много от тези организации разполагат с добра материална база за своята културно-просветна и образователна дейност.

Бързо се развива и организационната дейност на българите в Запорожка област. В областния център Запорожие е създадено **Българско дружество „Родина”**, което поддържа **Българско неделно училище**. В района център гр. Приморск, през 1996 г. е създаден **Украйноско-български регионален, многопрофилен лицей**. Държавно училище, в което се изучава български език и литература, българска култура и фолклор. Към лицей работи **Българско неделно училище „Джон Атанасов”** за деца от района, където не се изучава български език. Развива дейност и **Българско културно-просветно дружество „Съдружество”**. В гр. Бердянск има **Български културно-информационен център**, който поддържа **Българско неделно училище „Изворче”**. Създадено е и **Българско дружество „Родолубие”**, което поддържа второ **Българско неделно училище с Български фолклорен ансамбъл**. В гр. Мелитопол развива дейност **Дружество за българска култура „Балкани”**, а в гр. Приазовск **Българско културно-просветно дружество „Дружба”**. Организации, училища и ансамбли за български фолклор има и в българските села в Запорожка област.

Вече стана дума за тежката съдба на Кримските българи, всички 13-14 000 души, принудително са изселени през 1944 г. и въдворени в Сибир и Средна Азия. До 1956 г. без право да напускат селищата, в които са въдворени, а след това им е забранено да се завърнат в Крим. Тези наши сънародници, всъщност техните потомци, започват да се завръщат по време на перестройката. Но истинското възраждане на тази група българи започва след разпадането на СССР. Процесът е субсидиран от Украйна и през периода 1992-1999 г. в Крим се завръщат около 3000 българи. По официални данни от преброяването в 2001 г. българите в Автономна република Крим са 1900, по неофициални данни към 6000 души. Те развиват много активна културно-просветна и образователна дейност. През 1995 г. в републиканския център гр. Симферопол е създадено **Българско дружество „Възраждане”**, което по-късно е преименувано в **Кримско републиканско българско дружество „Паисий Хилендарски”**. Председател на организацията е Иван Абажер. Тя обхваща на териториален принцип 22 общини в градовете и районите на автономната област. В Симферопол е създаден **Български културен център „Извор”**, който издава вестник **„Извор”**. Вестникът излиза от 1997 г. веднъж месечно в тираж 1000 броя и тъй

като е с държавно финансиране, се разпространява безплатно. В града работи **Симферополско градско българско дружество**, което поддържа **Българско неделно училище**. В Симферопол е централата на **Републиканското дружество на депортираните от Крим българи „Братя Стоянови“**. В гр. Керч има филиал на **Кримското републиканско дружество „Паисий Хилендарски“**, който поддържа **Българско неделно училище**. В гр. Севастопол работи **Национален културен център – дружество „Изгрев“** и към него е **Българско неделно училище**. В гр. Стари Крим от 1999 г. е създадено **Средно общообразователно училище с изучаване езиците на националните малцинства**. Това е държавно училище от 1 до 11 клас, в което се изучава и български език.

В столицата на Украйна, Киев още през 1989 г. е основано **Киевско дружество за българска култура „Родолубие – 1989“**. Има филиал на **Всеукраинския център за българска култура** и второ **Българско дружество „Родолубие**, което поддържа **Българско неделно училище**. В гр. Харков има активна организация–**Българско дружество „Марин Дринов“**. В Днепропетровск развива дейност **Българско културно дружество „Гергьовден“**, което поддържа **Българско неделно училище**. В гр. Николаев, гр. Луганск и другите областни центрове има организации и училища, също в гр. Олшанка, с. Терновка, Николаевска област и други. Училищата в които се изучава български са вече над 60, но в повечето българския език се изучава факултативно и не се включва в дипломите на държавната образователна система.

Във всяко селище с компактно българско население има поне една църква, построена от прадедите или възстановена от днешните ни сънародници в Украйна. Храмовете са строени със средствата и труда на българските преселници. Понастоящем са в диоцеза на Украинската православна църква. Управляват се от църковни настоятелства, съставени от местни българи, има и свещеници българи, като на някои места се служи на български език.

Вече бе посочено, че българската общност разполага със свои средства за масова информация – печатни и електронни. Наред с вестниците **„Роден край“**, **„Украйна: българско обозрение“**, **„Родолубие“** и **„Извор“**, в Одеските областни радио и телевизия има Български редакции с определено програмно време – телевизионна и радиопрограма **“Роден край”**. В АР Крим, гр. Симферопол се излъчват телевизиони и радиопредавания **“Български срещи”**. Българите в Украйна имат няколко свои сайта в Интернет.

ДАБЧ участва активно в подготовката и провеждането на различни тържества, организирани от нашите сънародници в Украйна. Това са поводи и възможности да бъдат предоставени дарения, паметни знаци и приветствия. Още през 90-те години на миналия век нашият сънародник Николай Габер, тогава депутат в украинския парламент, поставя началото на **Събор на българите в Украйна (Кубратов събор)** в с. Мала Перешчепина, Полтавска област. Този събор вече е традиционен и всяка година през месец август, българите от Украйна, с гости от чужбина почитат паметта на кан Кубрат.

През 2001 г. във връзка с 200-годишнината от заселването на българи-

те в Одеса също е организиран събор. 145-годишнината от преселението на българите в Таврия (Запорожка област), през 2002 г. е отбелязана с тържество. Агенцията прави дарения от книги, филми, дискове, а с почетния медал „Иван Вазов” са наградени петима активисти на българските организации.

През 2003 г. е отбелязана 10-годишнината от създаването на Асоциацията на българите в Украйна. През 2007 г. тържествено е открит паметник на светите братя Кирил и Методий пред Одеския национален университет „И.И.Мечников”, в който има катедра по български език. На българските организации в Одеса, ДАБЧ предоставя дарение от 500 книги, самоучител по български език „Език свещен на моите деди”, дискове, рекламни материали за България. С паметни медали „Иван Вазов” е награден университета „И.И.Мечников”, представители на областната администрация и българска фирма, с принос за изработването, транспортирането и поставянето на паметника.

През 2008 г. е 150-годишнината от основаването на Болградската гимназия. ДАБЧ предоставя финансови средства, с които специалисти от Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски” изработват Мулти-медия диск за историята на това първо, пълно средно общобългарско училище. На специални тържества в гимназията в Болград и в Българска община „Света София” в Измаил са връчени наградите на победителите в детските конкурси на ДАБЧ за есе и рисунка, в които децата от Украйна са редовни участници.

През 2010 г. са отбелязани юбилейни годишнини, свързани с организираното българско национално движение в страната: 20 г. от създаването на в. „**Роден край**”, и на първите дружества и организации, откриването на Всеукраинския център за българска култура и др. ДАБЧ изпраща приветствия и паметни медали на юбилярите и популяризира сред българската общественост техните заслуги. За отлична и дългогодишна редакторска и организационна дейност, Агенцията удостоява главният редактор на в. „**Роден край**”, г-жа Дора Костова с най-високата си награда – паметен медал „Иван Вазов”.

По предложение на ДАБЧ е създадена Националната програма на нашето Министерство на образованието, „**Роден език и култура зад граница**”. През последните три години, по тази програма на детските градини и училищата в Болградски, Измаилски, Килийски, Ренийски, Татарбунарски, Арцизски, Саратовски и Тарутински райони са предоставени безвъзмездно необходимите учебници, учебно-методическа литература, дискове и касети, спортен инвентар, сателитни антени и телевизори.

През 2009 г. по проект на Асоциацията, МНО представя 70 000 евро, с които са закупени 600 национални костюми и 40 броя народни инструмента. За учебната 2010/2011 година на 35 училища в Болградски, Измаилски, Арцизски, Саратовски и Тарутински райони са дарени по 16 национални костюма и по един народен инструмент. Останалите 40 костюма и 5 инструмента са дарени на училищата в селата Табаки, Железнично (Болгарийка) и Владичина, Болградски район.

През периода от 1993 до 2013 г. по ПМС 103/1993 в България са следвали

повече от 1700 българи от Украйна. За периода от 2002 до началото на 2013 г. в ДАБЧ са издадени 4210 Удостоверения за български произход.

На сайта на ДАБЧ се поддържа богата информация за българските общности в чужбина и много често се отразяват различни културни прояви на сънародниците ни в Украйна.

1.6. Българите в Република Молдова

По официални данни от последното преброяване на населението в СССР през 1989 г. българите в Молдова са 241 877 души (88 419 българоезични и 153 458 тюркоезични българи гагаузи). Според официалните данни от първото преброяване на населението на независима Молдова (независимостта е обявена на 28 август 1991 г.) през 2004 г. българите са 65 665, а гагаузите 147 500, общо 213 165 души. Намалението от 28 712 души се обяснява с работещите в чужбина молдовски граждани и с липсата на данни от територията на непризнатата Приднестровската република. По неофициални данни броят на българите по произход в Молдова е по-голям. Според други публикации, броят на българите в Молдова е 250 – 300 хиляди души.

Наши сънародници живеят по цялата територия, но селищата с компактно българско население са главно в южната част на страната – Таракийски, Комратски, Чадър-Лунгски, Кагулски, Леовски райони. Най-многобройна българска общност има в столицата Кишинев, повече от 10 хиляди души. Град Кишинев има особен статут в новото административно разделение на Молдова. Той е с градско самоуправление, в което влизат освен Кишинев още шест околни градчета и 25 села.

Тежък проблем за сънародниците ни в Молдова е отделянето на българите гагаузи в автономна република „Гагауз ери“. Тя има територия 1832 кв. км. и население от 155 646 души. Главен град е Комрат, има три района – Комратски, Чадърлунгски, Вулканешки и два анклава – Копчак и Карбалия. Гагаузите са изселници от България, които идват заедно с останалите българи през XVIII-XIX век по време на руско-турските войни. В руските архиви всички изселници от България са записани като българи.

Прегледът на научната литература и статистическите преброявания на населението в Бесарабия, показват че до края на XIX в. гагаузите не се отбелязват от държавните власти отделно от българите. Информацията за разграничаването по езиков признак на изселниците, на българи и гагаузи датира 100 години след установяването им в Бесарабия. През 1914 г. Н. Державин, в своя фундаментален труд „Българските колонии в Русия“, споменава тюркски говорещо население, но той не отделя гагаузите от останалото българоезично население.

Едва след установяването на съветска власт в Украйна се появява официално разграничаване на българи и гагаузи. В статистическите преброявания на населението в бившия Съветски съюз, гагузката група в Украйна се представя отделно от българоезичната. И това се прави в райони, където броят на гагау-

зите е много по-малък от българоезичните и българите не се разграничават помежду си. Така ясно се вижда държавната намеса в разделението на българите.

При румънското управление на Бесарабия през периода 1918-1940 г. броят на гагаузите се регистрира отделно от българите. При смесените бракове децата автоматично приемат националността на бащата, тази практика се запазва до наши дни. През 1944 г. с установяването на съветска власт в цяла Бесарабия започва официално разграничаване на двете групи в Украйна и в Молдова.

Архивните проучвания показват, че в статистическите преброявания на населението на Съветския съюз, гагузката група вече се представя отделно от българската. Гагаузите са включени в групата на т.нар. „северозападни турци”. В тази група попадат общности като каракалпаци, казахи, бухарци и алтайци. Така отново се вижда, че езиковата специфика на тюркоезичните българи, като повод за разделение се засилва от страна на държавната власт. В официалните документи на тюркоезичните български преселници гагаузи, от този период до наши дни, те се определят като различни от останалите българи.

Като цяло съветската политика към българите се проявява в две насоки. От една страна държавата изписва документите на руски, преподаването се води изцяло на руски език, сиреч стремеж към асимилация. От друга страна в същите лични документи (акт за раждане, лична карта) държавата регистрира националната принадлежност на човека. Така двете групи българи, различаващи се по езиков признак, се представят като различни народности. Държавната политика за разделение на голямата българска общност на две по-малки групи продължава вече сто години.

Смяната на различните власти допринася до задълбочаване на това разделение и днес в Молдова вече виждаме българите в две етнокултурни групи. Българската общност в Бесарабия е разделена не само външно от границата между Украйна и Молдова, но и вътрешно на българи и гагаузи.

Личноименната система е един от устойчивите и специфични компоненти от културата на даден народ. Фамилното име се явява необходима социално-правова категория за човека и има отношение към неговата етническа идентификация. Фамилното име на българите се предава по права мъжка линия до наши дни. В официалните документи съпругата автоматично се записва с фамилното име на съпруга си.

През различните политически периоди в Бесарабия промяната на фамилните имена е в зависимост от административното им изписване. След разпадането на СССР, молдовските и украинските власти също слагат своя отпечатък върху фамилните имена на българите. В Молдова има тенденция наред с държавното латинско изписване на фамилното име, то да се записва по румънски образец – например Греков става Греку, Чобанов – Чобану, при личните имена Николай става Николае, Илия –Илие, Иван -Иоан и т.н.

При изследване на фамилните имена на българските преселници в Бесарабия, в научната литература, основно внимание се обръща на етническия им произход. Редица гагаузки автори са на мнение, че фамилните имена в тази общност

носят важна информация за етническата им история. Според тях, фамилните имена които завършват на „оглу”, „огло”, „-джи”, „-лѝй”, в повечето случай са характерни за гагаузите. Според изследвания на български учени, това твърдение е необосновано, като се имат предвид историко-политическите процеси, с които е свързано разграничаването на гагаузката общност в Бесарабия.

При теренни проучвания в Бесарабия самите информатори се затрудняват да определят кое име е гагаузко и кое – българско. Още по съветско време Гайдарджиеви са изписани като Гайдарджи, а Ушанлиевци като Ушанлѝй. Днес тези фамилни имена се определят като гагаузки, макар че носителите им са българоезични и се самоопределят като българи. Не са малко фамилиите като Станиогло, Варникогло, които са българоезични. Същевременно много тюркоезични фамилии са Тодоровци, Златевци и т.н.

Създаването на Гагаузия се превръща в предпоставка за гагаузката интелигенция в града да си „връща” гагузките фамилни имена. Тенденцията обхваща смесените бракове в градовете, в които съпругата е гагаузка. Тези жени се отказват от фамилните имена на своите съпружници и „връщат бащините си гагаузки фамилни имена”. Процесът може да се обясни и като „мода на етничност”, днес е модерно да си различен, а това често е свързано и с някаква полза.

Идентичността се „продава” и когато търсят или имат изгода, едни и същи хора декларират турски, български или гръцки произход. В селата ситуацията е по-различна и там фамилното име не определя в такава степен самосъзнанието на неговите носители. При преселението и до края на XIX в. гагаузите са с българско самосъзнание, независимо от спецификата на говоримия си език. Те живеят в смесени села с останалите българи, играят същите хора, пеят същите песни и смесените бракове са всекидневие. Голяма част от гагаузите пазят исторически спомен за общото си минало с останалите българи. Не са малко гагаузите с чувство на принадлежност към българската нация, които подават документи за получаване на българско гражданство.

Турската държава провежда силна пропагандна дейност в Гагаузия, подплатена с активна икономическа помощ. „Научните” обяснения от страна на Турция се свеждат до твърдението, че всички които говорят тюркски език имат непременно тюркски етнически произход. Така е създадена хипотезата за „турци християни”, макар че в Османската империя няма данни за подобен прецедент. Разделението между тюркоезичните и българоезичните българи се задълбочава и засега не е намерен подход за възстановяване на единството.

Българската държава и българската диаспора трябва да погледнат много сериозно на това поредно откъсване на наши сънародници. Оказва се, че от българската нация могат да бъдат отродявани хора заради различно вероизповедание, заради различен говорим език, даже заради някои диалектни различия в говоренето на общобългарския език.

Обособяването през 1995 г. на Тараклийски автономен район като български национален и културен център, обхващащ 21 села е важен факт за административно-териториално обединение на българите. Големите български села

Твърдица, Кортен, Кайраклия, Валя-Пержей и др., които са влизали в Чадърлунгски район, са присъединени към Тараклийски. Така се обединяват българоезичните, но се задълбочава разделението с българите гагаузи.

При преселението в Бесарабия всички българи са източноправославни християни. Във всички селища са изградени богослужебни храмове. През периода на съветското управление повечето храмове са затворени, а някои са разрушени. В Република Молдова има свобода на вероизповеданията и бързо са възстановени старите и изградени нови църковни храмове. Но наред с традиционното православие, сред българите намират последователи някои протестантски църкви.

Независима Молдова признава наличието на национални малцинства, а през последните години и двойното гражданство. Българите получават статут на национално малцинство. Националните и културни въпроси на нашите сънародници са решени с президентски указ от март 1992 г. - „**За някои мерки за развитието на българската национална култура**” и с Министерско постановление от юни 1992 г. – „**За осигуряване развитието на българската национална култура в Р Молдова**”. България и Молдова проявяват добра воля за разбирателство и сътрудничество.

Още в годините на перестройката българите в Молдова започват да създават свои организации и медии. Най-старата организация, учредена през 1989 г. в Кишинев, е **Българското дружество „Възраждане”** с председател д-р Иван Забунов, който вече 22 години я ръководи. Това дружество поставя началото на активна дейност за съхраняване и развитие на българските културни традиции в Молдова. През 1988 г. е поставено началото на в. „**Българско слово**”, който излиза в Кишинев до 1999 г. След това известно време излиза без определена периодичност, като се отпечатва в София.

През 1992 г. в Кишинев отваря врати **Българска библиотека „Христо Ботев”**, а 1994 г. е създадено „**Научно дружество на българистите в Молдова**”, което обединява интелектуалният потенциал на българската общност в Молдова. Дружеството е в активно сътрудничество с научните институти и висшите учебни заведения в България.

От 2005 г. то започва да издава списание „**Български хоризonti**”, което в момента е единствения редовно излизащ печатен орган на българската общност в страната. Председател на Научното дружество е проф. д-р Николай Червенков, който е и първият ректор на **Тараклийския държавен университет**. През 1996 г. в Кишинев е създаден **Български теоретичен лицей „Васил Левски”**. Това е първото национално училище на българите в столицата на Молдова. Вече 15 години лицейт „Васил Левски”, наред с образователната, извършва и разнообразна културна дейност за популяризиране на българския фолклор и традиции.

Българската община в Р Молдова е създадена през 1999 г. в Кишинев, с две регионални управления – „Юг” в Тараклия и „Север” в гр. Белц. Общината работи с местните органи на властта, а също така установява и поддържа контакти с институции, ведомства и обществени организации в България.

Понастоящем председател на Общината е г-н Фьодор Сабий. Обществена организация **Български културен център** е създадена в Кишинев през 2004 г. Председател е д-р Иван Бурлаков.

През 2008 г. с цел да има организационен център на българските структури в Молдова се създава Асоциация „**Съюз на българските организации**”. Асоциацията работи за съхраняване на българския език, традиции и култура. Тя организира срещи, чествания, кръгли маси, конференции. Полага грижи за опазване на паметниците на българското културно-историческо наследство в Молдова. Председател на Асоциацията е г-н Петър Попов.

На 6 декември 2008 г. в Тараклия е основано **Българско дружество „Родолюбец” в Р Молдова–БСРМ, Кишинев**, което е регистрирано на 22 януари 2009 г. в столицата. Целите на новата структура са: постигане на най-добри условия за възраждане, съхраняване, развитие и разпространение на духовни, исторически, културни български национални ценности; разширяване и укрепване на връзките с България; създаване на организации по места в селищата с компактно българско население. В националните радио и телевизия на Молдова има български редакции и програмно време за емисии на български език. Радиоемисията „**Български мегдан**” е всеки петък от 20.00 ч., с времетраене 30 минути и покрива не само Молдова, но и Одеската област в Украйна. Главен редактор е поета Георги Барбаров. Телевизионното предаване на български език „**На Буджакска вълна**”, с титри на румънски език, се излъчва от „Молдова – 1” два пъти месечно (първи и трети Вторник) по 30 минути.

През последните години в Кишинев са създадени **Молдовско-български бизнес клуб** и **Лига на българската младеж**. Целта е да се активизират бизнес контактите между двете държави и да се видят проблемите на младите българи в сферата на образованието и квалификацията, възможностите за професионална и социална реализация в Молдова. Съхраняването на идентичността, културното и икономическо развитие на българската общност в Молдова, е резултат от разбирателството и доброто сътрудничество между двете страни.

Другият център на българската общност в Молдова е гр. Тараклия. Самодейна театрална труппа „**Смешен петък**” е създадена 1981 г., но през 2000 г. придобива статут на професионален **Театър на бесарабските българи в Тараклия**. През 1986 г. е създаден **Български народен професионален ансамбъл за песни и танци „Родолюбие”**, който пази традицията и популяризира българския фолклор.

Теоретичен лицей „Иван Вазов” е основан 1991 г. и обучава 20-25 деца по 3 часа седмично по български език и литература и 1 час седмично по българска история и култура. **Народно читалище „Олимпий Панов”** е създадено 1992 г. То подкрепя издаването на в. „**Български глас**”, който излиза без определена периодичност, защото за отпечатването на всеки брой се търсят спонсори. Издател, журналист и фоторепортер е Димитър Боримечков. **Педагогическия колеж-лицей „Св.св. Кирил и Методий”** отваря врати за учебната 1992/1993 година. Това е огнище на българската просвета в Молдова, в него

се подготвят учители за детските градини и началните училища в селищата с българско население. В Тараклия водят учебни занятия по 3 часа седмично български език и по 1 час българска история и култура: **Теоретичен лицей №1** с 20 деца, **Теоретичен лицей №2** с 30 деца и **Средно общообразователно училище** с 20 деца.

Откриването на 1 октомври 2004 г., от президентите на Молдова и България, на **Тараклийския държавен университет „Григорий Цамблак“** е най-голямото събитие за българите в Молдова. В университета се подготвят кадри за региона и за цялата страна. Студентите българи изучават избраните специалности на български и на молдовски език. Между България и Молдова е подписано Споразумение, по силата на което, нашата държава осигурява всяка година стипендии и издръжка за прием на 100 студенти в университета. В момента, временно изпълняващ длъжността ректор е д-р Мария Паслар. В местния **радиотелевизионен център „STV 41“** успешно работи българска редакция.

В голямото българско село Твърдица работи **Теоретичен лицей**, който е държавно училище, създадено през 1947 г., но в него понастоящем 675 деца изучават български език и литература. В селото е създаден през 1996 г. **Музикален колеж „Штефан Няге“** като филиал на Държавното музикално училище в Кишинев. Колежа подготвя кадри за българските фолклорни ансамбли в Молдова, педагози за детските градини и началните училища в селищата с българско население. Изучават се български език, български народни инструменти и български народни танци. На български език е обучението по специалните предмети. В Твърдица провежда занятия с часове по български език и **Средно общообразователно училище**. Успешно работи и местен радиотелевизионен център **ТВ „Твърдица“**, който прави трансляция на български телевизионни канали.

В Комратския държавен университет работи катедра **„Българска филология“**, която е създадена 1994 г. Във всички училища на гр. Чадыр Лунга има часове за изучаване на български език. През 1994 г. са създадени: **Българско културно дружество** в гр. Белц; **Българска община** в гр. Кагул; **Българско културно дружество** в гр. Рибница. **Теоретични лицей**, в които се изучава български език, история и култура има в селата Московей, Кагулски район, Кортен, Валя Пержи, Кайраклия, Горна Албота, Долна Албота, Тараклийски район и други.

В границите на непризнатата Приднестровска Молдовска република живеят повече от 14 000 българи, като 10 500 са жители на с. Паркани, разположено между градовете Тираспол и Бендери. В това голямо българско село има два православни храма, а през 2008 г. е издигнат бюст-паметник на Васил Левски. В двете училища на селото се изучава български език, история и култура. Нашите сънародници, жители на Приднестровската република са изпаднали в изолация, затруднени са контактите им с останалите сънародници в Молдова и с България. Документите за самоличност на живеещите в тази република не се признават в други страни. Нашите сънародници трудно пътуват, било за пода-

ване на документи за българско гражданство, било по други причини.

Въпреки възникналата ситуация, тези българи също са създали редица организации. През 1990 г. е създадена **Градска обществена организация, Общество за българска култура „Свястно цвете”**, дейността на която е в гр. Тираспол и района. Тази организация оказва подкрепа на двете училища в с. Паркани. **Културно-историческия правозащитен център „България”** е учреден на 1 декември 2005 г. в Тирасполския държавен университет. Основни цели на центъра са: възраждане и популяризиране на българската писменост и култура; информиране на световната общественост за проблемите на Приднестровските и бесарабските българи; установяване на контакти с българската държава и неправителствените организации; защита правата и интересите на етническите българи в Приднестровието и съседните държави; участие в международния обмен по линия на учебните заведения и неправителствени обществени организации; откриване на филиали и представителства в чужбина. Директор на центъра е Аълана Николаева.

Български културен център (Клуб) в Тираспол е създаден през 2009 г. Домакин е Приднестровският държавен университет „Т. Г. Шевченко”. Центърът е създаден в резултат на тристранен международен договор с участници: Украинския център за сътрудничество в Тираспол, Асоциацията на българите в Украйна и ПДУ „Т. Г. Шевченко”. Базата, в която да се събират и провеждат своите инициативи, българите и приятелите на България, се предоставя от ПДУ „Т. Г. Шевченко”.

Държавната агенция за българите в чужбина поддържа активно сътрудничество с етническите българи и техните структури в Република Молдова. Те са редовни гости и участници в организирани от агенцията инициативи – научни конференции, работни срещи, конкурси. Дарени са им големи количества научна, художествена, учебна и учебно-помощна литература; видеокасети с български игрални и документални филми, аудиокасети и др. Заедно със Софийския университет „Св. Климент Охридски” и Научното дружество на българистите в Молдова, Агенцията работи по изследователски проекти за миналото и за съвременното състояние на бесарабските българи.

Денят на бесарабските българи, 29 октомври се отбелязва тържествено с различни инициативи. Темата на Кръглата маса през 2005 г. е *„Бесарабските българи – история и идентичност”*, а през 2006 г. *„Бесарабските българи – актуални проблеми на идентичността”*. Тази кръгла маса е съпътствана, с организирана от ДАБЧ творческа среща с журналиста Димитър Боримечков и откриване на негова фотоизложба в Националния музей „Земята и хората” на тема *„Българският дух в Тараклия”*. *„Общността на бесарабските българи – състояние, проблеми, перспективи”* е тема на кръглата маса през 2007 г., която е посветена на бесарабските българи, студенти и специализанти в България. И отново съпътствана с фотоизложба на Димитър Боримечков на тема *„Българската идентичност в Бесарабия”*.

През 2008 г. темата е *„Възпитаниците на Болградската гимназия в кул-*

турно-историческото развитие на България”. През 2009 г. традиционната кръгла маса е посветена на живота и делото на акад. Александър Теодоров-Балан, бесарабски българин, първи ректор на Софийския университет „Св. Климент Охридски”. През 2010 г. темата е „Изследователи на съвременна Бесарабия”, организирана съвместно с Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН.

Специално внимание в ДАБЧ се отделя на работата с подрастващите. Освен Регистър на българските дружества и организации по света, в агенцията се поддържа Регистър на българските училища и учебните заведения, в които се изучава български език, история и традиции. На училищата в Молдова, в които се изучава български език, са дарени много книги, учебна и учебно-помощна литература, дискове като самоучителя по български език „Език свещен на моите деди”, самоучителя по народни танци „Нашенско хоро”, сборника „Български пословици по света”, в чиято подготовка участват деца и юноши от 15 страни, включително от Молдова. Всяка година ДАБЧ провежда кръгла маса на тема „Българското училище в чужбина. Състояние, проблеми, перспективи”. В нея редовно участват учители по български език, история, традиции и фолклор от Молдова.

Постановлението на МС №103 от 31 май 1993 г. „За осъществяване на образователната дейност сред българите в чужбина”, гарантира прием в нашите висши и полувисши училища на българи от чужбина. От Молдова са завършили или понастоящем следват в България стотици наши сънародници. У нас има редица форми на следдипломна квалификация и специализация, през които са преминали повече от 1000 българи от чужбина, главно учители и културно-просветни дейци.

Важна роля за подпомагане обмена между България и Молдова, в сферата на образованието и науката, играе подписаната на 22 юни 2000 г. междуправителствена двустранна Спогодба за взаимно признаване на документите за образование и на научните степени и звания.

Българчетата от Молдова са редовни участници в организираните от ДАБЧ конкурси за деца и юноши от всички български общности по света: литературен конкурс “Стефан Гечев”, за детска рисунка – “България в моите мечти” и „Прехвъркна птичка” за народно пеене. Винаги има техни представители сред наградените в тези конкурси.

За студентите от българските общности, ДАБЧ организира всяка година Стаж в държавната администрация. Редовни участници са студенти от български произход от Молдова. Стажът се провежда в агенцията и дава възможност студентите да бъдат запознати с функционирането, задачите, дейността и проблемите, които разрешава ДАБЧ по отношение на българите и българските общности в чужбина.

Тъй като ДАБЧ участва в процедурите по придобиване на българско гражданство много важно направление в работата ѝ е дейността от административно-правен характер. Агенцията издава удостоверения за български произход на

етническите българи и е член на Съвета по гражданство. Нашите сънародници от Молдова са втора по големина група кандидати за гражданство на основание български произход. През периода 2001-2010 г. в Дирекция „Българско гражданство“ на Министерство на правосъдието са образувани повече от 40 хиляди преписки за придобиване на българско гражданство от граждани на Молдова, българи по произход. Повече от 10 хиляди от тях вече са получили укази за българско гражданство.

Със активното съдействие на агенцията се осъществява прием на студенти по ПМС 103/1993 г. от Молдова. От 1993 до 2013 г. повече от 2700 българи от Молдова са следвали в България. През 2008 г. ДАБЧ организира и провежда работна среща на тема *“Българските общности – конфликтни проблеми на идентичността”*, в която подробно се разискват затрудненията на нашите сънародници в Приднестровието да съхраняват българската си национална идентичност. През 2010 г., агенцията съвместно с българското посолство в Кишинев, провежда Работна среща с ръководствата и представителите на структурите на нашите сънародници. Темата е *„Българската общност в Кишинев: състояние, проблеми, перспективи”*.

1.7. В Република Казахстан

Заселването на Дунавски българи в Казахстан се извършва на няколко етапа. В началото на 20 век във връзка със столипиновата реформа пристигат бесарабски българи. Те създават цели села, които съществуват до днес – Болгарка (Българка) и Бесарабка в Актюбинска област, Андреевка и Разумовка в Павлодарска област. В годините на Втората световна война и първите години след нея в Казахстан насилствено са преселени бесарабски и кримски българи. Третият етап е през 50-те и 60-те години на миналия век, когато във връзка с разораването на целините и изграждането на големи промишлени обекти идват българи не само от други райони на СССР, но и от България.

Българската общност и нейната идентичност от една страна са подсилени с българи, но от друга страна е подложена на натиск от смесени бракове с многонационалната група на „покорителите на целините”. Според официалните данни от преброяване на населението през 1939 г. българите в Казахстан са 3402, 1959 г. – 12 155, 1989 г. – 11380 (954 българи гагаузи) души. През 1999 г. е първото преброяване на населението на независим Казахстан. По официални данни българите са 7593 (678 българи гагузи) души. Намаленият брой е резултат от една страна от смесени бракове, а от друга на завръщане на репресираните и принудително изселени по родните им места, включително преселение в България. По неофициални данни, броят на нашите сънародници в Казахстан е много по-голям – от 30 до 50 хиляди души.

Българи живеят из цялата територия на Казахстан, но по-значителните групи има в Алматинска, Карагандинска, Актюбинска и Павлодарска област. Разполагаме с данни за няколко села с българско население: Андреевка и Раз-

умовка, Павлодарска област, Болгарка и Бесарабка, Актюбинска област, с. Октябърское, Алматинска област. Повечето българи (4700 души) са градско население: 1700 в Карагандинска област, 631 в Актюбинска, 420 в Атирауска и т.н. В старата столица Алмати са останали 27 българи, но в нова столица Астана, те са вече 151 души.

Нашите сънародници нямат етнически център в страната. Те имат статут на национално малцинство и съответните права да съхраняват на своя език, култура и традиции. Но според Конституцията и Закона за гражданството на Казахстан, двойно гражданство не се допуска. Тъй като в страната са признати 126 националности и етнически групи, е създадена **Асамблея на народите на Казахстан**, която провежда активна мултикултурална политика. В областните центрове се създават „Малки асамблеи“.

Етническото многообразие на Казахстан се преувеличава, защото от 15 милиона жители на страната, етносите които наброяват повече от 1% от населението са седем – казахи, руси, украинци, узбеки, уйгури, немци и татари (значителна част от „татарите“, всъщност са волжки българи по произход). Дунавските българи са на 23 позиция по численост, с 0,06% от населението. Държавата осигурява финансова помощ на дейността на национално-културните центрове, специално внимание се отделя на техните ръководители. В рамките на тази система се създават българските организации в страната.

Първата организация на българите в Казахстан се създава през 1994 г. Това е обществено обединение **„Български културен център в Казахстан“**. Първоначално седалището му е в гр. Алмати, но понастоящем е в столицата Астана. Главен инициатор, пръв и настоящ председател е Олег Димов. Организирането на българската общност в страната, в значителна степен е негово дело. Автор е на книга с изследване за заселването на българите в Казахстан и отношението към тях, в многонационалното общество. Те се ползват с име на добри земеделци, лозари, строители и най-добри майстори на кладенци. О. Димов посещава няколко пъти България и установява трайни връзки с държавни институции, ведомства и с неправителствени организации.

Организацията в столицата се явява като централа на следните структури:

- **Български културен център на депортираните българи „Възраждане“**, гр. Атирау
- **Български културен център**, гр. Алмати
- **Български културен център**, гр. Актюбинск
- **Български културен център**, гр. Темиртау

През 1997 г. в гр. Атирау е регистрирано обществено обединение **„Български културен център на депортираните българи „Възраждане“**, с председател Владимир Стамов. Това е обществена организация която обединява депортираните по време на Сталинските репресии българи и техните потомци в Казахстан. Организацията издирва, разпръснатите по страната, български семейства и родове и им оказва подкрепа. Полага грижи за съхраняване на българската национална идентичност, като създава фолклорен състав. Стреми се

да установи по-активни контакти с прародината България.

На 2 април 2002 г. в гр. Павлодар, в рамките на „Малката асамблея”, е основан **Обществен фонд на етническите българи в Казахстан „Славяни”** (ОФЕБК”Славяни”). За кратко време организацията успява да се изяви сред останалите национално-културни центрове и печели награди. Ръководи се от Съвет на старейшините с председател Димитрий Комаров и Младежко отделение с лидер Олег Волков. Към Младежкото отделение са организирани **танцов колектив „Росна китка”, вокална група „Тангра”, театрално студио „Извор”**. Формирани са: група за младежи, желаещи да кандидатстват в български висши учебни заведения и група по изучаване на съвременен български език за възрастни. През 2002 г. е регистрирано търговско представителство в България–„**Обществен фонд на етническите българи в Казахстан „Славяни”**”, със седалище в гр. Варна и правен статут–юридическо лице без право на стопанска дейност.

През месец септември 2002 г. по инициатива на ОФЕБК ”Славяни” и Малката асамблея на народите на Казахстан в град Павлодар, се създава **Българско отделение в Училището за национално възраждане** с преподавател от България. Българското отделение е едно от 12-те национални отделения в училището. По статут то е извънучилищно звено, подчинено на Министерството на образованието и науката в Казахстан. Изучават се български език и литература, традиции и обичаи, история и география на България. В с. Болгарка, Актюбинска област, Карабулакски район работи **Българско средно училище**. Още в първите години след заселването, в началото на XX век, в селото е построен православен храм и към него е създадено училище. Понастоящем училището е средно общообразователно, с изучаване на руски и български език. Български език и литература се преподава от учител, изпратен от България.

Държавната агенция за българите в чужбина поддържа контакти с българската общност и нейните организации в Казахстан. В Агенцията са проведени срещи с Олег Димов и са уговорени насоки за по-нататъшна съвместна дейност. На ДАБЧ гостуват представители на ръководството на ОФЕБК ”Славяни”, преподавателките по български език в училищата в Павлодар и с. Болгарка. През 2003 г. главният секретар на ДАБЧ посещава Казахстан, в състава на делегация с българския президент, и на място се среща с представители на българската общност. Изпращани са дарения от учебна, учебно-методична, художествена и научна литература, видео и аудио материали, национални носии, музикални инструменти.

По инициатива и със съдействие на ДАБЧ през 2001 г. е заснет документален филм „**Дългото завръщане**” за изселените от полуостров Крим българи с декрет на Сталин от 29 май 1944 г. Голяма част от депортираните, са възворени в Североизточен Казахстан. Копие от филма е предоставено на **Българския културен център на депортираните българи „Възраждане”** в гр. Атирау. След разпадането на СССР, в началото на 90-те години част от депортираните българи и техните потомци се завръщат в Крим, някои решават да дойдат в България. Това са около 100 семейства от Казахстан, повечето от които се

установяват в Шумен и областта. Там е седалището на тяхната неправителствена организация **Център на кримските и бесарабски българи-възвръщеници „Васил Левски”**.

Проблемите на българите в Казахстан са обсъдени на **Междуведомствено съвещание**, организирано от ДАБЧ и проведено на 24 февруари 2004 г. На срещата са очертани приоритетните области за активизиране дейността на българските институции с българската общност там: икономика, културно-просветна дейност, образование. В България учат 20-30 българи от Казахстан, има и няколко специализанти.

Децата на българската общност в Казахстан участват в Международните детски конкурси за рисунка и литературно есе, които Агенцията организира от 1995 г. Структурите на българската общност се включват през 2004-2005 г. в подготовката на **Каталог на ДАБЧ** и в изследването сред българите от цял свят **„България – това сме ние”**. Въз основа на тези данни бе изработен мултимедийен диск с информация за българската общност в Казахстан, както и в другите страни от ОНД. Получено е тяхно съгласие за участие и в други проекти.

ДАБЧ поддържа ползотворно сътрудничество с посолството на Република Казахстан в Република България. През м. декември 2006 г., по инициатива на посолството в София, са представени книгите на Олег Димов – „Ние – народът на Казахстан” и на Илияс Есенберлин – „Номади. Омагьосаният меч”. В представянето взема участие и Агенцията.

На 22 май 2007 г. в ДАБЧ е проведена среща с делегацията на Асамблеята на народите в Казахстан. Председателят на Българския културен център в Астана Олег Димов е награден с паметен медал „Иван Вазов” за дългогодишната му активна родолюбива дейност. Проведен е много важен разговор за работата на ДАБЧ и на Асамблеята на народите на Казахстан, очертани са насоките в по-нататъшното сътрудничество в интерес на българската общност в страната. Представители на ДАБЧ участват и в другите инициативи, свързани с делегацията – кръгла маса, пресконференция и др.

През месец септември 2007 г. голяма българска официална делегация посещава Казахстан за участие в инициативите по отбелязване 100-годишнината от заселване на българи в страната. В делегацията участва представител на ДАБЧ – нейният заместник-председател Йордан Янев. ДАБЧ изпраща голямо дарение за нашите сънародници там – цяла библиотека с книги на български език за Павлодар, много дискове, носии и др. През 2008-2010 г. продължава доброто сътрудничество с българските организации в Казахстан, както и с посолството на страната в София. На 14 април 2009 г. в Агенцията е проведена среща с гостуващата у нас парламентарна делегация на Казахстан. Разискват се проблемите на българите в страната, както и сътрудничеството на агенцията с Асамблеята на народите на Казахстан.

Сънародниците ни се нуждаят от подкрепа за поддържане на постоянен контакт с България и създаване на още организации, училища, медии. Те имат затруднения при удостоверяване на българския си произход, както и при контак-

туването между организациите им Казахстан, поради големите разстояния, така и с България. Наличието на визов режим също обременява контактите. Подкрепа трябва да им окаже и Българската православна църква, тъй като официалната религия в Казахстан е исляма, но професионално противопоставяне няма.

1. 8. В Република Узбекистан

Българско присъствие на територията на съвременен Узбекистан е документирано от втората половина на 19 век, когато Русия анексира тези земи и създава Туркестанско губернаторство. За разработване на земята са привлечени български семейства, които са известни като добри земеделци. Те донасят лозови пръчки и семена за зеленчуци. Около Ташкент се създават „български градини”. Узбеките наричат чушките „болгарский перец”, с българите земеделци се свързват доматиите, редица лозови сортове и овощни дървета.

В годините на Първата световна война, революцията и гражданската война в Русия много семейства напускат този район. Втората световна война носи нови изпитания за българите в СССР, които започват да крият националния си произход и да говорят само на руски. Вторият етап във формирането на общността е през 50-те години на 20 век, български младежи, участват т.н. “обмяна на опит” между републиките по комсомолска линия. Те са новите носители на вече позабравените традиции, обичаи, песни, език.

Третият етап е свързан с пристигането на големи групи български строители, които участват в ликвидирането на последствията от разрушителното земетресение в Ташкент през 1966 г. По български планове и с български строители са възстановени редица граждански обекти и пътища в страната. Сключените през този период смесени бракове засилват българското присъствие в Узбекистан. През следващите десетилетия, особено през 80-те и 90-те години на 20 век, връзките между България и Узбекистан са интензивни.

Националният състав на населението на Узбекистан е отразен за първи път при преброяването на населението на СССР през 1926 г. Според посочените данни, българи са 321 души. Според преброяването от 1989 г. българите в Узбекистан са 2166. След разпадането на СССР мнозина от нашите сънародници се изселват в Русия, а други се завръщат в Крим и Бесарабия. Независим Узбекистан не е извършвал преброяване на населението. Понастоящем посолството на Р България в Ташкент разполага с достоверна информация за 86 българи, живеещи постоянно на територията на Узбекистан. Поради малкия си брой българите не се самоопределят като малцинство.

Законодателството на Узбекистан не разрешава двойно гражданство. Между България и Узбекистан има визов режим.

Въпреки незначителния си брой българите проявяват инициатива да се сдружават. През 1999 г. в столицата Ташкент е създадена обществена организация **Български културен център**, с председател Николай Тодоров. Основната цел е да съдейства за установяване и поддържане на контакти, сътрудничество

и взаимодействие между българите в Узбекистан и с България. С активната помощ на българското посолство през август 2004 г. в Ташкент се създава още една българска организация – **Клуб на българската колония**. Към клуба през м. септември 2004 г. започва работа **Българско неделно училище**. На 29 юли 2005 г. двете организации провеждат общо отчетно-изборно събрание и учредяват обединен клуб “**Българи и приятели на България**”, в който членуват 94 човека. Понастоящем, съгласно изискванията на местното законодателство, единствената регистрирана организация на нашите сънародници е **Българският културен център** в Ташкент, с председател Наталия Иванова. **Неделното училище** временно е прекратило дейността си, поради липса на преподавател. От страна на Българското посолство в Узбекистан се полагат усилия и се търсят възможности за възобновяване на занятията.

Узбекистан провежда мултикултурална политика и в страната са създадени 140 национални културни центрове на отделните малцинства. Тяхната дейност се координира и подпомага от **Републикански интернационален културен център**. Организирант се фестивали, семинари, конференции, срещи на представители на нациите, срещи с известни културни дейци. В Националния университет на Узбекистан „Мирзо Улугбек” има лекторат по български език.

Нашите сънародници в Узбекистан все още нямат преки връзки с България. Но те познават историята на своите предци и проявяват интерес към контакти с България. Много е ценен дисертационния труд на докторантката Татяна Тодорова, етническа българка, по проблемите на националните малцинства в Узбекистан. ДАБЧ уреди публикуването на части от нейния труд в български издания.

ДАБЧ съдейства през 2001 г. за осъществяване на най-големия културен празник на общността – 24 май, с гостуване и изяви на българската органистка проф. Нева Кръстева.

1. 9. В Република Таджикистан

В Таджикистан се говори индоевропейски, източноирански език. Таджикиите са наследници на древният Туран, а според академичната общност на страната, българите са им братски народ. От страна на България няма стремеж за активни контакти. В Таджикистан няма българско посолство.

Дунавски българи са заселени принудително в Таджикистан, по време на колективизацията в СССР и в периода след Втората световна война. Втора група се заселва главно през 50-те години на 20-ти век. Идват да работят като строители или по линията на смесени бракове.

По време на преброяването на населението на Таджикистан през 1989 г. българите са 1110 души, от които 1011 градско и 99 души селско население. След разпадането на СССР, в страната се разпалват въоръжени конфликти, стига се до гражданска война. Повече от 300 000 руси и друго славянско население, напуска Таджикистан. Емигрира и част от българите, заминават главно за Русия, няколко семейства се завръщат в България.

Българи са живели в столицата Душанбе, град Ходжент и някои други градове в различни райони на Таджикистан. Оставили са име на добри строители. Понастоящем те са малобройна, разпръсната общност, която няма статут на национално малцинство. Българите в Таджикистан нямат своя организация, както и училище, в което се изучава български език. В страната няма дипломатическа мисия на нашата страна, което затруднява проучването на съвременното състояние и местоположение на нашите сънародници в Таджикистан.

1. 10. В Република Туркменистан

В Туркменистан Дунавските българи идват при поземлените реформи в Русия, в края на 19 и първото десетилетие на 20 в. Втора група идва през 50-те години на 20 век, главно като строители. Според данните от преброяването на населението в страната през 1989 г. българите са 1133 на брой, предимно градско население.

След разпадането на Съветския съюз има емиграция на руско и славяноезично население. Затруднената комуникация не позволява да се определи с точност, колко лица от български произход живеят днес в тази държава. Българи са живели в столицата Ашхабад и някои по-големи градове.

Българите в Туркменистан нямат своя организация, училище или място където се събират на националните празници. В страната няма дипломатическа мисия на България, а това е пречка за проучване на съвременното състояние и местоположение на нашите сънародници.

1. 11. В Република Киргизия

Българи, преселници от Бесарабия и Таврия достигат територията на Киргизия през първото десетилетие на 20 в. В края на 30-те години повече от 250 разкулачени българи са въдворени в тази страна. По официални данни броят на българите през 1989 г. е 676 души, по неофициални данни са много повече.

На 27 юли 2007 г. Българите създават обществена организация **Българска диаспора „Кубей”** с 90 члена и председател Лариса Тодорова-Ташматова.

От 10 март 2008 г. българското обществено обединение влиза в състава на **Асамблеята на народите на Киргизстан**. Сънародниците ни отбелязват българските официални и традиционни празници. Голям интерес към установяване на контакти с България проявява младото поколение българи. Студенти и специалисти посещават месечни семинари и стажове в университетите в София, Пловдив и Велико Търново. През 2009 г. организацията се регистрира с ново име – **Дружество „Възраждане”**.

Киргизстанският национален университет в столицата Бишкек проявява интерес за сътрудничество с българската организация. В него се открива лекторат по български език. През 2008 г. е организирано тържество за 130-годишнината от Руско-турската война 1877-1878 г. и възстановяването на българската държав-

ност. Проведена е Международна научно-практическа конференция, посветена на 24 май – Ден на българската просвета и култура и на славянската писменост.

ДАБЧ поддържа контакти с дружеството, главно чрез Интернет. През 2009 г. ръководството на дружеството посещава Агенцията и получава голямо дарение от учебна и художествена литература, дискове със съмоучител по български език и по български народни танци, филми и други материали. Разискват се проблемите на нашите сънародници. Най-тежък е проблема с липсата на дипломатическа мисия на България в Киргизия. Дипломатическата ни мисия в Казахстан, която трябва да обслужва Киргизия не прави редовни посещения. Множеството консулски проблеми на нашите сънародници не могат да бъдат решавани. Голям брой от българите и техните семейства желаят да получат българско гражданство. Има и много желаещи да учат в България.

1. 12. В Република Азербайджан

Според преброяването на населението в Азербайджан през 1989 г., българите са 270 души. Няма публикувани данни от преброяването през 1999 г. в независим Азербайджан. Българи живеят в градовете Гянджа, Баку, Евлах и Нахчиван.

По-значим брой българи се заселват в Азербайджан през 30-те години на 20 век в градовете Гянджа, Баку, Евлах и Нахчиван. По онова време, те живеят компактно, съхраняват своите обичаи, традиции, култура и език. В Гянджа, голяма група българи живеят на улица Сорока, т.нар. “български двор”. Понастоящем, по самооценка на общността, те са около 150 човека, включително членовете на техните семейства. Българите в Азербайджан са едно от малките национални малцинства, общо съставляващи 0,12 % от населението на страната.

На 31 май 2005 г. в столицата Баку е регистрирано **Азербайджано-българско обществено обединение “Съдействие в развитието на азербайджано-българската дружба”**. Членове на обединението са 180 българи и азербайджанци, проявяващи интерес към контакти с България. Организацията развива активна културна дейност, издава международното списание “**Акорд**”, което се разпространява в Азербайджан, България, Украйна, Грузия и др. Проявява се интерес към изучаването на съвременен български език, но засега няма възможност за откриване на неделно училище. Български език се изучава в Катедрата по славянски филологии в Славянския университет в Баку, там е открит **Български културен клуб**. Подготвен е проект за издаване на азербайджанско-българо-руски речник от обединението.

Международното списание “**Акорд**” се печата на руски и български език. Разработват се следните теми: политика, видни личности, сътрудничество, промишленост, телекомуникации, енергетика, финанси, история, култура. В неговите страници са публикувани интервюта с наши сънародници, проявява се голям интерес към българската проблематика. ДАБЧ поддържа контакти с **Азербайджано-българско обществено обединение**.

1. 13. В Република Грузия

Сведения за заселване на българи в територията на днешна Грузия има от 1868 г., когато в областта Абхазия пристигат 2 кораба с преселници от България. Те са 62 семейства, около 200 души. Според данните от преброяването през 1959 г. българите са 1163, но 1989 г. те са 671, а 2002 г. в независима Грузия едва 138 души. По самооценка на общността българите са повече – 70 семейства (около 150 души) са в столицата Тбилиси; 10 българи – в гр. Гори; 5 – в гр. Рустави. Броят на сънародниците ни в Абхазия, Аджария и други райони не е установен точно.

Част от общността е формирана в резултат на смесени бракове с българи от България, Бесарабия и други области с българско население в бившия СССР. Сънародниците ни в Грузия са малко, но се обединяват и активизират контактите си с България.

Българите в Грузия имат статут на национално малцинство. Това им дава право да регистрират свои обществени организации, както и да осъществяват дейности по възраждане и популяризиране на своята култура, традиции и обичаи. Имат право да изучават своя национален език. Приемането на Закон за националните малцинства в Грузия предстои. Конституцията на страната позволява двойно гражданство.

През 1996 г. в Тбилиси е създаден **Съюз на българите в Грузия “Възраждане”**. Инициатор е Раиса Белева-Ахалкацишвили, която е негов председател до сега. Съюзът обединява всички българи в грузинската столица. Дейността му е насочена към опазване на българските традиции и обичаи, популяризиране на българската наука и култура в Грузия. Редовно се отбелязват всички значими български празници сред граждани на Грузия от други националности. Съюзът работи в тясно сътрудничество с катедра “Славистика” в Тбилиския държавен университет. В навечерието на 24 май-Ден на българската просвета и култура и на славянската писменост, катедрата съвместно с организацията на българите и дружествата на другите славянски малцинства (руснаци, украинци, поляци, чехи), провеждат научно-практическа конференция.

За изучаване на български език през 2001 г. към Съюза е създадено **Българско неделно училище**, което се основава с подкрепата на българското посолство в Тбилиси. Занятията се водят на доброволни начала. Известно време се използва помещение в Полския културен център. Изучават се български език, литература, история, география, българска култура и традиции. Дейността на училището няколко пъти е преустановявана, поради липса на квалифициран преподавател и условия за провеждане на нормална работа.

Държавната агенция за българите в чужбина поддържа активен контакт със Съюза „Възраждане” и предоставя дарения на организацията и на училището – учебници, книги, аудио и видеокасети, филми и други материали. Българите от Грузия винаги са канени на форуми с голяма значимост за българските общности по света. Раиса Ахалкацишвили няколко пъти е посещавала Агенцията.

1. 14. В Република Армения

Според данните от първото преброяване на населението в Руската империя през 1897 г. в Ереванската губерния живеят 2 българи. При последното преброяване на населението на СССР, българите в Армения са 93 души. Според преброяването на населението на Република Армения през 2001 г. българите са 183 души. Поради малкият брой, нашите сънародници нямат статут на национално малцинство. Активна дейност в столицата Ереван развива **Дружество за приятелство „Армения – България”**. Български език се изучава в Славянския лингвистичен университет „В. Бюров”. Важно средище за българите и приятелите на България е средното училище „П. К. Яворов”, което носи името на поета от 1966 г. В Армения поезията на Яворов е добре позната. В това училище от 2006 г. започва изучаване на български език, факултативно. В него се организират тържества и рецитали с поезия на Яворов и други български поети.

Държавната агенция за българите в чужбина оказва подкрепа на лектората по български език и средното училище „П. К. Яворов.

1. 15. В балтийските държави Литва, Латвия и Естония

Според данните от първото преброяване на населението в Руската империя през 1897 г. на територията на днешната **Република Литва** живеят двама българи. През 1989 г. при последното преброяване на населението на СССР, в Литва живеят 237 българи. Според преброяването на населението на независима Литва през 2001 г. броят на българите е 171 човека. Сънародниците ни живеят главно в столицата Вилнюс (75 души), градовете Клайпеда (30 д.), Каунас (16 д.) и Шауляй (15 д.).

Независимо, че общността е сравнително малобройна, сънародниците ни в Литва проявяват организационна активност. В столицата Вилнюс работят две организации: през 1997 г. е създадено **Литовско-българско дружество „Янтра”**, а 1999 г. **Община на българите в Литва „Мадара”**. Държавната агенция за българите в чужбина поддържа контакти с двете организации.

През 1935 г. на територията на **Република Латвия** са регистрирани 9 българи, но според данните от 1989 г. българите вече са 420 души. Според преброяването на населението на независима Латвия през 2000 г. българите са 386 души. До момента не разполагаме с данни за регистрирани български организационни структури в тази държава.

През 1897 г. има данни за 2 българи в **Република Естония**. Според данните от преброяването в 1989 г., българите са 262 души. Независима Естония прави преброяване на населението през 2000 г., но са посочени само общи данни.

На 1 ноември 2010 г. в столицата Талин е основано **Естонско-българско дружество „Мадарски конник”**. Инициативата е на доц. Пламен Панайотов, преподавател по български език в Талинския университет, а активисти са студентите изучаващи български език.

2. БЪЛГАРИТЕ В СРЕДНА И ЗАПАДНА ЕВРОПА

Днешната българска диаспора, която има родова памет, че произхожда от нас, Дунавските българи, се формира през XV-XX в. и става забележима след Първата световна война. По състав тя е предимно икономическа, но има и значителни групи политическа емиграция. От българската икономическа емиграция характерна група са градинарите, които създават многолюдни колонии в Унгария, Австрия, Чехословакия, Полша и по-малобройни в Германия, Белгия, Швейцария, Франция, Италия, Испания. С пословичен, денонощен труд, скромни до нищета бит, честни взаимоотношения с държавата приемник, местните власти и хора, българи градинари спечелват уважение в цяла Европа.

Българите разпространяват своите умения в зеленчукопроизводството из цяла Европа. Те носят една нова агрокултура, която се обогатява с използването на машини, но запазва способите на отглеждането на растенията от покълването (рътенето) на семената, през разсада до съхраняването на зеленчуците: много добра обработка на земята, наторяване, напояване, засаждане на различни растения, редуването на културите, семепроизводство и търговия, са пример за земеделците в Европа.

Българите разпространяват в Русия и Европа напояването с дървено колело (долап), което им позволява да изваждат водата от дълбоки долини и кладенци и да създават градини в места където няма такъв поминък. Градинарите създават и много нови сортове зеле, лук, празът из цяла Европа е «български». България е втора родина на пипера и формообразователен център в Европа. Патладжанът, бамята и други зеленчуци навлизат в континента през България. Българите градинари са в основата на промишленото зеленчукопроизводство в Русия и Средна Европа още в началото на XX в. Заедно с градинарите, в Средна и по-малко в Западна Европа мигрират строители, сладкари, хлебари, търговци и др.

Много българи следват във висшите и средни специални училища в Средна и Западна Европа. От 1878 до 1888 г. в България няма българско висше учебно заведение и българите придобиват висше образование в други страни. През периода 1879-1892 г. Княжество България и Източна Румелия (до 1885 г.) дават стипендии и парични помощи на 830 млади българи от цялата етническа територия. От 1879 до 1909 г. само като стипендианти на Министерството на народното просвещение (МНП), в чужбина следват 617 души. Но стипендии отпускат и други министерства, институции, организации и частни лица. Голям е и броят на студентите, които следват на родителска и своя издръжка. През периода 1894-1919 г. само в Новият Брюкселски университет в Белгия следват 815 българи, а от 1919 до 1939 г. във висшите училища на гр. Бърно, Чехословакия учат 2306 българи.

Липсата на редица специалности в откритото през 1888 г. българско висше училище, като медицина, фармация, инженерство, архитектура, агрономство и др. налага значителна част от младежите да следват в чужбина. През периода

1898-1908 г. в МНП са легализирани дипломите на 1593 българи, завършили в 11 държави, в 45 висши училища по 34 специалности. Почти половината са завършили медицина и фармация – 722 души, право – 337, инженерство – 165 души и т.н.

Все още не е уточнен броят на всички българи, следвали във висши и средни специални училища извън България. Част от тези българи след завършване на образованието си, а други по-късно при специализация или по политически причини, остават в страните където са учили. Така се създава българска емиграция от предимно образовани специалисти: лекари, художници, музиканти, инженери, архитекти и пр. Сред тези българи има талантиливи хора получили световно признание.

Българската нация е един от източниците за формиране на европейския интелектуален елит. Сега се правят сравнения по броя спечелени отличия от българските спортисти и много по-големи нации с по-малко отличия. Българите се определят като спортна нация. Не е направено поне приблизително изследване за интелектуалното присъствие на българите, но се внушава комплекс за малоценност поради липса на българин нобелов лауреат.

Общо взето българската емиграция, трудова и високообразована, с любознателност, лоялност и пословично трудолюбие, постига добро материално положение и се ползва с уважение от властите и обществата в държавите където живее. Българите са лоялни граждани, които редовно плащат данъци и такси. Те живеят в толерантни, дружелюбни отношения както с господстващите нации, така и с малцинствата, етническите групи. Тези наши сънародници се гордеят с българското си име, но не създават лоби на своята нация и държава. С изключение на градинарите, българите емигранти рядко постигат единство за да отстояват своите икономически и групови интереси. Те не се проявяват като агресивни националисти.

През 20-те, 30-те години на ХХ в. и след 1944 г. от България излизат и значителни групи политическа емиграция. Икономическата българска емиграция проявява съчувствие, национална солидарност към политемигрантите. Осигурява им временен подслон, храна, но не се включва активно в тяхната политическа дейност.

В региона живеят и много евреи и арменци изселници от България. Те се проявяват като добри родинолюбци, спрямо България и българското име, и могат да бъдат пример за много от българите по етнически произход.

След 1989 г. в този регион навлиза вълна от нова българска емиграция. Наред с високообразованите специалисти има доста наши сънародници, които извършват криминални деяния и петнят българското име. След приемането на България в Европейския съюз понятието „емиграция” загубва смисъл. За страните членки на ЕС следва да се употребява понятието „миграция”.

В този регион, освен изселници от територията, в границите на България, има и българи от бивша Югославия, от Турция, Гърция, Албания, напоследък от Румъния и от бившия Съветски Съюз. По този въпрос няма направени спе-

циални изследвания и не се провежда активна и последователна българска държавна политика. В държавите приемници тези хора се определят като диаспора, най-често според паспортите на държавите от които идват.

2. 1. В Република Унгария

Древните българи създават свои поселения в историко-географската област Панония още през III-IV в., а унгарците се установяват по тези земи в края на IX в. Българското население в Панония и Седмоградско (Трансилвания), през периода X-XIV в., постепенно възприема унгарско национално съзнание. С нахлуването на османците през XIV-XV в. започва изселническо движение на българите от Балканския полуостров към територията на унгарската държава. При войните на Хабсбургската империя с Османската и след поредицата от въстания в българските земи, българи бежанци от Мизия, Западните български земи и Македония се установяват в Унгария.

През XVIII в. започва гурбетчийство, социално-икономическа и политическа емиграция от цялата етническа територия на българите към унгарските земи. Потокът от българи търговци, градинари, занаятчии, главно гурбетчии, през XIX в. непрекъснато се увеличава. В края на 70-те години на този век българи търговци и занаятчии има във всички градове на Унгария.

Австро-Унгарската империя не поставя бюрократични пречки пред свободното движение на работниците и е предпочитана от гурбетчиите и икономическата емиграция. Тя е добре организирана, правова държава, в която се спазват сключените договори и трудовите взаимоотношения. През май 1911 г. между Австро-Унгария и България се сключва спогодба за правна помощ, която се прилага до юни 1920 г., когато Унгария излиза от империята.

Към Унгария се насочват българските градинари, поради наличието на свободна земя, която е плодородна и може да се полива. Едрите земевладелци охотно и изгодно дават под наем земя на българите за зеленчукови градини, а при първоначалната обработка, саденето, брането се наемат като надничари, унгарски селяни. Градинарите гурбетчии, които се насочват към Унгария, се събират на групи от 10-12 до 18-20 души, главно от Търновска и Горнооряховска област. Начело на групата стои „газда“ (майстор, стопанин), след него е „командар“ (наредник) и „продавачи“. Това са съдружници, които участват със свой капитал за създаване на градина (сиреч наемане на земя, закупуване на добитък, инвентар, семена, довеждане на работници, осигуряване на пазар) и вземат по-голям, определен дял от печалбата. Работниците в градините са „поливачи“, „карачи“, „готвач“ и „чираци“.

Цялата група полага продължителен труд, който достига до 20 часа в денонощие. Живеят при крайно оскъден бит, в колиби, хранят се предимно с хляб и лук и зеленчуци, които не стават за пазара. Времето за почивка е само в неделя след обед. На чираците, които са 10-12 годишни деца не се изплаща определен процент от печалбата. Благодарение на задружния и упорит труд, скромния бит,

обилното поливане и наторяване, интензивното производство на 2-3 реколти за сезон, градинарите произвеждат много и евтини зеленчуци. Завладяват пазара и си осигуряват печалба. Българските зеленчукопроизводители в Унгария конкурират не само местните, но и немските градинари.

За две-три десетилетия градинарите специалисти, с предприемачески дух и търговски усет се замогват. През 1880 г. от с. Поликрайще, Търновско, в Унгария на 18 години идва Петър Хаджипетков. През 1909 г., край Будапеща, той вече обработва със 140 работници 1000 дка земя. Станал е заможен търговец, собственик на жилищни кооперации. По същото време в гр. Пейч, Цони Христов Гогев от с. Драганово, Търновско обработва 651 дка градина с 47 надничари и осигурява 85% от зеленчуците необходими за града.

В много градини работят заедно българи и унгарци. През 1912 г. в 872 български градини работят 8725 българи и 2106 унгарци, а в 997 унгарски градини работят 2176 унгарци и 800 българи. Събирането на много българи в Унгария и специално на сдружените градинари води до необходимост от създаване на собствени организации и институции. На 20 юли (нов стил 2 август) 1914 г., въпреки започналата Първа световна война, в Будапеща е учредено **Българско дружество**. Родолубивият българин Димитър Димитров отстъпва тристайното си жилище за канцелария и клуб на Дружеството. На 27 май 1916 г. е създадена **Българска православна църковна община** с председател Петър Хаджипетков. За нуждите от българско училище на 4 декември 1917 г., Будапещенската община предоставя една класна стая и гимнастически салон в Общинското занаятчийско училище и там на 25 февруари 1918 г., започват учебните занятия в българското училище. На 24 май 1918 г., в отстъпления от Д. Димитров апартамент е осветен православен параклис „**Св.Св. Кирил и Методий**“, а през 1920 г. Църковната община прераства в Църковно-училищна.

По време на Балканските войни 1912-1913 г., всички подлежащи на мобилизация българи в Унгария се завръщат и воюват за освобождение на българите в Македония и Тракия и обединение на Отечеството. Но производствената им дейност се разстройва. През 1914-1915 г. производството е възстановено и разширено, защото идват нови групи от Румъния, Сърбия, Русия. Големи загуби претърпяват българите по време на Първата световна война. Те отново са под знамената, но много градини запустяват, а добитъка и инвентара се разпиляват. След намесата на България във войната, българските граждани гурбетчии в Румъния и Русия са арестувани и третирани като „цивилни пленници“, а градините, магазините и занаятчийските им имоти са разграбени. На територията на Австро-Унгария като съюзническа държава българите не са преследвани, но три-четиригодишно прекъсване на производството, води до запустяване на доста градини.

Революцията в Унгария през 1919 г., окупацията на страната и Трианонският диктат, с който 3/4 от територията на кралство Унгария се предава на съседните държави, също са пречка за бързо възстановяване на производството. След революцията в Русия и враждебната към българите политика в Румъния,

Югославия и Гърция, Унгария остава като една от възможностите за икономическа емиграция, особено за градинарите.

През 1921 г. България издига своето Генерално консулство в Унгария, в Легация и легационния свещеник става свещеник и на българската община. В доклад на българският генерален консул за 1920 г. се посочва, че само в Будапеща и околностите ѝ българите са 12 хиляди души. Трайно заселилите се българи, които вече са унгарски поданици не влизат в това число, а само емигранти с български паспорти. На 21 май 1925 г. общинското ръководство е подновено, избрано е и ново Църковно-училищно настоятелство, Помирителен съвет, Смесен духовен съвет и др. Помирителният съвет има за задача „да пази единодушието между българите, живеещи и работещи в Унгария, да решава всички спорове и недоразумения между тях“. Решенията му не се касират от унгарските съдилища. Смесеният духовен съвет, членовете на който се утвърждават от Св. Синод на БПЦ, а председател е легационният свещеник, има задължения да пази семейния мир на българите. Според чл.77 от неговия Устав: „ако някой българин стане причина да се разтрогнат брачните му връзки или занемари семейството си, следва да се екстернира завинаги от Унгария и се откарва – ако трябва и със сила – в България“.

За българската емиграция в Унгария след Първата световна война, включително за най-многобройната ѝ част градинарите е характерно, че започва миграция и на жени, на цели семейства. Хлебарите, сладкарите, строителите, които са главно от Македония, се установяват трайно в Унгария. Зачестяват смесените бракове, главно със сръбкини, хърватки, словачки, но и със унгарки. От една страна българите добре се интегрират в унгарското общество, но същевременно със своите организации запазват националната си идентичност. Дошлите от българските земи жени са решаващия фактор за съхраняване на празнично-обредната традиция в семейството. Активно участие в културния живот на колонията вземат българските студенти в Унгария. По тяхна инициатива и с активното им участие на 1 януари 1922 г., в Будапеща е свикано събрание и се взема решение за създаване на **читалище „Иван Вазов“**. На 16 януари 1922 г. е приет Устав и избрано читалищно настоятелство. За нуждите на читалището учредителите събират пари, а родолюбецът Венко Димитров дарява помещение.

През 1929 г. българската Легация, по молба на Дружеството, започва преговори с главния кмет на Будапеща, за построяване на българско училище с интернат и на църковен храм. Междувременно българското правителство, през 1925 г. подарява в София парцел за строеж на нова унгарска легация. В отговор на жеста, унгарската страна дарява парцел за строеж на българска православна църква на улица „Вагохид“ и на 24 май 1931 г. е положен основния камък на храма „**Св.Св. Кирил и Методий**“. До есента на 1932 г. сградата на храма е готова, но не е построена сграда на училището.

Примерът на българите в Будапеща е последван от колонията в Мишколц, където Църковната община е основана в 1921 г., а 1924 г. става Църковно-учи-

лищна. В домът на заможния градинар и търговец Минчо Михов Ковачев от с. Пчелище, Търновско е открито българско училище. Този родолюбив българин издържа училището със свои средства до Втората световна война. Самоуправлението на колонията в Мишколц е завършено през 1930 г. с учредяването на Помирителен съд. През 1933 г. в Пейч е учредена **Българска църковна община „Св. Иван Рилски“**, която получава от кмета на града дарение, партерен апартамент. В този апартамент е осветен параклис **„Св. Иван Рилски Чудотворец“**. В Пейч през 1939 г. е учредено **“Трансдунавско културно дружество на българите в Унгария”**, започва работа и **Българско неделно училище**.

До Първата световна война българската държава не оказва почти никаква подкрепа на гурбетчиите, икономическата емиграция и специално на градинарите, макар че те носят всяка година в България милиони в злато и чужда валута. След войната се проявява заинтересованост към положението на градинарите в Чехословакия и Унгария. Учителите в църковно-училищните общини в Унгария се назначават от българското Министерство на външните работи и вероизповеданията и се числят към легацията в Будапеща. Бюджетът за издръжка на училищата, на църквите, за строеж на нови сгради, се формира със средства от МВнРИ в София и дарения от колонията. След основаването на Българския градинарски съюз на 2 януари 1928 г. многобройните проблеми на стопанската емиграция се поставят пред българското правителство и то се ангажира за тяхното разрешаване.

От 1 август 1928 г. започва да излиза вестник **„Български градинар“**, в който се отпечатва информация по всички въпроси интересуващи градинарите. През 1930 г. е издействано 50% намаление по Български държавни железници срещу редовна градинарска карта. Оказва се съдействие за получаване на визи за Югославия, Румъния, Чехословакия, Полша. Специално в Унгария градинарите ползват 50% намаление по железниците, от 1936 г. и на корабите на Унгарското дунавско корабоплаване, а от 1938 г. и на Германското дунавско корабоплаване. На 15 май 1934 г. е издаден Закон за насърчаване на градинарството (ДВ.,бр. 268/1935), според който членовете на Съюза получават градинарски паспорт със срок от 3 години. Българските легации са задължени от закона да издават или продължават срока на паспортите на градинарите.

През 1933 г. в българските градини работят 3224, а в унгарските – 206 българи. През 1938 г. градинарите са вече 8000 и още толкова търговци на зеленчуци и семена. Унгария става износител на зеленчуци, плодове и семена в Средна и Западна Европа, като значителна част от фирмите износителки са унгарско-български. Няколко хиляди са хлебарите, сладкарите, строителите и търговците извън зеленчукопроизводството. Гръбнакът на българската общност в Унгария обаче са градинарите. От една страна това са прагматици, самостоятелни стопански субекти, производители и търговци, но от друга са идеалисти, грижливо пазещи българската духовност. Организацията, сдружаването в областта на културните взаимоотношения не отстъпват на тези в стопанската, икономическата област. В Унгария остават и някои от българите

завършили висше образование в Будапеща, Дебрецен, Пейч. Българите певци и инструменталисти, които се установяват във Виена, концертират и на сцените в Унгария.

В годините на Втората световна война, българите в Унгария продължават своята производствена и търговска дейност. Градинарите спечелват благодарността и признанието на унгарското общество за зеленчуците, с които оказват сериозна помощ за преодоляване тежката продоволствена криза. През май 1944 г. в околностите на Будапеща 27 гасди с 200 работници градинари обработват 2300 дка земя. На 26 декември 1944 г. дипломатическите отношения между България и Унгария са прекъснати.

След окупирането на Будапеща от съветските войски, на 23 февруари 1945 г., българи комунисти създават Български антифашистки съюз. Без съгласието и разрешението на унгарските административни власти този самозван съюз се опитва да ръководи българите в Унгария, като им заявява, че веднага трябва да се завърнат в България. Градинарите, които не прекратяват своето производство, дори при немската окупация, са обявени от самозванците за „фашисти“. Но унгарските власти, които високо ценят българите като специалисти и в трудната политическа ситуация, проявяват далновидност. През пролетта и лятото на 1945 г. на българите строители и градинари се заплаща със злато и те активно се включват във възстановяването на Унгария.

Започва социалистическият период в историята на Унгария, при който гурбетчийството и емиграцията се спират и хиляди българи остават трайно в Унгария като национално малцинство.

В края на 70-те години на 20 век, подготвяйки честването на 1300-годишнината на Дунавска България, властите в София си дават сметка, че в разделения и изпълнен с противоречия свят, религиозните институции имат важна посредническа мисия. Държавата решава да подкрепи БПЦ за активизиране на дейността ѝ в Средна и Западна Европа. Главиницкия епископ Симеон е първият български архиерей назначен през 1980 г. за патриаршески викарий за Западна Европа. За център на бъдещата епархия е избрана унгарската столица, защото там има стара БПЦО и издръжката на митрополията ще бъде по-евтина. Започва активна дейност за организиране на църковни общини в Швеция, Белгия, Великобритания, Франция, Германия. През 1986 г. със създаването на Западно и Средноевропейската епархия епископ Симеон е определен за неин митрополит, които пристига в своя митрополитски център Будапеща.

След демократичните промени, през 1993 г. е приет Закон за правата на националните и етническите малцинства в Унгария. Според административния акт, живеещите на територията 13 признати малцинства имат право на свои малцинствени структури – административни институции с цел да бъдат посредници между централната изпълнителна власт и съответните малцинствени групи. Дейността им е ориентирана към съхраняване на езиковата, духовната, и културната идентичност.

Още през 1994 г. българската общност създава своите малцинствени са-

моуправления. През 1998 г. техният брой е 8 в Будапеща и 5 в провинцията. Ръководството се осигурява от **Българското републиканското самоуправление** (БРС) със седалище в Будапеща. Финансирането на дейността е за сметка на централната власт /Министерството на правосъдието/ и на местната – кметствата в градовете и селищата. Новият закон СХІV/2005 за избор на членове на малцинствените структури въвежда усложнен избирателен механизъм. Според него участие могат да вземат само тези, които имат унгарско гражданство. След изборите през есента на 2006 г. броят на местните български самоуправления в страната е 38, а от 23-те района на Будапеща само в 2 няма български районни самоуправления.

Понастоящем съществуват общо 31 районни и регионални самоуправления. Те развиват активна културна дейност в сътрудничество с Дружеството на българите в Унгария, подкрепят дейността на останалите български организации и формации като Малко театро, съставите „Росица”, „Янтра”, „Мартеница”, „Зорница”. Републиканското самоуправление развива сериозна издателска дейност като издава в. **“Български весті”** и българо-унгарското списание за култура и обществен живот **“Хемус”**.

Всяко лято, съвместно с **Българското младежко дружество и Българското самоуправление** в Шопрон, БРС организира едноседмичен фолклорен и езиков лагер за български и унгарски младежи от цялата страна. През 2004 г. към БРС е основано Българско училище за роден език. **Дружество на българите в Унгария**, което съществува от 2 август 1914 г. има значителна роля за запазване на българския дух сред сънародниците ни. По негова инициатива през 1953 г. се събират доброволни дарения за построяването на Българския културен дом в Будапеща, който е открит през есента на 1957 година. През 2007 г. е завършено изцяло пълното обновяване и съвременното техническо оборудване на сградата. Дружеството развива активна културна дейност. Организирант се събрания, чествания на бележитни дати и годишнини, различни тържества, вечеринки, екскурзии и др. Поддържа създадените през десетилетия традиции за съвместното посрещане на всяка нова година, отпразнуване на празника на градинаря Трифон Зарезан, отбелязване на най-важните дати от историята на българския народ: 3 март, 24 май, 2 юни – Деня на Ботев, 1 ноември и др. За дългогодишна активна родолюбива дейност дружеството е наградено през 1964 година с орден **“Кирил и Методий”** – първа степен. По повод честването на 95 годишнината от основаването си на 7 ноември 2009 г. дружеството е удостоено с паметния медал на ДАБЧ „Иван Вазов”.

МАЛКО ТЕАТРО е основано през 1996 г. и функционира като алтернативен малцинствен театър, тъй като обединява в себе си както алтернативното мислене и решения, така и характеристиките на малцинствения театър, не само чрез езика, а чрез отношението си към културата. Спектаклите се характеризират с изключително жанрово разнообразие. С 22-ма участници и повече от 40 сътрудници театърът е създал 35 самостоятелни продукции. Неговата дейност се осигурява от създадената през 1997 г. Фондация за алтернативно изкуство.

Продължава дейността на **Българските православни църковни общини** –

„Св. св. Кирил и Методий” с храм на името на равноапостилите и параклис „Св. Трифон” в Будапеща и „Св. Иван Рилски” в гр. Печ. Продължава дейността на българските училища. **Българо-унгарско средно езиково училище «Христо Ботев»** е продължител на създаденото през 1918 г. По случай 75 годишнината от основаването на училището през 1993 г. там е поставена паметна плоча. До края на Втората световна война училището е поддържано от общността. Събирали са се дарения за отоплението, дори за облекло и издръжка на по-бедните деца. След войната българското министерство на образованието поема грижата по издръжката на училището: изпраща учители, поддържа сградата. Към училището се създава детска градина, а през 1981 г. то се обогатява и с гимназиален курс. От преместването му на ул. „Байза” към него работи и пансион.

През 1992 г. е подписано споразумение между двете просветни министерства за съвместната му издръжка. Това дава възможност да се направят стъпки за по-добрата му интеграция в унгарската среда с въвеждане на дванайсеткласно обучение, което завършва с полагане на зрелостни изпити, съобразени както с българските, така и с унгарските изисквания за завършване на средно образование. След успешното завършване на училището зрелостниците получават диплома на български и унгарски език, която се признава от двете страни и не е необходимо по-нататъшното ѝ легализиране. Българската държава осигурява стипендии във висши учебни заведения за деца от българските общности зад граница. Днес училището разполага с добра материална база с компютърни и езикови кабинети, с добро обучение по чужд език и квалифицирани преподаватели.

Въпреки това сред българската общност през последните години се забелязва отдръпване от учебното заведение. Едно проучване на Института за изследване на малцинствата сочи, че една от причините е недостатъчната му интеграция в унгарската среда и страхът на родителите за бъдещето на техните деца. През учебната 2009/2010 г. броят на учениците е 35. На проблемите и перспективите пред училището е посветена специална конференция през есента на 2008 г. Форумът е предложен от Българското републиканско самоуправление с участието на МОН, ДАБЧ и представители на съответните институции от унгарската държава.

Българско училище за роден език е основано в началото на учебната 2004-2005 г., официално регистрирано към БРС и с разрешение от министъра на образованието на Република Унгария. Училището е продължение на т. нар. **Съботно училище**, което съществува повече от 10 години, финансирано от Самоуправлението. В него се изучава български език и народознание в групи според възрастта и нивото на владеене на български език. Занятията се провеждат в сградата на БРС, в специално уредена за целта класна стая. Създаването на новата институция е наложено от промяната във финансирането на този вид обучение. Досегашната практика за разпределяне на средствата на конкурсна основа е прекратена, а в унгарското законодателство са внесени промени, които направиха възможно включването на този вид обучение в системата на унгарската образователна система. Създаването на официално призната институция създава

стабилност за училището и осигурява неговото дългосрочно финансиране.

В обучението вземат участие деца в училищна възраст, които учат в унгарски училища. По специална програма, изработена по желание на местната българска общност със съдействието на специалисти от Националния институт по образование и включена в системата от стандарти за обучение на малцинствата в Унгария. Обучението се извършва на четири нива, с които се покриват изискванията за владеене на български език и култура за четвърти, шести, осми и дванайсти клас. Обучението се признава официално в рамките на унгарската образователна система и може да бъде вписано в свидетелството за завършен клас, издавано от унгарското училище по желание на ученика. Мнозина от възпитаниците на училището посещават и занятията на танцовите състави “Росица” и “Янтра”, вземат уроци по българска музика и фолклорно пеене. Броят на учениците през учебната 2009/2010 г. е 40 деца.

Българите в Унгария поддържат и свои медии. **Българо-унгарско списание за култура и обществен живот “Хемус”**, Будапеща е създадено през 1991 г. от Дружеството на българите в Унгария. В момента е издание на БРС. То е тримесечник и се разпространява в цяла Унгария с абонамент. Изданието е двуезично и излиза на български и на унгарски език. Основните теми в него са от областта на културата, литературата, историята и обществото. Тиражът на списанието възлиза на 500 бр. Финансира се от Фонда за национални и етнически малцинства и от БРС. Има и съпътстваща издателска дейност. Издание на БРС е и в. **„Български вестн”**. **„БолгарУеб”** е портал за българите в Унгария. Уеб-страницата се поддържа от БРС с цел да осигури на посетителите си достъп до актуална информация за общността на българите в Унгария www.bolgarok.hu/ **Радиопрограма “Кошут”** е програма на Унгарското радио за регионални и малцинствени предавания. Излъчват на честота MW 873KHz – Budapest и се приемат в цяла Унгария на вълните на регионалните радиостанции. На български език излъчват всяка сряда от 21.30-22.00 часа. Основна тема са новини от България и общността, културата, историята и българската музика. Излъчват се репортажи с българска тематика на унгарски език в предаването “В една родина”, всяка сряда от 23.05-00.00 часа и българска поезия в поредицата “Бисерни капки” – всеки четвъртък от 21.55-22.00 часа. Финансира се от Унгарското радио. Има **Телевизионно предаване “Рондо”** на Унгарската телевизия. Излъчва се в последния четвъртък от месеца между 14.05-14.55 по I-ви канал. Повторението е от 12.05 часа по II-ри канал. Приема се в цяла Унгария. Предаванията са на български език със субтитри на унгарски. Основно се засягат теми от живота на българската общност в Унгария и културни програми. Финансира се от Унгарската телевизия.

Днес българите в Унгария, по официални данни са 5-7 хиляди души, но имат уважението на унгарското общество, заслужено самочувствие и се гордеят с българското име. По други публикации се сочат цифри 10-20 хиляди души. Със своите взаимоотношения унгарци и българи доказват и показват, че общият европейски дом е възможен, като се съхраняват националните традиции.

2. 2. В чешките земи и Чехословакия

В Средна Европа има древнобългарски поселения от V-VI в. Известни са контактите на Първото българско дунавско царство с тези земи и държави. Значителна част от територията на днешна Словакия влиза в границите на това българско царство. Бежанските вълни на българите при османското нахлуване и в периода на османското владичество достигат до тези земи. Активни контакти на дунавските българи с чешките и словашки земи започват през XVII-XIX в. Това е период на чешко и словашко възраждане, знаме на което са равноапостолите Св. Св. Кирил и Методий.

През 1863 г. в Прага възниква тайно чешко-българско сдружение “**Побратим**”, което си поставя за цел да помага в усилията на българите за просвещение и национално освобождение. През 60-те години на XIX век, в Хабсбургската империя и специално към чешките земи се насочват стотици българи да получат по-високо и специално образование. Сред българите по това време има голям интерес към чешките учебни заведения. В българското възрожденско общество като крилата фраза се разпространява: “Чешко учение – наше спасение”. Този интерес се запазва и след 1878 г.

През 1880 г. в Прага е създадено Дружество “**Българска седянка**”, в което българи и чехи работят заедно за широк културен обмен между двата народа. От края на XIX в. до 1939 г. най-многобройна група българи в чешките земи са учащите се. След 1919 г. независима Чехословакия е още по-привлекателна за българите, които продължават образованието си в чужбина. В периода между двете световни войни числото на българите студенти непрекъснато нараства. Това развитие добре се вижда във вузовете на Бърно: Университета “Масарик”, Чешката и Немската политехника, Ветеринарния и Селскостопанския институт. В тези учебни заведения, през периода 1935-1939 г. учат 1134 българи. Важен фактор за струпането на българите студенти в Бърно, са и българските градини в Моравия, където те могат да работят и винаги да получат материална подкрепа.

Наред с учащите се българи, през XIX в. словашките и чешките земи са достигнати от икономическата ни емиграция, главно сладкари и градинари. В средата на XIX век в Подкарпатска Русия (или Задкарпатска Украйна), района на градовете Мукачево, Ужгород, Берехово, и на запад от тях около Кошице, Прешов, Пиешчани, Търнава са създадени български градини. През 1899 г. в Братислава се установява Цветко Иванов Джонгов от с. Поликрайще, а 1901 г. се създава **Българско градинарско дружество “Св.Св. Кирил и Методий”**. През 1902 г. български градини има край Банска Бистрица, Нитра, Мартин, Жилина, Хлоховец. В Бърно създава своя градина, а по-късно и градинарско дружество Атанас Калев и заедно с Джонгов организират навлизането на българските градинари през Моравия в Чехия. Българите сладкари, които идват в големите градове, са главно от Македония. Те не са поданици на България, а на Османската империя, идват със семействата си и не създават дори временни сдружения като градинарите. Поради това изследванията за техния брой и степен на запазена национална идентичност са много трудни.

След Първата световна война на територията на Чехословакия има значителен брой български градини, главно в Словакия. Още през 1922 г. страната дава разрешение на българите емигранти да търсят работа на нейната територия. През 1930 г. в Чехословакия вече работят 1233 градинари, 1936 г. броят им достига 4500, от които 3250 в Словакия, а останалите в Моравия, Чехия, Силезия. Чехословашкият селскостопански специалист проф. Иржи Карл през 1936 г. пише: *“Нашето общество трябва да бъде благодарно на българските градинари, защото те разшириха у нас отглеждането на зеленчуци и че при ниските цени, те дадоха възможност и на най-бедните хора да се хранят със зеленчук; българските градинари работят до голяма степен за здравословното и материално подобрене на всички ни”*.

Приблизително колкото градинарите са сладкарите, търговците и други икономически емигранти българи. Но те след известен престой приемат чехословашко поданство, а българската легация и чешките власти броят само българите пребиваващи с български паспорт. През 1938 г. само в Прага живеят 1500 българи, от тях 500 студенти, 700 градинари и 300 със свободни професии. Част от българите получили своето образование в Чехословакия остават в страната: известни оперни певци и музиканти, художници, лекари, инженери и други специалисти.

Окупацията на Чехия и Моравия от хитлерова Германия през 1939 г. и закриването на чешките вузове довежда до напускане на повечето български студенти. Значителна част от тях се прехвърлят в Словакия. Огромното мнозинство от българите в Чехия и Моравия не одобрява окупацията и съчувства на чешкия народ. Мнозина се включват и активно участват в чешката съпротива. Градинарите продължават да работят и са в добри отношения с чешкото население, което купува евтини зеленчуци направо от градините, а на семейства в трудно положение дават и без пари. Българската емиграция в Чехословакия, през 30-те години и 1939-1945 г. е многобройна, но разпръсната и не създава големи поселения само от българи. Поради това се създават много студентски и градинарски дружества, но не се стига до църковни общини и училища.

В следвоенното социалистическо преустройство на Чехословакия и България се подписват няколко двустранни спогодби за изпращане на родни кадри за нуждите на чехословашката икономика. Настъпват промени в числеността и социалната структура на българската общност. Съгласно спогодбата от септември 1946 г. за период от две години в Чехословакия се установяват повече от 6000 български земеделски работници. С нова спогодба от май 1957 г. около 5000 български работници започват работа в строителството, селското стопанство, металургията и машиностроенето. За разлика от предишните миграции българските работници са насочени към райони с ускорено икономическо и демографско развитие. Последната организирана група българи (522 работници, разпределени в 139 промишлени предприятия) заминава през 1963 г.

В организационно отношение периодът след Втората световна война е характерен с формирането на землячески групи, които обхващат различни по интереси, образование и професия сънародници. През 1948 г. е учредена общата

за територията на Чехословакия **Българска културно-просветна организация (БКПО) «Г. Димитров»** с клубове в селищата, където живеят компактни групи сънародници. Организацията развива дейност до закриването ѝ през 1961 г. След прекъсването на организационния ѝ живот по места се изграждат клубове. Най-големите и единствените с утвърдени устави са българските културно-просветни клубове в Прага и Братислава. През 1988 г. в Чехословакия функционират 24 български културно-просветни клубове, чиято работа се координира от Съвет на председателите. Към средата на 80-те години на миналия век българската общност достига 8 500 души, от които 1500 са в словашките земи. Значителен е броят на студентите. Големите студентски групи са съсредоточени в Прага, Бърно, Братислава, Оломоуц и Пилзен.

2. 2. 1. В Република Чехия

Българската общност е сред дванадесетте официално признати етнически и национални малцинства на територията на Чешката република. Съгласно преброяването от 2001 г. приблизително 10% от населението на страната (10 230 060 души) има друга националност. Всяка от малцинствените групи е представена в Националния съвет по малцинствата. По официална статистика броят на българите е 4 363 души. По неофициални данни те се движат в рамките на 16–20 000 души, от които 5 000 членуват в организационни структури, създадени от сънародниците ни. Според официална публикация на Р Македония, в Чехия живеят 2000 македонци. Най-голяма е българската общност в Прага (около 3 500 – 4000 души). Двойното гражданство не е разрешено. Повечето българи имат чешко гражданство или статут на постоянно пребиваващи. Образователната и професионална квалификация на българите в Чехия е висока. Широко са застъпени професиите на лекари, инженери, научни работници, музиканти, архитекти, юристи и др. В провинцията преобладават строителни, промишлени и селскостопански работници.

В Чешката република е създадена нормативна уредба за признаване и защита правата на малцинствата, живеещи на нейната територия. Държавата подпомага изявите на малцинствата чрез субсидиране на техни програми и инициативи, съобразно изискванията на специално постановление № 98/2002 г. Субсидиите се предоставят от областните управи, както и от министерствата на културата и на просветата. Непризнаването на множество гражданство е сериозен проблем за българите в Чехия. Имащите само българско гражданство се сблъскват с административни неудобства, тъй като на всеки две години те са задължени да се регистрират и да удължават срока си на пребиваване в страната. Трябва да се намерят форми и средства за съхраняване на българите в Чехия, както от тях, така и от българската държава.

Редовна дейност извършват 16 изградени структури, в т.ч. 7 организации с културно-просветен характер (едната е с 10 регионални клубове), 2 български училища, 4 печатни медии, 2 културни формации и 1 църковно настоятелство.

Българска културно-просветна организация в Чехия (БКПО) е създадена 1948 г. като правопреемник на дружество „Българска седянка“. Развива дейност като гражданско движение по закон № 115/65 г. Работи според утвърден Устав от чешкото Министерство на вътрешните работи. Организацията се управлява от Съвет на председателите с председател инж. Антон Стамболийски, заместник-председател и изпълнителен секретар. Висшият орган на БКПО е заседанието на **Българските културно-просветни клубове (БКПК)** в Чешката република. Клубовете имат юридическа самостоятелност. Централният клуб е в Прага, регионалните са в Острава, Оломоуц, Пилзен, Усти на Лабем, Мост, Хомутов, Кладно, Млада Болеслав. Печатен орган на БКПО е сп. „**Роден глас**“. Седалището на организацията и на централния клуб е на ул. „Америцка“ 28. В сградата, закупена със средства на българската държава, функционира библиотека, отворени са механа и хотел.

Приоритет в дейността на организацията са инициативи и проекти, подчинени на целите, залегнали още при основаването ѝ: популяризиране на българската култура, поддържане на българския дух и укрепване на връзките между чешкия и българския народ. В Млада Болеслав на традиционния български празник Баба Марта местният клуб в продължение на 25 години организира Бал на българо-чешкото приятелство – едно от големите културни събития в града. Българите в Прага и Оломоуц традиционно празнуват «Трифон Зарезан». Националният празник 3 март и Денят на българската просвета и култура 24 май се отбелязват от всички регионални клубове. На 11 май българите от Чехия, Словакия, Унгария и Австрия масово се събират в с. Микулчице, където се приема, че е погребан равноапостолът Свети Методий. Организатор на тържеството е БКПК – Бърно, съвместно с православната Южноморavsка епархия с център в Оломоуц.

През май 2009 г. е организиран Третия събор на българите в Европа, проведен в Прага и открит паметника на Светите братя Кирил и Методий в Микулчице. Програмата на инициативата, проведена под патронажа на вицепрезидента на Р България Ангел Марин, е изготвена съвместно с ДАБЧ. Бронзовият монумент е дело на българинът-скулптор Емил Венков, който живее и работи в Словакия. Изпълнението на неговата творба е осъществено благодарение и на съдействието на агенцията за осигуряването на финансови средства от страна на българската държава.

Гражданско сдружение “Възраждане”, Прага е създадено през 2001 г., то има за цел да защитава интересите на българското малцинство в Чехия, да популяризира българския език, култура и традиции, да развива активна дейност в областта на интеграцията на българската диаспора, както и да работи за изграждане положителния имидж на България в чужбина. Сдружението е инициатор на редица проекти, подкрепяни от Министерствата на културата и образованието на Чехия и от пражкото кметство. От 2002 г. сдружението издава списание **“Българи”**. В годината на учредяването си сдружението основа Неделно училище. От 2003 г. ежегодно се организират Дни на българската култура и Млади български таланти. В началото на 2008 г. на организацията

е предоставен офис в Дома на националните малцинства в центъра на Прага. **Гражданско сдружение “Заедно”, Прага** е организация на българите и на приятелите на България в Чешката република. Създадено е през 2002 г. с цел развитие на мултикултурно общество. Организира културни инициативи. **Сдружение за България, Бърно** е основано е през 2001 г. и е регистрирано през март 2002 г. Дейността му е насочена към популяризиране на българската култура и традиции в Чехия и развитие на двустранните отношения. Сътрудничи с други български и малцинствени организации. **Българско културно-просветно сдружение в Бърно**, съществува като самостоятелна организация от 2002 г. Дотогава е клуб на Българската културно-просветна организация с център в Прага. Част от дейността му е свързана с честването на традиционните български празници—3 март, 24 май, Никулден и др. Провежда и курс по български език в училище “Антонинска” в Бърно. Сдружението има танцов състав “Китка”. БКПС получава дотации от Бърненското кметство, от Южноморавската област и от Министерството на културата на Чехия, както и спонсорски дарения. Председател е д-р Атанас Иванов Белков, който е представител на българското национално малцинство в Националния съвет по малцинствата. Г-н Белков е инициатор за създаването на Асоциация на българските организации на територията на Чешката република. За целта по негова покана през октомври 2007 г. в Прага е организиран форум, завършил без резултат.

Сдружение “Пирин” Бърно е създадено през 2002 г. с цел запазване на българската култура и националните традиции в Чехия и съдействие за изграждането на положителен образ на България сред чешката общественост. В него членуват българи, част от които са потомци от смесени бракове и чехи с интерес към българската култура. Към дружеството е създаден танцов състав “**Пирин**”, който представя българския фолклор на международни фолклорни фестивали в Чехия и чужбина.

На територията на Чехия, в столицата Прага е и седалището на **Международния съюз на българите живеещи в Средна Европа /МСБСЕ/**, който се преименува в **Съюз на българите в Европа**. В Съюза членуват българските дружества от Австрия, Чехия, Унгария, Словакия, Полша и със статут на гост – Румъния, Арад. Българските общности в посочените държави имат свои представители в ръководните органи на Съюза—управителния съвет, контролно-ревизионната и етично-арбитражната комисии.

Идеята за създаване на подобен Съюз е издигната в Прага през 2000 г. по време на честването на 120-години от създаването на първото българско дружество в чешките земи „Българска седянка”. По повод на събитието е организиран събор, на който са поканени представители от българските организации в съседните страни и представители от България, начело с вицепрезидента Тодор Кавалджиев. Официалното създаване на МСБСЕ е обявено на 3.12.2000 г. Уставът му е утвърден през 2001 г.

През май 2004 г. Съюзът, съвместно с Държавната агенция за българите в чужбина организира Международна конференция на тема „България, българската диаспора в Европа и Европейският съюз” под патронажа на вицепрези-

дента на Р. България Ангел Марин. Присъстват официални гости от Министерския съвет и парламента на България, както и представители на 17 български дружества в Европа.

По покана на Съюза на българите в Европа председателят на ДАБЧ участва в традиционния Събор на българите в Микулчице на 22 май 2010г. На събора бяха връчени 5 почетните медала на ДАБЧ „Иван Вазов“ на изявените дейци Атанас Белков, Ненчо Йорданов, Димитър Христов, Мария Манолова Мотейлова. Председателят участва и в конференция „Делото на светите братя Кирил и Методий сред славянските народи“, посветена на 130-годишния юбилей от създаването на първото българско сдружение „Българска седянка“ в Чешките земи на 21 май в Българския културен клуб в Прага. В рамките на командировката представителите на ДАБЧ взеха участие и в срещата с учителския колектив на училище „Д-р. Петър Берон“, на която беше поставен наболелият от години въпрос за минималния брой деца за сформирание на паралелка.

Българско средно общообразователно училище „Д-р Петър Берон“ – Прага е създадено през октомври 1948 г. от българското МНП под името Българско основно училище „Г. Димитров“, с интернат към него. Официалното откриване на училището е на 14 февруари 1949 г. На тържеството присъстват официални гости от българска и чехословашка страна. Събитието е филмирано, за него е съобщено по Чехословашкото радио, а на другия ден учениците са радушно приети в историческото Старопражко кметство. През първата учебна година броят на учениците е 40. Обучението се води в две слети паралелки. Поради увеличаването на броя на учениците през 1951/1952 г. общежитието на училището се премества в самостоятелна сграда. Създадена е училищна библиотека с фонд от 253 книги. От България се получават периодични издания – вестник „Учителско дело“, списание „Народна просвета“ и др. Занятията по физическо възпитание и спорт се провеждат във физкултурният салон на съседното чешко училище, а за здравето на учениците се грижи чешки лекар. През същата година в училището се обучават 96 ученици в 8 паралелки. Постепенно материалната база се подобрява, авторитетът му расте и броят на учениците се увеличава.

През 1989/1990 г. със заповед на министъра на народната просвета училището прераства в Единно средно политехническо училище. През юни 1991 г. с Постановление на МС на Р. България училището е закрито. Цялата българска общественост в Чехословакия е разтревожена и настоява за запазването му. През септември същата година с Постановление на МС на Р. България просветното средище отново отваря врати.

На 7 юни 1996 г. училището е преобразувано в **Българско средно общообразователно училище**. С Протокол № 4 от 1 февруари 1996 г. на Педагогическия съвет получава името «**Д-р Петър Берон**». Ритуалът по преименуването му се провежда на 11 май същата година. Пред учителският колектив възникват нови отговорности, свързани с насочване на вниманието към подобряване на материалната база в съответствие с изискванията за модерно съвременно обучение. През 1998 г. е открит компютърен кабинет, подобрени са и условията в

общезитието. На 3 март 2003 г. във връзка с 55 годишнината от създаването си, училището получава нова сграда в една от най-красивите части на Прага–ул. «Рихтарска», в която се намира и до днес.

БСОУ «Д-р Петър Берон» в Прага е с 12-годишен срок на обучение, с профил «Технологичен–Туризмъ» в гимназиалния етап. През учебната 2007/2008 г. броят на учениците е 110. Нулевият прием в първи клас (както и в Будапеща и Братислава) е повод за създаването се напрежение сред българската общност в чешката столица. Със заповед на министъра на образованието Даниел Вълчев от 25 юли 2007 г. е наредено приемът на учениците в първи клас в българските държавни училища в чужбина да се извърши при спазване на същите нормативните изисквания за откриване на паралелка, както в България – минимум 16 деца. Преобладаващо е мнението, че следва да се промени нормативната база, която да отговаря на духа и условията за функциониране на българските образователни институции зад граница. През учебната 2010/2011 се сформира паралелка за първи клас.

Държавната агенция за българите в чужбина се включи в инициативата на Българския културен институт и българското училище „Д-р Петър Берон”–Конкурс за изработване на мултимедийна презентация на тема: “България – културно наследство и алтернативен туризъм”. ДАБЧ изготви грамоти за наградените участници и изпрати книги и албуми като предметни награди за тържеството на 26 май 2010г. **Неделно училище към сдружение “Възраждане”**, Прага е създадено през 2001 г.

Българското малцинство в Чехия разполага с няколко медии. Списание “**Българи**”, Прага е културно-информационен двумесечник за българите в Чехия. Издава се от 2002 г. от сдружение “Възраждане”. Излиза на български език в тираж 1000 броя. Финансира се от чешкото министерство на културата и от сдружение “Възраждане”. **Информационен бюлетин “Информ”**, Прага е издание е на Българския културно-просветен клуб в Прага. Списание “**Роден глас**”, Прага е издание на Българската културно-просветна организация в Чешката република.

През последните години в Прага бе създадена **Българска православна църковна община „Св.св. Кирил и Методий”**. Отделно е създадено **Църковно настоятелство „Пресвета Троица”**.

Както бе посочено по-нагоре в текста, Държавната агенция за българите в чужбина активно сътрудничи с всички организационни структури на българската общност в Чехия.

2. 2. 2. В Република Словакия

Проведената през юни 1991 г. Републиканска учредителна конференция на българите в Словакия полага началото на нова организация под името **Културен съюз на българите и приятелите на България в Словакия «Христо Ботев»**. Клоновете на организацията са бившите културно-просветни клубове. Броят на членовете е 1100, от които 360 са в централния съюз в Братислава.

Според данни от преброяването през 2001 г. в Словакия живеят 11 малцинствени групи, съставляващи общо 14, 2 % от населението на страната. Броят на българите е 1 179 души. През 2003 г. е създаден Съвет по въпросите на националните малцинства и етническите групи към Министерския съвет. Финансовата подкрепа на техните културните инициативи се осъществява чрез специален Фонд за насърчаване.

Понастоящем повечето българи са съсредоточени в Братислава (1000 души), Нитра, Кошице, Банска Бистрица, Търнава и Нове Замки. По социални и възрастови белези те са преобладаващо млади хора или на средна възраст, което улеснява процесите на социална адаптация в обществото. Ползват се с добро име в словашкото общество, не само заради изградения авторитет на старите български градинари, но и на достигнатия професионализъм и висок социален статус на представителите на общността от следващите поколения. Новите условия създават възможност за транснационални дейности в повече от две държави, в това число и в родината. Не са изолирани случаите на участие на сънародниците ни в социалния живот и на двете общества. Двойното гражданство не е разрешено. Повечето българи имат словашко гражданство или статут на постоянно пребиваващи.

Нашите сънародници в Словакия имат активни организационни структури. **Културен съюз на българите и техните приятели в Словакия “Христо Ботев” – Братислава** е основан е през 2002 г. като «Първоначален културен съюз на българите и техните приятели в Словакия «Христо Ботев», в резултат от разцеплението на Културния съюз на българите и приятелите на България в Словакия «Христо Ботев». Преименуван на Културен съюз през 2008 г. Развива дейност, посветена на родната култура и традиции, по специално инициативи по повод на важни събития от българската история. Дейността се финансира от Министерството на културата чрез Съвета по малцинствата. Отпускат се ежегодно средства по следните проекти: издаване на сп. «**Сънародник**» – печатен орган на Културния съюз, поклонението в Микулчице в дните около 24 май, полагането на венци пред Паметника на българските партизани в Хронски Бенядик, област Банска Бистрица, участието в честването на Ботевите дни в Голс, Австрия и Вечерта на българската култура и фолклор в началото на декември, станала традиционна от 2001 г. Организационният секретар на Културния съюз е представител на сънародниците ни в Съвета по въпросите на малцинствата и етническите групи към Министерския съвет на Словакия. Организацията е партньор на Българския културен институт в словашката столица. От 2006 г. печатен орган на Първоначален културен съюз на българите и техните приятели в Словакия е сп. «**Сънародник**». Изданието се субсидира от словашкото Министерство на културата.

Български клуб – Кошице е Регистриран в Кошице като самостоятелно юридическо лице през юни 2006 г. с цел улесняване при кандидатстването за субсидии от словашката държава. Продължител е на дейността на предишния културно-просветен клуб в града. Организиран се ежегодно Дни на българската културата, посветени на 24 май и инициативи по повод на други празници

от българския календар. Дейността се финансира от проекти и средства, отпуснати от Общината в гр. Кошице. **Културен съюз на българите–Банска Бистрица**, след разцепването на Съюза на българите съществува самостоятелно. **Гражданско сдружение „Приатели на БСОУ „Христо Ботев” в Братислава”**, възниква през 2002 година, за да подкрепи дейността на българското училище и детска градина. През последните няколко години сдружението финансово подпомогна реконструкцията и обзавеждането на новата сграда на училището и градината. Средствата се събират от доброволни дарения от българи и словаци.

Българско средно общообразователно училище „Христо Ботев“ в Братислава е основано е през 1948 г. В системата на словашките училища е регистрирано като “Частно основно училище и частна гимназия” със собственик Министерството на образованието и науката на Република България. Работи по утвърден от МОН учебен план, съобразен с изискванията на учебните планове в Република Словакия и съгласно указанията на министерствата на двете страни за организиране на дейността през съответната учебна година. БСОУ “Христо Ботев” осигурява четирите образователни степени: предучилщно, начално, прогимназиално, средно. Обучението се провежда на книжовен български език. Изучават се български език и история, литература, география, езици, изкуство. В гимназията от 9-ти до 12-ти клас се изучават информационни технологии и компютърна грамотност. Словашки се изучава като 1-ви чужд език до 6 часа седмично и английски като 2-ри чужд език. Матурата е само по словашки. На учениците, завършили даден клас, етап или образователна степен, училището издава удостоверения, свидетелства или диплома на български език, както и съответните документи на словашката образователна система, даващи им право да продължат образованието си в словашки учебни заведения. Класирано е на първо място в Словакия по успешна реализация на учениците му.

През учебната 2007/2008 г. броят на учениците е 110. Поради новите нормативни изисквания на МОН за задължителния минимален брой от 14 деца в една паралелка, през посочената учебна година не е открита паралелка от първокласници. През учебната 2010/2011 г. е открита паралелка от първокласници. Към училището е българския танцов състав от 20 души „**Дунавска усмивка**”.

От учебната 2008/2009 г по решение на Академичния съвет, е възстановена специалността българистика в братиславския университет «Ян Амос Коменски». Засега специалността е по тригодишна бакалавърска програма, предвижда се през 2012 г. да прерасне в магистърска.

В Братислава има **Българска православна църковна община “Св. Йоан Кръстител”**. През 2002 г. е осветена **Българска православна църковна община „Св. Богородица”**.

В Словакия са издигнати паметници на българи загинали в годините на Втората световна война. **Паметник на българските бойци в Братислава, загинали за освобождението на Словакия**. Намира се на *Vajanské nábřežie* – Братислава. Един от първите паметници на загиналите във Втората световна

война, открит много скоро след приключването ѝ. Поклонението се извършва ежегодно на 2 юни. Полагат се венци в памет на Ботев и на всички загинали българи–участници в словашката съпротива против фашизма, наред с чехи, руснаци, французи. На официалното поклонение участват деца от българското училище, представители на българските институции в словашката столица и на държавните институции в Словакия. **Паметник на българските бойци в Хронски Бенядик, област Банска Бистрица.** Издигнат е в памет на сънародниците ни – бойци от Горнонитранската партизанска бригада, загинали през февруари 1945 г. при преминаването на река Хрон за да се присъединат към съветската армия. Всяка година в дните около 2 юни в Хронски Бенядик, отдалечен на 200 км. от Братислава, се прави поклонение с участието на общинската управа, Общинския съвет на бойците против фашизма, сънародници от цяла Словакия, представители на българското посолство и Българския културен институт.

Държавната агенция за българите в чужбина поддържа контакти, оказва съдействие и популяризира инициативите на всички организационни структури на българската общност в Словакия. През 2002 г. ДАБЧ се включи /организационно и с финансиране/ на част от дейностите в реализирането на тригодишен мащабен **проект: „Българи в Словакия. Етнокултурни характеристики и взаимодействия“**. Участници в проекта от българска страна са Институтът за фолклор, Етнографският институт с музей и Институтът за български език при БАН, а от словашка – Словашката академия на науките, Институтът за социални и културни изследвания при факултета за хуманитарни науки в университета „Матей Бел” – Банска Бистрица, Катедрата по фолклористика и регионалистика при университета „Константин Философ” – Нитра.

Резултатите от едномесечните теренни проучвания в 33 селища като първи етап на проекта, са съобщени от изследователския екип на специална **среща в БАН**, организирана и проведена с участието на ДАБЧ. С цел обобщаване на резултатите от работата на българските и словашките учени, агенцията съдейства през октомври 2003 г. в Братислава да се организира **международна конференция по темата**. На 15 май в **Българския културен институт в Братислава** и на 6 юни 2006 г. в **София са представени двете части на сборника: „Българи в Словакия. Етнокултурни характеристики и взаимодействия“**. Първата част съдържа теренни материали – малка част от документацията на обемното етноложко, фолклористично и езиковедско изследване на българската общност в Словакия, а втората, издадена от Словашкото академично издателство „ВЕДА“ съдържа статии – научен резултат от работата на българския екип. Чрез тези два различни и допълващи се изследователски погледа към българската диаспора в Словакия се установяват параметрите на българската идентичност и нейното изразяване, процесите на приспособяване и взаимодействие в чуждоетнична среда, динамиките на промените в състава и етнокултурната характеристика на българските заселници от различни поколения и миграционни вълни.

Успешно се развива сътрудничеството с училището „Христо Ботев” в Бра-

тислава. Училището е партньор в ежегодните конкурси на ДАБЧ – по изобразително изкуство „България в моите мечти” и Литературен „Стефан Гечев” като по брой на класираните участници е на едно от първите места. През 2007 г. в Българския културен институт – Братислава е открита изложба с наградени детски рисунки, посветена на 1 юни, Международния ден на детето. Изложбата е с акцент върху творбите на деца от Словакия. Училището участва активно в проекта на ДАБЧ и фондация „Фолклорът и детето”, озаглавен „Българските пословици по света”. Премиерата на книгата с преводите на народните ни умотворения, направени от децата на нашите сънародници по света, се състоя през октомври 2008 г. в Братислава.

Учители от преподавателския колектив участват ежегодно в организираната от ДАБЧ кръгла маса по проблемите на българските училища зад граница. През май 2008 г. БСОУ „Христо Ботев е удостоено от ДАБЧ с почетния медал „Иван Вазов” по повод честването на 60-годишнината от откриването му.

За дългогодишна дейност, посветена на съхраняването на националната идентичност на сънародниците ни в Словакия, популяризирането на българската култура и традиции, с почетни медали „Иван Вазов” са наградени д-р Дими Димов /посмъртно, 2008 г./ – първият председател на Международния съюз на българите в Средна Европа и г-жа Емилия Хрушикова, изпълнителен секретар на Българския културен съюз, 2009 г.

2. 3. В полските земи и Полша

В южната част на днешните полски земи, където през IX-X в. се формира полската етнолингвистична територия, българите се появяват през V-VI в. До тези земи достига българската емиграционна вълна при османската инвазия през XIV-XV в. От края на XVIII и началото на XIX в. полската държава престава да съществува, а територията ѝ е поделена между Русия, Австро-Унгария и Германия. Южните полски земи влизат в Австро-Унгарската провинция Галиция (от средновековното Галичко княжество) с център град Лемберг, сиреч Лвов. Старата столица на Полша, Краков със околността му има автономен статут. Значителна част от провинция Галиция, през Средновековието влиза в границите на Дунавска България. В годините на османското владичество емигранти от българските земи достигат и земите на днешна Полша.

В изследването на Атанас Кулински от Костенец за неговия род, се вижда, че едно от големите разклонения е в Полша. Около 1620 г. двама млади мъже от рода Кулински напускат Костенец и се установяват в района на Краков. През 1790-1795 г. няколко семейства от същия род напускат Костенец и се установяват в същият район. Тези българи се устройват в новата си родина, като един от тях става заможен земевладелец. От средите на полския клон Кулински се издигат епископи, генерали, инженери и пр. Те се натурализират, възприемат полска идентичност и се проявяват като добри полски патриоти. В съвременна Полша живеят повече от сто фамилии Кулински – 43 във Варшава, 19 в Краков,

също в Люблин, Тарнов, Биелско Бяла, Познан и др.

След 1878 г. главно градинари и други икономически емигранти от българските земи, достигат Лвов, Тарнов, Биелска Бяла, Краков. Българи учат във висшите и средни специални училища на Лвов, Краков, Варшава. Един от центровете на славистиката, с подчертан интерес към българистиката, е основаният през XIV век Ягелонски университет в Краков. В него се слага началото на един от най-старите лекторати по българистика. Едно от първите големи изследвания върху българския език и значението му за славистиката, е започнато в този университет през 1883 г. От 1896 г., в него се четат курс лекции по „Грамматика на живия български език с оглед диалектите му и историческото развитие“. До 1918 г. обаче броят на българите, следващи в учебните заведения на Лвов, Краков, Варшава, Торун, в сравнение с тези в Чехия, Австрия, Швейцария, Белгия, Франция, Германия, е скромнен.

През 1918 г. е възстановена независимостта на Полша и потокът от българи към тази страна бързо се увеличава. През 20-те години на XX в. градинари от Търновско и Поповско, достигат до Варшава, а в края на 20-те години, българите градинари в Полша са 500-600 души. Градинарството в тази страна е по-различно. Отглеждат се главно кореноплодни – моркови, ряпа, също и различни видове зеле. Не се изграждат напоителни инсталации, а се разчита главно на дъждовете. През 30-те години полските власти налагат ограничения върху трудовата емиграция, изискват разрешения, визи и пр. Българските градинари с визи и паспорти в Полша, през 1931 г. са 195, а в 1939 г. достигат 300 души. С трудолюбие, майсторство и по-евтина продукция, градинарите се закрепват на зеленчуковия пазар и спечелват уважението на поляците.

След 1918 г. броят на българите, учещи в Полша бързо се увеличава. През 1926 г. групата български студенти в Полша е 121 човека и по брой изпреварва групите в Швейцария, Белгия и други държави. Студентите българи от Вардарска и Егейска Македония създават свое дружество във Варшава, което запознава полската общественост с антибългарската политика на сръбските и гръцките власти в Македония. Българите започват да се изявяват и в културния живот на полската държава. Българката Надежда Симеонова Винарова през периода 1924-1927 г. е балерина в оперните театри на Лвов и Катовице. Композиторият, хоров диригент и музикален педагог Георги Петров Димитров, в началото на 30-те години, ръководи българския студентски хор „Христо Ботев“ във Варшава. От 1934 г., той е назначен от властите за инспектор по хорово дело в Полша. През 1937 г. в Краков е създадено **Българско културно-просветно дружество „Христо Ботев“**.

В годините на Втората световна война, студентите напускат завладяната от германски и съветски войски Полша, но градинарите остават и работят до края на войната. Те, заедно с високообразованите българи, които остават в страната, стават ядрото на българската общност, която продължава да се формира и увеличава след 1945 г.

По наше време, общият брой на българите в Полша, по приблизителни данни, е повече от 2000 души. От старата емиграция, градинари и високооб-

разовани специалисти, останали до Втората световна война, има малко хора. Повечето от днешните българи са се установили в Полша през 60-те и 70-те години, главно по линията на смесени бракове. По правило са високообразовани и уважавани граждани. Съсредоточени са в големите градове Варшава, Краков, Познан, Вроцлав, Гданск и др. Според официална публикация в Р Македония от 2009 г., в Полша живеят 2000 македонци. Според полското законодателство, един полски гражданин не се признава едновременно и за гражданин на друга държава. На практика обаче Полша толерира двойното гражданство и повечето от българите и техните деца имат двойно гражданство.

През 60-те години на миналия век се основава Българско културно-просветно дружество „Христо Ботев“ със седалище в Краков и филиал във Варшава. През 1980-1981 г. настъпва разцепление в организацията като клонът в полската столица се регистрира в отделно дружество. От няколко години дейността на последното е преустановена, архивът е разпилян. Възобновяването му изисква пререгистрация, каквато до момента не е извършена. Към момента функционират следните организационни структури на българската общност: Асоциация **“Приятели на България”**, Вроцлав е учредена през 1997 г. като продължител на традициите на Българското културно-просветно дружество **“Христо Ботев”**. През същата година към Асоциацията се формира **„Балкан Фолк Акустик”** – група за етно-фолк, с ръководител председателят на организационната структура Димчо Ангелов. Асоциацията развива много активна културна дейност, посветена на българската култура и традиции, работи съвместно с почетния консул на България във Вроцлов. Съвместно се организират ежегодните Мартенски дни на българската култура, на които гостуват музикални състави от нашата страна и театрални трупи. Балкан Фолк Акустик участва в международни фестивали с представянето на роден фолклор. Българско дружество **„Св. св. Кирил и Методий”** – Краков е регистрирано през 2000 г.

Група за български фолклор **„Иглика”** към Ягелонския университет – Краков е създадена през 2001 г. при института за славянски филологии към Ягелонския университет. Популяризира културата на балканските страни. В състава ѝ влизат около 30 полски и български студенти. Ръководител и хореограф е Катажина Витек. До 2008 г. са изнесли повече от 30 концерта, някои от тях организирани от българското посолство по повод 24 май, 3 март и на българското дружество в Краков. Провеждат Work-shop за танци. Група за български фолклор **“Саракина”**, Бялисток е създадена през 1999 г. Музикална формация, състояща се от 4-5 души, често изнасят концерти с танцовата група за български и балкански фолклор. Танцова група за български и балкански фолклор **„Ха така”**- Бялисток. Създадена през 2002 г. от Теодора Грекова. Активното ядро се състои от 6-8 души. От 2003 г. групата подготвя и Баба Марта с изготвяне на мартенички. **“Саракина”** и **„Ха така”**- Бялисток са канени във Варшава да изнасят концерти.

Българско Неделно училище към нашето посолство във Варшава функционира от 70-те години на миналия век. Занятията се водят в жилищния ком-

плекс на българското посолство. Това училище официално е закрито в началото на 1991 г. Възобновено е като частно Неделно училище, издържано от дружества и от родителите. За учебната 2009/2010 г. в него са записани 40 деца. Преподават доц. Ана Стойкова, Кръстю Пастухов и д-р Росица Колева. Свидетелствата се признават в България. Учебния материал по български език и литература е разпределен от първи до дванадесети клас. **«Образователно дружество Българско училище Дора Габе»** е учредено през 2009 г. с предмет на дейност подпомагане на дейността на училището.

Държавната агенция за българите в чужбина оказва подкрепа на всички организациите и на училището с дарения от книги и други материали.

2. 4. В Република Австрия

До държавната територия на днешна Австрия, в границите ѝ очертани след 1918 г., българите достигат през V-VI в., а през XIV-XV в. идват изселници от Дунавска България, спасяващи се от османското нашествие. При поредицата от войни между Хабсбургската и Османската империя, бежанци българи се заселват в Долна Австрия, а други достигат столицата Виена. От българския чипровски род Пеячеви се издигат благородници и стават част от австрийската аристокрация. През XVIII-XIX в. във Виена се формира колония от български търговци. Те създават свое Дружество „Напредък“ и чрез него помагат на млади българи да учат във виенските учебни заведения. В края на 60-те години на XIX в., до Виена достигат и български градинари. Започва бързо да се увеличава броя на учащите се българи, главно във Виена, но също в Грац и други градове.

Първ самостоятелен градинар е Михаил Саваков от с. Церова кория, Търновско. Той създава своя градина през 1882 г. край селището Лихтенвюрт при Винер Нойщад и работи до 1936 г., когато умира на 92 години. Синът му Радко Саваков продължава градинарската професия и е член на ръководството на Българското градинарско дружество. През 1896 г. на зеленчуковия пазар във Виена излизат градинари от Драганово. Но групата на градинарите нараства бавно защото земята е скъпа и има силна местна традиция. Местните градинари се опасяват от конкуренцията на българите.

След 1878 г. Виена, като една от културните столици на Европа, привлича много българи. През периода 1879-1892 г. във Виена и Прага са най-многобройните групи български студенти, които идват от цялата етническа територия, също от Русия, Румъния, Банат и Седмоградско. Във Виена учи и работи през 40-те и 50-те години на XIX в. художникът-гравьор и един от основоположниците на фотографията в Австрия, Анастас Йованович (Иванов) от Враца. Негов син е един от известните виенски архитекти в края на XIX и първите десетилетия на XX век, Константин Йованович. Той е автор на проекти на много обществени и частни сгради във Виена, Белград, София и други градове.

През 1900-1903 г. във Виена учи цигулка Неда Фтичева. От 1912 г. тя се

установява във Виена и е от първите български концертиращи инструменталисти, в началния период на българското изпълнителско изкуство на модерни общоевропейски инструменти – цигулка, пиано и др., в България и в чужбина. През 1906 г. Тодор Торчанов завършва Виенската консерватория. От 1909 до 1913 г. е цигулар във Виенския симфоничен оркестър и в оркестрите на други градове. Изявява се и като музикален педагог. От 1906 до 1909 във Виенската консерватория учи известния цигулар-виртуоз и диригент Саша Попов, който е един от първите български инструменталисти с активна самостоятелна концертна дейност в Европа.

През 1913 г. българите от Македония, които учат във Виена създават **Македонско студентско дружество**. То започва активна разяснителна дейност сред останалите студентски организации, за да ги запознае с трагичното положение на българското население под сръбска и гръцка власт, в Егейска и Вардарска Македония. Дружеството прекратява дейността си през 1915 г., когато много от студентите постъпват в българската войска и се сражават за освобождението на родните си огнища. След Първата световна война, едва през май 1922 г. българите студенти, главно от Вардарска Македония, основават във Виена, **Македонско културно-просветно дружество**. Членовете на настоятелството са от Скопие, Охрид, Велес, Щип, Ресен, Струга и пр. Дружеството си поставя за цел да сплоти студентите и организира взаимоспомагателна помощ, също да направи достояние на австрийската и европейската общественост, политиката на терор и насилия, която провеждат сръбските власти във Вардарска Македония. Дружеството сътрудничи с Македонските студентски дружества в Берлин, Лайпциг, Прага, Париж и с **Македонския студентски съюз (МСС)**, който има свои клонове в Средна и Западна Европа. От 1926 до 1930 г. седалището на МСС в чужбина се намира във Виена, където има благоприятни условия за работа и съчувствие на австрийското обществено мнение.

След 1918 г. в Австрия се приемат закони за защита на местното производство и се прилагат ограничителни мерки за чуждестранни работници. Въпреки тези ограничения, през 20-те и 30-те на години на XX в. българската общност се увеличава. В средата на 30-те години 500 градинари работят около Виена, Грац, Клагенфурт, Щаер, Линц, Залцбург, Инсбург и др. Българи създават градини в Долна и Горна Австрия, Каринтия, Щирия и Тирол. Най-трудно е закрепването им в Долна Австрия, където местните градинари са добре организирани и пазят пазара от конкуренцията на по-евтините зеленчуци на българите. Градините на българите в Австрия са по-малки по размер, обработват се с няколко работници, предимно на семейни начала.

На 25 септември 1936 г. във Виена е учредено „**Дружество на българските земеделско-стопански предприятия**“. Избрано е ръководно бюро в състав: Цветко Джонгов, Иван Геновски и Петър Попниколов. Дружеството си поставя за цел, да организира българските градинари и да представлява интересите им пред австрийските и българските власти, да създава добри взаимоотношения и да изглажда възникнали спорове между тях, да постигне разбирателство и

сближаване с австрийските градинари.

През 1938 г. Германският райх присъединява Австрия и пречките пред чуждестранните, специално българските работници, са вдигнати. Дейността на градинарското дружества се активизира. От 1939 до 1944 г. в него членуват 544 газди, които работят с 3520 българи градинари. Освен градинарите, в периода на Втората световна война, доста българи работят в австрийските селскостопански и промишлени предприятия. След 1945 г. част от тези българи остават в Австрия.

В периода между двете световни войни Виена запазва своето положение на културна столица в Средна Европа. Във висшите учебни заведения на Австрия и специално във Виена следват много българи. Във Виенската академия за музика учи Хераклит Несторов и през 1920 г. се установява в града като диригент и композитор. За кратко време е диригент на Виенската филхармония и на Народната опера. От 1921 г. е цигулар във филхармонията и написва значителен брой музикални творби. Известният композитор и педагог Георги Златев-Черкин, през периода 1925-1929 г. следва в Държавната академия за музика и драматично изкуство и се изявява като оперен певец. От 1936 до 1940 г., той е във Виена като асистент в Академията за музика, а след 1938 г. води клас по пеене. Виолончелистът Славко Борисов Попов през 20-те години завършва консерватория във Виена и специализира в Лайпциг. През 30-те години се установява във Виена и известно време е преподавател в консерваторията. Освен в Австрия, той концертира в Германия, Чехословакия, Унгария, Италия, Франция и др. Солист е на редица симфонични оркестри: филхармониите във Виена, Прага, Мюнхен, Страсбург и др. От 1937 г. във Виена се установява оперният певец Желю Минчев и започва работа като частен вокален педагог.

През 1937 г. във Виенския музикален конкурс за оперни певци, участва Тодор Мазаров. От 194 участници, той взема първо място и веднага е приет за артист в Виенската държавна опера. През 1939-1940 г. той участва с голям успех във Флорентинските музикални тържества. Тодор Мазаров е артист във Виенската държавна опера от 1937 до 1953 г. и гостува във всички европейски оперни театри. Именитата оперна певица и киноактриса Люба Величкова, известна като „Люба Велич“, завършва Виенската музикална академия в 1938 г. и веднага е приета в операта в Грац. От 1941 г. пее на оперните сцени в Хамбург, Дрезден и през 1943 г. се завръща в Австрия, във Виенската държавна опера. Люба Величкова, само след три сезона в Щатсопера е удостоена с почетното звание „камерзингерин“, успех какъвто друга певица чужденка не е постигала. Освен във Виена много българи учат в Грац, който през 30-те години изпреварва Виена и се очертава като център на българите студенти в Средна Европа. Значителна е българската студентска група и в Залцбург.

Освен музиканти и художници, през този период, в Австрия работят много лекари, инженери и други специалисти българи.

През 1944-1945 г. част от българите, пребиваващи в територията на Австрия, се завръщат в България, но от България идва нова политическа емигра-

ция. От българите, които трайно се установяват в Австрия, заедно с новата политическа емиграция след 1945 г. се формира българско национално малцинство, което е уважавано от австрийското общество и през следващите години се увеличава.

През годините на студената война, контактите на социалистическа България с българските общности в повечето западноевропейски държави са слаби, затормозени от идеологически и политически противоречия, ограничения. Австрия като неутрална държава е предпочитан партньор на социалистическа България. В Австрия продължава дейността на предвоенни български организации и се създават нови, с които от страна на България се осъществяват активни контакти. Продължава дейността на **Дружеството на българските градинари**, с централно ръководство във Виена и с клонове в Грац, Клагенфурт, Инсбург и Залцбург. През 1945 г. дружеството получава кредити от австрийски банки за да поднови бързо производството на зеленчуци за нуждите на следвоенния пазар. През 1957 г. отношенията между Австрия и България са напълно нормализирани и градинарите могат свободно да пътуват и гостуват в родината. Дружеството прави много родолюбиви инициативи: помага на бедни българи студенти във Виена, Грац, Залцбург и на Българското студентско дружество; оказва подкрепа на Българското културно-просветно дружество, като предоставя 140 000 шилинга за ремонт на Българския клуб на „Шварценбергплац“ във Виена; помага на новосъздадената Българска православна църковна община; грижи се за тревните площи пред паметника на българите антифашисти, загинали в концлагера „Маутхаузен“ и за гробовете на българските войници, погребани във Виенското гробище. Дружеството оказва финансова подкрепа и на родолюбиви начинания в България: за възстановяването на кораба „Радецки“; за паметници на патриарх Евтимий и на Асеновци във Велико Търново; за дом на българите в чужбина „Родна стряха“; за медикаменти на Българския червен кръст и други. В историята на българската емиграция няма друго българско дружество, от професионален характер, което вече 77 години да осъществява активен организационен живот и стои на позиции, че България е една и неделима.

На 5 октомври 1945 г. във Виена е създаден Български антифашистки клуб. Непосредствено след войната всяко новоосновано дружество е следвало да бъде „антифашистко“. (Например студентското дружество, което е учредено на 28 юни 1945 г. е Българско студентско антифашистко дружество). Наскоро организацията приема името **Българска културно-просветна организация (БКПО)**. От 1945 до 1963 г. БКПО работи активно за развитието на българо-австрийското културно сътрудничество. Канят се изявени културни дейци от България и се организират групови посещения на австрийски граждани в България. За тази дейност през 1963 г. БКПО е награден от България с орден „Кирил и Методий“ I-ва степен. Организацията приема като свои патрони равноапостолите Кирил и Методий и до днес носи името **БКПО „Св.св. Кирил и Методий“**.

Българската държава оказва подкрепа на организацията. През 1968 г. българското посолство във Виена наема част от голяма сграда на „Шварценбергплац“ и предоставя няколко помещения в тази сграда на БКПО. Българите в Австрия събират 1,5 млн шилинга и извършват ремонт и преустройство на помещенията. Мебелиран е салон с аудио и видеотехника и обзаведена библиотека с голям книжен фонд. На 24 май 1968 г. **Домът на българската култура** отваря врати. Под стряхата на този дом се приютяват Дружеството на градинарите, Австрийско-българското дружество, Българската православна църковна община и Студентското дружество „Проф. Асен Златаров“. От 31 март 1962 г. БКПО започва да издава списание „**Новини**“, което излиза до 1990 г. 28 години списанието има свои читатели не само в Австрия, но и сред българската емиграция в Европа, Северна и Южна Америка, Австралия, Израел, Сирия и др. Учредител и главен редактор от бр.1 до бр. 125 на сп. „Новини“ е инж. Кирил Филипов (1911-2007). За своята родолюбива дейност той е носител на два ордена „Кирил и Методий“ – 1981 и 1986 г. На 13 декември 1996 г. Кирил Филипов е избран за почетен председател на БКПО. Периода от 1968 до 1992 г. е изпълнен със активна дейност на БКПО съвместно с останалите организации. Този 24 годишен период, според всички горепосочени български и смесени организации в Австрия, се определя като „Златен век“ на тяхната дейност.

На 24 юни 1992 г. тогавашният посланик на България забранява достъпа до **Българския дом** на „Шварценбергплац“ за всички горепосочени организации. Без да се даде никакво обяснение са изнесени мебелите, книгите и архивата на БКПО. Въпреки молбите на организациите, българското правителство не променя акта на посолството, но БКПО решава да не завежда съдебно дело срещу България. В края на декември 1996 г. БКПО получава от посолството ключове за да ползва помещенията в „Шварценбергплац“, които 4 години са били оставени без никаква поддръжка и се нуждаят от основен ремонт. Върнат е част от инвентара и от библиотечния фонд. БКПО заедно Дружеството на градинарите и Студентското дружество почистват и ремонтират помещенията и на 2 юни 1997 г. Домът е отворен. Отново закипява активна културна дейност, но посолството вдига непосилно наема и през 1999 г. БКПО и другите организации напускат помещението. През 2002 г. посолството се смилява да разреши, един салон от бившето търговско представителство на България, да се ползва от БКПО в почивните дни, събота и неделя. От 2003 г. ръководството на „Дом Витгенщайн“ започва да предоставя помещения за провеждането на културни прояви на БКПО и другите организации. Във Виена има много сгради и помещения, които са собственост на българската държава, но след 1992 г. на БКПО не се предоставя поне една стая за канцелария.

През 66-годишния период на дейността си **БКПО „Св.св. Кирил и Методий“** има съществен принос за съхраняването на българската културна традиция и историческата памет на сънародниците ни в Австрия. Организацията е член на **Международния съюз на българите в Средна Европа**. Дългогодишен и настоящ председател на организацията е г-жа Мими Дичева. Причините

за успешната дългогодишна дейност на БКПО „Св.св. Кирил и Методий“ са: умението да се работи с всички официални институции на България и с всички български организации в Австрия.

На 17 ноември 1955 г. българи австрийски граждани и австрийци приятели на България, създават **Австрийско-българско дружество**. Целта му е, поощряване и задълбочаване на културните, научните и стопанските връзки между двете страни. Дружеството основава свои секции в Линц, Грац, Клагенфурт и Инсбург и организира, предимно културни инициативи. То провежда активна дейност до настоящия момент и има значителен принос за развитието на българо-австрийските отношения. Настоящият председател на дружеството г-н Карл Блеха е носител на орден „Мадарски конник“ I-ва степен.

Неутрална Австрия е избрана за седалище на институцията „Конференция на европейските църкви“. До 1964 г. православните църкви в страната се определят от закона като „гръко-православни“. През 1964 г. е приет нов Закон за православните църкви в Австрия. С решение на Св.Синод на БПЦ, през октомври 1967 г. във Виена е изпратен доц. ставрофорен проиерей Николай Шивачев да създаде Българска православна църковна община (БПЦО). Идеята получава подкрепата на българската православна общност и минавайки през сложна процедура, на 19 май 1969 г. **Българската православна църковна община „Св. Иван Рилски“** е призната от австрийската държава. Тя застава редом с Константинополската, Сръбската и Румънската православни църковни общини и е член на Австрийския съвет на признатите църкви. Енорията ѝ е във Виена и областта, но свещеникът обгрижва и православните българи в Линц, Грац, Клагенфурт, Залцбург, Инсбург. БПЦО организира изложби на български икони, симпозиуми, църковно-музикални концерти. Председател на БПЦО след проиерей Н. Шивачев е Ставрофорен иконом и Архиерейски наместник Иван Петкин. Той от 1991 г. издава „**Енорийски лист**“ на немски и български с материали за православието и за живота на църковната община. От 1997 г. се водят часове по вероучение за децата от българското училище във Виена. Създадена е и Младежка секция, където младите българи разглеждат въпроси от православието.

Много значимо събитие от втората половина на ХХ в. е закупуването през 1975 г. на „**Дом Витгенщайн**“ от българската държава. България спасява от разрушаване един австрийски паметник на културата и си осигурява културно пространство в културната столица на Средна Европа, Виена. Това се дължи на дълновидността на Людмила Живкова и инициативата на българския посланик по това време. От 1978 г. във Виена функционира **Български културен институт „Дом Витгенщайн“** като разширена културна служба към българското посолство. Института се издържа от Министерството на културата. Домът разполага с 4 изложбени зали, театрална зала, конферентна зала, библиотека. Дейността му не се ограничава само в столицата, а е насочена и към останалите райони на Австрия. В двора на института има паметник на Св.св. Кирил и Методий, където на 24 май българите полагат цветя. През 1979 г. от името

на общността се създава **Дружество „Приятелите на Дом Витгенщайн”**, с цел: да поощрява развитието на българо-австрийските културни връзки и изграждането на научен институт за изучаване на историята и развитието на българо-австрийските културни връзки, и проучването и публикуването на факти и документи, намиращи се в австрийските архиви и библиотеки и имат значение за историята на България.

Едновременно с устройването на Дом „Витгенщайн” през 1978 г. е основан **„Български изследователски институт в Австрия” (БИИА)**. Дейността му е в следните направления: организиране на лекции и на международни научни срещи и конференции по проблеми от българската история, култура, езиковедство и литературознание, както и по актуални теми, свързани с участието на България в Европейския съюз; съвместни научни проекти с австрийски и български научни институции; представяне и популяризиране на българската култура; издателски проекти, както и поддържане на специализирана библиотека. Въпреки своите ограничени персонални и финансови ресурси БИИА извършва многостранна плодотворна дейност. През периода 1978-2008 г. той е организатор на 82 международни научни конференции, 158 лекции, 21 документални изложби, издава на немски език 41 научни сборника и изгражда научна библиотека. БИИА е закрит от българската държава на 31 декември 2009 г.

След 1989 г. в Австрия, наши сънародници създават редица организации, с различни идейни и партийно-политически позиции. През декември 1989 г. във Виена е създаден **Комитет за спасение на българската нация** с филиали в САЩ, Италия, СССР, Германия, Франция и Великобритания. Също в австрийската столица са създадени—**Инициативен комитет за българска федерация, Комисия за правата на българите в чужбина, Съюз на българските емигранти в Австрия, Български клуб за Федерална Европа** и др.

Вече бе посочено, че висшите училища в Австрия имат сериозен принос за формирането на българската интелигенция през втората половина на XIX и първата половина на XX в. В годините на Втората световна война учебният процес е разстроен. През 1945 г. австрийските университети отварят врати и още през лятото е регистрирано българско студентско дружество, което приема за свой патрон името на проф. Асен Златаров. **Българско студентско дружество „Проф. Асен Златаров”** извършва активна дейност за популяризиране на българската култура и активизиране на контактите с висшите училища в България. През 1975 г. във връзка с 30-годишнината на БСД „проф. А. Златаров” е наградено от България с орден „Кирил и Методий” I-ва степен. След 1989 г. много българи се възползват от действащата, сключена от Людмила Живкова, двустранна спогодба за образование между България и Австрия, според която българските студенти имат безплатен достъп до университетите на Австрия. Само за няколко години броят на българите студенти в Австрия достига 4000 души. След 1992 г. и Студентското дружество остава без помещения, които да използва за обществена дейност. През 1997 г. след ремонта на помещенията на „Шварценбергплац”, дейността се активизира и през 1998 г. е създаден Сту-

дентски театър, но след 2000 г. дейността отново е сериозно затормозена от липса на помещение. През последните години във Виена е създадена **Българска студентска организация КИТ (KIT – VBSO)**.

До 1989 г. България поддържа училища към българските посолства в Москва, Варшава, Берлин, Виена, Женева, Париж, Лондон, Бон, Рабат, Тунис и Хаваана. На 19 март 1991 г. е прието Постановление на Министерския съвет, с което тези училища се закриват. Издадена е Заповед, обучението на децата през учебната 1991/1992 година да премине към дружества, църковни настоятелства и фирми. Финансовото осигуряване да бъде от дарители и такси на родителите. Така през 1991 г. във Виена като сдружение с идеална цел е регистрирано **Българо-австрийско училище за занимания в свободното време „Св.св. Кирил и Методий“**. Да обучава децата на българите в Австрия по български език и литература, история и география на България. Доайен на българската колония във Виена през 90-те години е българският арменец Гарбис Папазян, родом от Сливен. За откриване на българското училище, той прави дарение от 5000 шилинга. Учредителното събрание на училището е на 31 януари 1992 г., а през месец февруари то отваря врати. Училището се помещава в жилищния комплекс на българското посолство. Издържа се от дарения и учебни такси на родителите. Обучава около 60 деца годишно на дипломатическите служители, на временно или постоянно пребиваващи българи в Австрия, и деца от смесени бракове.

През 2004 г. във Виена две българки слагат началото на **Танцов ансамбъл „Китка“**. В трупата вече участват 30 души, повечето българи. Ансамбълът участва във фестивали в Австрия, фолклорни празници на българите в Чехия, а през май 2009 г. в Международния фестивал „Орфей“ в Италия. От август 2006 г. в австрийската столица излиза двуезично списание **„Българите в Австрия“**. Целта му е да информира българи и австрийци за минали и предстоящи събития, интересни личности, законови положения в Австрия. Публикуват се авторски материали, мнения и дискусии по актуални теми. Излизат 6 книжки годишно с тираж 5000. Издател е **Културно сдружение „Българите в Австрия“**. През август 2009 г. по виенското радио “Orange” 94.0 FM, започва **Радиопредаване „Ние българите“** (Radiosendung “WIR BULGAREN”). Културно-информационно предаване на български език, което се излъчва веднъж месечно по 60 минути. В края на декември 2010 г. по австрийски телевизионен канал ОКТО започва предаване на български език, което е по идея на българската студентска организация КИТ (KIT – VBSO). **Телевизионно предаване „В 7” (TV – Sendung “В 7”)** е с название **„Бригада“** – в смисъл, съвместна дейност. Българската общност в Австрия не е официално признато малцинство и не й се полага ефирно време. Но е получила специална възможност за изява.

През 2003 г. в гр. Линц е създадено **Българо-австрийско дружество за културен обмен „Дунав“**. Целта е *„да съдейства за поддържането и развитието на езика и културата на живеещите в Австрия българи, на връзките им с родината, да допринесе за заздравяване на отношенията между България и Ав-*

стрия на културно и образователно ниво, както и за взаимното разбиране с другите националности в тази страна”. Изгражда библиотека с художествена литература, аудио- и видео материали, посветени на българската култура и традиция. В същия град през 2004 г. е създаден **Българо-австрийски културен и информационен център „София”**. Дейността на центъра е в няколко насоки: съхраняване на българския език и традиция; популяризиране на българската култура; поддържане на връзки с България и запазване на българската идентичност; взаимно разбиране и културно сътрудничество с австрийското население и другите националности в Горна Австрия. Към центъра са създадени театрална формация и фолклорен състав, а от 2005 г. и **Българско неделно училище**. Пак в гр. Линц през 2005 г. е основан **Клуб „Орфей”**. Инициатор е доц. дфн. Димитър Дунков. Членовете са обединени от интереси към изкуствата—литература, музика и др. Програмата на клуба е насочена към историята, културата и съвременността на Югоизточна Европа. Популяризират се българо-австрийските културни връзки. Клубът всяка година организира за членовете си учебни екскурзии в България и други балкански страни. Неотменна част от програмата са туристически маршрути и посещения на исторически и природни забележителности в Родопите. През февруари 2010 г. в Линц е основано **Българско училище „Орфей”**. Започва с 20 деца в две групи: начален курс 1-4 клас и прогимназиален курс 5-7 клас. Преподава се български език и литература, български фолклор, история и география на България. През ноември 2004 г. започва предаване на български и немски език **Радио България—Линц** на вълните на Радио ФРО, Линц, (“Radio Bulgaria”, auf den Wellen von Radio FRO, Linz, 105 MHz). Предаванията са адресирани до широк кръг слушатели в Линц.

В гр. Грац през 2006 г. е основан **Българо-австрийски културен център**. Целите са съхраняване на българската култура и идентичност. В гр. Залцбург от 4 до 6 май 2011 г. се провежда фестивала „Европа на майчините езици”, който тази година е посветен на България и българската литература, кино, музика, изобразително изкуство. Писателите Илия Троянов и Димитър Динев са сред популярните автори пишещи на немски език. Други като Владимир Зарев, Алек Попов и поетесата Мирела Иванова са преодолели езиковата бариера и произведенията им се четат в Австрия и Германия. Български художници, певци и инструменталисти продължават традицията от миналия век да се радват на интереса на публиката.

Един от гениите физици на 20 в. е българинът Стефан Маринов – физик антирелятивист. Той отрича Айнщайн, доказва че абсолютното пространство на Нютон съществува и открива „алтернативни енергии”. През 1977 г. този изпреварил времето човек е изгонен от България и живее в Белгия, САЩ, Франция, Австрия. Но на Запад също не е приет с отворени обятия, защото консерватизма в академичните среди и недоверието в политиката обитават не само на Изток. Най-продължително живее в Австрия, където загива 1997 г. изхвърлен от седмия етаж на Университетската библиотека в Грац. Освен гениален физик, Стефан Маринов е и изключителен писател сатирик. Според сп. „ТОП 100” Стефан Маринов е гени-

ален български физик, основател и директор на Института по фундаментална физика в Грац. Той описва явлението „двукомпонентност на магнитното поле”. Въз основа на своята теория той изгражда редица експериментални прибори, между които и „моторът на Маринов”. Веруюто на Стефан Маринов: *”Мирът е възможен, свободата и братството са възможни, прекратяването на отравянето на природата е възможно и това може да се постигне не в някъкво далечно бъдеще, а в близките години на нашия бързо променящ се живот”*, тревожи политици, нефтени, газови и прочее монополи. Вместо да получи нобелова премия за физика или за литература, той е лишен от живот, а човечеството от един нов Прометей.

През август 2005 г. започва да работи **Български информационен портал за Австрия**. Предоставя разнообразна информация за живеещите в Австрия и за възнамеряващите да отидат в тази държава. (E-mail: info@bgmedia.at; Уеб-сайт: www.bgmedia.at). Работи и **Информационен портал „Заедно” за българите в Германия и Австрия**. (Уеб-сайт: www.zaedno.eu). Българската общност има и други медии.

Към 1990 г. българите в Австрия, по приблизителни данни, са около 6 хиляди, но през 2005 г. те са вече около 30 хиляди. Малка част от тях са градинари и техни потомци. Мнозинството са високо образовани специалисти: музиканти (певци и инструменталисти), лекари, инженери, архитекти, художници, търговци. Живеят в големите градове Виена, Линц, Грац, Клагенфурт, Залцбург, Инсбург и др. Те бързо се интегрират в обществото и значителна част от тях имат добро материално положение. Но има и общи работници и криминален контингент. Всичко това е предпоставка за продължаване дейността на съществуващите и създаване на нови организационни структури.

По данни публикувани официално в Р Македония, според Австрийски статистически данни от 2002 г. македонците са 13 696 души, а по преценка на Р Македония 10-15 000 души.

Държавната агенция за българите в чужбина активно сътрудничи с организациите, училищата и медиите на българите в Австрия. През 2001 г. ДАБЧ заедно с БКПО организира и провежда в „Дом Витгенщайн” научна конференция на тема „Христо Ботев – геният и времето”. БИИА и Дружеството „Приятелите на Дом Витгенщайн” през 2008 г. са удостоени от ДАБЧ с паметния медал „Иван Вазов”.

Децата на българската общност в Австрия активно участват в организациите от ДАБЧ конкурси за рисунка, литературно есе и народна песен. Учители от българските училища във Виена, Линц и Грац, са активни участници в срещите организирани първоначално от Агенцията, а по-късно и от Асоциацията на българските училища в чужбина. ДАБЧ активно съдейства за участие на българските училища в Австрия, в българската Национална програма „Роден език и култура зад граница” и други инициативи.

В Австрия има значителна група емигранти от бивша Югославия, част от които са българи от Македония, Западните български земи, горани от Косово. След разпадането на Югославия сред емиграцията от Република Македония продължава да се води активна противобългарска пропаганда от

Скопските власти, също от Македонската църква. Сърбия работи активно сред „югославяните“, а България все още не е създадала постоянен контакт с тези свои чеда.

2. 5. Във Федерална Република Германия

Контактите и взаимоотношенията между българи и различни германски племена са установени в древността. През IV-III в. пр. Хр. Един народ “болги” или “белги”, според английски изследвания “буйлг”, “буйлгар”, напуща поселенията си в Средна Азия, район, който се приема от повечето специалисти за прародина и на българите. Този народ преминава през цяла Европа от изток на запад и през II в. достига до Британските острови. По същият път, през II-I в. пр. Хр. преминават баварците, които начело със своя вожд Балгер, през V в. достигат днешна Бавария. Според изследвания на немски учен, баварците и специално княжеския род на Балгер (германците не могат да изговорят или напишат с латиница БЪлГЪр) имат общ произход с българите.

През III-IV век в Източна, а през V-VI век в Средна и Западна Европа, българите са в постоянен контакт с различни германски племена и племенни съюзи. Българите от Средния и Долния Дунав активно участват в походите срещу Западната и Източната Римска империя и в създаването на нови държави.

Дунавската българска империя има обща граница с Франкската империя на Карл Велики (768-814 г.), с неговия наследник Людовик Благочестиви (814-840 г.) и с германските държави, след разпадането на тази империя. Български поселения възникват и в Западна Европа, включително в земите между реките Рейн и Елба. Тези българи, изгубвайки езика и културните си традиции, приемат немска идентичност.

Връзките между дунавските българи и германците, след нахлуването на османците в XIV в., силно намаляват. През XVI в. българи, православни духовници, контактуват с лютераните в Германия, а през XVIII в. българите търговци в Лайпциг започват да се разграничават от гърците. Възстановяването на връзките започва в началото на XIX в., когато българи се насочват към германските университети. В Хайделберг и Мюнхен 1825-1831 г. учи просветителя д-р Петър Берон. От 1845 до 1847 г. в Лайпциг учи основоположника на българското вестникарство Иван Богоров. През 1846-1847 г. той редактира и издава в Лайпциг първия български вестник „**Български орел**“.

Постиженията на Германия в образователното дело и педагогиката до 1878 г. са известни на нашите възрожденци и се ползват при изграждането на българското учебно дело. След 1878 г. интересът към германското образование, литература и изкуство, наука и техника се засилва и остава постоянен. През 1879-1892 г. Княжество България и Източна Румелия (до 1885 г.) дават стипендии и парични помощи на 115 българи да следват в Германия. В предпочитанията на българската държава през този период германските висши училища се нареждат след руските и австро-унгарските, и са редом със швейцарските. До 1909 г., само студентите стипендианти в Германия са 110, но българите

които учат в страната са много повече. От 1879 до 1899 г., само в Лайпцигския университет учат 101 българи. В 20 германски университетски градове се учат българи, но в Лайпциг, Берлин, Мюнхен, Дрезден, Хайделберг, те са сред най-многобройните групи чуждестранни студенти. В посочените градове, също в Ерланген, Хале, Фрайбург се създават български студентски дружества. Българско студентско дружество „Шипка“ е създадено в Мюнхен през 1879 г. От 1900 до 1918 г., в немските университети, българи защитават 194 дисертации по хуманитарни, медицински и технически науки.

На 16 февруари 1916 г. в Берлин е учредено **Българо-германско дружество**, което да помага за развитие на културните и икономическите връзки между двете страни. Дружеството има клонове в редица германски градове и съдейства за запознаване германското общество с българската история, литература, българския език и културни традиции. Осъществяват се гостувания на български писатели, организират се художествени изложби, концерти на български художници, певци и инструменталисти. Видният филолог и етнограф, в Лайпциг професор Густав Вайганд създава „Българска библиотека“, издава „Българска граматика“, „Българо-немски речник“, а през 1925 г. основава списание „Балкан-архив“.

След Първата световна война интересът на българите към немските университети се запазва. В Германия продължават образованието си много млади българи от Македония. В Лайпциг учат много българи от Вардарска Македония. През януари 1923 г. те създават **Македонско студентско дружество**, което си поставя за задача да помага на членовете си и да направи известни на германската и европейската общественост злодеянията на сръбските власти в Македония след 1913 г. През септември същата година, студенти от Вардарска и Егейска Македония създават в Берлин **Македонско студентско дружество**, което си поставя за задача да разпространява сред германското и европейското общество, идеята за освобождение на българите в Македония от сръбски и гръцки гнет. От 5 до 8 януари 1925 г., делегати на седем студентски дружества на българи от Македония следващи в Берлин, Виена, Париж, Грац, Прага, Букурещ, провеждат в Лайпциг Учредителен конгрес на **Македонския студентски съюз** в чужбина, който си поставя за цел да възпитава в своите членове родолюбие и активна обществена позиция. Съюзът създава свои клонове в германски, френски, австрийски, италиански, белгийски, полски, унгарски университетски градове, също прес-центрове към Македонските студентски дружества в Букурещ, Цариград. От 1931 г. започва да издава списание „**Млада Македония**“ на френски език.

През 1926/1927 учебна година в Германия следват 302 българи от държавната територия на България. Този интерес продължава през 30-те и първата половина на 40-те години на XX век, и в годините на Втората световна война. Освен следването в Германия се правят различни специализации. Част от специалистите, които завършват или специализират в Германия, остават в страната и слагат началото на българска общност от високообразовани и талантиливи

специалисти–лекари, художници, музиканти, инженери, архитекти и др.

Световноизвестният художник Никола Михайлов, завършва Мюнхенската художествена академия 1899 г. Специализира в Париж и Лондон и 1900 г. отваря училище по рисуване в Мюнхен. От 1911 г. той се установява в Германия като художник на свободна практика. Живее в Берлин и Хамбург. Посещава САЩ, Аржентина, Чили, Бразилия, Италия, Англия, Австрия и рисува главно портрети на известни личности, на жени, фигурални композиции по митични сюжети, пейзажи.

Създателят на Стимулационното учение и един от създателите на Общата биология, българският учен, академик Методи Попов, през 1904-1909 г. специализира в Зоологическия институт при Мюнхенския университет. През 1911-1912 г., той специализира в Берлин, Париж и Лондон, а от 1924 до 1930 г. издава в Берлин, научното списание „Целстимулационсфоршунген“.

Художникът Кочо Гърнев завършва през 1930 г. Мюнхенската художествена академия и остава да работи в този град. Той устройва в различни страни 13 самостоятелни изложби. Известният български композитор, пианист и диригент Панчо Владигеров завършва музикално образование, през 1918 г., а в 1920 г. Академията на изкуствата, в Берлин. От 1920 до 1932 г. работи като композитор и диригент в Дойчес театър при известния режисьор Макс Райнхард. Братът близък Любен Владигеров учи цигулка във Висшето музикално училище в Берлин. След 1918 г. двамата братя концертират с голям успех из цяла Германия. След 1921 г. Любен Владигеров концертира в Швеция, Полша, Чехословакия, Франция, Унгария. Той работи като концерт-майстор и солист в театъра на М. Райнхарт.

Известният пианист и музикален педагог Сава Савов завършва Лайпцигската консерватория 1934 г. и се установява като концертиращ артист в Берлин до 1939 г. От 1939 до 1944 г. е преподавател в Консерваторията на гр. Любек. След края на Втората световна война, живее в Цюрих, Швейцария и концертира в европейските страни. Архитектът Витомир Габровски завършва през 1939 г. Висшето техническо училище в Дрезден и работи в Германия до 1944 г. Диригентът Любомир Романски първо учи в Държавната музикална академия, в София. След това завършва Славянска филология в Хумболтовия университет в Берлин, а през 1938 г. постъпва в Държавното висше училище за музика, специалност дирижиране, което завършва 1940 г. Започва работа като диригент на оперните театри във Франкфурт на Майн (1940-1946), Висбаден (1946-1948), Гелзенкирхен (1950). От 1946 г. ръководи Франкфуртската певческа академия. Гостува с успех в Испания, Франция, Швейцария, Австрия, Холандия и др. Известният виолончелист Константин Попов учи във Виена и завършва Лайпцигската консерватория през 1933 г. От 1932 г. е член на „Амати-трио“, с което концертира из цяла Европа, изнася и самостоятелни концерти. Цигуларката Недялка Симеонова учи в Дрезден. През 20-те и 30-те години на ХХ в. специализира в САЩ и изнася концерти по света. През 1941 г., тя идва в Германия и свири в Дрезденската филхармония, а от 1942 до 1944 г. е концертиращ артист. Цигуларят виртуоз Васил Чернаев до 1932 г. учи в България. Участва в Първия международен музикален конкурс във Виена и получава диплом. През 1938 г.

Чернаев постъпва в майсторски клас в Берлинската консерватория, а от 1940 г. започва да преподава в нея. През 1941 г. концертира в редица германски градове, също в Белгия, Франция, Холандия, Люксембург.

С тези имена само се маркира активното участие на многобройните българи в културния и стопански живот на Германия през разглеждания период.

Българската трудова емиграция пристига в Германия през 30-те и първата половина на 40-те години на ХХ в. През 1932 г. Петър Кабакчиев от с. Драганово, Търновско отива с градинарска група в Германия. Първите български градини се създават около Мюнхен, а по-късно около Лайпциг и други градове в югоизточна Германия. До края на 30-те години, в този район има 20-30 български градини. В годините на Втората световна война от България се набират работници за Германия, които работят в промишлеността, услугите и селското стопанство. От окупираните територии на Съветския съюз са докарани българи – от Бесарабия, Приазовието и Крим. Всебългарският съюз „Отец Паисий“, установява контакт с тези българи, изпраща им календари, книги и работи за тяхното приобщаване към България.

Въпреки тежките години на войната хиляди българи учат, работят и се извяват в Германия. През 1941 г. в Щутгарт е създадено **Германско-българско дружество за приятелство**, което съществува до днес. Съдбата на българите коренно се променя след 6 септември 1944 г., когато България обявява война на Германия. До германската капитулацията на 9 май 1945 г. една част от българите в Германия се стремят да се завърнат в България, но и много остават в Германия. Повече от 2000 българи студенти остават в Германия, а след 1945 г. значителна част от тях отиват в САЩ, Австралия и други страни. От България тръгва значителна политическа емиграция на българи завършили и специализирали в Германия, Австрия, Швейцария и други страни. Те се страхуват от установената комунистическа власт и бягат на запад като част от тях се установяват в Германия. След 1945 г. съдбата на българите в Съветската и другите окупационни зони, на които е разделена Германия, е различна, но всички те формират значителна българската общност в тази страна.

През втората половина на 20 век съществуват две германски държави, **Федерална република Германия** и **Германска демократична република**, които са разделени от ”желязната завеса”, включително столицата на Западен и Източен Берлин. Положението на българската общност в двете германски държави е различно, преди всичко от отношението на Народна Република България към тях. Социалистическа България осъществява най-широко сътрудничество с ГДР и с българите живеещи, работещи и учещи там. С ГФР се поддържат добри търговски отношения, но с българската общност и нейните организации в страната контактите са различни. Към най-представителната българска организация в чужбина по това време, **Българското академично дружество „Д-р Петър Берон“**, основано в Мюнхен на 23 май 1965 г., отношението на НРБ е враждебно. Тъй като това дружество обединява български интелектуалци в странство, обявени от комунистическия режим за „вражеска емиграция“. Дей-

ността му се проявява в организиране на академични тържества и публикации, посветени на историята и културата на България. Членовете на БАД „Д-р П. Берон“ се стремят да запазят връзките на българската национална култура със западноевропейската, за да бъде неделима част от общоевропейската култура. Дружеството обединява интелектуалци с различни политически убеждения и се стреми да брани интересите на България в тяхната всеобхватност. Пръв председател е бележитият поет и публицист д-р Христо Огнянов, в домът на който е проведено учредителното събрание. Издание на дружеството са „Български годишници“, отпечатани са два солидни тома на френски, немски и английски. За членове са привлечени видни българи от западния свят: от Западна Германия са писателят, философ и общественик Стефан Попов, проф. д-р Никола Странски, проф. Никола Долапчиев и други; проф. д-р Константин Кацаров от Швейцария; проф. д-р Славчо Загорски от Австрия; проф. д-р Йосиф Гагов от Италия; литературоведът Петър Увалиев от Великобритания; д-р Живко Желев от САЩ и много други. След смъртта на Христо Огнянов през 1997 г. дейността на дружеството е замразена, но то не е закрито и дейността му за популяризиране на българщината, специално в западния свят, може да бъде възобновена.

След демократичните промени в Източна и Средна Европа в отношенията между обединена Германия и Република България, както и в положението на българската общност, настъпва нов период. След 1989 г. Германия става желана цел за значителна част от новата ни емиграция. Към 1990 г. в Германия постоянно пребивават около 20 хиляди, а законно живеят 14 хиляди българи. Мнозинството от българите в Германия са специалисти: лекари, инженери, музиканти, художници, научни работници, търговци и имат добро материално положение. По-големи групи има в градовете Берлин, Мюнхен, Хамбург, Франкфурт, Щутгард, Лайпциг, Хале и др.

В Берлин живее българина Асен Чилингиров, културолог, изкуствовед, медиевист, историк. Той е посветил живота си на изследването на българската история и култура. През периода 1971-1998 г. проф. Чилингиров работи като научен сътрудник в Института за защита на паметниците на културата в Берлин. Чете лекции в Хумболтовия университет в Берлин и в Лайпцигския университет. Автор е на повече от 500 научни публикации в областта на средновековната история и изкуство. Участник в много международни конгреси и конференции в ГДР, ФРГ, Швейцария, Италия, СССР, България. Член на редакционните и авторските колективи на 7-томната Енциклопедия на изкуствата (*Lexikon der Kunst, Leipzig, 1971-1992*) и 11-томната Енциклопедия на средновековното изкуство (*Enciclopedia dell' arte medievale, Roma, 1985-2000*). Научно-изследователската му дейност е свързана с многобройни пътувания в Гърция, Сърбия, Румъния, Македония, Албания, СССР, Швейцария, Италия. Асен Чилингиров е специалист по културната древност на Балканския регион. През един 40-годишен период е изследвал всички средновековни паметници на Балканите. Най-новите му трудове на български език са: „Църквата „Св. Гер-

ман” до Преспанското езеро, Берлин, 2001; България/Византия/Русия, сборник статии, Берлин 2002; Готи и гети, сборник статии, София, 2005; Цар Симеоновия Съборник от X век. Изследване, Берлин, 2007; Българската архитектурна школа, София, 2007 и други.

Според проф. Чилингиров българите са покръстени още през I век от апостолите Павел, Ерм и Андрей. Те са първите християни в Европа. През IV-VI в. апостолическото християнство има на Балканите 800 храма. Този изключителен изследовател на историята и културата на Балканите е направил толкова много, че заслужава най-високо международно признание.

През 2010 г., според твърденията на българите в Германия, те са над 90 хиляди души. Според официалната германска статистика, към края на 2009 г. броят на българите в страната е 61 854 души. В столицата Берлин, българите са повече от 5000 души. Много бързо се увеличава броят на българските студенти в страната и през 2007 г. е 11 816 души, втора по численост група сред чуждестранните студенти.

Наред със законно пребиваващите 12 хиляди студенти и специалисти, няколко хиляди специалисти и работници има и незаконно пребиваващи българи. Наред с добрите специалисти и квалифицирани работници, има контингент, който извършва криминални деяния и носи лоша слава за българите.

Според статия в списание „Шпигел”(25.05.2011 г. Вести), германската държава и обществото се оказват неподготвени за потока от българи и румънци, които идват в страната след 2007 г. Много от тези хора са подложени на „Легално робство”. Дейностите, които преди десетилетия са изпълнявали „гастарбайтерите” от турски и арабски произход, сега са поети от българи и румънци, а турци и араби често са техни работодатели или хазяи. *„Като граждани на ЕС те (българите и румънците) не влизат в нито една от интеграционните програми. За имигрантите от турски и арабски произход има интеграционни курсове и помощи. Българите и румънците са оставени на произвола на съдбата... Отсега се вижда, че се повтарят старите грешки на някогашната политика спрямо гастартбайтерите. Създават се паралелни общества, а политики и институции отново наблюдават безучастно този процес”.*

В Германия има многохилядна емиграция от бивша Югославия, само в Северен Рейн Вестфалия те са 130 хиляди. Десетки хиляди са „югославяните” – българи по произход, в Германия, но до този момент нито българската общност там, нито България са изработили подход за единение с тези българи. Република Македония и Сърбия продължават противобългарската пропаганда сред тях. В Р Македония има официална публикация от 2009 г., според която по официални данни на Германската статистика от 2006 г. македонците са 62 295, а по преценка на Р Македония те са 75-85 000 души.

Германското общество има положително отношение към българите и в тази страна непрекъснато се създават различни организации. Характерно за Германия е, че организациите в които членуват нашите сънародници, обикновено са смесени, а председателите в повечето случаи са германци. Не е направено специално

изследване, кои са повече на брой сред инициаторите за създаването на организации, германците или българите. Вече бе посочено, че НРБ не одобрява дейността на БАД „Д-р Петър Берон”, но създаденото през 1975 г. **Германско-българско културно дружество „Иван Вазов”** в гр. Есен, развива културна дейност, която се приема в България. Това дружество след 1990 г. наред с културните инициативи, развива много активна благотворителна дейност. Неговият председател г-жа Калинка Кюпер, бе избрана през 2010 г. за **Българка на годината (През 2008 г. Държавната агенция за българите в чужбина учреди награда на името на „Св. Злата Мъгленска”, която се дава на наши сънародници в чужбина, защитили националната си принадлежност и човешко достойнство, както и постигнали значими успехи в областта на образованието, изкуствата, науката, културата и др.)** През 1978 г. е основано **Германо-българско културно дружество** в Дармщат, което разполага с клубни помещения в центъра на града. То организира изложби и лектории по различни теми от миналото и настоящето на България. След 1990 г. дейността му е внасочена за събиране и изпращане на хуманитарни помощи в България. Дружеството прави дарение на 12-местен микробус за Културно-информационния център „Босилеград” на българите в Сърбия. В 1982 г. е създадено **Германо-българско дружество „Кирил и Методий”, Франкфурт на Майн** да съдейства за разбирателство и създаване на контакти между българите и приятелите на България в Германия, да популяризира българската култура и история. От ноември 2005 г. по инициатива на председателя на дружеството д-р Ернст Юде е открит Културен център.

След демократичните промени в България създаването на организации в Германия става масова практика. През 1990 г. е създадено **Дружество на приятелите на България – Берлин/Бранденбург**; 1992 г. **Германо-българско дружество – Лайпциг**; 1993 г. **Германо-българско дружество в Бавария – Мюнхен**; 1995 г. са създадени няколко дружества – **Германо-българско дружество за насърчаване на връзките между България и Германия**, създадено в Марбург със седалище в Берлин и филиали в Марбург, Хайделберг и Йена, а издателството „Библион” е в Мюнхен, **Германо-българско дружество Саксония-Анхалт – Магдебург**, **Германо-българско дружество – Мьосинген** и **Германо-българско дружество – Хамбург**; 1996 г. **Германо-български клуб – Бон** и **Германо-български форум – Берлин**; 1998 г. **Германо-българско дружество – Тюрингия**; 2003 г. **Български културен кръг – ХанOVER**, **Български културен форум „Мартеница” – Щутгарт**; 2005 г. **Дружество „Приатели на България” – Пютлинген** и **Клуб на българските жени и българските семейства в Хамбург**; 2006 г. **Българска Общност – Берлин**; 2008 г. **Арт форум „Орфей” в Дюселдорф**; 2010 г. **Германо-българско дружество „Дунав” – Дюселдорф** и още десетки в градовете Дрезден, Манхайм, Варденбург, Щауфенберг, Билефелд, Вайнщат, Кобленц и др. Целта на тези организации е да насърчават двустранното сътрудничество във всички сфери на обществения живот, да популяризират българската култура и да улесняват междуличностните контакти между българи и германци. Към много от организациите са създадени хорове и танцови трупи. Всички те извършват и хуманитар-

ни инициативи, но има специализирани организации като **Германо-българско дружество „Помощ за децата”** в Ноенкирхен-Зигертсбрун, Бавария и **„Помощ за България”** във Франкфурт, които се занимават само с хуманитарна дейност.

Многохилядната група от български студенти и специализанти също осъществява активна организационна дейност. През 1996 г. е създаден **Клуб на българските студенти „Будители”**, Бон/Кьолн. Клубът е регистриран 1998 г. Дейността му е насочена към улесняване контактите на българските студенти в Бон и Кьолн, съхраняване на българската културна традиция. През 2002 г. Бонският клуб е инициатор за първата среща на българските студентски организации в Германия. **Българо-германския студентски съюз „Хъшове”** в Берлин и **Българо-баварското академично дружество „Шипка”** в Мюнхен са създадени през 2000 г. **Академичен съюз „Кирил и Методий”** в Карлсруе е създаден 2002, а **Фен клуб България** в Кобленц през 2003 г. **Българо-германско студентско дружество „Плиска”** в Хамбург, **Българско студентско дружество „Бай Ганьо”** в Манхайм и **Български академичен съюз в Щутгард**, **Българска организация в Рурска област** – седалище в Бохум, са създадени през 2004 г. **Български академичен клуб „Паисий”** – Мюнстер, **Българско студентско дружество „Златен век”** – Ерланген и Нюрнберг и **Българско студентско дружество „Св. Климент Охридски”** – Бремен са основани 2005 г. **Българско студентско дружество „Съединение”** – Дармщат е създадено 2006 г. **Асоциация на българските студентски сдружения в Германия** – Карлсруе е учредена 2007 г. и обединява седем организации. Към организациите са създадени танцови трупи, които представят българския фолклор. Целта на отделните организации и на асоциацията е да сплотява студентите българи в Германия; да защитава техните интереси пред немските, българските и европейските институции. Студентските организации работят много активно за изграждането на „мост”, на културна и академична основа, между Германия и България, за устройване на българските студенти в новата среда.

Важен фактор за сплотяване на българската общност и за съхраняване на националната идентичност са българските православни църковни общини. През 1982 г. българите във ФРГ създават в гр. Мюнхен първата си **православна църковна община „Св. Климент Охридски”**. Веднага след нея е създадена **БПЦО „Св.св. Кирил и Методий”** в Щутгард. Но след това настъпва известен период на застой. През 1990 г. България тръгва по пътя на демокрацията, но в БПЦ е внесен разкол. Едва през 1994 г. в столицата на обединена Германия, Берлин е създадена **БПЦО „Св. Цар Борис Покръстител”**. От 1995 г. митрополията на **Средно и Западноевропейската епархия** на БПЦ е преместена в Берлин. Тя е управлявана от митрополит Симеон и викарий Константиантски епископ Антоний. Закупена е сградата на протестантски храм, която е ремонтирана и преустроена в **Български православен храм „Св. Цар Борис Покръстител”**. Днес БПЦО в Германия вече са 10 на брой. Новите общини са: **БПЦО „Св. Седмочисленици”**-Лайпциг; **БПЦО „Рождество Богородично** – Бон/Кьолн; **БПЦО „Св.св. Кирил и Методий”** – Хамбург; **БПЦО „Св. Ана”**-Пасау; **БПЦО „Св. Георги Победоносец”**-Дюселдорф; **БПЦО „Св. Николай**

Мирликийски”- Регенсбург; БПЦО „Св. Петка Търновска” – Манхайм.

От 70-те години на 20 в. има **Български неделни училища** към посолствата на България в Източен Берлин и в Бон. През 1991 г. те са закрити като държавни училища. Берлинското е подновено като частно **Неделно училище**, ръководено от Училищно настоятелство. В него се преподават: роден край и родинознание (от 1 до 4 клас), български език и литература, география и история на България, музика, свят и личност (от 5 до 12 клас). През 2009/2010 учебна година част от обучението се финансира от Националната програма „Роден език и култура зад граница”. Учениците сами списват и илюстрират вестник „**Буква**”.

През 2001 г. в Хамбург е учредено дружество с идеална цел – **Българско училище в Хамбург**. Занятията се водят в помещения предоставени безвъзмездно от кметството на града. Преподават се български език, история и география на България, родинознание, роден край, човек и общество. Ученици и учители издават вестник „**Звънче**”. Част от обучението се финансира от Националната програма „Роден език и култура зад граница”. **Българско училище в Мюнхен „Паисий Хилендарски”** е учредено през 2008 г. като дружество с идеална цел. През учебната 2010/2011 година се обучават 66 деца. Занятията се водят в учебна сграда, предоставена безвъзмездно от Червения кръст в Мюнхен. Част от обучението се финансира от НП „Роден език и култура зад граница”. Четвъртото българско училище в Германия е „**Златен век**” в **Нюрнберг**. Учредено като дружество с идеална цел през 2009 г. Освен като училище, дружеството развива дейност като културен център на българите в Нюрнберг и околността. Поддържа тесни връзки с институции и дейци в българската и немската просвета и култура и на първо място със **Българското студентско дружество „Златен век”** в Ерланген, което е инициатор за създаване на училището. Характерно за Германия е, че българо-германските дружества, студентските организации, църковните общини и училищата работят заедно и взаимно си помагат. Това е най-важната предпоставка за тяхното развитие и укрепване, в интерес на българската общност.

Българската общност в Германия ползва преди всичко електронни медии. Най-стара е **Българската редакция на Deutsche Welle** в Бон, която започва да работи преди 48 години, на 1 август 1963 г., като до 1986 г. предаването е заглушавано в НРБ. Българските власти заглушават предаването, защото си е спечелило добро име като източник на обективна информация. И до днес Българската редакция на Дойче веле се радва на интерес в Германия и в България. През 2001 г. в Берлин е създадена **Българска радио- и телевизионна програма BG-RTV Berlin/Radio “Bulgaria”**. Излъчват се предавания посветени на български културни и политически събития. Радиопредаванията се излъчват на български и немски език всяка последна седмица на месеца на честота Kabel Berlin 92.6 MHz и UKW 97.2 MHz с обхват Берлин. Телевизионната програма се излъчва всяка първа седмица. Друга медия е **Информационен портал „БГ Парти”**. Интернет портал с различна информация за всички български студенти в Германия, дискусии по различни проблеми, музика и предложения за културни събития. Уеб-сайт: www.bgparty.de. **Информационен портал „Заедно” за българите в Германия и Австрия** на

Българското общество в двете държави. Предлага много и различна информация, новини, фаруми, интернет радио. Всеки регистриран потребител може да публикува новини. Уеб-сайт: www.zaedno.eu.

Два пъти в годината излиза списание «Културни вестн»⁴. Има курсове по български език, фолклорни кръжоци и прочее.

Държавната агенция за българите в чужбина активно сътрудничи с организациите, училищата и медиите на българите в Германия. Предоставени са много дарения от българска художествена и учебна литература, национални носии, български филми и други материали. Особено активни са контактите с българските студентски организации, с които ДАБЧ реализира поредица от инициативи: организиране на Информационна трудова борса за студенти и млади специалисти в Берлин и Мюнхен; съдействие на Дружество „Златен век“ за откриване на българско училище в Нюрнберг и други. Децата на българската общност в Германия са сред активните участници в детските конкурси за рисунка, литературно есе и народна песен, организирани от агенцията.

2. 6. В Република Италия

На Апенинския полуостров, в територията на днешна Италия, българи се заселват още в късната античност. Те активно се намесват в държавно-политическите и етногенетичните процеси през V-VI в. Тогава български отряди, заедно с германски и други племена, нахлуват в разпадащата се Римска империя или я защитават като нейни наемници. Първоначално българите се заселват в северната и централната част на полуострова. Многобройни български поселения възникват през VI век в Ломбардия, Емилия и Венето, когато българите идват заедно с германското племе лангобарди. След 662 г. множество българи водени от Алцег, петия син на кан Кубрат, се заселват като федерати в южната част на полуострова, в херцогство Беневенто. Български поселения има по целият полуостров: вече бяха посочени Ломбардия, Емилия и Венето, също в Пиемонт, Лигурия, Умбрия, Тоскана, Кампания, Апулия, Калабрия, на остров Иския и достигат до Патерно на остров Сицилия. Българите навлизат и трайно се установяват в тези земи не само като войници, а преди всичко като добри администратори, занаятчии, земеделци, търговци.

Още в Панония българите се проявяват като най-добри земеделци в равнинните, мочурливи области, но добре се справят и в планинските райони. Българските благороднически семейства се сродяват с германските и други местни благородници и издигат от своите среди графове, дукове. Но за разлика от Дунавска и Волжска България, на Апенинския полуостров българите не успяват да издигнат династически род. Дори Алцег, представител на един от най-благородните династически родове в Евразия, Дуло, не успява да създаде династия. Много българи като военни предводители и администратори управляват големи градове и области.

Българите търговци, занаятчии и земеделци бързо се интегрират и имат голям принос в развитието на стопанския и културния живот на полуострова.

От техните среди се изявяват духовници, лекари, юристи, художници, музиканти, професори във всички университети. Най-изявените прависти в Италия от XI до XIV в. са българи по произход. Булгаро ди Булгари Златоуст (1069-1166) роден в Болоня, съветник на император Фридрих Барбароса (1152-1190), тълкувател на Римското право, е признат за най-учен правист в Западна Европа по това време. Преписи от неговите трудове се пазят в Париж, Лондон, Виена, Лайпциг, Мюнхен, Франкфурт на Майн. Чрез ръководената от Булгари правна школа се утвърждава най-старият университет в Западна Европа, Болонския. В тази школа се учат студенти от цялата територия на днешна Италия, Германия, Франция, Испания, Англия. Булгаро ди Булгари е наречен Златоуст, титла с която не е удостояван друг юрист след него. Българите донасят своите умения в обработването на кожи, в изработването на струнни музикални инструменти и допринасят за достигане на съвършенство в тези умения. След заселването на българите малкото градче Амалфи на брега на Салернския залив бързо се издига като голям търговски център в Средиземноморието, а неговия Търговски кодекс е възприет от Неаполитанското кралство. Българите търговци от Амалфи търгуват с българите от Балканския полуостров.

Преселения на българи от Балканския на Апенинския полуостров има през X, XI, XII и XIII в. Те стават при падането на Първото българско дунавско царство под властта на Византия, след въстанието начело с Петър Делян и пр. При завладяването на Балканите и Подунавието до Виена от османците също има преселническа вълна към Апенинския полуостров. Старите заселници българи възприемат християнството през VI век в Панония, бързо научават местния език и се интегрират във формирацията се италиански народ. Но те запазват етническото си име в названията на 700 селища, в много топоними и хидроними, в личните си и фамилните имена. Името „българи“ присъства в договори, актове, дипломи, кодекси, регистри, летописи, карти. Според италиански учени, потомците на тези стари български заселници в Италия през XX в. са повече от три милиона. По проблема за старото заселване на българите в Апенинския полуостров, за участието им в стопанското и културното развитие и в етногенезата на италианците, все още няма български изследвания.

От XVII в. българи католици от Балканския полуостров и Подунавието влизат в постоянен контакт с Рим и някои от тях се издигат в йерархията на Римокатолическата църква—архиепископите Петър Богдан, Петър Парчевич и др. През 1651 г. в Рим е отпечатана една от първите книги на новобългарски език „Абагар“. В 1686 г. значителни групи българи католици, спасявайки се от насилията на османските власти, минават северно от Дунав и създават поселенията на трансилванските, карашовенските и банатските българи. През XVIII-XIX в. и православни българи се установяват трайно в земите на днешна Италия. Българите от тези късни преселения вземат участие в борбите на италианците за освобождение и обединение на Италия. Банатският българин Стефан Дуньов (1816-1889) е един от водачите на Унгарската революция през 1848 г. След 1857 г. той пристига в Италия и се включва в отрядите на Гарибалди. Достига чин полковник и кавалер на ордените „Св. Лазар“, „Св. Маурик“ и др. Стефан Дуньов остава в обединена

Италия до края на живота си и се изявява с научна и публицистична дейност. В края на 70-те години на XIX век в Рим се установява банатския българин Евсевий (Еузебио) Ферменджин (1845-1897). Като високообразован човек и полиглот на Ферменджин е поверено редактирането на историята на францисканския орден „Wadingi Annales“. Като наставник на францисканските манастири в Европа и Близкия изток, Е. Ферменджин обхожда тези райони и събира огромен документален материал, включително документи за българската история.

След 1878 г. към Италия се насочват много млади българи, за да продължат образованието си. Интерес се проявява към учебните заведения по изкуствата в Рим, Флоренция, към Ветеринарната медицина, военното училище в Торино и др. Според броя на българите учили със стипендии и помощи, Италия е на седма позиция, но в нея учат и доста българи на своя издръжка. За периода 1898-1909 г. от 61 потвърдени дипломи за завършено ветеринарно образование, 26 са от Италия, следвана от Германия с 13, Франция с 10 и др. През 1926/1927 учебна година по броя на учащи се българи, Италия е на четвърта позиция, а в периода 1940-1945 г. излиза на втора позиция след Германия.

Италия е страна в която през разглеждания период се формира група от българска интелигентска емиграция. Художникът Димитър Добрович през 1848-1853 г. завършва Римската художествена академия. Той живее и твори в Италия до 1893 г. Добрович открива начина на стереофотографията и така улеснява популяризирането на точни цветни копия, на картините на бележитите художници. Световно известният художник Борис Георгиев се установява в Италия през 1928 г. Той е автор на портрети на известни личности от цял свят. От 1931 до 1936 г. този художник живее и твори в Индия, а през 50-те години в Бразилия. През 1937 г. Б. Георгиев получава голямата награда „Короната на Италия“. Картините му се пазят в много галерии и частни колекции по света. През 30-те години на XX век в Рим се изявява известният български художник Александър Добринов, един от европейските майстори на портретната карикатура. Андрей Николов, един от най-талантливите български скулптури, след 1914 г. се установява в Рим и живее и твори в Италия до 1927 г. Определен е за представител на чуждестранните художници в **Международния съюз на художниците в Рим**. А. Николов прави изложби на произведенията си в почти всички европейски столици. Световно известният скулптор Асен Пейков се установява в Италия през 1937 г. Учи в Римската Академия за изящни изкуства и от края на 30-те години се изявява като един от водещите скулптори в страната. А. Пейков създава стотици творби – монументални скулптори, портрети, малка пластика. Печели международни конкурси за монументални скулптори в други страни. Изкуството му е високо ценено в Европа и на континента Америка.

Не по-малко известни са българите в музикалното изкуство. Една от първите български оперни певици Мара Фратева след изявите си в България, гастролира във Франция, а от 1937 г. се установява в Милано. Оперната певица Надя Свиларова през 1923-1924 г. специализира в Италия и остава да живее в страната. Тя пее в „Ла Скала“ в Милано, в Римската опера, оперните театри в

Болоня, Генуа и др. Оперната певица Стоянка Николова, известна с артистичния си псевдоним Елена Николай, в началото на 30-те години се установява в Милано и завършва с отличие Миланската консерватория. Първоначално пее в Кремона, а през периода 1936-1939 г. във всички големи оперни театри в Италия. Гостува в оперните театри по света и печели голяма известност. Известният оперен певец и педагог Христо Бръмбаров от 1929 до 1935 г. учи пеене в Милано и дебютира в оперния театър на Лаго ди Комо, след това в Равена и Милано. През 1936 г. се завръща в България, но концертира в много европейски страни. Редица известни оперни певци са негови ученици. Световно известният бас Борис Христов през 1942 г. пристига в Италия да учи оперно пеене. От 1945 г. участва с голям успех в традиционните концерти на Римската консерватория „Санта Чечилия“ и е приет в пътуваща оперна трупа. През оперните театри на Реджо ди Калабрия, Рим, Венеция, Флоренция, Неапол, Миланската скала, Верона, Б. Христов тръгва към световна слава.

Български търговци и икономически емигранти също се установяват в Италия, но не създават големи колонии. Българските градинари успяват да пробият и в Италия, но срещат силна конкуренция от местното традиционно градинарство. През 30-те години на XX в. 80 градинари от Търновско работят в Италия. През 1944-1945 г. в Италия пристига вълна от българска политическа емиграция, която заедно с интелектуалната и икономическата, формират българската национална общност в страната.

Базиликата „Св. Климент“, е един от най-старите християнски храмове във Вечния град, в нея е погребан 869 г. първоучителя Св. Константин-Кирил. Днес това е най-святото място за българите в Рим. През 1980 г. папа Йоан-Павел Втори провъзгласява светите братя Кирил и Методий за съпокровители на Европа заедно със св. Бенедикт, обявен през 1964 г. от папа Павел VI.

Познати и уважавани български творци в Италия са оперните певци Николай Гяуров, Райна Кабаиванска, художниците Илия Пейков и Алцек Мишев. Ценени в Италия са университетските професори Катерин Катеринов и Красимир Станчев – имена-еталони в областта на българистиката и хуманитаристиката.

През 20-те години на XX век българите забележимо присъстват в Италия и създават първите си организации. Една от тях е **Българското академично дружество „Св.Климент“**. В резултат на неговите действия през 1929 година в базиликата „Св. Климент“ в Рим е открита възпоменателна плоча на първоучителя.

След края на Втората световна война към Италия се отправят доста българи, главно политически емигранти. Опит за организационното им обединение е учреденият в началото на 1949 г. **Комитет за подпомагане на българските бежанци в Италия**. Появява се сп. „Емигрантски преглед“, месечен органи на комитета, което излиза до 1953 година.

В края на 40-те години започва емисия на български език по Радио Ватикана. В началото веднъж седмично, впоследствие всеки понеделник и четвъртък, а редакционният екип се обособява в **Българска секция**.

В края на 50-те и началото на 60-те години на ХХ в. д-р Иван Софранов основава сп. „**Църква и култура**”, орган на „**Българската католическа библиотека в Рим**”.

През 1960 г. е създаден „**Български църковен център**” към Ватикана. През 1966 г. длъжността „делегат визитатор за българите католици в чужбина”, учредена като автономна служба при Конгрегацията за източните служби, е поверена на проф. д-р Георги Елдъров, удостоен за случая с духовния сан архимандрит и с почетната титла монсеньор. По инициатива на проф. Елдъров е създаден и осветен на 13 ноември 1966 г. параклисът „**Св. Йоан Рилски**”. В продължение на десетилетие, той играе ролята на български духовен център в Рим, в който се провеждат религиозни служби, научни конференции и възпоменателни тържества. От 1968 до 1971 г. излиза сп. „**Вяра и просвета**”.

Демократичните промени от 1989 г. създават условия за по-улеснено пътуване и общуване между народите на Италия и България, оттам и за по-големи възможности за учение, работа и трайно заселване. Забелязва се тенденция към увеличаване броя на българските емигранти, главно по икономически причини.

В края на 80-те години на ХХ в. постоянно живеещите българи в Италия са около 1 500. Този брой рязко нараства след 1989 г. По официални италиански данни през 2000 г. българите са вече около 12 000. Според различни италиански периодични издания и по самопреценка на общността, сънародниците ни в Италия вече са над 70 000. Много български инженери, лекари, музиканти, актьори, художници, юристи се ползват с авторитет в италианското общество и спомагат за изграждането на привлекателен образ на България. Стоици български студенти, в годините на демокрацията, са получили висшето си образование в Италия. Според официална публикация в Р Македония от 2009 г., по данни на Италиански статистически институт от 2008 г. македонците в Италия са 89 071, а по преценка на Р Македония 100 000 души.

Днес най-много българи има в Милано и околностите, в Рим и сателитните му градчета, в Бергамо, както и във Верона, Виченца, Падуа и по крайбрежието на Адриатика – Пескара и Централна Италия. Една част от сънародниците ни в Италия имат двойно гражданство. Друга част са със статут на временно или постоянно пребиваващи чужденци. Трета част са на практика нелегални имигранти. Постоянно живеещите българи в Италия, които са придобили италианско гражданство, много успешно са интегрирани в обществото. Сериозен проблем, за една част от сънародниците ни в Италия, е придобиването на документи за постоянно или временно пребиваване.

Сред организациите на българската общност в съвременна Италия има асоциации, фондации, български православни църковни общини, неделни училища и медии. Структурите работят за съхраняването на българската идентичност и за популяризирането на България в Италия, за запознаването на италианската публика с българската култура и за интеграцията на сънародниците в обществото. Организируют вечери на културата, излети, чествания на български празници. Съществуват организации, които освен с културни проекти се зани-

мават и с проблемите на сънародниците. **Асоциацията на българските имигрантки в Пескара**, например, е сдружение с нестопанска цел. Организацията си е оставила за цел да информира за гражданските права и задълженията на българите в Италия, да оказва помощ при интеграцията в италианското общество, да организира вечери, посветени на родните литература и изкуства.

Особено активна дейност развива асоциация „**България-Италия**” във Виченца. Основана е през май 2001 г., за да бъдат предприети инициативи за по-ефикасно сътрудничество между България и Италия. Дейността и е свързана с издаването на книги, със засилване на културния обмен. Организацията си е поставила за задача да съдейства за интегрирането на българите в Италия и на италианците в България. Във Флоренция излъчва емисия на български език **Nova Radio**. Програмата е предназначена за българите в Италия. Предлага новини от областта на литературата, киното, театъра и музиката. Вестник „**Абагар**” е основан през 1991 г. като издание на българския църковен архив в Рим. Неговият главен редактор, архимандрит проф.Георги Елдъров е участник в мащабната инициатива на ДАБЧ, „Българи творци в странство” през 1996 г.

В медията **ProntoSofia.com** работят български и италиански журналисти. ДАБЧ установява контакт и сътрудничество с изданието, непосредствено след възникването му. През октомври 2006 година асоциация „**Феникс**” организира „Дни на българската култура в Милано”. Проектът се осъществява благодарение на подкрепата от Министерството на външните работи на Република България и Комуникационната стратегията за присъединяване на страната ни към ЕС, на Региона Ломбардия, на Провинция Милано, различни български и италиански фирми.

Асоциация на българските имигранти в Италия и Аbruцо (А.И.Б.И.А.) в гр. Пескара е създадена през 2002 г. С подкрепата на ДАБЧ и други български и италиански институции през 2004 г. е основана Асоциация на българските студенти в Милано „**Млада България**”. Целта е да обединява студентите от икономическия университет “Бокони” и от други висши училища в Милано; да утвърждава връзките между България и Италия; да запознава италианската общественост с възможностите за инвестиране, отход и туризъм в България.

Българска православна църковна община (БПЦО) “Св. св. Кирил и Методий” е основана в Рим през 2002 г. Целта ѝ е да разпространява християнската вяра и духовност и българските традиции и култура. Вестник „**България експрес**”, Рим е основан през 2005 г. като първи общобългарски вестник за информация, култура и бизнес, с цел да уведомява и улеснява пребиваването на българите в Италия. **Информационен сайт “България-Италия”** е създаден през 2000 г. Публикуват се текуща информация от и за България, материали по визови, правни, социални и битови въпроси, отнасящи се до българите в Италия, коментари на българското и местното законодателство, консултации в социалната сфера, съвети с прагматична насоченост и т.н.

Италиано-българска културна асоциация “Пенчо Славейков” в гр. Комо е основана през 2000 г. със съдействието на ДАБЧ. Целта ѝ е да се отдаде

почит към паметта на Пенчо Славейков, завършил жизнения си път през 1912 г. в Брунате, на прочутото езеро Lago di Como. **Италианско-българска асоциация** в гр. Леко е създадена през 2003 г. с цел, развитие на българо-италианските търговско-икономически, културни и социални контакти, информационно обслужване в областта на актуалните политически, икономически и юридически реалности в България и Италия. **Културна асоциация „Феникс”**, Рим е създадена през 2005 г. с цел да изгради **Български културно-информационен център** (БКИЦ) със задачи: да поддържа и разпространява българската култура, традиции и обичаи; да подпомага пълноценното интегриране на българите в италианското общество; да развива и задълбочава българо-италианското културно и икономическо сътрудничество. **Българско Неделно училище “Св. Стилиан”**, Рим е основано през 2002 г. към Българска православна църковна община (БПЦО) “Св. св. Кирил и Методий”. **Фонд “Райна Кабаиванска”** е основан през 2002 г. от Райна Кабаиванска на мястото на съществуващата дотогава фондация с цел да обедини съпричастните към изкуството хора за оказване на лична подкрепа на младите нуждаещи се таланти. Фондът се формира от лични дарения на Райна Кабаиванска с финансовата и административната помощ на Нов български университет, от спомоществователства и дарения от български и чуждестранни лица, от проекти за финансиране пред национални и международни организации. **Фондация “Борис Христов”**, Рим е основана през 2000 г. от Франка Рензис Христов–съпруга на певица, с цел да почете паметта на Борис Христов (1914-1993) като на негово име отпускат стипендии в две области: кардиология и кардиохирургия в Католическия университет и поликлиника Agostino Gemelli в Рим и музикална–за италиански граждани и чужденци до 25-годишна възраст за усъвършенстване в областта на пеенето и пианото.

Държавната агенция за българите в чужбина поддържа контакти и оказва подкрепа на организациите и медиите на нашите сънародници в Италия.

2. 7. В Република Франция

През V-VI в. българи достигат територията на днешна Франция. Българското име е добре известно в цялата територия на тази страна. Българите, „бугрите“ оставят там спомен като красиви и добродетелни хора, добри администратори, умели занаятчии. През XII-XIII в. по пътя на старото преселение идват българи богомили и под тяхно влияние се формират движенията на катарите и албигойците. Католическата църква започва безмилостна война срещу тези движения и името „бугри“ става нарицателно за еретици. Но въпреки това в областта Оверн и в други райони, положителното отношение към „бугрите“ като хубави и порядъчни хора се запазва.

Както богомилското учение от X век със своите социални и политически идеали слага началото на революционни промени в Европа, така Великата френска революция продължава тези промени. Българското Възраждане изпит-

ва силно влияние от идеите на Френската революция. От 1840 до края на живота си през 1865 г. в Париж живее и работи д-р Никола Пиколо, а през 50-те и 60-те години на XIX в. там живее и д-р Петър Берон.

Учебните заведения във Франция привличат млади българи още преди 1878 г. След възстановяването на българската държавност към френските учебни заведения се устремяват българи от цялата етническа територия, Русия и Румъния. За периода 1879-1909 г. от групата български студенти стипендианти в чужбина, най-голяма е тази във Франция. Голяма е и групата на студентите българи, следващи в тази страна на своя издръжка. Най-голям е интересът към образованието по медицина и фармация. От 727 българи дипломирали се по хуманитарна медицина, ветеринарство и фармация през периода 1898-1909 г., във Франция завършват 222; от 337 дипломирали се юристи във Франция завършват 52, а от 330 дипломанти по природо-математични и инженерни науки, френски випускници са 24 души. До Първата световна война във Франция завършват висше образование и група български офицери.

Интересът към френското образование се запазва и след Първата световна война. През 1926/1927 учебна година от 1247 българи учащи се в чужбина, 537 са във Франция, от тях 172 следват медицина. През 30-те години Германия измества Франция от първото място. През 1930 г. седалището на Македонския студентски съюз се премества от Виена в Париж. От началото на 1931 г. започва издаването на сп. “Млада Македония”, като главната цел на списанието е да запознава френската и световната общественост с положението в Македония, с нейната българска история, етнология, борби, събития и личности. Освен МСС, активна дейност развиват Дружествата на студенти българи от Македония в Париж, Нанси, Марсилия, Страсбург. През 1932 г. поради постоянния натиск на Югославия, френските власти спират издаването на списанието на МСС. Организацията се вижда принудена да премести седалището си в София, но студентските дружества в Париж и други френски университетски градове продължават дейността си с подкрепата на организациите на македонските българи в САЩ и Канада.

Подобно на Италия и във Франция се формира сравнително многобройна група от българска интелегентска емиграция. Художникът живописец Жул Паскин, български евреин от Видин, от 1905 г. се установява в Париж и създава свой стил в изкуството. Участва в много изложби. Шест години живее в САЩ – от 1915 до 1920 и 1927-1928 г., и отново се завръща във Франция. Творбите му са притежание на известни галерии в САЩ, Франция, Германия, на частни колекции. Художникът керамик Георги Бакърджиев учи художествено стъкларство и керамика в Париж. От 1923 до 1940 г. той има собствено ателие в Севър, в което работи със стъкло и порцелан. Г. Бакърджиев печели Гранд При – Лиеж 1930 г. и други международни награди. Жорж (Георги) Папазов художник и писател, учи в Чехословакия и Германия. От 1924 г. той живее и твори в Париж. Излага свои картини в Ню Йорк, Лондон, Стокхолм, Милано, София. Създава собствен живописен светоглед и стил. Художествената критика го определя

като един от предшествениците на сюрреализма. Автор е на мемоарни книги, повести и романи. Известен живописец и скулптор във Франция е Петър Рамаданов, който учи в България и Италия, но от 1928 г. се установява в Париж. Работи и в други страни, главно скулптурни портрети. Прави самостоятелни изложби в Кан-сюр-мер, Париж, Лион, Ница, Нем, Монте Карло. Негови творби се намират в галерии и частни колекции в Швейцария, Франция, САЩ, Швеция, Англия. През 1944 г. в Париж се установява българският скулптор Методи Кецкаров, а в 1945 г. и художникът Давид Перец.

Във Франция има и значителна група българи в областта на музикалното изкуство. Оперната певица Анна Годорова от 1911 г. учи пеене в Италия, през 1915/1916 учебна година е в Швейцария, а в 1917 г. вече пее в Берлин. Тя е една от първите български оперни актриси, която пее на български език извън България. През 1921 г. пее в парижката Гранд Опера и получава предложение за пет сезона. След 1926 г. се премества в Анверс, Белгия но гостува на оперните сцени в Англия, Франция, Холандия и др. Пианистката Лиляна Христова завършва 1920 г. Държавната музикална академия в София, а през 1922 г. консерваторията в Лайпциг. От 1925 до 1934 г. тя концертира в Париж, а също в Германия, Чехословакия, Гърция и в други страни. През 1935 г. се омъжва в Германия, но продължава самостоятелните си концерти във Франция, Италия, Холандия, Белгия и др. В края на 20-те години на ХХ в. Райна Вердей завършва музикология в Сорбоната. От 1933 г. тя живее и работи в Париж, издава трудове по история на музиката и се утвърждава като специалист във Франция.

Известният български фолклорист проф. Стоян Джуджев следва Историко-филологическа специалност в Париж и през 1931 г. вече е Доктор на Парижкия университет. През 1930-1931 г. той работи в Института по фонетика и в Музея на словото и жеста при Сорбоната. От името на Славянския институт при Парижкия университет С. Джуджев изнася беседи върху българската музика. Българският композитор и диригент Боян Икономов пристига в Париж през 1923 г. и учи композиция, виола и орган. Негови музикални творби са публикувани във Франция. През 1934 г. той следва майсторски курсове в Швейцария и от 1934 до 1937 г. в Париж ръководи мъжки хор от българи емигранти. През 1937 г., по време на световното изложение в Париж той дирижира Националния оркестър на Френското радио. Боян Икономов дирижира български музикални творби във Виена и Рим, а през 1938 г. се завръща в България. Известната българска оперна певица Илка Попова през 1929 г. продължава образованието си в Париж. Артистичната си изява започва в оперния театър на Бордо. От 1932 г. пее в Парижката Гранд Опера и гастролира в Ница, Марсилия, Фонтенбло, Лион, Нем, Верние, Тулуза, а също в Швейцария, Италия, Испания, Австрия. През 1937 г. гостува продължително в Миланската скала. Във Франция се установяват и работят много българи, лекари, инженери, архитекти и др.

Наред с интелгентската, във Франция се установява и сравнително многобройна икономическа и политическа българска емиграция. Още през 1870 г. има сведения за български градинари около гр. Мец. Но едва през 30-те годи-

ни на ХХ в. отново се говори за българи градинари в тази страна. Макар че пътуването до Франция е трудно, а виза може да се получи след представяне на разрешително заверено от Министерството на земеделието, през 1930 г. в страната има 326 българи градинари. През 1936 г. в печата има съобщения, че около някои от големите френски градове се установяват българи градинари, дошли от Румъния и Унгария. Недялко Гацов от с. Драганово, Търновско през 1921 г. завежда група градинари и създават градина в околностите на гр. Бордо. През 1936 г. Н. Гацов вече управлява няколко градини и произвежда домати, картофи, моркови и други зеленчуци, а от този район се снабдяват повечето от селищата в Югозападна Франция. Българите донасят нови сортове, които се налагат на пазара. Те срещат конкуренцията на градинари испанци, но от французите са приети добре.

През периода между Първата и Втората световна война българи започват работа в заводите и рудниците в Елзас и Лотарингия и в други райони на Франция. Освен трудовата, във Франция идва и българска политическа емиграция, главно членове на БЗНС и комунисти. След победата на франкистите в испанската гражданска война, интербригадистите се изтеглят на френска територия и част от тях се установяват във Франция. През 1944 и 1945 г. от България към Франция се отправят българи политически емигранти от буржоазните среди, десните партии и членове на БЗНС. Така във Франция се формира българска национална общност главно от интелекенти, икономическа и политическа емиграция, която през 1945 г. наброява между 1000 и 2000 души.

И след Втората световна война, българското присъствие във Франция е най-осезаемо в научната и културната сфера. Един от най-изявените българи там – творец със световно признание – е пианистът Юри Буков. Името му се свързва не само с изнесените многобройни концерти, включително и благотворителни, но и с дейността на **Културното дружество „Иван Вазов“**. Това е единственото културно-просветно дружество в годините преди демократичните промени, а Юри Буков е последният негов председател. Носител е на най-високия българския орден „Стара планина“.

В сферата на хуманитарните дисциплини са интелектуалците проф. Цветан Тодоров и проф. Юлия Кръстева. Цветан Тодоров е световно известен литературовед, писател и публицист, гост-професор в университетите в Харвард, Йейл, Бъркли. Той е удостоен с наградата „Чарлз Левек“ на Академията за морални и политически науки, както и с бронзов медал от CNRS – Френски национален център за научни изследвания. Юлия Кръстева е литературовед, есеист, романист и психоаналитик. Тя е „Доктор хонорис кауза“ на Харвардския университет и на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. В престижната парижка клиника „Фош“, в частната клиника „Шато дьо ла Ме“ и в хирургическия център „Вал д’ Ор“ практикува д-р Дарина Кръстинова, която е известен пластичен хирург. След Втората световна война във Франция се развива кариерата на изкуствоведката Дора Валие, която е сред световно признатите теоретици в модерната живопис. Председател е на Асоциацията на европейските

художествени критици.

Във Франция творят художниците Никола Манев, Любен Диманов, Андрей Лекарски, Николай Панайотов, концертират пианистът Алексис Вайсенберг и цигуларят Любен Йорданов, удостоени с ордена „Стара планина”. Любен Йорданов е носител на две от най-престижните награди на Франция „Сребърен медал от Париж” и „Командор на изкуствата и литературата”. И в началото на ХХІ век продължават концертите на поп и рок звездата Силви Вартан. Създадената от нея асоциация развива благотворителна дейност в България. През 2004 г. Силви Вартан е отличена с орден “Стара планина”.

През 1974 г. в Париж е създадена **Фондация «Александър Стамболийски – Никола Петков – д-р Г. М. Димитров»**. Нейната задача е да издирва, съхранява и публикува архивни материали, свързани с българската история. През 1981 година е създадена **Българската православна църковна община „Св.Патриарх Евтимий Търновски”**, която допринася за съхраняването на българската православна традиция.

По самооценка на общността днес българските граждани и лицата с български произход във Франция са около 15 000 – 20 000 души, има и твърдения за повече от 30 000 души . Съгласно неофициална информация в Париж живеят около 6000 – 7 000 българи; в Лион – към 2 500; в Страсбург – над 2 000. Българи пребивават в по-големите градове като Марсилия, Тулуза, Бордо, а също и в по-малки, като Монпелие, Мец, Нанси. Франция признава двойното гражданство. Според официална публикация в Р Македония от 2009 г., през 2005 г. френски дипломатически източници посочват 2300 македонци във Франция, а по преценка на Р Македония те наброяват 12 000 души.

Във Франция няколкостотин българи са със статут на политически емигранти, получен преди години и остава непроменен, след като френската страна преустановява предоставянето на такъв режим на българските граждани, поради осъществените демократични промени в България. В десетилетието след 1993 г. към няколкостотин деца са осиновени във Франция. Съгласно българското законодателство те запазват българското си гражданство.

Българската общност във Франция се състои както от политическа емиграция от годините преди 1989, така и сравнително малобройна нова емиграция, установила се след промените през 1989 година и като резултат от смесени бракове. В средите на новата емиграция се вливат през последните години в началото на ХХІ век всяка година десетки млади българи, получили висшето си образование във Франция. Във Франция се учат повече от 3000 български младежи. Общността на българските студенти е сред най-многочислените на чуждите студенти в държавата. Тя е и сред големите български студентски общности по света.

По-старата емиграция е создала структурите **„Институт за изследвания в областта на науката и технологиите”** (президент проф. Минко Балкански, световно известен физик), фондация **„Свободна и демократична България”** (създател и пръв президент Джон Паница), асоциация **„Френско-българска**

взаимопомощ” с президент г-жа Йорданка Франгова. Една от най-авторитетните организации, е френско-българската асоциация **„Прованс – България”**. Тя работи за популяризирането на българското изкуство и традиции в региона на гр. Марсилия, Южна Франция. Новите емигранти са създават **Association Nouvelle Europe festive** с президент Александър Градинаров, която издава вестник **”Парижки вести”** и Асоциацията **Art en ciel slave** с президент Анна Танчева, която създава **„Малкото неделно училище в Париж”**. През 2005 г. създателите на в. ”Парижки вести” Александър Градинаров и Атанас Чобанов, са сред инициаторите за учредяване на сдружение **„Бъдеще”**, което се занимава с проблемите на гражданското общество.

Сред най-активните организации, в които се събират както българи, така и французи, включително и по линията на смесените бракове, са асоциация **„България – Франция”** (Association „Bulgaria-France” с президент г-жа Франсоаз Уолц) и асоциация **„Мисия – България”** с президент г-н Тиери Верне.

Българските студенти в страната създават **Асоциацията на българските студенти във Франция**, както и асоциации в Страсбург, Лил, Лион. Асоциацията на българските студенти осъществява свои проекти в сътрудничество с **Българския културен център (БКЦ)** във френската столица (ателие за български танци). ДАБЧ сътрудничи с асоциацията на българските студенти по ринията на своята програма за работа с младата българска емиграция. През април 2009 г. в Париж е проведена дискусия **„Квалификация и Реализация. Стратегии за развитие”**. Агенцията е направила дарения от художествена и научна литература, филми и рекламни материали.

Известните художници Никола Манев, Любен Диманов, цигуларят Любен Йорданов участват в инициативата на ДАБЧ, събрала през 1996 г., известни личности сред българите в чужбина **„Българи–творци в странство”**. Гости от Франция са лекари и други видни българи.

Българската православна църковна община **«Св. Патриарх Евтимий Търновски»** в Париж съществува от 1981 г. В началото на XXI век службите в Париж се провеждат в събота в криптата на руския православен храм **„Св. Александър Невски”**. През 2007 г. службите са в параклиса **„Четири евангелиста”**. През последните години са създадени БПЦО **„Св. св. Кирил и Методий”** в Страсбург, БПЦО **„Св. Софроний Врачански”** в Лион и др.

През 1993 г. в Париж е основан **Алианс „Франция–България”**, който работи за разширяване на контактите между Франция и България посредством организиране на семинари и бизнесфоруми. **Асоциация Френско-български обмен** в Тулуза е основана през 1998. Представя България на традиционния **„Форум на световните езици”**, който се провежда в Тулуза. Има изложба на фотоси, документи, книги. Изнасят се уроци по български език, драматизации на приказки, представят се български танци. Организирана е Панорама на българското кино. **Френско-българска асоциация R.E.L.A.I.S.** в Бордо е онована през март 2002 г. Създава връзки между българите в Бордо и им помага при контактите с административните служби. Организира културни, социални, спортни

и други прояви. **Асоциация за туризъм „Сердика-България“** в Марсилия е основана през 2001 г. с основна цел да работи за представянето на българската култура във Франция и страните в ЕС. **Асоциация „Китка“** в Лион е основана през 2004 г. от Мария Стамболиева, преподавател по български език и цивилизация в Университета „Жан Мулен“, Лион – 3. Асоциацията представя българската култура и традиции, провежда „Дни на България“ в Лион, осъществява ателиета за мартеници и танци. **Асоциация “Франция–България”** в Париж е основана през 2001 г. Целта на асоциацията е да свързва българите във Франция и да съхранява българските традиции във Франция. **Делови клуб „Франция-България“** в Париж е основан през 2004 г. Клубът се грижи за съхраняването и задълбочаването на връзките между младите български висококвалифицирани специалисти, получили висшето си образование във френски университети и продължили професионалната си кариера във френски банки и фирми.

Във Франция са създадени няколко български медии. Списанието **Revue Periodique** е издание на Institut Franco-Bulgare. Излиза четири пъти в годината. Дълго време списанието е единственото издание на сънародниците във Франция. Вестник **„Парижки вестн“** е основан през април 2003 г. от Атанас Чобанов и Александър Градинаров. До ноември 2004 е месечно приложение на рускоезичния в. „Парижский Курьер“. От декември 2004 излиза като седмично приложение на вестника на българската общност във Великобритания **„Будилникът“**.

Асоциацията **„Български език – език европейски“** създава българското училище **„Кирил и Методий“**. Учениците участват Международните конкурси за изобразително изкуство „България в моите мечти“, за литература „Стефан Гечев“ и „Прехвъркна птичка“ за народни песни, организирани от ДАБЧ. Асоциацията поддържа и **Детска градина „Зайченцето бяло“**. Със съдействие на агенцията организира Международен конкурс за рисунка „Баба Марта“ в Париж. **Асоциация българско училище в Париж „Васил Левски“**. Предлага специална програма по български език, история на България и българска култура. **Малко неделно училище в Париж** поддържа курс по български език и рисуване, народни песни и танци. Европейската асоциация **„Кирил и Методий“** в Страсбург. **Българско училище „Христо Ботев“**, в което се изучава български език и литература. Асоциация **„Български език и култура – европейско културно наследство“** в Лион, **Българско училище „Иван Вазов“**, в което се изучава български език, история, география и ценостна система на българите. Има хор и група за народни танци. Асоциация **„Френско-български форум“** в Тулуза, **Българско училище в Тулуза**. Изучава български език и литература. Асоциация **„Българско училище „Св. Климент Охридски“**, област Прованс, **Неделно училище за български език и цивилизация**.

ДАБЧ поддържа активно сътрудничество с всички организационни структури на българите във Франция, с българските училища и им предоставя художествена и учебна литература, национални носии, филми и рекламни материали.

2. 8. В Конфедерация Швейцария

В днешната територия на Конфедерация Швейцария българи се заселват още през V-VI в., но от това ранно заселване са останали археологически находки и спомен в районите, влизаци в границите на Баварското и Бургундското кралство. През X-XIV в. от Дунавска България идват богомили и под тяхно влияние Швейцария става един от центровете на протестантското християнство. След завладяването на Дунавска България от османците българи емигранти достигат и в тези земи, но не създават големи, трайни поселения. През XVIII-XIX век в Швейцария се появяват и българи търговци.

Устройството на Конфедерация Швейцария, като държава и общество, се приема като образец от редица български възрожденци преди и след 1878 г. През втората половина на XIX в. българи започват да учат в швейцарски учебни заведения. След 1878 г. много българи се възхищават от демократичното устройство на тази страна и на нейните университети, на толерантното отношение в обществото и Швейцария става една от най-привлекателните страни за получаване на по-високо образование. Големи групи млади българи и българки се записват за студенти в университетите на Женева, Лозана, Цюрих, Фрибург.

През периода 1879-1909 г. българската държава дава стипендии и помощи на 118 българи от цялата етническа територия да следват в тази страна. По този показател Швейцария се нарежда след Русия и Австро-Унгария. Много са българите, които следват в тази страна със собствени финансови средства. През 1900 г. в Швейцария учат 202 българи и са трета по численост група от чуждестранни студенти след руската и немската. Още в края на XIX век в Женева, Лозана и Цюрих възникват български студентски дружества. Най-предпочитаната специалност е правото. До 1909 г. от българските юристи, които завършват в чужбина, 140 са випускници на швейцарските университети и това е най-голяма група, следвана от 57 белгийски, 52 френски и т.н.; изящни изкуства завършват 21 и групата е втора, след 23 завършили в Германия; естествени науки, инженерство и архитектура завършват 40 и групата е трета след завършилите в Германия и Белгия; медицина и фармация завършват 82 и групата е четвърта по численост.

След Първата световна война интересът към Швейцария вече не е така голям. През учебната 1926/1927 година там учат 32 българи. До 1945 г. в Женева, Цюрих, Лозана, Фрибург също учат българи. В Швейцария активна родолюбива дейност развиват студентите българи от Македония. Те сътрудничат на Македонския студентски съюз, а от 1927 г. в Женева започва да излиза на френски език вестник “Македония” като задграничен орган на ВМРО. От 1927 до 1933 г. този вестник има 5200 абонати – видни общественици, институции, библиотеки. При това многобройно българско студентство в Швейцария, доста българи специалисти–лекари, музиканти, художници, юристи, се установяват на постоянна работа и стават швейцарски граждани.

В началото на XX в. няколко български градинари успяват да създадат свои градини около Женева. Те постигат добро материално положение и стават

швейцарски граждани. През 20-те години още няколко градинари успяват да преодолеят визовите ограничения на Швейцария, но не може да се говори за българска градинарска общност в тази страна. В Швейцария се установяват и българи политически емигранти, през 20-те и през 1944-1945 г. Така се формира българската национална общност в Конфедерация Швейцария, която през 1945 г. наброява 200-300 души.

В началото на 90-те години, в Швейцария законно пребивават към 1000 българи. Пристигат главно след Втората световна война, политическа и икономическа емиграция. Съсредоточени са в големите градове Женева, Цюрих, Базел и др. Половината са лекари, инженери, научни работници, хора на изкуството, търговци и чиновници. Според официална публикация в Р Македония от 2009 г., Швейцарската статистика за 2005 г. посочва 61 304 македонци, а по преценка на Р Македония броят им е 63 000 души.

Българско студентско дружество „Братство“ е създадено още през 1876 г. С известни прекъсвания то просъществува до 1947 г. През 1975 г. е създаден „**Културен клуб на българите в Швейцария Св.Св. Кирил и Методий**“, който издава вестник „Слово“, два три броя годишно. През 1992 г. в конфедералната столица Берн е учредена **Българо-швейцарска асоциация по изкуствата**, която да съдейства на млади български творци да се реализират в чужбина. Българите в страната на банките могат да бъдат полезни в осигуряване на търговско-икономически контакти на сънародниците си от цял свят. Към Швейцария се насочва и най-новата ни емиграция, която вече е достигнала 4-5 хиляди души.

Създадени са нови български организации: **Швейцарско-българско дружество Кьониц/Берн**; **Дружество „Ваиант 5“** в Кьониц/Берн; **Дружество за българска култура и образование „Родна реч“** в Цюрих, което поддържа **Българско неделно училище в Цюрих**; **Асоциация „Войводи“** в Женева. В програмата на радио Берн има „**Български час**“. В Женева, към Постоянното представителство на Р. България в ООН и други международни организации има **Българско неделно училище**. Трето **Българско училище** има в Нюшател.

ДАБЧ поддържа активно сътрудничество с организациите и училищата на българите в Швейцария.

В Швейцария има и групи с български произход от бивша Югославия, като само от Македония са около 50 хиляди души. С тези отродени българи следва да се установи контакт и да се работи активно за събуждане на приспаната им идентичност.

2. 9. В Кралство Белгия

Според редица изследвания древният народ “Белги”, на които **Кралство Белгия** носи името, са родствени с индоиранците и българите. Заедно с т. нар. хуни и германските племена през V-VI век в Западна Европа идват множество българи и част от тях се установяват в земите на днешна Белгия. През Средно-

вековието в историко-географската област Фландрия името “българи, бугри” се радва на уважение, а представата е за красиви и порядъчни хора. Във Фландрия идват и големи групи българи богомили, които са в основата на протестантизма в Средна и Западна Европа. Това е причина, Римокатолическата църква да свързва името “бугри” с “еретици”.

Кралство Белгия се обособява като суверенна държава едва през 1830 г., но това е една от най-развитите търговско-промишлени области на Европа. Демократичната конституция на Белгия от 1831 г. е използвана като образец при изработването на нашата Търновска конституция, а на сградата на Народното ни Събрание са изписани същите слова, които са и на Белгийския парламент – “Съединението прави силата”.

След 1878 г. Белгия е една от европейските държави, в която се подготвя значителна част от българската интелигенция. Българи учат в университетите на Брюксел, Ганд, Лиеж, Лувен. Групата български студенти учащи се в Белгия със стипендии и помощи от българската държава и от дарители не е многобройна. Но в тази страна, специално в Новия Брюкселски университет открит 1894 г., до 1919 г. на свои разноски учат 815 българи от цялата етническа територия. От тези 815 души 60% учат право, 30% икономика и финанси и 8% социални науки. За периода 1898-1909 г. по брой дипломирали се в чужбина българи, Белгия е втора след Германия, с 90 дипломанти по природоматематически специалности; втора след Швейцария с 57 юристи и пр. През периода 1885-1898 г. в Белгия завършват висше образование и няколко български офицери.

Освен многобройното студентство от България и от етническата територия, в Белгия идват икономически и политически емигрант. През Белгия минава един от каналите за емиграция в Северна и Латинска Америка. В камено-въглените мини, металургичните и машиностроителни заводи, пристанищата, в сферата на обслужването на Белгия, българите намират свободни работни места. До Втората световна война в Белгия се формира българска общност от 600-700 души. След войната идва политическа емиграция от България и от етническата територия, главно от Македония. Макар трудно идва и икономическа емиграция, главно специалисти. В началото на 90-те години на XX в. българите в Белгия са към 3000 души. През 2010 г. по официални данни българите са 7443 души. Общността е съсредоточена в Гент (5000 души) столицата Брюксел, Антверпен, Лиеж и др. В Р Македония официално са публикувани данни, че според преброяване на населението през 2007 г. македонците в страната са 2535, а по процента на Р Македония те са 12 000 души.

Има две стари български културни дружества – “**П. К. Яворов**”, което издава бюлетин “**Яворовец**” и “**Тодор Александров**”, в което членуват главно българи от Македония. В Белгия се установява и нова българска емиграция, броят на която надхвърля 3 хиляди, а след приемането на България в Европейския съюз (ЕС), в Брюксел се установяват специалисти от България, които работят в Европейския парламент и други структури на ЕС През 2005 г. е създадена **Културна асоциация на българите в Белгия**, през 2008 г. **Българо-**

белгийска асоциация за мултикултурална дейност, а през 2009 г. **Българо-белгийска асоциация**. В гр. Лиеж е създадена **Група за български народни танци „Седянка”**.

Има **Българска православна църковна община “Св. Климент Охридски”**, създадена през 1989 г. и призната с кралски указ. През ХХI в. се извършва строежът на български църковен храм „Св. Климент Охридски”. Към българското посолство се поддържа **Българско училище „П. Яворов”**. Според белгийското законодателство лице с чуждо гражданство има право свободно да придобива белгийско гражданство и да запази и двете. Не е позволено на лице с белгийско гражданство да получи и друго гражданство, без автоматически да изгуби белгийското си гражданство и паспорт. През втората половина на ХХ в. Българското културно дружество **„Пејо Яворов”** играе важна роля при инициативите по популяризирането на българската култура в кралството. Училище **„Пејо Яворов”** към Посолството на Република България в Брюксел е създадено е в края на 90-те години на ХХ в. През 2004 г. получава името **„Пејо К. Яворов”**. През 2009 г. в гр. Антверпен е открито **Българско училище „Св. Св. Кирил и Методий”**. В Брюксел е създадено **Сдружение на младите български професионалисти**.

ДАБЧ сътрудничи с българските организационни структури и ги подкрепя с литература, филми и други материали.

2. 10. В Кралство Нидерландия (Холандия)

В Холандия също има стари поселения на българите от IV-V век, там през XI-XII в. идват много богомили, което я превръща в един от центровете на протестантизма. Тук с времето името “бурги” се променя в “бури”. След жестоката 30-годишна война между католици и протестанти, завършила с подписването на Вестфалският мирен договор 1648 г., победените бури масово се преселват чак в Южна Африка. След Първата и Втората световни войни в Холандия идват отделни икономически и политически емигранти. След Втората световна война постепенно се формира група от високообразовани специалисти, установили се главно по линията на смесени бракове. В началото на 90-те години българската общност в Холандия е повече от 500 души, но бързо се увеличава от най-новата ни емиграция.

Според неофициална информация в Нидерландия пребивават 6000-7000 сънародници, по други данни 15-20 хиляди. По-големите групи са в градовете Амстердам, Ротердам, Айнховен, Дордрехт, Хага, Лайден. По данни официално публикувани в Р Македония се посочва, че според Холандската организация за работа с имигрантите, македонците в страната са 10-15 000 души. Нидерландия разрешава двойно гражданство и повечето българи, живеещи в страната, се възползват от тази възможност. Преобладаващата част от българите са добре интегрирани в холандското общество. Притежават висок образователен ценз и добър социален статус. Най-често се срещат специалисти в областта на инженерните и приложните науки, информационните технологии, медицината и

изкуствата (музиканти инструменталисти и вокалисти, художници).

През 1981 г. е създадено Културно-просветно дружество на българите в Холандия „Отец Паисий”. Но то наскоро е разпуснато и на 9 юни 1982 г. в Амстердам е създадено **Холандско-българско дружество за приятелство**. То приобщава и членовете на „Отец Паисий”. Обединява няколко десетки общественици, учени, бизнесмени и почитатели на българската култура. Дружеството взема активно участие при отпразнуването на официалните български празници и по-специално Деня на славянската писменост и българската култура, съдейства на българското посолство за важни събития от съвременните българо-холандски отношения. По повод Деня на народните будители, на 1 ноември 2000 г. Държавната агенция за българите в чужбина отличава Холандско-българското дружество за приятелство с паметния медал „Иван Вазов”.

Българско дружество в Айндховен е основано на 22 януари 2001 г. от инициативен комитет от българки, живеещи в Айндховен и околностите му, и Stichting “O&O” Eindhoven (Нидерландска фондация “Насърчаване развитието на нестопански организации в социално-културната област”). Дружеството има за цел да съхранява, развива и пропагандира българските културни традиции и ценности, българския език и история. Стреми се да бъде център за културни и общественополезни дейности на българите в Айндховен и околностите, които са около 90 души, предимно служители в многонационалната компания „Филипс“, преподаватели и студенти от техническия университет в града.

Клуб “Български Великден” в Амстердам е създаден през април 2000 г. след проведената среща в София под същото наименование. Модератор на форума е Емил Петков, доктор по политически науки в Амстердамския университет и системен администратор в департамент „Правна информатика“. **Фолклорен състав «Зарове»** в Амстердам е Детска танцова фолклорна труппа към Холандско-българското дружество за приятелство. Изнася концерти из страната. Хор за български фолклор „**Чубрица**” в Амстердам е основан през март 2004 г. от българската народна певица Галина Дурмушлийска и холандския хоров диригент Иво Босвайк. Репертоарът се състои от български народни песни от всички фолклорни области. Изнася концерти из цяла Холандия и в България със съдействието на фондация „Етник“.

В Хага има Българска православна църква “**Св. Архангел Михаил и св. Архангел Гавриил**” и «**Св. Преподобний Паисий Хилендарски**». Към църквата е учредена и регистрирана на 18 юни 2000 г. Българска православна църковна община (БПЦО) „**Св. Преподобний Паисий Хилендарски**». Храмът е осветен с тържествена литургия на 19 ноември 2000 г. Богослужения се извършват всяка неделя от 10 до 16 ч. и на всички големи български църковни и национални празници. На 14-15 юни 2003 г. (Петдесетница–св. Троица) БПЦО организира в гр. Дордрехт, Първи събор на българите и приятелите на България в Кралство Нидерландия.

В столицата Хага работи **Български образователен център**, открит на 23 март 2003 г. за обучение по български език и литература на деца от българ-

ски произход и на възрастни чужденци. Занятията се провеждат всяка събота. Инициативата е с тенденция към разрастване и постепенно се създават няколко групи с преподаване на учебната програма за съответните класове по учебниците, утвърдени от Министерството на образованието и науката в България. Заниманията с децата се водят на няколко езика. Към училището функционира целодневна детска градина с много добри условия: занимания и игри, отделно спално помещение, детска площадка на открито.

В гр. Лайден има **Българско училище „Св.св. Кирил и Методий”**, което е частно, основано и ръководено от родители. То предлага занимания от ноември 2006 година. Занятията се водят в Лайден, веднъж на две седмици в събота от 14 до 16 часа. Децата са на възраст от три до 14 години и са разделени на групи според нивото и възрастта им.

В гр. Алфен на Рейн се издава списание **„Диалог”** за българската общност в Бенелюкс, което е основано през декември 2003 г. от Даниела Горчева. Излиза в 16 стр. на български език всеки месец (без август и януари) – общо 10 книжки годишно. Печата се в София. Разпространява се в тираж 2000. Издържа се от абонамент, реклами и дарения. В Амстердам се издава списание **„Беседа”**, орган на Холандско-българското дружество за приятелство. Излиза от 20 години в два броя годишно (максимално в 36 стр.). Издава се в тираж 300 на холандски език и е предназначено за приятелите на България. Целта му е да съдейства за опознаването на българи и холандци, да популяризира българската култура, история и съвременност, фолклора, литературните и езиковите богатства, духовните ценности, критерии и схващания на българите.

Интернет портал NL-BG.COM–Българската електронна медия в Холандия е създаден от Дорис Александрова и Бари Късел като виртуално сборно място на българската общност и на приятелите на България в Нидерландия и на холандците в България. Спонсориран е от компанията „Баридор”. Основната цел на NL-BG.com е да информира и да предостави възможност за общуване между заинтересованите участници в него. Обогащането и обновяването на информацията е дело на няколко ентузиаста от български произход, постоянно живеещи в Холандия, които, благодарение на професионалните си качества като специалисти по информационни технологии и създадените добри контакти, доброволно и безвъзмездно са поели тази инициатива и отговорност. Съдържа и онлайн притурките “Писател.Нет”, сп. “Диалог”, холандско-български речник и др.

Pisatel.net е проект на NL-BG.com, който се изпълнява от „Баридор”. Целта му е да разпространява и популяризира българската литература и култура в чужбина, да съдейства за издаване на творби на писатели от български произход и за появата им на световния пазар чрез Amazon.com, както и да запознава българското общество с холандската литература и култура. Един от неговите най-добри партньори и сътрудници е фондация „Етник”, която представя българския фолклор на холандска сцена чрез смесения хор „Чубрица”.

От юли 2005 чрез “Emigrant-BG” NL-BG.com осъществява първото WebTV

излъчване от Холандия. Информационен сайт “**Клуб на българските студенти в Холандия**” www.bg-nl.has.it е създаден в началото на 2000 г. с цел да помогне на българските младежи, желаещи да учат в холандски висши англоезични училища. Освен практични функции, клубът има и развлекателни програми: организира събирания и купони за младежите, създава атмосфера на близост и приятелство, приобщава българи, които от години не са общували със сънародници, привлича деца от смесени бракове, като способства да не се забравя българският език. Сайтът играе и определени социални функции: отговаря на редица въпроси, свързани с намиране на работа в Холандия, дава съвети на българи, които се чувстват самотни и носталгично настроени и т.н.

ДАБЧ поддържа контакти с организациите и училищата на българите и ги подкрепя с литература.

В **Люксембург**, българската общност наброява 600 души. През 1993 г. е създадено **Българо-люксембургско дружество за приятелство „Клуб 93”**. В училището за децата на администрацията, работеща в институциите на ЕС, има часове за изучаване на български език.

2.11. В Кралство Испания

През V-VII в. групи българи с алани и германски племена достигат Иберийския полуостров – Каталония, Арагон, Леон. Няма публикувани изследвания доколко съществува спомен за това ранно българско заселване, в испанското общество, в топонимията. При завладяването на Балканския полуостров от османците много българи емигрират в Италия, като значителни групи достигат Испания. Според изследвания на Иван Димитров от това българско заселване, в днешна Испания има повече от 300 родове, които знаят българския се произход. В няколко книги Иван Димитров убедително обосновава тезата, че един от най-известните испански мореплаватели и конкистадори, откривател на Америка редом с Христофор Колумб, рицарят на Мадоната, **Алонсо де Охеда или Драган да Лихнида** е българин от Охрид. Около 1465 г. малкият Драган, на 9-10 годишна възраст, през Венеция е отведен в Испания. Възпитан в испанско благородно семейство, младият българин става един от героите на освобождението на Испания от маврите. С препоръката на кралското семейство, вече с поиспанчено име Алонсо де Охеда взема участие в експедициите начело с Христофор Колумб, а след това сам ръководи експедиции. Драган от Охрид е първият европейец стъпил на континента в южната му част. Под ръководството на Алонсо де Охеда започва завладяването на териториите на днешните държави Венецуела, Колумбия, Панама, Гаяна, Суринам, Гиана и е картирано цялото крайбрежие до 10 паралел в днешна Бразилия. Той дава името на Венецуела.

През XVIII-XIX в. български търговци достигат испанския пазар но колония не възниква. Не се създават по-широки стопански и културни връзки както с други европейски страни и народи, а съществена промяна не настъпва и след 1878 г. След Първата световна война до Испания достигат най-активните пред-

ставители на българската стопанска култура, градинарите. Българските градинари успяват да създадат градини в Каталония и през 1930 г. в Испания работят 88 души. Но жестоката гражданска война в Испания 1936-1939 г., последвана от Втората световна война попречват за формиране на градинарска колония. Малка част от политическата емиграция, която напуска България 1944-1945 г. се установява в Испания. Около царското семейство, което се установява в Испания, през 50-те години има малка българска колония.

По неофициални данни към 1994 г. на територията на Испания вече пребивават около 5-6 хиляди българи. В консулската служба на посолството са регистрирани към 3 хиляди, активен контакт поддържат 1500 души. След 1995 г. в Испания бързо се увеличава броят на българите от новата ни емиграция и вече се говори за общност над 200 хиляди, даже 320 хиляди души. Испания се очертава като най-привлекателна за новата ни емиграция в Европа. Българите в Испания вече имат голям човешки ресурс и материални възможности.

Сред представителите на по-старата българска емиграция е г-н Джеймс Велков, много богат предприемач, който дълги години е инвестирал в строежа на нови квартали и пътища в Испания. Рафаил Рафаилов е учредител и председател на професионалния съюз на индустриалците в Малага, член на търговската камара в града. Преди демократичните промени в страната пристигат български музиканти, сред тях са Александър Серафимов-концертмайстор на симфоничния оркестър в град Кордоба, лауреат на първа награда в конкурса „Виоти“ в Италия. В Сан-Себастиан живеят музикантите Савина и Христо Вучкови. Кинка Хинчева е цигуларка в Националния симфоничен оркестър. Сред представителите на новата емиграция видно място заема пианистът Людмил Ангелов, който живее в Толедо и е директор на Международния музикален фестивал в Толедо.

Най-много българи, по области пребивават в Мадрид, следвани от Валенсия, Кастилия и Леон, Каталуния, Андалусия, Навара. Испания е толерантна към чуждите граждани, намиращи се на нейна територия. В края на XX век в страната пребивават стотици хиляди нелегални имигранти. Няколко пъти държавата предприема различни процедури за легализацията им. Съгласно предишни закони за чужденците в Испания, след като нелегалните имигранти са живяли пет години в страната, те получават временно жителство. Новият закон за имигрантите задължава подаването на документите за получаване на регистрационна карта за идентификация на чужденеца в срок до един месец от датата на пристигането му в Испания. Променен е законът за събирането на семействата. Полицията получава достъп до базата данни за регистрация в кметствата и авиокомпаниите, където може да проверява кой не е използвал обратния билет за връщане. Според осъществени социологически изследвания, българските имигранти в Испания са предимно млади хора. Най-многобройна е възрастовата група от 25 до 29 години-37%, следвана от 30-34 години-17%, докато групата над 55 години е само 8%.

Според имигрантите основната причина за емиграция са ниските запла-

ти в България, а не липсата на работа. Едва 1/10 от анкетираните посочват че са били безработни в България, 1/3 посочват липсата на достатъчно средства, други липсата на перспектива за подобряване на икономическата ситуация. Въпреки настъпилата криза в Испания, 70% от българите заявяват, че не искат да се връщат в родината, а близо 2/3 не биха съветвали децата си да се връщат в България.

През първите години на ХХІ век започва създаването на организации на българитие в Испания. Асоциации възникват в Малага, Марбеля, Палма де Майорка и Мадрид. Истински подем в развитието на асоциациите наблюдаваме през 2003 и 2004 години. През 2003 година в Мадрид е създадена **Асоциацията на българските имигранти в Испания «Балкан»**. Тя си поставя за цел да работи за интеграцията на българите в испанското общество. През 2002 г. в Барселона е създадена **Българска православна църковна община „Св. Богородица“**. Службите се водят в неделя, в криптата на католически храм. На тях присъстват както православни българи, така и православни християни от Украйна или Русия. През 2006 г. е създадена **Българска православна църковна община „Свето Богоявление“**, в Мадрид – Сеговия. Място за богослужения е католически храм в Сеговия (90 км от Мадрид), в който са занесени православни икони. В Испания има и действаща **Българска евангелска църква**.

През 2003 г. Асоциация „Балкан“ създава Българско неделно училище „Св. Иван Рилски“, а през 2004 г. е инициатор за реализирането на предаване за българската общност в „Радио Пуебло Нуево“ – Мадрид. **Културна асоциация Т.А.Н.Г.Р.А.** е основана през 2004 г. в Мадрид, с цел да представя българска култура. Ръководена е от професионален хореограф. Поддържа няколко танцови формации. Реализира разнообразна концертна програма – от народни танци и до композиции по теми от съвременния джаз. **Асоциация „Габриела“** е основана през 2003 г. в Сеговия. Работи за интегрирането на българите в гр. Сеговия, както и за решаването на социалните им проблеми. Създаде е спортен клуб **„България 94“**. Развива контакти с местния културен център, поддържа връзка със сънародниците в региона около Сеговия. **Асоциация „Кубрат“** е основана през 2002 г. в гр.Хетафе. Поставя си за задача да утвърждава българските традиции и духовност сред българските емигранти в Хетафе–отбелязват Коледа и Великден, поддържа курс по български език. **Асоциация „Тангра“** е основана през 2002 г. в гр. Марбеля. Поставя си за задача да подпомага новопристигналите сънародници с информация и курсове по испански език, поддържа връзка с Червения кръст. Основният мотив на създаването ѝ е сплотяването на българската общност по южното крайбрежие на Испания. **Асоциация „Българска дружина“** е основана през 2001 г. в гр. Малага и работи за запазването на културната идентичност на сънародниците.

Социокултурна асоциация на българите във Валядолид възниква, за да съхранява българската култура и традиции сред българите във Валядолид. Създава българско училище и детски танцов състав, който участва в представянето на български танци на местни празници и културни форуми във Валя-

долид и в провинция Кастилия и Леон. **Българо-испанска асоциация „Св. Св. Кирил и Методий“** в Мадрид е неправителствена организация с идеална цел, създадена през 2006 година. Асоциацията си поставя за цел да работи за съхраняването и развитието на българската културна идентичност на испанска територия, да подпомага двустранните отношения между България и Испания.

През 2007 г. отваря врати **Испанско-български информационен център** в Мадрид. Това е проект финансиран от местната испанска администрация. **Испанско-българската асоциация „Св.св.Кирил и Методий“** е избрана, след представен проект, да управлява центъра. **Асоциация на българите в Навара „РОДИНА“** в гр. Памплона е създадена през 2005 г. Поставила си е за цел да работи за сплотяването на българите в област Навара, поддържането и разпространяването на българска култура и автентичен български фолклор. През 2007 г. в същия град е създадена **Асоциация на българите в Навара „ORFEY VG“**. Към асоциацията са изградени танцов състав и оркестър за българска народна музика. **Асоциация „Българи от Андалусия“** в Ел Ехидо, Алмерия е създадена през 2007 г. Поставя си за цел да работи по социални проекти и в сътрудничество с други организации на имигрантите в автономна област Андалусия. През 2003 г. в Мадрид отваря врати **Българско неделно училище „Св. Иван Рилски“**. Създадено е от Асоциацията на българските имигранти в Испания „Балкан“. Преподават се български език, роден край, история и литература. Издават се свидетелства за завършен клас, които се признават в България.

В края на 2008 г. в Испания има 164 000 българи, от тях 26 000 са деца. Само около 2000 от децата посещават български училища. През 2011 г. по неофициални данни българите в Испания са 300 хиляди на брой. Средната им възраст е 36 години, като 23% имат завършено висше образование. Три процента от децата не говорят български език, а 15% имат слаби познания. Близо една трета от родителите признават, че говорят с децата си на български, но те им отговарят на испански. През учебната 2010/2011 година **Българските неделни училища в Испания** са вече 23 на брой и се откриват нови. Повечето са организирани от Асоциация „Балкан“. В тези училища повече от 3000 българчета учат в събота или неделя по няколко часа български език, история и география на България, български фолклор и прочее. Това е сериозна крачка напред, която прави българската общност в Испания, но все още крайно недостатъчно за около 30 000 български деца на училищна възраст.

Медиите на българите в Испания са все още малко на брой. Вестник **„Нова дума“** засега е единственият български вестник на Иберийския полуостров. Излиза всяка седмица от декември 2003 г. с тираж 10 000 броя. Вестникът може да бъде намерен в Испания и Португалия. Разпространява се в будки за вестници, из автогари, кафенета, по време на полетите на „Bulgaria AIR“ София – Мадрид. Медията публикува информация за българската култура и туризъм, за инвестициите в страната, с което популяризира България в Испания.

Агенцията за българите в чужбина осъществява контакти с няколко от най-инициативните и активни асоциации на сънародниците в страната. Осъществя-

ни са срещи в София с техни лидери: няколко срещи с Петя Цанева, президент на Асоциация на българските имигранти в Испания „Балкан” – Мадрид, среща с Матей Фотев, президент на Асоциация „Българска дружина” – Малага, среща със Станимир Стойчев, президент на Социокултурната асоциация на българите във Валядолид, среща с Юлия Маркова, вицепрезидент на асоциация „Балкан” – Мадрид. На тях е представена дейността на агенцията и са разисквани вариантите на сътрудничество. Като резултат от срещите с лидерите, асоциацията от Мадрид участва в детските конкурси организирани от ДАБЧ. През 2009 г. агенцията осъществява проект „Отворена библиотека” в Мадрид. Представена е изложба „Българската азбука за интеграция и култура”. На 2 юни 2010 г. Асоциацията на българите в Испания „Балкана” организира „Първи събор на българите в Мадрид”. Президентата на асоциацията Петя Цанева е удостоена от ДАБЧ с медал „Паисий Хилендарски”.

2. 12. В Република Португалия

До 1995 г. българите в тази страна са около 100-200 души. След Втората световна война има малка политическа емиграция с царското семейство. Царицата майка живее до смъртта си в столицата Лисабон, а царят със семейството си в испанската столица Мадрид. В самото начало на демократичните промени у нас през 90-те години в Португалия продължават да пристигат български квалифицирани специалисти от областта на музиката, изкуството, медицината и спорта. Тези български граждани разполагат с необходимите документи за легално пребиваване в страната. Музиканти, спортисти, лекари, преподаватели, инженери са в основата на българската общност в Португалия. Те се ползват с авторитет сред местните власти. През годините на демокрация бурно се развива процесът на трайно увеличаване на интереса на сънародниците да заминат да работят в Португалия и Испания. Нарастването на българската общност в Португалия се развива с много по-малки темпове, отколкото в Испания. Към края на 2002 г. броят на българските граждани в Португалия е приблизително между 10 000 и 12 000 души, като едва 3 600 са законно пребиваващи с разрешение за престой или работа. По данни на португалската Служба за чужденците, пребиваващите в страната българи през периода 1999-2000 г. са 3 000 души, а към 2001 г. достигат 8 000–9 000. Напоследък има публикации в които се твърди, че броят на българите вече е 70 000. Най-много българи живеят в Лисабон и околностите му – Ещорил, Кашкайш. В централната част на Португалия българите са в градовете Сантарем, Томар, Евора, Сетубал. В Южна Португалия българи има в градовете Фаро, Портимао, Тавира. В Северна Португалия – в Порто, Визеу, Браганса.

Португалското законодателство позволява двойно гражданство. Ако човек в Португалия има две гражданства и едното от тях е португалско, само то е от значение за португалските закони. Португалците, които желаят да имат друго гражданство, губят португалското, ако изрично заявят за това тяхно желание. Ако

подобно заявление не е направено, то португалското им гражданство се запазва.

Сред българите в Португалия, пристигнали преди 1990 г. има музиканти и инженери, преподаватели и спортисти. Тези наши сънародници са се интегрирали успешно в португалското общество. Немалка част от по-новите емигранти, не разполагат с конкретна квалификация и се насочват за работа в сферата на строителството, услугите и селскостопанската дейност.

Благоприятна роля за развитието на контактите между сънародниците оказва близостта на българският параклис „Св.Иван Рилски” с българското посолство в португалската столица. **Българският православен параклис «Св. Иван Рилски»** е осветен на 3 март 2001 г. от Негово високопреосвещенство Западно- и Средноевропейския митрополит Симеон. На 25 декември 2001 г. е проведено учредително събрание за създаване на **Българска православна църковна община «Св. Иван Рилски»** в Лисабон. В изграждането на параклиса участват Министерството на външните работи и Посолството на Република България в Лисабон. Архитектурният проект е на архитект Николай Фиков, който живее и работи в Лисабон. Иконостасът, църковната утвар и богослужебните книги са дарение от Министерски съвет на Република България. Със значително лично дарение участва Антим Чакалов.

В Лисабон е създадена **Португалско-българска асоциация „Св. Св. Кирил и Методий”**, която поддържа **Българско училище „Кирил и Методий”**. **Асоциация „Българи”** в Сао Жоао де Ешорил е основана през април 2005 г. Тя е със статут на юридическо лице с нестопанска цел. Организира срещи на сънародниците от Лисабон, Ешорил, Кашкайш, празници за децата, излети, търси осъществяването на контакти със сънародници, пръснали се из други португалски градове. Създава футболен отбор, които през 2005 г. предлага състезание с участието на отбори на имигрантите от Украйна и Бразилия.

Португалско-българска асоциация за култура, развитие и наука в Лисабон е създадена като инициатива на португалски гражданин, приятел на България. Без да е най-непосредствено свързана с българската диаспора, тя е важен фактор на приятелските отношения между Португалия и България.

На територията на българското посолство в Лисабон, на 24 май 2003 г. е тържествено открит паметник на **Светите братя Кирил и Методий**. Скулптурната композиция е дело на Димитър Янков, който дарява паметника на българската общност в Португалия. Скулптурите на твореца са изложени в художествените галерии на седем български града. Негови творби има в Полша, Германия, Гърция, Чехия и Словакия, във Франция, Австрия и Португалия. От 2000 г. живее и работи в Португалия.

Сътрудничеството на Държавната агенция за българите в чужбина с българската общност и нейните организации в Португалия се разделя на два периода – преди и след създаването на асоциация **„Българи”**. Преди нейното основаване контактите са насочени в обмяна на мнения и изпращане на материали и книги на българския свещеник в Лисабон, както и в търсенето на контакти с президента на Португалско-българската асоциация за сътрудничество. В кореспонденция по електронната поща свещеник Гоце Христов споделя виждания за създаване

на училище. През 2005 година се осъществяват активни контакти с ръководството на създадената асоциация „Българи”. На организацията са дарени, комплекти учебници за воденето на курс по български език. През 2006 и 2007 година излиза **Информационният бюлетин на Асоциация „Българи”**, който се спонсорира от Western union и има подкрепата на ДАБЧ с предоставяне на материали. Агенцията поддържа сътрудничество с всички български организационни структури.

2. 13. В Обединено Кралство Великобритания и Северна Ирландия

През последните години, с повишения интерес към историята и културата на древните българи, от някои изследователи е забелязано удивително сходство на терминологията, свързана с държавното и обществено устройство, в българския и говоримите езици в Шотландия, Уелс. Но темата за стари български заселвания на Британските острови, все още не е разработена През II в. на Британските острови, според английски изследователи се заселват “буйлг”, “буйлгар”. Преселение на групи българи от континента на островите има през V-VII в. с германските племена и XI в. с Вилхелм Завоевателя. Малки групи и отделни хора се заселват през следващите векове.

През XVIII-XIX в. укрепналото търговско съсловие на Дунавските българи излиза на пазарите на Великобритания. Българските търговски и банкерски къщи в Цариград, Одеса, Галац, Букурещ, Виена, Лайпциг, фамилиите Робевци от Охрид, Гешовци от Пловдив, Георгиевци от Букурещ и др., през втората половина на XIX в. имат добри връзки с английски търговски и банкерски къщи в Манчестър и други градове. От 1878 г. до Първата световна война английските фирми са предпочитан търговски партньор в България, а много български стоки намират добър пазар във Великобритания. В годините на Първата световна война и след нея, търговията с Великобритания рязко намалява. През втората половина на 30-те години има известно съживяване, но при започналата Втора световна война стопанските връзки са прекъснати, а много българи във Великобритания и в колониите ѝ са арестувани и третирани като военнопленници.

Английският език, в сравнение с френския и немския, е малко познат на българите и едва през XIX в. американски и английски протестански мисии започват да го разпространяват. Голяма роля за запознаването на българите с англосаксонската култура има откритият в Цариград, Роберт колеж, тъй като в него се дипломират стотици българи. Те стават посредници на англоезичното културно влияние сред българската интелигенция. Но във висшите учебни заведения на Великобритания учат сравнително малко българи. Във Великобритания са малко и представителите на икономическата и политическата емиграция от България. Едва през 1944-1945 г. започва да се формира група от български политически емигранти, но до 1945 г. за българска общност във Великобритания не се говори.

През втората половина на 20 век във Великобритания се изявяват българи интелектуалци като Петър Увалиев – теоретик на изкуството, критик, писател,

публицист, полиглот, владеещ старите (старогръцки и латински) и новите (английски, испански, италиански, френски, немски) европейски езици.

На 29 април 1971 г. в гр. Дънди, Шотландия е основана **Шотландско-българска асоциация**. Неполитическа и нестопанска организация, която работи за сближаването между българския и шотландския народ. През 2011 г. асоциацията отбелязва 40-годишната си дейност, която е особено активна през последното десетилетие, когато почетен консул в Дънди е проф. Николай Желев. През 1981 г. в Лондон е създадена **Българска културно-просветна и православна църковна община „Св. Иван Рилски“**, която издава бюлетин „Вести“. Към 1991 г. българите в тази страна са около 1200 души, икономическа и политическа емиграция, и по линията на смесени бракове. Разпръснати са из страната.

В първото десетилетие на XXI в. Великобритания е една от най-предпочитаните държави от новата ни емиграция. Много бързо се увеличава и броят на студентите от България. По някои предишни оценки на българската и британската страна българските граждани във Великобритания през последните години са били между 70 и 80 000 души. В настоящия момент, по неофициални данни в Обединеното Кралство пребивават между 100 000 и 150 000 български граждани или лица от български произход с двойно гражданство. Британските власти се въздържат да предоставят официални данни за пребиваващите на територията на Обединеното кралство български граждани, поради съображения за защита на личните данни. В столицата Лондон, българите са повече от 60 хиляди души. В официална публикация на Р Македония от 2009 г. се посочва, че македонците в Англия са 9-10 000 души.

Българската общност е относително добре самоорганизирана. Броят организациите непрекъснато се увеличава: **Българско дружество в Оксфордския университет** – Оксфорд (1996 г.); **Лондонски сити клуб** (1998 г.); **Благотворително дружество „Зов“** – Лондон (2004 г.); **Движение за взаимопомощ между българите във Великобритания** – Лондон (2005 г.); **Асоциацията на българските здравни работници във Великобритания** (2005 г.); **Българската културно-просветна организация “Св. Св. Кирил и Методий”** и **Българският бизнес клуб**–Лондон. Съществуват също така няколко британски организации, допринасящи за развитието на двустранните отношения. Това са Британско-българското дружество за приятелство, основано през 1952 г., Британско-българска търговска камара (1993 г.), Българо-шотландската асоциация за приятелство (2001 г.), Българо-британската адвокатска асоциация.

В редица университети има изградени български студентски дружества: **Младежки клуб на ООН към Лондонския Метрополитен Университет** – Лондон; **Общество на българските студенти LSE Bulgarian Society**; **Общество на българските студенти в Бирмингам**; **Общество на българските студенти в Единбург**; **Общество на българските студенти в Кардиф**; **Общество на българските студенти в Кеймбридж**; **Общество на българските студенти в Оксфорд**; **Общество на българските студенти в Манчестър**; **Общество на българските студенти в Портсмут** и др. По данни на ДАБЧ към декември 2010,

на територията на Великобритания съществуват повече от 30 български организационни структури, от които 18 дружества, 8 училища, 3 фолклорни формации, 1 църква и 3 медии. **Драматичен и танцов състав “A Spell in Time”** е създаден през 1995 г. и е посветен на българския фолклор и митология. **Българско дружество в Оксфордския университет** е създадено през 1996 г. от студенти българци за популяризиране на българската култура. Създаденият през 1998 г. **Лондон сити клуб** има около 150 членове, голяма част от които са служители в банки или престижни английски фирми. Провежда благотворителни инициативи и лобира в полза на България. Председател е Кирил Сакскобургготски.

Български хор в Лондон е създаден през 2004 г. с цел да представя красотата на българския фолклор. **Благотворителна организация “Зов”** в Лондон е създадена през 2004 г. за да помага на българи изпаднали в затруднение или беда, www.zovuk.org.uk. **Български бизнес клуб** в Лондон е създаден с цел, насърчаване и развитие на бизнес отношенията между британски и български фирми в Обединеното кралство и България, www.bulgarianbusiness.org.uk. **Движение за взаимопомощ между българите във Великобритания**, със седалище в Лондон е създадено през 2005 г. да съдейства за устройване на българските емигранти, за решаване на техни проблеми, възникнали при общуването с английските институции, информира за работни места.

Българско училище към посолството на България в Лондон е основано през 1987 г. Има статут на обучение по български език, литература, история и география. Издават се свидетелства за завършен клас, които се признават в България. Едно от най-големите по брой на учащите се български училища в чужбина. Освен педагогическата, осъществява и широка културно-просветна дейност. Неговите ученици се представят отлично при постъпването в английските образователни институции. **Българско училище**, Кембърли, Съри, работи от 2007 г. Обучават се десетина ученика на възраст от 4 до 13 г. **Българско школо „Васил Левски“**, Barking, Лондон е основано на 18.01.2009 г. под егидата на фирма Ventex BG Ltd. Изучавани дисциплини: български език и литература, история и география на България. Обучават се около 35 деца, разпределени в две групи – от 5 до 8 г. и от 8 до 11 г., като броят им постепенно се увеличава. Занятията се провеждат във фирмата организатор, която поема разходите по наема. В Лондон са открити още три български училища и три детски градини, които да поемат децата на българите установили се в столицата на Великобритания.

Българската общност във Великобритания, разполага и със свои медии. Вестник **“Будилникъ”** е създаден е през април 2002 г. Издава се във Великобритания и Ирландия. Излиза веднъж в седмицата. Разпространява се в райони с голяма концентрация на българи, в по-големите градове на Великобритания и Ирландия, а също и в България. Вестник **“БГ БЕН”** в Лондон, излиза от март 2004 г. Списва се на български език. Двумесечникът излиза с тираж 8000 екземпляра. Публикува най-актуалните събития за българите във Великобритания (новини и репортажи), полезна справочна информация, услуги за българите в страната, дайджест на събитията в България за изминалите две седмици, за-

бавни страници. Вестник “ВГ Лондон”, публикува предимно новини от България и отчасти от Англия, обяви с различен характер, www.bgldondon.info. ДАБЧ има активни контакти с организациите, училищата и студентските организации.

2. 14. В Република Ирландия (ЕЙРЕ)

За стара българска емиграция в Ирландия няма данни. След 1989 до 2010 г. в тази държава се установяват значителна група българи. Общността е съсредоточена в столицата Дъблин и околността. Ирландската история е подобна на българската и националният манталитет на ирландците е близък на българския. След приемането на Ирландия в ЕС, тя се превръща в просперираща страна и привлича обратно част от многобройната си емиграция.

По получени официални данни от ирландска страна, както и по данни на българското посолство в Дъблин, броят на постоянно живущите и временно пребиваващи на ирландска територия български граждани е повече от 3000 души, които работят или следват. От тях около три четвърти са с постоянен статут. Ирландската страна налага временни ограничения за българските граждани на трудовия си пазар, които през 2007 г. и 2008 г. са продължени, синхронизирано с Великобритания. Ограниченията не се отнасят за самонаетите лица. През 2009 г. ирландската страна внася някои подобрения и уточнения в досега действащата нормативна рамка, регулираща работните разрешителни за българските граждани. Отменено е изискването за работни разрешителни за българите, завършващи висше образование в Ирландия и е облекчено прилагането на изискванията за издаване на разрешителни в случаите, когато става въпрос за българи, които отдавна живеят и работят в Ирландия.

По данни на ДАБЧ към декември 2010, на територията на Ирландия съществуват 6 български организационни структури, от които 1 дружество, 1 БПЦО, 2 училища и 2 медии. **Ирландско-българско образователно и културно дружество** в Дъблин е създадено през 2003 г. Към него има библиотека и неделно училище. Предвижда се да бъде учреден фонд за обучение на български студенти в Северна Ирландия. **Българско училище «Азбука»** в Дъблин е основано на 21.09.2008 като наследник на училище “Аз съм българче”, преустановило съществуването си през 2005 г. Учредено и реализирано по инициатива на българи родители в Ирландия със съдействието на посолството на Р България в Дъблин. Изучавани дисциплини са български език и литература и история и география на България, вмъкнати като елемент в часовете по български език и литература. Преподаването се води по програмата на МОН-България. Учителите са с необходимата професионална квалификация. Обучават се 23 деца, разпределени в 2 класа. Учебните часове се провеждат в неделя в помещения на Младежки католически център в Дъблин към църквата “St. Paul”, за които се заплаща наем, осигуряван от таксите за обучение. За семейства с повече от едно дете се прилагат финансови облекчения. e-mail: administration@bgschoolie.eu; www.bgschoolie.eu.

еи. През 2008 г. е създадено **Българско училище „Любознание”** в гр. Корк. По инициатива и с помоща на родолюбеца Искрен Кръстев от Силистра, на 16 април (Лазаровден) 2011 г. в Корк е основана **Българска православна църковна община „Св. Иван Рилски Чудотворец”**.

Информационен сайт “Българи в Ирландия” е създаден през 2004 г., www.bulgariaie.com. **Сайт за българите в Ирландия** е създаден през 2008 г. Има и български онлайн магазин, www.IrelandBulgaria.com или www.BulgariaIreland.com. ДАБЧ поддържа контакти с организациите, училищата и медиите.

2. 15. В Кралство Швеция

Стара Велика България, Волжска и Дунавска България търгуват с населението на Скандинавския полуостров. За емиграция от Дунавска България в Скандинавския полуостров през Средновековието до XVIII в. още няма публикации. През XIX в. български търговци през Русия и през Средна Европа излизат на пазарите в Дания и Швеция. След 1878 г. българската държава дава 2-3 стипендии на млади българи да следват в тези страни. Малко са и студентите, които следват на своя издръжка в датски и шведски учебни заведения.

В годините на Първата световна война държавите Дания, Швеция и Норвегия са неутрални и десетки студенти от затворените университети във воюващите държави се прехвърлят там да завършат образованието си. В тези страни, главно в Швеция се изявяват български музиканти, художници. Между двете световни войни в скандинавските страни се установяват леви емигранти, спасяващи се от недемократичните режими в повечето европейски държави, също и емигранти от Съветския Съюз. Неутрална Швеция спасява много политически емигранти и в годините на Втората световна война.

Забележима българска общност в скандинавските страни започва да се формира едва след 1945 г. по пътя на политическа, трудова емиграция и смесени бракове. Придвижването на по-значителни групи българи към Швеция води началото си от 60-те години на XX в. и се засилва значително през 70-те години. Сред факторите за това българи да потърсят реализацията си в Швеция, са желанието им за по-висок стандарт на живота и стремежът към личен просперитет. Много сънародници се озовават в Швеция, след като сключват граждански брак. 1/3 от българската общност в страната е по линията на смесените бракове. По официални данни през 2008 г. българите в Швеция са 3508 души, а по неофициални 10 000. По официална публикация на Р Македония от 2009 г., според Шведската статистика през 2006 г. там живеят 3669 македонци, а според Р Македония техният брой е 12-15 000 души.

Висшите учебни заведения в Швеция привличат студенти от България. През Последните години се предлагат напълно безплатни бакалавърски програми с възможността за избор на език, на който да се обучават – английски или шведски. Тези условия правят вузовете желани от българите и скандинавските страни вече догонват Германия и Великобритания.

По-голямата част от българската емиграция е съсредоточена в Стокхолм и околностите му. Към 500 сънародници живеят в Малмьо. Сравнително по-голяма група сънародници има в Гьотеборг, а по-малки групи населяват Норкьопинг, Вестерос и Упсала. В шведското общество има интерес към българите и България. **Шведско-българско дружество** е създадено още през 1947 г. В него участват предимно шведи и малко българи. То организира срещи на приятелите на България. Българската общност в Швеция проявява стремеж към създаване на организационни структури. **Българско културно-просветно дружество «Паисий Хилендарски»** в Стокхолм е създадено през 1976 г. През 1990 г., във връзка с политическите промени, то преустановява дейността си. Учредява се ново дружество: **Българско културно дружество „Паисий Хилендарски»**. През 1981 г. в гр. Гьотеборг е създадено **Българско културно дружество „Хан Аспарух”**, а в гр. Малмьо, **Културно-просветно дружество на българите „Христо Ботев**. През 1989 г. в гр. Варберг е създадено **Дружество на български турци**. От 1981 година съществува **„Дружество за правата на човека в Швеция»**. Негов председател е Стойне Стоянов.

През 1990 г. възниква **«Комитет на българските емигранти»**—Стокхолм. Негов председател е инж. Иван Иванов. Впоследствие организацията се регистрира като гражданско сдружение **„Комитет за българо-европейско сътрудничество”**, което претендира да обединява българи от различни страни на Европа. Не поддържа контакти нито с **„Българо-шведското културно дружество”**, създадено през 2001 г., нито с ДАБЧ.

В Швеция развиват дейност и няколко български църковни общини. **Българска православна църковна община „Св. Паисий Хилендарски“** в Стокхолм е създадена през 1980 г. Издавала е вестник на църковната община. През 1985 г. общината е приета за член на Световния съвет на църквите в Швеция. По линия на този съвет на българската църква е отпусната значителна помощ и е осигурено помещение за провеждане на църковни служби. Свещеник е ставрофорен иконом, архиерейски наместник Ангел Петрунов. Със своята дейност отец Петрунов способства за създаването на **Българска православна църковна община „Св.Богородица”** в гр. Малмьо и **Българска православна църковна община „Св.Димитър”** в гр. Гьотеборг, които се обгрижват от него.

Информационен сайт на “Българското интернет общество” е създаден е през 90-те години в Стокхолм от Даниел Беловарски, с цел запазване на българската идентичност и повишаване авторитета на българската общност. Съдържа богата информация за историята и природните забележителности на България, за политика, бизнес, култура, изкуство, туризъм. www.bulgarien.nu; www.belloweb.com/bulgarien.

ДАБЧ поддържа и развива контактите с **„Шведско-българското дружество за приятелство”**. Предоставя рекламни и информационни материали, продукти на агенцията, които помагат за изучаване на български език от децата, изучаването на български народни танци, както и български игрални филми.

2. 16. В Кралство Дания

Българи се установяват в Кралство Дания през годините след Втората световна война. Това се извършва главно по линията на смесените бракове. Веднага след 1990 г. има незначителна по размер икономическа емиграция, макар в страната да има висок стандарт на живот. Най-добро е материалното положение на няколко лекари, които са се заселили в Дания отдавна, работят в местни болници и имат частна практика. Българските граждани намират работа в частния бизнес, като служители в хотелиерски бизнес или като музиканти.

Съгласно информация на Министерството на външните работи, посочена в материали на български дипломати, в Кралство Дания живеят 265 български граждани. Според властите на Дания през 2010 г. българите в страната са 2950 души. По официална публикация на Р Македония, според статистиката на Дания през 2009 г. страната живеят 3683 македонци, а по преценка на Р Македония, техният брой е 12 000 души. През последните години се увеличава групата на българите студенти в Дания. 4/5 от българите в Дания са съсредоточени главно в столицата Копенхаген и в прилежащите към нея общини. Други 30 българи живеят в Орхус и околностите му, 20 души в гр. Вайле и околностите му и 10 души в град Олборг. В третия по големина град в Дания, Одензе, разположен на остров Фюн, живеят 6 души. Останалата част от българите, живеещи в Дания, са пръснати из малките градове по 2-3 души.

След откриването на Датски колеж в София, групата на българите следващи в тази страна започва да се увеличава. През 2008 г. там заминават да следват 60, а през 2009г.–180 души. Но последните години датските висши училища обявяват напълно безплатни бакалавърски програми, като следването може да бъде и на английски език. Групите на българските студенти, заминаващи за Дания през 2011 и 2012 г. са по 200-300 души.

Сред българите в Дания има служители във фирми, хотели, ресторанти, музиканти, шофьори на такси и т.н. Значителна част от заселилите се по-рано български граждани сега са пенсионери. През 2002 – 2003 година е предприет опит от група сънародници да създадат нова организация–**Клуб „България”** – Копенхаген, която да е различна от регистрираните вече две структури – **Датско-български дружества за приятелство**. Срещите на българите са по определени поводи и са свързани с традиционните и националните празници.

Културна асоциация «Дания-България» в гр. Орхус е основана през 1975 г. В нея членуват близо 100 души, от които около 30 българи. Подпомага и посреднички за развитието на културните връзки между Дания и България. Представа на полуостров Ютланд българско изкуство–музика, живопис и др. Организирана изложби на български фотографии, експонирани и в Копенхаген в рамките на проекти за сътрудничество между двете датско-български асоциации–в Копенхаген и Орхус. **Датско-българската асоциация** в Копенхаген е създадена през 2000 г. Дейността ѝ се свързва главно с усилията на трима български емигранти – Милена Йорданова, адвокат, зам.-председател на асоциацията, Димо Попов, представител на туристическа агенция „Пенгуин Травълс”, и Люба Ганчева. Асо-

циацията организира изложби на известни български фотографи, концерти на видни музиканти, литературни вечери, дегустация на вина. Осъществена е дискусия на тема “Ролята на България в политиката по сигурността на Балканите”. Представена е дискусия на тема: “Как българите спасиха своите 50 000 евреи от Холокоста”. Прожектиран е филмът „Отвъд хватката на Хитлер”.

Женски хор „Седянка” в Орхус е основан през 1994 г. Михаил Делчев работи като гост-диригент на оперния хор в Орхус. Художествен ръководител е на няколко състава, сред които „Седянка” и „Усмивка”, които изпълняват български фолклор. В хор „Седянка” участват датчанки, които са привлечени от спецификата на българския фолклор, както и от българската композиторска школа. Всяка година женският хор “Седянка” изнася десетки концерти.

В началото на XXI в., от сънародници в Копенхаген със съдействието от страна на агенцията, са предприети конкретни стъпки за възстановяване дейността на клуб „България” в датската столица. Осъществени са няколко срещи, но засега инициативата не получава развитие.

ДАБЧ осъществява контакти с посочените организации. През 2006 година е осъществена среща с г-жа Люба Съоренсен, зам-председател на Датско-българското дружество в Копенхаген. На организацията е предоставен комплект учебници за започването на курс по български език, записани на DVD български филми, които да бъдат прожектирани на сънародниците.

2. 17. В Кралство Норвегия

В Норвегия, до началото на 90-те години на XX в. живеят около 200-300 българи, повечето установили се по линията на смесен брак. През последните години, Норвегия се очертава като много привлекателна страна за най-новата емиграция от България. През 2008 г. броят на българите в тази страна вече е над 1500 души. Според официална публикация в Р Македония, в Норвегия живеят 2000 македонци. В столицата Осло е създадено **Културно-просветно дружество на българите „Д. Дебелянов“**. През 1994 г. там е създадена **Българска православна църковна община „Св. Св. Кирил и Методий“**, а през 2009 г. и **Българско неделно училище**.

На 18 март 2007 г. в Осло е създадено **Българо-норвежко дружество**, което си поставя за цел: да се съхрани българската култура и традиции; да допринесе за културното и социалното сътрудничество между България и Норвегия; да развива контакти и общи мероприятия между българи и норвежци. Дружеството поддържа **Курс по български език за деца и възрастни** (От 2010 г. учениците в норвежките гимназии и средни училища могат да се явят на изпит по български език като втори или трети чужд език). Провежда тематични вечери, семинари и културни мероприятия. Организира посещения на концерти, изложби, отбелязване на български и норвежки празници, според народните традиции. На 22.10.2009 г. в Дома на литературата в Осло е организирана Вечер на новата българска литература след 1989 г. Представени са писателите Георги Господинов,

Теодора Димова и Алек Попов и изложба на подбрани книги от 11 български автори. Дружеството поддържа интернет страница: www.bgnog.org. Оказва подкрепа на различни проекти в България („Приказки”, Велико Търново, „100 каба гайди”). Участва в съвместен проект с община Карлово: „Възстановяване на Онбашиевата къща в рамките на националния музей „Васил Левски” в Карлово и популяризиране живото и делото на българския национален герой Васил Левски, като част от европейското културно наследство”. Проектът е подкрепен с безвъзмездна финансова помощ от Исландия, Лихтенщайн и Норвегия.

През последните години интересът на българите към висшите училища на Норвегия рязко се увеличава. Главен фактор са предлаганите за студенти от България, напълно безплатни бакалавърски програми, като следването може да се осъществи и на английски език.

ДАБЧ поддържа контакти с българските организации в Норвегия.

2. 18. В Република Финландия

Във Финландия интереса към България и българите датира от края на XIX в., поради участието на батальон финландци в Руско-турската война 1877-1878 г. През 1952 г. е създадено **Българско-финландско дружество**. От 1960 г. излиза вестник „**Български вести**”.

Във Финландия към 1992 г. българите са около 300 души. Общността се формира главно чрез смесени бракове. Още през 1987 г. се регистрира **Клуб „България“**, но не е реализирана активна дейност. В 1994 г. е учреден местен комитет на **Общонационалното сдружение „Мати България“**. В гр. Турку е създадено **Финландско-българско дружество**. От 2001 г. в столицата Хелзинки се изпява **Фолклорен състав „Мартеница”**.

В тази страна българите сравнително по-трудно се приспособяват, но през 2008 г. те са вече повече от 1000 души. От 2010 г. в столицата Хелзинки има курс за изучаване на български език. ДАБЧ поддържа контакти с българските организации във Финландия.

3. БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНА И ЮЖНА АМЕРИКА

Формирането и развитието на днешните държави и нации на Американския континент се различава от това в Европа, Азия и Африка. Континентът географски се разделя на Северна и Южна, но исторически, езиково, религиозно се дели на Северна и Латинска Америка. **Северна Америка** включва две държави – Съединени Американски Щати и Канада с общо 19,34 млн. кв. км. площ, а Латинска Америка включва повече от 30 държави с общо 20 млн. кв. км. площ. Северна Америка е колонизирана от Англия и Франция, а коренното население е почти унищожено.

Първоначално се заселват емигранти главно от Западна и Северна Европа, а след 1890 г. от Южна и Източна Европа и от цял свят. От Африка принудително са докарани чернокожи, които са експлоатирани като роби. Най-голямо-

то заселване на емигранти в Северна Америка и преди всичко в САЩ е през XIX-XX в. От 1821 до 1924 г. в САЩ се заселват 33 млн., а в Канада 4,5 млн. емигранти. До 1881 г. заселването става без ограничения, от 1882 до 1916 г. започва известно регулиране на потока от емигранти, а от 1917-1924 г. се въвежда ограничителен режим, който през годините се засилва или намалява.

Латинска Америка включва южната част на Северна Америка, на юг от р. Рио Гранде дел Норте, Централна Америка с хилядите острови на Уест (Западна) Индия и Южна Америка. Тази част от континента е колонизирана от Испания и Португалия и първоначално заселена главно от испанци, португалци и италианци, а в районите където коренното население е унищожено, са докарани роби от Африка. През XIX и XX в. населението на Латинска Америка също бързо се увеличава от приток на емигранти като 1800 г. е 19 млн., в 1900 г. вече е 63 млн., а 1933 г. достига 125 млн. Емигрантския поток, който е спрял с ограниченията в Северна Америка след 1917 г. се насочва към Латинска Америка, като условията и пропускателния режим в отделните държани, са различни.

В края на XIX и началото на XX в. българи от етническата територия на Балканския полуостров започват емиграция в Америка. От свободната част на отечеството тръгват групи от млади мъже, които отиват в Америка като гурбетчии—да спечелят и се върнат. Част от тях се връщат. Тези, които остават в Америка, сключват смесени бракове и не на всички децата се чувстват свързани с родината на бащите си. От Егейска и Вардарска Македония, Тракия и Добруджа, от Бесарабия българите тръгват с целите си семейства, изселват се дори цели села. Това не е точно икономическа емиграция, защото има и заможни хора. Те не искат да търпят произвола на чуждата власт, терора и насилствената асимилация. Най-масова е емиграцията на българите от Македония и българската диаспора в Америка, особено в САЩ и Канада, е главно от тях. За българите изселили се от държавната територия на Югославия, Гърция, Турция, Румъния, Албания, бившия СССР, в статистическите документи на страните приемници, се отбелязва, че са диаспора не само от посочените държави, но и от съответни нации. От организирани българи по света зависи, колко от сънародниците ни, независимо къде са се родили и израснали, ще запазят етническото си съзнание, а колкото е по-голям човешкият ресурс, толкова по-сигурно е съхраняването на хилядолетната българска културна традиция.

3.1. В Съединените Американски Щати

С представители на САЩ българското възрожденско общество се запознава през 30-те години на XIX в., когато Османската империя разрешава на американските протестански мисионери да проповядват по нашите земи и да откриват духовни училища. През 1863 г. в Цариград е открит известния Роберт колеж, в който до 1878 г. завършват 200 българи от етническата територия. Научили английски език и подкрепяни от протестанските мисии, млади българи заминават да продължат образованието си в САЩ. През 70-те години на XIX

век в Щатите вече практикуват няколко лекари българи, завършили медицина в тази страна.

След 1878 г. интересът на българите към получаване на образование в САЩ се засилва и през 1900 г. там учат 100 души. През 1898 г. група от 11 души градинари пристига в САЩ, а през следващите години броят на групите се увеличава. Но тук българските градинари не успяват да създадат големи общности, както в Европа. Пречки за градинарите са ограничителните мерки на властите спрямо гурбетчиите, фермерското земеделие и голямото разстояние. За количеството на българската емиграция в САЩ до края на XIX век, в различни източници се посочват цифри от 300 до 5000 души. До 1903 г. емиграцията е главно от свободната част на отечеството и е предимно икономическа.

Специално от Македония емиграцията на българите рязко се увеличава след Илинденско-Преображенското въстание. През 1903 г. само от Битолския вилает (област) към Америка се отправят 3929 души. От България, през периода 1904-1907 г. за Америка заминават 21 372 души (само 28 жени); от 1908 до 1912 г. заминават още 18 653 души. След 1913 г. потокът от българи емигранти се увеличава, особено от Македония, където новите господари, гръцките и сръбски власти се оказват много по-жестоки поробители от Османската империя.

От българските изследователи Веселин Трайков, Трендафил Митев, Иван Гаджев и от организации в САЩ е определена периодизация на имиграцията в Северна Америка, главно в САЩ. Първият период от 1876 до 1903 г. е „Пионерска имиграция“; вторият – от 1903 до 1912 г. – „Политическа“; третият – от 1919 до 1939 г. – „Икономическа“; четвъртият – от 1944 до 1990 г. – „Антикомунистическа“ и пети период от 1990 до днес – „Миграционна имиграция“.

За общия брой на българите-емигранти в САЩ до 1945 г., американската статистика дава малко и несигурни данни. До 1899 г. името българи не се употребява в американските документи. От 1899 до 1920 г. се дава обща цифра за българи, сърби и черногорци. Националността се записва според паспорта на емигранта, а много българи имат османски, сръбски, гръцки, румънски, руски, австро-унгарски и пр. паспорти. Според изследователи българи до 1945 г. емигрантите българи в САЩ са от 115 до 125 хиляди, като 70% са от Македония, Тракия, Западните земи, Добруджа и 30% от свободната част на отечеството. Но от българската държава емигрират главно мъже и част от тях се завръщат през 20-те и 30-те години, а от Македония емигрират цели семейства, цели села.

Първите заселници са без високо образование и специална подготовка. Стават работници по строежи и фабрики, където не се изисква знаене на езика и специална квалификация. Работят на големи групи от 30-40 до 100 и повече човека, живеят в общежития и фургони. След няколко години упорит труд и лишения, занаятчиите отварят хлебярници, сладкарници, бръснарници, шивачници и пр., търговците, бакалници, кафенета, хотели. След Първата световна война вече има собственици на акции в параходни и търговски агенции, търговски къщи, адвокатски кантори, банки. От второто и третото поколение се издигат американци от български произход, които влизат в интелектуалния елит на

страната. Отделни хора забогатяват, но мнозинството се стреми към средната класа. Има и бедни българи в Америка. По-значителни български общности първоначално се формират в щатите Пенсилвания, Илинойс, Ню Йорк, Мичиган, Охайо, Индиана и по строящите се железопътни линии достигат Северна и Южна Дакота, Монтана до щатите Вашингтон и Калифорния на запад, до Флорида и Тексас на юг. Най-големи групи се установяват в градовете Гранит Сити, Медисън, Чикаго, Ню Йорк, Детройт, Акрон, Кливлънд, Толедо, Стилтън, Индианополис, Форт Уейн, Сан Франциско, Сент Луис, Портланд и др.

От образовани специалисти първа се формира групата на лекарите. От първото поколение лекари българи, 20 души се изявяват като специалисти известни в САЩ и Канада. Доктор Тома Димитров от с. Арменско, Леринско, Егейска Македония, е известен хирург в двете държави. Той е избран за член на Американската медицинска асоциация и Световното медицинско общество. От второто поколение лекари д-р Асен Кермекчиев е награден с Конгресният медал за заслуги. До 1945 г. повече от 50 души лекари, българи по произход са известни специалисти в САЩ. Няколко десетки са зъболекарите, които също се проявяват като добри и търсени специалисти. Няколко българи фармацевти откриват свои аптеки. Втората значителна група от специалисти са юристите, повечето от които работят като адвокати. Един от първите българи адвокати в САЩ е Васил Стефанов от Битоля, който се изявява и като журналист. Адвокатите помагат на останалите българи, на работниците при възникнали трудово-правни спорове, на занаятчиите и търговците, на различните дружества и политически организации. Формира се и група от специалисти в инженерно-техническата област – машинни, строителни, електроинженери, архитекти и пр.

Стоян Христов е роден 1898 г. в с. Кономлади, Костурско (днес в Гърция). Той идва в САЩ през 1912 г. Първоначално работи по изграждането на железопътни линии. Но успява да завърши висше образование и се изявява като журналист (кореспондент на в. „Чикаго дейли нюз“), писател (разказите му са печатани в най-престижните американски литературни списания) и общественик (12 години е един от двамата сенатори на щата на зелените планини, Върмонт).

През 1889 г. от България в САЩ идва Иван Атанасов от с. Бояджик, Ямболско, който е на 13 години. С много труд и любознателност младият българин успява да завърши физика и да работи като електроинженер. Сключва смесен брак с Айва Лусина, гимназиална учителка по математика и на 4 октомври 1903 г. се ражда едно от децата им – Джон-Винсент Атанасов. В учението Джон Атанасов следва баща си и през 1930 г. е доцент по математика и физика, преподавател в два факултета. През 1934 г. той започва да работи върху проблема за усъвършенстване на изчислителната техника и 1937 г. открива принципа на електронната цифрова изчислителна машина, която изобретява през 1939-1940 г. заедно с Клифърд Бери. Американецът от български произход Джон Атанасов е откривателя на компютъра, баща на компютърната революция в човешката цивилизация. През 1945 г., като конструктор, той е отличен с най-високото отличие на американската флота за граждански. Световно признание по-

лучава едва през 70-те години на 20-ти век, като начало поставя Българската академия на науките, която го отличава през 1970 г. Световната асоциация на инженерите го отличава през 1984, а Американската през 1985 г. Националният медал за наука и технология на САЩ му е връчен 1990 г. От 4 октомври 2003 г. (100-годишнината на Дж. Атанасов) президента на България връчва награди на млади учени за постижения в развитието на информационното общество. Научната общност в България е нарекла на негово име астероид, планински връх в Антарктида, 9 училища, читалища, много улици в България носят името Джон Атанасов.

Редица българи стават известни специалисти в електротехниката, радиотехниката, самолетостроенето на САЩ. Един от бащите на съвременната авиация в света е българинът Асен Христов Йорданов, който през 1921 г. пристига в САЩ, за да участва в конкурс за обиколка на Земята със самолет. Поради липса на други кандидати конкурса не се провежда, но българинът остава в САЩ. Първоначално работи като летец-конструктор и пилот-изпитател, същевременно завършва аероинженерство, химия, физика и радиоинженерство. Асен Йорданов става един от водещите авиационни специалисти и конструктори в САЩ. Той е създател на първия в света транспортен самолет “Дъглас ДС-3” и един от създателите на гражданската авиация. Автор е на редица научни трудове в областта на авиацията и пилотажа, работи и в областта на електрониката, химията. Има още десетки българи, известни специалисти химици, агрономи, университетски преподаватели. Важна роля за сплотяване на емиграцията и запазване на българщината имат свещениците и учителите.

В Новият свят българите се изявяват и в областта на изкуствата като артисти, певци и инструменталисти, художници. Никола Манолов от Велико Търново става известен като композитор и музикален критик. Иван Георгиев от с. Владово, Воденско, Егейска Македония е известен цигулар в САЩ. Професор Петър Котов от с. Горно Броди, Серско, Егейска Македония е известен музиколог, преподавател и диригент в гр. Сент Луис, Мисури. Оперният певец Иван Петров и оперната певица Катя Илиева Куртева, през 30-те години концертират в САЩ с голям успех и се установяват в страната като вокални педагози. Художникът Васил Христов от Битоля се издига като един от най-известните портретисти и пейзажисти в САЩ. Известен скулптор, живописец и писател в САЩ става Атанас Качамаков, който пристига 1925 г. През 1935 г. Качамаков спечелва наградата Джон Нюбъри “За най-значителен принос в американската литература за деца”. Много търсени са преводачите, които помагат на новодошлите емигранти. Най-известен и заслужил за българите преводач е Коста Момиров от Битоля, който в продължение на 20 години посреща българите емигранти на остров Елис Айлънд. Със уменията си и голяма човечност, Момиров оставя трайни спомени и почит сред сънародниците си.

В САЩ се проявява и спечелва световна слава Дан Колов (Дончо Колев) от с. Сенник, Севлиево. Той пристига през 1909 г. в САЩ на 17 години. Работи всякаква тежка физическа работа и от 1917 г. става професионален спор-

тист, борец. Той става не само най-популярният борец в Америка, но и един от организаторите на състезанията по борба в 14 от най-големите градове на САЩ. През 30-те години Дан Колов е най-известният българин в света. Той е изключително щедър към своите сънародници, разпръснали се по света и помага на студенти, музиканти, артисти, които се обръщат към него за подкрепа. Не забравя и майка България, създава спортни бази в София, Баня и други места. С лични средства купува първият самолет на българските пощи.

Българската емиграция в Новия свят е изправена пред многобройни проблеми, тя отделя внимание на своето устройване, но не забравя и положението на останалите под робство свои близки, в Македония, Тракия, Добруджа, Западните земи. За да се справя с проблемите емиграцията се сдружава в различни структури: взаимоспомагателни, културно-просветни, политически дружества и организации. За по-бързо приобщаване на емигрантите към американската култура се създават **Българо-американски клубове**, а през 1935 г. и **Американско-български институт**.

Започва издаването на вестници и списания, като от 1902 до 1945 г. в Северна Америка излизат 44 български вестника и списания, 26 от вестниците са информационни и се интересуват преди всичко от положението в Македония, комунистическите издания са 9, социалистическите 4. Три издания имат анархо-комунистическите групи. С различна продължителност излизат 5 хумористични вестника. В Чикаго излизат 12 български периодични издания, в Гранит Сити – 8, в Детройт – 7, в Торонто, Канада – 4 и т.н. Периодичният печат отразява икономическия и културния живот, политическите идеи на българската имиграция и е основен източник на информация за живота на колониите, за всекидневието им, за дружествата, църквите, училищата и различни други прояви.

Икономическите кризи 1907-1909 и 1929-1933 г. създават тежки социални проблеми за много от българите и част от емиграцията се увеличава по социалистическите и комунистически идеи, започва да се отчуждава от националната кауза. Но мнозинството остава вярно на националноосвободителните идеи, на българските национални интереси. През октомври 1922 г. във Форт Уейн, Индиана е свикан Учредителния конгрес на **“Съюз на македонските патриотични организации”** (МПО), който взема решение с мирни средства да бъдат защитавани целите и принципите на ВМРО. МПО започва да издава вестник **“Македонска трибуна”**, който излиза до днес. В комунистическият печат се предлага класов съюз на трудещите се, преди всичко на индустриалните работници „срещу буржоазията и националистическите организации”. В края на 20-те години комунистическите вестници започват да пропагандират решението на III-я Комунистически интернационал за отделна “македонска” народност. Левият печат се възползва от обстоятелствата при възникналото антифашистко движение и противно на всички исторически свидетелства и самосъзнанието на населението, работи за отродяване на македонските българи от държавата България и от останалите българи по света.

Първият вестник “Борба” започва да излиза през януари 1902 г. в Чикаго

като орган на Македоно-Одринското дружество “Левски”. “Борба” е продължен от “Български новини”, който излиза в Чикаго от есента на 1903 г. През пролетта на 1904 г. спира, но е подновен на 5 март 1905 г. и излиза до края на октомври 1908 г. На 12 септември 1907 г. в Гранит Сити започва да излиза в. “Народен глас”. Това е един от най-дълго излизалите вестници – до 1950 г., като от 1913 до 1926 г. е първия и единствен български всекидневник извън България. Това е един от най-добре списваните и влиятелни сред емиграцията български вестници. “Народен глас” информира читателите си по най-различни въпроси, защитава националната кауза и угнетеното българско население в Македония, Добруджа, Западните земи. Вестникът спори със социалистическите и комунистическите издания, а в поддръжката си за българската държава и БПЦ, влиза в спор с другия влиятелен български вестник “Македонска трибуна”.

През 1929 г. вестник “Македонска трибуна” излиза със специална статия – “Македонец, българин и македонската борба”, в която се обяснява, че “македонец” е понятие свързано с региона и македонци са не само българите, но и власите, турците, евреите, гърците и др. родени в Македония, но македонски народ и македонски език няма.” Относно лозунга “Македония за македонците!” се обяснява, че той е издигнат “...не защото македонските българи не искат да живеят в духовно и във всякакво друго единство с българите от България – едно такова желание би било чудовищно! Но за сегашните условия само такова разрешение би било възможно за достигане”. В спорът се намесват и други вестници, които стоят на родолюбиви, национални позиции. През 1938 г. вестник “Народен глас” излиза със статия “Как българските комунистически лидери се подиграват с емиграцията”, в която между другото се казва: “Ние нямаме българи и македонци, а имаме само българи в Царството, българи в Добруджа, Бесарабия, Тракия, Банат и пр.” През 1944 г. родолюбиви българи имигранти създават Американско-българската лига, която да работи за интересите на всички българи. По време на Парижката мирна конференция лигата изпраща Меморандум за защита на българските национални интереси.

През първото десетилетие на XX в. православните българи емигранти в Северна Америка създават свои църковни общини и започват да си изграждат храмове и параклиси. Първият храм е изграден в гр. Гранит Сити, Илинойс, а първата литургия в него е отслужена на 14.IX.1909 г. До средата на 30-те години в САЩ и Канада те изграждат повече от 20 храма и параклиси. През 1921 г. Св.Синод на Българската православна църква създава “**Духовна мисия в Америка**”, а през 1931 г. изработва “Основна наредба” и след още шест години създава епархия за православната българска емиграция в Америка. За управляващ новата епархия на БПЦ е определен епископ Андрей Велички. През 1938 г. епископ Андрей пристига в Америка и 34 години с християнско търпение, култура, житейски опит и мъдрост управлява епархията.

Огромното мнозинство от първите български емигранти, идвайки в Америка имат проблеми с незнаенето на английски език. При второто поколение българи, родени и израснали в Новия свят проблем става незнаенето на българ-

ски език. **Първото българско училище в Северна Америка** е открито 1914 г. в гр. Торонто, Канада. До 1944 г. българските училища в САЩ и Канада са 30 на брой. Заедно с дружествата, църковните общини и политическите организации, училищата съхраняват българската идентичност.

Във Втората световна война България начело с цар Борис III се опитва да остане неутрална, но под заплахата да бъде окупирана на 1 февруари 1941 г. тя се присъединява към Тристранния пакт – Германия, Италия и Япония. На 13 декември 1941 г. България обявява война на САЩ и Великобритания, с надеждата да бъде символична. През лятото на 1942 г. САЩ обявяват война на България, но бомбардировките над българските градове и села започват на 14 ноември 1943 и продължават до 28 юли 1944 г. Жестоки бомбардировки са извършени над София и десетки градове и села. Само в София загиват повече от 2000 души, предимно цивилни и са разрушени 12 657 сгради. Българите имигранти в САЩ декларират лоялност към тази държава и синовете на редица семейства служат в американската армия. Левите организации се възползват от създадената антихитлеристка коалиция и активизират дейността си.

След като България обявява война на САЩ епископ Андрей се завръща в София и 1942 г. е изпратен в Цариград да организира погребението на Главицикия епископ Климент. След това остава да го замества и участва в преговорите за вдигане на схизмата на БПЦ. Той участва в срещите и предложенията на американската дипломация към България. След завършване на преговорите за вдигане на схизмата се завръща в САЩ и започва да работи с МПО. На 26 юни 1947 г. в гр. Бъфало, щат Ню Йорк е свикан Първият църковно-народен събор в Северна Америка с представители на 19 енории от САЩ и Канада. Дядо Андрей е избран за епархийски архиерей. По принцип е решено, че епархията е неделима част от БПЦ, но административно ще запази независимост докато Св. Синод се „освободи от опеката на комунистически режим“. Изработен е Устав на епархията, който влиза в противоречие с Новия устав на БПЦ, наложен от комунистическата власт в България. Под натиска на правителството в София, Св. Синод не приема избора на дядо Андрей и го „освобождава“ от поста митрополит на САЩ, Канада и Австралия. Епархията не приема това решение, наложено от властите в София и минава на самоуправление. Обстоятелството, че на 21 февруари 1950 г. САЩ скъсват дипломатическите си отношения с България, подпомага акта на самоуправление на Епархията.

МПО е шокирана от политиката на БКП в България. Насилственото македонизиране на Пиринския край и закриването на братствата на преселниците от Македония, развързват ръцете на Югославия за създаване на „македонска нация“. Българските църковни общини и храмове, които са центровете за събиране на българите и съхраняването на тяхната идентичност от 1948 до 1963 г. прекъсват връзките със БПЦ. На 24 март 1959 г. САЩ възстановяват официално прекъснатите дипломатически отношения с България. Открива се възможност за нормализиране на отношенията между Св. Синод на БПЦ и дядо Андрей и Епархията. През 1962 г. Св. Синод възстановява достойнството на дядо

Андрей като епархийски администратор, а 1963 г. го титулува – митрополит на Българската епархия в Америка и Австралия. Липсата на семинаристи за нови свещеници, богослужерна книжнина, бланки за кръщелни и други документи затрудняват дейността на Епархията.

През 1963 г. епископ Андрей решава да възстанови взаимоотношенията с БПЦ. От София е изпратен митрополит Пимен, който заедно с дядо Андрей тръгва на обиколка из Епархията. Лидерите на МПО поставят искане митрополит Пимен да ръкоположи архимандрит Кирил Йончев за епископ. Той отговаря, че по този въпрос трябва да вземе решение Св. Синод. Това се възприема като отказ и МПО тръгва на разкол. На 25 март 1963 г. на самочинна църковно-народна конференция в Детройт се обявява отцепническа Българска православна епархия за Северна Америка. За неин „администратор” е избран архимандрит Кирил Йончев. Приютен е от Руската православна църква в изгнание на 25 април 1963 г., разбира се на антикомунистическа основа. Духовният съд на Българската епархия за Америка и Австралия на 24 декември 1963 г. осъжда архимандрит Кирил Йончев и последвалите го свещеници на низвержение. Той е въздигнат от Руската православна църква в епископски сан на 9 август 1964 г. Обявилата се за „независима” Българска Епархия и МПО, повеждат злонамерена кампания срещу БПЦ, България, митрополит Андрей и всички, които не приемат претенциите на разколниците. Пред българските православни храмове в САЩ и Канада се стига до сблъсъци между енорияшите последвали разколниците и останалите верни на общобългарската православна традиция. Всички тези действия се обявяват като спасение на българските църковни общини от безбожния комунизъм.

Острите идеологически борби и радикалните политически промени в Източна Европа пораждаат брожения и разцепления сред православните християни в Новия свят. Пред сръбските храмове също има ожесточени сблъсъци между политически противници „за” и „против” комунистическия режим в Белград, но нищо лошо не са казва за Сърбия. Сблъсъци на политическа основа има и между гърците, но никога на национална. Смяната на режими и управници не води до разделянето на църквата, тя си остава общонационална. Никога сърби, гърци, албанци или румънци не изпадат в положението на нашите сънародници да се разделят на групи „за” и „против” България.

Особено в емиграция, енориите на църквата следва да работят за духовното единение на емигрантите от даден етнос, независимо от политически убеждения, почитани герои, географски произход. За дейността на комунистите, които са безбожници (атеисти), може да се потърси обяснение, не оправдание, но за стремежите на десните да политизират църквата, няма разумно и богоугодно обяснение. Намесата на антикомунизма в църковните дела, като резултат не се различава съществено от намесата на комунизма. За българските и македонобългарските енории, последствията са много сериозни, а за някои, до този момент, непоправими.

През 1976 г. „отявленият антикомунист”, епископ Кирил Йончев самовол-

но подписва договор за присъединяване на Българската епархия към диоцеза на Православната църква в Америка (ОСА, Orthodox Church in America), която до 1970 г. се нарича Руска гръко-католическа църква и е свързана с Московската патриаршия. По-късно става архиепископ на енориите на ОСА в Западна Пенсилвания със седалище в Питсбърг. В епархийския устав за последвалите го македонобългарски общини е записано, че те остават български и при промяна на управлението в България, ще се върнат в БПЦ. Изминават повече от 20 години след промяната на режима в България, но тези общини остават в ОСА. Епископ Йончев почива на 17 юни 2007 г., в епархията са останали само 2-3-ма свещеници българи. Богослужението в ОСА където няма свещеници българи се води на английски и в българските енории вече не се посочва връзката им с Българската православна традиция и църква.

Активна дейност за разкол и отнемане на български църковни общини развива и непризнатата от каноничните православни църкви, Македонска православна църква. С подкрепата на Югославия се хвърлят огромни средства за създаване на църковни общини и изграждане на храмове. В градовете на САЩ и Канада, където е съсредоточена голяма част от македоно-българската емиграция са построени редица големи храмове. Най-големи центрове на Македонската православна църква има в градовете Гери, Сиракуза, Рочестър, Лос Анжелис, Детройт, Кълъмбас. Югославия хвърля много средства и агентура за да разцепи или изцяло да обсеби македонобългарските църковни общини. Църковната община не е само център на религиозна дейност, тя е основно звено в културно-просветния живот на емиграцията. Тя е главен организатор на читалищата, училищата, курсовете за изучаване на български език, хоровете и танцовите състави.

През 1969 г. Св. Синод на БПЦ взема решение да раздели епархията на три диоцеза: 1. **Ню Йорк** с епархийски архиерей дядо Андрей; 2. **Акрон** с енории в Лорейн, Бъфало, Стилтън, Кливлънд, Гранит Сити, Торонто (Канада), Мелбърн и Аделаида (Австралия), начело със Знеполски епископ, вече Акронски митрополит Йосиф, а негов викарий става Главиницки епископ Симеон; 3. **Детройт** – с енории в Детройт, Диърборн, Медисън, Индианаполис, Синсинати, Йънгтън, Форт Уейн и Лос Анжелис. На първо време третият диоцез минава към Акронската епархия. Дядо Андрей приема с болка разделянето на епархията, но се подчинява на решението. Фактически до смъртта на дядо Андрей на 9 август 1972 г. е отделена само Акронската епархия.

През периода 1970-1991 г. от България чрез Св. Синод се оказва активна подкрепа на епархиите в Северна Америка. Нюйоркската епархия получава сумата 1 104 000 долара. Извършен е основен ремонт и изографисване на катедралния храм „Св. Св. Кирил и Методий“. В Църковния комплекс се извършва активна културно-просветна и родолюбива дейност, научни симпозиуми, а 1984 г. – Седмица на българската култура. С активната подкрепа на България, след 1982 г. в столицата Вашингтон започва дейността на български православен храм „Св. Иван Рилски“. Но активната намеса на българската държава

в църковния живот става повод за нови раздори и противоречия в българската имиграция. В мнозинството си тя възприема подкрепата от България като „комунистическа пропаганда“.

Имигрантите от Македония, които отстояват своята българска национална идентичност, след Втората световна война изпадат в трудно положение. В условията на Студената война те не могат да разчитат на подкрепа от България, а не искат да се примирят с югославската и гръцка пропаганда. Отношенията с прогръцката група са силно изострени защото политиката на насилия срещу българите в Егейска Македония от страна на гръцките власти продължават. Те осуетяват емиграцията в САЩ на много българи като ги обявяват за комунисти. Основният емигрантски поток на българите от Егейска Македония, след Втората световна война се насочва главно към Канада и Австралия. Гърчеещите се македонци в Северна Америка са сравнително малобройна група, предимно нови имигранти. Те са възприели гръцките тези, че македонският въпрос е измислица на българската пропаганда, че те са наследници на войниците на Александър Македонски, който е разпространил елинизма до Индия. През средновековието български славяни, варвари са се населили в Македония, но това не е променило произхода на македонците. Гърците се стремят да изтласкат варварите и да установят чиста елинска култура в района. Гърчеещите се, считат членовете на МПО за врагове и се стремят да разпространяват елинизма чрез гръцките църкви, училища и специална литература. Първостепенен враг са комунистите, български и македонски. Негативни са и отношенията към поддалите се на югославската пропаганда, на македонизма, който също е заплаха за елинизма.

Групата на просърбски настроени македонци до Втората световна война е малобройна. Македонизмът, който започва да се разпространява от комунистите през 30-те години и със създаването на Република Македония, се оказва силен фактор за конструиране на македонски национализъм. Сред емиграцията се разпространява тезата, че македонците са народ различен от българите и сърбите. Създаването на „македонски“ литературен език се възприема като крачка към свободна и независима Македония. Образоването на Народна Република Македония създава политически, социални и икономически условия за конструиране на македонско национално съзнание.

Югославската пропаганда се възползва максимално от политическите условия след Втората световна война и не жали средства за разширяване на своето влияние сред изселниците от Македония. В Белград решават, че ликвидирването на българския дух сред общността в чужбина ще допринесе за разпространението на македонизма в международен мащаб, ще има благоприятно отражение и върху процеса за завършване формирането на македонско национално съзнание в самата Вардарска Македония. Ръководейки се от тези съображения Югославия започва да изгражда по целия свят промакедонски емигрантски организации, осигурявайки дейността им със значителни материални средства. На първо място е дейността сред многохилядната македонска имиграция в Северна Америка. Създаден е голям югославски информационен

център в Ню Йорк и 10 представителства в райони с многобройна македонска имиграция. Югославските дипломатически и консулски представителства са инструмент за насаждане на македонизма. Използват се всички средства като се почне от лични контакти и се стигне до шантажи, заплахи и дори насилие. На имигранти, които не се поддават на югославската пропаганда, се оказва натиск като са малтретирани и преследвани роднините им във Вардарска Македония. По-значими организации, които са формирани след 1944 г. в Северна Америка и работят под югославско ръководство са: Движение за освобождение и обединяване на Македония; Македонски събор; Обединен македонски комитет; Съюз на македоно-тракийския революционен комитет; Народна македонска революционна организация; Македонско културно и научно общество; Македонски революционери; Македоно-канадска народна лига. Всички посочени организации развиват активна дейност за пропагандиране на македонизма.

Югославия предоставя на тези организации необходимите средства за широкомащабна печатна и издателска дейност. Целта е да се разколебава българското самосъзнание на имиграцията от Македония и да ѝ се натрапват идеите на македонизма. Тези македонистични издания се разпространяват в САЩ и Канада предимно безплатно. Те са предназначени и за Вардарска Македония, където повечето се изпращат безплатно. Между най-активните пропагандатори на македонизма могат да бъдат посочени: Списание „Македонска нация“, издание на Движението за освобождение и обединяване на Македония, което излиза от 1970 г. Списание „Македония“ е орган на Обединения македонски комитет и се издава от 1971 г. Вестник „Свобода или смърт“ е орган на Македоно-Тракийския революционен комитет. Издава се от 1977 г. Списание „Гласът на македонците“ е орган на Народната македонска революционна организация. Излиза от 1976 г. Вестник „Народна воля“ е орган на Македонските революционери. Издава се от 1980 г.

Тематиката, която се застъпва в посочените издания на първо място е пълното отричане на българската национална принадлежност на македонските българи и злостни хули на всичко българско. Със задна дата се утвърждава „македонска национална принадлежност“ на ръководните дейци на българското националноосвободително движение в Македония и Тракия през XIX и XX в. С обширни статии, разкази, спомени и други материали се убеждават читателите, че Даме Груев, Гоце Делчев, Пере Тошев, Яне Сандански и др. са „чисти македонци“ и най-тежки проблеми в тяхната борба за освобождение на Македония са създавали българите. На второ място са публикации насочени към пълно отричане на българската история и настояще, дори на съществуването на български народ. По време на отбелязването на 1300-годишнината на Дунавска България, в „Свобода или смърт“, който се списва на литературен български език, да го четат „поборените македонци“ в България, публикува статия „Дали има 1300 години българска държава“. В обширната статия авторът пише: *„Всичко това, което ще изложа тук в тази статия, ще покаже, колко са жалки, колко са заблудени, нищожни и смешни учените от Изток и Запад, които посмяха*

да отрекът 17-милионния македонски народ, с цел да подкрепят интересите на руския империализъм, който от векове се стреми да завладее цялата македонска територия и от нейния организъм да сътвори някакви „българи“, а от територията ѝ – някаква измислена „българия“. Аргументите са преписани от „научните“ публикации на скопски историци, като Драган Ташковски и др. Същият вестник публикува статистика за населението на България през 1981 г., според която то възлиза на 8 729 720 души и е съставено от: „македонци – 3 201 720; тракийци – 2 050 000; турци – 1 120 000; румънци – 650 000; цигани – 480 000; арменци – 450 000; българи – 334 000; евреи – 50 000; разни други народности – 394 000. Тези няколко народности образуват сега българската държава, като всички те са регистрирани по фалишивите тефтери на България като „българи“ (в. Свобода или смърт, март 1981). Тези цитати не се нуждаят от коментар. Много материали в изданията са посветени на „македонската“ емиграция. Според авторите, всички изселници от Македония са „македонци“. Мнозинството от землячески и културно-просветни организации, създадени от българи в САЩ, се провъзгласяват за „чисто македонски“. Църкви, клубове, училища, строени от българите имигранти в Северна Америка, макар на фасадите им да са запазени български надписи, също се обявяват за „македонски“. В посочените издания, българите от Македония, които не се поддават на пропагандата на македонистите, членовете и симпатизантите на МПО, са заклеявани като „предатели“ и „родоотстъпници“.

Част от материалите в почти всички посочени издания са отпечатани на английски език. Това прави тази преса достъпна за второто и трето поколение имигранти, които не знаят или не разбират добре български език, също за американски и канадски читатели, за обществената и научна мисъл в САЩ и Канада. Всички вестници, списания, брошури, бюлетини и други се изпращат безплатно на големите библиотеки, университети, научни институти, политически ведомства и личности, на историци и видни граждани. Тази антибългарска политика се провежда активно до 90-те години на XX век, а след разпадането на Югославия, щафетата се поема от властите и пропагандната машина на Република Македония.

При имигрантите от държавната територия на България няма колебания за българската им национална идентичност, но има различни идейно-политически виждания, от крайно десни през умерени до крайно леви. Те са причина за разделение и остри противоречия, за липса на единство на национална основа дори при културни празници провеждани в църквите. Обикновено се говори за българска общност в Северна Америка, а на практика имаме няколко общности, разделени на политически и етнически принцип.

След 1944 г. в САЩ се установяват главно политически емигранти, бягащи от политическия режим в България. По приблизителни данни през периода от 1945 до 1975 г. в САЩ и Канада пристигат 7-8 хиляди българи. В тази бройка не влизат емигрантите от Македония, които в САЩ са около 16 хиляди, а в Канада повече от 50 хиляди.

Политическата емиграция от България, макар и малобройна, успява да създаде влиятелни организации. **Българският национален фронт** (БНФ) е създаден 1947 г. главно от монархисти. Седалището му е в Ню Йорк, има около 1000 членове и 60 местни организации в Америка и Европа. БНФ провежда активна дейност. Издава месечен бюлетин „Борба” и тримесечен бюлетин „Свобода”. Редица организации създават членове и симпатизанти на БЗНС. През 1949 г. Георги Димитров – Гемето създава **Българския национален фронт**. В него членуват поддръжници на десни крила на БЗНС. Организацията е антикомунистическа, но критикува и монархическата институция. Издава тримесечен вестник „Свободна и независима България”. Последователи на земеделският деец Димитър Гичев, начело със Спас Райкин създават **Българския земеделски народен съюз „Димитър Гичев”**. Организацията е антикомунистическа, но спори с другите български емигрантски организации. Издава месечен бюлетин „Свободно земеделско знаме”. Други организации създадени през периода на Студената война са **Дружество на българските писатели и културни дейци в изгнание**, което издава месечно списание „Лъч”, художествена литература, исторически брошури, с критика на комунистическата идеология и практика. На 3 март 1960 г. е сформиран **Български национален съвет** като координационен орган на всички антикомунистически организации. Но противоречията наследени от миналото не са преодолен и Съюзът се разпада през 1965 г.

В годините на Втората световна война, имигрантите в САЩ привърженици на комунистическите идеи, провеждат активна дейност. На 25-26 април 1942 г. в Детройт е първият конгрес на **Американския славянски комитет (АСК)**. Организацията на славянските народи от Източна и Средна Европа с леви и с умерени убеждения са привлечени от идеята за борба с хитлерофашизма. В АСК членуват български леви организации като Македоно-американския народен съюз, Българо-американския народен съюз, Българския социалистически работнически съюз и други. Поради проява на просъветски позиции на АСК, мнозинството от славянските организации го напускат и 1951 г. той преустановява дейността си. Печатната база на **в. „Народна воля”** е предоставена на АСК. През втората половина на 40-те години вестникът преминава на прокомунистически позиции. Материалите по „македонския въпрос” намаляват, но вестникът не се превръща в рупор на македонизма. Със субсидии от България вестникът успява да излиза до 1976 г. Но още след Втората световна война Българският социалистически работнически съюз постепенно губи влияние. Той търси подкрепа от България и успява да издава своя „Работнически вестник” до 1968 г., когато е последният конгрес на БСРС.

В САЩ, е приет още през 1919 г. Закон против пропагандиране на комунистическите идеи за революционна промяна на управлението. Според този закон наказанията са 10 години затвор или глоба от 5000 долара. Но опитни адвокати успяват да отърват много хора от преследване и наказание. В края на 40-те години законодателството на САЩ приема като наказателна мярка – из-

гонване от страната, депортация. С този закон дейността на левите имигрантски организации е сериозно ограничена.

И през втората половина на 20 век много българи и американци от български произход се изияват сред интелектуалния елит на САЩ. Петър Петров, откривателят на електронния часовник е автор на още много технически открития. За приносите му, при многогодишната дейност в космическата програма на САЩ тепърва ще научаваме. Друг българин с активно участие в космическата програма на САЩ, поради което научните му приноси са обвити в секретност е проф. Виден Табаков. Проф. д-р Кръстьо Христов е учен с изключително сериозен български принос за ограничаване надпреварата в ядреното въоръжаване. Неговото откритие „Ефектът на Христов” прави невъзможно да се запазят в тайна, опитите с ядрено оръжие. Той е не по-малко достоен за Нобеловата награда за мир от повечето ѝ носители. Гениален откривател е д-р Кирил Чуканов, който от 1990 до 2006 г. пребивава в САЩ, а след 2006 г. е в Канада. Той работи по проблема за „Квантова Свободна Енергия и за Студен ядрен Синтез“. Интелектуалните му права върху Кватовата Енергия са защитени от два патента. И този български гений все още не е получил дължимото признание. Гениален изобретател, изследовател и преподавател е проф. Димитър Чернев, който има забележителни постижения в областта на космическите технологии, магнитните носители, лазерната техника, новите енергийни източници. Името му е сочено като потенциален кандидат за нобелова награда по физика. Много от изобретенията му в космическите технологии все още за засекретени. Известен изобретател е инженер Стефан Георгиев. Той успява да създаде фирма в САЩ, която произвежда съоръжения за поточни линии в различни производства.

Няколко десетки са имената на българи университетски преподаватели, които са оценявани като светила в тяхната област. Много българи имат успешни изяви в сферата на изкуствата: Художници–Иван и Николай Абрашеви, Борис Елисеев, Христо Явашев (Кристо), Димитър Батоев, Борис Кючуков, скулпторът Михаил Симеонов и др.; диригенти, певци, инструменталисти, танцьори. Българският фолклор е визитната картичка на общността ни в Америка. Проф. Борис Кременлиев е известен американски музиколог, композитор и диригент, завеждащ единствената катедра по българска (балканска) музика. Известни са оперните певци Любомир Вишегонов, Иван Георгиев, Донка Куртева-Дикова и др.

Много добре е представена групата на архитектите и инженерите проектанти. Архитект Дориян Морозов е световно известен урбанист, „ренесансова” личност в точния смисъл на думата. Той има реализирани стотици градоустройствени и архитектурни проекти в САЩ. Освен като архитект Д. Морозов е високо оценен като художник, скулптор и поет. Освен родния си български, той владее още седем езика – английски, немски, френски, италиански, испански, руски и арабски. Архитект Димитър Агура пристига в САЩ през 1951 г. От 1953 г. в продължение на 30 години работи като архитект в Нюйоркската община. Става началник отдел на 60 души и с тях строят всички речни, морски, въздушни, железопътни гари на огромния град. Този отдел строи емблематичните кули близнаци

в Ню Йорк. През 1967 г. в Сан Франциско пристига инженерът проектант Кирил Бежански и веднага се изявява като добър специалист. От 1972 г. той се установява в Лас Вегас и има голям личен принос, днес този град да се сочи като звезда на урбанистиката на планетата. Още през 1976 г. основава проектанска компания в Лас Вегас, която строи хотели, казина, сгради за офиси, частни резиденции. През 1994 г. той създава нова проектанска фирма, на която е президент и главен проектант. Тази фирма проектира и строи хотела с казино „Ню Йорк, Ню Йорк”, признат за едно от чудесата на архитектурата – „Най-голямото поп-арт произведение в света”. Архитектът Павел Иванов започва самостоятелна практика в САЩ през 1993 г. По негови проекти са построени жилищни, търговски и правителствени сгради в Северна Америка, Европа и Азия. Той проектира сградите в тяхната цялост, с външната среда и интериорните решения.

Архитект Анжела Данаджиева е проектирала част от Конгресния център във Вашингтон, магистрала в Сиатъл с 12 платна, водна каскада в центъра на гр. Портланд, мост над река Колумбия, много индустриални комплекси, паркове и развлекателни центрове са по нейни проекти. Йорданка Георгиева е млад архитект, който от студентската скамейка прекрачва сред елита на професията. Калифорнийският вестник „Ориндж Каунти” я класира сред първите 10 най-нашумели и търсени архитекти в САЩ, в наше време. В началото на 2007 г. тя е удостоена с високата награда за най-функционална и най-хубава жилищна сграда в щата Калифорния. По нейни проекти са изградени три от най-големите казина в Лас Вегас.

Уважавани и високо ценени са медиците: проф. Живко Ангелушев е пионер сред изследователите за влиянието и вредата от шума върху здравето на човека. Занимава се с астромедицина и се грижи за здравето на американските астронавти. Той е търсен гост професор в световните медицински центрове. Проф. Карл Джераси, химик и фармацевт, открил контрацептивите. Проф. Денчо (Дан) Стефанов, пионер в лицевата пластична хирургия и др.

Д-р Иван Гаджев (най-известният ветеринарен лекар българин в САЩ и Канада) се изявява като активен общественик, деец на МПО. Повече от 30 години той се среща и разговаря със сънародниците в САЩ и Канада. Събира уникален **Архив на българската емиграция в Северна Америка**, който след 1989 г. прехвърля в своя роден град, Гоце Делчев и създава **Институт по история на българската емиграция в Северна Америка** заедно с **Музей и архив на българската емиграция в Северна Америка**. Той е автор на задълбочени изследвания – тритомник „История на българската емиграция в Северна Америка”, два тома „Иван Михайлов – отвъд легендата” и други.

Наш сънародник, който по собствена инициатива и със свои средства се противопоставя на преиначаването на българската история е Стефан Пъпешков. Този родолюбец има сериозен принос в разобличаването на фалшификациите на македонистите. През 1979 г. той се изправя пред специална комисия на Сената на САЩ. Комисията разглежда претенция на югославската пропаганда, че България краде македонската история. Югославия е представявана от академик Михаил Апостолски, който по това време е председател на юго-

славската и на македонската академии на науките. Родолюбецът Пъпешков излага точни и убедителни доказателства по спорните въпроси и Комисията отхвърля претенциите на академик Апостолски. След като преглежда 30-десет томното издание на „Енциклопедия Британика”, Пъпешков изпраща писмо до издателството и оспорва достоверността на статиите за революционери като Гоце Делчев, Дамян Груев, просветители като братята Димитър и Константин Миладинови и др. Получава отговор, че са направени допълнителни справки и внесени поправки в посочените статии. След атентата срещу папа Йоан-Павел II е организирана голяма клеветническа кампания срещу България. Стефан Пъпешков възразява срещу редица постановки в статии публикувани в списание „Рийдър Дайджест”. След неговото писмо книжка на списанието е изтеглена от разпространение. В статиите в новата книжка са внесени поправки, които, според Пъпешков, не са достатъчни, но е доволен, че все пак е даден отпор на клеветата. Той подготвя свой сайт в интернет, за да отстоява истината по спорните въпроси в историята на България и Македония.

След 1989 г. идва петата, най-голямата вълна от млади и по-образовани българи, подбрани от американските имиграционни власти чрез системата за предоставяне на „зелена карта” за престой и работа в САЩ. В началото на 90-те години „28% от конвертируемият научен потенциал” на България мигрира към САЩ. Формира се и значителна група българи студенти в американските университети и колежи – около 10 000 души. Според изследване на Националното бюро по статистика за 2003 г. в САЩ има 65 725 лица с български произход (като горна граница е 75 568) и 43 092 лица с македонски произход (горна граница – 55 137). В официална публикация, в Р Македония се посочва, че според преброяването на населението в САЩ през 2002 г. там живеят 51 955 македонци, а според Р Македония техният брой е 200 000 души.

По самооценка на българските организации, българо-американците и българските граждани в САЩ са около 300 000 души. В Чикаго са повече от 60 000 души, в Детройт – 20 000, в Лос Анжелис – 20 000, Вашингтон – 5000, Ню Йорк – 5000, Бостън – 3000, Маями и другаде във Флорида – 5000 и т.н.

В САЩ има множество от организационни структури на българската общност, които са пронизани от разделение. Както вече бе разгледано, до 30-те години диаспората ни е национално единна, но започват разногласия, породени от „македонизма”. В годините на Втората световна война и след нея разногласията се задълбочават. Проблемът с обявяването на част от българската нация за „македонска“ се проявява в САЩ и разделя диаспората. Република Македония хвърля всички сили да продължи постигнатото от югославската пропаганда и да направи процеса необратим.

Българските православните църковни общини остават разделени на три групи. В **епархията за Северна Америка и Австралия** на БПЦ има 20 БПЦО (Света Митрополия и катедрален храм „Св.св. Кирил и Методий”, Ню Йорк; „Св. Троица”, Медисън; „Св. Стефан”, Индианополис; „Свето Благовещение”, Стилтън; „Св. София”, Чикаго; „Св. Иван Рилски”, Вашингтон и т.н.) и един

православен манастир „Отец Симеон”. Други 20 БПЦО са в българския диоцез на Американската православна църква („Св. св. Кирил и Методий”, Гранит Сити; „Св. Иван Рилски”, Чикаго; „Св. Пророк Илия”, Акрон; катедрала „Св. Георги”, Толедо и т.н.). Някои от старите общини са в епархия на непризнатата от останалите православни църкви, Македонска православна църква. В Северна Америка има и 9 български протестански общини и храмове, които са обединени в **Алианс на българските евангелистки църкви в САЩ и Канада**. Всички църковни общини изпълняват своите духовни и социални задължения към миряните. Те са социализиращи центрове за родолюбива дейност и подпомагат българите имигранти от различните генерации. Значителна част от новите имигранти не се интересуват към коя църква принадлежи храмът, за тях е важно, че е български. Към повечето от храмовете на православните и евангелистки църкви има български неделни училища.

В САЩ, наред със стари организации за дейността на много, от които вече стана дума, с новата емиграционна вълна възникват и много нови:

В Чикаго през 2000 г. е създадена **Българо-американска медицинска асоциация**; 2001 г. – **Български научен център**; 2002-2004 г. – **Българо-американска асоциация** (която от 2004 г. насам, два пъти годишно, редовно организира „Дни на България в Чикаго”); **Българо-американски съвет в Чикаго**; **Организация на актьорите „Апостоли”**; **Българска асоциация на младите професионалисти в Чикаго**; **Български културен клуб**; **Българска футболна федерация**; **Фолклорен състав „Хоро”**; **Сдружение „Български художници зад граница”** (освен от САЩ участват и българи художници от Европа); **Българо-американска женска асоциация**; **Женско дружество към храм „Св. София**. На 24 май 2010 г. в Чикаго е учреден и регистриран **Съюз на българските писатели в САЩ и по света**. В организацията могат да членуват не само писатели емигранти, но и от България. Председател на съюза е писателят Георги Витанов Богат, заместник председател писателят Симеон Гаспаров, главен секретар е художникът и писател Василен Васевски, който е председател на Сдружение „Български художници зад граница”.

Нови организации в Ню Йорк са: **Българо-американски културен обмен** (организира фестивали на българското кино); **Български биомедици в Северна Америка**; **Музикално дружество Български виртуози**; **Майсторите на купона „БГ Еуфория”** и други. В Лос Анжелис през 1993 г. е създаден **Българо-американски информационен център и др.** Нови организации са създадени във всички градове, където има групи наши сънародници: в Бостън, Детройт, Толедо, Вашингтон, Атланта, Сан Франциско, Питсбърг, Маями, Сиатъл, Филадельфия, Ню Джърси, Делауер, Лас Вегас и много други.

Специално внимание заслужават училищата, които са най-важният фактор за съхраняването на българския език и култура и вече са повече от 30 на брой. Отново водеща роля има Чикаго с 9 училища: **Българска двуезична програма в държавното училище „J. В. Kennedy”**; **Българска двуезична програма в държавното училище „L. A. Budlong”**. Тези две училища са американски и са

предназначени за приобщаване на децата към американската култура и овладяване на английски език.

Българско училище и културен център „Джон Атанасов“; Българско училище „Родна реч“ и училище „Родолюбие“ към Учебен център „Знание“; Неделно училище към църквата „Св. Иван Рилски“; Неделно училище към църквата „Св. София“; Малко българско училище и др.

Към българското Генерално консулство в Ню Йорк са били: Неделно училище и детски хор Гергана и училище „Христо Ботев“. Във Вашингтон са: Български образователен център „Св. Кл. Охридски“ и Училище към посолството на Р. България. В Лос Анжелис е Обществен образователен център „България“ с Неделно училище „Кирил и Методий“. Български училища има в Бостън, Сиатъл, Питсбърг, Атланта, Толедо и в много други градове. През последните години се организират детски градини за деца от 2-3 годишна възраст. Държавната агенция за българите в чужбина ги снабдява с необходимата литература.

Вече бе посочено, че до 1945 г. в САЩ и Канада излизат 44 български периодични издания. От 1927 г. без прекъсване продължава да излиза в. „Македонска трибуна“, но напоследък се списва главно на английски език. В Чикаго продължава да се отпечатва списание „Борба“, орган на Българския национален фронт. В този град излизат вестниците „Балканско ехо“, „България“, „България 21“, „България сега“, „Старт“ – седмичници, „Златорог“ – двуседмичник (за литература, театър, философия, история, живопис), „Родина“ – двуседмичник (за новини, анализи, коментари, интервюта), „Chicago BulNews“ (Безплатен българо-английски бизнес вестник).

В Ню Йорк излиза седмичника „Неделник“, който от 2005 г. е с тираж 20 000, разпространява се в САЩ и Канада, и в още 30 страни. В Лос Анжелис излиза седмичник „Обзор“. В Питсбърг излиза „Бюлетин на Асоциацията на американските българисти“. В Лас Вегас излиза двуседмичник „Globul news“.

През последните години бързо се увеличава броят на електронните медии: Българско радио, Чикаго, Българско чикагско радио в Интернет, Чикаго, Информационен сайт „Българите по света“, Чикаго, Радио-ТВ Алеко, Чикаго, Friday night 9, Чикаго (Българско двучасово седмично предаване по публичен телевизионен канал „Компакт“), Информационен сайт „Българите в чужбина“, Ню Йорк, Информационен сайт „Българите в САЩ“, „Отзвук“, Палм Бийч, Флорида (24-часово българско интернет радиопредаване, излъчващо българска музика), Български интернет портал „Eurochicago.com“ и други.

Американското законодателство позволява двойно гражданство. САЩ провеждат мултикултурална политика и предоставят значителни средства за културния, образователен и информационен живот на различните етнически общности. За първи път през 2005 г. на територията на САЩ, българският език става официален език, на който се дават разяснения от данъчната администрация (Ковчежничеството на окръг Кук, щата Илинойс). Така българският език е 21-ят официален език в щата Илинойс и продължава да се използва от българии-

те в Чикаго при плащането на данъци.

В САЩ има паметници свързани с България и българите. Бюст на Алеко Константинов, поставен в библиотека Regenstein в Университета в Чикаго. Бюст на Васил Левски пред българското посолство във Вашингтон. Паметник в цял ръст на Дженеариус Макгахан в гр. Лексингтън, щата Айова. Възпоменателна плоча на авиоконструктора Асен Йорданов, поставена на летище „Ла Гардия“, Ню Йорк. В музея „Еър спейс“ са изложени негови лични вещи. Джон Атанасов е записан в Националната зала на славата на Държавния университет в Айова. В Чикаго, Ню Йорк, Питсбърг, Детройт, Лас Вегас, Холивуд, и други градове има десетки български магазини, ресторанти, кафенета.

Национално единство на българите имигранти и тяхно влиятелно лоби в САЩ все още няма. Държавата България и БПЦ трябва до полагат всекидневни усилия за изглаждане разногласията в диаспората, за укрепване на нейните организации, за свързване на старата и новата емиграция и за поддържане на контакти с отечеството и с останалите българи по света. Държавната агенция за българите в чужбина поддържа контакти с различните структури на общността и според възможностите си, оказва помощ на училищата и на други български организации.

3.2. Във Федерация Канада

Българската емиграция в САЩ и Канада има общи организации, общи периодични издания, общ културен и политически елит. Същевременно в гр. Торонто се формира втората по численост и в редица отношения водеща по влияние, българска колония в Северна Америка. Границата между САЩ и Канада непрекъснато се преминава от наши емигранти и трудно може да се посочи точна бройка на българите, в двете държави поотделно.

За разлика от САЩ, в Канада до 1894 г. има ограничения за имиграцията. През 1895 г. започва имиграционна политика на Канада и периода 1900-1906 г. се характеризира с приток на имигранти от славянските страни, включително българи. За броя на българите трайно заселили се в Канада през периода 1878-1945 г. не могат да бъдат посочени дори приблизителни цифри. До 30-те години България не води точна статистика за имигрантите, те се отбелязват като временно отсъстващи. Значителна част от имиграцията, включително зад-океанската е временна, гурбетчии.

Не могат да се използват и канадските статистики, тъй като те регистрират имигрантите според паспорта на държавата, от която идват, а не по етнически признак. Второто поколение българи родени в Канада се записват от властите като канадци. Според канадските статистики от 1900 до 1944 г. от държавната територия на България в Канада са влезли 19 955 души. Най-голяма е групата влязла през 1912 г., тя е 6388 души. През 1914 г. влиза група от 4512 души, 1907-1908 г. - 2529 души. По време на двете световни войни няма емиграция от България към САЩ и Канада, а през 20-те години по-значителни групи има 1927 г. от 240 души, 1928 г. – 265 и 1929 г. – 301. През 1930 г. групата българи е от 353

души, но 1931 г. те са само 14 души, а за периода от 1931 до 1940 г. - 156 души. Българите от Македония, Тракия, Добруджа, Западните земи, Бесарабия, Банат и пр. са записани като турци, гърци, сърби, румънци, руснаци и пр. Очертани са четири периода: от 1890 до 1918 година; 1918-1944 година; 1945-1989 година; и от 1990 година до наши дни.

Най-голяма и устойчива колония се формира в гр. Торонто, провинция Онтарио, който в началото на ХХ в. е единствен индустриален град в Канада. Българите, които идват в Канада са предимно селяни, но не се насочват към земеделие, защото нямат средства да закупят инвентар, за да разработят земя и най-вече да изчакат 4-5 години, за да започнат да получават печалба от земеделието. И в Канада повечето българи идват с нагласата на гурбетчии, живеят на групи при мизерни условия.

С обявяването на Първата световна война емиграцията към САЩ и Канада спира, а с намесата на България през 1915 г. никой българин не може да напусне двете страни. На имигрантите от вражеските държави Германия, Австро-Унгария, Турция и България се гледа с подозрение. След намесата на САЩ във войната 1917 г. много от тези имигранти са изолирани в лагери. На доста българи, имотите спечелени с тежък труд и лишения са секвестирани. Но от друга страна войната съживява производството и в САЩ и Канада се отварят десетки хиляди работни места. Собствениците на фабрики и заводи, свързани с военно производство, негласно се споразумяват с властите да започнат работа и имигрантите затворници. Въпреки многобройната българска емиграция в Северна Америка, България открива свое Генерално консулство в Ню Йорк едва през юли 1913 г., а Легация във Вашингтон в края на 1914 г. Тези български институции се грижат и за българите в Канада. Едва през 1928 г. българското правителство успява да сключи спогодба с Канада за връщане на секвестрираните имоти на българи в годините на Първата световна война.

През 1907 г. при настъпилата икономическа криза, която изхвърля много от имигрантите сред безработните. Започва създаване на взаимоспомагателни дружества, главно на земяческа основа: **Желевско българско братство** от с. Желево, Костурско; **Загоричанско взаимоспомагателно дружество “Св. Илия”** от с. Загоричане, Костурско; **Спомагателно дружество “Ошчима”** от с. Ошчима, Костурско; **Баничко спомагателно дружество “Надежда”** от с. Баница, Леринско; **Българско дружество “Напредък”** от с. Мургащ, Царибродско, Западните земи и др. Освен в Торонто, българските имигранти създават взаимоспомагателни дружества в градовете Киченер, Кроулянд, Уйндзър и др. Българите от Македония си помагат на роднинска и земяческа основа и веднъж установили се привличат своите близки и познати. Те са сравнително сплотена общност. От България емигрират главно мъже от различни райони и те не могат да разчитат на подкрепата на свои близки и не създават сплотена общност.

След 1908 г. българите в Торонто, главно от Македония, вече са значителна общност и изпитват необходимост от собствен църковен живот. В Канада има религиозна свобода и българите могат да се присъединят към която църква

желаят. Първата българска православна мисия пристига в САЩ 1908 г., но в Торонто йеромонах Теофилакт идва през 1910 г. Той поставя основите на **Църковна община с храм “Св.Св. Кирил и Методий”**, двуетажна къща приспособена за молитвен храм, като на първия етаж е храма, а на втория салон за събрания и Неделно училище за децата. До 1945 г. българите в Канада имат само този храм с един свещеник.

Когато значителна част от българската емиграция става постоянна и се закрепва икономически, занаятчиите отварят ресторанти, хлебарници, сладкарници, шивачници и пр., търговците бакалници, кафенета и пр. Българите от Македония се ориентират към ресторантьорството, тъй като се започва с по-скромни капитали, и това е семеен бизнес, не се плаща на работници. Започва и създаване на културно-просветни дружества и други организации. В Торонто са създадени: **Българско юнашко дружество “Балкански юнак”**; **Българско дружество “Просвета”**; **Дружество на българите живущи в Канада “Уилям Гладстон”**; комунистите създават **Българо-македонски работнически просветен клуб “Христо Ботев”**; в гр. Киченер е създадено **Българо-македонско просветно дружество “Прогрес”** и пр.

Канадските власти разрешават на различните етноси да откриват основни училища с преподаване на роден език. Единственото задължително изискване е да има учител по английски език. **Първото българско училище** е открито в Торонто през 1914 г., то е първо и в Северна Америка. През 1935 г. в Торонто има 2 български училища със 150 ученици. През 30-те години са открити български училища в Киченер и Уйндзър. Най-влиятелната политическа организация е Македонската политическа организация, която работи в САЩ и Канада и дейността ѝ не може да се раздели. Двадесет и петият конгрес на МПО се провежда в Торонто, а местната организация **“Правда”** е една от най-активните в Северна Америка. Активна дейност сред емиграцията развиват комунисти и социалисти, като създават свои съюзи, секции и дружества. Вестниците на българската емиграция в САЩ и Канада са общи: **“Борба”**, **“Български новини”**, **“Свобода”**, **“Македония”**, **“Народен глас”**, **“Македонска трибуна”** са общо-български; **“Работническа защита”**, **“Работническа просвета”**, **“Работническа мисъл”** са социалистически; **“Съзнание”**, **“Македонски бюлетин”**, **“Балканско сдружение”**, **“Пробуда”**, **“Пролетарско дело”** са комунистически.

До 1945 г. българската интелигенция в Канада е сравнително малобройна, но в Торонто се поддържа активен културен живот. В Торонто живее и работи музикалният педагог цигулар, диригент Христо Дафев. Той е преподавател по цигулка в консерваторията, създава своя музикална школа и е диригент на български, руски, полски, чешки, украински хорове. Отец Теофилакт завършва медицина и от 1921 г. вече е практикуващ лекар, д-р Димитър Малин. Иван Грудев първо завършва литература и изящни изкуства, а след това юридическия факултет на университета в Торонто. До 1933 г. той е единствен българин адвокат с активна практика в Канада. Карл Джордж Чотов пристига в Канада 1914 г. Той организира първата българска театрална трупа в Торонто и три

години е оперен певец в градската опера. Христо Стефанов е известен художник, създава център на изкуствата, има своя галерия и училище за начинаещи и напреднали художници.

Веднага след Втората световна война в Канада идват 6000 души, предимно от Егейска Македония. В провинция Онтарио и главно в гр. Торонто българите от Македония стават повече от 20 хиляди. В периода на бързото икономическо развитие след войната, те разширяват ресторантския бизнес. В Торонто броят на македонските ресторанти достига 800, което е почти две трети от всички ресторанти в града. Оформя се малък кръг от много богати хора, притежатели на големи търговски и индустриални предприятия; многобройна средна класа – собственици на малки и средни търговски предприятия и сравнително малобройна група наемни работници или бедни хора. През периода от 1946 до 1970 г. в Канада са влезли 101 219 гръцки граждани, според изследователи, повече от половината от тях са с български произход.

Още през 30-те години, българите комунисти в Торонто започват да разпространяват идеята на македонизма, но не печелят влияние. След 1945 г. в условията на Студената война, когато българската държава се оказва изолирана, гръцката и югославска пропаганда започват масирана дейност сред българите от Македония. Използвайки малката група българи патриаршисти, възприели гръцка идентичност, гръцката пропаганда развива активна дейност за разширяване влиянието на елинизма. Гърчещите се македонци посещават гръцките църкви и училища, вземат участие в социалните и културни събирания на гръцката диаспора. Групата на прогръцките македонци разглежда МПО като вражеска организация, като врагове се определят и комунистите. Като заплаха за елинизма се сочи и македонизма, разпространяван главно от югославската пропаганда. Прогръцките македонци са 2-3 хиляди души собственици на среден и дребен бизнес и малко работници.

Проюгославските македонски емигранти също са сравнително малобройна група, която материално подпомагана от Югославия, провежда активна пропаганда за отделната македонска нация със свой език и култура, различни от българската и сръбската. Те водят борба срещу МПО и македонците, които не се отказват от българската си идентичност. Македонстващите обвиняват както пробългарските така и прогръцките си сънародници като „предатели и родоотстъпници”. Република Македония е техен основен аргумент. След разпадането на Югославия, Република Македония се стареа да подкрепя материално тази група и да продължава дейността ѝ за утвърждаване на македонизма.

Огромното мнозинство от македонците в Канада са членове и симпатизанти на МПО, до Втората световна война те успешно спират гръцката пропаганда и игнорират македонизма. След установяването на комунистическото управление в България и особено след подобряване на отношенията между Югославия и Западния свят, тези македонци изпадат в затруднение. Те подчертават, че Народна република Македония е „изобретение на Титовисткия режим”, която удовлетворява автономистките тенденции, но работи за сърбизацията на маке-

донския народ. Арогатната югославска пропаганда не успява да спечели много привърженици, обаче постига разколебаване на доста хора, които не участват в инициативите на МПО и не изиявяват българската си идентичност.

Сред българите от Македония има и политическо разделение на десни и леви, което след 1945 г. се задълбочава. Всъщност етническото разделение е смесено с национално-политическо. Политическата емиграция от България няма колебания с националната си единичност, но тя е разделена политически на десни националисти-монархисти, на десни земеделци, на умерени, които не одобряват комунизма, но не са войнстващи антикомунисти и на леви, социалисти и комунисти.

Отделни българи постигат високо обществено и материално положение: Антон Чипев, заместник-министър по имиграцията на провинция Квебек, Даниел Дамов, президент на канадския клон на застрахователната компания Цюрих Интернешънъл, милионерите Игнат Канев и Крум Пиндов. Има публикации, че в периода 1950-1965 г. в Канада са се заселили 8000 българи.

След 1989 г. идва значителна вълна от млади и образовани българи, подбрани от канадските имиграционни власти. Почти 10% от българските учени напуснали БАН се установяват в Канада. Като добри професионалисти се изиявяват д-р Кристина Стоянова, международно известен кинокритик, Тед Кочев – известен кинорежисьор, Фоти Томев – известен художник, Петър Дамянов – известен цигулар, Мериън Кантарева – най-известната жена скулптор в Канада, Никола Русанов – преводач на българска литература, издава в „Кръгозори“, проф. Асен Баликси, антрополог, изследовател на имигрантите в Канада от България и Македония, проф. Сашка Иванова от Калгари и други. По самооценка на нашите организации, канадците с български произход са около 180 хиляди души, включително по-старата македоно-българска емиграция. В Торонто и неговият регион, те са около 50 000; в Монреал – около 8000 и по-значителни групи в Отава, Ванкувър, Калгари и други. В официална публикация, в Република Македония се посочва, че според канадската статистика през 2006 г. там живеят 37 050 македонци, а по преценка на Република Македония техният брой е 150 000.

Канада признава двойно гражданство и през последните години, потомци на старите поколения български емигранти възстановяват българското си гражданство. Страната провежда мултикултурална политика и предоставя значителни средства за културния, образователния и информационния живот на различните етнически общности.

В Канада действат няколко български църковни общности. В Торонто са: **Македоно-българската източно-православна църква „Св. св. Кирил и Методий“** (катедрален храм, осветен през 1910 г. До храма е издигнат и Народен дом, в който се помещават училището и самодейни състави); **Македоно-българска източно-православна църква „Св. Георги“**; **Македоно-българска източноправославна църква „Света Троица“** и **Българската евангелска църква**. В гр. Ниагара Фолз е **Македоно-българската източно-православна църква „Св. Иван Рилски“**. В гр. Брамптън е **Българската православна**

църква „Св. Димитър“ (построена и осветена със средства, дарени от Игнат Канев). В Монреал е **Българската православна църква „Св. Иван Рилски“**. В Калгари има **Българска православна църковна община**, която няма свой храм и службите се провеждат в сръбската православна църква.

Десетки са действащите днес организации на българите в Канада като по-вечето са в Торонто и Монреал. Най-стара е организация в Торонто е **МПО – Пирин**. В този град са: **Канадско-българска асоциация** (В ръководството е включен бизнес елит, свързан с предприемаческата дейност на милионера Игнат Канев, който е и щедър дарител); **Асоциация на българските инженери в Канада** (основана 2001 г.); **Асоциация на българските студенти**; **Българо-канадско дружество**; **Български клуб**; **Група за български народни танци „Игранка“**; **Детски хор**. В Монреал са: **Българо-канадски културен център „Паисий Хилендарски“**; **Канадско-български бизнес съвет**; **Канадско-български културен център „Зорница“**; **Българско културно-спомогателно дружество** (основано през 1976 г. от Антон Чипев, дружеството организира фестивал на източно-европейски филми в Канада и няколко панорами на българското кино в Монреал). В столицата Отава са: **Дружество на българската общност в столичния район Отава - Гатино** (към дружеството е регистрирана и благотворителна организация); **Фолклорен танцов състав „Родина“** (създаден 2001 г.); **Българска студентска асоциация** (създадена 2003 г. да подкрепя участието на българите студенти в културни, социални и спортни мероприятия). В Калгари е създадено **Българско дружество**, което организира концерти и изложби, поддържа неделно училище и електронен вестник „Българи“. Във Ванкувър е създадено **Българско дружество**, което поддържа неделно училище.

Най-старо е българското **Неделно училище към катедралния храм „Св. св. Кирил и Методий“** в Торонто, първо в Северна Америка. В Отава има **Български кредит курс към „St. Pius High School“** (за ученици от 7 до 12 клас. Курсът е в рамките на редовната учебна програма); **Българско училище „Св. св. Кирил и Методий“** (за ученици от 1 до 4 клас). В Монреал има две **Неделни училища „Св. Св. Кирил и Методий“** към учебен център „Зорница“ и „Св. Климент Охридски“ към храма „Св. Иван Рилски“, в които се обучават 80 деца. Изучават български език и литература, история, география, математика. Към училището работят детска вокална група и хор за възрастни, български народни танци за деца и възрастни, модерни танци; библиотека. В Брамптън има **Неделно училище към църквата „Св. Димитър“**. Във Ванкувър и в Калгари има **Български училища – „Св. св. Кирил и Методий“**.

В Канада се разпространяват издаваните в САЩ вестници **„Македонска трибуна“** и **„Неделник“**. В Торонто излизат вестник **„Български хоризонти“**, седмичник и списанието **„Вардар. Македоно-български преглед“**. В Монреал излизат вестниците **„Зорница“** и **„Форум“**. Бързо се развиват електронните медии. **Информационен портал за българите в Канада**, **Радио „Български глас“**, Торонто, **Електронен вестник „България**, Калгари, **Радио „Звукът на България“ – CINQ**, Монреал, **ТВ канал „България – Канада“**, Ниагара Фолз.

В Отава има телевизионен канал с излъчване на български език. Български ресторанти и магазини има в Торонто, Ванкувър, а в гр. Брамптън, Игнат Канев има собствен Голф клуб.

Проблемът с „македонизма“ в Канада е сериозен, защото след създаването на независима държава Македония, Скопие хвърля всички сили да запази и разшири периметъра постигнат от Титова Югославия. Според Министерството на външните работи на Република Македония, в Канада живеят 150 хиляди македонци. Има и добри новини. На 24 октомври 2010 г. Православната църковна община при храма „Св. Георги Победоносец“ провежда извънредно събрание, на което 90% от присъстващите гласуват за връщане към епархията на Българската православна църква. В съобщението се казва, че вече всички български православни храмове в Канада са при майката-църква, от която по политически причини се бяха отделили. В пространно интервю председателят на МПО „Швейцария на Балканите“, в Торонто, г-н Лари Королов, член на МПО от 1967 г. и на Централния комитет от 2007 г. споделя: *„Тук в Канада нашата организация ще продължава да се старее да се бори за заветите на нашите бащи и деди доколкото са нашите възможности. Ние знаем, че по произход сме българи от Македония и югославския македонизъм никога няма да хване корен сред нас“*.

За новата емиграция от България до 2005 г. Канада е най-предпочитана страна. Наред с висококвалифицираните специалисти там отиват и хора, препитаващи се с криминални деяния, които Канада екстрадира. Държавната агенция за българите в чужбина поддържа контакти с българските организации и оказва активна помощ на училищата.

3.3. Във Федерална република Аржентина

Първите българи емигранти пристигат в Аржентина в края на XIX и началото на XX в. но за тях няма събрани сведения. Сигурни данни за българи емигранти пристигнали в Аржентина и Уругвай има през 1906 г. През 1908 г. в столицата на Аржентина, Буенос Айрес, Никола Казанджиев от Радовиш, Вардарска Македония, създава Македоно-одринско братство. Същата година на 7 юни е създадено **Българско работническо дружество „Прогрес“**, което поддържа контакти с БРСДП (т.с.) в България. През 1909 г. в Аржентина възниква икономическа криза, която продължава до 1914 г. Много имигранти българи, заети в индустриални предприятия остават без работа и напускат Буенос Айрес, и дейността на дружеството замира.

Според данни от аржентински документи през периода 1900-1910 г. в Аржентина са влезли 10 569 и са останали 10 235 българи. Българските изследователи се съмняват в това число, защото в по-късни публикации, то не се потвърждава. Но най-вероятно в тези числа са включени и българи от Македония, които в по-късните публикации са вече в групата „югославяни“. В българските публикации за емиграцията, до 90-те години на XX в., „югославяните“ и „македонците“ грижливо се заобикалят или „македонците“ са отделени от българите,

а това сега затруднява изследването на българската диаспора.

В резултат на Първата световна война икономиката на Аржентина излиза от кризата и започва период на бързо развитие. Откриват се нови работни места и има недостиг на работна ръка. Аржентина организира пропагандна кампания за набиране на работна ръка в Европа. След 1921 г. Буенос Айрес поема функциите на Ню Йорк и годишно на пристанището на аржентинската столица, слязат по 150 000 емигранти. През периода 1857-1924 г. в Аржентина влизат 5,5 млн. души и по броя на заселници, тя се нарежда след САЩ. На пристанището в Буенос Айрес е изградена голяма пететажна сграда, емигрантски дом, в който новопристигналите имат покрив и храна от 10 до 40 дни. Ако не успеят сами да си намерят работа, управлението на емигрантския дом и агенциите около него, ги изпраща във вътрешността на страната, на тежка и ниско платена работа

След Първата световна война Латиноамериканските държави проявяват интерес към България. През 1921 г. Бразилия, а 1922 г. Аржентина, откриват свои почетни консулства в София. На 21 август 1930 г. в столицата на Аржентина е открито българско генерално консулство. Първият завеждащ това консулство е легационният съветник от българското генерално консулство в Ню Йорк, Юпитер Дойчев. През 1935 г. генералното консулство в Аржентина е издигнато в легация, 1943 г. управляващият легацията Милко Георгиев е издигнат в ранг пълномощен министър. Това е първият български пълномощен министър в Латинска Америка

Българската емиграция в Южна Америка започва бързо да се увеличава след Първата световна война. През периода 1920-1926 г., подведени от пропагандната кампания на Аржентина и от агенти на параходните компании, с обещания за земя и бързи печалби, от България емигрират 25 000 души, повечето от които отиват в Южна Америка, в Аржентина, Уругвай, Бразилия. Само за една година – от юни 1922 до юни 1923 г., подмамени от щедрите обещания на Йордан Балкански, българин с аржентинско гражданство, повече от 2000 души тръгват от България за Аржентина. Наред с гурбетчиите мъже тръгват и цели семейства с децата си. Само от едно село, Малки Вършец, Севлиево, тръгват 110 души.

Но вместо лесни печалби, емигрантите мизерстват безработни или временно работят най-тежката и ниско платена работа в кланиците, като хамали, сезонни работници в селското стопанство, строителството, в петролодобивната промишленост и пр. Въпреки писмата на гурбетчиите за ужасните условия в Аржентина и брошурата на В. Вишневин от 1923 г. – “Южна Америка: трета катастрофа на българския народ”, емигрантския поток към тази част на света и специално към Аржентина не спира. През втората половина на 20-те години, младият Борис Шивачев, който след няколко години се изявява като писател, в своите “Писма от Южна Америка” разкрива многобройните трудности, страдания и унижения за мнозинството от българската емиграция в Аржентина. Продължава и емиграцията на българи от Македония, Тракия, Добруджа, Западните земи, Бесарабия.

От 1927 до 1933 г. от България за Америка, по официални данни, зами-

нават 8818 души. В годините на световната икономическа криза емиграцията намалява, а специално Аржентина през 1930 г. налага ограничения: от 1931 до 1933 г. от България в Южна Америка, по официални данни емигрират 255 души, от които 150 в Аржентина, 117 в Уругвай и 17 в други държави. През периода 1934-1936 г. има малко оживление и от България за Южна Америка емигрират 343 души, от тях 321 в Аржентина. В навечерието на Втората световна война потокът се засилва, но избухването на войната го прекратява.

И в Южна Америка първо пристигат българите градинари, като доста от тях успяват да се задържат. През 1930 г. в Аржентина вече работят 1027 българи градинари. Те създават градини около големите градове и дори в сухата и студена Патагония. Но поради голямото разстояние и политическите промени в Аржентина, трайно се установяват 300-400 души, които са разпръснати из страната и не формират общност.

От държавната територия на България първоначално излиза икономическа емиграция, като значителна част от нея тръгва на гурбетчийство. Но след Войнишкото въстание 1918 г., 9-юния преврат, Юнското и Септемврийското въстания през 1923 г. има и политическа емиграция от членове на БЗНС и БКП. За емиграцията на българите от Македония, Тракия, Добруджа, Бесарабия и др. може да се каже, че е едновременно политическа и икономическа.

По-многобройни български общности се формират в столицата Буенос Айрес, в градовете Берисо, Ла Плата, Енсенада, Авежанеда, Тигре, Барела, Санта Фе, Росарио, Кордова, Комодоро Ривадавия и др. Притиснати от мизерията 3000 души се връщат в България, а други 3000 отиват в САЩ и Канада, като си купуват документ, че пет години са работили в Аржентина.

Няколко хиляди българи, 1166 души с държавна подкрепа, отиват в рядко населената провинция Чако, където им е предоставена или наемат земя и се занимават със земеделие и животновъдство. От 1930 до 1940 г. броят на българите в провинция Чако е между 3500 – 4500 души. По-големи колонии се образуват в главния град на провинция Чако, Ресистенсия, в градчетата Лас Бреняс, Саенс Пеня, Пампа Хенерал, Кампо Ларго, Хосе Мармол и други селища. От 1900 до 1946 г. в Аржентина са влезли 22 295 души с произход от България. Излезлите от страната са 5887, а трайно установилите се българи – 16 408 души. В тази бройка не влизат пристигналите с турски, гръцки, сръбски, румънски, руски и други паспорти. В данните от преброяване на населението на Аржентина, българите са включени 1914 г. Посочени са 1067 души от които 697 в градовете и 340 в селата. Според български изследвания през периода 1900-1945 г. в Аржентина са влезли 13-14 хиляди българи от България. До 1914 г. българската емиграция е изключително от мъже и до 1927 г. 89% от българските емигранти са мъже. Броят на жените и децата се увеличава през 30-те години, защото трайно установилите се започват да извикват своите семейства от България. Например през 1933 г. броят на жените, които емигрират от България е по-голям от този на мъжете. През 30-те години несемейните мъже започват да сключват бракове и тъй като българките са малко, вземат за съпруги жени от други националности. В провинция Чако

през 1941 г. повече от половината бракове на българите са със жени от други националности, включително индианки.

Характерна особеност на българите емигранти, макар че са главно селяни, е тяхната почти масова грамотност, значително по-висока от средното равнище на останалите емигранти от Европа. Аржентина търси емигранти за развитие на своето селско стопанство и на земеделците са правени отстъпки при заплащане на пътуването. В провинция Чако българите се издвигат като едни от най-добрите земеделци, които прилагат механизация и усвояват модерни агротехнически способности.

През втората половина на 20-те години отделни българи успяват да отворят малки кръчми-гостилници с няколко помещения към тях. В тези кръчми-страноприемници българите се събират и живеят на комуни, като един работещ осигурява мизерна храна за няколко безработни. Това са своеобразни клубове на бедната българска емиграция. Един българин, Вангел Веляновски успява да събере средства и да построи седеметажен хотел “Балканико” с ресторант. Този хотел се превръща в център на българите в Буенос Айрес, особено за новопристигналите и напуснали емигрантския дом.

В Северна Америка мнозинството от нашата емиграция е под влияние на родолюбиви организации, които поддържат българската национална кауза и националноосвободителното движение на българите в Македония, Тракия, Добруджа, Западните земи. В САЩ и Канада още през 1909-1910 г. са създадени Български православни църковни общини и изградени храмове, които заедно с другите организации пазят националната традиция. Но в Латинска Америка мнозинството на българската емиграция от самото начало е под влияние на левите, комунистически идеи и организации. Поради това не са създадени Църковни общини и съградени православни храмове. Създадени са клубове, културно-просветни дружества, читалища и накрая училища, които са под влиянието на левите класово-партийни организации.

През 1920 г. е създадено **Българско културно-просветно дружество „Христо Ботев”**. В дейността му, наред с българите, участват руснаци, украинци и други славяни. Дружеството през 1922 г. започва да издава вестник „Възраждане”. В списването му участват българите Борис Шивачев, Самуел Стрезов, Слави Мишков, Димитър Ачков, но излизат само няколко броя. Македоно-българска анархистическа група, заедно с украински комунисти, през 1923-1924 г. издава вестник „Комунистическо слово” на български и украински език, а редактор е Марин Сапунджиев. През 1924 г. е създадена българо-македонска група към Аржентинската комунистическа партия, начело с Никола Казанджиев и Янко Атанасов.

През 1927 г. под влияние на българските комунистически организации в САЩ и Канада и техния вестник “Съзнание”, в Аржентина започва създаване на **Българо-македонски работнически просветителни клубове (БМПРК)**. В Буенос Айрес, под ръководството Българската езиково-национална комисия към ЦК на Аржентинската комунистическа партия, е учреден БМПРК, който започва активна политико-просветна работа. Икономическата криза и безработицата вече

не разколебават, а обединяват мизерстващите българи и те активно участват, включително в ръководството на синдикалните и левите политически организации. През 1929 г. започва издаването на „Бюлетин“ на БМПК, подготвя се на пишуща машина и циклопечат в 8 страници. Редактори са Петър Ангелов, Митьо Ачков, Стоян Тодоров. След преврата през 1930 г. редакторите са арестувани, пишущата машина конфискувана. През 1932 г. Бюлетина е възстановен от Петър Ангелов, Христо Гоневски и др. Списван на ръка, на восьмични листове, ползвана е пишуща машина, взета от украинци и циклостил. В бюлетина се подлагат на остра критика социално-икономическата политика на Аржентина, също и на властите в България и дейността на българското консулство. Според комунистите, родината България се разграничава от държавата България, последната се сочи като враждебна, фашистка, срещу която трудещите се българи водят борба за освобождение. Българското консулство също се сочи като противник, враг на трудещите се. На 13 март 1933 г. бюлетина е спряна, но като орган на БМПК от март 1933 г. започва да излиза в „БМ ЕМИГРАНТ“ на 12 страници, тираж до 1200. Излиза нелегално при много трудни условия. До март 1936 г. са издадени общо 16 броя. Голяма активност проявяват комунистическите организации по време на Лайпцигския процес 1933 г., а държанието на Георги Димитров печели положително отношение и в либерално-демократичните среди на Аржентина. Клубове се създават в Берисо, Саладино, Росарио, Авежянеда, Кордоба, Сан Мартин, Комодоро Ривадавия, и в провинция Чако. Те се създават като класово-партийни организации, но извършват предимно културно-просветна дейност и поддържат българското самосъзнание.

Засилването на левите организации е потиснато от извършения през 1930 г. военен преврат в Аржентина. Установен е авторитарен режим, който започва да преследва левите организации, а АКП е забранена. Въпреки въведените строги ограничения, през лятото на 1931 г., при конспиративна организация, в Буенос Айрес е свикан конгрес и създаден **Съюз на БМПК в Южна Америка**. Ръководените предимно от комунисти клубове, работят полулегално и нелегално под лозунга „Чрез класова просвета – към класова борба“.

От своя страна консулството на България се стреми да неутрализира влиянието на марксистките организации сред емиграцията. То помага за издаването от 26 април 1931 до 26 май 1940 г. на вестник **“Българска мисъл”**, като независим литературен седмичник. Вестника публикува много литературни и исторически материали за България. От 1934 г. започва кампания срещу комунистите и БМПК. Сред многохилядната колония в Берисо, сред работещите в кланиците българи, е създадено **Културно-спомагателно дружество “Български дом”**. Това дружество организира взаимно-спомагателна дейност и литературно-музикални вечеринки. През 1936 г. в Берисо е открито първото българско училище в Аржентина. Децата го посещават след като свършат часовете в аржентинските училища и са обучавани от двама учители по български език, история и география. Дейността на училището получава подкрепа и от Аржентинската народна библиотека.

За да засили влиянието си, българското консулство влиза в тясно сътруд-

ничество с аржентинските власти. С помощта на нашият консул са арестувани и хвърлени в затвора или изгонени от Аржентина доста българи комунисти. Това още повече засилва отчуждаването между многохилядната ни емиграция и българското представителство. От това губи българската културна традиция, макар че се води активна просветителна и увеселителна дейност.

През февруари 1936 г. нелегално е проведен шестия конгрес на СБМРПК в Южна Америка. Взема се решение за трансформиране на съюза в **Българска антифашистка и антивоенна лига в Южна Америка** (БААД). Основна задача, която се поставя на клубовете е: Борба против фашизма и войната. Веднага след конгреса се пристъпва към изграждане на легални културно-просветни дружества. В столицата е създадена **Българска театрална група “Шекспир”**, която бързо се превръща в най-голяма и влиятелна културно-просветна организация на нашата емиграция в Буенос Айрес. Сполучливо избраното име на Уилям Шекспир се приема добре в космополитния град. По същото време в Берисо е създаден **Български културен кръжок и училище “Кирил и Методий”**, които се разграничават от дейността на Дружество “Български дом”.

В центъра на петролодобива на Аржентина, Комодоро Ривадавия също е създадено Българско Взаимоспомагателно дружество. Активизира се дейността в провинция Чако. В Хосе Мармол се създава българско читалище с библиотека “Асен Златаров” и Културно дружество “Отец Паисий”; създадени са няколко училища – в Гран Бестия, Лас Бреняс, Пампа Кастро. Културно-просветни дружества се създават и в други райони с по-многобройни български общности. Най-активна е дейността на трупата “Шекспир”.

Значителна част от българската имиграция през втората половина на 30-те години вече е уседнала и работи. Много хора след като се установяват на постоянна работа извикват своите семейства от България, други сключват бракове в Аржентина. Събрани са средства и е закупена голяма сграда в Буенос Айрес, на ул. “Кочабамба”, която се превръща в български културен дом. Създаден е хор от 30 души, детски хор, танцов състав и театралната трупа, която играе успешно пиеси от български и други автори. Представленията са на български и испански език.

През втората половина на 30-те години икономиката се оживява и в Буенос Айрес има богат културен живот. Гостуват известни артисти от цял свят. През 1936 г. в Аржентинската столица се провежда годишният световен конгрес на ПЕН-клубовете. Делегат от България е писателят Светослав Минков, който е поканен от културно-просветното дружество “Шекспир” да се срещне с българската емиграция. Става много интересна среща, но това е единствения български писател гостувал на нашата емиграция в Аржентина, през първата половина на 20 век. При това гостуването не е специално посещение, а става по стечение на обстоятелствата. През 1937 г. в операта на Буенос Айрес гостува нашата певица Надя Ковачева, а 1938 г. Илка Попова. Те са поканени в дома на ул. “Кочабамба” и техните концерти са празници за българите. През 1937 г. в Аржентина пристига като емигрант, най-изявената по това време българска театрална актриса Адриана Будевска. Тя живее в Аржентина до 1947 г., когато е поканена да се завърне в България.

В годините на Втората световна война аржентинската икономика започва

да работи с цялата си производствена мощ, а аржентинските власти симпатизират на Германия и нейните съюзници. В повечето държави на американския континент по време на Втората световна война, поради съюза на България с Германия, на българите се гледа с недоверие. Властите в Аржентина не проявяват антифашистки чувства. Въпреки натиска от страна на САЩ и Великобритания, те скъсват дипломатическите си отношения с Германия и Япония едва през 1944 г., а им обявяват война на 27 март 1945 г.

На 4 февруари 1944 г. Аржентина прекъсва дипломатическите си отношения с България. Но създаването на мощната антихитлеристка коалиция, прави аржентинските власти по-търпеливи към антифашистката и антивоенната дейност на левите организации. През 1936 г. лявата българска емиграция започва да издава в. **“Народна трибуна”**, който освен в Аржентина се разпространява в Уругвай и други южноамерикански страни. Това е първият масов вестник на редовен печат. Излиза на 1 и 15 число в тираж от 1200 до 2000. Редактористопани са д-р Тома Давидов и Никола Казанджиев. През 1938 г. тиража стига до 4000, а отговорни редактори са Христо Гоневски с Петър Ангелов, Д. Ачков и др. Вестника подкрепя републиканска Испания срещу Франко, помества информации, коментари, художествени материали, против фашизма и войната. Пощите отказват да го разпратят и на 15 октомври 1939 г. е спрял от властите.

В началото на 1942 г. Българското културно-просветно дружество от “Шекспир” се преименува “Христо Ботев”. Активизира се дейността на дружество “Кирил и Методий” в Берисо, което през 1942 г. закупува парцел, а 1943 г. изгражда свой български дом. Но поради възникнали противоречия в общността през цялата 1944 г. домът остава затворен. Открит е на 10 октомври 1945 г. и става център не само на българите, а на всички славяни в града. Там се помещава и българското училище.

Войната на хитлерова Германия срещу Полша, Чехословакия, Югославия, СССР и нацистката пропаганда срещу славянството, предизвиква движение на солидарност сред емигрантите от славянските страни в Южна Америка, което е оглавно от комунистическите организации. На 6 декември 1941 г. в Буенос Айрес е основан “Комитет за обединяване на славяните в Аржентина”. Участват 9 славянски организации, 20 комитета и 8 славянски вестника. През 1942 г. в Аржентина се създава **Славянски съюз** и започва издаването на вестник „Унион Еслава (Славянско единство)”. В тази дейност се включват много българи, а редактор на вестника е Христо Гоневски. На Първия общославянски конгрес в Южна Америка, проведен в Уругвай през април 1943 г., най-многобройна е делегацията на Аржентина и българите са добре представени в нея. Един от основните доклади “За славянската солидарност” е изнесен от българина Христо Гоневски.

През 1941 г. започва издаването на в. “Балкански глас”, а 1942 г. на в. “Емигрантско дело”. В тези вестници основна тема е борбата на левите и демократични сили срещу фашизма и войната. През 1942 г. програмата на Отечествения фронт в България и някои статии на Георги Димитров са разпространени в Аржентина. Мнозинството от българската емиграция в Аржентина

посреща с надежда политическите промени в България след 9 септември 1944 г. На 11 септември е създаден **Помощтен демократичен комитет „Свободна България”**, започва издаването на в. „Свободна България”, от който излизат няколко броя. Започва движение за завръщане в родината. Македоно-българските организации се разделят на български и македонски.

През април 1945 г. започва издаване на в. „Възраждане” в тираж 1500 броя, като орган на Централния помощен комитет в Буенос Айрес и Берисо. Той излиза до 1949 г., когато е спрял от властите. От 3 до 5 март 1946 г. се провежда Първи конгрес на помощното движение, който е открит и ръководен от секретаря Христо Гоневски. Присъстват делегати от цялата страна, от Патагония до Чако. Емиграцията събира пари в подкрепа на България и 1945 г. е събрана сума от 80 хиляди песи. В началото на 1947 г. левите организации закупуват печатница, която се управлява от Христо Бонев и в нея работят предимно българи. Тя започва да печати 12-те вестника на славяните имигранти, издава книги и други материали. От България са получени учебници за българските училища. През 1948 г. помощните комитети стават 40 и в тях членуват повече от 4000 имигранти. При третата помощна кампания са събрани 126 795 песи, с които са закупени кожи и дрехи за България. Важна роля в тази дейност играе в. „Възраждане”. От провинция Чако в помощните акции са взели участие 586 души, от които 27 са испанци, а 59 от смесени бракове, събраната сума е 24 779 песи. Общо в четирите кампании, 1538 участници събират 357 045 песи. За финансовите възможности на нашите имигранти, организирани от левите политически сили това е голяма сума. След Втората световна война в Аржентина вече има и преуспели имигранти, но те не участват в движението за подкрепа на отечественофронтowska България.

Новото управление на Аржентина от 1946 г. започва с налагане на ограничения на левите организации и през 1949 г. с декрет на президента Перон дейността на Помощните комитети е забранена. Спрян е в. „Възраждане”, а на 4 юни е арестувано ръководството на Славянския съюз. Арестувани са Христо Гоневски и Цвята Младенова и са принудени да се завърнат в България. В Комодоро Ривадавия и в други райони са арестувани активисти на Помощните комитети и са хвърлени в затвора, където някои престояват до 1953 г. и тогава се завръщат в България.

През периода 1947-1950 г. се извършва прегрупиране на българите имигранти в Аржентина. Започва завръщане в България, като до 1953 г. между 1500 и 2000 души, в това число ръководствата на помощните комитети, които са преследвани от властите, пристигат в България. Наши сънародници, които са успели да се замогнат в провинция Чако, Пампата и други райони се преселват в Буенос Айрес и Берисо. Започва да работи и да се изяснява в обществения живот първото поколение родено и израснало в Аржентина, което е завършило средни общообразователни и специализирани училища, а също и университети.

По закон от 1902 г. всеки имигрант след като работи две години и половина може да стане гражданин на страната. Всяко дете родено в Аржентина е гражданин на страната, но не може да носи българско име. Децата и внуците

говорят на испански и много от тях се отчуждават от българските културни традиции. Сред българските имигранти израстват учители, лекари, инженери и професори. Но голяма част от тези образовани хора са от смесени бракове и не говорят български език. Най-добре се запазва българското самосъзнание в провинция Чако и в гр. Берисо.

След 1944 г. от България в Латинска Америка започват да пристигат българи политически емигранти, които бягат от комунистическата власт. Александър Цанков, министър-председател на България 1923-1926 г. и на Българското национално правителство в изгнание септември 1944 – април 1945 г., преживява последните 10 години от живота си в Аржентина.

Възстановяването и регистрирането на български имигрантски организации в Аржентина започва след 1953 г. Старите имигранти от 20-те години са пенсионери, второто поколение се заема с трудова и обществена дейност, израства третото поколение. Новите организации трябва да са аполитични и да развиват изключително културно-просветна дейност. Тези ограничения са отменени чак пред 70-те години. През 1953 г. в Буенос Айрес се създава **Дружество „Г. С. Раковски”**, а 1960 г. **Дружество „Отец Паисий”**. От 1960 г. дружествата издействат всеки вторник по радио Буенос Айрес емисия на български език. Прави се опит за изграждане на български дом. Тези организации търсят сътрудничество с българската легация и с България.

Ограниченията и репресиите почти не достигат далечната провинция Чако. През 1953 г. е възстановено **Дружество „Христо Ботев”** в гр. Роке Саенс Пеня. Построен е български дом със голям салон, библиотека с книги на български и испански език, канцеларии. Има хор и танцова трупа, които пазят българската културна традиция. По местното радио всяка неделя има предаване за българите. Открива се българско неделно училище. За активната родолюбива дейност на дружеството през 1973 г. то е наградено с орден „Кирил и Методий”. През 30-те и 40-те години активен български център е гр. Хосе Мармол, но след 1953 г. като център се налага Лас Бреняс. Там е създадено е дружество „**Васил Левски**” и през 1965/67 г. е построено училище. Създаден е фолклорен състав с танцова трупа „Родина”, футболен отбор „България”. Открива се смесено педагогическо училище, в което се подготвят учители. Създава се местна интелигенция от 100 учители, 10 лекари, много търговци. Дружество се създава в Кампо Ларго, а в провинциалната столица Резистенсия има веднъж седмично радиопредаване на български.

Организирант се българите в градовете Кориентас, Росарио, Кордоба, Тукуман, Санта Фе, Авелянеда, Мар дел Плата, където успяват да издействат в някои училища часове за факултативно изучаване на български език. Запазва се водеща роля на българската общност в Берисо. През 1955 г. дружеството се пререгистрира и от „Кирил и Методий” става „Иван Вазов”. През 60-те години е построен голям български дом по план на инж. Георги Станчев и под ръководството на Тодор Стоянов. Просторната сграда е с голям салон за филми и театрални представления, зали за репетиции, библиотека, бар, бюфет, канцела-

рии и се ползва от всички славянски имигранти. От 1959 г. започва издаването на в. "Български глас", водят се курсове по български език, създава хор "Славянка" и фолклорен състав „Седянка“. От 1972 г. една от улиците на града носи името „България“. Задълго заглъхва дейността в Комодоро Ривадавия.

Българите са оставили име на отлични градинари, земеделци и лозари. Българин е известния философ, социолог и дългогодишен университетски преподавател проф. Николас Маринкев, който през 90-те години е депутат в парламента в Буенос Айрес. Българи са проектанта инж. Пандов и архитекта Николас Костов (тяхно дело са едни от най-хубавите и модерни сгради в столицата), композиторът Луис Бакалов, най-известният криминалист в Латинска Америка, началник на полицията в Буенос Айрес, Гилермо Ганчев, губернатора на провинция Чако от 1984 до 1988 г. Флоренсио Тенев и мн. др.

Поради традиционно силното влияние на левите политически партии, на комунистическото движение, социалистическа България провежда сравнително активна политика за контакти с българската имиграция в Аржентина. Славянският комитет оказва помощ на посочените организации с учебна и художествена литература, национални носии за фолклорните състави. Гостуват писателите Никола Фурнаджиев, Димитър Димов, Серафим Северняк, Никола Ланков, Павел Матев (като председател на Славянския комитет). В операта „Колон“ гостуват Райна Кабаиванска, Николай Гяуров, Елена Николай, Димитър Узунов, Гена Димитрова. Те посещават и Берисо, и гостуванията им са празник за общността. Гостуват ансамбъл „Пирин“ и други ансамбли от България, които посещават и сънародниците в Чако.

В годините на демокрацията, в края на ХХ век, е четвъртата емигрантска вълна към Аржентина. Заминават основно млади хора, които се надяват да намерят добра професионална реализация в страната, но мнозина се връщат или отиват в други страни. Няколко млади българи музиканти се установяват в гр. Мендоса и работят в консерваторията. По самооценка на общността, в Аржентина живеят, според едни оценки 40 хиляди, а според други – 80 хиляди души българи и с български произход. Започва нов период в дейността на българските организации и взаимоотношенията им както с Аржентина, така и с България. Македонските българи в Аржентина са повече от 30 000. Няма данни за броя на бесарабските българи. Вероятно има и представители на банатските българи.

Макар и да не финансира дейността на организациите на имигрантите, Аржентина насърчава представянето на културата на преселниците. След среща на българските културни дружества в Аржентина през 1985 г., в столицата Буенос Айрес е основана **Аржентино-българска фондация**. През 1996 г. в Буенос Айрес е поставен бюст-паметник на Васил Левски, а в 2005 г. тържествено е отбелязана 20-годишнината от учредяването на фондацията. На панаир на книгата в Буенос Айрес през 2007 г., с подкрепата на българското посолство и при съдействието на Аржентинско-българската фондация има Български шанд.

Българското културно дружество „Христо Ботев“ в гр. Роке Саенс Пеня през 1998 г. поставя в града бюст-паметник на Христо Ботев и тържест-

вено е посрещнат вицепрезидента на Република България Тодор Кавалджиев. **Българско културно дружество „Иван Вазов”** в гр. Берисо, през 2005 г. тържествено отбелязва 50-годишнината от дейността си. **Българското културно дружество „Кирил и Методий”** в гр. Комодоро Ривадавия е създадено през 1989 г. Но то е наследник на организирана дейност на българската емиграция от 30-те години на 20 век. **Българското културно дружество „Васил Левски”** в гр. Лас Бреняс през 2007 г. поставя бюст на своя патрон Васил Левски. **Българско културно дружество „Васил Левски“** в гр. Мар Дел Плата е създадено през 1998 г. През 2008 г. дружеството участва в тържественото отбелязване на 130-годишнината от освобождението на България, организирана в Берисо. Дружествата имат хорове, танцови състави, поддържат курсове по български език, неделни училища. Само БКД «В. Левски» в Мар дел Плата няма собствена сграда. През последните години се работи за създаване на Българска православна църковна община в Аржентина.

През 90-те години на миналия век, в Буенос Айрес започва да излиза вестник **„Български вестни”**. Списва се на български и испански език. Отпечатва се само по определени поводи. Финансира се от Аржентинско-българската фондация в Буенос Айрес. Предлага актуална информация от България, с което спомага за утвърждаването на българската духовност сред съотечествениците ни в Аржентина. През XXI век вестника не излиза. Подобна е съдбата на вестниците **„Български глас”** и списание **„Отечество”**. Има **Информационен портал** на английски и испански език от Аржентинско-българската фондация в Буенос Айрес. Помества материали и фотоси за българските традиции и българската кухня. Сайтът съдържа и административна информация – публикуван е Законът за българското гражданство на английски език, www.fab.org.ar. Радиопредавания по 30 минути веднъж седмично има в Лас Бреняс, Росарио, Роке Саенс Пеня и Берисо.

Агенцията за българите в чужбина развива контакти и сътрудничество с Аржентинско-българската фондация в Буенос Айрес, Културното дружество **„Кирил и Методий”** в Комодоро Ривадавия, с културното дружество **„Иван Вазов”** в Берисо, с културното дружество **„Васил Левски”** в Лас Бреняс, със сънародници от новата икономическа имиграция, установили се в Мендоса. Изпращат се информационни материали за българските традиции на Аржентинско-българската фондация. По покана на ДАБЧ представителна група аржентински българи взема участие на Общобългарския събор **„Рожен 2000”**.

През 2005 и 2006 година са активизирани връзките с Аржентинско-българската фондация в Буенос Айрес, протекли със съдействието на новия консул г-жа Марина Василева; изпратени са информационни материали, записани на DVD български игрални филми. На организацията в Роке Саенс Пеня са изпратени CD дискове с български фолклор. През 2006 година по делегацията, съпровождаща зам.-министъра на външните работи на Република България г-жа Гергана Грънчарова при пътуването ѝ в Южна Америка са изпратени комплекти с информационни материали – DVD-а и рекламни брошури – за всички ор-

ганизации на българите в Аржентина. През 2006 г. са възстановени контактите с г-жа Ружка Николова, бивш главен редактор на в. „Български весті”.

3. 4. В Източна република Уругвай

В края на XIX и началото на XX в. Уругвай е една от най-развитите и демократични държави в Южна Америка със заселници от Испания, Португалия и Италия. Страната има развита преработвателна промишленост и селско стопанство, главно пасищно животновъдство за месо и вълна. Водеща е хранително-вкусовата промишленост. В столицата Монтевидео е съсредоточена половината от населението и $\frac{3}{4}$ от промишлените предприятия на страната. Уругвай силно привлича емигранти и от 1836 до 1924 г. там идват 625 хиляди души, предимно от Европа, тъй като достъпа на африканци и азиатци е строго ограничен. По брой на заселници Уругвай се нарежда след САЩ, Аржентина, Канада и Бразилия, но далеч изпреварва останалите по-големи по територия и население държави на континента. От малките държави, до 1924 г. само Куба приема повече заселници, но там няма никакви ограничения.

Първите българи пристигат в Уругвай 1905 г. В България се разпространява примамливата представа за “топлиите” южноамерикански страни и специално за Уругвай като държава с благоденстващо население, със свободна обработваема земя и сигурна, добре платена работа. След Първата световна война много българи се отправят за Аржентина, като част от тях слизат в Монтевидео. Към края на 20-те години българите в Уругвай са около 4000. Те са главно от България, но има и от Македония, Тракия, Добруджа, Западните земи, Бесарабия. И в Уругвай градинарите са едни от първите и намират добри условия, но далечното разстояние не позволява гурбетчийство. През 1930 г. в Уругвай има 222 българи градинари, разпръснати из страната.

Мнозинството от българите се установява в Монтевидео, а по-значителни общности в градовете Фрай Бентоз, Пунта дел Есте, Малдонадо, Дурасно, Роча. Като хора без специална квалификация българите работят по строежите, в кланиците, в дървопреработващите фабрики и пр. Занаятчиите работят в обувчарски и кожухарски работилници, търговци се занимават с дребна търговия. През 30-те години вече има заможни българи, които стават предприемачи в строителството.

До 1930 г. развитието на Уругвай е възходящо, наричат го „Швейцария на Южна Америка” и неговата парична единица песо е по-скъпа от долара на САЩ. Но започналата световна икономическа криза обхваща и Южна Америка. В Уругвай нашата имиграция е под влияние на българските марксистки организации в Аржентина и в Северна Америка. Разпространяват се печатните издания на тези организации. След 1927 г. в Уругвай се създават **Българо-македонски работнически просветителни клубове** – в Монтевидео, Фрай Бентоз, Роча. При учредяването на Съюза на БМРПК през 1931 г. в Аржентина участват делегати от Уругвай. Бюлетинът “Българо-македонски емигрант” списван в Аржентина се разпространява и в Уругвай.

Голямо идейно влияние има комунистическия вестник “Съзнание”, полу-

чаван от САЩ. В този вестник, както и в бюлетина издаван в Аржентина, полицейският режим в Уругвай се подлага на остра критика. През 1936 г. в Монтевидео е създадено **Културно-просветно дружество**, което с легални средства провежда антифашистка дейност. БМРПК стават организатори на Българската антифашистка и антивоенна лига в Южна Америка. Вестниците “Народна трибуна”, който излиза в Аржентина от 1936 до 1939 г., “Балкански глас” списван в Аржентина от 1941 г. и “Емигрантско дело” от 1942 г., се разпространяват и в Уругвай. В тези вестници има много дописки за положението на българската емиграция в Уругвай.

Българското консулство в Аржентина оказва влияние и в Уругвай. То съдейства за създаване на български **Взаимно спомагателни дружества в Монтевидео и Фрай Бентоз**. По-късно е създадено **Културно дружество в Монтевидео**, а съмишлениците му получават издания в Аржентина в. “Български глас”. Но не се стига до създаване на Българска православна църковна община и българите остават без духовен стожер.

След 1944 г. от една страна сред имигрантите започва движение на желаещи да се завърнат в родината, а от друга започват да идват политически емигранти, бягащи от установената комунистическа власт в България.

Един от най-известните българи в Уругвай е Михайл Левичарски, роден в с. Михалци, Великотърновско. През 1925 г. е изключен от гимназията във Велико Търново за нелегална дейност. Той успява да отиде във Франция, където работи и завършва средно техническо образование. Пристига в Уругвай през 1927 г. и създава фирма за водопроводни и парни инсталации. Бързо се замогва и купува земя на стотина километра от Монтевидео, където организира ферма за земеделие и скотовъдство. Остава верен на социалистическите идеи и участва активно в създаването и ръководството на БМРПК. През 1942 г. в Уругвай се провежда конференция на славянските емигрантски организации. Създаден е **Славянски съюз**, за председател е избран българина Михаил Левичарски. Под негово ръководство, през април 1943 г. в Монтевидео се провежда Всеславянски латиноамерикански конгрес с делегати от Аржентина, Бразилия, Чили, Парагвай, Боливия и др. Михаил Левичарски подарява сграда и двор, където през 1948 г. устроен „Славянски дом”, на който М. Левичарски е несменяем председател до 1981 г. През 1950 г. сградата е разширена с голям салон, читалня, клубове на славянските организации и става тяхно културно средище. Като орган на Славянския съюз от 1945 г. в Монтевидео излиза вестник „Славянски глас”.

Двете деца на М. Левичарски, Ана и Мигелито също активно участват в културно-просветната дейност на българското дружество. Мигелито води българската емисия веднъж седмично по радио „Насионал”. Организиран се тържество на 3 март, 24 май, а 1962 г. е чествана тържествено 200-годишнината на „История славянобългарска”. Доклад изнася Ана Левичарска. Поддържа се връзка с България и от Славянския комитет са получени носии за ансамбъла и филми, които се прожектират в Славянския дом. Дружеството е наградено през 1966 г. от българската държава с орден „Кирил и Методий” I степен.

Сериозна образователна дейност в средите на емигрантите от България,

развива Никола Мисирджийски, който в периода 1951 – 1957 г. и след него, води съботни и неделни курсове по български език, история и география. Учебниците се получават от България. През 1962 г. е основано **Българско културно-просветно дружество** в гр.Фрай Бентос, което работи съвместно със славянското дружество. Българското дружество организира чествания на националните традиции и празници. Прожектират се филми от и за България в славянския дом, създаден е танцов ансамбъл, който изпълнява български танци. Двете дружества имат радиопредавания веднъж седмично.

В края на ХХ в. сред новата емигрантска вълна няма сериозен интерес на българите да отидат в Уругвай. Старата организация преустановява дейността си. В началото на ХХІ век по-активно протичат контактите между българите от Монтевидео и Буенос Айрес, поради близостта, на двете столици на съседните държави. България няма посолство в Уругвай, което затруднява контактите и намалява очакванията за активна дейност от страна на българската общност. Едва през 2004 г. с решение на българското правителство, уругвайският гражданин от български произход Игор Хорхе Светогорски е назначен за почетен консул на България в Уругвай. От 2005 г. се издава „*Noticias*” (*Новините*)–*Бюлетин на българската общност в Уругвай*, който се печата на испански език. Но това дело е по-скоро инициатива на г-жа Вероника Терзиефф, отколкото решение на общността.

Лице на общността са видните интелектуалци, журналистът Алфонс Емануилофф-Макс и художничката Лини Анев. Именитите ни сънародници не са прекъснали връзката с България. Лини Анефф и Алфонс Емануилофф-Макс в годините на демокрацията, няколко пъти посещават България. Те вземат участие в срещата „*Българи – творци в странство*”, инициатива на Държавна агенция за българите в чужбина, състояла се през 1996 година. Известни уругвайци от български произход са футболиста Фабиан Естоянов и китариста Хорхе Лазаров.

През ХХІ в., 1500–2 000 българи са граждани на Уругвай. Не разполагаме с данни за броя на македонските и бесарабските българи. Държавната агенция за българите в чужбина осъществява контакт със сънародниците. Тя сътрудничи с изданието на г-жа В. Терзиефф като ѝ предоставя материали. Агенцията представя новините за родолюбивите инициативи на българите в Уругвай, в информационното пространство.

3. 5. Във Федеративна република Бразилия

Още през 1808 г. законодателството на Бразилия позволява на чужденци да придобиват земя, като получават безплатно актове за собственост. През 1886 г. в Сао Пауло се създава Асоциация за набиране на емигранти, която започва пропагандна кампания в Европа. От 1899 до 1914 г. само гр. Сао Пауло поглъща три милиона емигранти и населението му от 1 нараства на 4 милиона. Въведените от САЩ и Аржентина квоти на отделни страни насочват потока от емигранти към Бразилия. След Първата световна война политиката на Бразилия за привличане на емигранти от Европа продължава. На емигрантите се

обещава бързо и леко устройване, земя и къщи. От 1924 да 1933 г. в Бразилия влизат 548 546 имигранти, 417 955 от които са европейци. Въщност се търси евтина работна ръка за кафеените плантации. Белите плантатори предпочитат белите работници, защото са по-дисциплинирани, притежават различни умения и са по-трудолюбиви.

Според бразилско изследване, посветена на емиграцията в Бразилия, издадена в Рио де Женеиро през 1970 г., има данни за преселване на българи в Бразилия в средата на XIX в. Официалните сведения сочат 1919 г. за начало на българските заселвания в Бразилия, когато пристигат 25 българи. Според това изследване, в периода между 1919 и 1968 г. там се установяват 557 души от България. И в Бразилия българите градинари са сред първите, но срещат силна конкуренция на градинари японци, които получават подкрепа от японската държава. Японците не отстъпват по трудолюбие на българите, но живеят още по-скромно и пестеливо. През 1930 г. в Бразилия са останали да работят едва 17 българи градинари. За броя на българите емигранти, които пристигат в Бразилия от Македония, Тракия, Добруджа и Западните земи все още няма изследвания.

След края на Първата световна война, Румъния окупира Бесарабия и подлага на терор и насилия нашите сънародници. Румъния повежда политика да застави малцинствата и специално българите да напуснат Бесарабия. Пропагандната кампания на Бразилия ги привлича с обещанието да им предостави плодородна земя и къщи. Повече от 10 хиляди наши сънародници българи и гагаузи тръгват в края 1925 и началото на 1926 г. към Бразилия с надежда да се устроят и да забогатеят. Разпродават земя и имот, и целите семейства тръгват да се заселят в Бразилия. Тъй като идват с румънски паспорти, в Бразилия те са записани като румънци. Но Румъния не се интересува от тях, не могат да разчитат на подкрепа и от България.

Бразилските власти са създали пансиони за емигрантите, където прекарват 15-20 дни карантинен период. Повечето от нашите сънародници са стоварени в пансиона на остров Иля дас Флорес, в залива срещу Рио де Жанейро. След това са прехвърлени в пансион в гр. Сао Пауло. Там разбират, че са излъгани. Не им се предлага земя, а се разпределят на групи за кафеените плантации, където работят в почти робски условия. Бесарабските емигранти се вдигат на бунт, 2000 души са натоварени на влак и откарани на остров Иля дос Поркос. Това е тежко преживяване, което се помни до наши дни. Много бременни жени раждат преждевременно и децата умират. Живеят при крайно лоши условия без медицински грижи. Гладуват, ядат маниока, без да знаят как да я приготвят и масово се натравят. Умират 151 човека от които 140 деца. Тези, които разполагат с повече пари се връщат в Бесарабия, но мнозинството остават в Бразилия. Голямата част след няколко месеца до една година напускат кафеените плантации и работят по строежи на водопроводи, железопътни линии или във фабрики в градовете. Много от жените и младите момичета работят като домашни прислужници. С пословично трудолюбие и невероятна пестеливост, те събират

пари и след няколко години започват да купуват мечтаната земя.

Създават колонии за да си помагат, назовават ги „Нова Бесарабия”, „Варна”, „Аврора”, „Есперанса (Надежда)”, „Есперанса Нова”, „Сетента”, „Пажет” и други. Колонията „Есперанса” е на 30 километра от гр. Куата, щат Сао Пауло. През периода 1931 до 1937 г. се събират повече от 30 семейства и създават цяло селище. Построяват евангелистка църква и начално училище. Други 15 семейства създават редом, колонията „Есперанса Нова”. С половината реколта семействата се изхранват, а останалото продават. Но земята се оказва неплодородна и през втората половина на 40-те година колонията почти се разпада. Още първото поколение изпраща малките деца на училище. Второто поколение вече масово учи децата си, които завършват средно, а много и висше образование. Децата родени в Бразилия имат права на бразилски граждани. Потомците на бесарабските българи стават офицери в армията и полицията, лекари, адвокати и съдии. Заселени са предимно в гр. Сао Пауло и в съседния град Сао Каetano ду Сул, без да формират бесарабско-бразилска общност.

Сънародниците пристигат в Бразилия предимно православни, но не създават православни църковни общини, а посещават руските православни църкви. Мнозина приемат протестантизма, главно баптисти, петдесятници и Свидетели на Йехова. Не създават български училища, но в семействата се поддържа говоренето на майчиния език. В някои семейства и третото поколение говори и разбира български език. След Втората световна война връзките с Бесарабия са затруднени, а някои прекъсват. Малцината сънародници, които посещават Съветска Бесарабия, се завръщат в Бразилия с убеждението, че предците им са направили правилният избор, пристигайки в Латинска Америка.

През 1956 г. във връзка с 30-годишнината от емиграцията, сънародниците решават да създадат **Българско бесарабско културно дружество**. Събират се повече от 300 души, учредяват организацията и избират председател. Но това е периода на Студената война. Поради произхода на имигрантите от източноевропейска държава, властите отказват да регистрират дружеството. През 1996 г. тържествено се отбелязва 70-годишнината от емиграцията. На 16 ноември 1996 г. в гр. Сао Каetano ду Сул е учредена **„Културна асоциация на българския народ в Бразилия”** от натурализирани българи имигранти от Бесарабия и техни наследници. Една трета от членовете трябва да са бразилци. Целите на организацията са: 1. Да спомога за установяване и поддържане на истински братски отношения между нейните членове; 2. Да съдейства за осъществяване на добри връзки и съвместна дейност с всички бразилски и чуждестранни обществени организации, съгласно законите на Бразилия; 3. Да бъде организация, представляваща своите членове; 4. Да провежда обществени, културни, развлекателни и спортни дейности за членовете на организацията и техните близки; 5. Да приобщава българската колония и засилва връзките с останалите общности в страната. За пръв председател е избран Нелсон Греков, а 2002 г. е избрана Анна Стоянов. Асоциацията провежда събрания и срещи, издава бюлетин „Българи” на португалски език. Представена е в **Щат-**

ския парламентарен съвет на общностите, корените и чуждестранните култури. През 1998 г. е осъществено пътуване до Молдова, където са посетени родните селища на предците.

През годините на Втората световна война в Бразилия пристигат българи, живели в Германия или в други засегнати от войната страни. След края на военните действия в Бразилия се озовават няколко различни групи преселници. Едните са бегълци от България, несъгласни с установеното управление в страната, другите са български евреи, изселили се през 1948 г., както и български арменци, напуснали страната с редовни документи.

Според дългогодишния български преселник в Рио Де Жанейро, Атанас Бочев из цялата страна има около 1750 българи от държавната територия на България. Но има публикации, според които бразилците от български произход са 63 000, като македонските българи са повече от 30 000 души, толкова са и потомците на бесарабските българи. В Сао Паоло, Рио де Жанейро, столицата Бразилия, Белу Оризонте, Манаус живеят най-много наши сънародници. В Сао Паоло и околността се установяват повечето от потомците на преселилите се в Бразилия през 1926 г. бесарабски българи.

След 1990 г. не е регистрирана голяма група българи, която да се стреми към Бразилия. Това се дължи на липсата на правителствена политика за привличане на имигранти. В Бразилия идват на работа няколко млади музиканти, архитекти и специалисти по дизайн.

В най-голямата латиноамериканска държава живеят българи, които са се изявили в различни сфери на науката и изкуствата. Това са минералогът Илия Делев, изследователят Жоао Клаудио Тодоров, писателката и киносценарист Свобода Бъчварова, художникът Антонио Петиков, архитектът Доли Михайловска, политикът Дилма Русеф и други. Илия Делев пристига в Бразилия след Втората световна война от България. Работи като минералог и развива любовта си към гигантските кристали. Негова колекция от гигантски кристали украсява Музея „Земята и хората“ в София. През 1996 година президентът Желю Желев му връчва ордена „Мадарски конник“ I степен. Професор Жоао Тодоров е роден в с. Задунаевка, Бесарабия (днес в Украйна) през 1920 година. Пристига в Бразилия с баща си през 1925 година. Завършва психология в университета в Сао Паоло. В столицата Бразилия се установява през 1963 г. Занимава се с експериментална психология. Ръководи катедра по основи на психологичните процеси в Института по психология. В университетските среди се издига до ректор на университета в столицата Бразилия. Преподавател и изследовател с международна известност. Главен редактор на специализирани издания, участва в множество симпозиуми и конгреси. Има повече от 50 научни публикации, отпечатани главно в Германия, Швейцария, Мексико, САЩ. Не говори български език.

Антонио Петиков е син на български имигранти. Занимава се с изобразително изкуство. Картините си създава като сюрреалист. Пребивава и в САЩ. Не говори български език. Свобода Бъчварова е автор на няколко книги, сред които най-известни са „Литургия за Илинден“, „Земя за прицел“, които са филмирани.

По нейни сценарии са заснети “Случаят Пенлеве”, “Спомен”, “Бумеранг”, “На всеки километър” и др. Напуска България през 1989 г. преди демократичните промени. Доли Михайловска е по-малката дъщеря на архитект Асен Кръстев Михайловски и Вера Михайловска. Тя отпътува от България през декември 1946 година, когато баща и е назначен за търговски съветник в посолството в Стокхолм, Швеция. Оттам емигрират за Рио де Жанейро. Завършва факултета по архитектура на университета в Рио Де Жанейро през 1959 година. В съдружие с мъжа си – архитект Фернандо Суарес – проектира вили и бюра. От 1974 г. е асистент в Университета в Рио де Жанейро, а от 1980 г. работи в частно ателие. Тези изявени българи не прекъсват връзката си с България. Доли Михайловска, Антонио Петиков, проф. Жоао Тодоров и Илия Делев в годините на демокрацията посещават България и участват в Срещата „Българи – творци в странство”, инициатива на Държавна агенция за българите в чужбина, състояла се през 1996 година.

С българско потекло е Дилма Русеф, която се изявява като политик в Бразилия. През 2001 г. тя е министър на енергетиката, а през 2005 г. шеф на кабинета на министрите, втора в йерархията на висшата държавна администрация след президента. От 1 януари 2001 г. Дилма Русеф е първата жена президент на Бразилия.

В края на 90-те години на XX в. бразилци – приятели на България подемат инициатива за създаване на институт „България – Бразилия”. Целта на организацията е да работи за развитието на връзките между двете страни. По различни причини не се стига до регистрацията на структурата. Българите успешно са интегрирани в бразилското общество. Съгласно неофициална информация, получена от представители на дружеството на бесарабските българи в Сао Паоло, има българи в Бразилия, които са с двойно гражданство.

Сред сънародниците, които пристигат в Бразилия в края на XX век, се открояват музиканта Евгени Рачев, завършил Варненското музикално училище “Д. Христов” и Софийската консерватория, а впоследствие специализирал в Германия. От 1987 г. е в Бразилия по покана на правителството на щата Пара, живее в неговия център гр. Белем. Основава “Квартет Белем”, който прераства в “Камерен оркестър на Пара”, ръководен от г-н Рачев. Евгени Рачев преподава цигулка в университета. Съпругата му е българка, пианистка в Белем. Сред помладите българи с успешна професионална реализация в Бразилия е Николета Керинска, която е университетски преподавател по компютърен дизайн.

Разстоянията в Бразилия са огромни, а контактите между сънародниците, живеещи в Рио де Жанейро, Сао Пауло, столицата Бразилия, Белем или Белу Оризонте, са съвсем незначителни. Старата емиграция е на преклонна възраст. В **Културна асоциация на българите в Бразилия** в гр. Сао Пауло участват главно наследници на бесарабските българи. Днес те почти не говорят български език, но пазят спомен за родовите си корени. По определени поводи асоциацията издава отделни броеве на бюлетин „Българи” на португалски език. През 2006 г. организацията в Сао Пауло осъществява мащабно честване на 80-годишнината от преселването на бесарабски българи в Бразилия. Представена е специална програма, посветена на събитието, изнесена в Музея на

имиграцията в Сао Пауло. Изготвени са възпоменателни медали. Изнесени са беседи за преселването и за българската национална идентичност. Едната от беседите, свързани с България, изнася г-н Петко Георгиев. От ДАБЧ са му предоставени материали за беседата.

През 2005 г. в България пристига за кратко г-н Петко Георгиев, номиниран за член на бъдещото ръководство на асоциацията в Сао Паоло, който от дълги години живее в Бразилия, но говори добре български език. В София участва в инициативи на агенцията, посветени на 29 октомври – Ден на бесарабските българи. Присъства на творческата среща с председателя на Научното дружество на българистите в Република Молдова проф. д.и.н. Николай Червенков. В агенцията г-н Георгиев получава много книги за България и материали, свързани с развитието на бесарабските българи. Тези материали са необходими на г-н Жоржи Косиков, който прави изследване за идентичността на преселилите се в Бразилия през ХХ в. бесарабски българи. През 2007 г. е осъществена премиерата на втора книга на г-н Жоржи Косиков, посветена на тази тема, превод на български език на тази книга подготвя ДАБЧ през 2012 г.

3. 6. В Боливарска република Венецуела

Венецуела получава името си от Алонсо де Охеда, сиреч Драган Охридски, първият европеец стъпил на южната част на континента Америка. Първият латиноамериканец посетил България е Рафаел Ногалес Мендес и това става през 1914 г. Емиграцията на българи във Венецуела започва от втората половина на ХІХ в. Продължава с различна интензивност и през ХХ-то столетие. Причините за емиграция са от най-различни: икономически, политически (след Първата световна война, след Септемврийското въстание от 1923 г. и след 1945 година), смесени бракове.

Високообразованите специалисти са желани и бързо правят кариера. Отделни българи достигат добро материално положение като търговци, но колонията не създава организации, които да защитават груповите ѝ интереси и да съхраняват българската идентичност.

Според неофициални източници, българската общност във Венецуела наброява около 200 души. В началото на ХХІ в. има тенденция дори за известно намаляване на българското присъствие, тъй като някои от българите напускат страната и се отправят към други държави по света. По-голямата част от българите живеят в столицата Каракас, малка част в Маракайбо, Баркуисимето.

Характерно за българите във Венецуела е относително високият им социален статус и обществено положение: Станко Врац – пионер в добиването на каучук в град Боливар по индустриален начин, с принос в орнитологията и ботаниката. Съществува музей, посветен на живота и дейността му. Друга интересна личност е Асен Траянов, майор от запаса, брат на поета Теодор Траянов. Той идва във Венецуела след Първата световна война. Участва в много изследователски експедиции и изработва карта на щата Гуаяна. Хенри Надлер, български гражданин от Русе има студио за производство на филми „Сокол

филмс“. Теодоро Петкофф е имигрант второ поколение във Венецуела. През 50-те години е в нелегалност, тъй като се бори срещу режима на Маркос Перес Хименес. Основава Движението за социализъм, превърнало се в трета политическа сила във Венецуела. Бил е сенатор. На два пъти се кандидатира за президент на Венецуела. Иван Дреников е библиограф, изследовател, дарител. Работи дълги години в Народната библиотека на Венецуела, където създава отдел за редки издания. Автор е на 13 книги, свързани с българската история, литература и изследвания на световни феномени. Заедно с брат си Кирил Дреников, създава през 1978 г. в Брюксел, **Институт за балкански изследвания и документация**. През 2002 г. е награден е с българския ордена „Стара планина“. Получава и най-високата награда и на втората си родина „Орден за културата на Венецуела“. Ина Байнова е художник с 14 самостоятелни изложби в Европа, Азия и Америка, преподавател в Академията по изкуствата „Армандо Реверон“ и във Фондацията за дизайн „Нойман“ в Каракас. През 2004 г. прави изложба в Каракас и за първи път в София. Посочените българи не прекъсват връзката си с България. Иван Дреников, в годините на демокрацията посети България като участник в Срещата „*Българи – творци в странство*“. В началото на XXI в. Иван Дреников и Ина Байнова няколко пъти посещават България. Иван Дреников прави няколко дарения на Националния исторически музей и Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Ина Байнова осъществява през 2006 г. втора самостоятелна изложба в България, в галерия „Академия“ на Националната художествена академия в София. Тя се провежда под патронажа на посланика на Боливарска република Венецуела. По-късно художничката представя своя изложба акварели и във Варна.

Има заможни българи като Михаил Геров, който е в ръководството на ”Електрисадад де Каракас.” Марко Марков е основна фигура в най-голямото предприятие за производство на бира. Градинарят Милор Илиев изхранва половината столица със селскостопанска продукция и други.

Във Венецуела няма създадени български организации. Представители на общността се събират в българското посолство, за да отбелязват българските празници. Държавната агенция за българите в чужбина контактува и сътрудничи с отделни наши сънародници. Г-н Иван Дреников е отличен със званието Почетен представител на агенцията във Венецуела. Той изнася поредица от беседи, посветени на българската история и култура пред българи и венецуелски граждани. Със съдействие на ДАБЧ няколко пъти са осъществявани обстояйни разговори на г-н Дреников с журналисти в електронните медии (Радио „България“), БНТ и Телевизия „Канал 3“. Няколко интервюта с големия родолюбец са публикувани в български печатни издания.

Голям успех за развитието на българско-венецуелските връзки между творците в областта на изящните изкуства е организираната изложба на българско модерно изкуство. През 2004 г. в Музея за съвременно изкуство в Каракас е открита сборна експозиция на 12 изявени български творци. Сред представените са художниците Светлин Русев, Румен Скорчев, Станислав Памукчиев и Ангелина Петрова. Екип на БНТ отразява събитието. Във филма е предложен

и кратък разговор с г-н Иван Дреников, в дома му в Каракас, както и разговор с г-н Теодоро Петкофф.

Успешно се развиват културните контакти между България и Венецуела. През 2001 година в София е открит бюст-паметник на Симон Боливар, изработен от скулптора Георги Чапкънов. Венецуела участва със свой филм на фестивала на ибероамериканското кино в София.

3. 7. В Република Колумбия

Българите в Колумбия, които са се установили в страната преди демократичните промени в България са няколко души. Българската общност в Колумбия се формира на практика след 1989 г. Българите пристигат по икономически причини, с цел да получат по-добро възнаграждение за упражняваната професия. В страната се установяват музиканти и спортни треньори, които работят на договорна основа. В общността ни има университетски преподаватели и инженери. По самооценка на общността днес в Колумбия живеят около 100 българи. По-голямата част от българите живеят в столицата Богота. В провинцията пребивават около 25 души. Те обитават градовете Меделин, Кали, Букураманга, Перейра, Ибага. Мнозинството на българите са високообразовани и със специализирана квалификация, затова са с добро материално положение. Работещите по договори българи са добре интегрирани в колумбийското общество.

Почти поравно се разпределят българските и смесените българо-колумбийски домакинства.

През 2008 г. в столицата Богота е създадена **Колумбийско-българска фондация „Alianza”**, която събира българи живеещи в Колумбия и колумбийци завършили образованието си в България. Фондацията си поставя за задача да насърчава образователните, културните, технологичните и социалните връзки между двете страни. От март 2009 г. излиза Бюлетин **”Алианза”**, двумесечно информационно издание на фондацията за култура, образование и актуални новини, което се списва на български и испански език. На 1 октомври 2010 г. в Богота се провежда традиционен панаир на образованието. На випускниците от последните класове на средното образование и на първокурсниците във висшите училища, се представят възможностите за висше образование в Колумбия и в чужбина. Форумът е ръководен от университетски преподавател, студентска организация и фондация **„Алианза”**. На 5 март 2011 г. фондация **„Алианза”** организира в Богота поредните дни на българската култура с акцент върху нашият национален празник 3 март и 133 години от възстановяването на българската държавност. На тържеството е прочетен поздравителен адрес от председателя на ДАБЧ.

В страната няма българско посолство и българите ползват посолството ни във Венецуела. В Колумбия работят български музиканти и двете страни поддържат добри връзки на импресарска основа. Там търсят пазарна ниша и български бизнесмени. Държавната агенция за българите в чужбина поддържа добри контакти с фондация **„Алианза”** и отделни сънародници.

3. 8. В Република Чили

Българите се появяват в южната част на Чили през 20-те години на миналия век. Това са наши сънародници, които работят като сезонни работници в южната част на Аржентина, Патагония и Огнена земя. Като останат без работа, преминават границата и търсят работа при чилийските фермери. Те се хващат на временна работа и митарстват в Чили, но се връщат в Аржентина, където е групирана българска общност.

В Чили има малобройна, стара българска емиграция отпреди 1990 г. и нова емиграция, установила се главно по линията на смесени бракове. По самооценка на общността, днес в Чили живеят около 200-250 българи. Основната част от сънародниците в Чили, живеят в столицата Сантяго. Другите българи обитават различни градове на страната като Осорно, Арика, Валпарайсо, Серена, Сан Фелипе и др. Емигриралите през последните 20 години в Чили, са образовани българи, които работят с контракти в чилийски учебни заведения, предприятия или фирми. Тези българи получават добро възнаграждение. В много от случаите те са запазили българското си гражданство.

В Чили живеят повече от 600 „български чилийци”, това са политемигранти след преврата на генерал Пиночет 1973 г. и десетки чилийски студенти, получили своето образование в България. Те са лоби на нашата страна, което тя може и трябва да използва за активизиране на икономическите и културни връзки с „най-европейската” и една от стабилно развиващите се латиноамерикански държави. През 1986 г. „българските чилийци” създават в Сантяго свой клуб „Иван Вазов”, но с политическите промени у нас през 1990 г. дейността му замира. Студентите завършили в България през 2003 г. учредяват своя организация. Българите все още не са регистрирали своя отделна организация, но се събират в българското посолство, за да отбелязват празниците. След посещението на българския президент през 2005 г., Клуб „Иван Вазов” е подновен и си поставя за цел да работи за разширяване връзките с България.

В Чили живее и работи българина кинорежисьор Иван Цибулка, който е женен за чилийка. Той се ползва с авторитет в артистичните среди и е уважаван преподавател по кино в два чилийски университета.

Културните връзки между България и Чили все още са недостатъчно развити. В една от общините на чилийската столица Сантяго, Серо Навия, се намира улица „България”. През октомври 2004 г. в Софийския университет „Св. Климент Охридски” се провеждат дни, посветени на стогодишнината от рождението на чилийския поет, нобелов лауреат, Пабло Неруда.

3. 9. В Мексико (Съединени Мексикански Щати)

Първата книга, написана от българин за Латинска Америка, е за Мексико. Това е книгата „Европейската интервенция в Мексико и приемането на мексиканската корона от ексхерцог Максимилиан Австрийски” от Тодор Янков, отпечатана през 1890 г. в Берн, Швейцария на немски език. Той завършва история

и философия в Швейцария и това е докторската му дисертация. Книгата не е преведена на български език.

Сериозен принос за установяване на контакт между българското и мексиканското изобразително изкуство има големият български художник Кирил Цонев. Той пристига в Мексико през 1930 г. Опознава и изучава мексиканското изкуство, специално фреските на Хосе Клементе Ороско, Диего Ривера, Давид Алваро Сикейрос. Цонев прави изложба от свои творби през 1931 г. За неговите картини, Сикейрос пише, че „Българинът е от авангарда на големите модерни творци и произведенията му ще останат сред тези, на съвременните реформатори“. За българската култура са донесени от Цонев картини рисувани в Мексико или след завръщането му.

Още през 30-те години видният мексикански философ, общественик, политически и синдикален деец Ломбардо Толедано започва да популяризира България в Мексико. Особено активен е непосредствено след Втората световна война, през 50-те и 60-те години. През 1955 г. по негова инициатива в България е представена първа мексиканска и латиноамериканска художествена изложба. **Мексиканско-българско културно дружество** се създава през 1959 г. и просъществува до откриването на българското посолство 1974 г.

През 70-те и 80-те години има активни културни и икономически връзки между България и Мексико. Български екип от агроспециалисти работи в щата Гереро. Мексико отбелязва тържествено 1300-годишнината на българската държава. След 1990 г. културните и икономически контакти рязко намаляват.

Българската общност в Мексико днес се състои от малка по числеността си стара емиграция и сравнително по-многобройна нова икономическа емиграция, пристигнала в страната след 1990 г. Тази нова емиграция се състои главно от българи, които преди това са работили по договори в Куба. В българската общност има инженери, инженери-проектанти, музиканти и спортисти. С малки изключения сънародниците ни имат добро финансово положение. По самооценка на общността днес в Мексико живеят около 500 българи. По-голямата част от тях живеят в столицата Мексико сити. Други наши сънародници са се установили в Куернавака, Гуадалахара, Монтерей, Чиуауа, Акапулко. През 90-те години има тенденция към либерализация в политиката спрямо емигрантите, което касае най-вече учените. Тези, които се установяват в Мексико с договори, сравнително успешно се интегрират в обществото.

Сънародниците ни се събират по случай големите празници като 3 март и 24 май в българското посолство в Мексико сити. В края на 90-те години е изготвена програма, вследствие на което през 1998 г. е осъществено представяне на различни жанрове изкуство. През 2002 г. е подписана Програма за сътрудничество в областта на образованието, културата, младежта и спорта за срок от три години, с размяна на ноти срокът се продължава. Отбелязването на 24 май в мексиканската столица се провежда още от 50-те години на миналия век с организиране на концерти и изложби. През 2003 г. концерт пред българската общност изнася Йорданка Христова. В столицата Мексико сити има училище,

носещо името „Людмила Живкова”. Изучава се българска история и има музее-
ен кът. В него учат мексиканчета.

3. 10. В Република Куба

От островните държави на Американския континент, най-голям прием на емигранти има в Куба. През първите десетилетия на ХХ в. повече от 700 хиляди души идват на острова. Тъй като няма никакви ограничения, емиграцията е много пъстра. Българите също проявяват интерес и към Куба. До 1945 г. икономическата и политическа българска емиграция на острова достига около 200 души. Икономическите условия се оказват много трудни и по-голямата част от българите напускат Куба. През 1915 г. в Куба пребивава българският евреин, известният художник Жул Паскин, който е приет с възторг от кубинските художници. Паскин издава албум с рисунки от Куба, наречен “Карибски бележник”. През 1931 г. в столицата Хавана, пристига големият български художник Кирил Цонев, който остава половин година в страната. Той дружи с известни кубинските художници и създава цикъл от картини свързани с Куба, които са представени в България.

След 1959 г. кубинската революция е широко подкрепяна от България. Създават се много активни икономически и културни връзки между двете страни. До 1990 г. в страната има сравнително многобройна българска общност. По-голямата част са специалисти в различни отрасли на селското стопанство, науката, спорта, здравеопазването. Значителна е и групата формирала се по линията на смесени бракове. През 30-годишния период на активни връзки в България учат хиляди кубинци.

При настъпилите промени в България след 1989 г., значителна част от българите специалисти предпочитат да напуснат Куба. Някои специалистите заминават на работа в Мексико. В края на 90-те години една част от българската общност изразява желание да напусне страната и се завръща в родината. Става дума за жени от смесените бракове и техните деца, намиращи се в сложно гражданско състояние. След демократичните промени в България не се отчита определен интерес от страна на българите за заминаване в Куба.

След 2004 г. Куба бележи изключителен икономически ръст от 11,8% през 2005, 12,5%–2006 г. През 2008 г. два урагана опустошават острова и икономическият ръст пада на 4,3%. Въпреки това през 2009 г. туристическата индустрия на Куба бележи ръст от 14%. Чуждестранните инвестиции са повече от 6 милиарда долара. Куба привлича повече от 2 милиона туристи годишно, при запазените изключително широк достъп до образование и здравеопазване на своите и на чуждите граждани. В туристическия сектор доминират компании от Канада, Испания, Италия, Франция, Великобритания. През 2007 г. българската фирма „Глобал Реал Истейт” проявява интерес за смесено предприятие с кубинската туристическа корпорация „Кубанакан”.

По самооценка на общността, днес в Куба живеят около 100 българи. По

голямата част от тях живеят в столицата Хавана. Българи има и в Сантяго де Куба. Българската общност се събира в българското посолство в Хавана за отбелязването на празниците.

3. 11. В Република Хондурас

Хондурас е държава в Латинска Америка, която е непозната в България. Изтичат отделни новини за терористични актове или за участието ѝ във футболното първенство на Америка. Интересът към Хондурас се засили през последните години във връзка с календара на древните май, според който през 2012 г. ще настъпи краят на нашето време.

До 2010 г. за българска общност в тази страна не е публикувано нищо. От информацията за наличието на река, носеща името България се стига до откритието, че тя е наречена така от българина Борис Петров. Организирана е българска експедиция, която да проучи на място въпроса за българите в Хондурас. Членовете на експедицията са приети много добре от властите, от обществото и от нашите сънародници. Оказва се, че около 130 българи през периода 1928-1935 г. пристигат в Хондурас. Това са градинари, които търсят земя за да произвеждат и продават зеленчуци, а също така български офицери останали без работа след Първата световна война. И градинарите и офицерите са приети много добре. Те се реализират успешно и стават уважавани граждани на страната.

Малката група българи донася традицията да се произвеждат и консумират зеленчуци, да се прави пшеничен хляб. Създават нови клонове в стопанството на Хондурас – зеленчукопроизводство, хлебопроизводство, производство на дървета въглища за фурните. Създават семейства и до ден днешен кръщават децата си с български имена. При голямата раждаемост в това общество, днес се сочат цифри за хондурасци с български произход между 7500 и 10 000 души. Сънародниците ни създават и утвърждават добро име на българите като трудолюбиви и интелигентни хора и добро име на родината си България. През периода на Втората световна и на последвалата я Студена война, връзките с България са прекъснати, но през март 2010 г. се прави среща на хондурасците с български произход. Създадено е дружество с председател Борис Еленков, което има 2000 члена и готовност да работи за активно сътрудничество между Хондурас и България.

В нашите представи за банановите републики в Централна Америка, това са бедни държави. Оказва се, че днешен Хондурас е една бързо развиваща се страна, която има значително по-висок жизнен стандарт (1000 долара средна заплата) от днешна България.

Държавната агенция за българите в чужбина се готви да подкрепи българската общност в Хондурас за откриване на училище, в което да започне изучаване на български език, за активен културен обмен между двете държави.

4. БЪЛГАРИТЕ В АВСТРАЛИЯ И ОКЕАНИЯ

Южният континент АВСТРАЛИЯ е най-малкият от петте населени континента Той и до днес е най-рядко населеният континент. През 1770 г. Великобритания обявява източната част на континента за свое владение и се създават колониите Нов Южен Уелс (обявен за щат 1855 г.), Виктория (обявена за щат 1855 г.), Куинслънд (обявен за щат 1859 г.). През 1778 г. са създадени колониите Южна Австралия (обявена за щат 1856 г.) и Тасмания (обявена за щат 1855 г.). В 1829 г. е създадена колонията Западна Австралия (обявена за щат 1890 г.), а 1863 г. – колонията Северни територии. На 1 януари 1901 г., на основата на федерация, от щатите Нов Южен Уелс, Виктория, Южна Австралия, Западна Австралия, Куинслънд и Тасмания е образуван Австралийския съюз, към който 1907 г. са присъединени и Северните територии. Слабата населеност на континента-държава се дължи на природно-климатичните условия и на политиката на Великобритания. Местното заварено население, което се препитава само от лов и не може да бъде използвано за селскостопански или промишлен труд е почти унищожено, а до 1830 г. няма заселници извън Англия, Ирландия и Шотландия. През 1860 г. е ограничено заселването на китайци, а от 1901 г. на неевропейци. Специално от Европа през XIX и XX век, със агенти и съответна пропаганда се организира привличане на емигранти.

ОКЕАНИЯ, която обединява повече от 3000 острова, обикновено се свързва с Австралия, но това е отделна географска територия, а островите са твърде различни по своя произход, размери и население. Те са разделени на четири групи: **Меланезия** или страна на черните острови; **Микронезия** или страната на малките острови; **Полинезия** или страна на многото острови и **Новозеландските острови**.

4. 1. В Австралийския съюз

За заселването на българи в Австралия има сведения от последната четвърт на XIX в. През 1876 г. все още неуточнен брой българи пристигат в Североизточната част на Австралия, в щата Куинслънд и на остров Тасмания. Приема се, че това са българи бягащи от терора и насилията на Османските власти, по време и след Априлското въстание. След 1878 г. в южният континент пристигат българи от земите останали извън свободната част на отечеството. Според данни от преброяване на населението в Австралия през 1891 г. са посочени 14 българи. След Илинденско-Преображенското въстание на българите в Македония и Южна Тракия, в Австралия идват около 100 души главно от Македония. Първата по-значителна колония от българи се събира след 1903 г. в главния град на Западна Австралия, Пърт. Първата организирана група емигранти от България, около 100 души главно от Великотърновски окръг пристигат в Австралия през 1907 г., като 30 от тях слизат в Аделаида, Южна Австралия, 30 в Мелбърн, Виктория и 30 в Сидни, Нов Южен Уелс. Слезлите в Аделаида българи поставят началото на градинарството в този щат. През 1912 г. българите градинари изкупуват бластистият район Фулъм, край Аделаида, отводняват го и

след няколко години упорит труд, го превръщат в печеливши зеленчукови градини. Постигнатото от тях е от значение за щата Южна Австралия и за цялата държава Австралия. По-големи групи българи идват през периода 1927-1933 г. Те са главно от Северна България и значителна част са градинари. Колонията в Аделаида се увеличава и сплотява. Сред нея вече има заможни българи. През 1938 г. Васил Стоев и Петър Досев са собственици на големи градини. Семейството на Стоев има 30 оранжерии и произвежда домати, чушки, краставици, които продава в Аделаида, в Южна Австралия и извън щата.

В Мелбърн, главният град на щата Виктория, българската колония започва да се формира през 1910-1911 г. Още през първата половина на 20 в. българите се изявяват не само като трудолюбиви, но и като ученолюбиви хора. Първият български емигрант, който завършва гимназия в Австралия е Виктор Земанчев, а първият практикуващ лекар в Пърт е Ельо Георгиев. Собствена фабрика за кожени изделия с повече от 200 работници има Иван Петров, а Стефан Кънев е първият потомък на българи, който става професор в Австралия.

До 1945 г., най-голям брой българи пристигат в Австралия през 20-те и 30-те години, а най-много са емигрантите от Македония, Южна Тракия, Добруджа, Западните земи. Има българи изселници от Румъния, Русия. Новите имигранти се насочват към вече формиралите се колонии в Пърт, Мелбърн и създават нови в Аделаида, Солсбъри, Вирджиния в щата Южна Австралия. В Сидни, главен град на щата Нов Южен Уелс и Брисбън, главен град на щата Куинслънд. През периода на световната икономическа криза 1929-1934 г. българи имигранти от Северна и Южна Америка се прехвърлят в Австралия.

Най-бързо се увеличава българската колония в Аделаида. Това се дължи на нова група градинари, които започват да пристигат през 20-те години, главно от Търновско, но и от Поповско, Свищовско. Най-много градинари идват от селата Страхилово, Пейчиново, Асеново и по няколко семейства от Павел, Иванча, Обединение, Драганово, Сашево. Поради огромното разстояние и неизвестността, от България не тръгват групи, а отделни градинари. Характерно е, че след установяването си в Австралия, българите, включително градинарите, сравнително бързо възприемат манталитета на старите заселници, всеки да работи сам за себе си и не бързат да създават обичайните сдружения. Градинарите купуват на безценица земя и с пословичното си трудолюбие, повечето успяват да създадат печеливши градини. Довеждат от България семействата си, създават оранжерии и на нашите градинари се дължи бързото възприемане на зеленчуците – домати, патладжани, пипер, бамя и пр., в храната на австралийското общество. Най-високата степен на организация, която създават градинарите е нещо като кооперации. В тези кооперации, те се събират 2-3 пъти седмично и определят пазарната цена на стоката си.

В годините на Втората световна война българите емигранти в Австралия преживяват трудности и загуби. Младите мъже, подлежащи на военна мобилизация са третирани като военнопленници, заедно с германци и италианци те са интернирани в лагери, където извършват тежък принудителен труд. В края на

войната 1944-1945 г., в Австралия идват стотици българи от България, Германия и други европейски страни. Това са политемигранти, които не приемат установената в България комунистическа власт и сред тях има високообразовани специалисти, които са добре приети.

За броят на българите в Австралия до 1945 г. трудно може да бъде посочена дори приблизителна цифра. При преброяването на населението в тази страна до 80-те години няма подробни статистически данни за етническата принадлежност на заселниците, според неговото месторождение и самосъзнание. В някои щати, като Южна Австралия има по-точни данни, но навсякъде второто поколение, родено в Австралия, се записва като австралийци. След второто поколение започват и смесени бракове, което също усложнява проблема за етническата принадлежност на заселниците. Въз основа на собствени проучвания също е трудно да бъде посочена точна цифра. При най-общи предположения може да се приеме, че до 1945 г. от държавната територия на България идват около 1000 души, но от етническата територия, главно от Македония, от Румъния, Русия те са повече от 5-6 хиляди.

Социалното положение на българите установили се в Австралия е различно, има група от заможни, повече от половината са в средната класа като дребни стокотроизводители градинари и фермери, занаятчии – бръснари, шивачи, обушари. Добро е заплащането и на обикновените работници в сферата на услугите. В Австралия има свободни работни места дори по време на кризата 1929-1934 г. Липсата на безработица е пречка за възникване на многолюдни и активни социално-политически организации.

Поради малобройността, но главно заради големите разстояния и разпръснатостта на българската имиграция, процеса на създаване на организации е бавен и мъчителен. Разстоянието по права линия (дори самолетите не летят по права линия) от Сидни до Мелбърн е 680 км., Сидни-Брисбън – 750 км., Сидни-Аделаида – 1 100 км., а Сидни-Пърт е 3 300 км. Столицата Канбера е построена между Сидни и Мелбърн, на 300 км. от Сидни и на 450 км. от Мелбърн. Дори градинарите не създават своите традиционни дружества. През 30-те години българите, които идват от Северна и Южна Америка, донасят своя организационен опит и стават създатели на организации на ВМОРО и на политически групи с лява ориентация. Събират се главно земляци и отбелязват големите християнски празници. Правят се опити за създаване на църковни общини в Мелбърн и Аделаида.

Българската държава и Българската православна църква до 1945 г. не отделят никакво внимание на българите в Австралия. По инициатива на българите, прехвърлили се от Северна и Южна Америка, в Австралия започва да се доставя вестник “Македонска трибуна” и да се създават организации. Първите организации на МПО са създадени през 1930 г. в Пърт и Сидни. През 1934 г. е създадена организация в Мелбърн и до края на 30-те години Народните македоно-български организации в Австралия стават пет. Понятието „македоно-български”, както и в Северна Америка, до годините на Втората световна война, не цели разделение, а единствено подчертава произхода на македонските българи.

След 1945 г. в Австралия, това понятия умело се използва от Югославия за пропагандиране на „македонизма“.

В годините на Втората световна война е създадена Славянска лига, в която участват и доста българи. Членовете на Македонската секция на тази лига имат българско самосъзнание, но още през 1945 г. Югославия изпраща свои емисари, които да оглавят тази секция и да пропагандират “македонизма”.

На 22 май 1949 г. във Фулъм, Аделаида е учредено **Българско културно-просветно дружество**. Още през 30-те години се говори за българска църковна община. Въпросът се поставя отново след Втората световна война, когато пристигат българите политемигранти, сред които протоиерей д-р Стефан Вълчев. Едва през 1950 г. българските църковни общини получават благословията на митрополит Андрей, който пристига от САЩ. Тези църковни общини стават част от Американско-Австралийската епархия на Българската православна църква.

Българската държава започва да проявява интерес към българите в Австралия едва през втората половина на 70-те години, като приема наложеното от Югославия разделяне на нашата диаспора на българи и „македонци”, включително нововъведения политоним и държавоним “югославяни”. С много активна пропаганда Югославия започва да отродява българите дошли от Вардарска Македония, като ги убеждава, че са “македонци”, които са различни от българите. Емигрантите от държавната територия на България се разделят на лоялни и враждебни към комунистическата власт в родината. Едва през 1963 г. БПЦ припознава епископ Андрей като митрополит на Американско-Австралийската епархия. Но емисари на Титова Югославия и специално на Социалистическа Република Македония повеждат активна пропаганда без да жаят средства. В Австралия те постигат значително по-големи успехи в разделянето на сънародниците ни, на българи и македонци, отколкото в Северна Америка.

Австралийското правителство поддържа мултикултурализма като основен принцип на обществото. Ръководен документ, „Австралия на множество култури: обединена в разнообразието си”, е публикуван през май 2003 година, като в него се определят стратегически посоки за изграждане на хармония от различните култури в периода 2003-2006 година. Той е актуализация на текста „Нов дневен ред за Австралия на множеството култури” от 1999 г.

През 1986 г. едно проучване, проведено от Симеон Дамянов и Любен Беров, по поръчение на тогавашното българско правителство, дава цифрата 4400 българи в Австралия. В тази цифра не са включени българи, с произход извън държавната територия на България. Изследването съдържа още следните данни: 252 семейства в Аделаида, 162 семейства в Сидни, 210 семейства в Мелбърн, 120 в Брисбън и 10 в Пърт. Главно в тези градове и днес, плюс столицата Канбера, е съсредоточено българското присъствие. Според официалното преброяване в Австралия през 1991 г., като българи са записани 1764 души.

Днес числеността на българската емиграция в Австралия може да бъде приблизително определена на повече от 10 000 души, като се смята, че новата

емиграция след 1991 г. стига цифрата 5000 души. Най-много българи живеят в Мелбърн, следван от Сидни, Аделаида, Брисбън, Пърт. Според Министерството на външните работи на Р Македония, броят на „македонците„ в Австралия е 200 – 250 хиляди души.

От 1949 до 1974 г. в Австралия е изградена най-голямата хидро-енергийна система в южното полукълбо, включваща 16 язовира, 7 водноелектрически централи, свързани със 145 клм. тунели и 165 клм. пътища. Около 100 хиляди души са работили на строежа, 2/3 от които емигранти от следвоенна Европа. В аляята на знамената се вее и българския трибагреник като уважение и признание за приноса на повече от 100 българи геодези, землемери, инженери и общи работници, изграждали системата. С „македонците” сигурно са много повече, но продължаваме да се разграничаваме.

Дори разделени българите в Австралия са отбелязали и днес бележат високи научни постижения. Проф. Стефан Кънев е световно име в създаването на енергийни станции използващи слънчева енергия. Директор на Международната асоциация за слънчева енергия, почетен професор на Института за нови изследвания към Австралийския национален университет и директор на Научния център по приложни изследвания на енергията. Той има повече от 200 научни публикации, две монографии и над 60 доклада пред комисии по слънчева енергия. Автор е на 14 патента. Проф. Николай Киров основава и ръководи в продължение на 20 години Катедрата по технологии на горивата в Университета на Нов Южен Уелс; консултант е към ООН и на Световната здравна организация по контрол и законодателство, относно замърсяването на въздуха и отстраняването на промишлени отпадъци. Автор е на 8 книги и 120 научни статии.

В Сидни живее и работи световно известният български пианист проф. Николай Евров. Той е преподавател по музика в Консерваторията на Нов Южен Уелс. За приноса на проф. Евров, в разпространението и утвърждаването на българската музикална култура в света, на 18 ноември 2006 г. българският посланик му връчва паметния медал „Иван Вазов”, с който е удостоен от ДАБЧ. В Пърт има няколко професори българи, които са известни и извън Австралия. Проф. Асен Жабленски има повече от 300 публикации относно класификацията, епидемиологията и генетиката на психичните заболявания. Той е директор на Центъра за нервнопсихиатрични клинични изследвания и е удостоен с редица отличия. Групата, ръководена от проф. Люба Калайджиев, доказва по генетичен път, че циганите (ромите), които са разпръснати по света и са различни като култура и език, са потомци (35-40 поколение) на малка група. Това откритие позволява да се идентифицира молекулната епидемиология на 11 наследствени заболявания сред циганите. Валери Стефанов и Лъчезар Стоянов са професори по математика и статистика в Университета на Западна Австралия. Проф. Петко Калев, след 10 годишна преподавателска и научна работа в Катедрата по бизнес-статистика на един от университетите в Мелбърн, поема ръководството на нов Научен център по приложни финанси към Университета в Аделаида. Той е един от активистите на българското дружество в Мелбърн и негов председател. Д-р Мария Анастасова

Стайкова завършва биохимия в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Специализира в Краков, Тел Авив и Мюнхен. В Австралия пристига 1993 г., поканена като биохимик да работи в столицата Канбера, в Научен институт с три Нобелови лауреати по медицина и/или физиология. Д-р М. Стайкова е един от световно признатите специалисти в областта на автоимунните заболявания на централната нервна система. Наред с научната си работа, тя се занимава и с родолюбива дейност, като един от учредителите и дейците на **Българо-Австралийското дружество „Родина“** в Канбера. През 2000 г. тя издава със собствени средства, написаната от нея книга „Австралия – България: взаимно непознати“. Като учен и родолюбец, през 2008 г. д-р Стайкова е удостоена от ДАБЧ с паметния медал „Иван Вазов“.

Има още десетки имена на професори в различните сфери на познанието, които са светили в своята област, а българите компютърни специалисти с професионални постижения в Австралия, са стотици. Специално внимание заслужава нашият сънародник Илия Георгиев Вълков – проф. Юл Браун, който 1971 г. в Австралия прави своето голямо откритие–„Брауновия газ“. Българинът, който има 31 патента за получаването на енергия от вода, е роден в възможно семейство във Варна на 16 април 1922 г. Завършва Духовна семинария в Пловдив и електроинженерство в Софийската политехника 1951 г. Прогонен от България, след известни митарства се установява в Австралия. Той е откривател на т. нар. Браунов газ (Brown's gas “ННО”) и на цялата физико-химия на имплодиращото горене на Брауновия газ, със съпътстващото го отделяне на **БЕЗПЛАТНА СВОБОДНА ЕНЕРГИЯ** от **ФИЗИЧЕСКИЯ ВАКУУМ** и многобройните уникални свойства на този процес. Много от свойствата на газовата смес не са разгадани и описани в научно откритие, но Браунови генератори се произвеждат и ползват в цял свят. На този българин не е присъдена Нобелова награда и постиженията му още не са получили световното признание, което заслужават.

По данни на ДАБЧ към декември 2010 г. на територията на Австралия съществуват повече от 20 български организационни структури. През годините българите създават редица организации, някои от които продължават да функционират и до днес. Сред тях най-активно е **Българско културно-просветно дружество** в Аделаида. То е създадено на 22 май 1949 г. Членовете на организацията построяват църковен храм и свой дом с училище и библиотека. Дружеството поддържа танцови състави, включително и детски, като още през 1968 г. участва във фестивала на изкуствата в Elder Park. През 1965 г. към него възниква **Българско женско дружество**, а през 1993 г. е регистриран спортен клуб «**Преслав**». През 2005 г. на 1 ноември–Денят на народните будители, за своята цялостна родолюбива дейност, Българското културно-просветно дружество в Аделаида е удостоено от ДАБЧ с паметния медал „Иван Вазов“.

Българско културно, социално и патриотично дружество “Родина” в гр. Сидни съществува от 1979 г. Повече от 20 години негов председател е Стефан Минев Кожухаров. Той е единственият българин награден с високото

австралийско отличие Ордена на Австралия. В този най-голям град на Австралия има **Хор „Мартеница“** с богат репертоар от български музикални произведения и мотиви; **Фолклорен състав „Горани“**, който изпълнява грузински и български фолклор. **Българско дружество „Родина“** в гр. Пърт е създадено през 1993 г. **Школа за хореография и художествена гимнастика „Перо“** е създадена през 2001 г. и осъществява проекти за представяне на българската култура, развива и импресарска дейност. **Българо-Австралийско дружество „Родина“** в Канбера е регистрирано на 11 април 2007 г. като първа българо-австралийска асоциация в столицата и областта. Целите са: да обединява сънародниците, за да се съхраняват българските традиции и дух; да формира културно и етническо самосъзнание у младото поколение и гордост от постиженията на българската наука и култура; да се разширяват социалните, културните и други връзки между Австралия и България; да популяризира демократичното развитие в България и българските културни ценности, чрез подпомагане на хуманитарни и образователни програми; да оказва съдействие на новопристигнали българи като се съобразява и разяснява начина на живот в Австралия; да запазва и насърчава връзките между членовете на дружеството чрез отпих и разнообразие. През 2007 г. в Канбера е създадено и **Австралийско-българско дружество „Младост“**. То се стреми да създаде и българска Църковна община. Във втория по големина град на Австралия Мелбърн има няколко български организации: **Българско дружество; Българско женско дружество „Баба Тонка“; Българо-австралийски женски хор „Петрунка“**.

В главният град на щата Куинслънд, Брисбън през 2004 г. е регистрирана **Българска асоциация в Куйнслънд**, а в гр. Кройдън, **Български културен център**. Българската асоциация в Куйнслънд подпомага вокалното трио **„Жива вода“**; сформиранията през 2008 г. е танцова трупа **„Хоро“**, а през 2009 г. е създадено училище и детска танцова трупа.

Допреди 20 години, 19 православни общини и храмове се определят като българо-македонски. Днес само 3 храма се определят като български, а останалите се обявяват за „македонски“. Българските храмове и църковни общини са: **Българска източно-православна църква «Св. Петка»** в гр. Аделаида. През 1951 г. епископ Андрей основава български църковен съвет „Св. Петка“, а през 1968 г. се изработва устав на църквата. Основният камък е положен през 1972 г. Църквата е осветена на 27 юли 1975 г. **Българската източноправославна църква «Св. Кирил и Методий»** в Мелбърн. Църковната община също е основана от епископ Андрей. Най-нова е **Българска източноправославна църква «Св. Йоан Рилски»** в Сидни, учредена през 1999 г. Сериозен принос за създаването на общината има отец Сашо Манасиев, който идва в Сидни през 1994 г. От 1981 до 1994 г. той служи в храма „Св. Петка“ в Аделаида и натрупва опит за работа с българската общност и с австралийската администрация. От самото начало и досега, председател и духовен наставник на БПЦО в Сидни е отец Манасиев. Той работи активно за създаване на Български културен и духовен център в най-големия австралийски град. В центъра да

се съберат клуб, училище, дружествата, танцовите състави и други структури. За всеотдайната и безкористна служба на Църквата и на българската общност в Австралия, през 2008 г. отец Манасиев е удостоен от ДАБЧ с паметния медал „Иван Вазов“.

Най-старото българско училище в Австралия е **Неделно училище към Българското просветно дружество в Аделаида**. Всяка година в него се обучават между 20 и 25 деца на възраст от 5 до 14 години. Занятията се провеждат в сградата на българския културен дом в Аделаида. **Българско неделно училище в Мелбърн** е открито на 08.10.2005 г. То работи по програмата на австралийското правителство за стимулиране на развитието на езиците на националностите, населяващи страната. Занятията се провеждат в събота от 9 до 12 ч. Родителите заплащат символична такса, останалото се финансира от австралийската държава. Българските организации в Бризбейн и Пърт също откриват Неделни училища. Единственото печатно издание, което излиза на български език – и то твърде нередовно – е **вестник. «Зора»**. Издава се в Сидни.

В три различни австралийски радиостанции се осъществяват български предавания: **Българската радиоемисия към австралийската етническа радиостанция SBS** в Мелбърн. Български час 3ZZZ, Колингууд и Българска емисия в град Аделаида 5E6EA. От 15 декември 2003 г. всеки понеделник в ефира на радио 4EBFM, Брисбън звучи българска реч. Преди всичко стои открит проблемът за регистрирането на нашите сънародници като национална общност. Това дава правото на представителство пред австралийската държава, която финансира проекти и програми на отделните общности в рамките на т. нар. „мултикултурална“ политика. За съжаление, нашите сънародници не са организирани в национална – в рамките на Австралийския съюз – асоциация или федерация, и поради това не са постигнали по-висока представителност пред австралийските институции. По молба на Държавната агенция за българите в чужбина, посолството ни проучва въпроса за възможностите и процедурата за регистрацията на българите в Австралия като национална общност. ДАБЧ поддържа контакти и сътрудничи на българските организации в Австралия. Изпращат се дарения от учебна и художествена литература, дискове и други материали.

4. 2. В Нова Зеландия

В Нова Зеландия българската колония е много по-малка от тази в Австралия. Информацията за заселвания на българи в Нова Зеландия преди Втората световна война е съвсем оскъдна. За периода след 1944 г. е известно, че там пристига антикомунистическа емиграция от България и македонски българи от Югославия и Гърция. По-мощно преселване има след 1989 г., когато броят на българите нараства многократно. Това са предимно икономически мотивирани хора с висока и техническа квалификация, каквито са изискванията на новозеландските власти. Нова Зеландия признава двойното гражданство. Българската

общност получава подкрепа от местните власти за своята образователна и културна дейност. Основната част на българската общност се е установила в гр. Оукланд и по самооценката на българското дружество, българите в Нова Зеландия са повече от 3000 души. Според публикация на Министерството на външните работи на Р Македония, в Нова Зеландия живеят 15 хиляди „македонци“.

Най-видният българин в Нова Зеландия е проф. Никола Касабов, който е специалист по информатика и компютри. Той е професор в Университета в Отаго, също преподавател в университета в гр. Тренто, Италия. Неговата книга “Foundations of Neural Networks, Fuzzy Systems and Knowledge Engineering”, е публикувана от MIT Press, 1996 и приета като учебник в 30 университета по света. На 15 януари 1998 г. ДАБЧ организира в София представяне на този негов труд и пресконференция на проф. Касабов. Авторът направи дарение от книгата на Народната библиотека „Св.св. Кирил и Методий” и на други научни институти. Професор Касабов е гостувал като лектор в 18 университета по света. Той е неизменен председател на четири международни конференции в Нова Зеландия по изкуствени невронни системи, както и по експертни системи. Капка Касабова е дъщеря на проф. Касабов и се изявява като писателка и поетеса, носителка на национална награда за млади поети на Нова Зеландия. ДАБЧ направи нейно представяне във в. ”Демокрация” (28.8.1998) – „Българка печели новозеландска награда”. Диана Касабова, съпругата на проф. Касабов, участва в издаването на литературно списание в Нова Зеландия.

Българското **Дружество “Св. св. Кирил и Методий”** в гр. Оукланд е създадено през 1999 г. То развива разностранна културна дейност, поддържа българския дух и националното самосъзнание. Държавната агенция за българите в чужбина дарява не само учебни пособия, но осигурява от Научния институт на МОН, Програма за неделно училище. Със специално писмо-препоръка пред новозеландските власти и пред общината на Оукланд, председателят на ДАБЧ (тогава Антон Пиралков) оказва подкрепа за предоставяне сграда за български културен дом и получаване субсидии за културна и образователна дейност. През 2003 г. Дружеството прави дарение от български книги за градската библиотека в гр. Оукланд.

Българско неделно училище в Оукланд е създадено през 2000 г. В него се обучават деца от 5 до 15-годишна възраст. Българчетата от Нова Зеландия вземат участие в организирани от ДАБЧ детски конкурси за рисунка и литературно есе и печелят награди.

Фолклорен ансамбъл “Български рози”, Оукланд е създаден през 2006 г. и е една от най-популярните фолклорни групи в Оукланд. Ансамбълът взема активно участие на всички големи културни прояви, които се организират в града. Българската общност в Нова Зеландия и специално в гр. Оукланд е едва от 10-15 години, но организационната дейност на сънародниците ни за запазване на националната идентичност със структури в областта на просветата и културата, вече мери ръст с тези от Мелбърн и Сидни в Австралия.

Основен проблем на сънародниците ни в Нова Зеландия е необходимостта от дипломатическо, консулско бюро в Оукланд. На българите в Нова Зеландия

се налага да пътуват до българското посолство в Австралия (повече от 2,000 км) за да се сдобият с някакъв необходим документ. Въпросът е поставен от официални представители на общността пред Президента на Република България Г. Първанов, по време на неговата визита в Австралия. Голямата географска отдалеченост е пречка за съвременно доставяне на материали за учебната и културна дейност на общността ни в тази страна.

5. БЪЛГАРИТЕ В АФРИКА

В този континент българско присъствие има още от древността, но по този проблем още няма публикации. През XVI-XX век, когато Северна Африка (Магреба) е в границите на Османската империя, българите създават там търговски колонии. Сега българската диаспора е разпръсната по целия континент. По приблизителни данни българите в Африка, в края на 80-те години на 20 в. са повече от 40 хиляди души.

5. 1. В Република Египет

Още в средата на XVIII в. българи търговци и занаятчии се установяват в Египет. До края на XIX век, в гр. Александрия се създава голяма българска колония. Най-многобройна и заможна е групата на млекарите, която държи производството на мляко и млечни произведения в свои ръце. Българите отглеждат биволи, крави и овце, изкупуват мляко и от други производители. Сред българите има богати семейства, но не се създава организация, не са изградени църква и училище. Българите посещават гръцките църкви и училища, учат децата си в чуждестранни колежи, но запазват своята идентичност и поддържат връзка с родината.

В годините на Първата световна война, английските власти обявяват българите за военнопленници и отнемат имотите им. След войната колонията загубва доброто материално положение, което е имала, но запазва идентичността си. Започва да посещава руската църква, а доста семейства се завръщат в България. През 1938 г. колонията в Александрия наброява 100 души, но има Дружество „Отец Паисий” и клуб с радиоапарат и библиотека. По това време колонията в Кайро наброява 50-60 души. Тя създава Дружество „Св.Св. Кирил и Методий”, което разполага с малка читалня, в която българите се събират за да слушат новини от България. Стотина българи са разпръснати из страната. В годините на Втората световна война българите в Египет отново са арестувани от английските власти и понасят материални загуби.

През Египет българите достигат до Судан, Либия, но за възникнали колонии там няма публикации.

След Втората световна война в Египет идват българи, политемигранти и колонията се обновява.

Съществуващата днес българската общност в Египет се състои от прис-

тигналите в страната български граждани по линията на смесените бракове и пристигналите на работа по договори български специалисти. До 1990 г. в България получават висше образование много младежи от Египет. Някои от тях сключват брак с българки, които идват със съпрузите си в страната.

След 1990 г. в Египет пристигат български граждани-специалисти, които работят с договори. Българската общност включва музиканти, треньори, инженери, работещи в сферата на туризма. Тези българи сключват индивидуални трудови договори с египетски държавни организации или частни фирми. Българската общност в Египет е около 130-150 души. Смесените бракове с египетски и други граждани са повече от 40. Българските граждани живеят и работят предимно в столицата Кайро, както и в градовете Александрия, Танта, Суец, курортите Шарм Ел-Шейх, Хургада и т.н. Групата на българските музиканти в Каирската опера, симфоничния оркестър и техните семейства наброява 11 души. Музикантите са сключили едногодишни трудови договори, които периодично се подновяват. В българската общност има треньорки по художествена гимнастика и треньор по борба, медицински сестри, инженери, служители в банковия сектор, учители, които работят на срочни трудови договори. Египет признава двойното гражданство. Българите са добре интегрирани в местното общество.

През май 2006 г. в Кайро се създава „Клуб на българката”. Един път в месеца клубът се събира в салоните на българското посолство в Кайро. На тези сбирки българските жени споделят опита си за начина на живот в египетското общество. Те взаимно се подкрепят и подпомагат при решаването на житейски проблеми. Празнуват се раждания на деца, изпращат се българки, чийто престой в Египет приключва. По статут клубът има председател, завеждащ културна секция и касиер, избирани на ротационен принцип. Многогодишна е традицията в Кайро, българската общност да се събира и чества всяка година, Деня на българската просвета и култура 24 май. През 2007 г. по инициатива на посланик Иван Гайтанджиев, в посолството на Република България в Кайро се провежда **Курс по български език**. 10 деца на възраст първи клас изучават роден език по буквар и читанка. 8 от децата са от смесени бракове. Този курс дава възможност на децата от смесените бракове да се приобщават към българската писменост и култура.

Държавната агенция за българите в чужбина поддържа контакт с нашите сънародници и подкрепя тяхната дейност, за съхраняване на българската културна традиция.

5. 2. В Либия

Дипломатическите отношения между България и Либия са установени 1963 г., а посолството на България в Триполи е открито 1966 г. Двустранните отношения бележат възходящо развитие през периода 1976-1983 г. Броят на българите работещи в Либия достига 15 хиляди души. С промяната на външната политика на България след 1989 г. двустранните отношения рязко се променят. В края на XX и началото на XXI в. голямата българска общност в Либия

спадна до 5-6 хиляди души, а след съдебния процес срещу българските медици, организиран от либийските власти, продължава да намалява.

Българската диаспора в Либия е представена от българки, омъжени за либийски граждани и техните деца. Мнозинството български граждани, пребиваващи в Либия, са лекари, медицински сестри и лаборанти, работещи по индивидуални трудови договори в болници и клиники. Медицински кадри работят в болниците на Бенгази, а така също в градовете Аждабия, Брега, Дерна и Тобрук. Българските технически кадри работят в Либия по частни договори по линията на смесената българо-либийска фирма СООЕЕ, либийската нефтена компания АДЖОКО, либийската фирма Ал-Муттахидуи, малтийската МЕКС, кипърската J&P, австрийската VAMOS и др.

Българската фирма ТЕХНОИМПЕКС АД развива дейност за осигуряване на кадри за техническа поддръжка на химическия комплекс „Абу Камаш”, който се намира на 160 км. западно от Триполи. Там работят 46 българи. След като ръководството на химическия комплекс не е подновило договора с българската фирма, българските специалисти са изразили желание да продължат работа в Либия. Те са се пренасочили към румънската фирма РОМКОНСУЛТ, която се е ангажирала да поеме предоставените до момента по линия на „ТЕХНОИМПЕКС” АД услуги.

По оценъчни данни на българското посолство през 2007 година на територията на страната пребивават около 750 български граждани, работещи предимно на частни договори, в системата на здравеопазването на Либия, както и инженерно-технически кадри. Според информация на българското посолство в Либия, 350 българи са в района на столица Триполи и околните градове, около 150 души в района на Бенгази и около 250 души в останалите части на страната. Българите в Либия са с висок образователен ценз и добра професионална подготовка. Голяма част от тях са с висше и полувисше, и по-рядко със средно специално образование. Основно това са висококвалифицирани лекари, стоматолози и медицински персонал, инженери и строителни специалисти.

На 14 септември 2005 г. е създадено **Дружество за българо-либийско приятелство “Сахара”** В него членуват не само българи и техните деца, но и либийци, учили в България и запазили приятелски чувства към страната. Дружеството е създадено с цел подобряване на двустранните отношения и оказване на помощ на заразените със СПИН деца в Бенгази. Създадено е **Училище към българското посолство в Триполи**. В него учат децата на българите, разпределени в няколко възрастови групи.

5. 3. В Република Тунис

Българската общност се формира с пристигналите в Тунис български граждани по линията на смесените бракове и специалисти на работа с договори. Преди 1990 г. стотици младежи от Тунис получават висшето си образование в България. Някои от тях сключват брак с българки. Основно те оформят

българската общност. След 1990 г. в Тунис пристигат по договор с ТЕХНОИМПЕКС и ЕКСПОМЕД висококвалифицирани специалисти – лекари, инженери, университетски преподаватели. На основата на научно-техническото сътрудничество в Тунис работят български лекари по договори с “ЕКСПОМЕД”, преподаватели по линия на “ТЕХНОИМПЕКС”, както и инженерно -технически кадри по линия на “БУЛГАРГЕОМИН”.

Българските преподаватели и лекари имат договори, които се подновяват или прекратяват на всеки две години. Голяма част от тях работят в страната повече от 10 години. Преди 1990 г. са създадени българо-тунизийски клубове и сдружения, които впоследствие се разпадат. Съществува и **Клуб на завършилите висшето си образование в България** тунизийски граждани. Значителна част от завършилите в България тунизийци са създали семейства с българки. Имат по няколко деца. В техните домове се почитат християнските и мюсюлманските традиции. Има българки, които са се реализирали в професионално отношение. Сред пристигналите в страната българки по линията на смесените бракове има и такива, които са приели мюсюлманската религия. В техните семейства са забравени българските обичаи и традиции, а децата не говорят български език.

Числеността на общността към 2009 г. е около 380 души. По-голямата част от българите живеят в столицата Тунис. Българите са добре интегрирани в местното общество. Нашите сънародници в Тунис се събират неформално. Отбелязват на срещи в посолството празниците 3 март и 24 май.

Театър „Кредо” взема участие в Картагенските театрални дни. Представянето на театрални постановки на български театри е възможност българско изкуство да бъде видяно от сънародниците и местна публика.

5. 4. В Република Алжир

Българската общност в Алжир се състои от пристигналите в страната български граждани по линията на смесените бракове и специалисти на работа по договори. До 1990 г. в България получават висше образование стотици младежи от Алжир. Някои от тях сключват брак с българки, които се установяват в Алжир. След 1990 г. в Алжир пристигат български граждани, които развиват бизнес. Това създава реална предпоставка за формиране на българска общност в тази североафриканска страна. За развитието на контактите и установяването на български специалисти в Алжир допринасят подписаните спогодби.

През 1985 г. в столицата Алжир е открит **Български културен център** с богата библиотека, който обаче е закрит през 1990 г. Сътрудничеството между двете държави в областта на науката и технологиите се осъществява на базата на спогодба от 1989 г. През 2004 г. на алжирската страна е връчен проект за актуализирането ѝ, но преговори по него не са започнати. Съществува проблем с неуредени отношения между “Балканкар” и международен консорциум от една страна и алжирската “СОНАКОМ”, от друга, свързан с изграждането на завод в Алжир. След отправен ултиматум към чуждите граждани в Алжир през

ноември 1993 г. български фирми изтеглят специалистите си. През 2003 г. фирма “Техноимпекс” отново открива офис в Алжир и се стреми да възстанови дейността си.

Българската общност наброява през последните години около 500 души. В гр. Алжир има около 120 смесени семейства. Повечето от децата, родени в смесените семейства имат двойно гражданство. **Дружество за приятелство „Алжир – България”** е учредено през 2000 г. През 2003 г. в столицата Алжир е проведено тържество по случай Деня на народните будители. Г-жа Екатерина Салтамаркова-Шибани получава почетна грамота на Държавната агенция за българите в чужбина за заслугите ѝ за разпространение на българската култура в Алжир.

5. 5. В Кралство Мароко

Преди 1989 г. по трудови договори, сключени с държавната фирма ТЕХНОИМПЕКС, в страната пристигат български специалисти заедно със семействата си. След 1990 г. пристигат висококвалифицирани български специалисти в различни области. Преподаватели, инженери, лекари, музиканти. В българската общност в Мароко се формира от постоянно или временно пребиваващи, пристигнали в кралството за да работят по трудови договори и такива, които са се установили в страната по линията на смесените бракове. Те имат висок образователен ценз – висше или средно специално образование. В професионален план те са ангажирани в следните области – строителство (архитекти, строителни и пътни инженери), проектиране (хидроинженери, геодезисти, картографи), водно и горско стопанство (хидролози, сондбори, озеленители), селско стопанство (агрономи, почвоведи), здравеопазване (лекари, стоматолози), електроника (компютърни инженери, програмисти), туризъм (преподаватели, хореографи, музиканти, танцьори).

По информация на **Дружеството на приятелите на България в Мароко**, приблизително 400 мароканци са получили висшето си образование в България. Тези хора изпитват най-топли приятелски чувства и голяма признателност към България. Сред тях има университетски преподаватели, юристи, служещи в администрацията, стоматолози. Събират се заедно, за да отбелязват български празници. По данни на посолството, българите в Мароко са около 400 души, съсредоточени главно в Казабланка–200 и столицата Рабат–100. Другите българи живеят във Фес, Агадир, Маракеш, Танжер, Ел Джадида, Кенитра, Таза, Ужда. Българите са регистрирани като временно пребиваващи или постоянно живеещи на територията на Мароко. По информация на нашата дипломатическа служба, основен проблем на постоянно пребиваващите в Мароко българи, работещи към О.Е.Р.П.Т – офиса за професионално обучение, е нерешеният въпрос с пенсионното осигуряване. На мароканската страна е връчен проект на Споразумение за социалното осигуряване през 2006 г., но не е получен отговор.

На територията на Кралство Мароко няма български християнски храм.

Кралството е в диоцеза на Александрийската патриаршия. Православните българи задоволяват своите духовни потребности в гръцкия православен храм в гр. Казабланка и в руския в гр. Рабат. **Дружеството на българите и приятелите на България в Мароко “Орфей”** е основано през 1982 г. То работи за развитието на контактите на сбългарите помежду им и за отбелязването на българските празници. **Българско училище към посолството на Р България в Рабат** е открито през 1990 г. Обучението се осъществява в две възрастови групи, два пъти седмично по 2 часа. Изучават се български език и литература и история на България. Занятията се провеждат в сградата на българското посолство и в частни жилища. Финансирането се осъществява от родителите на учениците. Дипломите не се признават от Министерството на образованието и науката в България. Предстои развитие на дейността на **Асоциация на българите Vulmar 8**, чийто председател е инж. Васил Станков. Съгласно неофициална информация от Дружеството на приятелите на България в Мароко, става дума за частна инициатива.

5. 6. Във Федерална Република Южна Африка

През последните години бързо се формира българска колония в Република Южна Африка. В тази страна може да се говори за идване на хора с български произход още през XVII век. Това са бурите, които идват от Холандия след края на 30-годишната война, в 1648 г. Бурите носят българското закодирано в името, което идва от българи-бугри-бури. По време на Англо-бурската война 1899-1902 г. идват българи доброволци както от България, така и от диаспората. Събират се 12 дружини, които се сражават самоотвержено на страната на бурите. Едва в годините на Втората световна война и след нея, в Южна Африка идват българи емигранти, но до формиране на общност не се стига.

Република Южна Африка е сред най-предпочитаните страни от най-новата българска емиграция, която по непотвърдени данни, наброява вече към 50-60 хиляди души. Живее главно в големите градове Йоханесбург, Претория, Кейптаун, Дърбан и околностите им. Има по-малки групи и отделни хора из цялата страна. Многонационалното общество на ЮАР приема чужденците, даже любопитства да научи нещо за тях и родината им. Но това любопитство се проявява, едва когато започнат работа, в по-тесният кръг на колеги и познати. Веднъж започнал работа, чужденецът придобива сигурност, защото трудът се заплаща добре, обществото е добре организирано и без корупция.

Българската емиграция, специално младите хора с квалификация са добре дошли в ЮАР. Българската колония в Кейптаун е вече над 2000 души и възнамерява да направи Български културен център с църква, зала за ритуали, клуб и неделно училище. Засега българите в Кейптаун, пък и в цялата страна се събират всички на 3 март и 24 май. Те вече имат регистриран християнски културен център “Балкан”, което е резултат главно на инициативата на Василка Иванова, с материална подкрепа на Лора Видинлиева. Дружество “Балкан” представля-

ва българите в “Комюнити чест” – организация на всички национални общности в ЮАР. Имат регистриран и футболен отбор “Спартанс”. Туристическата забележителност №1 на Кейптаун, Уотърфронт е изградена по архитектурен план, изработен от двама българи. Добре се реализират специалистите лекари, инженери, химици, енергетици, специалисти по електроника, но трябва да се положат допълнителни изпити. ЮАР разчита на български специалисти в образователната си система.

През 2000 г. и тази страна създава ограничения за емигрантите, най-вече за хора с криминално минало.

Както вече бе посочено, значителни български колонии има в Йоханесбург и Претория. В градчето Сандтън Сити (между Йоханесбург и Претория) българският език е станал популярен почти колкото английският. През 70-те години, по-официални данни, българите в ЮАР са били около 100. От тази стара емиграция има богати и заможни хора, които се занимават с търговия, предприемачество и др. През 1999 г. по-официални данни броят на българите в ЮАР е около от 10 хиляди души, но според полицията, те са повече от 50 хиляди души. Най-голяма е колонията в Йоханесбург, а най-сплотена в Кейптаун. Местата за събиране са кафенетата и ресторантите. Има вече успели българи и от новата емиграция. Бизнесменът Михаил Мутафчиев управлява износа на цветя от ЮАР за цяла Източна Европа. Той е един от инициаторите за изграждане на български православен и културен център в Мидрейд (предградие на Йоханесбург). Един от най-успешните и скъпоплатени мениджъри в ресторантьорския бизнес е Михаил Лакев, в Сандтън Сити. Единият от двамата управители на Центъра за разкош и удоволствия Сън Сити, е Стефан Минчев, който отговаря за ресторантьорската част.

Българите от района на Йоханесбург и Претория се събират на 3 март и 24 май в Кемптън Парк. В района на това градче живеят емигранти от Горна Оряховица и района. Образователното ниво на сънародниците и степента на интегриране в местното общество са различни. Няколкостотин души са с висока професионална квалификация в областта на медицината, химията, физиката, инженерните науки. В болници и частни клиники работят повече от 120 лекари и 100 медицински сестри. Повече от 100 българи с инженерен профил работят по специалността или в друга област, свързана с квалификацията им. Около 30 българи работят като преподаватели и се занимават с научна дейност в институти, в Претория, Йоханесбург, Дърбан, Кейптаун и др. Повече от 1000 българи работят в областта на обслужването. Значителна част от българските емигранти са с гимназиално или недовършено образование, без допълнителна квалификация и производствен опит. Според нашата емиграция, 80% от българите в ЮАР работят и печелят с труд по законен начин, но вестниците пишат главно за останалите 20%, които нарушават законите. И тук българите трудно живеят в колектив, а още по-трудно като общност, “която се грижи за общите интереси”. Процесът на организация, макар и бавно се развива. В края на XX в. се обособяват няколко центъра, където живее голяма част от българите и се

очертават интересите на сънародниците да организират землячески срещи.

Първият център е Йоханесбург и столицата Претория. В края на 90-те години там е създаден **Български културен и християнски център** с председател г-н Михаил Мутафчиев. Изявява се желание за участие в инициативи и програми, за развитието на бизнес контакти. Известни са благотворителните кампании, провеждани около Коледа, като приходите от тях са предназначени за откриване на банкова сметка за строителство на българска църква и културен център. В Претория е създаден **Български частен клуб** от г-н Детелин Кюркчиев. Той проявява интерес да подпомогне трудната съдба на българския емигрант в чужбина. Клубът разполага с български книги, държи на съхраняването на българските традиции и култура и подслонява изпаднали в трудна ситуация българи. Най-голямото събитие за българите в Йоханесбург и Претория са традиционните срещи в Кемптън парк, който се намира на средата на пътя между Претория и Йоханесбург. Там българите се събират, за да обменят информация и осъществят благотворителна акция.

Вторият център на българската общност е Кейптаун. През 1999 г. там е създадена **Християнска културна организация „Балкан”**, с председател г-жа Василка Иванова. Години по-късно лидер на организацията става инж. Борис Василев. Българите в Кейп Таун отбелязват национални празници и правят землячески срещи. Децата рецитират български стихове. Организират се пикници и излети. През 2004 г. в Кейптаун се създава **Свободна християнска организация „България”**, с председател г-жа Василка Иванова. Издава се бюлетин „Алманах”. Празнуват се Коледа, 3 март и 24 май. Проявява се интерес към изграждане на български параклис. Негово Светейшество Теодорис II Патриарх Александрийски, по време на посещението си в Кейптаун през февруари 2005 г. удостоява с внимание членове на организацията. Сънародници ходят да се черкуват в гръцкия православен храм. През 2005 г. с малко тържество е открит филиал на българската книга в библиотеката Милнертон. Свободна християнска организация „България” предоставя на библиотеката повече от 200 български книги. Книги на български автори, преведени на английски език, детска и християнска литература за ползване от всички българи. Българската общност в Кейптаун участва в Панаира на общностите, който се провежда през месец февруари и е организиран от Общинския съвет на града.

До 2000 г. в Република Южна Африка функционират две български неделни училища. Едното в Йоханесбург, а другото към посолството на Република България в Претория. През 2000 г. училището в Претория преустановява дейността си поради липса на ученици. През 2004 г. има интерес в Кейптаун към създаването на българско училище. Но до 2009 г. българско училище в града няма.

В началото на 2005 г. се създава **Българско училище в Йоханесбург**. Неговото съществуване и развитие е свързано с инициативата на г-н Атанас Пирянков. Предприемчивият българин създава училище за деца в предучилищна възраст и за първи, втори и трети клас. Изучават се български език и литература, история и география. Г-н Пирянков участва в инициативи и проекти на ДАБЧ, свързани с развитието на образователните структури на българските общности

по света. Участник е в дейността на кръглата маса, организирана от агенцията по въпросите на преподаването и проблемите на българските училища по света през 2005 г. През 2007 г. в училището е създаден детски танцов състав.

Проблем за българската общност е организирането на културни инициативи. В разговори в ДАБЧ с представители на българските общности в Кейптаун и Йоханесбург, се изяснява, че българите сравнително трудно се събират и организират. През 2008 г. ДАБЧ изпраща комплекти рекламни и информационни материали за всички структури на българската общност в РЮА. На организациите са предоставени записани на дискове български игрални филми, дискове за изучаване на български фолклор, а специално за децата, които ходят на училище, няколко диска от „Самоучителя по български език“.

Значителни групи българи са формирани през 70-те и 80-те години на ХХ век, в **Етиопия, Мозамбик, Ангола** – 1500 души, **Зимбабве**, но през последните години тези групи намаляват като в Зимбабве са останали около 100, а в Ангола и Мозамбик по 200-300 души .

6. БЪЛГАРИТЕ В АЗИЯ

Азиатският континент се приема като родина на древните българи, но тук разглеждаме диаспората на Дунавска България. От Дунавска България има български общности в много азиатски страни. Общностите на сънародниците ни в бившите републики на СССР в Средна Азия, бяха разгледани. По-надолу ще бъдат разгледани българските общности в Близкия и Далечния Изток.

6. 1. В Република Сирия

Има данни за българско присъствие в тези земи още в древността. Българското присъствие в Сирия, в близкото минало, е свързано с реализирането на проекти на родни инженерингови фирми по изграждането на важни за сирийската икономика обекти: язовирите “Растан”, “8 март”, “7 април”, силози за зърно в Латакия и Ал-Абияд, жп линия Латакия–Оронто, циментовите заводи в Адра и Тартус, рудник и обогатителна фабрика за фосфати “Истърн Б”, газово сондиране и газосъбирателна система в Джибиса, винзаводи в Суеда и Хомс, завод за електродвигатели в Латакия и др. През периода 1959-1964 в тази страна живее, проектира и строи десетки урбанистично-архитектурни обекти (храмът „Свети Павел” край Дамаск и др.), световноизвестният български архитект Дориян Морозов.

В състава на българската общност в Сирия влизат две основни категории: постоянно живеещи, сключили граждански брак с местни граждани и децата от смесени бракове; временно пребиваващи български граждани, работещи по трудови договори в сирийски предприятия, учреждения и организации. Принадлежащите към втората група са около 50 души.

Специалистите с висше образование, дипломирани в България до края на 90-те години на миналия век са няколко стотин души и заемат добри позиции в местното общество. Те са уважавани лекари, зъболекари, инженери и др. висококвалифицирани специалисти. Българките са добре интегрирани в местното общество. Българската общност в Сирия е съставена предимно от съпруги на местни граждани и техните деца. В състава на общността влизат около 1500 – 2000 души, концентрирани основно в големите градове: Дамаск, Алепо, Хомс, Латакия, Тартус, Хасаке и др.

Български студенти и специализанти следват в Дамаския университет. В същото време, повече от 100 сирийски студенти, докторанти и специализанти се обучават към момента в България. Осъществява се пряко сътрудничество между СУ „Св. Климент Охридски” и Дамаския университет и университета „Тишрин”, както и между националните библиотеки на двете страни. Сирийската страна проявява интерес към българската образователна система – през 2010 г. в българските висши училища се обучават общо 114 сирийски студента на собствени разноски. Всяка година по линия на междуправителствената Програма, българската страна изпраща студенти, специалност „Арабистика“ за участие в езикови курсове в университети в Сирия. Обикновено курсовете се провеждат в Дамаския университет и са с продължителност 3–4 месеца. За академичната 2010/2011 г., МОМН е изпратило кандидатурите на 5-ма български студента арабисти за участие.

Българската общност в Сирия развива активна организационна дейност. Дружество „Българка” е основано през 1974 г. в Дамаск с цел да приобщава българките, да полага грижи за съхраняването на българския език, да съдейства за развитието на добрите отношения между България и Сирия. В сградата на **Българския културен център** се организират инициативи по повод на български празници, финансово се подпомагат нуждаещи се българки. През 2004 г. Държавната агенция за българите в чужбина удостои дружество „Българка” с паметния медал „Иван Вазов”, в знак на признателност за приноса на организацията в съхраняването на културните и духовните връзки с родината и в чест на 30-годишния юбилей на дружеството. Броят на членовете е 60 души. Дружество „Приятели на България” е основано през 2006 г. в гр. Халеб, с цел да съдейства за приятелските взаимоотношения между двете държави. Тържеството по случай учредяването е организирано на 1 ноември, Деня на народните будители. Официално е регистрирано, съгласно сирийското законодателство и има право да развива дейност на територията на цялата страна. Според изискванията, съществуването на дружеството е разрешено само в случай, че 50 % + 1 от състава на организацията имат сирийско гражданство.

Държавната агенция за българите в чужбина установява контакти веднага след неговото основаване, подпомага се активната му културна дейност, посветена на България. През май 2007 г. ДАБЧ изпраща дарение, предназначено за организираното от дружеството първо честване на Деня на българската просвета и култура в тримилionen Халеб. Халебският митрополит на Изто-

чо-православната църква, архиепископ Павел отслужва тържествена литургия за Солунските братя Кирил и Методий. Събитието е популяризирано чрез агенцията в българските медии. През месец май 2008 г. дружеството съдейства за участието на ректорите на СУ „Св. Климент Охридски” и на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий” на тържествата по повод златния юбилей на Университета в Халеб. Понастоящем в дружеството членуват 33 души. Работи **Българско училище** към посолството на България в Дамаск. Основано е през 2002 г. През учебната 2010 / 2011 г. са записани 20 деца от смесени бракове на възраст от 6 до 18 години. Курсовете по български език, литература и история се провеждат един път седмично в сградата на **Българския културен център** към Културната служба на посолството. Сформирани са две групи – начинаещи и напреднали, в зависимост от знанията по български език. Учениците участват активно в Международния конкурс по изобразително изкуство „България в моите мечти”, организиран от Държавната агенция за българите в чужбина. През периода 2004 – 2006 г. техни творби са сред отличените от журито с високи награди. ДАБЧ поддържа активни контакти с българите в Сирия. На дружествата са направени много дарения от българска литература, с която са формирани библиотечни сбирки. Оказва се съдействие за регистриране на училището към програма „Роден език и култура” на МОМН.

Жестоката гражданска война, започнала през 2011 г. е на път да разруши тази държава.

6. 2. В Република Израел

Най-многобройните малцинства в страната са израелските араби — мюсюлмани, християни и друзи. В Израел има Палестинска автономия на територията на Западния бряг на река Йордан и ивицата Газа, която е на път да се превърне в отделна държава. В Израел има и много източноправославни неараби, предимно имигранти от бившия Съветски съюз. Там живеят и около 50 хиляди български евреи и техните потомци.

Българските евреи започват да се преселват в Близкият Изток и да живеят на територията на Палестина, още в началото на миналия век след публикуването на научният труд „Еврейската държава” на Теодор Херцл, в която авторът призовава всички евреи по Света да се завърнат в „Обетованата земя”. Това са отделни групи или цели семейства, изповядващи ортодоксален юдаизъм, които се преселват в древен Цион. Заселват се в създадените за целта малки самоиздържащи се селища – кибуци и мошави и се занимават предимно със земеделие. Най-голямата група, тъй наречената Първа Алия (вълна на преселение) е от около 45-50 000 души, които напускат пределите на България, по времето и след края на Втората Световна война, като се установяват в новосъздадената през 1948 г. еврейска държава – Израел. Основните групи са концентрирани в градовете Тел Авив – Яфо, Бат-Ям, Ришон ле – Цион, Лод, Хайфа, Ейлат и др.

Към началото на 2010 г., не съществува точна статистика за числеността

на българската общност в Израел. По данни на **Български културен център в Израел** (БКЦИ) и МВНР, тя се състои от около 50-60 000 души – български евреи. Броят на българските граждани, влезли в Израел от 2002 г. до 2010 г. е 2 420. Лица, които пребивават постоянно са около 18 854 души. Най-голям брой е съсредоточен в областта Дан, която включва градовете Тел Авив, Яфо, Ришон Ле Цион, Бат Ям, Холон, Рамле и други. Българската диаспора е съставена от първа и втора алия, техните деца и внуци, родени на територията на Израел. Град Тел – Авив е разположен в централен Израел, на брега на Средиземно море. Столичен град, с многобройно население. В града живеят заедно евреи, дошли от всички части на света, обединени от идеята да създават нова и модерна държава, върху територията на древна Палестина. Тук се е заселила най-голямата българска общност в Израел. Яфо е селище, създадено и населено почти изцяло с български евреи. Поради непрекъснато нарастващият брой на преселниците се е превърнал в квартал на Тел-Авив. Град Йерусалим е свещен за трите световни религии – юдаизъм, християнство и ислям. Определя се като историческа и неделима столица на еврейската държава. Палестинската автономия също претендира за този град. Някои от българските граждани, които работят в Израел и пребивават временно, остават в държавата нелегално, което води до тяхното задържане и депортирането им.

„Йехуд олей България” – **Съюз на българските евреи /СБА/** е най-голямата организация на българските евреи в Израел. Създадена е през 1946-47 година, непосредствено след голямата вълна имигранти от България, съгласно сключената спогодба между двете държави. Официално организацията е съдебно регистрирана през 1980 г. Получава субсидии от държавата като сдружение с нестопанска цел. Съюзът поддържа тесни контакти с организацията на евреите в България „Шалом”. Една от главните цели на организацията е подпомагане на новодошлите имигранти за приспособяването им към условията на живот в Израел. Съюзът на българските евреи подпомага развиването на културна дейност. Ежегодно организира концерти, посветени на 24 май – Деня на българската писменост и култура. Под егидата на организацията функционира **Клуб на писателите на български, иврит и ладино, „Керен Ор”**.

Български културно-информационен център в Израел (БКИЦИ) е създаден от емигранти, пристигнали в Израел през деветдесетте години, натрупал е опит в осъществяването на културни проекти в Израел. БКИЦИ е неправителствена организация, която популяризира българските културни традиции и постижения в Израел. Дейността на центъра е насочена към българските евреи, живеещи в Израел, но и всички останали израелски граждани, желаещи да се запознаят с нови и интересни културни традиции. Работи в пряко сътрудничество с Посолството на Република България в Израел. Центърът има задачата да насърчава развитието и поддържането на културно сътрудничество между България и Израел. Да популяризира българската култура и изкуство чрез организиране, подпомагане на български творци, дейци и изпълнителни живеещи там. Организиране на мероприятия за българската общност в Израел по повод

национални празници, събития и други.

Вестник „Алия. Бг” е електронно издание на български език, който функционира от 2009 година. Той е плод на частна инициатива на група български емигранти. Възникнало е от необходимостта на българите в Израел да имат своя медия. Изданието има регионално-информационен характер. Основната му цел е да подпомага интегрирането на българите в Израел, да стимулира комуникацията в българската общност, да посредничи на българите пред различни институции в Израел и България, да ги запознава с нови закони, нормативни актове, спогодби, www.aliya.bg ; Българските евреи в Йерусалим са създали **Дружество за приятелство с България**. То е активно в контактите си с официалните институции на Израел. Съществуват и други организации, които към момента са с позатихнали функции – „Глобус репортер” двуезично електронно издание; **Българо-израелска търговско промишлена палата**; **Български културен институт**; **Дом за възрастни хора, дошли от България „Жак Асеов”**.

Българското училище е към Българския културно-информационен център /БКИЦИ/. Учебните занятия се провеждат два пъти седмично по 1 час и 30 минути. Обучават се 19 деца на възраст от 6 до 10 години. През 2009 г., ДАБЧ оказва активна подкрепа за създаването на Българският културно-информационен център в Израел. Направени са дарения от книги и помагала за започване на дейността му. В по-късен период са закупени учебници за българското училище, което центърът съвместно с българското посолството създава.

Може да се каже, че най-силно българско лоби в чужбина има в Израел. Това лоби все още не е използвано и то главно поради неумение и недостатъчна заинтересованост от българска страна.

В статията за Израел следва да се кажат няколко думи за българското присъствие в Йерусалим (на еврейски език Йерушалаим, означава „град на мира” – по етимологията има и други гледища). Двете световни религии, юдаизма и християнството са основани в този град, а третата – ислямът го възприема като едно от свещените места.

На древния арамейски език, на който е говорил Божият Син Исус Христос, не се казва „Идвам в Йерусалим” или „Пристигам в Йерусалим”, а „Изкачвам се в Йерусалим” – поклонението се свързва с духовното извисяване на човека до Бога. С разпространението на християнството, Йерусалим се превръща в притегателен център за поклонение на всички християнски народи.

Немският монах Йоан Вюрцбургски, който посещава града между 1160 и 1170 година, пише че в голямата църква, издигната над Божи Гроб „различните народности и езици” имат свои „параклиси и вътрешни църкви”. В дългият списък от 22 народности, които имат параклиси на Божи Гроб, той поставя българите на второ място след гърците. Тоест българите са първите православни християни от славянския свят, които устройват свой храм в Йерусалим. Руски поклонници и дипломати през XVI в. съобщават, че „пред малката църква на гроба Господен стои български престол (олтар) и над него ден и нощ гори кандило”. Съобщава се,

че до самия Божи Гроб има голяма българска църква, в която се намират гробовете на Никодим и Йосиф Ариматейски. Повече от четири века има българско духовно присъствие в Йерусалим. След XVI в. вече няма данни за български храм на Божи Гроб. През 30-те години на XX в. Св. Синод на БПЦ създава фонд за построяване на „Български църковно-народен дом при Божий гроб в Йерусалим”. Но през 1950 г. българското правителство изтегля средствата на този фонд. Ние българите сега сме единствения православен народ без свое духовно присъствие в Йерусалим.

6. 3. В Република Ливан

Българската общност в Ливан е съставена преобладаващо от семействата на български граждани, омъжени за местни лица и техните деца, както и от ливанци, придобили българско гражданство. До 1990 г. в България получават висше образование стотици ливански младежи. Част от тях сключват брак с български, които се преселват в Ливан. По официални данни общият брой на българите пребиваващи в страната е около 550 души, от които 350 са регистрирани в българското посолство в Бейрут. Липсата на регистрация е създавала допълнителни проблеми през лятото на 2006 г., по време на военния конфликт с Израел и необходимостта от обезпечаване отпътуването на всички сънародници. По данни на МВнР, голяма част от тях имат уредено постоянно пребиваване в страната, но в същото време са мобилни и значителна част от годината прекарват в България или в страните от Персийския залив, заедно със съпрузите си.

В Ливан има представителство на Хемус Еър. Регистрирано е и представителство на българската компания за туристически услуги Балкан Холидейз. Една от големите туристически компании в Ливан, която ежегодно организира чартъри до Варна – „Надя Травел” е собственост на български граждани. Българско присъствие има в почти всички райони на Ливан. Най-висока е концентрацията в столицата Бейрут и в градовете Триполи, Сайда и Тир.

Асоциация на българките в Ливан, обединява значителна част от нашите сънародници. Провежда редовни срещи, два пъти месечно в подходящи за целта заведения. В рамките на асоциацията съществува самодейна фолклорна група, която подготвя музикални програми по различни поводи в посолството. Ежегодно асоциацията организира честването на 3 март, 24 май и коледни тържества. Поддържа контакти с българската мисия. **Асоциация на звършилите висшето си образование в България ливански граждани** поддържа добри контакти с българското посолство. На територията на Ливан няма основано българско училище. Налице са немалко случаи на деца от смесени бракове, които не познават или слабо говорят български език.

По време на проведени срещи в ДАБЧ с представители на общността ни в Ливан през последните години, най-голям е интересът към организиране на кинопрожекции на българското игрално и документално кино, фотоизложби с представянето на български градове, гостуването на родни музикални формации и представяне на български изделия на специални изложби-базари.

6. 4. В Емират Кувейт

До 1989 г. българското присъствие в емирата Кувейт е свързано с временно пребиваващи сънародници, изпратени на работа по линия на български инженерингови организации за изграждане на обекти на кувейтска територия: пречиствателни станции, доставка и монтаж на климатични, вентилационни и отоплителни инсталации, пътни и канализационни работи, изграждане и поддръжка на телефонната мрежа, депо за нефтопродукти и др. През 80-те години на миналия век в Кувейт работи българският архитект Павел Иванов. Той е главен архитект на една от най-големите кувейтски компании – SSH. По негов проект е изградена Вауан Palace – кувейтската правителствена резиденция. През 1987 г. П. Иванов, печели със свой проект първа награда на Конкурса New Image за клоновете на Националната банка на Кувейт. След 1990 г. значителна група висококвалифицирани специалисти от България се установяват в Кувейт и започват работа в сферата на здравеопазването, хотелиерството, услугите, към кувейтски въздушни линии и петролни компании. След 2000 г. по-голяма част от българите в Кувейт са медицински работници. Броят на постоянно пребиваващите български граждани в страната е около 620 души, работещи по силата на сключени (главно частни) трудови договори с различни компании. Това са специалисти в активна трудова възраст със средно специално и висше образование. Над 50 са смесените бракове на българки с кувейтски или с пребиваващи в Кувейт граждани на арабски и други държави. Съсредоточени са главно в градовете Ел Кувейт и Джафра.

Повече от 30 години добре ценени са родните медицински кадри. Около 60 % от членовете на общността, работят в сферата на здравеопазването и медицинските услуги към 12 държавни и 17 частни болници и поликлиники. Военно-медицинската академия (ВМА) на България има хирургически екип в кувейтската военна болница. Български специалисти работят като мениджъри на фитнес и оздравителни центрове. В сектора на услугите българите работят в 6 хотела и 3 ресторанта. Шест местни компании, сред които Кувейтските въздушни линии, Кувейтската петролна компания и Кувейтската петролна компания за танкерни превози, имат сключени договори с български служители и инженери. Към момента около 150 моряци плават под кувейтски флаг, над 80 стюардеси и пилоти са в системата на местни авиокомпани.

Инженеринговите и строителните проекти откриват възможности за работа на наши специалисти с висше и средно техническо образование като инженери, архитекти, механици, строители, монтьори, електротехници и др. Местни компании като “Нилифер Диаб”, “Кувейт Индустириал Рефинери Ментенанс енд инженеринг”, Атал Ал Джазира, „Къмпани фор трейдинг енд контрактинг” и др. проявяват интерес за наемане на български специалисти–лекари, в хотелиерството и управлението на ресторанти, в центрове за рехабилитация и възстановяване, в строителството и енергетиката. По силата на Споразумение за сътрудничество между държавните университети на двете страни, в Кувейт за една академична година се обучава един български студент. Българската общност в Кувейт се ползва с

добро име. Не са отбелязани сериозни проблеми, предизвикани от български граждани. Най-чести са случаите, свързани с взаимоотношенията с работодателите.

Клуб на българките в Кувейт е основан през 1997 г. с подкрепата на българското посолство. Неформална организация, отворена за всички българки, които живеят и работят в страната. Средствата, необходими за дейността на клуба се набират от членски внос, дарители, сред които в предишните години е БГА „Балкан”, организиране на томболи, кулинарни изложби и др. Наред с редовните женски сбирки веднъж месечно, провеждани в някои от елитните хотели на столицата, организират се и културни инициативи, посветени на важни дати от българския национален календар и традиции или на събития от историята на Кувейт: 3 март, 24 май, Рождество Христово /три поредни години се включват в инициативата Българската Коледа/, Нова Година, Бабин ден, Великден с традиционна кулинарна изложба, Пролетен бал, Ден на хумора и шегата, викторини с въпроси от българската история. По случай Деня на независимостта на Кувейт се провежда Спортен празник с награждаване на най-добрите. Голяма част от културната програма се подготвя съвместно с посолството. През годините в Кувейт са гостували много български творци и изпълнители.

Българско училище в Ел Кувейт е открито през февруари 2007 г. със съдействието на българското посолство, Клуба на българките в Кувейт и Държавната агенция за българите в чужбина. За започване на учебните занятия, ДАБЧ изпраща със съдействието на Министерството на отбраната, голямо дарение от учебници и учебни помагала за всички ученици. Занятията се провеждат в четвъртък (почивен ден в Кувейт), в сградата на посолство. Училището започва първата учебна година с 14 записани деца, разделени на две групи: за начинаещи и напреднали. Изучаваните предмети са български език и литература и история на България, запознаване с националните традиции и празници от църковния календар. Създадена е и театрална група, в която децата изявяват своят талант и като малки актьори. ДАБЧ поддържа редовни връзки с образователното звено чрез ръководителката му г-жа Таша Малешкова.

6. 5. Във федерация Обединени арабски емирства (ОАЕ)

Държава в Югозападна Азия, разположена на югоизточния бряг на Арабския полуостров, на Персийския залив с площ–83 600 km², столица–Абу Даби, население – 6 000 000 души. Тя включва седем емирства: Абу Даби, Аджман, Дубай, Фуджейра, Рас Ал Хайм, Шаржа и Ум Ал Куейн. Граничи със султаната Оман и кралство Саудитска Арабия. Федерацията е със стабилна икономика, поддържана от нефтената индустрия. ОАЕ се славят с един от най-високите стандарти на живот в света.

До 1989 г. българското присъствие е свързано с временно пребиваващи българи, работещи към български инженерингови организации. През 1982 г. проект на българският архитект Павел Иванов печели втора награда от Международния конкурс за Централен пазар в Абу Даби. От средата на 90-те години на 20 век има тенденция на постоянно нарастване броя на български граждани,

установили се в региона с цел професионална реализация, главно в сферата на обслужването и строителството.

Към момента в състава на общността влизат повече от 5 000 души, от които 80 % живеят в Дубай, 15 % в Абу Даби и 5 % в останалите емирства. Една от големите български общности на територията на Близкия Изток. 75 % от членовете на общността са в най-активната си възраст – под 40 години, 45 % са несемейни, 60 % са със завършено висше образование. Значителен е дялът на заетите в сферата на хотелиерството (сервитьори, бармани, рецепционисти, фитнес-инструктори, директори по резервациите, маркетинга), друга част са в строителството, озеленяването. Броят на инженерите, архитектите и лекарите е по-малък, ползват се с добра репутация и са с висок социален статус. Българските специалисти се ползват с добро име от близкото минало. Поради мащабното строителство в региона много местни фирми проявяват интерес към български кадри с инженерно образование, техници и строителни работници. През последните години интерес към динамично развиващите се ОАЕ проявяват и български бизнесмени с цел проучване на пазара, закупуване на недвижими имоти и финансиране на проекти.

Към началото на 2011 г. не съществува точна статистика за числеността на българската общност в ОАЕ. По данни на генерално консулство на Р. България в Дубай, числеността е 3500 човека. В основната си част престоят им е свързан с работа в местни и чужди компании. Значителна част са жени сключили брак с араби.

Български Бизнес Съвет /ББС/ **Уеб-сайт:** www.bulgaria-dubai.com е асоциация на български бизнесмени и професионалисти. Учреден през месец ноември 2006 г. в българското консулство в Дубай, с идеята да се превърне в обединяващ център на бързо разрастващата се българската общност на територията на ОАЕ. Официално е регистриран в Търговско-промишлената палата (ТПП) в Дубай. Целта на ББС е да спомогне за разширяване на отношенията между България и ОАЕ в икономически, социален и културен аспект като разчита на подкрепата на българското консулство и на ТПП–Дубай. Установени са връзки с други регистрирани бизнес съвети на национална основа. Комитета на ББС се състои от 8 члена с председател г-жа Катя Гълъбова. ББС е асоциация, която подпомага цялата българска общност в Дубай и ОАЕ.

Българско неделно училище ”Българче”–Дубай е открито през февруари 2007 г. с подкрепата на Генералното консулство на Р България в Дубай и Държавната агенция за българите в чужбина. Училището започва учебната година с 35 записани деца на възраст от 3 до 10 навършени години, разделени в групи, обхващащи предучилищна възраст и начален курс. В програмите са включени часове по български език и литература. Занятията се провеждат в сградата на Генералното консулство на Р България. През учебната 2007/2008 г. са записани деца в детската градина, предучилищната група, първи, втори и четвърти клас. Ръководителка на училището е Анриета Драганова, университетски преподавател, установила се на работа по покана на университета,

преди това е работила в САЩ.

ДАБЧ поддържа редовна връзка с училището чрез Катя Гълъбова и Анриета Драганова.

Децата участват в конкурсите по изобразително изкуство, литературно есе и народна песен организирано от ДАБЧ. Чрез агенцията, „Българче” установява близки контакти с други образователни звена зад граница, съвместно с българското училище в Хамбург провежда детски литературен конкурс.

Българите в Дубай и ОАЕ – медията на българите в ОАЕ (Bulgarians in UAE – media and info forum for all Bulgarians in the region) Уеб-сайт: www.bulgariansinuae.com *BulgariansinUAE.com* е информационен портал и форум на българите в Обединени арабски емирства. Стартира през 2004 г. в Дубай. Медията представлява дискуссионен форум, където се обсъждат теми, вълнуващи българи, живеещи и работещи в ОАЕ. Главен редактор е Иво Дачев (създател, главен администратор).

Медия – „БГ Беседа–от и за българите в Дубай и ОАЕ” Уеб-сайт: www.bgbeseda.com е Български портал и форум за дискусии в Дубай и ОАЕ, основан през 2006 г. Негов създател и администратор е Мартин Гълъбов, установил се със семейството си в Дубай през 1991 г. Порталът предлага полезна информация, новини от региона и от България, съобщения за инициативи, форум. Броят на членовете е около 200 души.

Основният проблем на сънародниците ни в ОАЕ е липсата на български културен център в страната със съответен и подходящ за провеждане на големи културни мероприятия сграден фонд. Липсва и директна самолетна връзка София-Дубай-София. Съществуващият визов режим и нефинализирано споразумение по взаимно признаване на СУМПС са също сред основните проблеми на българските граждани пребиваващи на територията на ОАЕ.

През последните години бързо се увеличава българската общност в Емирство Катар. Държава разположена на едноименния полуостров Катар в Персийския залив. Граничи със Саудитска Арабия и има територия 11,427 кв.км. и население 1,7 млн., като местните жители са 600 хиляди души. Емирство Катар получава независимост 1971 г. Разполага с огромни залежи от газ (на второ място в света след Руската федерация и на трето по добив на газ след Русия и Иран).

По неофициални данни българите в тази богата на газ и петрол арабска държава вече са около 7000 души. Работят главно като финансисти, музиканти, фитнес инструктори и рехабилитатори по хотелите. От есента на 2009 г. в столицата Доха е създадено **Българско неделно училище.**

6. 6. В Кралство Йордания

Процесът на формирането на общността започва през 60-те години на миналия век. Важни събития в нейното развитие са основаването на **Клуба „Завършили в България и приятели”** и на **Дружеството за приятелство „Йор-**

дан”. Понастоящем числеността на общността възлиза на около 1000 души, съсредоточени в следните градове: Аман – около 150, Ирбид – 30, Зарка – 30, Мадаба – 30, Карак – 15, българско присъствие има също така в градовете Тафила и Акаба.

По-голямата част от членовете на общността са българки /около 300/, омъжени за местни граждани, завършили български висши учебни заведения, техните деца с двойно гражданство и малък брой йорданци, получили българско гражданство. Членовете на общността са с висше, предимно инженерно и медицинско образование, голяма част от тях са добре поставени в йорданското общество и държава.

Всяка година по двама български специализанти получават допълнителна квалификация по арабски език в Аманския университет, а с подкрепата на Главното мюфтийство в гр. Зарка следват 15 български студенти. За разлика от ОАЕ, в Йордания няма временно пребиваващи българи с цел професионална реализация.

Дружество за приятелство „Йордан” е основано през есента на 1999 г. в гр. Ирбид, разположен в една от петте свободни икономически зони. Председател е Мария Русан, главен електроинженер в голяма компания за консултанска и проектанска дейност. Омъжена е за йорданец, завършил в България. Дружеството обхваща всички българки от града. Работят на добри позиции като инженери или медици. По характер дейността е насочена главно в две направления: организиране на културни инициативи, посветени на българските традиции и обичаи и образователна работа, насочена към децата от смесените бракове. Наред с издирването и приобщаването на българките в Йордания, дружеството посвещава голяма част от усилията да обучава децата от смесените бракове по български език, да ги запознава с българския фолклор, организиране на викторини с въпроси от българската история и география, изработване на мартеници. Един от въпросите, вълнуващ членовете на дружеството е възможността отрасналите да продължат образованието си в България. Към 2007 г. броят на членовете на Дружеството за приятелство „Йордан” е 30 души. Поддържат контакти с Дружество на завършилите образованието си в България.

Клуб „Завършили в България и приятели” е основано през 1998 г. в столицата Аман. В него членуват 250 йорданци с висше образование, получено в български учебни заведения. Имат отлична професионална реализация, някои от тях заемат високи позиции в обществото. Събират се по повод 8 декември, 8 март, 1 май /неработен ден в Йордания/. Всяка година Денят на българската просвета и култура и на славянската писменост – 24 май, дружеството отбелязва заедно с Националния празник на Йордания – 25 май. Много от инициативите се подготвят съвместно с Дружеството за приятелство „Йордан”. Председател на клуба е Хайдар Мустафа, завършил висшето си образование във Варна. Тези организации в момента не развиват активна дейност.

В България са завършили стотици йордански студенти и аспиранти. През 2007 г. броят на йорданските младежи обучаващи се в нашата страна е 31, по-

голяма част от които са записали технически специалности и медицина. Резултат от активния обмен в различни области между България и Йордания е и побратимяването между градовете Варна – Акаба, Сливен – Джераш и Пловдив – Петра. Поддържат се ползотворни контакти между творческите съюзи на журналистите и музикалните дейци на двете страни. Български състави редовно участват на Международния фолклорен фестивал, провеждан в гр. Джераш.

Държавната агенция за българите в чужбина е установила контакт с двете организации.

6. 7. В Китай (Китайска народна република)

От 50-те до 80-те години на 20 век България и Китай поддържат активно икономическо и културно сътрудничество. В България учат китайски студенти, а в Китай пребивават български специалисти. След 1985 г. връзките почти прекъсват, но през първото десетилетие на 21 в. контактите се възстановяват с интерес от двете страни.

По информация на българското посолство в Пекин, българските граждани, които продължително време пребивават в Китай за да работят, учат или имат личен бизнес са около 150 души. Тези български граждани са съсредоточени главно в градовете Пекин, Шанхай, Циндао, Далиан, Ухан, Нандзин, Тяндзин, Хонконг и Шънджън. Голямата част от българската общност са студенти и специализанти, бизнесмени, служители в местни фирми, преподаватели в учебни заведения и българи от смесени бракове.

Известен българин в Пекин е художникът-график Ангел Гешев. Той следва в Москва и там се запознава и оженва за съпругата си Ян Ян, художничка. От 15 години живее в Китай и вече Ан Чи, както го наричат китайците, е известен художник в страната. Със съпругата си създава „Студио”A&Y” – едно от най-големите и престижни ателиета за печат на сериграфия (специална графична техника) в Китай. А. Гешев е гост на организираната от ДАБЧ среща на „Българи–творци в странство” през 1996 г.

През 2004 г. в Пекин се създава **Българско неделно училище „Св.св. Кирил и Методий”** с изучаване на български език и родинознание. Занятията се провеждат в помещение на българското посолство. ДАБЧ поддържа контакт с училището и със сънародници в Китай.

6. 8. В Япония (Империя Япония)

По последни данни на японските имиграционни власти, общият брой на българите в страната е 438 души, а според общността повече от 600. Най-много са съсредоточени в столицата Токио (136 души) и префектура Канагава (38 души), където е седалището на един от почетните консули на България в Япония. Българската общност се състои предимно от студенти и специализанти, по-малък брой работещи в японски научни институти и фирми, преподаватели

във висши училища и българи от смесени бракове. На 24 април 2006 г. в Токио отваря врати ресторант „София”, обзаведен в български стил. Изграден е по инициатива на Хисаши Накаяма, председател на корпорация „Мейджи дейъриз” (производител на българско кисело мляко от 1973 г.) и почетен консул на България в Токио. Създателите отварят ресторанта за да се превърне в място за срещи на българската общност и на японски приятели на България.

В Япония са създадени две български дружества: **Гражданско сдружение Клуб „София”** и **Комитет на Общонародно сдружение „Мати България”**. Има две смесени организации: **Асоциация за приятелство Фукуяма/Фуджия – България** и **Японско-българска асоциация за приятелство**. Създадени са и две български културни формации: **Фолклорна танцова група „Детелина”** и **Формация „Bulgarian Folk Arts”**.

Забележимо българско присъствие има във **Виетнам, Република Южна Корея, островната държава Сингапур** и др.

7. БЪЛГАРИТЕ В АНТАРКТИДА

На шестият континент има българска научно-изследователска станция с постоянни обитатели. България е една от 24-те държави с териториално присъствие в континента Антарктида. Първата българска антарктическа експедиция се провежда през 1987-1988 г. в чест на 100-годишнината на Софийския университет „Св. Климент Охридски”. От 1993 г. съществува **Българска полярна база „Св. Климент Охридски” на остров Ливингстън**, в непосредствена близост до континента Антарктида. Същата година е създаден **Българския антарктически институт** с директор доц. д-р Христо Пимпирев – преподавател в Геолого-географския факултет на СУ „Св. Климент Охридски”, който е ръководител на всички български полярни експедиции на шестия континент до този момент.

8. БЪЛГАРСКАТА ДИАСПОРА ПРЕЗ ХХІ ВЕК

През ХХІ в. трябва да бъдат решавани едновременно два проблема: **Постигане на по –голямо единение на българите по света и запазване на културния център на българската диаспора в България.**

Членството на България в Европейския съюз в качеството ѝ на една над-национална структура е предпоставка за уеднаквяване на различията и запазване (и даже развиване) на многообразието. Европейската идентификация протича едновременно с разгръщане на националните идентичности. Европеизацията подхранва и осъзнаването на етническите характеристики и етничността на националната държава. Премахването на държавно-политическите граници не довежда автоматично до заличаване на националните различия. Историята на многонационалните държави е необоримо доказателство за този извод. Културната мозайка на човечеството ще остане, независимо от интегра-

цията в останалите сфери на човешката дейност. Ще продължат да съществуват културни центрове: Англия за английски говорещата културна общност, Испания за испански говорещата, Франция за френски говорещата и пр. България трябва да се постарее да остане културен център на българската диаспора. Българската интелигенция трябва да осъзнае своето призвание и дълг - просвещаване и единение на българите по света, да направи от България център за образование и култура. Българите по цялата земя да осъзнаят, че са част от една културно-историческа общност, дала много на човечеството, особено в областта на културата. Да се знаят имената и делата на най-великите, най-заслужилите, най-известните, най-влиятелните и прочее българи. Създаването на културни ценности ще продължи, преди всичко на национална основа и само в това си качество, те ще се превръщат в „международно“ и „наднационално“ признати. За културно-историческата мисия на българите се откриват нови възможности. На дневен ред са информационната и икономическата глобализация на нашия земен свят. Българската държава е в криза, но това обстоятелство не превръща всички българи в „аутсайдери“. Предстои културната глобализация, в която българите могат и трябва да участват пълноценно - първо като българи, защото само така са оригинални и след това като граждани на света.

Активността на всяка държава към нейната диаспора предизвиква подозрение сред другите държави и трябва да бъде съобразена с редица изисквания. Първо, не е възможно да бъде изработен модел на политика, в това направление, приложим при всички случаи. Политическата стратегия е в зависимост от това дали са българи в съседните държави или в далечни страни; дали са многочислени и живеят заедно или са малко и разпръснати; имат ли признат статут на малцинство или нямат; подложени ли са на насилствена асимилация, на някаква дискриминация или имат гарантирани граждански права; какво е тяхното материално и обществено положение? Да бъде съобразена с факта, че не разполагаме с пълна и обективна информация и статистика за българската диаспора. Всеобща политическа практика е в официалните държавни статистики да се дават занижени цифри за малцинствата, а в техните собствени издания или в държавите-майки, цифрите да се завишават. Друг проблем е пренасянето на вътрешнополитическите партийни противоречия в България сред българите в странство. Също проявата на съперничество между организациите на българите в чужбина и претенциите на отделни организации за единствено представителство на отделна общност или на диаспората. Тези проблеми сериозно затрудняват организирането на българските общности, възможността им да отстояват собствените си групови интереси и да създадат лоби на общобългарския интерес.

Основен въпрос при осъществяването на политиката на България към диаспората е създаването на работеща национална организация за тази дейност. Държавните институции трябва да съдействат за изработване на общоприета стратегия: като се усъвършенства и допълва съществуващата нормативна ос-

нова, например със специален Закон за българската диаспора и пр.; финансово осигуряване на програмите и инициативите за работа с диаспората; използване възможностите на дипломатията в международните и двустранните отношения. Много важно е държавните, общинските и обществените организации да работят заедно както по своите програми, така и заедно по осъществяването на цялостната стратегия. Това може да бъде постигнато само, ако има координиращо звено със съответен статут, място и роля. Организацията да бъде финансирана както от държавата, така и от други източници. Звеното може да осигури връзката между държавните, общинските и обществените организации, както в България така и по света, да съгласува техните програми и инициативи. Това звено трябва да разполага с наличната информация за българската диаспора и нейните организации, да събира и обобщава постъпващата информация. На базата на тази информация да предлага годишни планове, в които се съгласуват програмите и инициативите на различните институции и организации, посочват се източници за финансиране и форми за изпълнение на конкретни проекти. Звеното трябва да осъществява преки връзки с организациите на диаспората. Това звено съществува в лицето на **Държавната Агенция за българите в чужбина** при Министерския съвет. Разбира се, необходимо е да бъдат направени някои допълнения в статута, мястото и ролята на ДАБЧ.

Съвсем не на последно място е въпросът, че и най-добре разработената политика към диаспората не може да се осъществи без финансово-икономическо осигуряване, а възможностите на България, в това отношение, през последните години, намаляват.

За успешното разрешаване на тези проблеми е необходимо веднага да започне активна научно-изследователска и просветителска работа. За постигане на по-голямо единение на всички българи по света, първо трябва да бъде изяснен въпросът за активизиране на контактите на Дунавските българи с всички етноси от Евразия, които се самоопределят като българи по произход или българи по съзнание. Друг не по-малко важен въпрос е, преодоляването на съществуващото разделение сред самите Дунавски българи по верски, езиков, даже диалектен признак. Верското разделение настъпва през Средновековието, когато Дунавските българи приемат християнството, а Волжките - исляма. По-късно, в условията на Османската империя, част от Дунавските българи също приемат исляма. Въпросът за единението на българите християни и мюсюлмани е изключително важен и през XXI в. трябва да се изявят личности с безспорен авторитет и да се създадат структури, приети от мнозинството, които да постигнат трайно сътрудничество. През Средновековието най-важна предпоставка за обособяване или разделяне на даден етнос е вероизповеданието. Значението на вярата се запазва и през XVIII-XIX век, включително до днес. Националното обособяване в Европа до формирането на съвременната модерна нация, още през XVIII-XIX в. става главно на държавна и езикова основа. Именно за това през XX век, в отношенията между Балканските държави въпросът за езика (говорим и официален) е много остър, нетърпим. Все по тази причина, дори диалектни различия

се използват за денационализация или формиране на нови идентичности. Обявяването на един диалект за литературна норма не е прецедент, но обявяването на диалекта за друг национален език, например за да бъдат денационализирани българите в Македония и в диаспората по света, е прецедент, който българите трябва да преодолеят през XXI в.

За да се запази България като културен център на българската диаспора, българската нация тук трябва да се издигне в духовно отношение. Дълг на българите е да узнаят и осъзнаят своето истинско място в човешката история и култура. Без да се изпада в увлечения към шовинизъм и агресивен национализъм, да се започне сериозно изучаване на собствената история. Задълбочено и безпристрастно да се изследва миналото, на първо място грешките и недалновидността на държава, църква, общество. За да бъде заслужено заето мястото в европейската и световна история, не са необходими хвалебствия, изкривяване или премълчаване на фактите.

Цялостна история на българите и на тяхната държавност все още не е написана. Все още няма труд, в който точно и добре обосновано да е изложена етногенезата на българите – от къде и кога са се появили и какъв е техният принос в човешката цивилизация. Историческите трудове, които ползваме са написани според теории и постановки на чужди школи и автори – германски, френски, руски. Редица основни въпроси за произхода, езика, културата на българите не са изяснени, а някои са изкривени или фалшифицирани. Истинската история на българите и България, изработена от българска школа, въз основа на данните от археологията, историята, етнографията и ономастиката, езикознанието, генетиката, разгледани на широка сравнителна с другите народи основа, още я няма. Самоопределението, самоуважението на нацията трябва да се основава не на чувства, развити и възпитани от политиката, а на доказани исторически факти и научно познание.

Излизането на Европа от Средновековието към Новото време става чрез преоткриване и ново отношение към постиженията на древността, предимно на елинистично-римската цивилизация. Докато излизането ѝ от епохата на изпълнения с насилия и кръв XX век може да стане с **преоткриването на българската цивилизация** и на нейните най-характерни черти - веротърпимост и толерантност. Задачата на българския интелектуален елит е да се грижи за съхраняване на българщината (българския език, българската азбука и книжнина, българския фолклор и традиции), като част от световното културно наследство. Имаме натрупан положителен опит от българското Възраждане и от първите десетилетия след 1878 г. Благодарение на превъплътените идеи на нашите просветители и революционери в следосвобожденска България, възкръсват българската държавност и култура.

И през XXI век. можем и трябва да се поучим от собствения ни - български, изстрадан и проверен опит.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. **Аврамов, Р.** *Българската емиграция в Аржентина 1900-1940 г.* – Исторически преглед, 1986, 6, с. 3-18.
2. *Албания и албанските идентичности.* Изследвания, С., 2000.
3. **Александрова, М.** *Българо-кубински връзки до победата на революцията през 1959 г.* – Исторически преглед, 1989, 9, с. 38-50.
4. **Александрова, М.** *Етнолингвистичното състояние в Македония в края на миналия и началото на нашия век през погледа на немския учен Густав Вайганд.* – Македонски преглед, 1996, 3, с. 1
5. **Александров, Т.** *Непубликувани спомени, документи и материали.* Съставител : Ц. Билярски. С., 2002.
6. **Алтермат, У.** *Етнонационализмът в Европа.* С., 1998.
7. **Алтънов, И.** *България и тракийския въпрос пред конференцията в Лозана.* – Македонски преглед, 1926, 1, с. 77-106.
8. **Ангелов, В.** *Хроника на едно национално предателство.* Опитите за насилствено денационализиране на Пиринска Македония (1944-1949 г.). Благоевград, 1999; **Същият,** *Македонската кървава Коледа.* Създаване и утвърждаване на Вардарска Македония като република в югославската федерация (1943-1946). С., 2003.
9. **Ангелов, В.** *Мюнхен и българското изобразително изкуство.* С., 2001.
10. **Ангелов, Д.** *Образуване на българската народност.* С., 1974.
11. *Английският печат за Илинденско-Преображенското въстание 1903 г.* С., 1998.
12. **Андреева, Р.** *Българските етнически територии в контекста на глобалната история на Арнолд Тойнби.* – Македонски преглед, 1999, 3, с. 55-66.
13. **Андрей, Д.** *Свиница и свиниченските българи. Етнос, език, етнонимия, ономастика, просопография.* Велико Търново, 1998.
14. **Анчев, С.** *Балканите – начин на употреба 1918-1938,* Велико Търново, 2006.
15. **Апостолис, Х.** *Македонската проблематика в гръцката историография през 90-те години.* – Македонски преглед, 2, 1997.
16. *Арабски извори за българите.* С., 2000.
17. **Асман, Я.** *Културната памет. Писменост, памет и политическа идентичност в ранните високоразвити култури.* С., 1997.
18. *Аспекти на етнокултурната ситуация. Осем години по-късно.* АКСЕС, С., 2000.
19. **Атанасов, П.** *Българите в Крим.* – Отец Паисий, год. XV (1942), 1, с. 75-82; **Същият,** *Българите в Украйна.* – Просвета, год. 6, 1941, 5, с. 519-532; **Същият,** *Българите в Приазовието.* – Просвета, год. 7, 1942, 4, с. 389-408.
20. **Аянов, Г.** *Народностният лик на Западна Тракия.* – Просвета, 1942, 8-10, с. 906-926.
21. **Баликси, А., Б. Стоянова-Бонева.** *Балкански бизнесмени в Канада.* С., 1993.

22. **Балкански, Т.** *Трансилванските (седмиградските) българи: Етнос, Език, Етнонимия, Ономастика, Просопографии.* Велико Търново: Знак 94, 1996; **Същият, С** *българско име и с българска кръв.* С., 1996; **Същият, Българите и българското от другата страна на Дунав (Влашко, Молдова, Трансилвания и Банат) в светлината на езиковата археология. Етнос. Език. Етнонимия. Ономастика. Просопографии. Велико Търново, 2010 и др.**
23. **Балкански, Т., М. Парзулова.** *Задкарпатските българи: Етнос, Език, Етнонимия, Ономастика, Просопографии.* Велико Търново: Знак 94, 1996.
24. **Балтаков, Г., Д. Стефанова.** *Професор Яранов – един забележителен учен с необикновена съдба.* – Македонски преглед, 2002, 3, с.13.
25. **Бемберски, Х.** *Името българи – история и същност.* С., 2004.
26. **Бесарабските българи в постсъветското пространство.** *Култура, политика, идентичност.* С., 2012.
27. *Бесарабските българи за себе си.* С., 1996.
28. *БКП, Коминтерна и македонския въпрос (1917-1936).* Т. 4, С., 1998; Т. 5, С., 1999. **Съставители: Билярски, Ц., И. Бурилкова.**
29. **Благоев, Г.** *Божигробски хаджилък .* Интернет.
30. **Боев, Е.** *Не заблудата, а лъжата за гагаузите.* С., 1995.
31. **Божинов, В.** *Българската просвета в Македония и Одринска Тракия 1878-1913.* С., 1982.
32. *Болгары и гагаузы в многонациональной Молдове: история и современность,* Материалы Международной научно-практической конференции 25 февраля 2010 г. Варна, 2011.
33. *Болградската гимназия.* С., 1993.
34. **Бонев, Ч.** *Праславянските племена . ч. I-IV,* С., 2007.
35. **Бояджиев, Т.** *Българските говори в Западна (Беломорска) и Източна (Одринска) Тракия.* С., 1991.
36. *Британски дипломатически документи по българския национален въпрос (1878-1893).* Т. I. С., 1993.
37. **Брук, С.** *Население мира.* Етнодемографический справочник. М., 1986.
38. *Букурещкият договор и съдбата на Южна Добруджа.* Добрич, 1994.
39. *Българи в Италия и италианци в България.* Приноси. С., 1997.
40. *Българите в Албания и Косово.* С., 2001.
41. *Българите в Румъния XVII-XX в. Документи и материали.*, Съставители: М. Младенов, Н. Жечев, Б. Нягулов, С., 1994.
42. *Българите в Средна и Източна Европа. Научна конференция, посветена на 80-годишнината на Дружеството на българите в Унгария.* С., 1995.
43. *Българите от Западните покрайнини – история и съвременност.* Трън, 1994.
44. *Българите от Западните покрайнини (1878-1975).* Архивите говорят. Т. 35, Универ. изд. „Св. Климент Охридски”, С., 2005.
45. *Българите в Крим.* Съставители, И. Георгиева, Кр. Стоилов. С., 2009.
46. *България и Русия – в миналото, настоящето и бъдещето,* В: Сборник доклади от българо-руска научна конференция 20-22.05.2009 година София. С.,

2009.

47. *Българо-германски отношения и връзки*, Т. I-III. С., 1972-1981.
48. *Българската общност в Австрия – историческо, лингвистично и етноложко изследване*. (Съставители: С. Йовева-Димитрова, А. Кочева, В. Пенчев). Т. I, С., 2011.
49. *Българската църква и училището в Букурещ*. Сборник по случай 125 години от създаването на църквата и училището. С., 1994.
50. *Българско историческо наследство*. Глобус 91. С., 1996.
51. *Българско историческо наследство*. Глобус 91. С., 1998.
52. *Българско-полски отношения 1918-1944*, Т. I. С., 1988.
53. *Българското възраждане и Русия*. С., 1981.
54. **Бъчваров, С.** *Българското градинарство (исторически бележки)*. С., 1986.
55. *Българското начало. Поглед от 2012 година*. Сборник по случай 15-годишнината от основаването на ТАНГРА ТанНакРа общобългарска фондация. С., 2012.
56. *Българското управление във Вардарска Македония (1941–1944)*. Документален сборник. С., 2011.
57. **Вайганд, Г.** *Етнография на Македония*. С., 2008.
58. **Вакарелски, Х.** *Пребиваване в Македония през Втората световна война*.- Македонски преглед, 1996, 1, с. 127-154(Част I); 1996, 2, с. 155-174(Част II).
59. **Ванев, К.** *Опит за въвеждане на руско-българска гражданска администрация в Пирот, Трън, Брезник, Враня през април 1878 г.*- Известия на държавните архиви, кн. 49, 1985, с. 183-204.
60. **Ванев, К.** *Поведението на сръбското правителство през Руско-турската война (1877-1878 г.)*.- Исторически преглед, 5, 1982, с. 73-83.
61. **Варголомеев, О., Р. Аврамов, Б. Георгиев.** *Българите в Аржентина*. С., 1987.
62. **Василева, Б.** *Българска политическа емиграция след Втората световна война*. С., 1999.
63. **Вачкова, В.** *Белите полета на българската културна памет*. С., 2010; Същият, *Българо-византийски отношения IV – VII век*, В: *Българското начало. Поглед от 2012 година*. С., 2012, с. 208-219.
64. **Велев, В.** *Двувластните имоти в българо-югославските взаимоотношения 1920-1931*.- Международни отношения, 4, 1997, с. 109-116.
65. **Велики Константин и Веселин Трайков,** *Българската емиграция във Влахия след Руско-турската война 1828-1829 г.*, С., 1980.
66. **Вишневин, В.** *Южна Америка: трета катастрофа на българския народ*. С., 1923
67. **Владимир Сис и България**, В: Сборник статии от националната конференция „Владимир Сис и България”, организирана от Института по история – БАН и проведена на 22-23 ноември 2003 в Хасково. С., 2006.
68. **Войников, Ж.** *Прародина и преселения на древните българи. Опит за систематизация*.- Авитохол, 2001, 16, с. 35-50; Същият, *Произход и преселения на древните българи (в търсене на нов поглед върху стария въпрос)*. 2012. www.

bulgari-istoria-2010.com; Същият, *Някои древни китайски названия в Източен Туркестан, Средна Азия и тохарския въпрос*; Същият, *Етногенеза и миграции в Евразия, през древността и ранното средновековие и мястото на древните българи в тях*; Същият, *Обичаят на изкуствената деформация на черепа при прабългарите. Произход и значение*. woinikov@mail.ru.

69. **Войников, И.** *Поява на тюркската теория за произхода на прабългарите в българската историография*. www.protobulgarians.com.

70. *Вопросы истории и культуры болгар Молдовы и Украины*. Кишинев, 1997.

71. **Въжаров, П.** *Външна миграция на населението на България от Освобождението до 1933 г.* – Статистически известия, 1934/5, с. 229-241

72. **Гейл, Ф.** *Българские студенты в высших учебных заведениях города Брно в 1899-1974-ом годах*, В: *Международен симпозиум. Университетски изследвания и преподавания на българската история у нас и в чужбина*, Смолян-1984, т. II – част 3. Смолян, 1988, с. 14-30.

73. **Гелнър, Ъ.** *Нации и национализъм*. С., 1999; Същият, *Срещи с национализма*. С., 2002.

74. **Генов, Г. П.** *Народностните малцинства*. – *Македонски преглед*, 1927, 1, с. 1-22; 3, с. 67-98; Същият, *Правното положение на малцинството. С особен оглед на българските малцинства в съседните държави*. С., 1929; Същият, *Политическа и дипломатическа история на България. том XXIII. България и Първата световна война (1914-1918), Част втора*. С., 2006; Същият, *Народностна държава и международното право (речи, студии и статии)*, С., 2012

75. **Генов, Г. С.** *Съпротивата на българите от Беломорска Македония срещу гръцкото иго 1912-1916 г.*, С., 1998.

76. **Георгиев, В.** *Протоколи от заседанията на смесената българо-сърбохърватско-словенска комисия в Ниш, 1-17 март 1923 г.* – *Известия на държавните архиви*, 67, 1994, с. 261-312.

77. **Георгиев, В., Ст. Трифонов.** *Гръцката и сръбската пропаганда в Македония (края на XIX-началото на XX век)*. С., 1995.

78. **Георгиев, Е.** *Основи на славистиката и българистиката*. С., 1979.

79. **Георгиев, Л.** *Аржентина*, С., 1964 .

80. **Георгиев, П.** *Знеполско-Крайщенското (шопското) въстание 1877-1878 г. Историческата истина за освобождението от петвековното турско робство на Знеполе, Граово, Крайще и гр. Кюстендил, за въстаническите действия в Североизточна Македония*. Библиотека „Крайще“ (б.г.)

81. **Георгиев, П.** *Траки, готи, славяни*. С., 2009.

82. **Георгиева, И.** *Българите в Крим*, В: *Фолклор, традиции, култура*. Сборник в чест на Стефана Стойкова. С., 2000, с. 231-240.

83. **Германов, С.** *Македонският въпрос в британския парламент (1902-1912)*. – *Македонски преглед*, 1992, 2, с. 64-89; Същият, *Македонският въпрос 1944 – 1989. Възникване, еволюция, съвременност*. С., 2012.

84. **Герчев, Х.** *Сръбски свидетелства върху българите в Моравско*. С., 1921.

85. **Гиза, А.** *За пропагандното фалшифициране на българската история в Македония*. – *Македонски преглед*, 2000, 2, с. 5-14; Същият, *Балканските дър-*

жави и македонския въпрос . С., 2001.

86. **Голийски, П.** *Българите в Кавказ и Армения (II - X век)*. С., 2006; Същият, *Индоевропейската теория за произхода на древните българи – 20 години по-късно*, В: Българското начало. Поглед от 2012 година (сборник по случай 15-годишнината от основаването на ТАНГРА ТанНакРа. Общобългарската фондация). С., 2013, с. 30-38;

87. **Гоневски, Х.** *Далеч от роден край*. Спомени от Аржентина. С., 1980.

88. **Гоцев, Д.** *Национално-освободителната борба в Македония 1912-1915*. С., 1981; Същият, *Българските учени и тяхната роля в националноосвободителното движение на българите в Македония в края на XIX и началото на XX в.* – Македонски преглед, 1991, 1, с. 11-31; Същият, *Националноосвободителната борба на македонските българи по време на Първата световна война (1914-1918)*. – Македонски преглед, 1995, 3, с. 5-30.

89. **Градешлиев, И.** *Гагаузите*. Добрич, 1993.

90. **Грек, И., Н. Червенков.** *Българите в Украйна и Молдова. Минало и настояще*. С., 1993.

91. **Греков, М.** *Как ние освобождавахме България*, т. 1-2. С., 1990.

92. *Григор Пърличев и братя Миладинови. Нови изследвания и прочити*: Сборник доклади от Кръгла маса „Народните будители Братя Миладинови и Григор Пърличев”. С., 2011.

93. **Григоров, Г.** *Българите в АТО Гагауз ери в Република Молдова*, В: Българите в северното причерноморие. Изследвания и материали, том десети. Одеса – Велико Търново, 2009, с. 345-352.

94. **Григоров, Л.** *Библиографски източници за българите извън пределите на страната*. Бесарабия и Нова Русия (Таврия и Херсон).- Население, 2, 1993, с. 36-39.

95. *Гръцките жестокости и варваризъм над българите (1912-1923)*. С., 2011. Съставител: **Ц. Билярски**

96. **Гургуров, Д.** *Гагаузи – потомки тюркок-огузов или славяно-болгар?* Кишинев, 1998.

97. **Гър, Т. Р.** *Народи срещу държави. Рискови малцинства през новия век*. С., 2002.

98. **Гърдев, К.** *Емигрирането на българите в Северна Америка*. - Население, 3, 1992, с. 21-32; Същият, *Българската емиграция в Канада*. С., 1994; Същият, *Причини за емигрирането на българите*.- Население, 1-2, 1994, с. 50-60; Същият, *Българските общности в Чехия и Словакия. Минало и настояще*. С., 2003. Същият, *Културно-просветният и организационният живот на българите в Австрия след 1944 г. до края на 50-те години на XX век*, В: Сб. Българската общност в Австрия, с. 19-30.

99. **Гюзелев, Б.** *Българите мохамедани в Турция*.- Исторически преглед, 1990, 10, с. 17-33.

100. **Гюзелев, В.** *Столиците на България – средновековните и днешната*. С., 2000.

101. **Гюров, А.** *Единадесет вековно българско присъствие в Унгария*. Будапеща, 2001. Същият, *Наследството на столетията. Следите на българите в*

унгарските земи. С., 2003.

102. **Дамянов, С., Л. Беров.** *Българите в Австралия.* С., 1986.

103. **Дамянов, С., К. Манчев.** *История на балканските народи 1879-1918.* С., 1975.

104. **Дамянова, Е.** *България и Полиа 1918-1941.* С., 1982.

105. **Данаилов, Г. Т.** *Изследвания върху демографията на България.* - Сборник на БАН, кн. XXIV. С., 1931.

106. **Даскалов, Г.** *Драмското въстание 1941.* С., 1992; Същият, *Българите в Егейска Македония – мит или реалност: Историко-демографско изследване 1900-1990 г.* С., 1996; Същият, *Участта на българите в Егейска Македония 1936-1946.* С., 1999; Същият, *Българския национален въпрос през Втората световна война*, В: *Втората световна война и Балканите*, Сб. доклади и научни съобщения, изнесени на международна научна конференция в София, 20-21 юни 2001 г., С., 2002, с. 160-164; Същият, *Армъните в Гърция. История на един непризнат народ.* С., 2004. Същият, *Между реваншизма на Атина, македонизма на Белград и нихилизма на София.* С., 2007.

107. **Деспи-Майер, А.** *Българските студенти в двата Брюкселски университета (1870-1919).* - Известия на държавните архиви, кн. 52, 1986, с. 293-340.

108. **Детев, Й.** *Откъде започва историята на Европа.* Книга пета от поредицата Тракийската Атлантида. Хелиопол, 2012.

109. **Детев, П., Й. Детев,** *Древната култура в поречието на Марица. Възникване, развитие, разпространение.* Том 1 от Тракийската Атлантида. С., 2004.

110. **Димитров, А.** *Раждането на една нова държава. Република Македония между югославизма и национализма.* С., 2011; Същият, *Република Македония и премълчаното българско наследство*, В: Григор Пърличев и братя Миладинови. Нови изследвания и прочити. С., 2011, с. 192-204.

111. **Димитров, Б.** *Десетте лъжи на македонизма.* С., 2000; Същият, *Воините за национално обединение 1912-1913, 1915-1918.* С., 2001 и други.

112. **Димитров, В.** *Вал, сецесион и Дунавско хоро.* С., 2001.

113. **Димитров, Г.** *Българщината през първото хилядолетие на новата ера.* С., 2012.

114. **Димитров, Д.** *Тракийският въпрос и икономическият излаз на България на Егея* (Различни фази на Тракийския въпрос от Санстефанския договор до днес). Париж, 1938.

115. **Димитров, П.** *Рекрутиране и функциониране на българската администрация в Скопска и Битолска област (1941 – 1944 г.).* В: *Втората световна война и Балканите*, Сб. доклади и научни съобщения, изнесени на международната научна конференция в София, 20-21 юни 2001 г. С., 2002, с. 186-203.

116. **Димитров, С., Кр. Манчев,** *История на балканските народи 1878-1918.* С., 1975.

117. **Димитров, Т.** *Босилеградският край – български учреждения и личности (1878-1912 г.).* Кюстендил, 2000; Същият, *Босилеградският край в сръбската експанзия към българските земи до 1920 г.,* Кюстендил, 1996.

118. **Димитров, Т.** *Уругвай.* С., 1965; Същият, *Чили.* С., 1966.

119. **Димитрова, Е., Г. Луков.** *Българските доброволчески партизански формирования в Македония през Балканската война 1912-1913 г.* В: Сборник, Международна конференция 90 години Балканска война. Кърджали 8-9 октомври 2002, с. 231-241.

120. **Диногова, Д., А. Петкова, Р. Симеонова.** *Български портрети (28 интервюта с българи от Унгария).* Будапеща, 1998.

121. **Добрев, И.** *Прозрения за българската старина.* – Linz: Slavia. 2007; Същият, *Основни черти и особености на българското планинско название Балкан*, интернет.

122. **Добрев, П.** *Българи, Тюрки, Славяни: физическите им образи в ранните средновековни паметници.* С., 1996; Същият, *Българските огнища на цивилизацията на картата на Евразия: стопанство, бит, култура на ранните българи.* С., 1998; Същият, *Кои сме ние българите?* С., 2000; Същият, *Древнобългарска епиграфика: първата цялостна сбирка от надписи на езика на Аспарух и Кубрат.* С., 2001; Същият, *Българската държавност на север от Дунав като политически и културен феномен.* С., 2008; Същият, *Древната българска история като тест за интелигентност.* В: Българското начало. Поглед от 2012 година (сборник по случай 15-годишнината от основаването на ТАНГРА ТанНакРа общобългарска фондация). С., 2012, с. 39-86.

123. **Дойнов, Д.** *Кресненско-Разложкото въстание 1878-1879.* С., 1979.

124. **Дорев, П.** *Народните борби в Македония. Българщината в Битолско (според документи в турските държавни архиви).* – Македонски преглед, 1936, 3-4, с. 1-18.

125. **Дронзина, Т.** *Етнически конфликти и идентичности.* В: Предизвикателствата на Балканите към обединена Европа. С., 2004; Същият, *Етнически конфликти, малцинства и новата европейска идентичност.* С., 2005.

126. **Другата България.** *Документи на организациите на българската политическа емиграция 1944-1989 г.* С., 2000.

127. **Другите балкански войни.** *Изследване на фондация “Карнеги” от 1913 година в историческа перспектива с нов увод и размисъл върху съвременния конфликт на Джордж Ф. Кенан.* С., 1995.

128. **Дуйчев, И.** *Македония в българската история.* С., 1941.

129. **Дякович, В.** *Българска Бесарабия.* С., 1919.

130. *Европа и България.* Сборник в памет на проф. Христо Гандев (Съставител: Милен Семков). С., 2000.

131. *Единството на българския език в миналото и днес.* С., 1978.

132. **Елдьоров, С.** *Сръбската въоръжена пропаганда в Македония 1901-1912г.* С., 1993; Същият, *Българите в Албания 1913-1939 г.* С., 2000; Същият, *Студентски Македоно-одрински дружества в Западна Европа и Русия (1895-1903 г.).* – Исторически преглед, 8, 1990, с. 18-32; Същият, *Балканските православни църкви и войните на Балканите през 1912-1918 г.,* В: *Балканите между мира и войната XV-XX век.* Сборник научни изследвания. С., 2002, с. 250-266.

133. **Желязков, К.** *БУЛГАРИЯ – ритуален и церемониален инструмент на българите,* В: Българското начало. Поглед от 2012 година. С., 2012, с. 189-207.

134. **Желязкова, А.** *Албанските идентичности*. В: Албания и албанските идентичности, с. 11-70.

135. **Живков, Т. И.** *Марко Цепенков и неговото дело*. - Македонски преглед, 3, 1995, с. 31-50.

136. **Жчев, Н.** *“Българска Матица” в Цариград (1909-1912)*. – Македонски преглед, 1992, 1, с. 36-66.

137. **Забунов, И.** *Българите в Република Молдова. Организационна дейност*. С., 2011.

138. **Загоров, О.** *Европа и славянския свят*. С., 2010.

139. **Загоров, О., Н. Йорданов,** *За да оцелеем*. С., 1994 и други.

140. **Занетов, Г.** *Българските колонии в Русия*. - Периодично списание на българското дружество в Средец, год. IX, кн. XXXVIII. Средец, 1895; Същият, *В Сръбско и Хърватско*. С., 1898; Същият, *Българи на Морава*. Исторически и етнографически скици. С., 1914; Същият, *Западните предели на българската народност*. С., 1916; *Западни български земи и Сърбия*. История и етнография. С., 1917; Същият, *Населението по долината на Велика Морава*. С., 1918.

141. **Захариева-Цанкова, З.** *Щастлива емигрантска песен няма. 27 срещи с политически бегълци от комунистическа България*. С., 2012.

142. **Зидарова, Л.** *Западните български земи и Българската православна църква 1878-1920*. В: Религия и църква в България (Социални и културни измерения в православие и неговата специфика в българските земи). С., 1999.

143. **Златева, А.** *Организация и дейност на военното духовенство по време на войните за национално обединение*, В: Религия и църква в България. (Социални и културни измерения на православие и неговата специфика в българските земи). Научна конференция, София, 27-28 ноември 1997. С., 1999.

144. **Иванов, Г.** *Българските църковни общини в Америка и Чикаго (Документална хроника)*. Чикаго, 2004-2011.

145. **Иванов, Й.** *Населението в югоизточна Македония (Серско, Драмско и Кавалско)*. С., 1917; Същият, *Македония и Одринско. Статистика на населението от 1873 г.* С., 1995.

146. **Иванов, Р.** *Българите извън България*. Интернет.

147. **Иванов, Т.И.** *Критика на основните принципи на тюркската хипотеза за прабългарите*. Страница за прабългарите. Език, произход, история и религия в статии, книги и музика. <http://protobulgarians.com>

148. **Иванова, Кр.** *Актуални реалности на националния въпрос и малцинственият проблем в Румъния (1989-1997)*. С., 2000.

149. *Известия на Националния център по военна история*, т. 55, С., 1993.

150. **Илчев, И.** *Роберт колеж и формирането на българската интелигенция (1863-1878 г.)*. - Исторически преглед, 1, 1981, с. 50-62; Същият, *Родината ми – права или не! Външнополитическа пропаганда на балканските страни (1821-1923)*. С., 1995.

151. **Инджов, Н.** *Кубамар*. С., 1974.

152. *История и актуални проблеми за сътрудничество с Босилеградския край*. Материали от научна конференция. Кюстендил, 1998.

153. *История на Българите*. Т. I, От древността до края на XVI век (Под ред. на проф. Г. Бакалов). С., 2003; Т. III, От Освобождението (1878) до края на Студената война (1989) (Под редакцията на акад. Георги Марков). С., 2009.

154. *История на Българите*. Т. IV, *Българската дипломация от древността до наши дни*. (Под ред. на доц. Емил Александров). С., 2003.

155. *История на българите. Изкривявания и фалшификации (сборник)*. Първа част, Център за изследвания на българите. Тангра ТанНакРа ИК. С., 2002.

156. *История и култура болгар и гагаузов Молдовы и Украины* (Сборник статей к 100-летию со дня рождения И.И.Мешерюка). Кишинев, 1999.

157. *Историята – професия и съдба*. Сб. в чест на 60-годишнината на чл.кор. д.ист.н. Георги Марков. С., 2010.

158. *История, разказ, памет*. С., 2001.

159. **Иширков, А.** *Цвиичовите възгледи върху етнографията на Македония*. С., 1906; Същият, *Западната граница на Македония и албанците*. С., 1908; Същият, *Къси напътни бележки върху Добруджа и Моравско, писани за нашите делегати на бъдащата мирна конференция*. С., 1917; Същият, *Западните краища на българската земя*. С., 1915; Същият, *Моравската военна инспекционна област*. С., 1918; Същият, *Западна Тракия и договора за мир в Нйойи*. С., 1920; Същият, *Град Враня и Вранско*. Културно-географски и исторически бележки. С., 1918; Същият, *Македония. Име и граници*. – Македонски преглед, 1927, 1, с. 1-22.

160. **Йовева-Димитрова, С.** *Австрия през фокуса на процесите на миграция и свободно движение на хора*, В: Сб. Българската общност в Австрия, с. 35-40.

161. **Йовчева, Г.** *Стопанският живот на българската емиграция в САЩ. Първата половина на XX в.* С., 2003.

162. **Йончев, Д.** *България и Беломорието (октомври 1940-септември 1944 г.)*. С., 1993.

163. **Йорданов, В.** *Лайпциг и българите*. С., 1938.

164. **Кайчев, Н.** *Македонийо, възжелана... Армията, училището и градежът на нацията в Сърбия и България (1878-1912)*. С., 2003; Същият, *Българската църква и просвета в Костурско (1900-1912)*. – Македонски преглед, 1991, 3, с. 90-108.

165. **Кампасакалис, Д.** *Църквите на българската община в Солун до 1913 г.* – Македонски преглед, 1995, 2, с. 81-88.

166. **Каравеликова, Д.** *Може ли ДНК изследванията да помогнат за разрешаването на дискуссионни въпроси в българската история?*. www.rodenkrai.com

167. **Караганев, Р.** *България и нейната INSUFFICIENTIA PULMONUM или националната кауза за излаз на Бяло море 1919-1941*. С., 2005.

168. **Карамихова, М.** *Американски мечти. Пътеводител сред първа генерация имигранти*. С., 2004.

169. **Каранов, Е.** *Роден съм българин*, С., 1991.

170. **Карастоянов, С.** *Косово. Геополитически анализ*. С., 1997

171. **Карчев, И.** *Българските емигрантски електронни медии в република*

Австрия, В: Сб. Българската общност в Австрия, с. 71-84.

172. **Кирил, патриарх български.** *Българската екзархия в Одринско и Македония след Освободителната война (1877-1878)*. Т.І (1878-1885), кн. 1-2. С., 1969-1970.

173. **Китромилдис, П.** *От кръста към флага. Аспекти на християнството и национализма на Балканите*. С., 1999.

174. **Колев, Й.** *Българската интелигенция 1878-1912*. С., 1992; Същият, *Бесарабските българи*. - Население, 3-4, 1995, с. 55-65; Същият, *Българската диаспора и Българската православна църква*, В: Българите извън България. Сборник с материали от Международния симпозиум, състоял се на 20 и 21 юни 1997 г. в Бургас. Велико Търново, 1997, с. 93-100; Същият, *Българите по света*, В: България. 20 век. Алманах. С., 1999, с. 1008-1021; Същият, *Българите в Румъния*. - Един завет, 2003, 4, с. 13-19; Същият, *Българите в Добруджа*. – Един завет, 2004, 1, с. 10-17; Същият, *Западните български земи*. – Един завет, 2004, 2, с. 12-21; Същият, *Професионална и социална структура на българското учителство в Македония (1878-1902)*. - Македонски преглед, 1995, 3, с. 51-72; Същият, *Българите извън България 1878-1945 г.* С., 2005; Същият, *Църковната православна община като център на духовния живот на българските православни общности в чужбина*, В: Българската православна църква – традиции и настояще. (Съставители Л. Зидарова и П. Павлов). С., 2009, с. 262-273; Същият, *София – образователен и културен център за българите в чужбина*, В: Сборник със статии посветени на София. Научен форум „София – 130 години столица на България, 31 март 2009 година, с. 108-117.

175. **Колева, Ж., Д. Гоцева.** *Българите в Молдова и Украйна. Библиография. Българска книжнина(1878-1995.)*, В: Българите в северното причерноморие. Изследвания и материали, том седми. Велико Търново, 2000, с.633-711.

176. **Коледаров, П.** *Името Македония в историческата география*. С., 1985.

177. **Константинова, Ю.** *Балканската политика на Гърция в края на XIX и началото на XX век*. С., 2008.

178. **Косиков, Ж..** *Имиграцията в Бразилия. Бесарабските българи и гагаузи*. Ръкопис.

179. **Кочанков, Н.** *България и независимата хърватска държава 1941-1944*. С., 2000.

180. **Кочев, И., О. Кронщайнер., И. Александров.** *Съчиняването на т. нар. македонски книжовен език*. С., 1993.

181. *Кратка история на село Желево, Македония*. Издава Благотворително Братство в гр. Торонто, Канада, 1971.

182. **Крачунов, К.** *Правото на българите върху Македония, Тракия и Добруджа. Според 150 документа и видни мъже*. С., 1933.

183. **Кременски, И.** *Заложено ни е да бъдем гениални*.- Репортер, бр. , 15.01.2013.

183. **Кронщайнер, О.** *Кой има изгода от македонския език?* – Македонски преглед, 1995, 2, с. 67-80.

184. **Кръстева, А.** (Съставител). *Идентичности*. С., 1995; Същият, (Съста-

вител). *Общности и идентичности в България*. С., 1998.

185. **Кузманова, А.** *От Ньой до Крайова. Въпросът за Южна Добруджа в международните отношения (1919-1940)*. С., 1989.

186. **Кънчов, В.** *Македония. Етнография и статистика*. Избрани произведения. Т. II. С., 1970.

187. **Лалков, М.** *Югославия (1918-1991). Драматичният път на една държавна идея*. С., 1999.

188. **Ламуш, Л.** *Петнадесет години балканска история*. С., 1931.

189. *Македония като природно и стопанско цяло*. С., 1945.

190. *Македония. Сборник документи и материали*. С., 1978.

191. *Македония. История и политическа съдба*, Т. I, С., 1994; Т. II, С., 1996; Т. III, С., 1998.

192. *Македонски мартиролог*. С., 2002. Съставител, **Ц. Билярски**.

193. **Мангалакова, Т.** *Нашенци в Косово и Албания*. С., 2008; Същият, *Нашенци в Македония*. С., 2010; Същият, *Нашенците в Гърция. Сред помаците в Западна Тракия*. С., 2011.

194. **Манев, Т.** *История на българското градинарство*. Юбилеен сборник 1928-1938. С., 1938.

195. **Манчев, К., М. Гудева.** *Западните покрайнини в Българо-югославските отношения (1919-1920 г.)*. - Исторически преглед, 7, 1990, с. 3-15.

196. **Марков, Г.** *Българо-германски отношения 1931-1939*. С., 1984; Същият, *Българското крушение 1913*. С., 1991; Същият, *Балканското решение на Източния въпрос 1911-1913*. - Македонски преглед, 4, 2002, с. 7-27; Същият, „*Балканизацията*” геополитическо явление в конфликтознанието. С., 2011 и др.

197. **Марков, М.** *Българският народ, Македония, Европа*. С., 2009 и др.

198. **Маркова, З.** *Българската екзархия 1870-1879*. С., 1989.

199. **Матеева, М.** *Консулските отношения на България 1879-1986*. С., 1988.

200. **Матеева, М., Х. Тепавичаров,** *Дипломатическите отношения на България 1878-1988*. С., 1989.

201. *Международна научно-практическа конференция ПРИНОСЪТ НА БЪЛГАРСКАТА КУЛТУРА ЗА ИНТЕРКУЛТУРАТА НА 21 ВЕК*. (сборник с доклади и съобщения на участниците в конференцията). София 3-4.12.2007 г.

202. **Мелнишки, Л.** *Египет*. С., 1956; Същият, *Канада*. С., 1965.

203. **Методиев, М.** *Между вярата и компромиса. Българската православна църква и комунистическата държава (1944-1989)*. С., 2010.

204. **Методий митрополит Старозагорски.** *Македония в своите жители само сърби няма*. Чирпан, 1913.

205. *Миграции от двете страни на българо-турската граница: наследство, идентичности, интеркултурни взаимодействия*. Съставители, **В. Ганева-Райчева, М. Елчинова, М. Златкова, Н. Вуков**. Електронна книга. Линк: books.google.bg/books?isbu=9548458411

206. *Миграционни движения на българите 1878-1941*, първи том, 1878-1912. С., 1993.

207. *Миграцията, Европейската интеграция и изтичането на мозъци от*

България. С., 1996.

208. **Миланов, Е.** *Да не угасват българските огнища извън България.* – Алманах „Родолюбец”. С., 1994, 1998, 2000, 2002, 2004, 2006.

209. **Миланов, М.** *Забравени български земи. Западните покрайнини в периода между двете световни войни.* С., 1994.

210. **Милачков, В.** *Създаването на Вътрешната добруджанска революционна организация и Съюза “Добруджа”.* – Военноисторически сборник, 2, 1997, с. 188-206.

211. **Милетич, Ј.** *Разорението на тракийските българи през 1913 година.* С., 1918; **Същият,** *Седмиградските българи и техния език.* С., 1926; **Същият,** *Документи за противобългарските действия на сръбските и гръцки власти в Македония през 1912-1913 г.* С., 1929; **Същият,** *Нови сведения за македонските българи в Бобошица (Корчанско) и техния език.* – Македонски преглед, 1936, 3-4, с. 19-32; **Същият,** *Македония под иго 1919-1929. Документи и свидетелства.* С., 1931; **Същият,** *Изследвания на българите в Седмиградско и Банат,* Сборник, под редакцията на С. Дамянов, Съставител М. Рунтова. С., 1987 и други.

212. **Минков, И.** *Етноси и глобализационни общности. Етничните общности на България – в националната епоха и в процесите на глобализация.* С., 2011.

213. **Минчев, Х.** *Участието на населението от Македония в Българската армия през Първата световна война 1914-1918 г.* С., 1994.

214. **Митев, Т.** *Българската емиграция в Америка и борбите за освобождение на Македония 1919-1945.* С., 1993; **Същият,** *САЩ и Македония до разделянето на областта през 1919 г.* – Македонски преглед, 1998, 2, с. 27-56; **Същият,** *Македонската патриотична организация в САЩ, Канада и Австралия.* – Македонски преглед, 1999, 4, с. 9-36 и други.

215. **Михайлов, Б.** *Бразилия незабравима. Спомени, анализи, размисли.* С., 2002.

216. **Михайловска, Е.** *Митът Париж. Щрихи към интелектуалната биография на едно (и повече) български поколения.* С., 2001.

217. **Михов, Н.** *Населението в Турция и България през XVIII и XIX в.* Т. I. С., 1915; Т. II, С., 1924; Т. III, С., 1929; Т. IV, С., 1935.

218. **Мичев, Д.** *Тиквешкото въстание – 1913 г.* – Македонски преглед, 1992, 4, с. 50-73; **Същият,** *Антифашистката борба във Вардарска Македония (1941-1944).* – Македонски преглед, 1995, 2, с. 5-40; **Същият,** *Националноосвободителното движение на македонските българи (19 май 1934-1941).* – Македонски преглед, 1996, 2, с. 27-68; **Същият,** *Българското национално дело в Югозападна Македония (1941-1944).* – Македонски преглед, 1997, 4, с. 47-84 (Част I) и 1998, 1, с. 43-64 (Част II) и др.

219. **Мишев, Д.** *Тракийският въпрос.* С., 1928.

220. **Мишев, Р.** *Турски дипломатически документи за проблемите и характера на населението в Европейска Турция през 1910 година.* – Македонски преглед, 2000, 2, с. 131-138.

221. **Мишев, Т.** *Покрайнини в центъра на Балканите. Западните покрайнини*

ни 1990-1995 (историко-дидактическо изследване). С., 2003.

222. **Моравцова, М., З. Урбан., К. Михайлова и др.** *Българи по чешките земи*. С., 1994.

223. **Мустафа Кемал Ататюрк и турско-българските отношения в документи (1913-1938)**. Анкара, 2002.

224. **Мутафчиева, В., А. Желязкова, Две**. С., 2002.

225. **Наумов, Л.** *Венецуелски патриоти с българска кръв* (Разказ за тримата братя Теодоро, Любен и Мирослав Петкови, участници във Венецуелската съпротива). С., 1965, с. 5-7.

226. *Научна експедиция в Македония и Поморавието 1916 г.* С., 1993.

227. *Ньойския погром и терорът над българите*. Съставител: **Билярски Ц.**

228. **Манолова-Николова, Н., З. Пеев.** *Документи за освобождението на района Трън-Брезник (1878-1879 г.)*.- История, 2, с.30-37.

229. *Национално-освободително движение на македонските и тракийски българи 1878-1944 г. Т. I. Борби за единство на българската нация 1878-1893*. С., 1994; *Т. II. Организирано национално-освободително движение. Илинденско-Преображенско въстание 1893-1903 г.* С., 1995; *Т. III. Освободителното движение след Илинденско-Преображенското въстание 1903-1919 г.* С., 1997; *Т. IV. Освободителни борби след Първата световна война 1919-1944 г.* С., 2003.

230. **Начов, Н., А. Илиев,** *Поглед върху дейността на българската Екзархия 1877-1902 г.* (По повод на 25-годишния юбилей на Н. Блаженство Българския Екзарх Йосиф I). Leipzig, 1902.

231. **Николов, Д.** *Българите от Тракия*. С., 1928.

232. **Нихоритис, К.** *Света Гора – Атон и българското новомъченичество*. С., 2001.

233. **Нурижан, Ж.** *Приятели на България*. С., 1940.

234. **Нягулов, Б.** *Добруджанските българи и конгресите на европейските национални малцинства*.- Сб. Добруджа, 7/1990, с.87-103; Същият, *От Банат до Македония: освобождаването на военнопленници в Тимишоара през май 1941 г.* – Македонски преглед, 1991, 2, с. 81-92; Същият, *Банатските българи*. С., 1999; Същият, *Румънското владичество и националното съзнание на българите в Южна Добруджа*–В: Сб. Букурещкият договор и съдбата на Южна Добруджа (Добрич, 21 септември 1993 г.). Исторически музей – Добрич, 1994, с. 77-87; Същият, *Православието и католицизмът сред българите в Румъния*.–В: Българската православна църква–традиции и настояще. С., 2009, с. 243-261; Същият, *Защитата на малцинствата чрез двустранни договори: България в европейския и балканския контекст*. – В: Сорник в чест на 70-годишнината на академик Константин Косев. С., 2009; Същият, *Малцинствените движения на българите в Украйна и Молдова*.- В: Бесарабските българи в постсъветското пространство. Култура, политика, идентичност. С., 2012, с. 13-69; Същият, *Фикция или реалност? Македонското малцинство в Румъния*. Под печат.

235. **Нягулов, Б., Е. Миланов,** *Българските общности зад граница*, В: *Общности и идентичности в България*. С., 1998, с. 408-438.

236. **Огнянов, М.** *Македония преживяна съдба*. С., 2008.

237. *Османски извори за ислямизационните процеси на Балканите (XVI-XIX в.)*. Серия извори – 2. С., 1990.
238. Списание. “*Отец Паусий*”, 1928-1943 г.
239. *От Сан Стефано до Париж (1878 – 1947). Най-важните договори за България*. Съставител: **Цочо Билярски**.
240. **Павлов, П.** *Стара Велика България и хан Кубрат*. С., 2001.
241. **Павлов, Т.** *Българите в Моравско и Тимошко (история, език, нрави, обичаи, поверия, борби и очаквания)*. Днешният моравчанин. С., 1931.
242. **Палешутски, К.** *Македонският въпрос в буржоазна Югославия 1918-1941*. С., 1983.
243. **Пандев, К.** *Национално-освободителното движение в Македония и Одринско 1878-1903*. С., 1979.
244. **Панкова, В.** *Фактори за емиграцията*.- Население, 1-2, 1994, с.
245. **Пантев, А.** *Проекти на САЩ за определяне на границите на България през 1918-1919 г.*- Исторически преглед, 1, 1981, с. 33-50; Същият, *Българският етнос по света*.- География, 1, 1991, с.1-4; Същият, *Модерният национализъм като продукт на Великата френска революция*, В: Европа и България. Сб. в памет на проф. Хр. Гандев. С., 2000, с. 315-334.
246. **Пасков, Ил.** *Атанас Шопов. Дневник, дипломатически рапорти и писма*. С., 1995.
247. **Пелтеков, А.** *Истината за Ньойския договор*.- Бюлетин (КИЦ „Босилеград“), год. 14, 2012, бр.70-71, с. 46-59.
248. **Пенков, С.** *Международни договори на България (681-1947)*. С., 1992; Същият, *700 години Швейцария*. С., 2000.
249. **Пенчев, В.** *Образът на своето и чуждото у австрийските българи*, В: Сб. Българската общност в Австрия, с. 93-107.
250. **Петров, М.** *Национално-освободителното движение в Западните покрайнини (1919-1934)*. С., 1995.
251. **Петров, Д., Ц. Николов.** *Българи в Южна Америка*. С., 1988.
252. **Петров, Т.** *Нелегалната армия на ВМОРО в Македония и Одринско (1899-1903)*. С., 2002.
253. **Петрова, Е.** *Европеизацията като културен процес*. С., 2010; Същият, *Европеизация и национална идентичност – единство в многообразието*. – История и съвременност, 2, 2011, с. 11-21.
254. *Пиротският окръг и неговото население*. С., 1993.
255. *Поглед върху дейността на Българската екзархия 1877-1902 г.* (по повод на 25-годишния юбилей на Н. Блаженство Българския Екзарх Йосиф I). Leipzig, 1902.
256. **Пози, А.** *Войната се връща...*, С., 2009.
257. *Полиа, България и Славянството*. С., 1923.
258. *Полиа и България*. С., 1948.
259. **Попов, Ж.** *Българите в Северна Добруджа 1878-1913*. С., 1991.
260. **Попов, М.** *Наследственост, раса, народ – расова принадлежност на българите*. С., 1938; Същият, *Антропология на българския народ*. С., 1959.

261. **Попов, С.** *Идеята за Европа през вековете.* С., 1999.
262. **Попова, К.** "...Добруджо разпната, мила, твоя жертвен кръст влечем!" (Образи на родната земя сред добруджанската емиграция след Първата световна война)- В: Сб. Светите места на Балканите. Благоевград, 1996, с. 185-190.
263. *Предци и предтечи. Митове и утопии на Балканите.* Благоевград, 1997.
264. **Прешленова, Р.** *Интеграция чрез образование. Българските студенти във висшите учебни заведения на Виена и Грац (1879-1918 г.).* В: Сб. Българската общност в Австрия, с. 7-18.
265. *Проблемът Изток-Запад. България и Балканите.* С., 2006.
266. **Първанов, Г.** *Политическата дейност на Съюза на българските конституционни клубове (1908-1909).* – Македонски преглед, 1991, 4, с. 23-48.
267. **Радев, С.** *Конференцията в Букурещ и Букурещкият мир от 1913 г.* С., 1992.
268. **Разбойников, А. Сп.** *Обезбългаряването на Западна Тракия 1919-1924 г.* С., 1998.
269. **Разбойников, А. Сп., Сп. А. Разбойников.** *Населението на Южна Тракия с оглед народностните отношения в 1830, 1878, 1912 и 1920 година.* С., 1998.
270. **Райчевски, С.** *Източна Тракия. История, етноси, преселения XV-XX век.* С., 1994; Същият, *Нишавските българи.* С., 2004; Същият, *Царибродските българи.* С., 2008; Същият, *Етническото прочистване на българите в Източна и Западна Тракия и Мала Азия (1903-1913-1923).* С., 2013.
271. **Романски, Ст.** *Добруджа в свързка с въпроса за Дунава като етническа граница между българи и ромъни.* С., 1918; Същият, *Чужди писатели за населението на Добруджа и Моравско.* – Македонски преглед, 1929, 4, с. 138-152; Същият, *Българско население около града Каракал в Ромъния.* – Македонски преглед, 1935, 3-4, с. 77-92.
272. **Русков, Вл.** *Цариброд, Западните покрайнини и по на запад. Оттегляне на българщината през „Силва магна булгарика” или тъмнината, която изяжда.* (По документи от архивите на МВР и други малко популярни източници). С., 2007.
273. **Селишчев, А. М.** *Полог и его болгарское население.* С., 1929; Същият, *Славянское население в Албани.* С., 1931; Същият, *Днешната югозападна граница на българската говорна област.* – Македонски преглед, 1930, 1, с. 1-24.
274. **Семов, М.** *Българската национална кауза.- Международни отношения,* 1, 1997.
275. **Сирков, Л.** *Предложенията на един британски дипломат на Балканите през декември 1918 г. относно границите на България в Македония.* – Македонски преглед, 1996, 3, с. 167-174.
276. **Сираков, М. Ст.** *Градинарите от Търновско в странство.* Велико Търново, 1922.
277. **Сис, В.** *Гробовете на Трикери.* С., 1914.
278. **Смит, А.** *Националната идентичност.* С., 2000.
279. **Снегаров, И.** *История на Охридската Архиепископия.* С., 1924, (Т.І, От основаването ѝ до завладяването на Балканския полуостров от турците); *Ис-*

тория на Охридската архиепископия – патриаршия. С., 1932 (Т. II, От падането ѝ под турците до нейното унищожаване (1394-1767); Същият, *Отношенията между Българската църква и другите православни църкви след провъзгласяването на схизмата*. С., 1929; Същият, *Кратък исторически очерк на поместните православни църкви: ромънска, гръцка, албанска, полска, финландска, чехословайска и бившите прибалтийски църкви*. С., 1948; Същият, *Българската екзархия (произход, същност, значение)*. С., 1969.

280. **Сотиров, Г.** *Езикът на Константин Велики* (превод от английски език Ради Панайотов). От ELEMENTA NOVA PRO HISTORIA MACEDONOBULGARICA, G. Sotiroff, Regina, Lynn Publishing Co., Saskatchewan, Canada, 1986; Същият, *Омирово ехо в съвременната трако-македонска топонимия*. Квебек-Унипег, 1971 г.

281. *София 130 години столица на България*. Сборник научни статии, посветени на София, В: Научен форум „София 130 години столица на България” 31 март 2009 година.

282. *Спомени за културния живот между двете световни войни*. С., 1988.

283. **Стайкова, М.** *Австралия – България: по-малко непознати*. Изд. на ДАБЧ. С., 2011

284. **Стамова, М.** *Албанският въпрос на Балканите (1945-1989)*. С., 2005.

285. **Станчев, М.** *Из историята на българските преселници в Русия*. С., 1989; **Същият**, *Болгары в Российской империи, СССР, странах Балтии и СНГ. Том I, (1711-2006), Статистически сборник*. С., 2009.

286. *Статистика на българските училища в Турция за учебната 1886-87 г.*, б.м. д.; *Статистика на българските училища в европейска Турция (Македония и Одринско) за учебната 1893-94 година*. Пловдив, 1895; *Статистика на българските училища в европейска Турция (Македония и Одринско) за учебната 1896-97 година*. Шумен, 1899; *Статистика на българските училища в европейска Турция (Македония и Одринско) за учебната 1897-98*. Шумен, 1899; *Статистика на българските училища в европейска Турция (Македония и Одринско) за учебната 1898-99 година*. Шумен, 1900; *Статистика на българските училища в европейска Турция (Македония и Одринско) за учебната 1899-1900 година*. Шумен, 1901.

287. **Степанов, Цв.** *Средновековните българи: нови факти, интерпретации, хипотези*. С., 2000.

288. **Стоева, Д.** *Чехи и чешки възпитаници във Варна*. С., 1997.

289. **Стойков, С.** *Банатският говор*. С., 1967.

290. **Стойанов, В.** *Етнонимът „Българи”. За българо-турските смесения*. С., 1997; Същият, *Евразийския свят до появата на турките*. - Историческо бъдеще, 2003, №1-2, с. 2-45; 2004, №1-2, с. 3-46; Същият, *Между Иран, Туран и Древния Изток в търсене на българския етногенезис*. - В: Страница за прабългарите. Език, произход, история в статии, книги и музика. www.protobulgarians.com.

291. **Стойанова, В.** *Църква и национално обединение – Българската православна църква през Втората световна война*. В: Религия и църква в България (Социални и културни измерения в православията и неговата специфика в бъл-

гарските земи). С., 1999.

292. **Стоянова, В.** *Българи от близката чужбина. Македония, Албания, Сърбия, Румъния, Молдова, Украйна.* С., 2005.

293. *Страници истории и етнографии болгар Молдовы и Украины.* Кишинев, 1997.

294. **Събев, Т.** *Учредяване и диоцез на Българската екзархия.* С., 1973.

295. **Табов, Й.** *Старите българи.* Интернет.

296. *Тайните на ВМРО.* Съставител: **Цочо Билярски.**

297. **Танев, Т.** *Прабългари или хунобългари.* С., 2012; Същият, *Беседи за българските азбуки.* С., 2011.

298. **Танчев, И.** *Българската държава и учението на българите в чужбина (1879-1892).* С., 1994.

299. **Татарлъ, И.** *Към въпроса за българските племена и държавни образвания в Мала Азия през XI – XV век, В: България 1300. Институции и държавни традиции.* Т. II, С., 1982, с. 385-396.

300. **Тафрадзийска, Ц.** *Към въпроса за етногенезиса на прабългарите (по ономастични и исторически данни от източните извори), В: Българо-съветски сборник в чест на 70 годишнината на проф. Иван Дуйчев. 1980, с. 43-51; Същият, *Ориенталистика и прабългаристика.*- Проблеми на културата, 1982, 3, с. 98-115. <http://protobulgarians.com>.*

301. **Ташев, С.** *Като сме македонци, не сме ли българи.* С., 1999; Същият, *Документи за дейността на Службата за държавна безопасност при МВР на Р Македония през периода 1991-1998 г., В: Известия на Националния исторически музей, том XV, Велико Търново, 2005, с. 254-272; Същият, *Депортацията на евреите от Вардарска Македония и Беломорието. Факти и митове.* С., 2012.*

302. **Ташкова, В.** *Българите от Мала Азия и окончателното им завръщане в България след Балканските войни (1912-1913 г.), В: Сб. Международна конференция 90 години Балканска война, с. 440-449.*

303. **Темелски, Х.** *Българската екзархия – защитник на българщината в Македония и Одринска Тракия, В: Религия и църква в България.* С., 1999; Същият, *Църковно-националните борби в Македония (от 1870 до 1913 г.).*- Македонски преглед, 2000, 2, с.

304. **Телбизов, К., М. Векова-Телбизова.** *Традиционен бит и култура на банатските българи.* С., 1963 и др.

305. **Телбизов, К., М. Векова, М. Люлюшев.** *Българското образование в Банат и Трансилвания.* Велико Търново, 1996.

306. **Тигоров, Йов.** *Българите в Бесарабия.* С., 1905.

307. **Тодоров, В.** *Етнос, нация, национализъм. Аспекти на теорията и практиката.* С., 2000.

308. **Тодоров, Н.** *Българи във войската на Александър Македонски?.*- в. Корени, бр. 9-11, април – юни 2010.

309. **Тодорова, М.** *Балкани. Балканизъм.* С., 1999.

310. **Тодоровски, З.** *Тиквешкото въстание от 1913., В: Сб. Международна конференция 90 години Балканска война, с. 172-180.*

311. **Томов, Ф.** *Живот и дейност на Хаджи Партений, архимандрит Зографски, епископ Кукушко-Полянски и митрополит Нишавски.* – Македонски преглед, 1936, 1-2, с. 31-102.

312. **Тончева, В.** *Българите от Голо Бърдо. Република Албания. Традиции, музика, идентичност.* Част I, С., 2009; Част II, С., 2011.

313. **Тотев, А. Ю.** *Демографско-исторически очерк на България.* С., 1974.

314. **Тотев, А. Ю., Г.Н.Владимирова.** *Международни договори свързани с войните за обединението на българския народ от 1912-1913 г. С., 1994.*

315. **Трайков, В.** *Идеологически течения и програми на националноосвободителните движения на Балканите до 1878 г. С., 1978; Същият, История на българската емиграция в Северна Америка (От началото и средата на XIX век до 80-те години на XX век).* С., 1993; Същият, *Сръбската пропаганда в Македония до 1893 г. и борбата срещу нея.* – Македонски преглед, 1994, 2, с. 21-46 (Част I); 1994, 3, с. 43-66 (Част II); Същият, *Националните доктрини на балканските страни.* С., 2000 и други.

316. **Трайков, В., Н. Жечев.** *Българската емиграция в Румъния XV век-1978 г. С., 1986.*

317. **Трайков, В., Т. Митев.** *Документи за Македония на българската емиграция в САЩ, Канада и Австралия. Т. I, 1900-1941. С., 1995.*

318. **Трайкова, В.** *Екзархията и българският национален въпрос в края на XIX и началото на XX в. (1878-1912) – някои аспекти,* В: Религия и църква в България. С., 1999.

319. **Траяновски, А.** *Военните събития в части на югоизточна Македония по време на Балканските и Първата световна война (1912-1915) – кървавите репресии в Лъкавишко-Радовишкия район и триъгълника Струмица, Радовиш и Валандово,* В: Сб. Международна конференция 90 години Балканска война, с. 141-154.

320. **Трифонов, С.** *Българското национално-освободително движение в Тракия 1919-1934. С., 1988.*

321. *Турция, Балканите, Европа. История и култура.* Изследвания в чест на Дженгиз Хаков. С., 2003.

322. **Тюлеков, Д.** *Светите места на Македония в българското национално съзнание* – В: Сб. Светите места на Балканите. Благоевград, 1996, с. 217-223; Същият, *Политическия мит за „македонското малцинство” в България.* Благоевград, 2007.

323. *Утопия и реалност.* Ун. Изд. „Св. Кл. Охридски”. С., 1991.

324. **Фехер, Г.** *Ролята и културата на прабългарите.* С., 1997.

325. **Филипоу, Г.** *Какви са македонците?* – Македонски преглед, 1992, 4, с. 74-85.

326. **Филов, Б.** *Пътувания из Тракия, Родопите и Македония 1912-1916* (Съставител: Петър Петров). С., 1993

327. **Хаджийски, И.** *Българската държавна и военна власт във Вардарска Македония през 1941-1944 година,* В: Втората световна война и Балканите, Сб. доклади и научни съобщения, изнесени на международната научна конференция

в София, 20-21 юни 2001 г. С., 2002, с. 170-185.

328. **Хаджикалчов, К.** *Българо-турските отношения.* С., 1917.

329. **Хаджиниколов, В.** *Национално самоопределение, етническо самосъзнание и “македонска нация”.* – Македонски преглед, 4, 1995, с. 5-34 (Част I); 1996, 1, с. 35-56 (Част II); Същият, *Българското население в Албания.* – Македонски преглед, 1997, 4, с. 17-46.

330. **Хаджиниколова, Е.** *Българските преселници в южните области на Русия 1856-1877 г. С., 1987.*

331. *Цариброд, Трън, Босилеград.* издават гражданските комитети на трите града. (1919)

332. **Цекова, Е.** *Загубите на научен потенциал от звената на БАН през 1990-1992 г.* – Население, 4, 1993, с. 93-96.

333. **Ценов, Г.** *Кроватова България.* Пловдив, 1988.

334. **Цонев, В.** *Непознатата Волжка България.* С., 2007.

335. **Цонев, К.** *Българо-арабските отношения (факти и анализи).* С., 2006.

336. **Цонев, К., М. Цонева.** *Ба алгури.* С., 2007; Същият, *Имената на българските канове проговарят.* С., 2011.

337. **Църнушанов, К.** *Многократните изяви на националното самосъзнание на македонските българи.* С., 1992; Същият, *Македонизмът и съпротивата на Македония срещу него.* С., 1992.

338. **Църцаров, Н.** *Колко народа покръства Борис.* Интернет.

339. **Чангова-Менихарт, П.** *Под слънцето на Унгария.* С., 1989.

340. **Челак, Е.** *Краеведски проучвания върху бесарабските българи и гагаузи,* В: *Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали.* Том седми. Велико Търново, 2000, с. 617-622.

341. **Чилингиров, А.** *България, Византия, Русия: Изследвания на средновековната култура.* Берлин, 2002; Същият, *Готи и гети: изследвания по история на културата.* 2005; Същият, *Произведенията на византийското изобразително изкуство и художествени занаяти от X-XII век и българското изобразително изкуство.* Берлин, 2013 и други.

342. **Чилингиров, Ст.** *Поморавия по сръбски свидетелства.* С., 1917; Същият, *Сръбско-българските отношения от най-ново време до днес.* С., 1918; Същият, *Сърбите и ние.* С., 1930; Същият, *Документи за Скопската и Нишката епархия.* – Македонски преглед, 1940, 2, с. 94-108 (Част I); 1940, 3, с. 109-124 (Част II); Същият, *Какво е дал българинът на другите народи.* С., 1941.

343. **Шалаверова, М., В. Мутафов.** *По света за късче хляб.* С., 1977.

344. **Шатев, П.** *Македония под робство. Солунското съзаклатие (1903 г.) Подготовка и изпълнение.* С., 1934; Същият, *Националните малцинства и самоопределението на народите. Трагедията на Балканите.* С., 1936.

345. **Йордан Попгеоргиев, Ст. Н. Шишков,** *Българите в Драмско, Зъхненско, Кавалско, Правишко и Саръшабанско (изследвания и документи, с приложение на 13 факсимилета).* Пловдив, 1918.

346. **Шишков, Ст. Н.** *Тракия преди и след европейската война. Издирвания и документи с приложение на две факсимилета, 20 образи и една етнографска*

карта. Пловдив, 1922.

347. **Шишов, А.** Колумбия. С., 1966.

348. **Шклифов, Б.** За разширението на диалектната основа на българския книжовен език и неговото обновление. "Македонската" азбука и книжовната норма са нелегитимни. С., 2002; Същият, *От кол вода пийехме*. С., 2011.

349. **Шопов, П.** Имигрант в САЩ. С., 1992.

350. **Шопов, Я.** Авангардни изследвания на древните българи. Т. 1(2), с. 3-47, (2007), В: Генетични изследвания за произхода на българите и близостта им с други народи.

351. **Щамлер, Х.** Какво представлява Македония? Какви са македонците? Какъв език говорят? – Македонски преглед, 1994, 1, с. 13-26.

352. Юбилейно издание по случай 50-годишнината от създаването на Българското културно-просветно дружество в Аделаида, Южна Австралия 1949-1999 г. Аделаида, 2000.

353. **Явашчев, С.** Оттеглянето на българските войски от Западна Тракия през лятото на 1944 г. В: Втората световна война и Балканите, Сб. доклади и научни съобщения, изнесени на международна научна конференция в София, 20-21 юни 2001 г. С., 2002, с. 165-169.

354. **Ялъмов, И.** История на турската общност в България. С., 2002.

355. **Яранов, Д.** Преселническите движения на българите от Македония и Албания към източните български земи през XV до XIX в. – Македонски преглед, VII, 1932, 2-3, с. 63-118; Същият, *Карта на Македония в географските ѝ граници в мярка 1: 300 000*. С., 1933; Същият, *Страници из историята на сръбско-българските взаимни отношения*. – Македонски преглед, 1933, 2, с. 23-50; Същият, *Какво мислеха сърбите за Македония преди 60 години*. – Македонски преглед, 1933, 4, с. 26-57; Същият, *Град Пирот*. – Македонски преглед, 1936, 1-2, с. 16-25; Същият, *Въпросът за етническото потекло (етногенезиса) на българите от Западна България и Македония през последните 10 години*. – Македонски преглед, 1934, 1, с. 31-32; Същият, *Беломорска Тракия и Приморска Македония*. – Год. СУ. Ист.- филол. фак., 34, 1938, с. 1-139; Същият, *Македония или "Южна Сърбия"*. – Македонски преглед, 1940, 1, с. 43-62; Същият, *Българското Беломорие като географско понятие*. – Беломорски преглед, 1942, 1, с. 1-11; Същият, *Мястото на Македония*. – Македонски преглед, 1941, 4, с. 22-33; Същият, *Народностопанския състав на населението в Беломорската област през последните осемдесет години*. – Беломорски преглед, 1942, с. 291-371 и др.

356. **Яруллина, Т.** Величието на Волжка България. С., 2002.

357. *EUROPA MAGNA – БЪЛГАРСКАТА ДИАСПОРА*. – Информационен бюлетин на КПЦ "Васил Априлов" при МОНТ. Извънреден брой, март 1995 г. С., 1995 и мн. други.

358. **Harald, H.** *Universalgeschichte der Schrift*. 1990; *Ibidem, Das Ratsel der Donauzivilisation*. 2011.

